

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

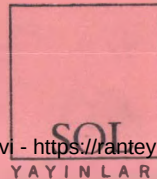
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

P. Nikitin

EKONOMİ POLİTİK

P. NIKİTİN
●
EKONOMİ POLİTİK

ALTINCI BASKI

EKONOMİ POLİTİK

P. NİKİTİN

**ÇEVİREN
HAMDİ KONUR**

P. Nikitin'in *Principes d'Economie Politique* (Editions du Progrès, Moscou 1962) adlı yapıtını, Fransızcasından Hamdi Konur dilimize çevirmiş ve 1966 basımı dikkate alınarak gözden geçirilmiş ve kitap, *Ekonomi Politik* adı ile, *Sol Yayınları* tarafından, Şubat 1979 (*Birinci Kitap*: Birinci Baskı: Nisan 1968; İkinci Baskı: Ocak 1971; Üçüncü Baskı: Eylül 1974; Dördüncü Baskı: Kasım 1975 — *İkinci Kitap*: Birinci Baskı: Aralık 1976 — Beşinci Baskı: Haziran 1978) tarihinde, Ankara'da, *İktyaz Basımevi*'nde dizdirilip bastırılmıştır.

İÇİNDEKİLER

13	Ekonomi Politîğin Konusu
14	Toplum Yaşamının Temeli Olan Maddî Malların Üretimi
16	Üretici Güçler ve Üretim İlişkileri
23	Toplumun Gelişmesinin Ekonomik Yasaları
27	Ekonomi Politîğin Tanımı
31	Birinci Bölüm: Kapitalist-Öncesi Üretim Tarzları
31	1. İkel Topluluk Üretim Tarzı
35	2. Köleci Üretim Tarzı
39	3. Feodal Üretim Tarzı
41	4. Feodalizmin Dağılması ve Ortadan Kalkması. Feodal Rejimin Bağrında Kapitalist İlişkilerin Doğuşu

KAPİTALİST ÜRETİM TARZI

44

A.—TEKEL-ÖNCESİ KAPİTALİZM

46

46	İkinci Bölüm: Meta Üretimi. Meta ve Para
47	1. Meta Üretiminin Genel Niteliği
47	Meta Üretimi Kavramı
48	Meta Üretimi. Meta Üretiminin Ortaya Çıkış Koşulları
49	Basit Meta Üretimi ve Kapitalist Meta Üretimi
51	2. Meta ve Emek. Metaların Yaratıcısı
51	Metanın Kullanım-Değeri ve Değeri
55	Somut Emek ve Soyut Emek
57	Özel Emek ve Toplumsal Emek
58	Metanın Değerinin Büyüklüğü
60	3. Değişimin ve Değer Bıçımının Gelişmesi
60	Değişim-Değeri, Değerin İfade Bıçımı
60	Değerin Basit Bıçımı
61	Değerin Tam ya da Gelişmiş Bıçımı
61	Değerin Genel Bıçımı
62	Değerin Para Bıçımı
62	4. Para
62	Para. Niteliği ve Görevleri
67	Altın ve Kâğıt Para. Enflasyon
68	Kredi Para
69	5. Değer Yasası. Meta Üretiminin Ekonomik Yasası
69	Üretimde Rekabet ve Anarşi
70	Değer Yasası
74	Metanın Fetih Niteliği

76	Üçüncü Bölüm: Sermaye ve Artı-Değer. Kapitalist Düzendeki Ücret
77	1. Sermayenin İlk Birikimi
77	Kapitalizmin Ortaya Çıkış Koşulları
78	Üretim Araçlarıyla Üreticiler Arasında Ayrılma. Zenginliklerin Bir Azınlık Elinde Birikmesi
79	2. Paranın Sermayeye Dönüşmesi
79	Sermayenin Genel Formülü
81	Meta Olarak Emek-Gücü Değeri ve Kullanım-Değeri
83	3. Artı-Değer Üretimi. Kapitalist Sömürü
83	Kapitalist Rejimde Emek Sürecinin Özel Çılgıları
83	Değerin Büyüme Süreci. Kapitalist Sömürü
87	Gerekli-Emek ve Ek-Emek Zamanı
88	Burjuva Toplumun Sınıf Yapısı
89	4. Sermaye ve Bileştirenleri
89	Üretimin Toplumsal İlişkisi Olarak Sermaye
90	Değişmeyen Sermaye ve Değişen Sermaye
91	Sabit Sermaye ve Döner Sermaye
92	Artı-Değerin Kütlesi ve Oranı
93	5. İşçi Sınıfının Sömürü Derecesini Yükseltmek İçin İki Yol
93	Mutlak Artı-Değer
95	Nispi Artı-Değer
96	Ek Artı-Değer
98	Sanayide Kapitalist Gelişimin Üç Evresi
100	Kapitalizmin Temel Çelişkisi
101	6. Kapitalist Rejimde Ücret
101	Ücret Nedir?
102	Ücret Biçimleri
106	Nominal Ücret ve Gerçek Ücret
108	İşçi Sınıfının Ücretlerin Artırılması Uğruna Savaşımı
110	Dördüncü Bölüm: Sermaye Birikimi ve Proletaryanın Durumunun Kötüleşmesi
110	1. Sermaye Birikimi ve İşsiz Ordusunun Oluşumu
110	Yeniden-Üretim ve Sermaye Birikimi
118	Sermayenin Organik Bileşimi
118	Yedek Sanayi Ordusu ve Bu Ordunun Şekilleri
120	Malthus'un İnsandan-Kaçma (<i>Misanthropie</i>) "Teori'si"
122	2. Kapitalist Birikimin Genel Yasası
122	Kapitalist Birikimin Genel Yasası Nedir?
123	Proletaryanın Durumunun Nispi ve Mutlak Kötüleşmesi
127	Kapitalist Birikimin Tarihsel-Eğilimi
130	Beşinci Bölüm: Artı-Değerin Kâra Dönüşmesi ve Çeşitli Sömürücü Gruplar Arasında Dağılımı
130	1. Sermayenin Farklı Şekillere Girmesi
130	Sermaye Hareketi
132	Farklı Sermaye Şekilleri ve Kapitalist Gruplar
133	2. Ortalama Kâr ve Üretim Fiyatı
133	Üretim Giderleri ve Kâr Oranı

135	Ortalama Kâr Oranının Oluşumu ve Üretim Fiyatı
139	Kâr Oranının Düşme Eğilimi
140	3. Ticarî Kâr
140	Sanayi Sermayesi ve Ticarî Sermaye
141	Ticarî Kârın Kaynağı
142	Dolaşım Harcamaları
143	Kapitalist Ticaret Şekilleri. Dış Ticaret
144	4. İkrâz Sermayesi. Hisse Senetli Ortaklıklar
144	İkrâz Sermayesi ve Faiz
145	Kapitalist Kredi. Banka ve Bankacı Kârı
147	Hisse Senetli Ortaklık
149	5. Kapitalist Rejimde Toprak Rantı ve Toprak İlişkileri
149	Kapitalist Toprak Rantı
151	Farklılık Rantı
154	Mutlak Rant. Toprağın Fiyatı
156	Tarımda Kapitalist Gelişmenin Ayırdedici Özellikleri
158	Toprağın Ulusallaştırılması ve Toprak Rantı
161	Altıncı Bölüm: Toplumsal Sermayenin Yeniden-Üretimi ve Ekonomik Bunalımlar
162	1. Toplumsal Sermayenin Yeniden-Üretimi
162	Bireysel Sermaye ve Toplumsal Sermaye
162	Toplam Toplumsal Ürün
164	Gerçekleşme Sorunu. Niteliği
164	Basit Kapitalist Yeniden-Üretimde Gerçekleşme
166	Genişletilmiş Kapitalist Yeniden-Üretimde Gerçekleşme Koşulları
170	2. Ulusal Gelir
170	Ulusal Gelir Nedir?
171	Ulusal Gelir Dağılımı
173	Ulusal Gelirin Kullanılması
174	3. Ekonomik Bunalımlar
174	Bunalımların Niteliği ve İlk Nedeni
177	Kapitalist Çevrim ve Evreleri
179	Bunalımlar ve Kapitalizmin Çelişkilerinin Keskinleşmesi

B. — EMPERYALİZM, TEKELCİ KAPİTALİZM

181

184	Yedinci Bölüm. Emperyalizmin Başlıca Ekonomik Belirtileri
184	1. Üretimin Yoğunlaşması ve Tekeller
184	Üretimin Yoğunlaşması
186	Tekel Şekilleri
188	Başlıca Kapitalist Ülkelerde Tekelci Birlikler
190	Tekeller ve Rekabet
191	2. Mallı Sermaye ve Mallı Oligarşi
191	Sermayenin Yoğunlaşması ve Banka Tekelleri
192	Bankaların Yeni Rolü

193	Mali Sermaye
195	Mali Oligarşi
197	3. Sermaye İhracı. Dünyanın Toprak ve Ekonomik Bakımdan Paylaşılması
197	Sermaye İhracı
200	Dünyanın Kapitalist Birlikler Arasında Ekonomik Bakımdan Paylaşılması
203	Dünyanın Toprak Olarak Paylaşılması ve Yeniden Paylaşılması Uğruna Savaşım
204	Emperyalist Sömürge Sistemi
206	4. Tekel Kârı, Tekelci Kapitalizmin İtici Gücü
206	Tekel Kârı
206	Tekel Kârının Kaynakları
209	Sekizinci Bölüm: Tarihte Emperyalizmin Yeri. Kapitalizmin Genel Bunalımı
209	1. Tarihte Emperyalizmin Yeri
209	Emperyalizm, Tekelci Kapitalizmdir
212	Emperyalizm, Asalak ya da Çürüyen Kapitalizmdir
214	Emperyalizm, Cançekişen Kapitalizmdir
216	Tekelci Devlet Kapitalizmi
219	Ekonomik ve Politik Gelişmenin Eşitsizliği Yasası
222	2. Dünya Kapitalizminin Genel Bunalımı
222	Kapitalizmin Genel Bunalımının Niteliği ve Aşamaları
224	Dünyanın İki Sisteme Bölünmesi
225	Bunalım ve Emperyalizmin Sömürge Sisteminde Dağılıma
229	Pazarlar Sorununun Vahimleşmesi. Süreğen İşsizlik ve Düşük Üretim Kapasitesi
231	Kapitalist Çevrimde (Cycle) Değişme
234	Ekonominin Askerileştirilmesi ve Emekçilerin Durumunda Kötüleşme
237	Ulusun Çıkarları ile Tekeller Arasındaki Çelişkilerin Yeğînleşmesi
239	Kapitalist Ülkeler Arasındaki Çelişkilerin Keskinleşmesi

KOMÜNİST ÜRETİM TARZI

243

A. SOSYALİZM, KOMÜNİST TOPLUMUN İLK EVRESİ

246

246	Dokuzuncu Bölüm: Sosyalizmin Ortaya Çıkması ve Oluşumu
246	1. Marksizm-Leninizm ve Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş Dönemi
246	Kapitalizmden Sosyalizme Devrimci Geçiş
249	Geçiş Döneminin Gerekliiliği
251	Proletarya Diktatörlüğü Sosyalizmi Kurma Aracıdır
254	Sosyalist Devrimin ve Kuruluşun Genel Yasaları

256	2. Geçiş Döneminin Ekonomisi
256	Sosyalist Ekonomi Tipi
258	Küçük Meta Üretimi Tipi ve Kapitalist Tip
260	Geçiş Döneminde Sınıflar
261	Geçmiş Döneminin Çelişkileri
262	3. Geçiş Dönemi İçinde Ekonomi Politikası. Lenin'in Sosyalizmi Kur-
	ma Planı
264	Sosyalist Sanayileşme
267	Tarımın Sosyalist Dönüşümü
272	Kültürel Devrimin Tamamlanması
273	4. Sosyalizmin Zaferi
273	Ekonomi Tipleri Çokluğunun Tasfiyesi ve Sosyalizmin Başarısı
276	Sosyalist Ülkelerde Kapitalizmin Diriltilmesi Olanağı Kalk-
	mıştır
278	Onuncu Bölüm: Sosyalist Toplumda Üretici Güçler ve Üretim İlişkileri
278	1. Üretici Güçler
279	Teknik İlerleme
284	Sosyalizmin Maddi ve Teknik Temeli
286	Toplumun Başlıca Üretici Gücü, Emekçiler
287	2. Üretim İlişkileri
288	Sosyalist Üretim İlişkilerinin Temeli
290	Sosyalist Mülkiyetin İki Biçimi
292	Bireysel Mülkiyet
293	Ekonomik Yasalar
295	3. Sosyalizmin Temel Ekonomik Yasası
300	4. Sosyalist Devletin Ekonomik Rolü
303	Onbirinci Bölüm: Sosyalizmde Ulusal Ekonominin Uyumlu Gelişmesi
303	1. Ulusal Ekonominin Uyumlu, Oranlı Gelişme Yasası
303	Sosyalist Üretimde Uyumlu Gelişme Zorunluluğu
307	Sosyalist Ekonomide Oranlar
312	2. Sosyalist Planlama
312	Sosyalist Planlamanın İlkeleri
316	Planlamada Bilanço Yöntemi
317	3. Planlı Ekonominin Üstünlükleri
320	Onikinci Bölüm: Toplumsal Emek ve Emegın Üretkenliği
320	1. Sosyalist Rejimde Toplumsal Emek
320	Sosyalizmde Emegın Niteliği
323	Emegın Sosyalist Elbirliği
326	Sosyalist Yarışma ve Rolü
328	2. Emek Üretkenliğinin Kesintisiz: Büyümesi Sosyalizmin Ekono-
	mik Bir Yasasıdır
328	Emek Üretkenliği Nedir?
329	Emek Üretkenliğinin Sürekli Gelişme Yasası
330	Emek Üretkenliğini Geliştirmenin Etkenleri
334	Onüçüncü Bölüm: Sosyalist Rejimde Meta Üretimi. Para ve Ticaret
334	1. Sosyalist Rejimde Meta Üretimi

334	Sosyalist Rejimde Meta Üretimnin Gerekliliği ve Niteliği
337	Metaın Kullanım-Değeri ve Değeri
339	Meta Değerinin Büyüklüğü
340	2. Sosyalist Toplumda Para ve İşlevleri
340	Para Nedir?
340	Paranın İşlevleri
342	Sosyalist Rejimde Para Dolaşımı
343	3. Sosyalist Ekonomide Değer Yasası
345	4. Sosyalist Rejimde Ticaret
345	Sosyalist Rejimde Ticaretin Niteliği ve Rolü
346	Sosyalist Rejimde Ticaret Biçimleri
347	Ticarette Perakende Fiyatlar ve Dolaşım Harcamaları
349	Dış Ticaret
350	Öndördüncü Bölüm: Emeye Göre Bölüşüm ve Emegi Karşılama Şekilleri
350	1. Emeye Göre Bölüşüm Ekonomik Yasası
354	2. Sosyalist Rejimde Ücretler
354	Ücretler. Niteliği ve Örgütlenmesi
358	Ücret Biçimleri ve Sistemleri
360	Sosyalist Rejimde Reel Gelirlerin ve Ücretlerin Artırılması
361	3. Kolhozlarda Emegin Karşlanması
365	Onbeşinci Bölüm: Dengeli Yönetim ve Verimlilik. Maliyet Fiyatı ve Fiyat
365	1. Dengeli Yönetim ve Verimlilik
365	Tasarruf Rejimi ve Rolü
367	Dengeli Yönetim
371	İşletmenin Verimliliği
372	2. Dengeli Yönetimde Fonlar ve İşletme Kaynakları
372	Sabit Fonlar
374	Dolaşan Fonlar
374	Dolaşan Araçlar
376	Dolaşan Araçların Devri
377	3. Maliyet Fiyatı ve Sınal Üretim Fiyatı
377	Maliyet Fiyatı ve Sosyalist Ekonomideki Yapısı
378	Safı Gelir ve İki Biçimi
380	Devlet Sektöründe Fiyat
382	4. Kolhozlarda Dengeli Yönetim
385	Onaltıncı Bölüm: Sosyalist Yeniden-Üretim, Ulusal Gelir, Mali Sistem ve Kredi Sistemi
385	1. Sosyalist Yeniden-Üretim
385	Sosyalist Yeniden-Üretim Nedir?
387	Toplam Toplumsal Ürün ve Bileşimi
389	Toplam Toplumsal Ürünün Gerçekleşme Koşulları
391	Üretim Araçları Üretimnin Öncelikle Gelişmesi
393	2. Ulusal Gelir ve Sosyalist Rejimde Ulusal Gelir Dağılımı
393	Ulusal Gelir
395	Ulusal Gelir Dağılımı

398	Sosyalist Birlikim
398	3. Sosyalist Rejimde Mali Sistem ve Kredi
399	Devlet Bütçesi
400	Sosyalist Rejimde Kredi ve Bankalar
406	Onyedinci Bölüm: Dünya Sosyalist Sistemi
406	1. Dünya Sosyalist Sisteminin Doğuşu ve Gelişmesi
411	2. Dünya Sosyalist Sistemi Ülkeleri Arasında Ekonomik İlişkilerin Temeli, Elbirliği ve Yardımlaşma
411	Yeni Tıp Ekonomik ve Politik İlişkiler
412	Uluslararası Sosyalist İşbölümü
415	3. Ekonomik Elbirliği Şekilleri
415	Ulusal Ekonomi Planlarının Koordinasyonu
417	Dış Ticaret
418	Kredi Verme
418	Bilimsel ve Teknik Alanda Elbirliği
420	4. Barış İçinde Birarada Yaşama ve İki Dünya Sisteminin Ekonomik Yarışması
420	Barış İçinde Birarada Yaşama Ne Demektir?
423	Sosyalizm ile Kapitalizmin Ekonomik Yarışması

B. SOSYALİZMDEN KOMÜNİZME KERTELİ DÖNÜŞÜM

427

427	Onsekizinci Bölüm: Komünist Toplumun Üstün Aşaması ve Sosyalizmin Komünizme Dönüşme Koşulları
428	1. Sosyalizm ve Komünizmin Ekonomik Ortaklığı ve Farklılığı
428	Komünizmin ile Sosyalizmin Ortak Özellikleri
430	Komünizmin ile Sosyalizmi Birbirinden Ayıran Başlıca Çizgiler
432	2. Sosyalizmin Komünizme Dönüşmesinin Yasaları
432	Sosyalizmin Komünizme Dönüşmesinin Niteliği
435	SSCB Komünizmin Büyük Ölçüde Kuruluşu Dönemine Girmektedir
436	Sosyalist Ülkelerin Hemen Hemen Aynı Zamanda Komünizme Geçşi
439	On dokuzuncu Bölüm: Komünizmin Maddi Temelinin Yaratılması
439	1. Komünizmin Maddi Temelinin Yaratılması
439	Komünizmin Maddi Temelinin Yaratılması Ne Demektir?
441	Komünizmin Maddi Temelinin Yaratılması
448	Komünizmin Maddi Temeli Ne Getirecektir?
449	2. Toplumun Başlıca Üretici Gücü Olan İnsanın Yetkinleştirilmesi
452	Yirminci Bölüm: Sosyalist Üretim İlişkilerinden Komünist Üretim İlişkilerine
452	1. Sosyalist Mülkiyetten Komünist Mülkiyete
453	Komünizme Geçiş Döneminde Devlet Mülkiyeti
454	Komünizme Geçiş Döneminde Kolhozcu-Kooperatif Mülkiyet

334	Sosyalist Rejimde Meta Üretimnin Gerekliiği ve Niteliği
337	Metaın Kullanım-Değeri ve Değeri
339	Meta Değerinin Büyüklüğü
340	2. Sosyalist Toplumda Para ve İşlevleri
340	Para Nedir?
340	Paranın İşlevleri
342	Sosyalist Rejimde Para Dolaşımı
343	3. Sosyalist Ekonomide Değer Yasası
345	4. Sosyalist Rejimde Ticaret
345	Sosyalist Rejimde Ticaretin Niteliği ve Rolü
346	Sosyalist Rejimde Ticaret Biçimleri
347	Ticarette Perakende Fiyatlar ve Dolaşım Harcamaları
349	Dış Ticaret
350	Öndördüncü Bölüm: Emeye Göre Bölüşüm ve Emeyi Karşılama Şekilleri
350	1. Emeye Göre Bölüşüm Ekonomik Yasası
354	2. Sosyalist Rejimde Ücretler
354	Ücretler. Niteliği ve Örgütlenmesi
358	Ücret Biçimleri ve Sistemleri
360	Sosyalist Rejimde Reel Gelirlerin ve Ücretlerin Artırılması
361	3. Kolhozlarda Emeyin Karşlanması
365	Önbeşinci Bölüm: Dengeli Yönetim ve Verimlilik. Maliyet Fiyatı ve Fiyat
365	1. Dengeli Yönetim ve Verimlilik
365	Tasarruf Rejimi ve Rolü
367	Dengeli Yönetim
371	İşletmenin Verimliliği
372	2. Dengeli Yönetimde Fonlar ve İşletme Kaynakları
372	Sabit Fonlar
374	Dolaşan Fonlar
374	Dolaşan Araçlar
376	Dolaşan Araçların Devri
377	3. Maliyet Fiyatı ve Sınal Üretim Fiyatı
377	Maliyet Fiyatı ve Sosyalist Ekonomideki Yapısı
378	Safı Gelir ve İki Biçimi
380	Devlet Sektöründe Fiyat
382	4. Kolhozlarda Dengeli Yönetim
385	Önaltıncı Bölüm: Sosyalist Yeniden-Üretim, Ulusal Gelir, Mali Sistem ve Kredi Sistemi
385	1. Sosyalist Yeniden-Üretim
385	Sosyalist Yeniden-Üretim Nedir?
387	Toplam Toplumsal Ürün ve Bileşimi
389	Toplam Toplumsal Ürünün Gerçekleşme Koşulları
391	Üretim Araçları Üretimnin Öncelikle Gelişmesi
393	2. Ulusal Gelir ve Sosyalist Rejimde Ulusal Gelir Dağılımı
393	Ulusal Gelir
395	Ulusal Gelir Dağılımı

398	Sosyalist Birikim
398	3. Sosyalist Rejimde Mali Sistem ve Kredi
399	Devlet Bütçesi
400	Sosyalist Rejimde Kredi ve Bankalar
406	Onyedinci Bölüm: Dünya Sosyalist Sistemi
406	1. Dünya Sosyalist Sisteminin Doğuşu ve Gelişmesi
411	2. Dünya Sosyalist Sistemi Ülkeleri Arasında Ekonomik İlişkilerin Temeli, Elbirliği ve Yardımlaşma
411	Yeni Tıp Ekonomik ve Politik İlişkiler
412	Uluslararası Sosyalist İşbölümü
415	3. Ekonomik Elbirliği Şekilleri
415	Ulusal Ekonomi Planlarının Koordinasyonu
417	Dış Ticaret
418	Kredi Verme
418	Bilimsel ve Teknik Alanda Elbirliği
420	4. Barış İçinde Birarada Yaşama ve İki Dünya Sisteminin Ekonomik Yarışması
420	Barış İçinde Birarada Yaşama Ne Demektir?
423	Sosyalizm ile Kapitalizmin Ekonomik Yarışması

B. SOSYALİZMDEN KOMÜNİZME KERTELİ DÖNÜŞÜM

427

427	Onsekizinci Bölüm: Komünist Toplumun Üstün Aşaması ve Sosyalizmin Komünizme Dönüşme Koşulları
428	1. Sosyalizm ve Komünizmin Ekonomik Ortaklığı ve Farklılığı
428	Komünizmin ile Sosyalizmin Ortak Özellikleri
430	Komünizmin ile Sosyalizmi Birbirinden Ayıran Başlıca Çizgiler
432	2. Sosyalizmin Komünizme Dönüşmesinin Yasaları
432	Sosyalizmin Komünizme Dönüşmesinin Niteliği
435	SSCB Komünizmin Büyük Ölçüde Kuruluşu Dönemine Girmektedir
436	Sosyalist Ülkelerin Hemen Hemen Aynı Zamanda Komünizme Geçşi
439	Öndokuzuncu Bölüm: Komünizmin Maddi Temelinin Yaratılması
439	1. Komünizmin Maddi Temelinin Yaratılması
439	Komünizmin Maddi Temelinin Yaratılması Ne Demektir?
441	Komünizmin Maddi Temelinin Yaratılması
448	Komünizmin Maddi Temeli Ne Getirecektir?
449	2. Toplumun Başlıca Üretici Gücü Olan İnsanın Yetkinleştirilmesi
452	Yirminci Bölüm: Sosyalist Üretim İlişkilerinden Komünist Üretim İlişkilerine
452	1. Sosyalist Mülkiyetten Komünist Mülkiyete
453	Komünizme Geçiş Döneminde Devlet Mülkiyeti
454	Komünizme Geçiş Döneminde Kolhozcu-Kooperatif Mülkiyet

- 457 2. Ekonomik ve Toplumsal Farklılıkların Kaybolması
457 Kent ile Kır Arasında Özel Farklılıkların Giderilmesi
459 Kol Emegi ile Kafa Emegi Arasındaki Özel Farklılıkların Giderilmesi
460 Sınıf Farklılıklarının Ortadan Kalkması
460 Uluslararası İlişkilerin Gelişmesi
461 3. Çalışma, İnsanın İlk Hayatı Gereksinmesi
463 Komünistçe Çalışmak ve Yaşamak
466 4. Komünist Bölüşüm İlkesine Geçiş
466 Komünist Bölüşüm İlkesine Geçmek İçin Ne Gerekir?
467 Komünist Bölüşümün Yolu, Toplumsal Fonlar
469 5. Sosyalizmden Komünizme Geçiş Döneminde Toplumun Siyasal
Örgütlenmesi, Devletin ve Yönetimin Yapısı
469 Proletarya Diktatörlüğü Devletinden Bütün Halkın Devletine
472 Sovyetler ve Devlet Yönetiminde Demokratik İlkelerin Gelişmesi
473 Toplumsal Örgütlerin Artan Rolü
475 Komünizm ve Devlet
476 Komünizmin Kuruluş Döneminde Parti

BİLİMLERİN birçoğu, dünyayı tanımayı amaç edinmiştir. Bunlardan bazıları doğa ve bazıları da toplum görüngülerini (*phénomènes*) irdelerler. Doğa alanını irdelleyen bilimlere, doğa bilimleri denmiştir. Toplumun gelişmesinin çeşitli yönlerini irdelleyen bilimlere ise toplum bilimleri denir. **E k o n o m i p o l i t i k** bir toplum bilimidir.

Marksist-leninist ekonomi politik, tek bir bilimin, marksizm-leninizmin bir bölümüdür:

Marksizm-leninizm, toplumun, sosyalist devrimin ve proletarya diktatörlüğünün gelişme yasalarının bilimi, sosyalist ve komünist toplumun kuruluşunun bilimidir.

Marksizm-leninizm, felsefe, ekonomi politik ve bilimsel komünizmin teorisini içeren üç bölümün oluşturduğu bir uyumlu bilimin gövdesidir. Burada, insan toplumunun yaşamındaki temel özellikleri inceleyen ekonomi politik önemli bir yer tutar.

TOPLUM YAŞAMININ TEMELİ OLAN MADDİ MALLARIN ÜRETİMİ

Çok eski zamanlardan bu yana, insanlar, insan toplumunun gelişmesini açıklamaya çalışmışlardır. Bu konuda, çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Dinsel akımları temsil eden sözcüler, tüm gelişmenin, tanrının iradesiyle gerçekleştirildiğini öne sürdüler. Bununla birlikte, bilim ve pratik, doğaüstü güçlerin varolmadığını tanıtladı. Bugün doğrulanan, günümüzün birçok burjuva bilginlerince de paylaşılan görüş, toplumun evriminin belirli bir ölçüde coğrafî çevreye, yani (iklim, toprak, madenler vb. gibi) doğal koşullara bağlı olduğu merkezindedir. Kuşkusuz ki, coğrafî çevre, toplum gelişmesinin zorunlu koşullarından biridir; ama bu, belirleyici değildir. Örneğin Batı Avrupa'da üç bin yıl boyunca, üç farklı rejim, hatta Avrupa'nın ortasında ve doğusunda dört rejim, birbirini izledi. Oysa, aynı dönemde Avrupa'nın coğrafî koşulları, hiçbir değişikliğe uğramadı ya da hesaba katılmayacak kadar az değişikliğe uğradı. Bazıları, tarihin akışının, yalnızca, seçkin kişilerin, devlet adamlarının, komutanların vb. iradesine bağlı olduğu görüşünü savunuyorlar. Gerçekte, bu kişiler, olayların gelişini çabuklaştırır ya da geciktirebilirler, ama tarihin akışını değiştiremezler.

O halde, tarihin gelişmesini belirleyen nedir? Bu soruyu, ilk olarak, Karl Marx yanıtlamıştır.

İnsanlar, yaşamak için, besinlere, giysilere, ayakkabılara, barınaklara ve öteki maddî mallara gereksinim duyarlar. Öyleyse insanlar onları üretmek zorunda ol-

duklarından, çalışmak zorundadırlar. Maddî malların üretimini durduran her toplum, yok olur. Onun için, maddî malların üretimi, her toplumun varlığının ve gelişmesinin kökenidir.

Maddî malların üretimi deyince ne anlaşılır? Üretim süreci, insan emeğini, emek araçlarını ve emek konularını içerir.

Emek, maddî malların üretimi için insanın yararlı gücüdür. İnsan, çalışarak, doğayı, kendi gereksinmelerini karşılamaya yatkın hale getirmek amacıyla onun üzerinde etkide bulunur. Emek, yalnızca insana özgü, sürekli ve doğal olarak gerekli ve insan yaşamının ilk koşuludur. Engels'in deyişiyle, insanı yaratan, emektir.

Emek araçları olmaksızın üretim süreci düşünülemez. Emek konuları üzerinde etki yapmakta ve onların görünüşünü değiştirmekte insanlara yardımcı dokunan her şey, emek aracıdır. Makineler ve donatılar, araç ve gereçler, işletme binaları ve sanat yapıtları, bütün ulaştırma araçları, kanallar, elektrik tesisleri vb. emek araçları sayılırlar. Toprak da evrensel bir emek aracıdır. Ve bütün emek araçları arasında, kesin rol, *üretim aletlerindedir.* İnsanın doğa üzerindeki etkisinin gücü, insan tarafından yararlanılan iş aletlerine bağlıdır. İlk toplum da böyledir, insan taşı, sopayı, üretim aleti olarak kullanırdı. Bu yüzden çok kez de doğa karşısında güçsüz kalıyordu. Günümüzde, insan, güçlü makine-lerin yardımıyla çalışır. Doğa üzerindeki uçsuz-bucaksız egemenliği bundan dolayıdır. Marx, ekonomik dönemlerin, o dönemlerde üretilen maddî mallara göre değil, maddî malları üreten *iş aletlerine göre* birbirinden ayrıldığını belirler.

İnsanlar, *emek konuları* üzerinde, yani insan çalışmasının amacı olan nesneler üzerinde üretim aletlerinin yardımıyla etkide bulunurlar. Ve insan emeği, kendisi-

ni çevreleyen doğaya uygulandığından, doğa (toprak ve toprakaltı, sular), çalışmanın evrensel konusudur. Bütün emek konuları doğada bulunur. Kendi gereksinmelerini giderebilmesi için insan, bütün emek konularını kendisine uyarlamak zorundadır.

Emek araçları ve emek konuları, *üretim araçlarını* oluştururlar. Bununla birlikte, doğaldır ki, üretim araçları, maddî malları kendiliklerinden üretemezler. İnsan olmadığı takdirde, en yetkin teknik bile hareketsiz kalır. Demek ki, her üretimin kesin etmenini oluşturan, insanın kendisi, kendi emek-gücüdür.

ÜRETİCİ GÜÇLER VE ÜRETİM İLİŞKİLERİ

Üretim, hangi gelişme aşamasında olursa olsun, daima iki yön içerir: üretici güçler ve üretim ilişkileri.

Üretici güçlerden, toplum tarafından yaratılmış olan üretim araçları, her şeyden önce de iş aletleri ve maddî malları üreten insanlar anlaşılır. Burada, kendi edindikleri bilgileri, kendi deneyimleri ve kendi iş alışkanlıkları sayesinde üretim aletlerini harekete geçiren ve onları yetkinleştiren, yeni yeni makineler yapan ve aynı zamanda da kendi bilgilerini artıran insanları özellikle belirtmek gerekir. Onlar, bu eylemleriyle, üretici güçlerin ve sürekli olarak çoğalan maddî malların üretimine katkıda bulunurlar.

Ama insanlar, maddî malları, tek başlarına değil, gruplar ve ortaklıklar halinde, birarada eylemde bulunarak üretirler. Örnek olarak, çağımızdaki bir ayakkabı fabrikasını ele alalım. Ayakkabı gibi bir tek meta yapımında, fabrikada kaç işçi çalışır? Yüzlerce ve hatta binlerce. Bu fabrikanın çalışması için gerekli olan makinenin, köselenin, iğnenin, ipliğin vb. üretiminde çalışan işçilerin sayısı, sözkonusu ayakkabı fabrikasında çalışmakta olan işçilerin sayısından çok daha fazladır. Bir kü-

çük köylü işletmesi bile dış dünyadan kopuk değildir: onun, buğdayı üretmek için fabrikanın ya da zanaatçının yaptığı sabana gereksinmesi vardır; başka insanlar tarafından üretilmiş tuza, kibrite, sabuna, vb. gereksinmesi vardır. Bu gösterir ki, maddî malların üretiminde insanlar, kendi aralarında bağlantı kurmuşlardır ve birbirlerine bağlantılıdır, ve kendi aralarında belirli ilişkiler kurmuşlardır.

Üretim süreci içersinde insanlar arasında meydana gelen maddî malların değişim ve üleşim ilişkilerine, Marx, *üretim ilişkileri* ya da *ekonomik ilişkiler* adını vermiştir. Bu ekonomik ilişkiler, elbirliği ve her türlü sömürden uzak, özgür kişiler arasında, yardımlaşma şeklinde olabileceği gibi, insanın insan tarafından sömürsü şeklinde de olabilir. Burada sözkonusu olan üretim araçlarının: toprağın ve toprakaltının, ormanların, fabrikaların, atelyelerin, emek aletlerinin vb. mülkiyetinin kime ait olduğudur. Bu üretim araçlarının mülkiyeti, bütün topluma ait değil de, özel kişilere, toplumsal gruplara ya da ayrı sınıflara ait olduğu, yani özel mülkiyet şeklinde olduğu zaman, insanın insan tarafından sömürsünün, egemenlik ve bağımlılık ilişkileri üzerine kurulmuş olduğu ortaya çıkar. Kapitalist rejimde, işçiler, üretim araçlarından yoksun oldukları için, kapitalistlerin çıkarına çalışmak zorundadırlar. Sosyalist rejimde, üretim araçları toplumun mülkiyetindedir, bundan dolayı da insanın insan tarafından sömürsü yoktur ve insanlar arasındaki ilişkiler, kardeşçe elbirliği ve sosyalistçe yardımlaşma üzerine kurulmuştur.

İnsanların, üretim araçları karşısındaki durumu, onların üretimdeki yerini ve konumunu, emek ürünlerinin dağılım şeklini belirler. Örneğin, kapitalist rejimde, işçiler tarafından imal edilen bütün ürünlere, üretim araçlarını elinde bulunduran burjuvazi sahip çıkar; oysa, iş-

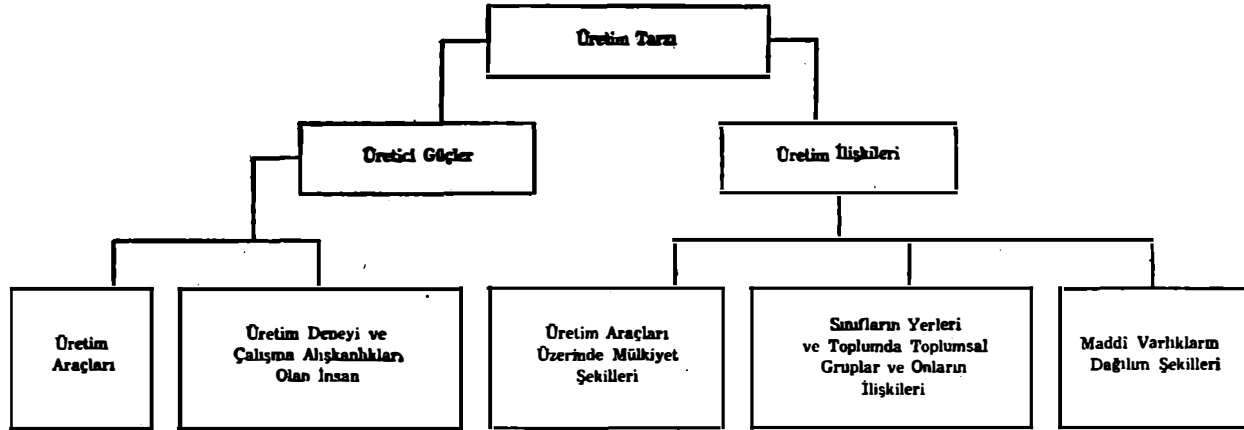
çilerin büyük çoğunluğu yoksulluk içindedir. Sosyalist rejimde, üretim araçları halka aittir (toplumsal mülkiyettir), tüketim nesneleri, herkese emeğine göre bölüş-türülür, maddî ve kültürel yaşamın sürekli olarak yük-seltilmesi bütün emekçiler için güvence altındadır. İş-te, insanlar arasındaki üretim ilişkilerinin (ekonomik ilişkilerin) özü budur.

İnsan toplumunun evrim tarihi, başlıca beş tip üre-tim ilişkisi tanır: ilkel komünal topluluk, köleci toplum, feodal toplum, kapitalist toplum ve komünizmin ilk ev-resine tekabül eden sosyalist toplum. Bu oluşumların herbirinin temelini, üretim alet ve araçlarının mülkiyet şekli belirler. Bundan dolayıdır ki, köleci, feodal ve ka-pitalist rejimlerde, üretim ilişkileri, üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanır. Özel mülkiyet geçmişte ve bu-gün, kaçınılmaz olarak, toplumu, sömürenler ve sömürü-lenler şeklinde hasım sınıflar olarak bölünmeye götür-müştür. Köleliğin, feodalizmin ve kapitalizmin, çetin sınıf savaşlarıyla ayırdedilmeleri bundan dolayıdır. Sosyalist rejimde böyle değildir, burada, üretim ilişki-leri, üretim araçlarının sosyalist, toplumsal mülkiyeti te-meli üzerinde kurulduğu için sınıf savaşmaları yoktur; toplum, dost sınıflardan, işçilerden, köylülerden ve ay-dınların toplumsal katmanından oluşmuştur.

Üretici güçler ve üretim ilişkileri tümü ile *üretim tarzını* oluşturur.

Her ne kadar, üretici güçler ve üretim ilişkileri bir-liği, üretim tarzını oluşturuyorsa da, onlar, gene de fark-lı görüntülerdedir. Onların arasında da karşılıklı eylem ve karşılıklı etki vardır. Üretimin yetkinleştirilmesi, üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin gelişmesiyle atba-şı gider.

Üretici güçler, üretim tarzının en hareketli ögesi-dir; sürekli olarak değişirler; çünkü insanlar, iş aletle-

rini durmadan yetkinleştirirler ve maddi üretim konusundaki deneyimlerini sürekli olarak artırırılar. Üretim ilişkilerine gelince, onlar da üretici güçlerin gelişme düzeyindeki değişmeye uygun olarak değişirler ve sözkonusu güçlerin gelişmesi üzerinde kendilerine düşen etkiyi yaparlar.

Üretim ilişkileri, üretici güçlerin gelişme düzeyine tekabül ettiği zaman, üretici güçler başarılı bir gelişme gösterirler. Sosyalist ülkeler, üretici güçler düzeyi ile üretim ilişkileri arasında böyle bir uyumluluğun örneğini sunarlar. Bu ülkelerde, üretim araçları, toplumsal mülkiyet üzerine kurulmuş olduğundan, üretim, bunalım ve işsizlik olmadan hızlı tempolarla gelişir.

Üretim ilişkileri üretici güçlerin düzeyine tekabül etmediği zaman, üretimin gelişmesini dizginler. Günümüzün kapitalist ülkeleri, üretim ilişkileriyle üretici güçlerin düzeyi arasındaki uyumsuzluğun örneğini vermektedir. Bu ülkelerde, üretim sosyalist ülkelerde olduğundan çok yavaş gelişir ve hatta ekonomik bunalımlar sırasında daha da geriler; milyonlarca emekçi işlerini kaybeder ve işsizler ordusunun sayısı kabarır. Burjuva toplumda, üretici güçlerin gelişmesini önleyen bu durumun nedeni, üretim araçlarının kapitalist sınıfın özel mülkiyetinde olmasıdır.

Üretici güçlerin belirli bir gelişme düzeyine ulaşması, üretici güçlerin bu gelişmesine uygun düşecek üretim ilişkilerini gerektirir. İşte, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki uygunluk üzerine, Marx tarafından keşfedilen ekonomik yasa budur. Bu yasa, toplumsal devrimlerin ekonomik temelini gösterir. Üretim ilişkileri, üretici güçlerin ilerlemelerinin ayakbağı olduğu, üretici güçlerin gelişmelerinin gerisinde kaldığı zaman eski üretim ilişkilerinin yerini, yeni üretim ilişkilerinin alması zorunludur. Uzlaşmaz karşıt sınıflara bölünmüş bir

toplumda, üretim ilişkilerinin değişmesi, daima toplumsal bir devrimle olur.

Mevcut üretim ilişkilerinden çıkarı olan sınıflar, bulundukları yeri kendi gönülleriyle terketmezler. Örneğin Birleşik Devletler kapitalistleri, sahibi bulundukları, üzinlerinden, fabrikalarından, demiryollarından vazgeçebilirler mi? Hayır, hiç birinden asla vazgeçemezler, çünkü özel mülkiyet, onlara, emekçileri sömürme ve şatafatlı bir yaşam sürme olanağı vermiştir. Bu nedenle, üretici güçlerin gelişmesini dizginleyen eski üretim ilişkilerinin yerini doldurmak için, insanın insan tarafından sömürülmesini kaldırma yeteneğinde bir toplumsal güç gereklidir. Kapitalist toplumda, bu güç, işçi sınıfı tarafından temsil edilir. Müttefiki köylülük ile kendisinin, sömürüyü ortadan kaldırmakta hayatî çıkarı vardır.

Ancak uzlaşmaz karşıt sınıfların bulunmadığı sosyalist toplumda, üretim ilişkilerinin gelişmesi, toplumsal devrimle değil, üretici güçlerin büyümesine paralel olarak sistemli bir değişme ile olur.

Toplumun temeli ile üretim tarzı arasında bir ayırım yapmak yerinde olur. *Temel* ile, üretici güçlerin belirli bir düzeyindeki durumuna göre, sözkonusu toplumda egemen olan üretim ilişkilerinin tümü anlaşılır. Toplumun temelinde uzlaşmaz karşıtlık olabilir ya da olmayabilir. Köleci, feodal ve kapitalist toplumların temellerinde uzlaşmaz karşıtlık vardır, çünkü bu toplumlar üretim araçlarının özel mülkiyeti üzerine, egemenlik ve bağımlılık ilişkileri üzerine, insanın insan tarafından sömürülmesi üzerine kurulmuşlardır. Hiçbir sömürünün olmadığı, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti üzerine kurulmuş olan sosyalist toplumun temelinde uzlaşmaz karşıtlık yoktur.

Temel, kendisine tekabül eden ve onun gelişmesini belirleyen üstyapıyı doğurur. *Üstyapı* denince, siyasî,

felsefî, hukukî, artistik, dinî vb. kavramlar ve bunlara uygun düşün kurumlar anlaşılır. Sınıflı toplumda, üst-yapı, bir sınıf niteliği taşır. İktidardaki sınıf, kendi çıkarlarını korumak için, kendi anlayışına uygun kurum-ları yaratır.

Temel, üstyapıda olduğu gibi, ancak belirli bir dö-nemde varolur. Her temel değişikliği, üstyapı değişikli-ğini de birlikte getirir. Feodal temelin değişmesiyle ve kendi yerini kapitalist temelin almasıyla, kapitalist üst-yapı da feodal üstyapının yerini almıştır; sosyalist te-melin belirmesi, bir sosyalist üstyapının belirmesini ve kapitalist üstyapının çökmesini de beraberinde getirmiştir. Üstyapı, bütünü ile temel tarafından ortaya çıkarıl-makla birlikte, bazı yeni üstyapı öğeleri, eski toplumun bağrında doğmuş olabilir çünkü, burada öncü sınıfın fi-kir ve kavramları ortaya çıkar. Örneğin, kapitalist re-jimde, işçi sınıfı ideolojisinin, yeni devrimci sınıf olan proletaryanın ideolojisinin oluşması gibi.

Üstyapı, temel tarafından yaratılır. Ama doğuşun-dan sonra, o temel karşısında edilgin kalmaz, ona etki yapar, onun oluşmasına ve sağlamlaşmasına yardım eder. Üstyapı, ilerici bir rol oynayabildiği gibi, gerici bir rol de oynayabilir. Kapitalist temelin üstyapısı bugün son derece gericidir, çünkü, bugünkü evresinde, kapitalizm, üretici güçlerin gelişmesini dizginliyor. Sosyalist teme-lin üstyapısı da, karşıt olarak, ilerici bir rol oynamak-tadır, çünkü, sosyalizmde, siyasal iktidar, üretici güçle-rin gelişmesini kolaylaştırır ve böylece de komünist top-lumun kuruluş hazırlıklarının gerçekleştirilmesine kat-kıda bulunur.

Üretici güçler ile üretim ilişkilerinin birliği olarak, maddî malların üretim tarzı ve ona tekabül eden üstyapı, bir toplumsal-ekonomik oluşum meydana getirirler.

Tarih başlıca beş toplumsal-ekonomik oluşum tanı-

maktadır: *ilkel topluluk, kölecilik, feodalite, kapitalizm* ve ilk evresi sosyalizm olan *komünizm*. Bunlardan her birinin kendi ekonomisi, kavramları, fikirleri ve kurumları vardır. Evrimleri, bir aşağı aşamadan bir üst aşamaya geçişle olur. Feodalizmin yerini kapitalizme bırakması, ve kapitalizmin yerini, komünizmin ilk evresi olan sosyalizme bırakması böyle olmuştur. Toplumsal-ekonomik oluşumların belirmesi, evrimi ve kayboluşu, toplumun gelişme yasalarında yatar.

TOPLUMUN GELİŞMESİNİN EKONOMİK YASALARI

Marksizm-leninizm, doğa ve toplumun, birbirlerinden kopuk görüngüler yığını sayılamayacağını öğretir. Tersine, doğa ve toplum görüngüleri, kendi aralarında birbirlerine bağlanmış ve karşılıklı etkilerle birbirlerini koşullandırmışlardır. Görüngülerin böylesine içten bağlılığı, doğa ve toplum evriminin yasalarında ifadesini bulur. Bu yasaları günışığına çıkarmak da bilime düşer.

Ekonomik yasalar, toplum gelişmesinde önde gelirler; insanlar arasında kurulmuş olan toplumsal üretim ilişkilerindeki, yani üretim, üleşim, değişim ve tüketim alanındaki farklılığı belirlerler. Toplum gelişmesinin ekonomik yasalarının keşfi, ekonomi politik bilimi için büyük önem taşır.

Doğa ve toplum yasalarının ortak bir çizgisi vardır. Onlar *nesnel* niteliktedirler, yani onları bilsek de bilmesek de, şu ya da bu yasanın yaptığı etkiyi istesek de istemesek de, ortaya çıkarlar ve irademizden bağımsız olarak etkide bulunurlar. Bu demektir ki, insanlar, onları, ne değiştirebilir, ne dönüştürebilir, ne de yürürlükten kaldırabilir. Yeni yasalar da yaratamazlar. İnsanlar onları ancak keşfedebilirler. Bu yasalar nesneldir, ama nesnel olmaları, insanların onlara karşı koyamayacakları anlamına gelmez. İnsanlar, onları tanıyabilir ve onları top-

lumun yararına kullanabilirler. Böylece, sosyalist ülkelerin proletaryası, üretim ilişkilerinin üretici güçlere uygunluğu yasasını öğrendikten sonradır ki, köylülerle ittifak kurarak, komünist ve işçi partilerinin öncülüğünde, sömürücülerin iktidarını devirmiş ve yeni bir toplum kurmaya koyulmuştur.

Ekonomik yasaların, onları doğa yasalarından ayırdeden özellikleri vardır. Ekonomik yasaların *birinci özelliği, sürelerinin kısa ve ancak belli bir tarihsel dönemde geçerli olmalarıdır*. Ekonomik yasalar belirli ekonomik koşullara göre etkide bulunurlar, ve toplumun temeli olan üretim ilişkilerini bu ekonomik koşullar bakımından değerlendirmek gerekir. Bir oluşumdan bir sonraki oluşuma geçildiği zaman, eski üretim ilişkilerinin yerini yeni üretim ilişkileri alır. Bu, bazı ekonomik yasaların tarih alanından çekilmesi ve yerlerini başka yasalara bırakması demektir.

Kapitalist rejimde üretim ilişkilerinin temeli olan üretim araçlarının özel mülkiyeti, kapitalistlere, işçi sınıfını sömürmek ve tüm üretimin gelişmesini kârın araştırmasına bağımlı kılmak olanağı verir. Artı-değer üretimi, bu nedenle, kapitalizmin nesnel ekonomik yasasıdır.

Üretim araçlarının özel mülkiyeti, her kapitalisti, kendisi için daha elverişli saydığı üretim dalını geliştirmeye zorlar, bu da kapitalist rejimde ekonominin uyumlu gelişmesini dıştalar. Kapitalist ekonomi, üretimde rekabet ve anarşi temeli üzerinde gelişir. Üretimde rekabet ve anarşi de, bundan dolayı kapitalizmin bir nesnel yasasıdır.

Kapitalizmin ekonomik yasalarının işlerliği, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin kaldırılmasıyla sona erer. Sosyalist ülkelerde, üretim araçlarının kapitalist özel mülkiyetinin kaldırılmasıyla, eski yasalarının işlerliği so-

na ererken, yeni ekonomik yasalar ortaya çıkmıştır.

Üretim araçlarında sosyalist mülkiyet, sosyalist üretim ilişkilerinin temelini oluşturur. Sosyalizmde, emekçiler, üretim araçlarının sahipleridir. Kendileri ve kendi toplumları için çalışırlar. Bu yüzden üretimin gelişmesi, toplumun maddî ve kültürel gereksinmelerinin giderek eksiksiz tamamlanmasına bağlıdır. Bütün toplumun maddî ve kültürel gereksinmelerini eksiksiz karşılamayı sağlamak, işte sosyalizmin nesnel ekonomik yasası budur.

Üretim araçlarının sosyalist mülkiyeti, bütün ekonomiyi tek bir ekonomik organizma haline getirir. Ancak böyle bir ekonomi, plana uygun olarak gelişebilir. Ulusal ekonominin uyumlu ve orantılı gelişmesi, sosyalizmin nesnel ekonomik yasasıdır.

Her toplumsal-ekonomik oluşumda, birçok ekonomik yasalar yürürlüktedir. Yalnızca bir tek oluşuma özgü olan bu yasalara *özgül* ekonomik yasalar denir. Bunlar arasında, toplum tarafından güdülen başlıca amacı ve toplumu başarıya ulaştırma araçlarını belirleyen *temel ekonomik yasa* ayırdedilir.

Özgül ekonomik yasalardan ayrı olarak, bütün toplumsal-ekonomik şekillenmelere *özü* olan yasaları, özellikle de *üretici güçler ile üretim ilişkilerinin uygunluğu yasasını* belirtmek gerekir. Bu yasa, toplumsal üretimin iki yönü olan üretici güçlerle üretim ilişkilerinin karşılıklı bağımlılığını ve zorunlu ilişkiyi açıklar.

Ekonomik yasaların *ikinci özelliği*, toplumun çıkarlarına, onlardan yararlanılmasıdır. Doğa yasalarından farklılıklarına gelince, doğada yeni bir yasanın keşfedilip uygulanması azçok kolay olur. Ekonomik alanda *yeni bir yasanın keşfedilip uygulanması, eski güçlerin en*

siddetli direnmesiyle karşılaşır. Sınıflı toplumlarda ekonomik yasaların uygulanması, sınıfsal bir niteliğe bürünür.

İşte, ekonomik yasaları, doğa yasalarından ayıran özellikler bunlardır.

Bütün üretim tarzlarında, ister kendiliğinden olsun, ister "zorunluluğu iyice anlaşılmış", yani bilinçli şekilde kullanılmış olarak olsun, ekonomik yasalar ortaya çıkabilir ve etkide bulunabilirler.

Üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin hüküm sürdüğü, birbirine karşıt toplumsal-ekonomik oluşumlar-
da, ekonomik yasalar, bilinseler de bilinmeseler de, kendiliğinden etkide bulunurlar. Örneğin, kapitalist rejim-
de üretimin toplumsal bir niteliği vardır; bütün dallar, karşılıklı bağımlıdır. Ama üretimin bu toplumsal niteliği, özel mülkiyete dayanır, yani her kapitalist kendi işletmesinde bencil amaçlarla, zenginleşmek ve azamî kâr elde etmeyi gerçekleştirmek ister. Üretim dalları arasında zorunlu ilişki ve orantılar, sürekli ve sayısız sapmalar arasında kendiliğinden kurulur: bir gün bol olan meta, bir başka gün pek az bulunabilir vb.. Bunun içindir ki, ekonomik yasalar, egemen, başa çıkılamaz bir güç olarak, her kapitalist karşısında etkisini yürütür. Kuşkusuz, kapitalistler, kapitalizmin ekonomik yasalarını bilebilirler, ama bu yasaların faaliyetinin kendiliğinden niteliğini değiştiremezler.

Sosyalist rejimde üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti, ekonomik yasaları bilme ve onların toplum çıkarına bilinçli kullanılmasını gerektirir.

Sosyalizmde bütün emekçilerin bilinçli, örgütlü faaliyetlerini, nesnel ekonomik yasaların kullanımı etkiler. Sosyalist ülkelerde, komünist toplumu kurmak için, nesnel ekonomik yasaları keşfedip uygulamak işçi ve komünist partilerin görevidir.

Ekonomi politik, toplumun gelişmesinin temelini irdeler. Bu temeli, maddî malların üretimi, üretim tarzı oluşturur. Ama ekonomi politik, üretimi, ancak, üretim içinde, insanlar arasında kurulmuş olan ilişkiler açısından inceler. Toplumun temelini irdeler. Lenin, "Ekonomi politik 'üretimle' değil, üretimdeki insanların toplumsal ilişkileriyle, 'toplumsal üretimin yapısıyla uğraşır.'"* diye yazıyordu. Öte yandan, ekonomi politik, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasında bulunan etkileşimi hesaba katmamazlık edemez. Gene, ekonomi politik, üstyapıdan da tamamıyla kopamaz, çünkü üstyapı temelden çıkar ve bu temel üzerinde güçlü bir etkide bulunur.

Bundan dolayıdır ki, ekonomi politik, *insanlar arasındaki üretim (ekonomik) ilişkilerini* inceler. Bununla ilgili olarak, üretim araçlarının mülkiyet şekillerini, üretim içinde bulunan farklı toplumsal grupların durumunu ve onlar arasında varolan ilişkileri; maddî malların üleşim biçimlerini irdeler.

Ekonomi politik, toplumsal üretim ilişkilerinin, yani insanlar arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesinin bilimidir. Ekonomi politik, gelişmesinin farklı evrelerinde, insan toplumu içinde maddî malların üretim ve dağıtımını etkileyen yasaları günışığına çıkarır.

Bu tanım, ekonomi politiğin, *tarihsel* bilim olduğunu gösteriyor. Bu tanım, toplumun, ileriye dönük, alt aşamalardan üst aşamalara doğru giden bir gelişme izlediğini ve tarihsel gelişmenin tüm akışının, komünist üretim tarzının başarısı için nesnel zorunluluğu hazırladığını gösteriyor.

Ekonomi politik, bir *sınıf* bilimi, bir *parti* bilimidir;

* V. İ. Lenin, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*, Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 46-47.

insanlar arasındaki, sınıflar arasındaki ilişkileri, bunların hayatî çıkarlarını inceler.

Kapitalizmin kaybolması ve komünizmin başarısı kaçınılmaz mıdır? Burjuva ekonomi politiği, doğal olarak, bu soruya olumsuz yanıt veriyor, çünkü o, uzun zamandan beri toplumsal gelişmeyi dizginleyen ve yokolmaya mahkûm olan rejimin çıkarlarını temsil ediyor.

Burjuva ekonomistleri, ancak, kapitalizmin toplumun gelişmesiyle atbaşı gittiği; burjuvazinin yükselen bir sınıf olduğu ana kadar, gerçekliği, azçok nesnel olarak tahlil edebildiler. Ama artık o günler geçmiştir. Emekçi yığınlar, burjuvaziye karşı bağımsız bir güç olarak kendini kabul ettirdiği ve sınıflar savaşımı kapitalist düzeni değiştirecek belirli düzeye ulaştığı andan bu yana, burjuva ekonomi politiği, bilimsel niteliğinden uzaklaştı. O, bugün, her türlü araçla daha şimdiden aşılmış olan kapitalizmi savunmayı ve işçi sınıfı ideolojisine karşı savaşmayı üstlenmiştir.

Ekonomi politiğin gerçekten bilimsel incelemesi, işçi sınıfının kılavuzları olan Marx, Engels, Lenin tarafından gerçekleştirildi.

Marx'ın *Kapital*'inde, Lenin'den önce, marksizmin, ekonomi politik alanda verdiği her şey toplanmış bulunuyor. Marx, kapitalist toplum tahlilini yaparken, kapitalizmin kaçınılmaz iflâsını ve *komünizmin zaferi* olan proletarya diktatörlüğünün kurulmasını bilimsel olarak tanıtlar.

Lenin, ekonomi politiği, yeni tarihsel koşullar içinde daha üst bir düzeye çıkararak, Marx'ın ve Engels'in yapıtını devam ettirdi. Lenin'in büyük değeri, kapitalizmin en yüksek ve son aşaması olan emperyalizmin, bilimsel bir tahlilini vermiş olmasındadır. Emperyalizmin tahlili, her şeyden önce de emperyalizm döneminde kapitalizmin ekonomik ve politik gelişme eşitsizliği yasa-

sının Lenin tarafından keşfedilmesi, yeni proletarya devrimini teorisine bir temel sağladı.

Lenin, devrimin, önce bir ya da birkaç ülkede zafer kazanacağını gösterdi. Büyük Ekim Sosyalist Devriminin hazırlanma ve gerçekleştirilmesi sırasında ve, daha sonra, SSCB'nde sosyalizmin zaferi uğruna savaşında Komünist Partinin bütün strateji ve taktiği, bu dâhice keşif temeli üzerine kurulmuştur. Lenin adı, sosyalist ekonomi politiğin yaratılmasına bendedilmiştir.

Marksist-leninist ekonomi teorisi, Sovyetler Birliği Komünist Partisinin, öteki ülkelerin işçi ve komünist partilerinin kararları ve Lenin'in öğretililerinin çalışmaları sayesinde yeni bir gelişme kazandı. Genel olarak marksizm-leninizmin, özel olarak marksist-leninist ekonomi politiğin yaratıcı gelişmesinde SBKP'nin XXII. Kongresi tarafından hazırlanan aşağıdaki ilke sorunları örnek olarak belirtilebilir: komünist toplumun iki gelişme aşaması ve sosyalizmden komünizme dönüşümün özel biçimleri; komünizmin maddî temelinin yaratılması; iki sosyalist mülkiyet şeklinin evrimi ve bağdaştırılmasının yolları; sınıf farklarının silinmesi ve salt toplumsal eşitliğin doğrulanması; toplumsal komünist ilişkilerin oluşumu; komünizmin temel ilkesi olan "herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinmesine göre" ilkesini pratiğe koymanın koşulları; kültür devriminin tamamlanması ve yeni insanın eğitimi. Komünizme geçiş anında toplumun politik örgütlenme sorunlarının ayrıntılı bir tahlili yapılmıştı.

O halde ekonomi politiğin anlamı nedir?

Bunun anlamı, işçi sınıfını ve tüm emekçileri toplumun ekonomik gelişme yasalarının bilgisi ile silahlandırmak, onlara kendilerine düşen görevleri başarıyla tamamlamak olanağını vermektir. Kapitalist ülke emekçilerine, köleliklerinin, sefalet ve yoksullaşmalarının ne-

denlerini gösterir. İşçi sınıfı ve tüm emekçilerin gördükleri baskının ve yoksullaşmalarının, ne raslantıya ve ne de tek tek kapitalistlerin keyfine bağlı olmadığını, ama tüm kapitalist sistemden geldiğini ortaya koyar. Bundan dolayıdır ki, uzlaşmaz sınıf savaşımı, kapitalizmin ortadan kaldırılması ve proletarya diktatörlüğünün kurulması, emekçilere, sömürü zincirlerini kırma olanağı verir.

Marksist-leninist ekonomi politik, az gelişmiş ülke halklarına, geri kalışlarının ve sefaletlerinin gerçek nedenlerini öğretir. Sömürge ve bağımlı ülke halklarının baskı altına alınıp uyutulmasının, emperyalizmden ve onun sömürge sisteminden geldiğini gösterir. Yüzyıllar boyunca, insanlığın büyük bir çoğunluğunu temsil eden sömürge halklarını zor ve yağma ile köle durumuna indiren, halkı köleleştiren bir avuç emperyalist oldu. Bu halklar, ancak, emperyalizme ve onun tüm belirtilerine karşı var güçleriyle savaşım vererek ulusal bağımsızlık ve ilerleme yoluna girebilirler.

Ekonomi politik, sosyalizmi ve komünizmi kurmak için sermayenin boyunduruğundan kendilerini kurtaran ülkelerin izlemeleri gereken yolu gösterir; sosyalist ekonomi sisteminin kapitalist sisteme üstünlüğünü, komünizmin kaçınılmaz zaferini öğretir. Sosyalist ekonomi yasalarının bilgisi, halk yığınlarına, komünizmin kuruluşuna bilinçli bir katılmaya yönelme, bunu, onların özgür girişkenliklerine bırakma olanağı verir. Ekonomi politik, onlara, en verimli bir biçimde çalışmayı öğretir ve onları komünist toplumun etkin kurucuları yapar.

Marksist-leninist ekonomi politik, proletaryanın, tüm emekçilerin ellerinde barış, demokrasi ve sosyalizm uğruna savaşımında güçlü bir silahtır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİST-ÖNCESİ ÜRETİM TARZLARI

BU bölümde, kısaca, ilkel topluluk, köleci ve feodal üretim tarzlarının ortaya çıkma, gelişme ve kaybolma nedenlerini inceleyeceğiz.

1. İLKEİ TOPLULUK ÜRETİM TARZI

Dünya üzerinde yaşam başlayalı, aşağıyukarı 900 milyon yıl oldu, ve ilk insanların ortaya çıkışları ise, en azından, bir milyon yıla yakındır.

Yeryüzünde insanın ortaya çıkması konusunda bilim, aşağıdaki açıklamayı veriyor. Avrupa'nın, Asya ve Afrika'nın iklimi sıcak olan çeşitli bölgelerinde, yüksek düzeyde gelişmiş bir tür maymun yaşamaktaydı. Pek

uzun bir dönemin sonunda, insan, bu maymundan kaynaklandı. İnsanla hayvan arasındaki başlıca fark, önce, tamamen ilkel de olsa, insan, iş aletleri yapmaya koyulduğu zaman kendini belli etmiştir. İnsan emeği o zaman başlar. Emek sayesinde, maymunların ön üyeleri yavaş yavaş el haline geldi. Atalarımız, çalışmak için ellerini kullandıkça ayakta durmayı öğrendiler. İlkel iş aletlerinin yapımıyla birlikte, ilk insanlar, kendi aralarında, iş aletlerinin kullanımında güçlerini birleştirme gereğini duydular. Tek heceli dil ortaya çıktı. Emek ve emek ile birlikte tek heceli dil, beynin gelişmesi üzerinde kesin etki yaptı. Bundan dolayı, insanı yaratan emektir, emek sayesinde ki, insan toplumu oluşmuş ve gelişmiştir.

İlk toplumsal, ekonomik oluşum, *ilkel topluluk* olmuş ve yüzbinlerce yıl sürmüştür. İlkel topluluk, toplumun evriminin başlangıcıdır. İnsanlar, ilkin doğa kuvvetlerine karşı savunma olanağından yoksun, yarı-yabani bir yaşam sürdüler. Besin maddeleri, özellikle, doğada buldukları bitki kökleri, yabani meyveler, ceviz vb. bitkiler olmuştu.

Kaba yontma taşlar ve sopalar, insanoğlunun kullandığı ilk araçlar olmuştur. Daha sonra, çok yavaş bir deneyim birikimiyle, vurmak, kesmek ve kazmak için kullandıkları basit araçları yapmayı öğrendiler.

Doğaya karşı savaşımında ateşin bulunuşu, büyük önem taşır. Ateş, ilkel insana, besinini çeşitlendirme olanağı verdi. *Ok* ve *yayların* bulunuşu ise, ilkel insana, üretici güçlerin gelişmesinin yeni bir evresini başlattı. Bu andan başlayarak, insanlar kendilerini avlanmaya verdiler ve et, besinleri arasına girdi. Avcılığın ilerlemesi, ilkel hayvancılığın doğuşuna olanak verdi. Avcılar, hayvanları evcilleştiriyorlardı.

Tarım, üretici güçlerin gelişmesinde yeni bir adım

oldu. Uzun bir süre, düzeyi son derece düşük kaldı. Tarımda hayvan kullanılmaya başlanması, tarımsal emeği daha üretken kıldı ve tarıma sağlam bir temel hazırladı. Bundan sonra, insanın, yerleşik bir yaşama geçtiğine tanık oluyoruz.

İlkel toplumda, üretim ilişkileri, üretici güçlerin durumuna bağlıydı. Üretim ilişkilerinin temelini, iş aletlerinin ve basit üretim araçlarının ortaklaşa mülkiyeti oluşturur. Bu üretim ilişkisi, bu dönemde, üretici güçlerin gelişme düzeyine uygundu. İlkel toplumda emek araçları öylesine basitti ki, insanlar, tek başlarına doğa kuvvetlerine ve yabanıl hayvanlara karşı koyamıyorlardı. Bu yüzden, gruplar halinde, topluluklar halinde yaşıyorlar, kendilerini tamamen hayvan avlamaya, balık avlamaya, besin maddeleri sağlamaya veriyorlardı.

Üretim araçlarının ortak mülkiyeti yanında, topluluk üyeleri, yabanıl hayvanlara karşı savunma araçları olarak kullandıkları kişisel bazı emek araçlarına da sahiptiler.

İlkel toplumda emeğin üretkenliği azdı; ve yaşamak için zorunlu olandan fazla hiçbir şey yaratamazdı. Emek, basit elbirliği üzerine kurulmuştu: birçok kişi, bir tek ve aynı görevi yapıyordu. İnsanın insan tarafından sömürülmesi yoktu. Pek bol olmayan besin, topluluk üyeleri arasında eşit olarak paylaşıldı.

İnsanlar, hayvansal niteliğin ağır basmasından kesin olarak ayrılamadıkları sürece, hep sürüler halinde yaşadılar. Toplumun soya (*gentes*) göre örgütlenmesi, daha sonra, yavaş yavaş, ev ekonomisine geçişle oldu. Akrabalık bağlarının biraraya getirdiği kimseler, ortaklaşa çalışmak üzere gruplaşıyorlardı. Başlangıçta gens, beş-on kişilik gruplardan ibaretti. Daha sonra yüzlerce kişilik gruplar haline geldi. Emek araçlarının evrimi ile, gensin bağrında, erkeklerle kadınlar arasında, gençlerle

çocuk ve ihtiyarlar arasında *doğal işbölümü* ortaya çıktı. Avcılık yapan erkeklerin kendi işlerinde, bitkisel besin maddeleri toplayan kadınların da kendi işlerinde uzmanlaşmaları ile birlikte emeğin üretkenliği gittikçe arttı.

Klan rejiminin ilk evresinde, üstün otoriteye sahip olan kadındır. Yiyecek bitkileri toplar, ev işleriyle uğraşırdı: bu, *anaerkil* rejimdir. Daha sonra, hayvancılık ile tarım, erkeklerin işi haline gelince, anaerkilliğin yerini ataerkillik aldı, ve klan içinde başlıca rol erkeğe geçti.

Hayvancılığa ve tarıma geçişle birlikte, *toplumsal işbölümü* dönemine girilir, yani toplumun bir kesimi esas olarak tarımla uğraşırken, diğer bir kesimi de hayvancılıkla uğraşır. Hayvan yetiştirme ile tarım arasındaki bu bölünme, tarihte, *birinci büyük işbölümünü* oluşturur.

Bu toplumsal işbölümü sayesinde, insan emeği, daha üretken hale gelmiştir. Bunun sonucu olarak, topluluklarda, bazı ürünlerde fazlalık ve bazı ürünlere ise gereksinme vardı. Bu durum, çoban ve tarımcı kabileler arasında ürünlerin değişimi için elverişli bir ortam yarattı. Daha sonra, insanlar, bakır ve kalay madenlerini eritmeyi (demir üretimi daha sonra başlar), tunç araçlar, silahlar, araç ve gereçler üretmeyi öğrendiler; elbise ve kumaşların yapımını büyük ölçüde kolaylaştıran dokuma zanaatı bulununca, topluluk üyeleri, birer zanaat icrasına koyuldular ve emeklerinin ürünü gittikçe daha sık değişilebilir duruma geldi.

Üretici güçlerin gelişmesi, insan emeğinin üretkenliğini, insanın doğaya üstünlüğünü, tüketim nesnelerinin yedek olarak birikimini hissedilir ölçüde artırdı. Ama toplumun bu yeni üretici güçleri, üretim ilişkilerine artık uygun düşmüyordu. Topluluk mülkiyetinin dar çer-

çevesi, emek ürünlerinin üleşimindeki eşitleştirme, üretici güçlerin gelişmesini dizginliyordu. Ortaklaşa emek, bir zorunluluk olmaktan çıkınca, bireysel emek, zorunluluk haline geldi. Ortaklaşa emek üretim araçlarının ortak mülkiyetini gerektirmesine karşılık, bireysel emek de üretim araçlarının özel mülkiyetini gerektiriyordu. Üretim araçlarında özel mülkiyet şeklinin ortaya çıkmasıyla birlikte, kabileler arasında olduğu gibi, insanlar arasında da servet eşitsizliğinin belirdiği görüldü. İnsanlar, zenginler ve yoksullar olarak bölündüler.

Üretici güçlerin gelişmesiyle, insanlar, yaşamak için kendilerine gerekli olandan fazla geçim araçları ürettiler. Bu koşullarda savaşıla elde edilen daha çok çalışan insan kullanılması olanaklı hale geliyor: tutsaklar köle durumuna getiriliyorlar. Başlangıçta, kölelik, ataerkil (ailesel) bir nitelik taşıyordu, daha sonra yeni rejimin temeli oldu. Köle emeği, eşitsizliği keskinleştirdi; köleleri sömüren aileler hızla zenginleştiler. Servet eşitsizliğinin artmasıyla, zenginler, yoksul ve borçlu olan kendi yurttaşlarını da köleleştiriyorlardı. Toplum, ilk kez, köle sahipleri ve köleler halinde sınıflara bölündü. İşte böylece, *insanın insan tarafından sömürülmesi* ortaya çıktı. İnsanlık tarih, bu çağdan başlayarak, sosyalizmin kuruluşuna kadar, sınıf savaşimleri tarihi olmuştur.

İnsanlar arasında artan eşitsizlik, sömürenler sınıfının sömürülen sınıf üzerindeki baskı organı olan devletin oluşumunu getirdi. İlkel topluluk üretim tarzının yığıntıları üzerinde *köleliğin* doğuşu işte böyle olmuştur.

2. KÖLECİ ÜRETİM TARZI

Kölelik, tarihin tanıdığı en hoyrat ve en açık ilk sömürü şeklidir. Bu dönemi, hemen hemen bütün halklar yaşadı.

Üretici güçlerin çoğalması, toplumsal işbölümünün

ve değişimin gelişmesi, ilkel toplumdan köleliğe geçişin temelini oluşturur: ilkel toplumda özellikle taştan avadanlıklar kullanıldığı halde, kölelik rejiminde, demir imali öğrenilince, demirden aletler üstünlük kazandılar.

Demir aletler, insana, kendi faaliyetlerinin alanını genişletme olanağı verdi. Bir demir balta aracılığıyla orman ve alırlarla kaplı topraklar ekilir hale getirilebilir; demir saban, nispeten daha geniş toprakları işleme olanağı verebilirdi. Tarımda yalnızca tahıl ve sebze üretimi ile yetinilmedi, şarap ve tereyağı yapımına da başlandı. Madenî aletlerin yapımı, zanaatçılığın doğmasına neden oluyor. Zanaatçıların iş alanı, gittikçe daha bağımsız hale geliyor. Bu, *zanaatçılığın tarımdan ayrılması, ikinci büyük toplumsal işbölümüdür.*

Gene bu zamanda, değişim yeniden gelişti ve para ortaya ıktı. Bütün diğerk metaların değerklenmesine hizmet eden ve evrensel bir meta olan para, değişim aracı olmaya yaradı. İşbölümünün ve değişimin genişlemesi, metaların alım ve satımıyla uğraşan birtakım insanlar ortaya çıkardı. *Tacirlerin ortaya çıkmasıyla üçüncü büyük toplumsal işbölümü* ortaya ıktı. Küçük üreticilerin pazara uzak olmalarından yararlanan tacirler, onların metalarını, ucuz alıp pahalı satmak suretiyle, kâr sağlıyorlardı.

Zanaatçılığın ve değişimin gelişmesiyle, kentlerin kurulduğu görülür. Başlangıçta kent, köyden pek az farklıdır; ama yavaş yavaş zanaatların ve ticaretin kentlerde toplanmasıyla, *kent ile kırın ayrılması başlar.*

Üretici güçlerin gelişmesi, toplumsal işbölümü ve değişimin daha ileri götürülmesi, servet eşitsizliğini keskinleştirdi. Bir uçta üretim aletlerini, hayvanları, parayı ellerinde toplayan zenginler var. Öteki uçta, durumu gittikçe kötüleşen ve zenginlere borçlanan yoksullar. İşte tefeciler, borçlular, alacaklılar, bu dönemde or-

taya çıkmışlardır. "Eski dünyada sınıf savaşimleri, borçlu ile alacaklı arasında bir savaşım biçimini almış ve Roma'da borçlu pleblerin mahvolması ile sona ermiştir. Köleler, bunların yerlerini almıştır."* Köleci sistemin büyük ekonomisi şekilleniyor. Zenginler, yüzlerce, binlerce kölenin sahibi oluyorlar; köle yığınlarının üzerinde çalıştığı *latifundiaları* oluşturan uçsuz-bucaksız alanları zaptediyorlar.

Köleci toplumda *üretim ilişkileri* şöyle kurulmuştu: üretim araçları (toprak, iş aletleri vb.) gibi köleler de efendinin mülkiyetindedir. Köle, bir eşya sayılmıştır. Efendi, onu, işine elverdiği şekilde kullanır. Köleden, konuşan bir alet diye de söz edilirdi. Köleci toplumda, köle, baltadan ya da öküzden, ancak konuşma yeteneğine sahip olmasıyla ayırdedilirdi. Diğer bütün ilişkiler bakımından, köleler tıpkı hayvan, ev, toprak ya da iş aletleri gibi efendinin mülkü idi.

Köleler, amansızca sömürülürdü. Hayvandan daha kötü muamele görürlerdi. İşe kırbaçla götürülür ve en küçük bir hata için en ağır şekilde cezalandırılır ve hatı öldürülebilirlerdi. Bir kölenin öldürülmesinden dolayı, efendiye soru sorulamazdı. Efendi, köle emeğinin ürünlerine toptan sahip olurdu. Köleye açlıktan ölmeyecek ve efendisi için çalışmayı sürdürebilecek kadar yiyecek verilirdi.

Antik dünya, kölelerin sömürüsüyle, hatırı sayılır bir ekonomik ve kültürel ilerleme gerçekleştirdi. Bu uygarlık, kurban edilen köle kuşaklarının üzerinde gelişmiştir. Özellikle matematik, gökbilim, mekanik, mimari ilerledi. Oysa, ilkel topluluk rejimine üstünlüğüne karşın, kölelik üzerine kurulmuş olan üretim tarzı insanlığın ilerlemesine engel oluyordu.

Köleci üretim tarzı kendisini yokedecek olan derin

* Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1978, s. 150.

ve üstesinden gelinemeyecek çelişkileri içinde barındırıyordu. İlk olarak, yürürlükte olan sömürü biçimi, toplumun başlıca üretici gücü olan köleleri çökertiyordu. Bu nedenle, köleler, kurban edildikleri amansız sömürüye karşı sık sık ayaklanırlardı. Öte yandan, ekonomi, savaşlarla ele geçirilen köleler üzerine kurulmuştu. Köleci toplumun askerî gücü, orduyu oluşturan köylü ve zanaatçılara dayanıyordu ve savaşların zorunlu kıldığı vergilerin esas ağırlığı da bunların üzerindeydi. Ayrıca, ucuza gelen köle emeği üzerine kurulan büyük üretim rekabeti, köylüleri ve zanaatçıları yıkıma götürüyordu. Bu rekabet, köleci devletlerin, iktisadî, siyasî ve askerî gücünü tamamiyle yıkıyordu. Zaferleri bozgunlar izledi; önceden kölelerin ucuza sağlandığı kaynak da kurumuştur. Bunun sonucu, üretimin genel azalması oldu.

“Genel yoksullaşma, ticarete, zanaatçılıkta, sanatta gerileme, nüfusun azalması, kentlerin gerilemesi, tarımın daha aşağı bir düzeye düşüşü — Roma dünya hegemonyasının vardığı sonuç bu oldu.”*

İlk zamanlarında köleci üretim tarzı, üretici güçlerin gelişmesine elverişliydi. Gördüğümüz gibi, bu üretim biçiminin evrimi, üretici güçlerin yıkılmasını tahrik etti. Köle emeği üzerine kurulmuş olan üretim ilişkileri üretici güçlerin gelişmesine engel oldu. Üretim sonuçlarıyla hiçbir ilgisi olmayan kölelerin emeği, miydını doldurmuştu.

Eski üretim ilişkilerinin yerini, toplumun başlıca üretici gücü olan kölelerin durumunu değiştirecek yeni ilişkilerin alması gerekiyordu. Bu, tarihsel bir zorunluluktur.

Köle emeği üzerine kurulan büyük ekonominin yıkılmasıyla, küçük işletme daha yararlı hale geldi. Azat edilen kölelerin sayısı yükselirken latifundialar da, ko-

* Friedrich Engels, *Allenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 209.

lonlar tarafından ekilip-biçilen küçük paylara bölünüyordu. Kolon, artık köle değildir, o, belirli miktarda ürün ya da para karşılığında, ömür boyu yararlanacağı bir toprağa sahip olan bir çiftçidir. Ama, özgür bir çiftlik sahibi de değildir. Toprağa bağlıdır, o toprağı bırakıp gidemez, ama toprakla birlikte satılabilir. Bu kolonlar, ortaçağ serflerinin öncüleridir.

Köleci sistemin bağrında bir *yeni üretim tarzının, feodal tarzın doğuşu* işte böyle oldu.

Köleci ekonominin gelişmesiyle birlikte, ezilenlerle ezenler arasındaki sınıf savaşımı şiddetlendi. Bu savaşım, köleci devlet ve büyük toprak sahipleri tarafından sömürülen özgür zanaatçılarla köylüleri birbirine bağlayan köle ayaklanmalarında ifadesini bulur. Köle ayaklanmaları arasında en önemlisi Spartaküs'ün yönettiği ayaklanmalar (MÖ 74-71) oldu.

İç ayaklanmalara, gittikçe artan dış saldırılar da katıldı. Kölelik rejimini, kesin yıkılışa, bu saldırılar götürdü.

3. FEODAL ÜRETİM TARZI

Feodal rejim, şu ya da bu özelliğı ile, hemen hemen bütün ülkelerde yaşandı. Bu dönem, uzun sürmüştür. Çin'de 2.000 yıldan fazla sürdü. Batı Avrupa'da, Roma İmparatorluğunun yıkılışından (5. yüzyıl), İngiltere'de 17. yüzyıla, Fransa'da 18. yüzyıla kadar uzanır. Rusya'da bu rejim, 9. yüzyıldan 1861'de serfliğin kaldırılmasına kadar sürdü.

Feodal toplumun *üretim ilişkilerinin* temeli, senyörün (derebeyin), toprak üzerindeki mülkiyet hakkı ile serf üzerindeki sınırlı mülkiyet hakkında yatar. Serf, bir köle değildi. Topraktan yararlanma hakkına sahipti. Feodallerin mülkiyeti yanında, köylülerin ve zanaatçıların da üretim aletleri ve kendi özel işletmeleri üzerin-

de mülkiyet hakları vardı. Küçük köylü işletmesi ve bağımsız küçük zanaatçıların üretimi, kişisel emeğe dayanıyordu. Üretim, özellikle *doğal* bir nitelik taşırdı; yani ürün, değişim için ayrılmaz, esas olarak, doğrudan tüketimde kullanılırdı.

Taşra soyluları ve feodaller tarafından köylülerin sömürüsü, büyük feodal toprak mülkiyeti üzerine kurulmuştu. Feodalin topraklarından ancak bir kesimi kendi malikânesini oluşturur, geri kalan diğer kesimi ise, kuluk koşulları altında, köylülere anlaşmalı olarak bırakılırdı. Feodal, toprağı köylüye “parseller” ve böylece kendisine emek-gücü sağlardı. İster kendi araçlarıyla senyörün toprağını (angarya olarak) ekip-biçmek için olsun, ister ürünün bir kesimini senyöre vermek suretiyle olsun, hangisi olursa olsun, miras yolu ile bir toprak parçasından yararlanan köylü, bulunduğu yerde kalmak zorundaydı. Köylüyü bağımlı duruma kaçınılmaz olarak sürükleyen açık sömürü şekli, işte buradaydı. Senyör köylüyü öldüremezdi, ama onu [toprakla birlikte —ç.] satabilirdi.

Serfin emek-zamanı iki bölümden oluşuyordu: gerekli emek-zamanı ve ek emek-zamanı. Gerekli emek-zamanı içinde, köylü kendisinin ve ailesinin yaşamasını sağlamak için gerekli olanı üretti. Ek emek-zamanında ise, köylünün yarattığı artı-ürüne, senyör toprak rantı biçiminde sahip çıkardı (angarya, aynî vergi, para). Köylülerin bu sömürü biçimi, bütün halklarda, feodalizmin başlıca niteliğini oluşturur.

Başlıca sakinleri zanaatçılarla tacirler olan kentler, senyörlerin toprağı üzerinde kurulmuş olduğundan, onların egemenliği altındaydı. Kentli, özgürlüğü uğruna savaşımlar verdi ve kentlerin özerkliğini sağlamayı çok kez başardı.

Kentlerin gelişmesi ve ticaretin ilerlemesi, feodal kö-

yü. adamakıllı etkiledi. Feodal ekonomi, kendi pazar sını-
nırı içerisinde dolaşımını tamamlıyordu. Senyörlerin,
lüks nesneler satınalmak için paraya gereksinimleri olur-
du. Bunun içindir ki, köylülerden, aynı rant yerine pa-
ra-rant aldılar, feodaller ile köylüler arasındaki savaşı-
mın sertleşmesine neden olan sömürüyü yoğunlaştırdılar.

4. FEODALİZMİN DAĞILMASI VE ORTADAN KALKMASI FEODAL REJİMİN BAĞRINDA KAPİTALİST İLİŞKİLERİN DOĞUŞU

Feodal rejim, köleci rejimin üretici güçlerinin daha
üstün bir gelişme düzeyine tanık oldu. Bu dönemde, ta-
rım tekniği ilerlemiş, saban ve diğer demir aletler geniş
ölçüde yayılmıştı. Yeni tarımın dalları ortaya çıktı. Bağ-
cılık, ve buna bağlı olarak şarapçılık ve bahçecilik ge-
lišti; yağ ve peynir gibi, hayvancılıkla ilgili dallar da
yaygın bir durum aldı. Çayır ve otlaklar genişletildi, top-
rağın iyileştirilmesinde yeni yöntemler uygulandı.

Kentlerde, aletler ve hammaddelerin işlenme yön-
temlerinde yetkinleşme; zanaat kollarında uzmanlaşma
başladı. Yeni üretim dalları ortaya çıktı: silah yapımı,
çinicilik, bıçakçılık, kilitçilik, kunduracılık, saraçlık vb...
Döküm ve demir işlenmesi iyileştirildi. İlk yüksek fırın-
lar, 15. yüzyılda kuruldu. Pusula ve büyük coğrafî ke-
şifler de aynı döneme raslar.

Bununla birlikte, başlangıçta bağrında yeni üretici
güçlerin geliştiği feodal rejim, artık gelişmeyi dizginle-
meye başlıyordu. Üretici güçler, feodal üretim ilişkileri-
nin dar kalıpları ile çatıştı. Feodal sömürü boyunduruğu
altındaki köylülük, zoraki çalışmadan dolayı, üretkenlik
çok düşük olduğundan, tarımsal aşlıkların üretimini ar-
tıramıyordu. Kentlerde de zanaatçıların emek üretken-
liğinin artması, lonca tüzükleriyle dizginlenmişti. Bütün
bunlar, eski üretim ilişkilerinin tasfiyesini, feodalizmin

kösteklerinden arınmış yeni ilişkilerin kurulmasını gerektiriyordu. Kapitalist üretim ilişkileri, feodal rejimin bağrında doğuyordu.

Feodalite döneminde, basit meta üretimi, gittikçe yaygınlık kazanıyor, yani değişim amacıyla üretiliyordu. Bu üretim, kişisel emek ve üretim araçlarının özel mülkiyeti üzerine kurulmuştu. Meta üreticileri, kırdan olduğu gibi kentte de, sonu, zenginler ve yoksullar olarak farklılaşmalarına varan azgın bir rekabete girdiler. Pazarın genişlemesiyle, durumu azçok iyi olan üretici gittikçe artan bir biçimde, durumu bozulan zanaatçı ve köylüleri işçi olarak tutmaya başladı. Kapitalist ilişkilerin, feodal rejimin bağrında, yavaş yavaş oluşması işte böyle olmuştur.

Kapitalizmin doğuşu, bir başka yol daha izler. Burada köylü ve zanaatçılar, ticarî sermayenin bağımlılığı altına girerler. Ticarî sermaye, önce meta değişiminde aracı rolündeydi. Daha sonra, lonca kurallarına uygun olarak, küçük üreticiler katında metaller biriktirmeye, onlara hammaddeler sağlamaya, ödünçler vermeye koyuldu. İşte küçük üreticilerin, tüccarların ekonomik bağımlılıkları altına girmeleri böyle olmuştur. Ticarî sermayenin bunu izleyen faaliyeti, zanaatçıları, ücretli işçiler olarak çalıştırdıkları tek bir yerde toplamaktan ibaret oldu. Tüccar, sanayici bir kapitalist olurken, ticarî sermaye de sanayi sermayesine dönüşüyordu.

Kapitalizmin oluşum süreci, kıra da uzandı. Ticarî üretimin gelişmesi, paranın gücünü artırdı. Bu nedenle feodaller de rantı, para-rant şeklinde istemeye başladılar. Para ile yapılan işlemlerin artması, köylülüğü, kırsal burjuvazi ve yoksul köylü olarak farklılaşmaya götürdü.

Kapitalist üretimin, köyde olduğu gibi, kentte de feodal rejimin bağrında doğması işte böyle oldu. Artık, feodalizmin ortadan kaldırılması, tarihsel bir zorunluluk

haline gelmişti.

Feodal düzenin bütün tarihi, köylüler ile senyörler arasındaki sınıf savaşının tarihidir. Bu savaşım, özelikle feodal dönemin sonlarında şiddetlendi. Köylü ayaklanmaları, feodal düzeni sarsar ve onu yok olmaya doğru götürür. Burjuvazi, feodalizme karşı savaşımın başına geçer ve serflerin ayaklanmasından, feodal beylere karşı, politik iktidarı ele geçirmek ve egemen sınıf haline gelmek için yararlanır.

KAPİTALİST ÜRETİM TARZI

BİLİNDİĞİ gibi, kapitalist üretim tarzı, feodalizmin bağrında doğmuştur. Kapitalizm iki evre halinde gelişir: *tekel-öncesi ve tekelci (emperyalizm)*. Her ikisinin ortak bir ekonomik temeli vardır: üretim araçlarının kapitalist özel mülkiyeti ve ücretli emeğin sömürüsü. Ama tekel-öncesi kapitalizm ile emperyalizm arasında da farklar var. Tekel-öncesi kapitalizm, kapitalizmin gelişme dönemidir, bu dönemde, serbest rekabet vardır ve üretici güçler, azçok düzenli olarak yükselen bir çizgi izleyerek gelişirler. ABD'nde, İngiltere'de, Fransa'da, öteki gelişmiş ülkelerde, tekel-öncesi kapitalizm, 19. yüzyılın ikinci yarısı ortalarına kadar egemen oldu. Bu andan başla-

yarak, kapitalist ülkeler ekonomisi, tekel-öncesi kapitalizme yeni nitelikler katan süreçler yolu ile çalıştırıldı: serbest rekabetin yerini, kesin rol oynamaya başlayan tekeller egemenliği aldı. 20. yüzyılın şafağında tekel-öncesi kapitalizm, gelişmesinin en son ve üst aşaması olan emperyalizme dönüşmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

META ÜRETİMİ, META VE PARA

MARX, kapitalizmin tahliline, *meta* ile başlar. Kapitalist düzende her şey —iğneden, dev fabrikaya ve hatta insanın emek-gücüne kadar her şey— alınır, satılır, ve ekonomistlerin dediği gibi, bir meta biçimini alır. Toplumda, insanlar arasındaki ilişkileri, metalar arasındaki ilişkilerin biçimi temsil eder. Meta, Marx'a göre, burjuva toplumun bir ekonomik hücresidir. Bir damla suyun, kendisini çevreleyen evreni yansıtması gibi, meta da kapitalizmin esas ilişkilerini aynen yansıtır.

Metanın ve meta üretiminin tahlili, Marx'a, kapitalist üretim ilişkilerinin niteliğini açıklama olanağı verdi.

Kişisel tüketime değil de, satışa, pazarda değişime ayrılan ürünlerin üretimine, meta üretimi denmiştir. "Meta üretimi ile, *diyor Lenin*, ürünlerin, belirli bir ürünün üretiminde, herbiri uzmanlaşmış ve birbirinden ayrı, tek tek üreticilerin eseri olduğu, öyle ki, toplumsal gereksinimleri gidermek için pazarda ürün alım-satımının gerektiği (ki, bunun sonucu ürünler meta olurlar) bir toplumsal ekonomi düzenlenmesi anlaşılır."*

Meta üretimi, ilkel topluluk rejiminin dağılması döneminde ortaya çıkmıştır. Köleci ve feodal üretim tarzları da, meta üretimini tanır; ama burada ağır basan, doğal ekonomidir. Doğal ekonomide, toplum, aynı yapıda ekonomik birimler kümesinden oluşmuştur. Bu birimlerden herbiri, kendi tüketim gereksinimlerini karşılamak üzere, her çeşit hammadde üretiminden bu hammaddeleri kullanılabilir hale getirinceye kadar gerekli bütün işlemleri kendisi yapardı. Esas olarak yalnızca fazla-ürünün değiştiği bu tip ekonomi, kapitalizmin ortaya çıkışına kadar üstünlüğünü sürdürmüştür.

Kapitalizmin gelişmesi, doğal ekonomiye, ezici bir darbe indirdi. Kapitalist rejimde emek-gücü dahil, her şey metadır. Emek-gücünün metaya dönüşmesiyle, meta üretimi, evrensel ve başat bir duruma gelir.

Kapitalist rejime bağlı olan meta üretimi, üretimin ağır basan bir biçimidir; üretimde insanlar arasındaki ilişkiler, yani üretim ilişkileri, meta ilişkileri olarak ifade edilirler. Gerçekten, kapitalist toplumda esas olan üretim ilişkisini ele alalım: bu, burjuvazi tarafından proletaryanın sömürülmesi ilişkisidir. Kapitalistin işçiye sö-

* V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, c. 1, s. 105.

mürebilmesi için, işçinin bir meta gibi görünen kendi emek-gücünü *satması* gerekir. Kapitalist, işçiye, geçim araçlarını, yani metalar satın almasını sağlayacak bir ücret öder. Böylece, işçi ile kapitalist arasındaki üretim ilişkileri, doğrudan değil de, metalar aracılığıyla kurulur ve bu ilişkiler, meta ilişkileri niteliğine bürünür.

Kapitalistler, kendi ürünlerini birbirlerine satarlar; hammaddeler, avadanlıklar ve başka metalar satın alırlar. Demek ki, kapitalistler arasındaki ilişkiler de meta ilişkileridir.

Bundan dolayıdır ki, *kapitalist toplumda, meta üretimi, evrensel, ağır basan bir niteliğe bürünmüştür, oysa insanlar arasındaki ilişkiler, nesneler, metalar arasındaki ilişkiler olarak görünür.*

META ÜRETİMİ META ÜRETİMİNİN ORTAYA ÇIKIŞ KOŞULLARI

Meta üretimi, ancak belirli koşullar içinde olabilir. Meta üretiminin ortaya çıkışı ve varoluşu için başlıca koşul, toplumsal işbölümüdür. Bu, çeşitli nesnelerin üretiminin, şu ya da bu bireyler ya da birey grupları arasında bölünmesi demektir. Bazıları dokuma, diğer bazıları ayakkabı, üçüncüler ev eşyaları, dördüncüler aletler vb. üretirler. Besbelli ki, bu kişiler, kendi gereksinmelerini giderebilmek için, kendi emeklerinin sonuçlarını *değişmek* zorundadırlar. Böylece biraraya gelmiş bütün üreticiler, birbirine bağımlı üyelerin meydana getirdiği bir çeşit büyük üretici ortaklığı oluştururlar.

Bununla birlikte, toplumsal işbölümü, meta üretiminin koşullarından ancak bir tanesidir. Öteki gerekli koşullardan biri de, toplumda, *üretim araçları sahiplerinin farklı* kimseler olmasıdır. Bu örnek verelim. İnsan bir nesne yapıyor ve bunu bir başkasına satmak istiyor. Bu satışı yapabilir mi? Evet ama, eğer üretim araçlarının

sahibi ise, sözkonusu ürünü kendisine ait üretim araçları yardımı ile yaptıysa, sonuç olarak, üretilen ürünün sahibi ise. Örneğin, ilkel topluluklarda işbölümü olmasına karşın, ne meta üretimi vardı ve ne de meta değişimi. Topluluk üyeleri, emeklerinin meyvelerini, kendi aralarında bölüşürlerdi. Ana onları satamazlardı. Çünkü, üretim araçlarının ve emeğin meyvelerinin zilyedi tüm topluluktur. Topluluklar arası değişimde durum başkadır. Bu durumda, malın sahibi değişir ve emek ürünü meta olurdu.

O halde, toplumsal işbölümü ve toplumda üretim araçlarına sahip olanların başka başka kimseler oluşu, meta üretiminin temellerini oluşturur. Ancak bu iki koşulun birleşmesiyledir ki, meta üretimi ve ürünlerin alım-satım şeklinde değişimi ortaya çıkmıştır.

BASİT META ÜRETİMİ VE KAPİTALİST META ÜRETİMİ

Kapitalist meta üretimi, *basit meta üretimi* temeli üzerinde, belirli toplumsal koşullar içinde kendini gösterir.

Basit meta üretiminin en karakteristik temsilcileri küçük köylüler ile zanaatçılardır. Üretimlerini, kişisel emek üzerine kurmuşlardır, yani başkasının emeğini sömürmezler, kendileri çalışırlar. Her basit üretici, üretim araçlarının sahibidir ve yalnızca kendi tüketimi için değil, pazar için, satış için de üretir.

Basit meta üretimi, yapısı bakımından çifte niteliğe sahiptir. Bir yandan, özel mülkiyet üzerine kurulmuştur, küçük köylü ya da zanaatçı, üretim aracı sahibidir ve bu niteliği, onu kapitaliste yaklaştırır. Öte yandan, basit meta üretimi, kişisel emek üzerine kurulmuş olduğu için, üretici, bir emekçidir ve bu niteliği, onu, proletere yaklaştırır. Proleterin, küçük üreticiden farkı, kendine ait üretim araçlarına sahip olmamasıdır. İşçi sı-

nı ile köylülüğün çıkarlarının birliği ve onlar arasındaki ittifak olanakları işte buradan gelir.

Belirli toplumsal koşullarda, basit meta üretimi, geleceğin kapitalist üretimine, hareket noktası ve temel görevi görür. Burada iki koşul vardır. Birincisi, *üretim araçlarının özel mülkiyet şeklinde oluşu*. Bilindiği gibi, bu koşul ilkel toplumun dağılma döneminde ortaya çıkmıştı. İkincisi, *emek-gücü metaya dönüşmüştür*. Bu dönüşüm, feodal toplumun dağılma dönemine raslar.

Basit meta üretimi, kararsızdır; köylü ve zanaatçılar arasında, devamlı farklılaşma görülür: bazıları (azınlık) zenginleşir: bazıları da (çoğunluk) mevcut durumunu kaybeder, yoksullaşır. Yukarda belirtilen koşullar içinde, bu süreçler, kentte ve kırdaki burjuvazinin ve proletaryanın ortaya çıkmasına varır.

Kapitalist meta üretimi, basit meta üretiminde olduğu gibi, toplumsal işbölümü ve üretim araçlarının özel mülkiyeti üzerine kurulmuştur. Ama üretim araçları sahibinin kişisel emeği üzerine değil de, ücretli emeğin üretim araçları sahibi tarafından *sömürülmesi* üzerine kurulmuştur. Kapitalist meta üretiminde, üretim araçlarının ve paranın sahibi, kendisi, üretimde bulunmaz. Üretim araçlarını harekete geçiren emek-gücünü parasıyla satın alır. Emek-gücünün metaya dönüşmesi, kapitalizmde meta üretiminin yeni bir gelişme kazanması ve evrensel hale gelmesi demektir. Meta değişimi, “burjuva (meta) toplumunun binlerce kez karşılaştığı, en basit, en alışlagelen, en temel, en genel ve en olağan *ilişkiyi* oluşturur”*, diye yazıyordu Lenin. Bu nedenle, kapitalist toplumun ekonomik çekirdeği olan metanın ne olduğunu açıklamalıyız.

* Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, c. 36, s. 368-369.

METAİN KULLANIM-DEĞERİ VE DEĞERİ

Meta, her şeyden önce, insanın herhangi bir gereksinmesini gideren şeydir: ikincisi, kişisel tüketim için üretilen bir şey değil, satış için değişim amacıyla üretilen bir şeydir.

Bir nesneyi kendi tüketimi için üreten insan, ancak bir *ürün* üretmiş olur; meta üretmiş sayılmaz. Bir ürünün *meta* haline gelmesi için, o, herhangi bir *toplumsal* gereksinmeyi gidermeli, yani toplumun diğer üyelerinin bir gereksinmesini karşılamalıdır.

Metaın incelenmesi, birbirine sıkışıkya bağlı iki yönü, iki özelliği açığa çıkarır: kullanım-değeri ve değer.

Metaın, insanın şu ya da bu gereksinmesini karşılama özelliğine, metaın *kullanım-değeri* denir. Bu gereksinme, pek değişik niteliğe bürünebilir. Meta, birinci derecede gerekli bir nesne olabilir, ekmek gibi, elbise, ayakkabı gibi. Lüks bir nesne de olabilir, pahalı cinsten şarap, mücevherat vb. gibi. Bir üretim aracı da olabilir, makineler, kömür, demir vb. gibi.

Bir nesnenin, bir tek değil, birçok kullanım-değeri olabilir. Örneğin, maden kömürü, yakıt olarak kullanıldığı gibi, kimyasal ürünler yapımı için hammadde olarak da kullanılabilir.

Şu ya da bu kullanım-değerinin keşfi, yani hizmete sunulan bir şeyin insana yararlılığı, üretici güçlerin gelişmesi sonucu, toplumun evriminin akışı içinde ortaya çıkar. Örneğin, insan, taşkömürünü uzun zamandan beri biliyordu, ama onun yakıt olarak kullanılması, nispeten yenidir. Bilim ve *teknik*in gelişmesi, bugün temel bir kimya sanayii maddesi olan maden kömürünün yeni özelliklerinin günışığına çıkmasını sağladı.

Meta üretimi rejiminde, farklı kullanım-değerleri,

belirli nicel bir oranda, sürekli olarak, değişirler. Örneğin, bir balta, 20 kilo tahıl karşılığında değişilir. Kullanım-değerinin bir başka kullanım-değeriyle değişildiği yerde, bu nicel oran, metanın değişim-değerini oluşturur. Değişim-değerini incelerken, iki soru ortaya çıkar: (1) Farklı nitelikteki metaları, kendi aralarında eşit kılmanın nedeni nedir? (2) Niçin, farklı metalar, belirli bir miktarda, belirli bir oranda, kendi aralarında eşit hale gelmişlerdir? Birbirinden farklı, birbirine benzemeyen metaların, değişimde birbiriyle kıyaslanınca, bazı ortak yanları bulunduğu anlaşılır.

Daha o zaman Aristoteles, eşitlik olmaksızın değişim, ortak ölçü birliği olmaksızın da, eşitlik olmayacağına dikkati çekmişti.

Aşağıdaki özellikler, bütün metalarda şu ya da bu ölçüde bulunabilen niteliklerdir: metaların yararlılığı, arz ve talep konusu olmaya elverişliliği, azlığı ve emek.

Bu özelliklerden hangisi metanın değerini belirler.

İlk bakışta, değeri, gerçekte, metanın yararlılığı belirler gibi gelir. Gerçekte, bir şey ne kadar yararlı olursa o kadar gerekli olur ve değeri o oranda artar. Bununla birlikte, gerçek, değer kaynağının her zaman yararlılık olmadığını gösteriyor. Çoğu zaman, en yararlı şeyler, beş para bile etmez (örneğin, hava) ya da önemsiz bir fiyat biçilir (örneğin, su). Tersine, insana yararları pek az olan nesneler (örneğin, elmas) bazan çok pahalı olur. Gerçekte, eğer ürünlerin fiyatı, onların yararlılığından gelseydi, ekmek ve su, elmas kadar pahalı olurdu. Bunun içindir ki, yararlılık ve kullanım-değeri, değer bir koşuldur, değer kaynağı değildir. Her ne kadar kullanım-değeri olmaksızın bir değere sahip olunamazsa da, kullanım-değeri tamamıyla değersiz de olabilir (örneğin havanın büyük bir kullanım-değeri vardır, ama hiçbir değeri yoktur).

Arz ve talep, değerin büyüklüğünü belirleyebilir mi? İlk bakışta, evet denebilir. Bilindiği gibi, bir metaya talep arttıkça, o metanın fiyatı yükselir, ve tersine, bir metanın arzı arttıkça, yani bir meta pazara yığıldıkça, o metanın fiyatı da düşer.

Ama daha yakından bakıldığında, açıkça görülür ki, metaların değeri, ne arza ve ne de talebe bağlıdır. Örnek olarak, şeker ile tuzu alalım. Bu iki meta, arz ve talep yasasının aynı ölçüde etkisindedir. Ama bu metalara karşı, talep, arz ile eşdeğerde olsa, bir kilo şekerin değeri, bir kilo tuzun değerinden, kıyaslanamayacak kadar daha yüksek olur. Bundan dolayıdır ki, arz ve talebin, burada bir rolü yoktur. Gerçi arz ve talep de metaların fiyatı üzerinde etkili olmaktan geri kalmazlar, ama onlar değer büyüklüğünü değil, pazar fiyatının meta değerinden hangi oranda uzaklaştığını belirlerler. Bir metaya karşı talep arttığı ve arz azaldığı zaman, pazar fiyatı, metanın değeri üstünde yükselme gösterir ve tersine, arz talebi aştığı zaman, fiyatlar değer altına düşer. Ancak, talep arza eşit olduğu zaman, pazar fiyatı değere uygun olur. Ama kapitalist meta üretimi gözönünde tutulursa, böyle bir durum hemen hemen hiçbir zaman kendini göstermez. Bundan dolayıdır ki, arz ve talep, metanın değerini belirlemez.

Bir metanın *azlığı*, o metanın değerini belirleyebilir mi? Birçok örnek, böyle bir sonucun doğru olduğu sanısını verebilir. Örneğin, altını, elması ve buğdayı alalım. Altın ve elmas az bulunur ve pek pahalıdır. Buğday ise çok daha fazladır, çok daha ucuzdur; üstelik insanlar yaşamak için ona çok fazla gereksinme duyarlar. Ama bu, azlığın, değeri artıracak anlamına gelmez. Örneğin, kurak geçen bir yılda, insanlar, sabırsızlıkla yağmur bekler, "talep" büyüktür, ancak yağmurun yağmayışına ve yararlılığına, yağmura karşı duyulan büyük gereksin-

meye karşın, yağmur para olarak ifade edilebilecek bir değere sahip değildir.

Buna göre, yararlılık da, arz ve talep konusu olma olgusu da, azlık da, değerin nedeni olamaz. Geriye gerçekten bir temel, ya da Marx'ın deyişiyle, değerin özünü oluşturan *emek* kalıyor. Herhangi bir metaı üretmek için gereken emek arttıkça, metanın değeri de artar ve daha pahalı olur. Altın, kömürden daha pahalıdır. Çünkü altını arayıp bulmak, temizleyip saf hale getirmek için gereken emek, aynı miktar kömürü çıkartmak için gereken emekten çok daha fazladır.

Bütün metalar, insan emeğinin sonucudur. Her metada belli miktarda bir emek maddeleştigi için, metalar kendi aralarında kıyaslanabilirler. Metaların değerlere dönüştürülmesi, emek ürünü olmalarındandır.

Değer, meta içinde maddeleşen toplumsal emektir. Maddeleşme terimi, meta içersinde billurlaşan, içirilmiş emeği gösterir ki, bu emek, kendisini içeren şeyin, metanın şeklini almıştır. Nicel ilişkiler, metaların değişim oranları, değerin kendini gösterme biçimini oluştururlar. Bu nicel ilişkiler, değişilen metalara harcanan emek miktarı ile metaların aynı değerlere sahip olduklarını gösterir.

Metanın değeri, *toplumsal* bir kategoridir, görülmez, ama metaların her değişiminde bir meta, başka bir meta ile kıyaslandığı zaman kendini gösterir. Bunun içindir ki, Lenin şöyle der: "Değer iki kişi arasında bir ilişkidir ... şeylerin dış görünüşleri altında gizlenmiş bir ilişkidir."*

Kullanım-değeri her zaman var oldu ve var olacaktır. Bununla birlikte, değer olarak kabul edilen meta, toplum gelişmesinin belli bir aşamasında meta üretimi

* V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, c. 21. s. 55.

ve değişimin doğuşuyla ortaya çıkmıştır. Meta üretimi-
nin ortadan kalkması, metanın değerinin de ortadan kalk-
ması olacaktır. Değerin toplumsal ve *tarihsel* kategori
oluşu bundan dolayıdır, yani o, toplumsal evrimin belli
bir evresinde vardır.

Her ne kadar meta, iki görünüşün (kullanım-değeri
ve değer) birliği ise de, bu, çelişkili bir birliktir. Bu dü-
rum nasıl açıklanır?

Kullanım-değeri olarak metalar nitel bakımdan fark-
lıdırlar (buğday, bez, demir vb.); değer olarak metalar,
nitel bakımdan özdeştirler (hepsi insan emeğinin ürü-
nüdürler).

Kullanım-değeri olarak metalar tüketime ayrılır, de-
ęer olarak metalar satışa ayrılır.

Meta üreticisini ilgilendiren şey, (kullanım-değeri
değil), değerdir, ama metanın değer olarak gerçekleştiri-
lebilmesi için, onun bir kullanım-değeri olmalıdır, yani
meta talep edilen bir nesne olmalıdır.

Metanın kullanım-değeri hissedilebilir, oysa metanın
değeri hissedilemez. Bunlar, bir metanın kullanım-değeri
ile değeri arasındaki çelişkilerdir.

O halde metada iki nitelik bulunduğunu saptıyoruz:
meta, kullanım-değeri ile değerin birliğidir.

Metanın *ikili* niteliği nasıl açıklanır?

SOMUT EMEK VE SOYUT EMEK

Metanın bu niteliği, metayı yaratmış olan emeğin ikili
niteliğinden gelir. Meta içinde üreticinin maddeleşen
emeği bir yandan somut emek görünüşünde, bir yandan
da soyut emek görünüşünde kendini gösterir.

Belirli amaçla, akla-uygun, yararlı bir biçimde har-
canmış olan emek somut emektir. İnsan "genel olarak"
çalışamaz. Kunduracının emeği, çiftçinin emeği, maden-
cinin emeği, vb. gibi bir emek harcadığı zaman çalışmış

sayılır. Emegın farklı biçimleri, onun nitelikleri, meslek yöntemleri, aletler, yararlanılan gereçler bakımından ve ensonu sonuçlar, yani ürünler, kullanım-değerleri bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Somut emek, metanın kullanım-değerini yaratır.

Ama emegın farklı biçimleri yakından gözleendiğinde ortak bir çizgi bulunur: genel olarak insan emegının harcanması, yani kasların, beynin, sinirlerin vb. harcanması. Somut biçiminden bağımsız emek, genellikle insana özgü emek-gücünün harcanması olarak ele alınan emek, soyut emektir. Soyut emek metanın ^{değişim} değerini yaratır.

Kullanım-değerinin yaratıcısı somut emek, her zaman vardı ve her zaman var olacaktır. Meta üretimi rejiminde var olduğu gibi, meta üretimi olmadığı zaman da varolur. Soyut emek ise, ancak meta üretimine bağlıdır. Somut emegın farklı şekilleri kadar, soyut emek de, genel olarak, farklı şekillere sokulabilir. Bu, meta üretiminin varolmasından, ürünün satış için üretilmiş olmasından ileri gelir. Örneğın, üretici, bir çift bot yaparak pazara götürmüş olsun. Pazarda bunları nasıl değişebilecek? Diyelim ki, bu değişim ekmek karşılığında olsun. Kullanım-değerleri bakımından bu ürünler, birbirleriyle kıyaslanamazlar. O halde bunlar, ancak içerdikleri emek miktarına göre birbirleriyle kıyaslanabilmektedir. Eğer kunduracı, bu bir çift botu 100 kilo buğday karşılığında değişirse, bu botlar ve buğday için harcanan soyut emek miktarı aynıdır demektir. Eğer kunduracı, bu botları böyle bir değişim için değil, kendi ailesi için yapsaydı, botlarda maddeleşen soyut emek miktarını belirlemeye hiç gerek olmayacaktı. Meta üretiminin ortadan kalkmasıyla, soyut emek kategorisi de ortadan kalkacaktır.

Meta üretiminde, somut emek ile soyut emek arasında, uzlaşmaz karşıt (bağdaşmaz) bir çelişki vardır,

ki bu çelişki, özel emek ile toplumsal emek arasında bir çelişki olarak kendini gösterir.

ÖZEL EMEK VE TOPLUMSAL EMEK

Meta üretimi koşulları içersinde, her üretici, belirli bir meta üretir. Emek (iş), toplumda bölünmüştür, toplumsal işbölümü arttıkça, üretim dalları çoğalır ve üreticileri birbirine bağlayan bağlar kuvvetlendikçe onların karşılıklı bağımlılıkları genişler. Hemen hemen bütün nesnelerin yapımına, farklı mesleklerden onlarca ve yüzlerce insan katılır. Bu demektir ki, her üreticinin emeği, toplumsal emeğin bir parçasını oluşturur, toplumsal bir niteliğe bürünür.

Ama üretim araçlarının özel mülkiyetinin hüküm sürdüğü bir toplumda, üreticiler, kendi işlemlerini ayrı ayrı yönetirler, aralarında birlik yoktur. Bundan dolayıdır ki, esas olarak toplumsal bir emek olan kendi işleri, özel emek olarak görünür. Böylece, emeğin toplumsal niteliği gizlenmiştir. Bu toplumsal nitelik, ancak pazarda değişim anında kendini gösterir. Üreticinin özel emeğinin, değişimde, metaların alım-satımında, toplumda kaçınılmaz olan toplumsal emeğin bir parçası olduğu açıkça meydana çıkar.

Üreticinin özel emeğinin, toplumsal bir niteliğe bürünmesiyle *basit meta ekonomisinin başlıca çelişkisinin, yani özel emek ile toplumsal emek arasındaki çelişkinin doğrulandığı görülür.* Bu çelişki, değişim anında ortaya çıkar. Üreticiler pazara geldikleri zaman, bazıları kendi metalarını satarlar, diğer bazıları satamazlar. İster talep yokluğundan olsun, ister metalarının çok pahalı bulunmasından olsun, metalarını satamazlar. Eğer, üretici, kendi ürettiği metalı paraya çeviremiyorsa, bu, üreticinin özel emeğinin, toplum tarafından kabul edilmemiş olmasındandır; üretici yıkıntıya uğrar, bu yıkıntılar sık

sık yinelenirse, o mahvolur. Demek ki, özel emek ile toplumsal emek arasındaki çelişki, bazılarını yıkıma ve diğer bazılarını da zenginleşmeye götürür.

METAIN DEĞERİNİN BÜYÜKLÜĞÜ

Metain değeri, emek tarafından yaratılmış olduğundan, *değerin büyüklüğü, meta içersinde billurlaşan emek miktarıyla ölçülür.* Ama üreticiler pek çoktur; bunlar, ürettikleri aynı cins metaların üretimi için birbirlerinden farklı miktarda emek harcarlar. Bu nedenle, bir metain değerinin büyüklüğü, her üreticinin gerçekten harcadığı emekle ölçülemez. Yoksa, aynı metaların değeri, aynı büyüklükte olmazdı. Gerçekte, değişimde, aynı cins metalar, eşit bir değerdedirler. Metaların değerinin büyüklüğü, her üreticinin bireysel emek-zamanıyla değil, belli bir metain üretimi için toplumsal bakımdan gerekli emek-zamanıyla belirlenmiştir.

Toplumsal bakımdan gerekli emek-zamanı denince, herhangi bir sanayi dalında, (teknik düzey bakımından, üreticilerin ustalık derecesi bakımından, emek yoğunluğu bakımından) ortalama toplumsal üretim koşulları içinde bir birim metain üretimi için toplumsal bakımdan gerekli emek-zamanı anlaşılır. Genel kural olarak, toplumsal bakımdan gerekli emek-zamanı, belli bir tip metarlardan çoğunun imal edildiği üretim koşullarıyla belirlenir.

Toplumsal bakımdan gerekli emek-zamanı devamlı olarak değişir, ve dolayısıyla değer büyüklüğü de değişir. Bu değişiklik, emek üretkenliğinin değişmesinden gelmektedir. Emek üretkenliği, bir birim emek-zamanında yaratılan ürün miktarıyla belirlenir. Emek üretkenliğinin yükseltilmesi denince, genel olarak, iş süreci içinde, üretim birimi başına, çalışma giderlerini azaltmayı da beraberinde getiren, bütünü ile bir değişim anlaşılır.

lır. Emek üretkenliği büyüdükçe, yani belli bir zaman aralığında ürünlerin imali arttıkça, bir birim meta değerindeki büyüme azalır. Ve ^{karşılı} ~~tersi~~ de olur. İşte emek üretkenliği ile her birim metanın değerinin azalmasında ki ters orantının nedeni budur.

Eğer emek üretkenliği artarsa, bir birim metanın değeri azalır. Ve bunun ^{karşılı} ~~tersi~~ de olabilir, eğer emek üretkenliği azalırsa, bir birim metanın değeri artar.

Üretkenlik ile emek yoğunluğunu ayırdetmek gerekir. *Emek yoğunluğu, bir birim zaman içinde, emek olarak yapılan harcamayı belirler.* Emek olarak yapılan harcamaya, belirli bir zaman içinde arttıkça, yaratılan ürün de artar; ama bir birim ürünün değeri değişmez, çünkü daha büyük bir emek miktarı, daha büyük bir ürün miktarı ile karşılanır.

Meta değerinin büyüklüğü üzerine etki yapan, emeğin bileşiklik derecesidir. Bu bileşiklik derecesine göre, vasıflı ve vasıfsız emek olarak ayrılır. Hiçbir özel yetişi olmayan işçinin emeği, *yalın* (vasıfsız) bir emektir. Özel bir yetiştirmeyi gerektiren emek, *bileşik* (vasıflı) bir emektir. Bileşik emek, aynı birim zaman içinde, yalın emekten daha büyük bir değer yaratır. Bu nedenle, Marx, bileşik emeğin, belli bir kudrete yükselmiş ya da çoğaltılmış bir yalın emek olarak ortaya çıktığını söyler.

Özel mülkiyet üzerine kurulan meta üretiminde, emeğin farklı biçimleri, farklı vasıfta, farklı üretkenlikte emek, meta satışa sürüldüğü zaman, tek bir ölçüye, metanın değerini oluşturan soyut emeğe kendiliğinden indirgenir. Değer, üreticiler arasındaki üretim ilişkilerini, onların faaliyetlerinin değişimini belirler. Ama görüngülerin yüzeyinde, bu ilişkiler, şeyler arasındaki ilişkiler olarak görünür.

3. DEĞİŞİMİN VE DEĞER BİÇİMLERİNİN GELİŞMESİ

DEĞİŞİM-DEĞERİ, DEĞERİN İFADE BİÇİMİ

Metanın değeri, o metayı üretmek için, harcanan emek tarafından yaratılır. Bununla birlikte, değer, ancak, değişim süreci içinde, yani *değişim-değeri* arasında, bir meta, başka bir meta ile kıyaslanırken kendini gösterir. Bundan dolayı, bir baltanın değeri, tek başına, emek-zamanı ile değil, başka bir metanın aracılığı ile belirlenebilir. Örneğin, bir balta = 20 kg tahıl olsun. Bu karşılaştırmada, tahıl, baltanın değerini belirlemeye yarar. Bu eşdeğerlik, bu tahılı üretmek için harcanan emek miktarı ile bu baltayı yapmak için harcanan emek miktarının aynı olduğu anlamına gelir. Değeri, başka bir metanın değeriyle belirlenen meta (örneğimizde, balta), *nispî* değer şekline bürünür. Kullanım-değeri, başka bir metanın değerini belirlemeye yarayan meta (örneğimizde, tahıl), eşdeğer biçimine bürünür.

Değişim-değeri, değerın raslansal basit biçiminden para biçimine gelinceye kadar, uzun bir tarihsel gelişme yolundan geçmiştir.

DEĞERİN BASİT BİÇİMİ

Üretim doğal nitelikteyken, ürünler, değişim için değil, doğrudan tüketim için üretilirdi. Bu çağda, ancak *raslansal* olarak tüketimden artakalmış fazla ürünler değişilirdi. Değişilen ürünlerin miktarı sınırlıydı. Bir meta, doğrudan doğruya başka bir meta karşılığı değişilirdi ve kendi değerini yalnızca bir tek metada ifade ederdi. Örneğin, bir baltanın 20 kg tahıla ya da 20 arşın bezin bir elbiseye eşit olması gibi. Değişim, raslansal olduğu gibi, meta değerinin büyüklüğü de aynı yöntem ile ölçülmezdi. Biz, burada, *değerin basit ya da raslansal biçimiyle* karşı karşıyayız.

İlkel toplulukta, ilk büyük toplumsal işbölümü olan çoban kabilelerle tarımcı kabilelerin ayrılması döneminde, meta değişimi, gittikçe büyüyen miktarlarda yapılyordu: hayvan, tahıl vb.. Üreticiler arasında değişim, düzenli bir görüngü haline gelmişti. Ama değişim sürdürülürken, giderek artan bir biçimde, birçok kişinin aynı metaya sahip olmak istedikleri görüldü. Davar, kendiliğinden böyle bir meta olmuştu. Diğer birçok meta ile kıyaslanır ve değıştirilirdi. Örneğin:

$$1 \text{ koyun} \quad \left\{ \begin{array}{l} = 40 \text{ kg. tahıl} \\ = 20 \text{ metre bez} \\ = 2 \text{ balta} \\ = 3 \text{ gr. altın vb.} \end{array} \right.$$

Bir meta değerinin, başka bir metanın değeri ile belirlenebilir hale gelmesi, *değerin tam ya da gelişmiş biçimidir*.

DEĞERİN GENEL BİÇİMİ

Meta üretimi ve değışimin gelişmesi ile, en çok talep edilen kâr getirici bir meta ortaya çıkmaya başladı. Bütün metaların kendi değeri bu metada belirlermeye başlandı. Diğer birçok metanın değerin belirlenme aracı olarak kullanılan meta, bir *genel eşdeğerdir*, yani bu, karşısındaki meta ne olursa olsun, değeri özdeş olan bir meta demektir. Genel eşdeğerin ortaya çıkmasıyla, gelişmiş değer biçiminden, şu şekilde açıklanabilen *değerin genel biçimine* geçilir.

$$\begin{array}{lcl} 40 \text{ kg. tahıl} & = & \\ 20 \text{ metre bez} & = & \\ 2 \text{ balta} & = & \\ 3 \text{ gr. altın vb.} & = & \end{array} \quad \left\{ \begin{array}{l} \\ \\ \\ \end{array} \right. \quad 1 \text{ koyun}$$

Değerin genel biçimine geçişi, *metaların dolaşımına* olanak verdi. Şimdi her değışim işlemi iki aşamaya bö-

lünmüştür: satış ve alış. Bununla birlikte, bu aşamada, genel eşdeğerin rolü, henüz tek bir metaya özgü değildir. Bu rol, bölgelere göre, davar ile, tuz ya da kürk vb. ile yerine getiriliyordu.

Meta üretiminin çoğalması ve değişimin genişlemesi, tek bir eşdeğerin kabulünü zorunlu kıldı, çünkü, genel eşdeğer olarak kullanılan metaların birbirinden farklı olmaları, değişimin gelişmesini zorlaştırıyor, genişleyen pazarın gereksinmeleriyle çelişkiye düşüyordu. Bu çelişki, değerli madenler olan altına ve gümüşe, gittikçe artan şekilde, genel eşdeğerlik rolü verilerek çözümlendi.

DEĞERİN PARA BİÇİMİ

Genel eşdeğerin rolü, örneğin, altın gibi bir metaya bağlanınca, aşağıda belirtilmiş olan değer para biçimi ortaya çıkmıştır:

40 kg. tahıl	=	} 3 gram altın
20 metre bez	=	
2 balta	=	
1 koyun vb.	=	

Değerin para biçimine geçişi, zanaatçılığın tarımdan ayrıldığı ikinci büyük toplumsal işbölümünden sonra olmuştur. Altın ve gümüş, (türdeş oluşları, bölünebilmeleri, hacimlerinin küçük oluşları vb. gibi) ortak özellikleri dolayısıyla, genel eşdeğer haline gelmişler ve paraya dönüşmüşlerdir.

Para, toplumsal görevi, diğer bütün metaların değerini belirlemekten ibaret olan belirli bir metadır. Paranın ortaya çıkışıyla ki, bütün metaların değerleri, para ile ölçülmeye başlanmıştır.

4. P A R A

PARA, NİTELİĞİ VE GÖREVLERİ

Para, meta üretiminin ve değişiminin tarihsel geliş-

me süreci içinde kendiliğinden ortaya çıktı. En basitinden başlayarak değer biçimlerinin gelişmesi, değerın para biçimini ve parayı ortaya çıkardı.

Para olarak altın, gümüş, işlenmiş madenden para ve kâğıt para kullanılır. Ama bu para, ortaya bir anda çıkıvermemiştir, uzun bir evrimin ürünüdür. Başlangıçta, en sık değışilen meta, para sayılıyordu. Çeşitli halklarda ve çeşitli çağlarda, hayvan derileri, davarlar, bakır, tahıl, tuz vb. para olarak kullanılmışlardır. Değişimin gelişmesiyle paranın rolünü oynadılar. Zamanla ve meta ekonomisinin gelişmesi sonucu, bu para rolü altına geçti. 19. yüzyılda, altın para, ülkelerin salt çoğunluğunda kullanılıyordu.

İlerlemiş bir meta ekonomisinde, para birçok görevler yapar: metaların değer ölçüsü, dolaşım aracı, birikim ya da servet biriktirme, ödeme aracı ve hatta evrensel para. Şimdi, bunlardan herbirinin görevlerini inceleyelim.

Değer ölçüsü, paranın başlıca görevidir, bu görev, esas olarak, bütün metaların değerini ölçmekten ibarettir. Bu görevi yerine getirebilmesi için, paranın kendisi, bir değere sahip olmalıdır. Nasıl ki, bir cismin ağırlığı, ancak bir başka ağırlıkla ölçülebiliyorsa, bir metanın değeri de, ancak bir değer taşıyan başka bir meta ile ölçülebilir.

Bir metanın değeri, altın ile ölçülür. Metada belirli bir fiyat saptanırken, meta sahibi, metanın değerini, düşüncede, ya da Marx'ın dediğı gibi, ideal olarak altınla belirler. Metaı, belli bir miktarda altınla kıyaslamak, ancak yaşayan gerçeklikte mümkündür, çünkü altın değeri ile, ele alınan bir metanın değeri arasında, daima belirli bir ilişki vardır. Bu ilişkinin temelinde, metanın üretiminde olsun, altının üretiminde olsun, toplumsal bakımdan gerekli-emek bulunur.

Metain, para olarak belirlenen değerine, o metain fiyatı denir. *Fiyat*, meta değerinin para olarak ifadesidir.

Metaların kendi değerleri, belirli bir miktarda altın ve gümüşle belirlenir. Bu paranın miktarı ölçülebilmelidir. Gümüş madeninin belli bir ağırlığı, paraya özgü ölçü birimidir. Örneğin Birleşik Amerika'da para birimi dolardır. İngiltere'de sterlin, Fransa'da franktır. Ölçüde kolaylık olması için para birimi parçalara bölünmüştür: dolar, 100 sent; frank, 100 santim; sterlin, 20 şilin; şilin, 12 peni; [lira, 100 kuruş].

Para birimi ve onun bölümleri, *fiyatların* ölçüsü olarak kullanılır.

Paranın ikinci görevi de, *dolaşım aracı* olarak kullanılmasıdır. Para ortaya çıkmadan önce, basit değiş-tokuş (trampa) uygulanırdı, yani bir nesne, başka bir nesne ile doğrudan değişilirdi. Paranın kullanıldığı andan başlayarak, bir metain başka bir meta ile değişilmesi, gümüş aracılığıyla yapıldı. Önce bir meta, para karşılığı satılır sonra da para ile başka bir meta satın alınır. Meta değişiminin para aracılığıyla yapılmasına *meta dolaşımı* adı verilir (meta—para—meta). Ama meta, alıcıya geçince, dolaşımın durduğunu, oysa paranın dolaşım alanında sürekli olarak kaldığını, yani onun elden ele geçtiğini belirtelim. Metaların dolaşımında, paranın, *aracı* olarak kullanılması böyledir, o bir dolaşım aracıdır. Bu görevi yerine getirebilmesi için paranın kullanılabilir olması gerekir.

Başlangıçta, metaların değişiminde, para, altın ve gümüş, külçeler şeklinde aracılık ediyordu. Ama bu bir yılın engelleri de beraberinde getiriyordu. Onları her defasında tartmak, parçalamak, ayarını saptamak gerekiyordu. Bunun içindir ki altın ve gümüş külçelerinin yerini, yavaş yavaş basma tekeli devlette bulunan paralar aldı. *Para*, belirli miktarda maden içeren, biçimlen-

dirilmiş bir külçedir.

Paralar, dolaşım sırasında kullanıla kullanıla kendi değerlerinden kaybederler. Bununla birlikte, görülemediği gibi, kullanıla kullanıla aşınan paralar da tam değerine eşit işler görürler. Bu durum, dolaşım aracı olarak paranın alıcı ya da satıcı elinde uzun zaman kalmasıyla açıklanır. Meta üreticisi, eline geçen paranın değerini kaybedip etmediği konusu üzerinde durmaz. Kendisinin gereksinme duyduğu metaları satın almak üzere hemen kullanır. O halde, dolaşım aracı olma görevi, değeri az olan madenî paralarla ve hatta kâğıt paralarla da yerine getirilebilir.

Meta ekonomisinin gelişmesiyle, *para, biriktirme aracı* ya da *servet biriktirme aracı* olma görevini de yerine getirir. Para, zenginliğin evrensel simgesidir. Ona sahip olmak, herhangi bir metaya sahip olmak olanağını verir. Üreticiler, daha sonra gereksinme duyacakları metayı satın almak için parayı tasarruf edip biriktirirler. Bu görev ancak tam değerinde bir para ile, para ya da altın ve gümüş nesnelerle yapılır.

Para, *ödeme aracı* olarak görev yapar. Metalar, her zaman peşin satılmaz. Alım ve satım, farklı bir ödeme ile kredili de olabilir. Kredili alındığında, alıcı peşin ödemediği metanın sahibi olur. Bu takdirde ödeme, belirli bir tarihte yapılmak üzere saptanmıştır ve ödeme zamanı gelince para alıcıdan satıcıya geçer. Para, ödeme aracı olma görevini burada yerine getirmiştir. Örneğin, ilkyazda demirci, köylüye gereksinme duyduğu bir saban yapmıştır. Ama köylünün parası yoktur. Ve ancak güzün, ürününü kaldırıp sattığı zaman parası olacaktır. Bu koşullarda köylü, sabanı ancak kredili alabilir, yani borç güzün ödenecektir. Para, vergileri, toprak rantını, vb. ödemek için de, ödeme aracı görevi yapar.

Dolaşım aracı ve ödeme aracı olarak, paranın göre-

vi metaların dolaşımında kaçınılmaz olan para kitlesini (miktarını) belirleyen yasayı açıklığa kavuşturmaya da olanak sağlar.

Bu para miktarı, 1° dolaşımda bulunan meta fiyatlarının toplamına, 2° paranın devir hızına bağlıdır. Para dolaşımı hızı arttıkça, devri sağlamak için gerekli para azalır, ya da tersi olur. Örneğin, yılda 100 milyar dolarlık meta satılırsa ve her dolar ortalama olarak 50 devir yaparsa bütün meta kitlesinin dolaşımını sağlamak için:

$$\text{para kitlesi} = \frac{\text{meta fiyatlarının toplamı} = 100 \text{ milyar dolar}}{\text{para devrinin hızı} = 50} = 2 \text{ milyar dolar}$$

Kredi sayesinde, kredili satılan meta fiyatları tutarı ve dengelenmiş ödemeler tutarı kadar, para gereksinmesi azalır. *Para dolaşımı yasası*, metaların dolaşımını için zorunlu olan para kitlesinin, para devirlerinin ortalama-sı ile bölünmüş olan meta fiyatları toplamına eşit olması gerekliliğinden ibarettir. Metaların toplam fiyat tutarından krediyle satılan metaların fiyatı tutarı ile peşin satılanların tutarını düşmek ve buna vadesi gelen ödemelerin tutarını eklemek gerekir.

Bu yasa, meta üretim ve dolaşımının yapıldığı bütün toplumsal kuruluşlarda geçerlidir.

Sikke, *evrensel para* görevini de yerine getirir. Dünya pazarında sikke, Marx'a göre, ulusal üniformasından soyunur ve para görünüşünde değil, ama ilk görünüşü ile, yani altın ya da gümüş külçeler olarak ortaya çıkar. Dünya pazarında, ülkelerarası değişimlerde, altın, bir satın alma, evrensel bir ödeme aracı, toplumsal zenginliğin evrensel simgesidir.

İşte paranın görevleri bunlardır. Bu görevler, kendi aralarında, birbiriyle organik olarak bağlanmışlardır ve değişik biçimler altında, genel eşdeğer olarak, sikkenin niteliğini gösterirler.

Sömürü üzerine kurulmuş toplumsal yapılarda (köle-
cilikte, feodalitede, kapitalizmde), sikke, sınıfsal bir ni-
teliğe bürünür, o, bir sömürü aracıdır.

ALTIN VE KÂĞIT PARA ENFLASYON

Kâğıt para, devlet tarafından çıkarılmış bir para şek-
lidir, dolaşım ve ödeme aracı görevlerinde, altının yeri-
ni tutar ve onu temsil eder. Kâğıt paranın kendisi he-
men hemen, bir değere sahip değildir ve, bunun sonu-
cu olarak, metaların değerini ölçme görevini yapamaz.

Kâğıt para, ilk kez Çin'de ortaya çıktı. Amerika'da
17. yüzyıl sonunda, Fransa'da 18. yüzyıl başlarında, Rus-
ya'da ise 1769'da çıkarıldı.

Çıkarılan kâğıt para, miktarı ne olursa olsun, ancak
değişimi sağlamak için, gerekli altın miktarının değerini
temsil eder. Eğer, çıkarılan kâğıt para miktarı, dolaşım
için gerekli olan altın miktarına tekabül ediyorsa, kâğıt
paranın satın alma gücü ile altın paranın satın alma gü-
cü arasında uygunluk vardır. Genel olarak, burjuva dev-
lette, gelirler, giderlerden düşük olduğundan, ek kâğıt
para çıkarma yollarına (emisyonu) başvurulur. Bu du-
rum, özellikle, savaş, bunalım ve diğer kargaşa dönem-
lerinin ayırıcı özelliğidir. Kâğıt para bu yüzden sarsın-
tı geçirir.

Örneğin, metaların dolaşımı için, her altının karşı-
lığı bir dolar olmak üzere, 5 milyarlık altın para gerek-
li olsun. Devlet, 5 milyar kâğıt dolar çıkardı. Bu, herbir
doların bir altın parayı temsil ettiğini gösterir. Ticarî de-
ğişim hacminin aynı kaldığını kabul edelim, ama devlet,
5 milyarlık kâğıt dolar daha çıkarmış olsun. Şimdi, 1 al-
tın para, 2 kâğıt doları temsil eder, ve bu 2 dolarla, ön-
ceden ancak 1 dolarla alınabilen meta satın alınabilir.
Kâğıt para, sarsıntı geçirmiş, *satın alma gücü* düşmüştür.

Bu sürecin adına, enflasyon denir. Enflasyon, kendisiyle birlikte meta fiyatlarının yükselmesini birlikte getirir. Bununla birlikte, enflasyon dönemlerinde, kapitalist ülkeler emekçilerinin ücret ve gelirleri de bir artış gösterir, bu artış, asla, eşya fiyatlarının artışı oranında olmaz. İşte bunun içindir ki, emekçi yığınlar daha fazla yoksullaşır.

Belli bir aşamada, enflasyon, ülke ekonomisini ağır bir çöküntüye sürükler. Normal para dolaşımını yeniden yoluna koyabilmek için çeşitli yöntemler vardır. Parasal reform yöntemlerinden biri, sarsıntı geçiren parayı, daha az miktarda yeni bir para ile değiştirmekten ibarettir (devalüasyon).

Parasal reformların uygulanma biçimleri ve içeriği, egemen sınıfın çıkarına uygun olarak, burjuva devlet tarafından saptanır. Burjuvazi tarafından yapılan parasal reformlar, halk yığınlarının yaşam düzeyini daha da düşürme sonucunu verir.

KREDİ-PARA

Paranın ödeme aracı olarak görevi, kredi-paranın kaynağıdır. Emre yazılı senet (bono), bu paranın en basit biçimidir. Bono, *belirli bir tarihte ödenmek üzere herhangi bir toplam paranın geçerli bir şekle göre yazılmış bir borç senedidir. Meta alım-satımı sırasında elden ele geçen bono, para yerine geçer.*

Önceleri, basit bir polişe, yani meta alıcısı tarafından imza edilmiş bir senet, kredi-para yerine geçiyordu. **Ama** bu senet, sınırlı bir çevrede geçerliydi, çünkü bu, **ancak**, imza sahibini tanıyanlar tarafından kabul ediliyordu. Daha sonra bu senetler birçok bankalar tarafından kabul edilir ve kırılır oldu. Başlangıçta banka, buna karşılık banknot adı verilen kendisine ait borç senetleri çıkarıyordu. Banknotlar, bir banka adına çıkartılan se-

netlerdi. Onların yararı, bu senetler karşılığında, onu taşıyan kimsenin istediği anda bankadan para çekebilmesidir.

Banknotlar, altın ya da başka bir madeni para karşılığında değişilebilirdi. Tıpkı altın paralar gibi işlem görürler ve değerlerini kaybetmezlerdi. Kapitalizmin gelişmesiyle, dolaşımda bulunan altın miktarında nispi bir azalma oldu. Altın, para basmaya yetkili merkez bankaları tarafından, yedekler biçiminde toplandı. Banknotlar, sonra da kâğıt paralar, dolaşımda altının yerini aldılar. Başlangıçta banknotlar, genel kural olarak, altın karşılığı değişilebilirdi, sonra bundan vazgeçildi. Bu durum banknotlarla kâğıt parayı hatırı sayılır ölçüde birbirine yaklaştırdı.

5. DEĞER YASASI, META ÜRETİMİNİN EKONOMİK YASASI

ÜRETİMDE REKABET VE ANARŞİ

Özel mülkiyetin egemen olduğu bir rejimde, meta üretimi, anarşi içinde yapılır. Böyle bir rejimde, üreticilere üretilmesi gereken metaların cinsini ve miktarını gösterecek hiçbir organ yoktur ve böyle bir organ olamaz da. Üreticiler ve işletmeler, kendi üretimlerini, başka işletmelerle ve tüketicilerle uyumlu hale getiremezler. Anarşi işte buradadır, yani plansız, düzensiz bir üretim yapılmasındadır.

Daha iyi üretim ve pazarlama koşulları sağlama uğruna, daha fazla kârlar elde etme uğruna, özel üreticiler arasında yürütülen rekabet ve savaşım, üretimdeki anarşiyi şiddetlendirmektedir. *Üretimde rekabet ve anarşi*, özel mülkiyet üzerine kurulan meta üretiminin yasasıdır. Her üretici —köylü, zanaatçı, kapitalist (elbette kapitalistin kendisi meta üretmez, ama pazarda üretici

olarak boygösterir)— meta satışından, mümkün olan kârı sağlamaya çalışır. Ama üretici, üreteceği metadan ne kadar talep edileceğini önceden doğru olarak kestiremez. Bilindiği, yalnızca, son kez o meta isteklisinin çok olduğudur. Bunun için de, o metadan, olabildiğince çok üretmeye çalışır. Ama diğer üreticiler de aynı şekilde hareket ederler. Sonuç: herkesin, kendi mahvına, kendi felâketine çalışmasıdır. Çok kez, herhangi bir metanın talebi büyük ölçüde aşan miktarda üretilmiş olduğu görülür.

Üretim araçlarının özel mülkiyetinin yürürlükte olduğu bir toplumda, üretim nasıl düzenlenir? Değer yasası ile düzenlenir.

DEĞER YASASI

Değer yasası, meta üretiminin ekonomik yasasıdır; değer yasasıyla, metaların değişimi, onların üretimleri için toplumsal bakımdan gerekli-emek miktarına göre gerçekleşir. Başka bir deyişle, değer yasası, metaların birbirleriyle değişiminin, bir değere göre yapıldığı anlamına gelir. Bu demektir ki, değişimi yapılan metalar, eşit miktarda toplumsal bakımdan gerekli-emek içerirler. Bundan dolayıdır ki, bir metanın fiyatı (fiyatın, değer için para biçiminde ifadesi olduğunu anımsayalım) kendi değerine tekabül etmelidir. Bununla birlikte, gerçekte, arz ve talebin etkisi ile, şu ya da bu metanın fiyatı, değerinin altında veya üstünde olabilir. Bilindiği gibi, şu ya da bu meta, pazarda az bulunabilir; talebin arzdaki fazla olması, meta fiyatını daha da yükseltir. Bunun tersi de olur. Bu olayda, değer yasasının bir rolü olmadığı kabul edilebilir mi? Hayır. Nasıl olursa olsun, bir yasanın etkisi, ancak çok sayıda olguların incelenmesiyle anlaşılabilir. Herhangi bir metanın uzun bir dönem içindeki fiyatları tahlil edilirse, artma ve düşmelerin birbirlerini dengeledikleri ve ortalama fiyatların değer ile uyuş-

tukları görülür.

Üretim araçlarının özel mülkiyeti üzerine kurulmuş olan meta toplumundaki düzensizliğe, üretim anarşisine karşın, çeşitli ekonomik dallar arasında, zaman zaman bir denge, ve belli bir orantı kurulabilir. Meta ekonomisi, bunu, *üretimin düzenleyicisi* olarak araya giren ve pazardaki rekabet yoluyla etkide bulunan değer yasasına borçludur. Engels göstermiştir ki, "... metalarını birbirleriyle değişen bir üreticiler toplumunda rekabet, meta üretiminin değer yasasını harekete getirmekle, o koşullar içinde mümkün olan biricik toplumsal üretim örgütünü ve düzenini sağlar. Bireysel meta üreticilerinin, toplumun nelere, ne miktarlarda gereksinme duyup duymadığını görebilmelerini sağlayan tek şey, ürünlerin değerlerinin altında ya da üstünde fiyat bulmalarıdır."*

Üretim araçlarının özel mülkiyet şekli üzerine kurulmuş olan meta üretiminde, değer yasasının etkisi şu şekilde kendini gösterir:

1. Değer yasası, üretim araçları ve farklı üretim dalları arasında emek-gücü dağılımını kendiliğinden düzenler.

Toplumsal işbölümü, üretim dalları arasında çok açık bir oranlılık ister. Bu oranlılığın eksikliği halinde, üretim, normal olarak, varlığını sürdüremez. Fiyatların değişikliği ve, sonuç olarak, üretimin daha çok ya da daha az yararlılığı, üretim araçları ile emeğin, şu ya da bu üretim dalına akmasına, şu ya da bu üretim dalından çekilmesine neden olur.

Bu konuda M. İlin'in *Büyük Bir Planın Tarihi* adlı yapıtından çarpıcı ve nükteli bir özet aktarıyoruz: Yazar değer yasasının, meta üretimini, özellikle kapitalist üretimi nasıl düzenlediğini benzetmelerle dolu bir üslup-

* F. Engels'in "Birinci Almanca Baskıya Önsöz"ü, Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Sol Yayınları, Ankara 1979, s. 19-20.

la gösterebilmektedir.

“Mister Fox bir milyon dolara sahip bulunmaktadır. Para pasif kalmamalıdır. Mister Fox gazetelere başvurur, dostlarına danışır, sabahtan akşama kentten kente koşan, her tarafı gözaltında bulunduran ve her taraftan sorup soruşturan ajanlar tutar. Mister Fox parasını nereye yatırmalı?

“Ensonu, işte sana iş! Şapkalar! İşte yapılması gereken şey! Şapka satışı iyi gidiyor, bu yüzden insanlar zengin oluyor.

“Artık düşünmeye gerek yok. Mister Fox bir şapka fabrikası kurdurur.

“Aynı fikir, aynı zamanda, Mister Fox’un da aklına gelmiştir, Mister Krox’un da, ve hatta Mister Nox’un da. Ve hepsi aynı anda şapka fabrikaları kurarlar.

“Altı ay sonra, ülkede birçok yeni şapkacı dükkânı görülmektedir. Mağazalar kartonlarla doldurulur. Depolar kartonlardan taşacak hale gelmiştir. Her yerde tabelâlar, reklâmlar, afişler; şapkalar, şapkalar, şapkalar. Ve fabrikalar tam randımanla çalışmalarını sürdürmektedirler.

“Ve işte ortaya çıkan bu durumu ne M. Fox, ne M. Nox, ne B. Krox önceden görebilmişlerdi. Halk şapka satın almaz oldu. M. Nox fiyatları 20 sent, M. Krox 40 sent düşürdü. M. Fox, tek bu yükten kurtulma uğruna şapkalarını zararına satıyor.

“İşler daha da kötüleşti...

“... Ve birdenbire, stop! M. Fox fabrikasının faaliyetine son verdi. İkibin işçiye yol verildi, beğendikleri yere gidebilirler. Ertesi gün M. Nox’un fabrikası durur. Sekiz gün daha geçer, bütün şapkacılar stop etmişlerdir. Binlerce işçi boşta kalmıştır. Yeni makineler paslanmaya başlıyor. İşletme binaları enkazcılara satılmıştır.

“Aradan bir yıl, iki yıl geçti. Nox’tan, Fox ve Krox’-

tan satın alınan şapkalar eskidiler. Halk yeniden şapka satın almaya koyuldu. Mağazalar boşaldı. Tozlu kartonlar yüksek raflardan çıkarıldı. Şapka yok. Fiyatlar yükseliyor.

“Mister Fox artık yoktur, ama bu kez de bu tatlı işe Mister Boudl adında bir zat girer: bir şapka yapımcılığı. Ama aynı fikir, başka zeki ve becerikli insanların aklına da gelir: M. Boudl, M. Foudl, ve M. Noudl. Ve tarih yinelenir.”*

2. Değer yasası, özel üreticileri, üretici güçleri geliştirmeye isteklendirir. Bilindiği gibi, meta değerinin büyüklüğü, toplumsal bakımdan gerekli-emek tarafından belirlenir. (Avadanlıkları) daha yetkin ve emeğe daha iyi örgütleyen üreticiler, metalarını, toplumsal bakımdan gerekli harcamalara oranla, daha az harcama ile üretirler. Metaların satışı, toplumsal bakımdan gerekli-emeye tekabül eden fiyatlarla yapılır. Bunun sonucu olarak, bu üreticiler, fazladan para alırlar ve zenginleşirler. Bu da başka üreticileri, kendi işletmelerini teknik yönden yetkinleştirmeye zorlar. Böylece modern teknik izlenir ve toplumun üretici güçleri de gelişmiş olur.

3. Belirli koşullarda, değer yasasının etkisi, kapitalist ilişkilerin ortaya çıkışına ve gelişmesine neden olur. Değerin çevresinde, pazar fiyatlarının kendiliğinden dalgalanması, ekonomik eşitsizliği ve üreticiler arasında savaşımı şiddetlendirir. Rekabet, kimi üreticiyi yıkıma ve kimi üreticiyi ortadan silinip kaybolmaya ve diğer bazılarını da zenginliğe götürür. Değer yasasının etkisinin sonu, üreticileri, burjuvazi ve proletarya olarak farklılaşmaya; sürekli olarak artan toplumsal üretimin bir bölümünün bazı kapitalistlerin ellerinde toplanmasına, diğer bazılarının da yıkımına varır.

* M. İlin, *Büyük Bir Planın Tarihi*, Moskova-Leningrad, 1936, s. 7-9.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, özü bakımından toplumsal olan her üreticinin emeği, şeklen özel emek olarak görünür. Emeğin toplumsal niteliği, üreticiler arasındaki toplumsal bağlar, üreticilerin birbirine karşılıklı bağımlılıkları, ancak pazarda, meta değişiminde ortaya çıkar ve kendilerini gösterirler. Burada, birbirleriyle ilişki kuranlar, sanki insanlar değil de metalarmış gibi gelir insana. Bu durum karşısında insanlar arasındaki toplumsal ilişkilere önayak olan ve insanlar arasındaki toplumsal ilişkileri yorumlayan metaldır. Üreticilerin ellerinden çıkan nesne bir kez pazara gelip öteki metalarla ilişkiler kurulunca denilebilir ki sahibine itaat etmeyen başka bir yaşam sürmeye ve hatta kaprisli bir yaşama başlar. Örneğin bugün 20 dolara satılan bir çift ayakkabı ertesi gün yalnızca 15 dolar eder. Daha ertesi gün ise ayakkabılara el bile süremezsiniz. Bir süre sonra öyle adamlar çıkar ki, bir çeşit ayakkabının üzerine heyecanla, nefesleri kesilircesine atılırlar ve onun için çılgınca para ödemeye hazırırlar.

Pazarda, metain sürdüğü bu bağımsız ve raslansal yaşam, metai, kendisine bu özel nitelikleri kazandıran insanlara tamamıyla yabancılaştırır. Orada gerçekte varolan toplumsal ilişkiler, üretim ilişkileridir. İnsanlar, pazarda, ancak metalar arasındaki ilişkileri görürler. Aslında insanlar arasındaki ilişkiler, nesneler arasındaki ilişkilerin gerisinde maskelenmiş olarak bulunurlar.

Üretim araçlarının özel mülkiyeti üzerine kurulmuş, meta ekonomisine özgü olan üretim ilişkilerinin bu şekilde maddeleşmesine Marx, metain *fetiş niteliği* adını verir.

Meta üretimi geliştikçe, metain fetiş niteliği de yayılır ve yeğînleşir. Paranın ortaya çıkmasıyla bu fetiş

nitelik en gelişkin şekle, *para fetişizmi* şekline bürünür. “Her şeyi satın alacağım, der, altın.” Ve bu da, insanların gözüne paranın, altının doğal bir özelliği gibi görünür. Gerçekte ise, altının bu özelliği, belli toplumsal ilişkilerin, meta üretimi ilişkilerinin sonucudur.

Metanın fetiş niteliğinin gizi ilk kez, Karl Marx tarafından açıklandı. Üretim araçlarının özel mülkiyetinin ortadan kalkmasıyla, metanın fetiş niteliği de kaybolacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SERMAYE VE ARTI-DEĞER

KAPİTALİST DÜZENDE ÜCRET

TOPLUMUN evriminin belirli bir aşamasında, meta üretiminin gelişmesi, kapitalizmin doğuşuna götürdü. Kapitalizm nedir? Lenin, yalın ve açık bir tanımını veriyor: "Halk yığını hiçbir şeye, ya da kendi malı olarak hemen hemen hiçbir şeye sahip olmadığı halde ve bundan ötürü de işçi olarak tutulmaya zorlanırken, toprağın, araç ve gerecin, fabrikaların vb. küçük sayıda büyük toprak sahiplerine ve kapitalistlere ait olduğu bir toplum örgütlenmesine kapitalizm adı verilir."*

Kapitalist rejimde, emekçiler, bireysel özgürlükten

* V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, c. 4, s. 321.

yararlanırlar. Ama tamamıyla özgür olmalarına karşın, üretim araçlarından ve, dolayısıyla da, geçim araçlarından yoksundurlar. Demek ki, kapitalist işletmelerde çalışmak zorundadırlar.

Üretim araçlarını küçük bir grup insanın mülkü yapan koşullar nasıl yaratılmıştır?

1. SERMAYENİN İLKEL BİRİKİMİ

KAPİTALİZMİN ORTAYA ÇIKIŞ KOŞULLARI

Burjuva ideologları kapitalist ve işçi sınıfının tarihsel kökenlerini bile bile çarpıtıyorlar. Maddî malların haksız üleşimini, bütün yollara başvurarak haklı gösterme kaygısına kapılan burjuva ideologları, toplumun yoksul ve zengin olarak bölünmesinin nedenleri üzerine efsaneler uydurdular. Bilinmeyen çok eski zamanlarda, diyorlar, dünyada, farklı nitelikte kimseler yaşamaktaydı. Bazıları çalışkan ve tutumlu, diğer bazıları da tembel-di. Birinciler, yavaş yavaş zenginliğin bütün çeşitlerini biriktirdiler, ikinciler ise, oldukları gibi yoksul kaldılar. Kapitalizmin kökenleri üzerine yapılan böyle bir açıklamanın gerçekte hiçbir ilişkisi yoktur.

Kapitalizmin ortaya çıkabilmesi için başlıca iki koşul gereklidir: birincisi *bireysel özgürlükten yararlanabilen, ama üretim araçlarıyla geçim araçlarından yoksun ve emek-güçlerini satmak zorunda bırakılan insanların varlığı*, ikincisi, *önemli miktarda para ve üretim araçlarının bazı kimselerin elinde toplanmasıdır*.

Bu iki koşul küçük meta üreticilerinin farklılaşmaları sırasında, feodal düzenin bağrında doğmuştur. Kapitalist üretim tarzının oluşumu, toprak sahipleri, yeni doğan burjuvazi ve devlet tarafından geniş halk yığınları üzerinde en hoyrat yöntemlerin uygulanmasıyla ivmelendirilmiştir.

Kapitalizmin doğuşunda gerekli koşulların yaratılması — *ilkel birikim* denilen sürecin içeriği işte budur. "... İlkel birikim denilen şey üreticiyi üretim araçlarından ayıran tarihsel süreçten başka bir şey değildir."* diye yazıyordu Marx.

Bu süreç, sermayenin tarih-öncesini oluşturur. Sermayenin ilkel birikimi, en tipik biçimde, İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Toprakbeyleri (*landlords*) komün topraklarını zaptediyorlar, hatta köylüyü kendi evlerinden kovuyorlardı. Toprakbeyleri, köylülerden zorla boşaltılan toprakları, koyun sürüleri için otlak haline getiriyorlar, toprağı çiftçilere kiraliyorlardı. Yün, genişlemekte olan tekstil sanayii tarafından pek aranır olmuştur.

Doğmakta olan burjuvazi, devlet topraklarının mülk edinilmesi, kilise mallarının yağmalanması gibi elkoyma yöntemlerinden yararlanıyordu. Geçim araçlarından koparılmış bir yığın insan, serseri, dilenci ve haydut oluyordu. Kendi tasarruflarında olan mülkü savunmaya yeltenen insanlara karşı, devlet, "yasal kan dökme" adı verilen (örneğin, İngiltere'de 15. yüzyıl sonunda ve 16. yüzyılda) en amansız ölüm cezalarını uyguluyordu. İşkence edilen, kırbaçlanan, dağlanan ve soyulmuş, harap olmuş insanlar, kapitalist işletmelerde büsbütün düşkünleştiler.

Köylüler topraklardan sürülerek ikili bir sonuç elde ediliyordu: ilkin, toprak, nispeten az sayıda kimsele-
rin özel mülkü oluyor; ikincisi, sanayi çok sayıda bir emek-gücü emiyordu. İşte böylece, kapitalizmin doğuşu için gerekli birinci koşul yaratılmış oldu: yalnızca kişisel özgürlüklere sahip olan, ama aynı zamanda üretim ve geçim araçlarından yoksun bir yığın insan.

* Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, s. 731.

Marx, büyük kapitalist işletmelerin kurulması için gerekli büyük parasal zenginliklerin yaratılmasında başlıca yolları şöyle gösteriyor: 1) sömürge sistemi: Amerika, Asya ve Afrika'nın geri kalmış halklarının yağmalanması ve köleleştirilmesi; 2) malî sistem: çiftlik kiralari, tekel ve halktan kesilen vergilerin öteki mülk edinme şekilleri; 3) himayecilik sistemi: devlet, kapitalist sanayiın gelişmesini kolaylaştırıyordu; 4) zorla sömürü.

İlkel birikim, üretim araçlarından yoksun emek-gücünün yığın halinde yaratılması ve sınırsız parasal zenginliklerin bir azınlık elinde toplanması sonucunu vermişti.

2. PARANIN SERMAYEYE DÖNÜŞMESİ

SERMAYENİN GENEL FORMÜLÜ

Paranın kendisi, sermaye değildir. Bildiğimiz gibi, kapitalizmin doğuşundan çok önce de para vardı. Para, meta üretiminin ancak belirli bir aşamasında sermayeye dönüştü. Kapitalizmden önce $M-P-M$ (meta—para—meta) formülü ile ifade edilebilen meta dolaşımı, yani başka bir meta almak için bir meta satma şeklinde olan dolaşım vardı. *Sermayenin hareketi* şu formül ile gösterildi $P-M-P$ (para—meta—para), yani satmak için satınalmak.

$M-P-M$ formülü, basit meta üretiminin ayırıcı özelliğidir. Burada bir meta, para aracılığı ile başka bir meta karşılığı değişilmiştir. Para, değişime sermaye olarak değil yalnızca aracı olarak katılır. Meta değişiminin amacı açıktır. Örneğin, kunduracı, yaptığı kunduraları ekmek alabilmek için satar. Bir kullanım-değerinin, başka bir kullanım-değeri karşılığında değişimi para aracılığıyla olur.

$P-M-P$ formülünün niteliği büsbütün başkadır. Bu

durumda, para, bir hareket noktasıdır. Paradan, satmak için satınalma aracı olarak yararlanılır. Yani para, sermaye sıfatıyla görev yapıyor demektir. Kapitalist, parayla, şu ya da bu metaı yeniden paraya çevirmek üzere satınalır. Burada hareket ve amaç noktaları birbirine uygundur: başlangıçta kapitalistin parası vardı ve sonunda gene kendisine para kalmıştır.

Ama kapitaliste, bu hareketin sonunda, işe başladığı andaki kadar para kalsaydı, sermayenin hareketi anlamsız olurdu. Sermayenin varlığının bütün anlamı, dolaşım sonunda, başlangıçta sahip olduğu paradan daha fazla bir paraya sahip olmasındadır. Her kapitalistin bütün çabasının son amacı, *kâr elde etmektir*. Bu nedenle, kapitalist düzende parasal hareketi, Marx, *sermayenin genel formülü* dediği şu formülle ifade eder: $P-M-P'$; burada P' , başlangıçtaki paradan herhangi bir fazlalığı da içerir. Başlangıçtaki tutara göre bu artı, ya da fazlalığa Marx, *artı-değer* adını vermiştir. Artı-değeri "*a*" harfi ile simgeliyoruz.

Metaların dolaşımında, paradan, kapitalistler, aracı olmak bakımından değil, bir kazanç ve zenginleşme aracı olarak yararlanmışlardır. Kapitalizmde, paranın bu hareketi sınırsız hale gelir, ve para kendi hareket süreci içinde, kendini artırma yetisi kazanır. Kendiliğinden büyüyen değer, ya da *artı-değeri yaratan değer*, *sermaye adını alır*.

Sermaye, nasıl büyür? Dolaşım alanında, alım-satım da büyüebilir mi? Sorunu böyle ele almak yanlıştır. Çünkü alım-satım işlemleri (yani dolaşım alanında), eş-değerlerin değişimi, aynı büyüklükteki değerlerin değişimi rol oynar. O takdirde, bütün satıcılar, kendi metalarını, değerlerinden fazla bir fiyata satabilseler, diyelim ki, bu fazlalık %10 olsa, alıcı olarak, kendileri de satıcıya %10 bir fazla ödemek zorundadırlar. Böylece

meta sahipleri, satıcı olarak kazandıkları kadarını, alıcı olarak kaybederler. Oysa, bütün kapitalist sınıf, kendisine ait sermayeyi artırır.

Kapitalist, bütün metaları kendi değerlerine alıp kendi değerlerine satarsa, artı-değeri nasıl sağlar?

Sermayenin formülünde, iki öge temsil edilir: para ve meta. Bundan dolayı, değer in çoğalması, ancak metada ya da parada olacak bir değışikliğin sonucu ortaya çıkabilir. Ama bilindiğı gibi, para, kendi kendine değerini değıştiremez ve kendiliğinden çoğalamaz. Bunun içindir ki, değerin çoğalması nın kaynağı, metada aranmalıdır.

Paranın sermayeye dönüşmesi için kapitalist, pazarda, satış sonunda, fiilen sahip olduğı değerin üstünde bir değer yaratan bir meta bulmalıdır. Kapitalist böyle bir metaı pazarda bulmuştur: bu, emek-gücüdür.

META OLARAK EMEK-GÜCÜ, DEĞERİ VE KULLANIM-DEĞERİ

Emek-gücü, insanın, maddi malları üretirken istediğı gibi yararlandığı ve kullandığı maddi ve manevî yetilerin tümüdür. Her toplumda, emek-gücü, üretimin gerekli bir ögesidir. Ama ancak kapitalizmde meta haline gelir, yani bu dönemde emekçiler, üretim ve geçim araçlarından yoksundur. Bu koşullarda emekçilerin yapabildikleri tek şey, emek-güçlerini pazara sunmaktır.

Her meta gibi, emek-gücünün de, gerçekten bir değeri ve bir de kullanım-değeri olmalıdır. Emek-gücünün değeri, öbür metalarda olduğı gibi, kendi kendinin yeniden üretimi için toplumsal bakımdan gerekli emek-zamanıyla belirlenir. Emek-gücü, insanın çalışma yetisidir. Emek-gücü, sahibi yaşadığı sürece vardır. Oysa, işçinin yaşamını sürdürebilmek için, belli bir miktar geçim aracı gereklidir. Bundan dolayı, emek-gücünün değeri, işçinin yaşayabilmesi için gerekli olan araçların değeri ile belirlenir.

Her ülkede, işçi için gerekli geçim araçlarının niteliği ve niceliği, birçok etkenlere bağlıdır: ekonomik gelişme düzeyi, işçi sınıfının ortaya çıktığı tarihsel çevre, işçi sınıfının kendi çıkarı uğruna yürüttüğü savaşım süresi ve bu savaşımın sonuçları.

Emek-gücünün değeri, işçi sınıfının —belirli bir ülkede ve belirli bir dönemde, tarihin akışı içinde oluşmuş olan— toplumsal ve kültürel gereksinmelerinin karşılanması için gerekli nesnelerin değerini de içerir. Marx, bu durumu şöyle belirtir: “Bu nedenle, diğer metallerde olduğunun tersine, emek-gücü değerinin belirlenmesine, tarihsel ve manevî bir öge de girer.”*

Emek-gücünün bütünlüğünü, işçi ailesi sağlar. Bunun içindir ki, emek-gücü değeri, işçi ailesi üyelerinin geçim araçları değerini de içermelidir.

Ensonu, insanın, şu ya da bu mesleği öğrenmesi için de bir zaman gereklidir. Vasıflı bir emek-gücü yaratmak için, işçinin çıraklık devresi giderlerinin göze alınması gerekir. Eğitim ve öğretim giderleri de emek-gücü değerine katılır. O halde *emek-gücü değeri*, belirli bir ülkede, işçi ve ailesinin maddî, toplumsal ve kültürel gereksinmelerinin giderilmesinde ve işçinin nitelik kazanmasında gerekli geçim araçlarının değeri tarafından belirlenir. *Emek-gücünün para olarak ifade edilen değeri, emek-gücünün fiyatıdır*. Kapitalizmde, emek-gücünün değeri ücret ile ifade edilir.

Meta olarak, emek-gücünün, çalışma sırasında, işçinin emek-gücü değerinden daha büyük bir değeri yaratma şeklinde, işçinin yeteneğine dayanan bir de kullanım-değeri vardır. Kapitalisti ilgilendiren de emek-gücünün bu —*artı-değer* yaratma— yetisidir.

Şimdi artı-değerin nasıl yaratıldığını ve emek-gücü-

* Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, s. 187.

nün tüketimi süreci içinde kapitalisti nasıl zenginleştir-
diğini görelim.

3. ARTI-DEĞER ÜRETİMİ KAPİTALİST SÖMÜRÜ

KAPİTALİST REJİMDE EMEK SÜRECİNİN ÖZEL ÇİZGİLERİ

Emek-gücünün tüketimi, emek süreci içinde ortaya çıkar. Emek süreci, daima temelinde üretim araçlarının mülkiyeti bulunan, üretim ilişkilerinin oluşturduğu belirli bir toplumsal biçim altında gerçekleşir. Her toplumda çalışmanın özel çizgileri, üretim araçlarının mülkiyet şekline bağlıdır.

Kapitalist rejimde, üretim araçlarını elinde tutan kapitalisttir, oysa, işçi, bunlardan yoksundur. Bu nedenle, kapitalizmde emek süreci, aşağıdaki çizgilerle nitelenir:

Birincisi, işçi, emek-gücünü satınalan kapitalistin denetimi altında çalışır. Onun ne üreteceğine, hangi oranlarda ve hangi araçlarla üreteceğine kapitalist karar verir.

İkincisi, işçinin yalnızca emeği değil, yarattığı ürün de kapitaliste aittir.

Kapitalizmde, emek sürecinin bu ayırıcı özellikleri, işçinin çalışmasını kölece bir çalışma, ağır ve dayanılmaz bir yük haline getirir.

DEĞERİN BÜYÜME SÜRECİ KAPİTALİST SÖMÜRÜ

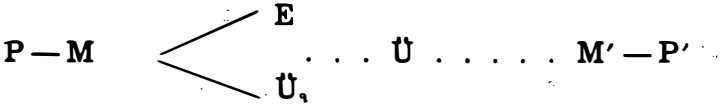
Kapitalist üretim süreci, kullanım-değerinin oluşumu ve değer büyümesinin sentezidir.

Meta ekonomisinde, aynı zamanda bir değer üretmeksizin, bir kullanım-değeri üretilemez. İşçi, bir meta üretirken, emeğini harcar. Bu emek ikili bir nitelik ta-

sır. Bir yanda bir *kullanım-değeri* yaratan somut emek. Öte yanda, metanın *değerini* yaratan soyut emek. Kapitalist için kullanım-değerinin üretimi, ancak onu amacına ulaştıracak olan bir araçtır. *Oysa kapitalist üretimin amacı ve devindirici gücü artı-değerdir.*

Artı-değerin nasıl üretildiğini görelim.

Kapitalist, üretim için gerekli olanı pazardan satın alır: makineler, makine-araçlar, hammaddeler, yakıt ve emek-gücü. Üretim fabrikada başlar: makine-araçlar işler, işçiler çalışır, yakıtlar yanar, hammaddeler nihaî ürünlere dönüşürler. Meta hazırlanınca kapitalist onu pazarda satar ve ondan sağladığı para ile de yeniden hammaddeler, makineler, emek-gücü vb. satın alır, yani devir, sıfırdan başlar. Olay, bir şema aracıyla şöyle gösterilebilir:

Para-meta (emek-gücü ve üretim araçları)—üretim—meta—para.

Üretilen metanın değeri nedir?

Kapitalistin bir konfeksiyon fabrikası olduğunu varsayalım. Kostümlerin üretimi için kapitalist, dikiş makineleri, yünlü kumaş, yardımcı malzeme (astar, düğmeler, iplik vb.) ve emek-gücü satın alıyor. Kapitalistin, 500 kostüm için metresi 30 dolardan 1.500 metre yünlü kumaş, toplam 45.000 dolar tutarında malzeme satın aldığı kabul edelim. Yardımcı malzemeler almak için gideri, kostüm başına 30 dolar olmak üzere, toplam 15.000 dolar; 500 kostümün yapımında dikiş makinelerinin aşınması ve diğer giderler (ışık, ısıtma vb.) 5.000 dolar olsun. Emek-gücü giderlerinin toplamı da (işçi başına günde 5 dolar hesabıyla 500 işçi için) 2.500 dolar tutsun.

Böylece kapitalist, üretim için gerekli bütün unsurları satın aldı.

500 kostüm yapımı için kapitalistin yaptığı harcama toplamı:

1) Yünlü kumaşın değeri	45.000 dolar
2) Yardımcı malzemelerin değeri	15.000 dolar
3) Makinelerin yıpranma vb. değeri	5.000 dolar
4) Emek-gücü değeri	2.500 dolar
T o p l a m	67.500 dolar

Bir kostümün değeri (67.500 : 500) 135 dolardır. Kapitalist, pazara varınca, aynı cins bir kostümün 135 dolara satıldığını görüyor. Bu nedenle, kostümlerini bu fiyattan satmak zorundadır. Sonuç olarak, kapitalist, üretim için 67.500 dolar ödemişti; üretilen metanın satışından elde ettiği (135 x 500) 67.500 dolar oluyor. Artı-değer yok. Para, sermayeye dönüşmemiştir.

Öyleyse artı-değer nasıl ortaya çıkar?

Artı-değerin gizi, kendi emek-gücünün değerini, tam bir işgününde değil, tam bir işgününün bir kesiminde, diyelim, tam bir işgününün yalnızca 5 saatlik bir süresinde üreten işçinin emek-gücünün değerindedir. Ama kapitalist, onu günde 5 saat çalıştırmaz. Emek-gücünün bir günlük değerini ödemiştir kapitalist, ve o, işgünü süresince, [satın almış olduğu —ç.] bu metanın (emek-gücünün) kullanım-değerinin sahibidir. Bu metanın kullanım-değerinin sahibi olduğundan, kapitalist, işçiyi günde 8-10 saat ve hatta daha fazla bir süre çalıştırır. Emek sürecinin uzaması sonucu olarak, işçi, emek-gücü metanın fiyatından daha büyük bir değer yaratır.

Varsayalım ki, kapitalist, işçiyi 5 saat değil de, 10 saat çalıştırsın. 10 saatlik emek süresinde işçiler (varsayımımızda 500 kişi), üretim araçlarının iki kat fazlasını işleyecekler ve elde edilen ürün miktarı iki kat fazla, yani 1.000 kostüm olacaktır.

Böylece, kapitalistin harcamalarının ne olacağını görelim:

1) Yünlü kumaşın değeri	90.000 dolar
2) Yardımcı malzemelerin değeri	30.000 dolar
3) Makinelerin yıpranma değeri	10.000 dolar
4) Emek-gücü değeri	2.500 dolar
T o p l a m	132.500 dolar

100 saatlik bir işgününde, işçiler, 1.000 kostüm dikmişlerdi. Kapitalist, pazarda, onları (bir kostümü 135 dolar üzerinden) satarak, 135.000 dolar alır. Başlangıçta 132.500 dolar ödemişti ve 135.000 dolar aldı. İlk ödediği değerden 2.500 dolar fazla almıştır. Bu 2.500 dolar, artı-değeri oluşturur. Burada, para, sermayeye çevrilmiştir.

Artı-değerin elde edilmesi, işçinin, kendi emek-gücü değerini yeniden üretmek için gerekli olandan daha fazla çalışmış olmasıyla belirlenmiştir. Artı-değer, bundan dolayıdır ki, *işçi sınıfının kapitalistler tarafından sömürülmesinin sonucudur.*

İnsanın insan tarafından sömürüsü, kapitalizmle ortaya çıkmış bir olay değildir; bu, daha önceleri de vardı. Kölecilikte ve feodalizmde, köleler ve serf köylüler, zorla çalıştırılır ve hiçbir şey onların sömürüsünü maskeleyemezdi.

Kapitalist rejimde, durum başkadır. Burada, işçi her türlü kişisel bağımlılıktan kurtulmuştur; şu ya da bu kapitaliste ait değildir. Bundan dolayı da, kapitalist, onu çalışmaya zorlayamaz. Ama işçi, ne üretim araçlarına ne de geçim araçlarına sahiptir, ve o emek-gücünü satmak zorunda bırakılmıştır. Açlık, işçiye, kapitalist yararına çalışmaya zorlar. İşte bundan dolayıdır ki, ücretli emek sistemi, ücretli bir kölelik sistemidir.

Kapitalist rejimde, zorla çalıştırmanın niteliği maskeleyenmiştir.

Marx, kapitalist sömürünün örtüsünü ortadan kaldı-

rarak, kapitalist üretim tarzının temel ekonomik yasasını da açığa çıkardı. "Artı-değer üretimi diyor Marx, bu üretim tarzının mutlak yasasıdır."*

Artı-değer yasası, burjuva toplumda ortaya çıkan bütün süreç ve görüngüleri anlayıp açıklamaya olanak verir. Bu yasa, üretim biçiminin sömürücü niteliğini açıklar. Bu yasanın etkisiyle, kapitalizmde üretim rekabet ve anarşisinin artması, emekçi yığınlarının sefaletinin büyümesi, işsizliğin yaygınlaşması, kapitalizmin bütün çelişkilerinin keskinleşmesi belirli hale gelmiş bulunuyor.

GEREKLİ-EMEK VE EK-EMEK ZAMANI

Kapitalist işletmede, işgünü iki kısımdan oluşmuştur: gerekli-emek zamanı ve ek-emek zamanı. Sonuç olarak, işçinin emeği bölünür.

Gerekli-emek zamanı ve gerekli-emek, işçinin, emek-gücünün değerini, yani gerekli geçim araçlarının değerini yeniden üretmek için, gereksinme duyduğu kısımdır. Gerekli-emek zamanı, kapitalist tarafından ücret şeklinde ödenir.

Artı-emek zamanı ve artı-emek, artı-ürünün üretimi için harcanır. Kapitalist rejimde, artı-ürün, kapitalistler tarafından mülk edinilen artı-değer biçimini alır. Artı-emeğin ya da ek-emek zamanının emeğe ya da gerekli-emek zamanına oranı, işçinin *sömürü derecesini* gösterir. Bundan dolayı, ek-emek zamanı ve artı-emek, üretim araçlarının sahibi olan kapitalistler tarafından işçi sınıfının sömürülmesini niteleyen belirli bir toplumsal ilişkiyi ifade eder.

Üretim araçlarının kapitalist mülkiyeti ve ücretli emeğin sömürülmesi, burjuva toplumu, uzlaşmaz karşıt iki sınıfa böler.

* Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, s. 635.

Marx ve Engels, toplumun sınıflara bölünmesinin, üretim araçlarının, yani toprak, toprakaltı, iş aletleri, bir başka deyişle maddî malların üretilmesi için insanlara gerekli olan her şeyin, özel mülkiyet haline gelmesine bağlı olduğunu tanıtlamışlardır. Toplumun azınlığını oluşturan bir kesimi, üretim araçlarını kendi elinde topladı ve buna dayanarak, toplumun üretim araçlarına sahip olmayan öteki kesimini sömürme olanağına sahip oldu.

Sömürücü toplumda sınıflar, diyordu Lenin, gruplarından birinin, üretim araçları karşısındaki farklı durumu nedeniyle, öteki grubun emeğine sahip çıkabildiği insan topluluklarıdır.

Toplumun köleler ve efendiler olarak sınıflara bölünmesi, insanlık tarihinin tanıdığı ilk bölünmedir. Feodalizme geçişle, toplum, feodaller sınıfı ile serf köylüler sınıfını içerir.

Burjuva toplumu nitelendiren şey, temelde karşıt iki sınıfın, *burjuvazi ile proletaryanın* varlığıdır. Burjuvazi, üretim araçlarına sahiptir ve bunları, artı-değer sağlamak için işçileri sömürmekte kullanır. Proletarya, üretim araçlarından yoksun olan ücretli işçiler sınıfıdır ve bu yüzden de kapitalist sömürünün boyunduruğu altındadır. Kapitalist rejimde, bu sınıfların yanında, büyük toprak sahipleri sınıfı, köylüler ve feodal kalıntılar vardır.

Burjuvazi ve proletarya, uzlaşmaz karşıt, yani çıkarları birbiriyle çatışan ve aralarında uzlaşmaz bir düşmanlık bulunan sınıflardır. Kapitalizm geliştikçe proletarya sayıca büyür, giderek kendi sınıf çıkarlarının bilincine varır ve burjuvaziye karşı savaşım için ilerler ve örgütlenir. Burjuvaziye karşı proletaryanın sınıf savaşımı, burjuva toplumun temel özelliğidir. Kapitalist

toplumun en devrimci sınıfı olan proletarya, kapitalizmin mezar kazıcısıdır.

Kapitalist rejimde, burjuva devlet, ekonomik, toplumsal ve politik eşitsizliğin bekçiliğini yapar. Üretim araçlarının kapitalist özel mülkiyetini korur, emekçilerin sömürülmesini destekler ve onların kapitalist düzene karşı yürüttükleri savaşı bastırır.

Burjuva toplumbilimcileri ve hukukçuları, burjuva devleti, sınıflar-üstü, toplumun üstünde bir devlet olarak gösterir. Gerçekte ise, burjuva devlet, ekonomik planda, egemen sınıfın politik örgütü, burjuvazinin diktatörlük aracıdır. Sömürücü devletin başlıca görevi, sömürülen büyük çoğunluğu, egemen sınıflar karşısında itaatli ve onlara tâbi bir durumda tutmaktır. Burjuva devlet şekilleri farklıdır (monarşi, cumhuriyet, faşist diktatörlük), ama nitelikleri aynıdır, burjuvazinin her çeşit diktatörlüğünü temsil ederler. Devlet, ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesini içeren rejimi korumak ve güçlendirmekle yükümlüdür.

4. SERMAYE VE BİLEŞTİRENLERİ

ÜRETİMİN TOPLUMSAL İLİŞKİSİ OLARAK SERMAYE

Burjuva iktisatçılar, ilkel insanın taşından ve sopasından başlayarak, her iş aletine sermaye adını verirler.

Gerçekte, üretim araçları, kendi kendilerine, sermaye değildir; onlar, her toplumun varoluşunun kaçınılmaz koşuludur, ve üretim araçlarının, sınıflar karşısında durumları farksızdır. Üretim araçları, ancak kapitalistlerin özel mülkiyetlerinde bulundukları ve işçi sınıfını sömürmek için kullanıldıkları zaman, sermaye olurlar. *Sermaye*, ne bir para yığını, ne de üretim aracıdır, ama sermaye, toplumun başlıca üretici gücü olan işçi sınıfı, geçim araçları ve üretim araçlarından yoksun bırakılırken,

ve bu yüzden de, kendi emek-gücünü kapitalistlere satmaya ve kapitalist sömürünün boyunduruğunda kalmaya zorlanırken, aletlerin ve üretim araçlarının ve bunlarla birlikte başlıca geçim araçlarının kapitalist sınıfın mülkiyetinde bulunduğu, tarihsel olarak belirlenmiş toplumsal bir üretim ilişkisidir. Başka bir deyişle *sermaye, ticretli işçilerin sömürülmesi yolu ile artı-değer sağlayan bir değerdir.*

Sermayenin içyüzünü ve kapitalist sömürünün mekanizmasını daha iyi anlatmak için, sermayenin, değişen sermaye ve değişmeyen sermaye olarak bölünmesine önemle işaret edelim. Bu bölünme, artı-değerin nereden geldiğinin bilinmesi sorununda, bize açıklık getirecektir.

DEĞİŞMEYEN SERMAYE VE DEĞİŞEN SERMAYE

Kapitalist, üretime koyulurken, sermayenin bir bölümünü, bina yapımına, makineler, hammadde, yardımcı maddeler ve yakıt alımına harcar. Üretim araçlarında maddeleşen bu sermayenin büyüklüğü, üretim süreci içinde değişmez. Bu büyüklük, üretim araçları kullanıldıkça, üretilen metalara aktarılır. Böylece, hammaddelerin, yardımcı maddelerin ve yakıtın değeri, her işlemede, tamamıyla yeni ürüne aktarılmış olur. Makine ele alındığı takdirde, örneğin bir makine, her yıl değerinin %10'unu yeni ürüne aktararak, 10 yıl hizmet görmüş olsun. Bu takdirde, her yıl kendi değerinin %10'unu yeni ürüne aktarmış olacaktır. Üretim araçları (makineler, makine-aletler, hammaddeler, vb.) satın almak için harcanan ve üretim süreci içinde büyüklüğünü değiştirmeyen sermaye bölümü *değişmeyen sermaye* (*capital constant*) adını alır. Değişmeyen sermayeyi, "s" harfi ile gösteriyoruz.

Üretim araçlarının dışında, kapitalist, sermayenin

diğer bölümü ile de emek-gücü satınılır. Üretim süreci sonunda, kapitalist, işçiler tarafından üretilen yeni bir değerin sahibi olur. Bu yeni değer, kapitalistin ücret şeklinde ödediğı emek-gücü değerinin üstünde bir değerdir. Emek-gücü satınılmak için harcanan ve üretim süreci içinde işçiler tarafından yaratılan artı-değeri takiben artan bu bölüm, *değişen sermaye (capital variable)* adını alır. Değişen sermayeyi “d” harfiyle gösteriyoruz.

Sermayenin, değişen ve değişmeyen sermaye olarak bölünüşünü ortaya koyarken Marx, artı-değeri yaratan sermayenin yalnızca değişen sermaye olduğu gizini de günışığına çıkarmıştır.

Burjuva iktisatçılar, sermayenin, değişen sermaye ve değişmeyen sermaye olarak bölünmesini kabul etmiyorlar. Onlar, kapitalizmi savunurken, onun sömürücü niteliğini düşünmek bile istemiyorlar. Yalnızca kapitalistlerin ticarî hesapları içinde kalarak, bu bölünmeyi *sabit sermaye ve döner sermaye* olarak kabul ediyorlar. Sermayenin bu şekilde bölünmesi, üretim mekanizmasını görmeye elverişlidir, ama kapitalist sömürüyü gizler.

SABİT SERMAYE VE DÖNER SERMAYE

Üretime bağlanmış olan sermaye, kendi değerini ürünlere bir defada ya da parça parça aktarmış olmasına göre, sabit ve döner sermaye olmak üzere ayrılmıştır.

Kendi değerini, kullandıkça, parça parça ürünlere aktaran sermaye bölümüne (binalar, makineler, makine-araçlara) *sabit sermaye* denir. Hammaddelere, emek-gücüne, yardımcı maddelere, yakıta vb. harcanmış olan ve bir üretim çevrimi (*cycle*) boyunca metaların satılmasıyla, para şeklinde, yeniden tam olarak kapitaliste dönen sermaye bölümüne, *döner sermaye* denir.

Sermayenin, sabit ve döner sermaye olarak bölünmesi, emek-gücü ile üretim araçları arasındaki başlıca

farkı, tamamıyla bulandırır. Burada emek-gücü, üretim araçlarının bir başka bölümüne tamamıyla karşıt olan hammaddelerle, yakıtla, yardımcı malzemelerle aynı kefeyle konulur. Bu bölünme, artı-değerin biricik yaratıcısı olarak emek-gücünün özel rolünü gizler ve kapitalist sömürünün özünü maskeler.

Sermaye bölünmesinin iki biçimi, şu şekilde açıklanabilir.

Sömürü süreci içindeki rolüne göre sermayenin bölünmesi		Devrine göre sermayenin bölünmesi
Değişmeyen sermaye	{ Fabrika binaları ve eklentileri, araç ve gereçler, makineler }	Sabit sermaye
Değişen sermaye	{ Hammaddeler, yakıt, yardımcı malzemeler }	Döner sermaye
	{ Ücretler }	

ARTI-DEĞERİN KİTLESİ VE ORANI

Artı-değerin mutlak olduğu kadar nispi bir büyüklüğü de vardır. Artı-değerin mutlak büyüklüğüne *artı-değer kitlesi* adı verilmiştir. Bu, sömürü derecesine ve sömürülen işçilerin sayısına bağlıdır. Artı-değerin nispi büyüklüğüne gelince, bu, *artı-değer oranı* ile ya da *sömürü derecesiyle* ifade edilir.

Sermayenin bölünmesini değişmeyen sermaye ve değişen sermaye olarak saptarken, Marx, yalnız kapitalist sömürünün niteliğini açığa çıkarmakla kalmadı, sömürü derecesinin evrim şeklini de gösterdi.

Değişmeyen sermaye (s) artı-değer yaratmaz. O halde artı-değer oranını belirlerken, değişmeyen sermayeyi hesaba katmamak gerekir. Artı-değeri, değişen sermaye (d) yaratır. Bu nedenle, artı-değerin nispi büyüklüğünü belirlemek için, yalnızca artı-değerin değişen sermaye-

ye oranını almak gerekir. Emek-gücünün sömürü derecesinin tam ifadesi olan artı-değer oranını ancak o zaman elde edebiliriz. Artı-değer oranı (a'), şu denklem ile ifade edilir:

$$a' = \frac{a}{d} \times \%100$$

İşte bir örnek. Varsayalım ki, kapitalist, metaların üretimi için (dolar olarak), $100.000_a + 20.000_d = 120.000$ tutarını yatırmış olsun. Üretilen metaların satış tutarı da 140.000 dolar olsun. Burada artı-değer olarak kapitalistin aldığı, 20.000 dolardır.

Artı-değer oranı şu olacaktır:

$$a' = \frac{a}{d} \times \%100 = \frac{20.000}{20.000} \times \%100 = \%100.$$

Bu örnek, burada, işçi emeğinin gerekli-emek ve artı-emek olarak iki eşit kısma bölündüğünü gösterir. Yani işçi, günün yarısında kendisi için ve diğer yarısında da, bedava olarak, kapitalist için çalışmış olur. Artı-emek, gerekli-emeğe oranla büyüdükçe, sömürme derecesi de yükselir.

Kapitalizm geliştikçe, artı-değer oranı artar. Birleşik Devletler'de resmî rakamlara dayanılarak hesap edilen, maden ve transformasyon sanayilerinde, artı-değer oranı 1889'da %145; 1919'da %165; 1929'da %210; 1939'da %220; 1947'de %260'a yakın; 1955'te (transformasyon sanayinde) %306,3'tür.

Kapitalist rejimde işçi sınıfının sömürü derecesini yükseltme nasıl olur?

5. İŞÇİ SINIFININ SÖMÜRÜ DERECESİNİ YÜKSELTMEK İÇİN İKİ YOL

MUTLAK ARTI-DEĞER

İşçi sınıfının sömürü derecesi, kapitalist rejimde bir işgününün ikiye bölünmesinden çıkar: 1) değeri emek-

gücünün değerine eşit miktarda meta değeri üretimi için gerekli-emek zamanı, ve 2) işçinin kapitalist için çalışıp artı-değer yarattığı ek-emek-zamanı.

5 saati gerekli-emek zamanı ve 5 saati de ek-emek zamanını temsil eden 10 saatlik işgününü örnek olarak alalım. İşte şeması:

5 saat	5 saat
gerekli-emek zamanı	ek-emek zamanı

Burada, artı-değer oranı eşittir:

$$a' = \frac{a}{d} = \frac{5 \text{ saat, ek zaman}}{5 \text{ saat, gerekli zaman}} \times \%100 = \%100.$$

Gerekli-emek zamanı değişmiyor, işgününün uzatılmasıyla ek-emek zamanı uzuyor. Bu durum, artı-değer oranının, işçinin sömürü derecesinin yükselmesini gösterir. Varsayalım ki, işgünü 10 saatten 12 saate çıkmış olsun, ek-emek zamanı artık 5 saat değil, 7 saat olacaktır. Bu durumda, artı-değer oranı eşittir:

$$\frac{7}{5} \times \%100 = \%140.$$

Marx, işgününün uzatılmasıyla elde edilen artı-değere, *mutlak artı-değer* demiştir. Kapitalistin artı-değere karşı susuzluğu sınırsız olduğundan, işgününü sonuna kadar uzatmaya uğraşır.

Kapitalist, işgününü ne kadar uzatabilir? Eğer elden gelseydi, kapitalistler, işçiyi günde 24 saat çalıştırırlardı. Ama bu elden gelmez, çünkü insan, günün bir kısmında da dinlenmek, uyumak, yemek zorundadır. İşgünü salt fiziksel sınırlarla saptanır.

İşgününün fiziksel sınırları dışında moral sınırları da vardır. İşçi, toplumunun bir üyesidir. Kültürel ve toplumsal (kitap, gazete okuma, sinema ve toplantılara gitme vb.) gereksinimlerini yerine getirmek için ona da zaman gerek. Ama günün sınırları esnek olduğundan,

kapitalist düzende, işgünü 8, 10, 12, 14, 16 saat ve daha fazla olabilir.

Kapitalizmin başlangıç döneminde, işgünü, devlet zoru ile, burjuvazi yararına, yasal yoldan uzatılırdı. Daha sonra, üretimde tekniğin geliştirilmesi ve işsizliğin artmasıyla bu zorunluluk kayboldu. Kapitaliste, ekonomik yolla, işçileri en son haddine kadar çalışmaya zorlama olanağı verildi.

İşçi sınıfı, işgününün kısaltılması için inatçı bir savaşıma girdi. Bu savaşım, ilkin İngiltere'de oldu. Savaşım, özellikle Cenevre'deki I. Enternasyonal ve Baltimore İşçi Kongrelerinden sonra, 1886'da, şiddetlendi. Bu kongreler, 8 saatlik işgünü uğruna savaşım sloganını ile-ri sürmüşlerdi. İşçi sınıfının savaşımı, kapitalist ülkele-rin çoğunda, işgününün yasal yoldan sınırlandırılması sonu-cunu verdi, İşgününü uzatma olanağı kalmayınca, dai-ma azamî artı-değer elde etmek isteyen kapitalist, han-gi tertiplere girişir?

NİSPİ ARTI-DEĞER

Artı-değeri artırmak için tutulan ikinci yol: işgünü süresi aynı kaldığı halde, gerekli-emek zamanı kısaltılır, bunun sonucu olarak da ek-emek zamanı artar. Bu, na-sıl olur? Emek-gücü değerinin, işçinin geçim araçlarının üretimi için gerekli-emek miktarı ile belirlenmiş oldu-ğunu anımsayalım. Eğer tüketim maddeleri üreten işkol-larında emek üretkenliği artarsa, tüketim nesnelerinin değeri düşecektir. Bu, emek-gücü değerinin azalacağını ve bunu izleyerek de gerekli-emek zamanının kısalaca-ğını gösterir. Bunun karşısında bulunan bölümde de ek-emek zamanı artacaktır.

10 saatlik bir işgününün, 5 saatinin gerekli-emek za-manına ve 5 saatinin de ek-emek zamanına ayrıldığını varsayalım. Ve bunu takiben de, gerekli-emek zamanı-

nın 5 saatten 3 saate inmesi sonucunu sağlamak için, emek üretkenliğinin artmış olduğunu kabul edelim. O zaman, ek-emek zamanı 5 saatten 7 saate çıkacaktır. Sömürü derecesi (ya da artı-değer oranı) yükselecek, işgünü süresi ise değişmeyecektir.

Şema, şöyle olacaktır:

5 saat	5 saat
ek-emek zamanı	gerekli-emek zamanı

Artı-değer oranı:

$$a' = \frac{5}{5} \times \%100 = \%100.$$

3 saat	7 saat
gerekli-emek zamanı	ek-emek zamanı

Artı-değer oranı:

$$a' = \frac{7}{3} \times \%100 = \%233.$$

Bu örnekte, artı-değer oranı, işgününün mutlak uzatılması olgusuyla değil, gerekli-emek zamanı ile ek-emek zamanı arasındaki oranın değişmesi nedeniyle, %100'den %233'e yükselmiştir.

Emek üretkenliğinin artması sonucu gerekli-emek zamanının azalmasından ve, emek üretkenliğinin artması sayesinde, buna tekabül eden ek-emek zamanının artmasından doğan artı-değere, *nispî artı-değer* adı verilmiştir.

Bazı durumlarda kapitalistler, ek bir artı-değer daha alırlar.

EK ARTI-DEĞER

Ek (ya da *tamamlayıcı*) *artı-değer*, *nispî artı-değer*in bir türüdür. Her kapitalist, en büyük kârı sağlama-ya çalışır. Bu amaçla, işletmesini yeniden donatır, ve böy-

lece emek üretkenliğini yükseltmeye ve belirli bir işkolunda üretilen metalar değerinin ortalama düzeyine oranla, kendi metalarının bireysel değerini düşürmeye koyulur. Meta fiyatları, pazarda, üretimin ortalama koşullarıyla belirlenmiş olduğundan, kapitalist, alışlagelen artı-değer oranına göre, daha yüksek oranda bir artı-değer alır.

Ek artı-değer, metanın toplumsal değeri ile daha düşük olan bireysel değeri arasındaki farktır. Bu ek artı-değeri belirleyen iki etken vardır: birinci etken, tek tek işletme sahiplerinin daha büyük verim sağlayan yeni araçları ilk olarak kendi iş yerlerinde kullanarak ek artı-değer sağlamalarıdır. İkinci etken ise, ek artı-değeri, şu ya da bu kapitalistin sağlamasının kısa süreli bir görünüşü oluşudur, çünkü, öteki işletmeler de ergeç bu yeni araçlarla donatılmış olacaklardır. O zaman yeni araçlardan ilk yararlanan kapitalist, avantajlarını kaybedecek ve ek artı-değerden sağlanan kârlar kesilecektir. Bu durum, bir işletmede kaybolduktan sonra, işletme sahibinin daha yetkin bir aracı soktuğu bir başka işletmede ortaya çıkar.

Ek artı-değer, kapitalizmin gelişmesinde önemli rol oynar; bu artı-değer yarışması, tekniği kendiliğinden ilerletir. Ama yeni bir tekniği ve yeni imalât yöntemlerini işletmesine sokan kapitalist, bunların başka işletmelerde uygulanmasına engel olmak amacıyla, gizini saklamak ister. Bu da, rekabetin hızlanmasına ve kapitalistler arasındaki çelişkilerin keskinleşmesine neden olur. Şu işletmecinin yıkımı ve bu işletmecinin zenginleşmesi buradan gelir.

Böylece, ek artı-değer sağlama yarışı, bir yandan üretici güçleri gelişmeye götürürken, diğer yandan da üretici güçlerin gelişmesini dizginler.

Nispî artı-değer üretimi, emek üretkenliğinin ilerleyişi üzerine kurulmuştur. Bunun içindir ki, nispî artı-değerin tahlili, kapitalist sistemde, emek üretkenliğinin gelişmesindeki üç tarihsel evreyi ortaya çıkarmıştır: basit elbirliği, manüfaktür, makinecilik. Tarihsel planda, emek üretkenliğini artırmanın ilk ve en basit şekli, *basit kapitalist elbirliği* oldu. Bunun başlıca özelliği, aynı nitelikteki bir işi yapan nispeten önemli sayıda işçinin, kapitalist tarafından bir atelyede toplanmış olmasıydı.

Birçok insan, tek ve aynı işi birlikte yaptıkları zaman, kapitalist, bunların herbirinin üretkenliğini birbiriyle karşılaştırarak, işçileri, tempoyu hızlandırmaya zorlayabilir. Emegın üretkenliği de o oranda artar. Örneğin, birarada çalışan 5 kişinin ortaklaşa üretkenliği, onların ayrı ayrı çalıştıklarında elde ettikleri üretkenlikten çok daha yüksektir. Emegın bu yeni üretkenliği, kapitaliste hiçbir yeni gider yükledi. Çünkü kapitalist, önce olduğu gibi, bunları birbirinden ayrı çalıştırırken, herbirinin emek-gücü için ne ödüyorsa, gene aynısını ödüyordu. Ama elde edilen ürün daha çok olduğu için kapitalist daha büyük kâr sağlıyordu. Bundan başka, birçok işçi birarada çalıştığı zaman, kapitalistin bina, elektrik, ısıtma vb. giderleri azalır.

İşçiler birlikte çalışırlarken, aralarından bazıları bu işlemde, diğer bazıları şu işlemde daha başarılı olur.

Öyleyse, kapitalist, her işçiye, daha iyi başardığı işi vermeyi, kendisi için daha yararlı bulurdu. Böylece, atelilere yavaş yavaş işbölümü girdi. İşbölümü ve el tekniği üzerine kurulmuş olan kapitalist işletmelere, *manüfaktür* adı verildi.

İşçiler arasında işbölümü, emegın üretkenliğini belirgin şekilde artırdı. Örnek olarak, 18. yüzyıldaki iğne

üretimini verelim. 10 işçi çalıştıran bir manüfaktür, günde 48.000 iğne ürettiyordu. İşçi başına 4.800 iğne düşer. Oysa, işbölümü olmadan yapılan üretimde, bir işçi günde 20 iğne ürettiyordu. Demek ki, emek üretkenliği, 240 kat artmıştır.

Manüfaktürde, çalışma koşulları çok kötüydü. Az karışık olan aynı hareketlerin sürekli olarak yinelenmesi, işçiyi fiziksel bakımdan da, moral bakımından da çökertiyordu. Ücret çok düşük olduğu halde, işgünü 18 saat ve hatta daha fazlaydı.

Manüfaktür, büyük makine sanayiine geçiş için gerekli koşulları hazırladı: 1) işlemlerin basitleştirilmesi, işçinin kolları yerine makinenin geçmesini sağladı; 2) farklı işlemlerin yapımı, iş aletlerinin özgülleşmesine vardı, makineli üretime girmek için gerekli teknik koşulları yaratan da bu oldu; 3) manüfaktür, makine sanayii için becerikli işçi kadroları hazırladı. İşte, manüfaktürün tarihsel rolü budur.

Manüfaktür, fabrikaya doğru bir geçişi gösterir. İlk, eskiden işçinin yaptığı aynı işleri yapan, el tezgâhı ortaya çıktı. Bununla birlikte, işçi, makineyi harekete geçirecek yetenekte değildi. Birçok el tezgâhını harekete geçirecek olan buharlı makine icat edildi. Sonra da, meta üretimi için bir makineler sistemi uygulayan *kapitalist fabrika* ortaya çıktı.

Emeğin üretkenliği, makinelerin kullanılmasını ve onların yetkinleşmesini izleyerek, hatırı sayılır ölçüde arttı. Metalar ucuzladı. Ama aynı zamanda, küçük üreticilerin ve el işi üzerine kurulu işletmelerin büyük kitlesi yıkım ile karşı karşıya geldi.

Kapitalist fabrika, emeğin, sermaye tarafından köleleştirilmesinin yeni bir evresini gösterir. O, işçiyi makinenin bir eki haline getirdi. Kapitalist makinecilik, işgününün uzatılmasına, kadın ve çocuk emeğinin kulla-

nılmasına, bir işsizler ordusunun oluşumuna, proletaryanın durumunun ağırlaşmasına götürdü. Bununla birlikte, kapitalistler her zaman makine kullanmadılar. Kapitalist rejimde makineciliğin de sınırları vardır: kapitalistler, makineleri, ancak işçilerin yerini alan makinelerin fiyatının işçi ücretlerinden daha düşük olduğu ve hesaplarına geldiği zaman kullandılar. Bundan dolayı, makineli üretim, İngiltere, Birleşik Devletler gibi en ileri kapitalist ülkelerde bile günümüze kadar geniş ölçüde uygulanan el işini ortadan kaldırmadı.

Manüfaktürden fabrikaya geçiş, kapitalist üretim tarzının kesin olarak yerleşmesini gösterir.

KAPİTALİZMİN TEMEL ÇELİŞKİSİ

Emeğin ve üretimin kendiliğinden toplumsallaşması süreci, büyük makine sanayii ile gerçekleşmeye başlar. El tekniği üzerine kurulan küçük atelyelerin yerini, her meslekten binlerce ve yüzbinlerce işçinin çalıştığı büyük fabrikalar, üzinler almıştır. İşbölümü, daima daha ileri götürülmüştür. Bütün işletmeler ve bütün sanayi kolları, kendi aralarında, birbirlerine bağlanmış ve birbirine bağımlı hale gelmişlerdir. Böylece, makine yapım sanayii, metalürjiye ait üzinlerden gelen ürünler olmaksızın çalışamaz duruma gelmiştir; metalürjiye ait üzinler, kömür olmadan çalışamaz; kömür işletmeciliği, makine yapım sanayiine ve diğerlerine bağımlıdır. Üretimin toplumsal bir nitelik kazanması işte böyle olmuştur.

Oysa, kapitalist rejimde bütün işletmeler, toprak ve toprakaltı gibi, özel mülktür. Toplumsal emek ürünleri de, kapitalistler tarafından mülk edinilmiştir. *Çelişki, üretimin toplumsal niteliği ile mülk edinmenin kapitalist özel biçimi arasında belirir ve gittikçe keskinleşir. Bu, kapitalizmin temel çelişkisidir.*

Bu çelişki, sürekli ilerlemekte olan üretici güçlerle,

kapitalist üretim ilişkileri arasındaki çelişkiyi ifade eder. Üretim günden güne toplumsallaşırken, kapitalizm, bu arada, toplumun üretici güçlerinin gelişmesine bir engel oluşturur. Bu engeli kaldırmak için, kapitalist mülkiyeti kaldırmak gerekir. Üretici güçleri geliştirirken, kapitalizm, özel mülkiyeti kaldırıp, onun yerine, sosyalist, toplumsal mülkiyeti geçirecek olan kendi mezar kazıcısını, proletaryayı da doğurur.

6. KAPİTALİST REJİMDE ÜCRET

ÜCRET NEDİR?

Daha yukarda, kapitalizmde, emek-gücünün bir meta olduğunu saptamıştık. Emek-gücünün para olarak ifade edilen, *emek-gücünün fiyatını* temsil eden bir değeri vardır.

Burjuva bilginleri, kapitalist sömürüyü gizlemek için, ücretin, işçi emeğinin fiyatı olduğunu öne sürerler. Kapitalist fabrikada çalışan işçi, derler, çeşitli meta üretir ve emeğinin karşılığı olarak da emeğinin fiyatını, yani ücreti alır.

Ücretin emeğin karşılığı olarak görülmesi, işçinin, ücretini, ancak belli bir süre çalıştığı zaman almış olmasından dolayıdır. Üstelik, ücret, emek-zamanına (saat, gün, hafta) ya da imal edilen ürün miktarına göre saptanmıştır. Gerçekte ise, Marx'a göre, ücret, bir şekil değişikliğidir, yani meta olan emek-gücü fiyatı ya da değerinin gizlenmesi, maskelenmesidir.

Emek bir meta değildir, bundan dolayı da ne değeri vardır, ne de fiyatı. Gerçekte, emek, satılabilmesi için, satışa çıkmadan önce varolmalıdır. Olmayan şey satılamaz. Örneğin kunduracı, çizmeleri pazara götürdüğü zaman, çizmeler gerçekte vardır ve bundan dolayı da satılabilirler. Ama işçi, kapitalist tarafından kiralandığı

zaman, henüz hiçbir emek yoktur. Ancak çalışma yeteneği, emek-gücü vardır. İşte, işçinin kapitaliste sattığı da budur. Kapitalisti, satın aldığı ve bedelini parayla ödediği emek-gücü ilgilendirir; işçi, işçi olarak kapitalisti ilgilendirmez; onu, işçinin çalışma yeteneği, işçinin bir artı-değer yaratma yeteneği ilgilendirir.

Kapitalist toplumda, ücret, emeğin bedeli şeklinde araya girdiğinden, kaçınılmaz olarak, işçiye emeğinin eksiksiz olarak ödendiği izlenimini verir. İşçi ve ailesinin geçim araçlarının üretimi için altı saatlik bir toplumsal bakımdan gerekli-emek zamanına gereksinme olduğunu varsayalım. Eğer bu zamanın 1 saati 1 dolarla ifade edilirse, emek-gücünün değeri 6 dolara eşit olur. Kapitalist, emek-gücünün bütün değerini 6 dolarla karşılamıştır, ama işçiye 12 saat çalıştırmıştır. Gerçekte, 1 saatlik emeğe, 50 sent ödenmiş oluyor. Ücret, kapitalist tarafından işgününün yarısının bedelinin ödendiği, öbür yarısının ödenmediği, olgusunu gizliyor. Ücretin, emek-zamanının gerekli-emek zamanı ve ek emek-zamanı, bedeli ödenen zaman ve bedeli ödenmeyen zaman olarak bölünmesinin bütün izlerini gözden saklaması, işte böyle oluyor. Ücret, ücretli işçinin tüm emeğinin karşılandığı görüntüsünü yaratır ve böylece de sömürüyü maskeleyiş olur. Kapitalizmi daha önceki sömürücü toplumlardan en başta ayıran şey, işte budur.

ÜCRET BİÇİMLERİ

Kapitalizmde ücret, farklı biçimlere bürünür. Eğer, meta olan emek-gücünün değeri, emek süresine göre ödenirse, —günlük, haftalık, aylık vb.— buna, *zamana göre* ücret denir.

Kapitalizmde zamana göre ücret konusunda doğru bir fikir edinmek için ücreti, işgünü süresine göre ele almak gerekir. Örneğin, kapitalist, işçiye günde 10 do-

lar ödüyor ve işçi de günde 10 saat çalışıyor. O zaman, 1 saatlik emeğin ortalama bedeli 1 dolar olacaktır. Ve eğer kapitalist, işgününü 10 saatten 12 saate uzatırsa, 1 saatlik emeğin bedeli 1 dolardan 83 sente düşecektir. Burada görülüyor ki, zamana göre ücret sistemi, kapitalist için işçilerin sömürsünü pekiştiren bir araçtır. Zamana göre ücret yanında, bir de parça başına ücret şekli vardır.

Parça başına ücret, belirli bir süre içinde (örneğin, bir saat, bir gün) imal edilen maddeler oranında yapılan ödemedir.

Marx, parça başına ücretin zamana göre ücretin değiştirilmiş bir şekli olduğunu söyler. Gerçekte, her parçanın bedelinin kendilerine göre ödenmesi gereken tarifeler saptamak için, a) zamana göre günlük ücret ve b) en becerikli ve en dayanıklı işçi tarafından bir günde yapılan parçaların miktarı gözönünde tutulur.

Zamana göre ücret, günlük 10 dolar olarak gösterilse ve işçi tarafından elde edilen maddeler de günlük 20 birimle rakamlansa, kapitalist, parça başına yarım dolar ödemiş olacak. Böyle olunca, kapitalistin parça başına ödediği ücret, zamana göre ödediği ücretin üstünde olmaz. Öyleyse, kapitalistler, parça başına işe niçin girerler? Kapitalitlerin parça başına işe girişmeleri, bu sistemin kapitalistler için, ödemede elverişli bir dizi özellikler taşımasına dayanır. Parça başına ücrette, yapılan işin kalitesi tek tek denetlenir. Kapitalist, orta ve üstün kalitedeki ürünlerin bedelini öder. Kalitesi düşük ürünlerin bedelini ödemez. Bu şekildeki ücret, daha fazla para almak için işçinin çabasını yoğunlaştırır, onu daha fazla üretmeye iter. Ve bütün işçilerin çalışması arttıkça, üretkenliği arttığında, kapitalist kendi kârını yükseltmek için, ücret tarifelerini düşürür. Marx'ın, işçinin çalışması arttıkça kendisine yapılan ödeme azalır, demesi bundan ötürüdür.

Somut koşullara göre kapitalistler, farklı emek bedelini ödeme şekilleri uyguladılar.

Zamana göre ücret, parça başına ücretin yerini alır. Zamana göre ücret, kapitalizmin ilk gelişme döneminde, kapitalistlerin işgününü uzatarak artı-değeri artırmak istedikleri zaman geniş ölçüde uygulanmıştı. Emek bedelini ödemenin bu şekli onlara daha yararlı geliyordu. Daha sonra, işgünü süresi yasayla sınırlanınca, parça başına ücret biçimi, daha geniş olarak uygulandı. Günümüzde, emek bedelinin farklı: *zamana göre ve primli* şekilleri gittikçe daha fazla uygulanmaktadır 1957 yılı sonunda Birleşik Devletler sanayiinde çalışan işçilerin %70'ine bu şekilde ödeme yapılmıyordu.

Parça başına ücretten, zamana göre ücrete geçişi nasıl açıklamalı? Modern kapitalist sanayide, modern kapitalist sanayiın birçok kollarında zincirleme çalışma sistemine, hareketlerin ivmelendirilmiş ardarda gelişlerine geçilmiştir. Bu sistem üretim temposunun işçiye bağlı olmadığını gösterir. Bu sistemde, üretim temposu, çalışma zincirinin yer değiştirmesindeki hızlanma fonksiyonuna bağlıdır. Çalışma, yenginleşmiş, ama ücret oranı değişmemiştir.

Zamana göre ve parça başına ücret, aynı işletmeler içinde çoğunlukla birlikte uygulanır. Kapitalist rejimde bu iki biçim, işçi sınıfının sömürsünü ağırlaştırmanın yalnızca farklı araçlarıdır.

Kapitalistler, artı-değer yarışmasında, belirli bir zamanda işçiden en fazla emek sızdırmaktan ibaret olan farklı terletme sistemlerini (*sweating system*) aynı şekilde uyguladılar.

Terletme sisteminin birçok çeşidi vardır.

Bu sistemlerin önde gelenlerinden biri, Amerikan mühendisi olan "bulucusu"nun adını taşıyan "*Taylor sistemi*" olmuştur. Bu sistem şöyledir: Kapitalist, kendi iş-

letmesinde çalıştırdığı en dayanıklı ve en becerikli işçiyi seçer. Gerekli unsurları işlemeye hazır duruma getirilir. İşçi tarafından yapılacak olan her işlemin zamanı, dakika ve dakikanın saniyeleriyle belirlenmiştir. Bu veriler, özel olarak kurulmuş olan teknik kurul emrine verilmiştir. Bu hesaplardan yola çıkarak, bütün işçiler için zaman normları ve üretim rejimi bu teknik kurul tarafından saptanır. Burada ücretler, iki derece üzerindedir. Bunlardan biri, üstün ücrettir ki, bu, “iş” eksiksiz yapanlara ödenir. Diğeri çok düşük bir ücrettir ki, bu, birinci kategoride olamayanlara ödenir. Bunlar hedefe ulaşamayanlardır. Böylesine bir ücret sistemi, emeğin üretkenliğini hissedilir derecede yükseltmeye varır. İşçilerin ücret göstergesi hemen hemen hiç yükselmezken, bu ücret sistemi, emeğin üretkenliğini hızla artırır. Bu yüzden emeğin sömürü oranı, görülmedik ölçüde artar.

“Ford sistemi”, terletici sistemin bir başka biçimidir. Aynı amacı izler: zincirleme hareketin ivmelendirilmesi yolu ile, işçiden, en büyük ölçüde emek sızdırmak. Eğer daha önce, örneğin, zincir dakikada 3 metre süratle ilerliyorsa, bu kez dakikada 4-5 metre ilerler. İşçi, ister istemez daha yoğun çalışmaya, daha fazla güç harcamaya zorlanırken, ücreti aynı düzeyde kalır ve tükettiği enerji yerine getirilemez. Bu sistemle, işçilerin çoğu, 40-45 yaşlarında sağlığını yitirir ve işlerine patron tarafından son verilir.

Zincirleme işlemlerin basitliği, patronlara, vasıflı olmayan işçileri kullanma, ücretleri daha düşük olarak dondurma ve bundan ötürü de daha büyük ölçüde kâr sağlama olanağını verir.

Terletici sistemler arasında “kârlara katılma” sistemi de belirtmeliyiz. Burada patron, işçileri daha kirarlarken, onlara öbür kapitalistlerden daha az ücret ödeyeceğini, ama yıl sonunda bilanço sonucuna göre, iyi ça-

lišmış olan işçilere, işletme kârından bir pay vereceğini bildirir.

Bu sistemin uygulanması, emeği yoğunlaştırma ve işçi sınıfının bilinçlenmesini geciktirme, onların uyanıklılığını gevşetme, işçileri birbirinden koparıp ayırma ve kapitalizme karşı yürütölen savaşıma engeller koyma sonucunu verir. “Kârlara katılma” sistemi, işçilerde, kapitalist işletmelerde verimliliği artırarak, çıkar sağlayacakları kuruntusunu yaratır.

NOMİNAL ÜCRET VE GERÇEK ÜCRET

Kapitalist gelişmenin ilk aşamalarında, işçiye seyrek olarak para ödenirdi. Genel olarak bu iş şöyle olurdu: kapitalist işletmelerde besin maddeleriyle giyim maddeleri satan dükkânlar bulunurdu. İşçiler oradan metaller alırdı. Ay sonunda, ya da mevsim sonunda, kapitalist, hesapları çıkarırdı: hesap, işçi kazancının tümünü tutar ya da borç krediyi aşmış olurdu. Bazan işçinin kazancından kendine pek az kalır, bazan eline bir şey geçmezdi.

Emeğin aynî olarak karşılanması, bugün de iktisadî bakımdan zayıf ölkeler ile az gelişmiş ölkelerde geniş ölçüde uygulanmaktadır.

Günümüzün ileri kapitalist ölkelerinde, ücretin yaygın ödeme şekli, para olarak ödemedir ve buna *nominal (itibarî) ücret* adı verilir.

Bununla birlikte, bu şekilde ödeme, işçi emeğinin gerçek bedelini gösteremez. Gerçek bedeli belirlemek için, *gerçek ücret* kavramı sözkonusudur ki, bununla işçinin geçim aracı ifade edilir. Yani gerçek ücret, işçinin kendisinin ve ailesinin geçimlerini sağlayabilecek miktar ve nitelikte geçim nesneleri satınalabilmeye yeterli bir ücrettir.

Gerçek ücreti belirlemek için, nominal ücreti, tüketim nesneleriyle hizmetlerin fiyatlarını, malî yükleri, ki-

ra ve diğer ödemeleri gözönüne almak gerekir. Kapitalizmin gelişmesiyle, gerçek ücret *düşme* eğilimi gösterir.

Kapitalizmde gerçek ücretin düşmesi, birçok nedenlere dayanır. Birincisi, *fiyatların yükselmesidir*. İşçinin nominal ücreti birazcık artsa, meta fiyatları, bu ücret artışından kat kat fazla artar. Bu demektir ki, aynı para ile işçi daha az meta satın alabilecektir, yani gerçek ücret düşer. Kapitalist ülkelerde olan şudur: fiyatlar ücretlerden daha çabuk artar. Böylece, Fransa'da 1938 ile 1954 arasında, her cins metanın fiyatı 32 kattan daha fazla arttığı halde nakit olarak ücret ancak 21 kat artmıştır. Sonuç: Fransız işçileri, 1954'te, 1938'de satın alabildikleri metalden daha az meta satın alabilmekteydiler. Diğer kapitalist ülkelerde de durum aynıdır. Gerçek ücretin düşmesini belirleyen bir başka neden de, vergi ve diğer ödemelerin (kira, gaz, elektrik, su vb.) artmasıdır. Bu arada Birleşik Amerika'da, 1959'da halka yüklenen vergiler, 1939'a bakarak aşağı yukarı, 12 kat fazla olduğu halde, 1958'de alınan kira, ücretin yüzde 25-30'u oldu. Gerçek ücretlerin azalmasında, yıldan yıla artarak kesilen *üretim cezalarının* artışı da büyük rol oynar.

Kapitalist rejimde, işçi sınıfının gerçek ücret düşüşünü belirleyen önemli durumlar işte bunlardır.

Kapitalist ülkelerde, *kadın ve erkek emeği arasında ücret eşitsizliği* vardır. Kadın, erkekle aynı iş yaptığı halde, erkekten hissedilir derecede düşük bir ücret alır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, işçi kadınların aldıkları ortalama ücret, erkeklerinkinden %30-40, Fransa'da %15-20, Japonya'da %35-40 daha düşüktür. Yalnız Birleşik Devletler'de kadın emeği ile erkek emeği arasındaki ödeme eşitsizliğinin, Amerikalı kapitalistlere kazandırdığı ek kâr, yılda milyar dolarları tutan rakamlarla ifade edilmektedir.

İrk ayrımı da kapitalistler için geniş bir çıkar kay-

nağıdır. Birleşik Amerika'da zenci işçiler, beyaz işçilerden daha kötü koşullar içinde çalıştırılmaktadır. Genel olarak zenciler, en ağır işlerde, sağlık ve yaşam için en zararlı, en tehlikeli işlerde istihdam edilirler. Ücretleri de, beyazların ücretinden oldukça düşüktür.

Farklı kapitalist ülkelerde, işçi ücretleri eşit düzeyde değildir. Bu durum, birçok nedenlerle açıklanır. Bazı ülkelerin kapitalistlerinin kendi işçileri hakkında diğer kapitalistlerden daha iyi niyetli olduklarını düşünmek, kuşkusuz ki, yanlıştır. Onlar, daima ve her yerde ücreti son sınırına kadar düşürme eğilimindedir. Bununla birlikte çeşitli ülkelerin ücret düzeylerini kıyaslarken, işçi sınıfının oluşumunda başta gelen tarihsel koşulları gözönünde tutmak gerekir. İşçinin gereksinmelerine göre saptanan ücret düzeyi, kazanılan niteliğe uygun düşecek giderlere, emeğin üretkenliğine, sınıf savaşımına ve ülkenin başka ayırdedici özel koşullarına bağlıdır.

Örneğin, insan gücünün bol olduğu yerde gelişmesi gereken kapitalizm, Birleşik Devletler'de, insan gücünün az bulunduğu bir ortam içinde gelişmiştir. Bu durum, giderek ücretlerin de artmasına vardı. İngiltere'de işçi sınıfı, kapitalistlere karşı direnmek için diğer Avrupa ülkelerinden daha önce örgütlenmiştir. İngiltere işçilerinin ücreti, örneğin, İrlanda işçilerinin ücretine bakarak daha yüksektir. Farklı ülkelerde ücret konusunu bu durumlar belirler.

İŞÇİ SINIFININ ÜCRETLERİN ARTIRILMASI UĞRUNA SAVAŞIMI

Kapitalistler, işçilerin geçim araçlarını kısıtlamak, ancak onlara en gerekli şeyleri sağlamaya yeterli ücretler vermek için sürekli olarak çaba harcarlar. Bu, daha çok kâr sağlamak için yapılır. Burjuvazi, işçi sınıfına karşı savaşımında, devletten, hukuktan, kiliseden, gazetelerden, radyodan vb. yararlanır. Bunlardan başka kapi-

talistlerin kendileri, patron dernekleri kurarak tek cephe halinde işçilere karşı koyarlar.

Sermayeye karşı direnmek ve iktisadî durumlarını düzeltmek için savaşım vermek üzere, işçiler de sendikalarda toplanmışlardır. 1960 yılında, bütün dünyada sendikalı işçilerin sayısı 180 milyondur. Bunun 100 milyondan fazlası, Dünya Sendikalar Federasyonunda toplanmıştır. Bu durum, günümüzde, işçi sınıfının, örgütlenme konusunda ne kadar ilerlediğini gösterir. Proletarya ile burjuvazi arasındaki çetin sınıf savaşımı, ücretin şu ya da bu düzeye ulaşması sonucuna varır. İşçilerin, grevci harekette direnme ve kararlılık gösterdiği yerde kapitalistler, çok kez işçilerin koşullarını kabul etmek ve onların ücretlerini yükseltmek zorunda kalmışlardır. Yaşam koşullarının iyileştirilmesi uğruna, işçi sınıfının yürüttüğü savaşım, son zamanlarda başlıca kapitalist ülkeler olan Birleşik Devletler'de, İngiltere'de, Fransa'da, Batı Almanya'da, İtalya'da vb. özel bir yayılma gösteriyor. Yalnızca 1962'de, grevlere, 60 milyon emekçi katılmıştır. Fransız işçilerinin yığın hareketleri, Belçika işçilerinin grevi, 1.250.000'in üstünde emekçinin katıldığı İtalyan madenci ve makine yapım sanayii işçilerinin büyük grevi, İngiltere'de makine yapım sanayii fabrikaları işçilerinin grevi, işçi hareketi tarihinde önemli bir yer tutacaktır. Kapitalist ülkeler emekçilerinin ekonomik ve toplumsal haklarını savunma uğruna savaşımı gittikçe keskinleşmektedir.

Proletaryanın ekonomik savaşımı büyük bir önem taşır. Ama işçi sınıfının istemler içeren savaşımının hedefini tam yakından bilerek, marksizm-leninizm öğretir ki, bu savaşım, tek başına işçileri sömürü boyunduruğundan kurtarmaz. Bu, ancak, politik, devrimci savaşım ile kapitalist üretim biçimini kaldırarak, işçi sınıfının ekonomik ve politik ezilmesinin tasfiye edilebilmesiyle olur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SERMAYE BİRİKİMİ VE PROLETARYANIN DURUMUNUN KÖTÜLEŞMESİ

ARTI-DEĞERİN sermayeden kaynaklandığını daha önce görmüştük. Ama sermayenin kendisi de artı-değerden kaynaklanır. Bu nasıl olur? Soruyu yanıtlamak için kapitalist üretimin mekanizmasını bilmemiz gerekir.

1. SERMAYE BİRİKİMİ VE İŞSİZ ORDUSUNUN OLUŞUMU

YENİDEN-ÜRETİM VE SERMAYE BİRİKİMİ

Üretimden sözettiğimiz zaman, maddî malların yaratılması sürecini anlıyoruz. Bu, kapitalist rejimde, işletmecinin pazardan üretim araçları ve emek-gücü satın

aldığı ve insanların, maddî malların yaratılmasıyla sonuçlanan üretici faaliyeti anlamına gelir. Üretim süreci tamamlanmıştır. Bu, maddî malların üretimini devam ettirmenin gereksizliği anlamına mı gelir? Kuşkusuz hayır. Maddî mallar üretimini durdurarak yokolma tehlikesini göze almayan toplum, üretim yapmadan edemez. Bunun içindir ki, maddî malların üretim süreci devam ettirilmelidir, yani aynı aşamalar tekrar tekrar aşılmalıdır. Maddî malların bu üretim sürecine, kesintisiz olarak yinelenen bu sürekli yenilenme sürecine, *yeniden-üretim* denir.

Yeniden-üretim süreci, her toplumda yerine getirilir. Ama, yeniden-üretimin nedenleri toplumlara göre farklı olur. Kapitalizmde, yeniden-üretimin uyarıcısı, kapitalistlerin artı-değer elde etme yarışıdır. Maddî malların üretimi ve yeniden-üretim, emekçilerin gereksinmelerini karşılamak için değil, kapitalistin kazanç sağlayabilmesi için yapılır.

Artı-değeri, kapitalist yeniden-üretim yaratır ve ona kapitalist sahip çıkar. Ama burada, bizi ilgilendiren, yalnız, artı-değere sahip çıkılması değil, aynı zamanda artı-değerin kullanılması, yani onun harcanmasıdır. Eğer artı-değerin tamamı, kişisel tüketimi için kapitalist tarafından kullanılmışsa, bu, *basit* yeniden-üretimdir. Örneğin, kapitalist, 160.000 doları değişmeyen ve 40.000 doları da değişen sermaye olmak üzere 200.000 dolarlık bir sermaye yatırmış olsun. Artı-değer oranı, %100'e eşit olduğunda, bütün değişmeyen sermayenin ürün değeri içine girdiği varsayılarak, üretim 240.000 dolara ulaşacaktır ($160.000_a + 40.000_a + 40.000_a = 240.000$). Bu 240.000 doların 200.000'i işe başlarken yatırılan miktar ve 40.000'i de işçilerin emeği ile yaratılmış olan artı-değerdir.

Basit yeniden-üretimde bütün artı-değer kapitalistle ailesinin kişisel tüketimine ayrılmış olduğundan, erte-

si yılın üretim süreci, aynı geçen yıldaki oranda yenilenmiş olacak, bunu izleyen yıllarda da durum gene değişmeyecektir. Basit yeniden-üretimde maddî malların üretim süreci, hacim değişmeden yenilense bile, onun tahlili, kapitalistlerin zenginleşme kaynağını çözme olanağını verecektir.

Üretim süreci içinde ilk olarak yatırılan sermaye, yeniden-üretilmiş, kapitalistin kişisel gereksinimleri için harcadığı bir artı-değer yaratmıştır.

Eğer kapitalist, artı-değere sahip çıkmasaydı, başlangıçta yatırdığı sermayenin tamamını kişisel tüketimi için yavaş yavaş harcardı. Örneğimizde olduğu gibi, kapitalist, yılda 4.000 dolar harcadığı takdirde, başlangıçta yatırılan 200.000 dolarlık sermayeden, beş yıl sonra, elinde, hiçbir şey kalmayacaktır. Ama böyle olmuyor, çünkü gereksinmelerini karşılamak üzere kapitalist tarafından harcanmış olan para toplamı, karşılığı işçiye ödenmeyen emekle yaratılan artı-değerden oluşur.

İlk yatırılan sermayenin kaynağı ne olursa olsun, kapitalist basit yeniden-üretim sırasında, bu sermaye, belirli bir zaman dönemi sonunda, işçilerin emeği ile yaratılmış ve bedava olarak kapitalist tarafından elkonulmuş bir değer haline gelir.

Buradan şu sonuç —pek önemli şey— çıkar ki, işçi sınıfı, sosyalist devrim sırasında, kapitalistleri mülksüzleştirdiği, fabrikalarına ve işletmelerine elkoyduğu zaman, işçi sınıfı kuşaklarının emeğiyle yaratılanı geri almaktan başka bir şey yapmaz. Demek ki, kapitalist özel mülkiyetin tasfiyesi, haklı bir olay, tarihsel adaletin yerine getirilmesi olayıdır.

Biz, kapitalistin, kişisel gereksinimleri için artı-değerin tamamını harcadığını varsaymıştık. Ama, bu durum, sonuna kadar sürdürülebilir mi? Kapitalist gelişmenin ilk aşamasında, böyle durumlar çok oluyordu. O

zaman, kapitalist, az miktarda işçiyi sömürürdü. Bazan kendisi de çalışırdı. Kapitalist işletmeler büyüyünce ve kapitalist, yüzlerce, binlerce işçiyi sömürmeye başlayınca, durum değişti. Örneğin, 1.000 işçi kiralayıp da yılda onlara 2 milyon dolar ücret ödediği zaman, işçiler kapitalist için (artı-değer oranı %100'e eşit varsayılarak) yılda 2 milyon dolarlık bir artı-değer yaratıyorlar. Şimdi, işletme sahibi, kişisel gereksinimleri için artı-değerin tamamını değil, artı-değerin yalnız bir bölümünü harcıyor. Artı-değerin diğer bölümünden, üretim hacmini büyütme için, makineler, hammaddeler satınalmakta ve tamamlayıcı emek-gücünün istihdamı için yararlanılmaktadır. Bu durumda, *genişletilmiş yeniden-üretim* ya da bir sermaye birikimi ile karşı karşıyayız demektir.

Artı-değerin sermayeye dönüşmesi sürecini gösteren bir örnek alalım. Bir kapitalistin 10 milyon doları olduğunu varsayalım. Bu toplamın 8 milyon doları değişmeyen sermaye, 2 milyon doları da değişen sermaye olarak yatırılsın, ve artı-değer oranı da %100'e eşit olsun. Üretim süreci sonunda da, değişmeyen sermayenin ürün değerine girdiğini varsayarak, 12 milyon dolarlık meta imal edilmiş olacaktır (8 milyon *s* + 2 milyon *d* + 2 milyon *a*).

2 milyon dolarlık artı-değerin de, kapitalist tarafından şu şekilde yeniden bölündüğünü varsayalım: 1 milyon doları üretimi genişletmek için ve 1 milyon doları da kapitalistin kişisel tüketimi için. Artı-değerin üretimin genişlemesine ayrılan bölümü, ilkin yatırılan sermayeninkiyle aynı oranda —yani 4 : 1 (800.000, + 200.000_a)— değişen ve değişmeyen sermaye olarak harcanmıştır.

Öyleyse, ikinci yılda, işletmede 11 milyon dolarlık bir sermaye iş görecektir (8.800.000, + 2.200.000_a). Eğer artı-değer oranı %100'e eşit olursa, ikinci yılda 13,2 milyon dolar tutarında meta üretilmiş olacaktır (8.800.000, +

2.200.000_a + 2.200.000_a).

İkinci yılda üretim hacminde bir artış ve artı-değer kitlesinde bir çoğalma oldu. Çünkü ilk yılda gerçekleştirilen artı-değerin bir bölümü sermayeye çevrilmişti. Böylece, artı-değer, sermaye birikiminin bir kaynağı olur. Sermaye haline sokulma, yani artı-değerin sermayeye aktarılması yoluyla kapitalist, sermayesini giderek artırır.

Zenginleşme amacıyla, artı-değere sahip olma tutkusunun sonu, kapitalistin, üretim hacmini durmadan genişletmesine varır. Bundan başka rekabet, yıkım pahasına da olsa, her kapitalisti, tekniği modernleştirme, üretimi genişletmeye zorlar. Tekniğin ve üretimin ilerlemesini durdurmak, geri kalmanın belirtisidir. Oysa, geri kalanlar, rakipleri tarafından yenilgiye uğratılır.

Ama, eğer kapitalistler üretimi sürekli olarak genişletirlerse, bu, tüketime ayrılan artı-değer payını azalttıkları anlamına mı gelir? Kapitalist sınıfın zenginliğinin artmasıyla, kendi kişisel gereksinmelerini giderdikleri artı-değer payı artar. Bunun içindir ki, günümüzde, Amerikan milyonerleri, kişisel gereksinmeleri için, gelirlerinin %25'ini harcarlar. Belli milyoner ailelerinin birçok özel otelleri ve yatları, onlarca ve hatta yüzlerce lüks otomobilleri, uçakları vardır. Şu olgu, Amerikalı milyonerlerin çılgın müsrifliklerini gösterir: her mevsimde Amerika Birleşik Devletleri'nin en zengin 60 ailesinden birinin verdiği bir ziyafet için harcanan para, 5 üyeli mütevazı bir aileyi ömrü boyunca ve hiçbir eksiği olmadan yaşatmaya yetecek miktardadır.

Bütün bunlar, sermaye birikimiyle, kapitalist sınıfın asalaklığının ve yağmasının gittikçe ağırlaştığına tanıklık eder.

Vülger burjuva ekonomi politiğin temsilcileri, sermaye birikimini, sözümona, toplumun huzuru kaygısıyla gereksinimlerini sınırlayan kapitalistlerin para biriktir-

me anlayışıyla açıklarlar.

Böyle bir anlayışın en belirgin sözcüsü, 19. yüzyılın İngiliz ekonomisti olan Senior olmuştur. “‘Ben’ diyordu böbürlenerek, ‘sermaye sözü yerine, buna bir üretim aracı gözüyle baktığım için, perhiz sözünü koyuyorum.’”*

Bu “perhiz” (*abstinence*) konusu üzerinde Marx nükteli bir ifade ile, kapitalistin, buhar makinelerini, demiryollarını, otlakları, vb. kendisi yiyip tüketeceği yerde, emek araçlarını işçiye “ödünç” vererek gereksinmelerini sınırladığını yazar. Kapitalizmin savunuculuğunu yapan bu “teoriye” işaret ederken Marx alaylı bir dille, kapitalisti, üretim araçlarının mülkiyet hakkından yoksun bırakarak, onun bu “yürek sızlatan özverilerinden” kurtarılmasının düpedüz bir insanlık borcu olduğunu belirtir.

19. yüzyılın sonunda, Senior’un “teorisi”, İngiliz ekonomisti Marshall ile Amerikan ekonomisti Carver tarafından, biraz değiştirilmiş olarak, yeniden ortaya atıldı. Bunlar “perhiz” sözcüğünün yerine “bekleme” (*attente*) sözcüğünü koymakla yetinmişlerdi.

Bütün bu “teoriler”, kapitalizmi ve kapitalist sömürüyü haklı göstermeyi hedef almışlardı. Gerçekte ise, sermaye birikimi, bu birikimin oranları, kapitalistin “perhiz”ine ve burjuva ideologların bunu tanıtlamaya koyulmalarına değil, işçi sınıfının sömürülmesine bağlıdır. Örneğin, 8.000, +2.000_a’ye eşit bir sermayeyi alalım. Artı-değer oranı da %100 olunca, 2.000_a (a, artı-değerdir) kazanılacak. Artı-değer %200 olduğu takdirde, bu kazanç, 4.000_a olacak. Buna göre, sömürü derecesi arttıkça, daha fazla artı-değer, daha fazla birikimlere varır. Emek-gücünün sömürü derecesinin yükselmesi, işgününün uzatılması, emeğin yeğınleşmesi, ücretin emek-gücü değeri altına düşürülmesi, vb. ile elde edilir.

* Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, s. 613.

Emek üretkenliğinin artırılması, sermaye birimini hızlandıran önemli bir etkidir. Emek üretkenliğinin artırılması, metaların fiyatını düşürür.

Bu da kapitalistlere: a) meta olan emek-gücü değerinin düşürülmesi, öyle ki, aynı bir değişen sermaye toplamı ile daha büyük canlı emek kitlesini istihdam etmenin, bunun için de daha çok üretmenin mümkün olması; ve buna göre, artı-değerin artırılması; b) üretimin genişletilmesine ayrılan artı-değer bölümünü azaltmadan, kişisel tüketimin çoğaltılması; c) sermayeleşen artı-değer miktarını artırmadan, daha ucuz makineler kullanarak, üretim hızının büyütülmesi olanağını verir.

Ensonu, *yatırılan sermayenin büyüklüğü*, sermaye birikimini etkiler. Sermaye arttıkça, sermayenin *s* [değişmeyen sermaye —ç.] ve *d* [değişen sermaye —ç.]'ye bölünmesi oranında, değişen sermaye de artar. Bunun içindir ki, bütün koşullar eşit olsa, birikim oranı, doğrudan doğruya başlangıçta yatırılan sermayenin büyüklüğüne bağlıdır. Sermaye birikiminin oranlarını belirleyen başlıca etkenler işte bunlardır.

Sermaye birikimi, işçi sınıfının durumunu nasıl etkiler? Bu soruyu yanıtlamak için, önce Marx'ın, sermayenin organik bileşimi konusundaki teorisini irdelemek gerekir.

SERMAYENİN ORGANİK BİLEŞİMİ

Artı-değer teorisinde, Marx, sermayenin, değişmeyen ve değişen sermaye olarak bölündüğünü keşfettiği zaman, artı-değerin gerçek kaynağını da günışığına çıkarmış oluyordu. Kendi sermaye birikimi teorisine, Marx, sermayenin organik bileşimi teorisini de katmış oldu.

Sermayenin değer bileşimi iki açıdan ele alınabilir: doğal ve maddî bileşimine göre ve değer bileşimine göre.

Sermayenin değer bileşimi, sermayeyi değişmeyen

ve değişen bölümlere ayıran ilişkiyle belirlenmiştir. Değere göre sermaye bileşimine, *sermayenin değer bileşimi* adı verilir.

Doğal ve maddi biçimi ile, üretim süreci içinde görev yapan sermaye, üretim araçları ve emek-gücü olarak bölünür. Kullanılan üretim araçları kitlesi ile bu araçları işletmek için gerekli-emek miktarı arasında varolan ilişki ile belirlenen sermaye bileşimine, *sermayenin teknik bileşimi* adı verilir. Bu ilişki, belirli bir işletmenin donatımına bağlıdır.

Değer bileşimi ile teknik bileşim arasında sıkı bir karşılıklı bağıllık vardır. Genel kural olarak, sermayenin teknik bileşimindeki her değişme, değer bileşiminde bir değişmeyi de birlikte getirir. Bundan dolayıdır ki, Marx, değişmeyen sermaye ile değişen sermaye arasındaki ilişkiye, yani değer bileşiminin, sermayenin teknik bileşimi ile belirlendiği ve onun değişikliklerini yansıttığı ölçüde değer bileşimine *sermayenin organik bileşimi* adını vermiştir.

Öyleyse, sermayenin organik bileşimi, s'nin [değişmeyen sermayenin —ç.] d'ye [değişen sermayeye —ç.] oranıdır. Örneğin, sermaye, 800, + 200_a ise, organik bileşim 4 : 1'e eşit olacaktır. Değer bileşimi ile organik bileşimi birbirine karıştırmamak gerekir. Değer bileşimi, üretim araçlarıyla emek-gücü fiyatlarının pazarda dalgalanması nedeniyle sürekli olarak değişebilir. Sermayenin organik bileşimi, ancak teknik bileşim değişmesinin etkisi altında değişir. Kapitalizmin gelişmesi ve sermaye birikiminin büyümesiyle, sermayenin organik bileşiminin ilerlemesi sürekli'dir. Böylelikle, ABD transformasyon sanayiinde, sermayenin organik bileşimi, 1889'da 4,5 : 1; 1939'da 6 : 1 ve 1955'te ise 8 : 1'di.

Sermayenin organik bileşiminin ilerlemesi şu olguda ifadesini bulur ki, üretimin gelişmesiyle, hammadde,

makine, alet, avadanlık kitlesi, üretime sokulan emek-gücü miktarına göre artar. Örneğin, başlangıçta, sermayenin organik bileşimi 1 : 1 idiyse, sonra bu 2 : 1, 3 : 1, 4 : 1, 5 : 1 vb. olur. Bu, tüm sermaye içinde, değişen sermaye payının $\frac{1}{2}$ 'den $\frac{1}{3}$ 'e, $\frac{1}{4}$ 'e, $\frac{1}{5}$ 'e, $\frac{1}{6}$ 'ya vb. düşmesi demektir. Ama emek talebi, tüm sermaye tarafından değil de, yalnız sermayenin değişen bölümü tarafından belirlenmiş olacağından, değişen sermayenin göreceli düşüşü, işçilerin üretime çekilme ritminin gittikçe azalmasına ve sermayenin birikim temposunda gecikmeye varır.

Sonuç: işçilerin giderek büyüyen bir bölümü iş alanı bulamaz. İşçi sınıfının bir bölümü ise, sermaye birikiminin gereksinmesine oranla "fazla sayıda" bulunur. Böylece bir fazla nüfus ya da *nispî nüfus fazlası*, işsizlik ortaya çıkar.

Nispî nüfus fazlalığının sürekli varlığında, Marx tarafından bulunan *kapitalist nüfus yasası* kendini gösterir. Bu yasaya göre, artı-değer, ne kadar artar ve sermaye birikimi ne kadar yoğunlaşırsa, sermayenin organik bileşimi de o oranda yüksek olur. Sermaye birikimi arttıkça, onun organik bileşimi yükselir ve üretim sürecine katılan emek-gücü daha az olur.

YEDEK SANAYİ ORDUSU VE BU ORDUNUN ŞEKİLLERİ

İşçilerin üretim sürecinden elenmesi, kapitalist ülkelerde bir işsizler ordusunun oluşumuna varır.

7 Kapitalist düzende, yedek bir sanayi ordusunun oluşumunun başlıca nedeni, sermayenin organik bileşimindeki yükselmedir. Ama işsizliği kabartan başka etkenler de vardır. Bu etkenler arasında: a) [iş —ç.] *gününün uzatılması ve emeğin yeğînleştirilmesi*. İşsizler ordusunun varlığından yararlanan kapitalistler, iki, üç vb. kişinin işini bir kişiye yaptırırlar. Bu durum yedek sanayi ordusunun artırılmasına yardım eder; b) *kadınların ve*

çocukların çalıştırılmasının yaygınlaşması. Tekniğin kullanılması ve çalışma işlemlerinin basitleştirilmesi, çalışma ücreti daha düşük olan kadın ve çocukları üretime çekme, yetişkin işçilere yol verme koşullarını hazırlar; c) *küçük üreticilerin yıkımı.* Sermaye birikimi arttıkça, işsizler ordusunun sayısını kabartmaya varan küçük üreticilerin —köylülerin ve zanaatçıların— yıkımı artar.

Yedek sanayi ordusu, işçilere, sistemli bir şekilde kompresör silindiri gibi baskı yapabilmesi bakımından kapitalizm için gereklidir; kovma tehdidi altında, kapitaliste, işçi ücretlerini düşürme, emeği yeğînleştirme, yani işçi sınıfının sömürülmesini pekiştirme olanağı verir. İşsizliği, belirli sınırlar içersinde kapitalistlerin desteklemekte gösterdikleri ilginin nedeni, tamamen buradan gelir.

Kapitalist ülkelerde nispî nüfus fazlalığı ya da işsizlik, çeşitli kılıklara girer. Bunların başlıca üç şekli vardır: oynak (dalgalanan) işsizlik, gizli işsizlik ve âtıl işsizlik. Bunların herbirini ayrı ayrı inceleyelim.

Nispî nüfus fazlalığının *oynak* şeklinde, işçi yığını üretime çekilir, ya da elenir; öyle ki, tümü içinden, bir kesimi daima işsiz kalır. Üretimin genişletilmesi ve yeni işletmelerin açılması nedeniyle işçiler üretime çekilir. Üretimin azalması, yeni makinelerin kullanılması, işletmelerin kapanması vb. dolayısıyla da işçiler elenerek işten çıkarılır. İşsizliğin bu şekli, kentlerde ve sanayi merkezlerinde daha geniş olarak yayılmıştır.

Nüfus fazlasının *gizli* şekli ya da *tarımsal nüfus fazlası*, daima fazla emek-gücü şeklinde tarımda bulunur. Bunun nedeni şudur ki, toprak parçacıklarından başka bir şeye sahip olmayan küçük köylülük karnını doyuramaz. Karşısına çıkan ilk alıcıya emek-gücünü satmaya hazırdır.

Aynı zamanda, köylülükte, zengin ve yoksul bölün-

mesi şeklinde bir farklılaşma olur. Kırsal burjuvazi için ücretle çalışan, sayıca kabarık bir tarım proletaryası oluşur. Ama toprağı tekeline alan kapitalist işletmeler, giderek makine kullanmaya başlarlar. Tarımsal emek-gücü talebi, mutlak olarak azalır. Tarım işçileri, açlıktan ölmek için kentlere, işçi sitelerine gelirler ve orada işsizler ordusu kabardıkça kabarır.

Nispî nüfus fazlalığının *âtıl şekli*, sürekli işi olmayan işçi yığını içinde yerleşmiştir (ev işi, günlük iş vb.). İşçilerin yaşam düzeyleri, işçi sınıfının ortalama yaşam düzeyinden hissedilir derecede düşüktür.

Bu başlıca şekiller dışında, nispî nüfus fazlalığının düşük bir kategorisi daha vardır. Bunlar, serseriler, dilenciler, katiller, hırsızlar ve benzerleridir.

Kapitalizm geliştikçe, nispî nüfus fazlalığı da artar. İşsizlik, kapitalist rejimde kaçınılmaz bir olgudur. Bu nedenle, işsizliğin varlığını ve oluş nedenlerini açıklama görevi de burjuva ekonomistlerine düşer.

MALTHUS'UN İNSANDAN-KAÇMA (MISANTROPIE) "TEORİ"Sİ

Burjuva ekonomistlerinin çoğu, işsizliği ve sefaleti, doğanın ölümsüz yasalarıyla açıklamaya yeltenirler. Bu ekonomistler arasında, İngiliz papazı Malthus, 1798'de, en gerici teorilerden birisini önermiştir.

Malthus tarafından formüle bağlanan bu tez, şunu iddia eder: insan toplumunun başlangıcından bu yana, nüfus, geometrik bir ilerlemeye (1, 2, 4, 8, vb.) göre, ve geçim araçları ise doğal zenginliklerin sınırlı olması sonucu, aritmetik bir ilerlemeye (1, 2, 3, 4, vb.) göre artar. Malthus'a göre, kalabalık halk yığınları, bu dünyaya "çok fazla" gelmektedir: bunlar ne iş bulabilirler, ne de yiyecek. Malthus bu sonucu, yanlış istatistik hesapları üzerine kurmuştur.

Malthus'un bu "teori"sini, bütün saçmalığına karşın

burjuvazi, büyük bir sevinç ve esrime içinde kabul etti. Çünkü bu teori, kapitalizmin bütün kötülüklerini haklı göstermeye elverişliydi. İşsizlik, işçi sınıfının sayısının mutlak olarak aşırı hızla çoğalmasına yoruluyordu. Sefalet, doyurulacak boğazın fazlalığı ve geçim araçlarının kıtlığı ile açıklanıyordu. Malthus'a göre, proletarya, işsizlikten de, sefalet ve açlıktan da kurtulabilirdi. Ama bu, kapitalist düzenin değiştirilmesiyle değil, evlenmekten kaçınmak ve doğumu yapay yollarla önlemekle olabilirdi. Bundan başka, Malthus, savaş, salgın hastalık vb. gibi afetleri, insanlık için bir iyilik olarak kabul ediyordu. Çünkü, diyordu, bu afetler, "fazla" nüfusu yokedip geçim araçları miktarına uygun hale indirir.

Bütün ilericiler, Malthus "öğretisine" karşı savaşıma giriştiler. İnsandan-kaçma (ürkürükçe, *misantropique*) maltusçuluğa karşı kuvvetle savaşanlar arasında Çernişevski, Pissarev gibi kişileri belirtmek gerekir.

Malthus'un uydurmaları, Marx tarafından sermaye birikimi teorisinde iyiden iyiye açığa çıkarılmıştır. Bununla birlikte, maltusçuluk, kapitalist dünyada, öncelikle Birleşik Amerika'da bugüne kadar fazlasıyla tutuldu. Amerika'da, bu amaçla, *Kurtuluş Yolu* adıyla bir kitap yayınlandı. Burada, yazar Vogt, dünyada yalnızca 500 ilâ 900 milyon insanın yaşayabileceğini ileri sürüyor ve bütün "fazla insanların" yokedilmesini öneriyordu. Cook'un kitabı olan *İnsanın Dölverimi Bugünün Bir İkilemidir* ise, nüfus artışının insanın varlığı için tehlikeli olduğunu ileri sürer.

Kapitalist rejimde, işsizliğin, sefalet ve açlığın gerçek nedeni, marksizm-leninizmin kurucuları tarafından bilimsel olarak tanıtlanmıştır. Emekçi yığınların işsizlik, açlık ve sefaletini doğuran, sermaye biriktirme tutkusuyula, kapitalist üretim biçimidir. Bu kötülüklerden kurtulmak için, kapitalizmin devrim yolu ile kaldırılması ge-

rekir. Sosyalist ülkelerin evrimi buna tanıklık etmektedir.

2. KAPİTALİST BİRİKİMİN GENEL YASASI

KAPİTALİST BİRİKİMİN GENEL YASASI NEDİR?

İşçi sınıfının durumunun ağırlaşması ve işsizliğin yaygınlaşması, doğa yasalarıyla değil, kapitalist üretim yasalarıyla açıklanır. Marx, şöyle yazıyordu: "Toplumsal servet, işleyen sermaye, bu sermayenin büyüme ölçüsü ile hızı ve dolayısıyla, proletaryanın mutlak kitlesi ve emeğin üretkenliği ne kadar büyük olursa, yedek sanayi ordusu da o kadar büyük olur. ... Ama, bu yedek ordunun faal orduya oranı ne kadar büyükse, sefaleti, çalışma sırasında katlandığı ıstırapla ters orantılı olan toplam artı-nüfusun kitlesi de o kadar büyük olur. Ensonu, işçi sınıfının düşkünler tabakası ile yedek sanayi ordusu ne kadar yoğun olursa, resmî yoksulluk da o kadar yaygın olur. *Bu, kapitalist birikimin mutlak genel yasasıdır.*"*

Böylece, kapitalist birikimin genel yasası: bir uçta zenginliğin büyümesini belirleyen sermayenin birikmesidir, —ki kapitalist sınıfın elinde toplanır— bir uçta da işçi sınıfının yanında bulunan ve durmadan büyüyen işsizlik ve yaşamın güvensizliğidir.

Kapitalist birikimin genel yasası, kapitalizmin temel ekonomik yasasının, artı-değer yasasının etkisinin somut bir belirtisidir. Açıkçası, artı-değer elde etme yarışı, giderek zenginliklerin birikimine, lükse, asalaklığa, burjuvazinin israfına varır. Zenginliklerin birikimi burjuvazide toplandıkça, işsizler ordusunun sayısı da çoğalır. İş tutan işçilerin sömürü derecesi yükseldikçe onların

* Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, s. 661.

maddî durumu da gittikçe kötüleşir. Bunun içindir ki, sermaye birikimi ile proletaryanın yoksullaşması, kapitalist toplumun birbirinden ayrılmaz iki yönüdür.

PROLETARYANIN DURUMUNUN NİSPİ VE MUTLAK KÖTÜLEŞMESİ

Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, proletaryanın nispi yoksullaşması da ortaya çıktı. Bu durum, toplumsal zenginlik arttıkça, toplumda yeni yaratılan değerden (yani ulusal gelirden) işçinin aldığı payın azaldığını, kapitalistlere düşen payın da arttığını gösterir.

İşçi sınıfının durumunun sürekli olarak nispi yoksullaşmasını açıkça gösteren örnek, özellikle Amerika, İngiltere gibi ileri kapitalist ülkelerde ortaya çıkmıştır. Örneğin 1890'da ABD'nin ulusal gelirinde emekçilerin payı %56'ydı; 1923'te %54; bugün ise %50'den daha azdır.

Ama işçi sınıfının ulusal gelirden aldığı pay azalırken, kapitalistlerin payı devamlı olarak artmaktadır. "ABD'de kapitalist sınıflar ulusal gelirin yarısından fazlasına sahip oluyorlar, oysa ülke nüfusunun hemen hemen onda-birini temsil etmektedirler."*

İşçi sınıfının nispi yoksullaşması, işçi sınıfının zararına, kapitalistlerin yararına olan ücret ile kâr arasında mevcut oran değişikliğiyle ifade edilir.

Kapitalist birikimin genel yasasında, işçi sınıfının maddî durumunun mutlak kötüleşmesi eğilimi yanında, işçi sınıfının mutlak yoksullaşması da vardır.

Kapitalist rejimde güvensizlik, işçinin nasibidir. Sermaye birikimi, sürekli olarak ücretli işçi üretir, onu, bir sömürü nesnesi haline getirmek üzere, emek pazarına sürer. Bir yandan, işçi sınıfının büyük bir bölümünü aşırı çalışmaya, korkunç bir sömürüye mahkûm eder; öbür

* *Materiaux du XXI. Congr s Extraordinaire du Pcus, Moscou 1959, s. 39.*

yandan da önemli miktarda bir işsiz ordusu yaratır.

Mutlak yoksullaşma, işçilerin çalışma ve yaşam koşullarının ağırlaşması demektir: gerçek ücret düşer, yaşam pahalılaşır, işsiz ordusu, kırlarda olduğu gibi kentlerde de kabırır, emek (çalışma) yenginleşir, konut koşulları çekilmez hale gelir, vb.. Bu etkenlerden bazılarını inceleyelim.

Kapitalist ülkelerde *yaşam, daha pahalı* oluyor. Örneğin, Birleşik Devletler'de yaşam pahalılığı göstergesi 1947-1949'larda 100 alınırsa, 1950'de 103, 1955'te 115 ve 1960'ta 126,4. Demek ki, 1 Ocak 1961'de yaşam pahalılığı, Birleşik Amerika'da 1947'ye oranla %26,4 artmıştır.

Heller Komisyonunun verilerine göre, 1954'te, ABD'de, dört kişilik bir ailenin yıllık bütçesi (asgarî gelir), 5.335 dolar olarak hesaplanmıştır. Ama aynı yıl içinde Amerikan ailelerinin %32'sinin geliri, 3.000 doların altındaydı. Amerikan ailelerinin %31'inin yıllık geliri ise, 3.000-5.000 dolardı. Demek ki, 1954'te Amerikan ailelerinin %63'ü, asgarî gelirin altında bir gelire sahipti. 1961'de Heller bütçesi, daha o zaman yıllık 6.826 doları temsil ediyordu. Hemen hemen vasıflı işçi ailelerinin %53'ünün, yarı-vasıflı işçi ailelerinin %67'sinin, vasıfsız işçi ailelerinin %85'inin ve tarım işçileri ailelerinin %94'ünün, asgarî gelirin altında bir yıllık geliri vardı. Vasıfsız işçi ailelerinin üçte-biri ve tarım işçileri ailelerinin yaklaşık dörtte-üçü, ancak bu asgarî gelirin yarısını kazanıyordu.

Eğer Büyük Britanya'daki yaşam pahalılığı göstergesini, 1938'de 100 olarak alırsak, bu rakam, 1950'de 185 ve 1955'te 246'ya yükselmiştir. Böylece, 1938 ile 1955 arası yaşam pahalılığı iki-buçuk kat artmış oluyor. Bu artış hareketi, 1955'ten sonra da devam etmiştir. 1956'daki yaşam pahalılığı göstergesini 100 olarak alırsak, gösterge, 1958'de 109 ve 1960'ta 110,7'dir.

İşsizliğin artması, kapitalist rejimde işçi sınıfının mutlak yoksullaşması eğiliminde olağanüstü önem taşıyan bir etkidir. Kapitalist ülkelerde işsizlik, kesintisiz, süregelen bir durum almıştır. Tam işsizlere, milyonlarca kısmî işsiz katılmıştır. ABD'de, İkinci Dünya Savaşından sonra, tam işsizlerin sayısı 2-3 milyon, 1962'de ise, 4 milyondan fazlaydı. Bundan başka, her yıl için 10 milyona yakın kısmî işsiz hesap edilmiştir.

Yoksulluklar, acılar, yalnızca işsizlerin yazgısı değildir. İşsizlik, tüm işçi sınıfının durumunu kötüleştirir. Çünkü kapitalistler, bundan yararlanarak, çalıştırdıkları işçilerin ücretlerini düşürürler.

İşçi sınıfının yaşam düzeyinin düşme belirtilerinden biri de, kapitalist işletmelerde *emeğin gittikçe yeğînleşmesidir*. İş güvenliğinin yetersizliği ve emek yeğînleşmesinin aşırılığı nedeniyle, iş kazaları da gittikçe artmaktadır. Örneğin, Amerikan fabrikalarında, her üç dakika da ya bir ölüm ya da bir sakatlanma olayı ve her on saniyede bir iş kazası olur. Resmî istatistiklere göre, 1950 ile 1960 yılları arasında, Birleşik Amerika'da 22 milyon iş kazası olmuştur, yani yılda 2 milyon.

Mutlak yoksullaşma eğilimini tahlil ederken emperyalizmin sefalet ve yüksek ölüm oranından başka miras bırakmadığı sömürge ve bağımlı ülkelerdeki emekçilerin durumunu; tüm kapitalist ülkelerdeki zanaatçı ve köylü yığınlarının yoksullaşmasını ve yıkılıp gitmesini de hesaba katmak gerekir.

İşte, kapitalist ülkelerdeki yoksullaşma etkenlerinden bazıları kısaca bunlardır.

Mutlak yoksullaşmadan, işçilerin yaşam düzeyinin yıldan yıla, günden güne sürekli ve genel bir düşmesi anlaşılmamalıdır. Kapitalist dünya ekonomisinin tümü içinde bu düzey düşerken, şu ya da bu ülkede, ya da birçok ülkede, bu düzey yükselebilir. Kapitalist ülkelerde

emekçilerin durumunu değerlendirirken, işçi sınıfının şu ya da bu şekildeki maddî düzeyinin, burjuvazi ile proletaryanın güçleri arasındaki ilişki tarafından belirlenmiş olduğunu unutmamak gerekir. Kapitalizmin bütün tarihi boyunca, işçiler, kendi varlık koşullarını iyileştirme uğruna inançla savaşmışlardır. Bu, işçi sınıfının yaşam düzeyinin düşmesini dizginleyen bir etkidir.

Kapitalist dünyada, grev hareketi, yıldan yıla yaygınlaşıyor. ABD’de grev hareketi, özel bir genişleme gösterir. İkinci Dünya Savaşı öncesinin on yılı ile (1931-1940) savaş sonrasının on yılını (1946-1955) kıyaslayarak, grev sayısının 22.021’den 43.159’a, grevci sayısının 9,5 milyondan 26,5 milyona; kaybedilen işgünü toplamının 145 milyondan 434 milyona çıktığını saptarız. 1962’de, ABD’de, yaklaşık 1,5 milyondan fazla işçinin katıldığı 3.500 grev yapıldı. Grevler giderek daha inatçı ve daima daha uzun süreli oluyor.

Bütün kapitalist dünyada grevlere katılan işçi ve hizmetlilerin sayısı, (1956’da) 14 milyondan 1960’ta 54 milyona çıkmıştır, yani hemen hemen 4 kat fazla. İşçi sınıfı gittikçe yoğun bir politik etkinlik gösteriyor. 1958’de, bütün kapitalist dünyada, politik grevlere katılan grevcilerin oranı yaklaşık %43 iken, 1960’ta bu oran, %75’e yaklaşmıştır.

Burjuva ve sağ sosyalist ekonomistler, kapitalizmi iyi göstermek kaygısıyla bir yığın “teoriler” ileri sürerek, kapitalist rejimdeki emekçi yığınların mutlak ve nispi yoksullaşması üzerine marksist-leninist teoriyi yalanlama çabasına koyuldular.

Son zamanların yaygın teorilerinden en uydurma olanı, “halk kapitalizmi” teorisidir. Şimdi bu, emperyalizmin emekçi yığınları aldatmakta kullandığı resmî teori olmuştur. Böylece, örneğin, Birleşik Amerika’da resmî bir danışma ajansı, bu uydurma teoriyi yayma göre-

vini üstlenmiştir. Bu örgütün yöneticilerinden birine göre, "halk kapitalizmi"nin bugünkü Amerikan kapitalizmi ile Marx'ın sözünü ettiği 100 yıl önceki Avrupa kapitalizmi arasındaki farkı gösteren bir terim olması çok önemlidir.

"Halk kapitalizmi" teorisinin propagandacılarına göre, kapitalist düzende, işçi ücretleri öylesine hızlı artar ki, işçilerle kapitalistler arasındaki sınıf farkları tamamen silinir. İşçi, kendi ücretiyle bir araba, bir ev, hisse senetleri satın alır, para biriktirir, birçok işletmelerin kârlarına katılır. Savunucularının iddiasına göre "halk kapitalizmi", zenginler ile yoksulların yaşam tarzı arasındaki uçurumu azaltarak "gelirlerde devrim yapar"; maddi mallar, toplum üyeleri arasında, eşit şekilde üleşilir. Bunun sonucu olarak, eşitlik, uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının yerine geçer, ve onlara göre marksizm-leninizmin sınıf savaşımı teorisi artık zorunlu olmaktan çıkar, çünkü, her işçi eğer çalışkansa ve para biriktirirse kapitalist haline gelebilir.

Bununla birlikte çürütülemez olgular, "halk kapitalizmi" teorisinin aldatıcı niteliğini gösterir. Bunun en iyi tanıtı, grev hareketinin genişlemesidir. "Toplumsal barış", "sınıflar uyumunu" ileri sürenler, kendi sınıf çıkarları için emekçileri savaşımdan vazgeçirmek amacıyla, işçi hareketi içinde bölünmeyi kışkırtmak için, işçi sınıfını silahsızlandırmak ve onu devrimci savaşım olmadan da kapitalist sistemin kötülüklerinin yokedilebileceğine inandırmak için tanıtlanamaz olanı tanıtlamaya çalışıyorlar.

KAPİTALİST BİRİKİMİN TARİHSEL EĞİLİMİ

Sermaye birikimini bütün yönleriyle tahlil ettikten sonra Marx, kapitalist birikimin tarihsel eğilimini ortaya koyar.

Kapitalist mülkiyetin çıkış noktası, küçük üreticilerin özel mülkiyetidir. Feodal rejimde, küçük meta ekonomisi parçalanmaya, ve kapitalist ögeler belirmeye başladı. Ama bu parçalanma süreci, çok yavaş oldu. Ancak sermayenin' ilkel birikim döneminde küçük üreticinin kabaca soyulmasıyla parçalanma süreci tamamlandı. Sonuç: kapitalist mülkiyet egemen duruma geldi.

Üretim araçlarının tastamam özel mülkiyeti üzerine kurulan burjuva üretim ilişkileri, gelişmesinin ilk aşamasında üretici güçlerin hızlı ilerlemesine katkıda bulunmuştur: malzemenin artmasına, yüzlerce ve binlerce işçinin bir yerde toplaşmasına yardım etti; üretim toplumsal bir nitelik kazandı.

Üretimin bu toplumsal niteliği, kapitalizme bağlı ekonomik yasaların etkisi ile daha da belirginlik kazanır. Kapitalizmin temel ekonomik yasası —artı-değer yasası—, işçi sınıfının gittikçe artan bir hızla sömürülmesini ve, bu temel üzerinde, sermayenin gittikçe büyüyen birikimini belirler. Sermayenin organik bileşimini artıran da, üretimi merkezileştiren de, sermayenin bu birikim sürecidir.

Üretimin toplumsallaşması süreci, sermaye kodamanlarının sayıca sürekli azalmasıyla atbaşı gider; sermaye kodamanları, toplumsal servetin giderek dikkate değer bir kitlesini ellerinde toplar, ve milyonlarca emekçinin kolektif emeğinin ürünlerini maledinirler.

Kapitalizm ilerleyip geliştikçe üretim sürecinin toplumsal niteliği ile özel mülkiyetin kapitalist biçimi arasındaki çelişki artar ve özel mülkiyet, üretici güçlerin gelişmesine bir engel haline gelir.

Emeğin sermaye yolu ile toplumsallaşması kapitalizmin ortadan kalkmasının nesnel öncüllerini hazırlar. Ama kapitalizmin iç yasalarının eylemi de, bu ortadan kalkmanın öznel öncüllerini yaratır. Sermayenin artma-

sıyla, üretimin merkezileşmesi, aynı zamanda olur. İşçi sınıfı sayıca kabarır ve aynı kapitalist üretim mekanizması ile biraraya gelir, örgütlenir ve yeni, sosyalist toplumda üretimin yönetici rolüne kendini hazırlar. Kapitalist birikim sırasında işsizlik büyür, işçi sınıfının durumu ağırlaşır. Savaşımın güçlenmesi de buradan gelir. İşçi sınıfı, sefaletten ve açlıktan, sömürüden ve kölelikten kurtulmak için izlenecek tek yolun, devrim sonucu kapitalizmi kaldırmak olduğunu giderek daha iyi anlar.

Böylece, kapitalizm, kendi yokoluşunun nesnel ve öznel öncüllerini kendisi hazırlar. *Kapitalist birikimin tarihsel eğilimi* işte budur; *özel mülkiyeti kamulaştırmak, kapitalizmi ortadan kaldırmak ve sosyalizmin zaferini sağlamak için gerekli bütün koşulları bu eğilim hazırlar.*

Kapitalizmin kaçınılmaz yokoluşu, tarihsel gelişmenin bütün akışıyla doğrulanmış bulunuyor. Böylece, 1917'de, Rus işçi sınıfı, yoksul köylülük ile sıkı ittifak halinde, ve başında Lenin'in bulunduğu Komünist Partisi öncülüğünde, Büyük Sosyalist Ekim Devrimini tamamladı. Devrimci dönüşümler sırasında, sovyet ülkelerinin işçi sınıfı, burjuvaziyi mülksüzleştirdi, üretim araçlarının özel mülkiyetini tasfiye etti ve onun yerine üretim araçlarının toplumsal sosyalist mülkiyetini getirdi. Bundan dolayı, toplum üyeleri arasında yeni üretim ilişkileri, her türlü sömürüden kurtulmuş insanlar arasında elbirliği ve sosyalist yardımlaşma ilişkileri de ortaya çıkmış bulunmaktadır.

İkinci Dünya Savaşından sonra, ekonomik ve toplumsal büyük dönüşümler yoluna, bugün sosyalizmi başarıyla kurmakta olan başka birçok ülke halkları da girmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARTI-DEĞERİN KÂRA DÖNÜŞMESİ VE ÇEŞİTLİ SÖMÜRÜCÜ GRUPLAR ARASINDA DAĞILIMI

1. SERMAYENİN FARKLI ŞEKİLLERE GİRMESİ

Daha önceki bölümlerde, proletarya ile sanayi burjuvazisi arasındaki ilişkileri irdelemiştik. Öteki sömürücü gruplar olan ticarî burjuvazinin, bankacıların, tarım kapitalistlerinin, büyük toprak sahiplerinin de bulunduğu olgusunu hesaba katmamıştık. Bunların tümü de işçi sınıfının sömürülmesine katılırlar, ve işçiler tarafından yaratılan artı-değeri kendi aralarında paylaşırlar. Burjuvaziyi, birbirinden farklı gruplara bölen nedenler de, aynı kapitalist üretim koşullarında aranmalıdır.

SERMAVE HAREKETİ

Sermaye, devamlı hareket halindedir. Hareketin dur-

ması ya da yavaşlaması, kapitaliste giden artı-değerin azalması ya da tamamen yokolması demektir.

Kendi evrimi sırasında sermaye, birçok aşamalardan geçer ve farklı şekiller alır.

Birinci aşamada sermaye, para şeklinde *dolaşım alanında* görev yapar. Kapitalist, bu para ile, kapitalist üretim sürecini hazırlayan üretim araçları ve emek-gücü satın alır. Bu aşamada sermaye hareketi, aşağıdaki formülle gösterilebilir:

$$P - M \begin{cases} E \\ \dot{U}_a \end{cases}$$

(P — para, M — meta, E — emek-gücü, $\dot{U}_a$ — üretim araçları.) Böylece, sermaye, birinci aşamada para şeklinden bir başka şekle, üretici sermaye şekline geçer.

İkinci aşamada, sermaye, *üretim alanında* görev yapar. Burada, ücretli işçilerle üretim araçlarının birleştiği görülür. İşçilerin emeği, artı-değer dahil, yeni bir değer içeren, yeni metalar üretir. Bu aşamada sermayenin hareketi şu formülle ifade edilir:

$$M \begin{cases} E \\ \dot{U}_a \end{cases} \dots \dot{U} \dots M'$$

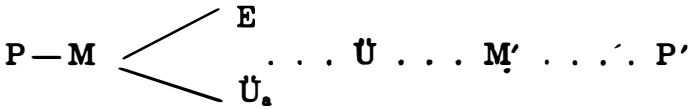
Böylece, bu aşamada, sermaye, üretici şeklinden *meta şekline* geçer.

Üçüncü aşamada, sermaye, *dolaşım alanında*, yeniden görev yapar. Burada, üretilmiş metalar paraya çevrilir. Ticarî sermaye, *para-sermayeye* dönüşür. Bu aşamada sermayenin hareketi şu şekilde gösterilir:

$$M' - P'$$

Böylece hareketine para şeklinde başlayan sermaye yeniden para şekline döner. Ama kapitalist, ilk yatırdığı sermayeden daha fazla para alır.

Sermayenin hareketi şu formülle gösterilebilir:

Sermayenin bu hareketi, yani sermayenin ardarda bir şekilden ötekine dönmesi ve üç aşamadan geçmesi, sermayenin *devri* (*rotation*) adını alır.

Sermayenin devri, iki dolaşım ve bir üretim aşamasına bölünür. Bundan dolayı, kapitalist yeniden-üretim, dolaşım süreci ile üretim sürecinin bağlanmasını gösterir. Bununla birlikte, üretim ile dolaşım her ne kadar bir bütün oluştursa da, kesin rol üretimdedir. Çünkü, artı-değer, açık olarak, üretimde yaratılmıştır.

FARKLI SERMAYE ŞEKİLLERİ VE KAPİTALİST GRUPLAR

Sanayi sermayesinin devri içinde geçirdiği üç aşamaya üç sermaye şekli tekabül eder: para şekli, üretken şekli ve meta şekli. Kapitalizm geliştikçe sermayenin her türü de kendi kişiliğini buldu. Ticaret ve kredi alanlarında bağımsız şekilde görev yapmaya başlayan ticarî sermaye ve ikraz sermayesi, üretime bağlanan sermayeden ayrıldı. Sermayenin bu farklı şekilleri, burjuvazinin farklı gruplarına tekabül eder: *sanayiciler, tüccarlar, bankacılar*.

Sanayici kapitalistlerin görevi, doğrudan doğruya işçi sınıfının artı-emeğini, artı-değeri kendine maletmekten ibarettir. Tüccar kapitalistlerin görevi, meta-sermayeyi, para-sermayeye çevirmekten ibarettir. İkrazcı kapitalistlerin görevi, para-sermayeyi toplamaktan ve gerekli yere yatırmaktan ibarettir. Her kapitalist grup, işçi sınıfının yaratmış olduğu artı-değerden payını alır.*

* Burada belirtilen burjuva gruplarından ayrı olarak tarım kapitalistleri de vardır. İlke olarak, bunları, sanayi kapitalistlerinden farklı bir grup olarak almaya gerek yoktur.

Bu grup kapitalistlere paralel olarak, sömürücü sınıfa dahil bir başka grup daha vardır: bunlar, *toprak sahipleri*dir. En önemli üretim araçlarından biri olan toprağın sahibi olduklarından, bunlar, kapitalist toplum içinde özel bir yer tutarlar. Bunlar da artı-değerin toplam kitlesinden kendi paylarını alırlar.

Toplumsal sermayenin, bağımsız sermayeler olarak, sanayici, tüccar ve ikraz sermayesi olarak farklı bölümlerde özelleştirilmesi ve büyük toprak sahiplerinin varlığı, sömürücüler arasında, artı-değere sahip çıkma uğruna aşırı bir rekabete neden olmaktadır. Her kapitalist tarafından sahip çıkılan artı-değer, *kâr* şeklini alır. Sanayici kapitalistler *sanayici kârı*, tüccarlar *ticarî kâr*, bankacılar *faiz*, büyük toprak sahipleri de *toprak rantı* alırlar.

2. ORTALAMA KÂR VE ÜRETİM FİYATI

ÜRETİM GİDERLERİ VE KÂR ORANI

Kapitalist işletmede üretilen metanın değeri üç bölüm içerir: 1) *s* — değişmeyen sermaye değeri (makinelerin, binaların değerinin bir kısmı, hammaddelerin, yakıtın, vb. değeri); 2) *d* — değişen sermaye değeri ve 3) *a* — artı-değer.

Bu üç bölümden, kapitalist, ancak ilk ikisini ödemiştir ve kapitaliste göre üretim harcamaları bunlardır. Bu yüzden, kapitalist üretim harcamalarını, değişmeyen sermaye şekline giren giderlerle değişen sermaye şekline giren giderler (*s + d*) oluşturur.

Kapitalist, kendi işletmesinde üretilen metayı sattığı zaman, artı-değer, kapitalist üretim harcamaları üstünde bir fazlalık olarak görünür. Kapitalist, işletmesinin verimliliğini belirlerken, bu fazlalığı, üretime bağlanmış ya da önceden yatırılmış sermayeye bağlar, yani üretim harcamalarından sayar. Sermaye toplamına katılan artı-

değer kâr şeklinde ortaya çıkar. *Kâr*, üretime bağlanmış sermaye toplamına oranı içinde gözönüne alınan artı-değerdir, ve sermayeden doğmuş bir şey gibi görünür. Gerçekte, kâr bir artı-değer meydana getirir ve ancak sermayenin değişen bölümü tarafından doğurulur. Bundan dolayı, Marx, kârı, artı-değerin *değişmiş şekli* olarak niteler.

Kapitalist işletmenin verimlilik derecesi, kâr oranı ile ölçülür. Kâr oranı, artı-değerin üretime bağlanan sermaye toplamına oranıdır, ve yüzde ile ifade edilir. Örneğin, yatırılan sermaye ($s + d$) 200.000 dolar ise, (160.000, + 40.000_d), ve artı-değer (a) yılda 40.000 dolar olmuşsa, kâr oranı (k') şudur:

$$k' = \frac{a}{s + d} \times \%100 = \frac{40.000}{200.000} \times \%100 = \%20.$$

Kâr oranı ile artı-değer oranını da birbirinden ayırtmak gerekir. Bir ve aynı işletmede kâr oranı, daima artı-değer oranından düşüktür. Bu durumda artı-değer oranı (a') şöyle ifade edilir.

$$\frac{a}{d} \times \%100 = \frac{40.000}{40.000} \times \%100 = \%100.$$

Kâr oranı, kapitalist üretimin devindirici gücüdür. Kapitalist sistemdeki kâr oranının rolü üzerine, İngiliz sendikacı ve yayımcısı I. J. Dunning, ısrarla şunu der: "Güvenli bir yüzde 10 kâr ile her yerde çalışmaya razıdır; kesin yüzde 20, iştahını kabartır; yüzde 50, küstahlaştırır, yüzde 100, bütün insanî yasaları ayaklar altına aldırır; yüzde 300 kâr ile, sahibini astırma olasılığı bile olsa, işlemeyeceği cinayet, atılmayacağı tehlike yoktur."*

Bu ayırtedici özellik, modern kapitalistlerin pratik tutumlarıyla tamamen doğrulanmıştır. Amerikan milyarderleri Morgan, Rockefeller, Dupont ve benzerlerinin

* Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, s. 779, (67 nolu dipnot).

zenginlik ve kudretleri, insanlığın bütün yasalarını ve bütün haklarını çiğneyerek kurulmuş ve ayakta tutulmuştur.

ORTALAMA KÂR ORANININ OLUŞUMU VE ÜRETİM FİYATI

Kapitalist ekonomi, her çeşit meta üreten, farklı birçok işletmeden oluşmuştur. Aynı cins meta üretimi yapan işletmeler, benzemez koşullar içinde çalışırlar. Bu işletmeler, birbirlerinden üretim oranları, teknik donatım düzeyi ve üretim organizasyonları bakımından ayrılırlar. Sonra, farklı işletmeler tarafından üretilen metaların bireysel değerleri de aynı değildir. *Ama bir sanayi dalındaki*, yani tek ve aynı bir daldaki kapitalistler arasındaki *rekabetin* sonu, meta fiyatlarının, kendi üretimleri için bireysel emek giderleriyle de, kendi bireysel değerleriyle de değil, ama bu metaların *pazardaki* değeriyle (*toplumsal değer*) ölçülmesine varır.

Metaların fiyatı, onların pazar değeriyle belirlenmiş olduğundan, emek üretkenliği yüksek, daha iyi donatılmış işletmeler daha elverişli bir durumda olur. Dolayısıyla, ek bir kâr ya da *fazla-kâr* sağlarlar. Ama serbest rekabet olduğu için, bu durum hep böyle kalmaz. Yüksek kâr, herkesi kendine çeker. Üretim tekniği daha geri olan işletme sahibi kapitalistler, araç ve gereçlerini yetkinleştirerek, üretim tekniğini daha modern hale getirmeye çalışırlar, işçilerin çalışmalarını yeğînleştirip, verimliliği artırırırlar. Bundan şu sonuç çıkar ki, bu işletmelerde ürünlerin değeri, ilerlemiş işletmelerdeki bireysel değer düzeyine düşer ve bu değer, artık toplumsal değer, pazar değeri haline gelir. Fazla-kâr kaybolur. Ama yeni teknik yetkinleşmeler, yukarda sözü geçen ya da başka işletmelerin bir fazla-kâr elde etmeleri için gerekli koşulları yeni baştan yaratır.

Sanayi kollarının kendi aralarındaki iç rekabete pa-

ralet olarak, kapitalist toplum içinde, bir de *sanayiler arası bir rekabet*, yani üretimin çeşitli kollarına sermaye yatırmış kapitalistler arasındaki rekabet de vardır. Bu tür rekabetin sonu, çeşitli kollardaki kâr oranlarının birbirine eşit hale gelmesi, ya da aynı anlamda, aynı önemdeki sermayelerin eşit kâr elde etmesine varır.

Kapitalistler arasındaki kâr oranlarının birbirine eşit duruma nasıl geldiğini görelim. Toplum içinde üç sanayi kolu olduğunu kabul edelim. Bunlar, deri ve kösele, dokuma ve makine yapımı olsun. Bu kollara aynı önemde, ama organik bileşimleri birbirlerinden farklı sermayeler yatırılmıştır. Bu kollardan herbiri için yatırılan sermaye büyüklüğünün 100 birime eşit olduğunu kabul edelim (örneğin, milyar dolar). Deri ve kösele sanayii için 70 birim değişmeyen sermaye ve 30 birim değişen sermaye; dokuma sanayii için 80 birim değişmeyen sermaye ve 20 birim de değişen sermaye olarak hesap-lansın; makine yapımı sermayesi de 90 birim ile 10 birim olsun. Bu işkollarından herbirinde, artı-değer oranını da %100'e eşit varsayalım. Bu demektir ki, deri ve köselede 30 birim, dokumada 20 birim ve makine yapımında 10 birim artı-değer üretilmiş olacaktır. Birinci işkolundaki metaların değeri 130'a, ikinci işkolundaki metaların değeri 120'ye, üçüncü işkolundaki metaların değeri 110'a eşittir; ve üç işkolundaki metaların değeri 360 birim olur.

Eğer, metaların kendi değerlerine satıldığı varsayılırsa, deri ve köselede kâr oranı %30, dokumada %20 ve makine yapımında %10'dur. Bu durum, deri ve kösele kapitalistleri için elverişli, ama makine yapımı kapitalistleri için elverişsizdir. Kâr elde etme yarışında, makine yapımı kapitalistleri, makine yapımındaki sermayelerini deri ve kösele sanayiine aktarırlar. Bu sermaye akını sonucu, deri ve kösele sanayii, talepten fazla meta

üretecektir. Bunu takiben de fiyatlar ve daha sonra da kâr oranı, örneğin, %20'ye kadar düşecektir.

Aynı zamanda, makine yapımındaki üretim azalacak, oysa talep eskisi gibi kalacaktır. Arz ve talep arasındaki oran değişimi işletmecilere, fiyatları yükseltme fırsatı verecektir. Sonuç olarak, kâr oranı, örneğin, %10'dan %20'ye yükselecektir.

Böylece sermayelerin bir işkolundan diğer bir işkoluna aktarılması farklı kâr oranlarını bir ortalama kâr oranına götürür. Ortalama kâr oranı, *farklı üretim dallarına yatırılan eşit büyüklükte sermayeler için eşit bir kâr sağlar*. Ortalama kâr oranının oluşmasıyla, metalar, artık kendi değerleriyle ($s + d + a$) değil, üretim giderleri ve ortalama kârın meydana getirdiği fiyatla ($s + d + k$) satılırlar. Metanın üretim giderleri, *artı*, ortalama kâra eşit fiyata *üretim fiyatı* denir.

Farklı kâr oranlarının ortalama bir orana eşitlenmesi, ürün fiyatının oluşması, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Sanayi Kolu	Sermayenin Organik Bileşimi	Artı-Değer Oranı (yüzde)	Artı-Değer	Kâr Oranı (yüzde)	Meta Değeri	Kâr Ortalaması (yüzde)	Ürün Fiyatı	Üretim Fiyatı ile Değer Arasında Değişme
Deri ve kösele	$70_s + 30_d$	100	30	30	130	20	120	- 10
Dokuma	$80_s + 20_d$	100	20	20	120	20	120	0
Makine yapım	$90_s + 10_d$	100	10	10	110	20	120	+ 10
T o p l a m	$240_s + 60_d$	100	60	20	360	20	360	-

Tabloda gösterildiği gibi, farklı kâr oranları, ortalama bir orana getirilmiştir. Ürün fiyatı, meta değerinin dışına çıkmıştır. Şu işkolunda değer üstüne yükselmiş, bu işkolunda değer altına düşmüştür.

Sermayenin organik bileşimi düşük olan işkollarında (örneğimizde, deri ve kösele sanayileri sözkonusudur) ürün fiyatı değer altında bulunur ve kâr, üretilen artı-değerden düşüktür. Sermayenin organik bileşimi ortalama olan işkollarında, ürün fiyatları ile değer ve kâr ile artı-değer uyuşur. Sermayenin organik bileşimi yüksek olan işkollarında (örneğimizde, makine yapımı sözkonusudur), ürün fiyatları değerden ve kâr da artı-değerden yüksektir. Ürün fiyatının değer üzerindeki bu fazlalığı, sermayenin organik bileşimi düşük olan sanayi kollarında, işçiler tarafından yaratılmıştır. Ama buna, sermayenin organik bileşimi yüksek olan işkollarındaki kapitalistler sahip çıkar.

Bundan dolayıdır ki, işçiler, yalnız kendilerini istihdam eden kapitalistler tarafından değil, kapitalist sınıfın tümü tarafından sömürülmüş olurlar. Bütün kapitalist sınıfın, işçilerin sömürülme derecesini artırmakta yararı vardır, çünkü bu, ortalama kâr oranının artmasına varacaktır. Kapitalistlerin proletaryaya karşı sınıf savaşımında tek cephe kurmaları buradan gelir. Tüm kapitalist sınıf tarafından sömürülmekte olan işçi sınıfı da, sınıf dayanışmasını aynı şekilde uygulamak ve tek cephe kurmak zorundadır. İşçilerin kısmî çıkarları uğruna tek tek kapitalistlere karşı savaşım, sermaye boyunduruğunu, kapitalist sömürü boyunduruğunu, ancak kapitalizmi kaldırarak atabilecek olan işçi sınıfının durumunu köklü olarak değiştiremez. Bu sonuç, proletaryanın sınıf savaşımı bakımından marksist ortalama kâr oranı teorisinin önemli politik rolünü gösterir.

Böylece, metaların, kapitalist rejimde, kendi değerleriyle değil, üretim fiyatlarıyla satıldıklarını saptamış bulunuyoruz. Bununla birlikte bu, değer yasasının çiğnendiği anlamına gelmez. Ürün fiyatı, değer bir şekil değiştirmesinden ibarettir. Bazı kapitalistler metalarını,

değerinin üzerinde, bazıları da değerinin altında fiyatlarla satarlar. Ama bütün kapitalistler, metaların değerlerinin topunu alırlar ve bütün kapitalist sınıfın kârları, toplumda meydana getirilmiş tüm artı-değer kitlesine uygun düşer. Bütün toplum ölçüsünde ürün fiyatlarının toplamı, meta değerlerinin toplamına eşittir, ve kâr kitlesi de, bütün artı-değer kitlesine eşit olur. Böylece, değer yasası etkisini üretim fiyatları arasında göstermiş oluyor.

KÂR ORANININ DÜŞME EĞİLİMİ

Kapitalizm geliştikçe sermayenin organik bileşimi artar. Bu, hammadde kitlesiyle işletmelerdeki makinelerin ve donatımların miktar bakımından artması demektir. İşçi sayısı da artar, ama daha yavaş olarak. Bu nedenle, değişen sermaye, değişmeyen sermayeye göre daha yavaş ilerler. Ama sermayenin organik bileşimi yükseldiği oranda, kâr oranı düşer. Bununla birlikte bu, kâr kitlesinin de aynı oranda düştüğü anlamına gelmez. İşte bir örnek: 70, + 30_a olarak meydana gelen 100 milyarlık toplumsal sermaye 20 yılda iki kat bir artışla 200 milyar dolara ulaşıyor. Organik bileşimi 160, + 40_a olmak üzere çoğalmıştır. Başlangıçta %100 bir artı-değer oranı ile kâr kitlesi 30 milyar dolara eşitti; ikinci durumda, kâr kitlesi 40 milyara eşit oldu. Aynı zamanda kâr oranı, %30'dan %20'ye düştü. Kâr oranının düşmesi (sermayenin organik bileşiminin çoğalması kaçınılmaz oldukça) kaçınılmazdır. Bununla birlikte, bu düşmeyi engelleyen bir dizi etken araya girer.

Kâr oranının düşmesini engelleyen başlıca etken, *işçilerin sömürülme derecesinin yükseltilmesidir*. Gene örneğimizi alalım. İkinci durumda, sömürme derecesinin %200'e eşdeğerde arttığını kabul edelim. Artık gerçekleşmiş olan kâr, 80 milyar dolar, ve kâr oranı,

$$\frac{80}{100 + 40} \times \% 100 = \% 40$$

olacaktır.

Böylece, işçi sınıfının sömürülme derecesinin artması, kâr oranının da artmasına varıyor.

Kâr oranının düşmesini engelleyen öbür etkenler: *ücretlerin emek-gücü değeri altına düşmesi; değişmeyen sermayede, işçilerin yaşamına ve sağlığına zararlı tasarruf fonları, vb..*

Bütün bu etkenler, kâr oranının düşmesini ortadan kaldırmak şöyle dursun, onu hafifletmekten ve ona eğilimsel bir nitelik vermekten başka bir şey yapmazlar.

Kâr oranının düşme eğilimi, kapitalist çelişkileri önemli şekilde keskinleştirir. Proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişki keskinleşir; burjuvazi, kâr oranının düşmesini engelleme kaygısıyla, işçi sınıfının sömürüsünü yeğindirir. Bu çelişkiler, sermayelerini, kâr oranı yüksek olan işkollarına kaydıran kapitalistler kampında da katmerleşir. Giderek, kapitalistler arasında azgın bir rekabet başlar. Ve sonunda, bazı kapitalistler yıkılır gider, bazıları da daha fazla zenginleşir. Çelişkiler, kapitalist güçler arasında da aynı şekilde keskinleşir. Daha yüksek bir kâr elde etmek için, sanayi bakımından gelişmiş devletlerin sermayeleri, emek-gücünün daha ucuz, sermayenin organik bileşiminin daha düşük olduğu az gelişmiş ülkelere doğru akmaya başlar.

Kapitalist çelişkiler keskinleşirken, kâr oranının düşme eğilimi yasası, kapitalist üretim tarzının tarihsel darlığını ve onun dayanıksız niteliğini günışığına çıkarır.

3. TİCARİ KÂR

SANAYİ SERMAYESİ VE TİCARİ SERMAYE

Artı-değer, üretim süreci içinde, işçi sınıfının emeği ile yaratılmıştır. Artı-değere, ilkin işletme sahibi olan

sanayi kapitalisti sahip çıkar. Artı-değer, ticaret kapitalistleri dahil, sömürücü sınıfın bütün öteki gruplarına, sanayici kapitalistten geçerek gider. Sanayi kapitalisti, artı-değerin bir bölümünü neden tüccara bırakır? Kapitalist ekonomide, üretilen metalar, satışa çıkarılır. Bundan dolayı, metaların yalnızca üretilmiş olması yeterli değildir. Onların bir de satılma işi vardır. Sanayici kapitalist, genel kural olarak metanın, tüketiciye ulaştırarak olan tüccara satar.

Tüccar kapitalistin görevi, meta-sermayeyi para-sermayeye çevirmekten ibarettir. Eğer ticaret kapitalisti olmasaydı, sanayici kapitalist, yerel ticarethaneler açmak ve onları işletmek için tezgâhtar vb. tutmak amacıyla ek bir sermayeye gereksinme duyacaktı. Ama sanayici kapitalist bunu tüccara bıraktı. Toplumsal planda, ticarî sermaye, tamıtamına sanayi sermayesinden ayrılan ek sermayeyi oluşturur; bu sermaye, kârın bir bölümünden yararlanan tüccar kapitalistlerin sermayesi şeklinde, sanayi sermayesinin karşısına çıkar. Tüccarların aldığı kâr, ticarî kâr denir.

TİCARİ KÂRIN KAYNAĞI

Ticarî kâr, artı-değerin bir bölümünü oluşturur. Bu artı-değer bölümünü, sanayici, metalarını satmayı üzerine alan tüccara bırakır. Sanayici kapitalistler metalarını tüccarlara, üretim fiyatlarının altında bir fiyata satar. Tüccar da, bu metaları, üretim fiyatları üzerinden satar. Kapitalist tüccarlar, bu farka sahip olurken, bütün sanayiciler gibi, sermayelerinden ortalama bir kâr elde ederler. Kapitalist tüccarın kârı, ortalama kârın altına düşerse, ticaret, zararına olur ve tüccar, sermayesiyle birlikte sanayiye geçer. Sanayici ve tüccar, ortalama bir kâr gerçekleştirirler. Bununla birlikte bu, onların eşit bir kâr *quantum*'u elde edecekleri anlamına gelmez.

Pek doğaldır ki, sanayici kapitalistler, tüccarların meta satışına ayırdıkları sermayeden çok daha fazlasını üretime yatırarak, daha yüksek bir kâr *quantum*'u elde edeceklerdir. Ama yatırılan sermaye payı eşitse, onların kârları da eşit olur.

Ticarî kâr şekline dönmekle, artı-değer, tanınmayacak bir kılığa girer. Ticarî sermaye üretime katılmaz, ve kârın bizzat ticarî işlem sonucunda, yani dolaşım sırasında ortaya çıktığı sanılır.

DOLAŞIM HARCAMALARI

Metaların satışa çıkması, *dolaşım harcamaları* adı verilen bazı giderleri gerektirir.

Kapitalist dolaşım harcamaları ikiye ayrılır. *Gerçek anlamda harcamalar*, metaların alımına ve satımına doğrudan doğruya bağlı bulunan giderlerdir. Bunlar, metanın paraya ve paranın metaya dönmesi bakımından zorunlu giderlerdir. Büyük kısmı personele ödenen giderler, ticarî büroların yönetim, ilân giderleriyle, spekülâsyon ve rekabetin rasgele ortaya çıkardığı giderler, buraya girer. Gerçek dolaşım harcamaları, metaya hiçbir değer katmazlar ve sanayici kapitalistlerden alınan artı-değerin bir bölümü ile kapitalistler tarafından karşılanmıştır. Sözkonusu giderlerin büyük bir bölümünü, kapitalist ticaretin dolaşım harcamaları oluşturur.

Dolaşım alanında üretim sürecinin devamını kapsayan giderler, toplum için zorunlu olan ve kapitalist ekonominin özel niteliklerine bağlı bulunmayan harcamaları içerirler: *metaların muhafaza ve depolanması, tamamlanması, taşınması, ambalajı vb.* Her ürün, ancak tüketime hazır bir duruma getirildiği zaman tüketiciye teslim edilir. Metaların tamamlanması, taşınması, ambalajı, metaların değerine yeni bir değer katar; ve bundan dolayıdır ki, dolaşım harcamaları üretim harcamaların-

dan ayrılmaz.

Kapitalist rejimde dolaşım harcamaları, en başta da özellikle reklâmın yolaştığı harcamalar durmadan artar. Dolaşım harcamalarının çoğalması, burjuva toplumu içinde asalaklığın yaygınlık kazandığını gösterir. Kapitalist ülkelerde dolaşım harcamaları, perakende ticaret tutarının hemen hemen üçte-birini oluşturur ve emekçilerin sırtında ağır bir yükür.

KAPİTALİST TİCARET ŞEKİLLERİ DİŞ TİCARET

Bugünkü kapitalist ekonomide iç ticaret, başlıca iki şekle girer: toptan ticaret ve perakende ticaret. *Toptan* ticaret (sanayici ve tüccar) kapitalistler arasında yapılır. *Perakende* ticaret, metaların doğrudan doğruya halka satılmasıdır.

Toptan ticaretin bir büyük önemi *meta borsalarına* bağlanmış olmasıdır. Ticaretin örnek parçalar (eşantiyonlar) üzerinden yapıldığı, metaların arz ve talebinin ülke çapında, ve çok kez de bütün kapitalist dünya çapında yansıtıldığı borsa, pazarın özel bir şeklidir.

Dış ticaret, yani ülkeler arasında yapılan ticaret, *ihracat ve ithalât* şeklindedir. İhracat ve ithalât arasında (fiyatlar üzerine kurulan) oran, *ticarî dengeyi* belirler. Ticarî denge, aktif ya da pasif olabilir. İhracat ithalât-tan fazla olursa, ticarî denge *aktiftir*. İthalât ihracattan fazla olursa, ticarî denge *pasiftir*.

Metaların dış pazarlarda satılması, kapitalistlere, üretim hacmini büyütme ve böylece de kazançlarını artırma olanağı verir. Sanayi bakımından ileri ülkelerin kapitalistleri, az gelişmiş ülkeler ile ticaret yapmaktan, özellikle kârlı çıkarlar. Bu durum, sınai maddelerin, geri kalmış ülkelere, nispeten daha yüksek fiyatlarla akıtılmasına karşılık, hammaddelerin oralardan daha düşük fiyat-

larla satın alınmasına dayanır. Dış ticaret, gelişmiş ülkeler için, geri kalmış ülkeleri, ekonomik bakımdan köleleştirme yollarından biridir.

4. İKRAZ SERMAYESİ. HİSSE SENETLİ ORTAKLIKLAR

İKRAZ SERMAYESİ VE FAİZ

Sermayenin devri sırasında yalnızca ticaret sermayesi değil, ikraz sermayesi (*capital de prêt*) şekline giren para-sermaye de özel bir biçim alır. Kullanılabilir para-sermaye nereden gelir? Örneğin, sanayici, her ay, kullanıma hazır bir meta satıyor ve altı ayda bir hammaddeler satın alıyor, ayrıca elinde beş ay kullanabileceği para var. Kapitalist, bir yandan sabit sermayenin yıpranmış bölümlerinin yenilenmesine yönelik para biriktirirken, bir yandan da elinde hemen kullanabileceği para tutarları oluşur. Bu toplam paraları, ancak birkaç yıl sonra, yeni bir avadanlık satın almak için harcayacaktır.

Bir başka zamanda da, kapitalist, paraya gereksinime duyuyor. Örneğin, kullanıma hazır metalarını satmadı ve hammaddeler satın alınması gerekti.

Buna göre, bir kapitalist geçici olarak fazladan para-sermayeye sahip, başka bir kapitalistin ise böyle bir sermayeye gereksinmesi var. Kullanıma hazır sermayenin sahibi olan kapitalist, bu paraları bir an için yararlanmak üzere öteki kapitalistlere verir. *İkraz sermayesi, belirli bir vadeyle, faiz adı verilen bir gelir karşılığında, ödünç olarak verilen para-sermayedir.*

Faiz, kendisine borç para verilen sanayici ya da tüccar kapitalist tarafından para sahibi kapitaliste verilen bir kazanç bölümüdür. Sanayici ya da tüccar kapitalist, kendisine verilen borç parayı üretime ya da ticarete yattırır. Bundan dolayıdır ki, ikraz sermayesinin ayırıcı özelliği, ikraz sermayesinin asıl sahibinden başka bir kapi-

talist tarafından kullanılmış olmasıdır. Sanayici, ikraz sermayesinin üretimde kullanılması sayesinde, işçiler tutar, ve onlardan artı-değer sağlar. Bu artı-değerin bir bölümü, sanayici kapitalist tarafından, faiz şekli altında ikrazcıya ödenir. Böylece, borcun faizi, artı-değerin şekillerinden biridir.

Sanayici kapitalist, örneğin, 100.000 dolar borç aldı. Ortalama %20 kârla, bu sermaye üzerinden kâr toplamı 20.000 dolara yükselecektir. Sanayici kapitalistin ikrazcı kapitaliste aktardığı kâr, bu 20.000 dolarlık kâr üzerindedir. 100.000 dolar karşılığı ikrazcıya ödenecek faiz derecesi, ya da *faiz oranı** 3 olursa, 20.000 dolarlık kârdan 3.000'i ikrazcıya devredilmiş demektir. Kârın geri kalan 17.000 dolarlık bölümüne ise, sanayici kapitalist tarafından sahip çıkılır. Kârın bu kesimine *işletmeci kazancı* denir.

İşletmeci kazancı ve faiz olarak bölüşülen ortalama kâr oranı, ikraz sermayesinin arz ve talebi arasındaki ilişkiye bağlıdır. Para-sermaye talebi arttıkça, faiz oranı da yükselir ve para-sermaye talebi azaldıkça faiz oranı da düşer. Faiz, ortalama kârın ancak bir bölümü olduğundan, faiz oranı, ortalama kâr oranını geçemez.

Kapitalizmin gelişmesiyle *faiz oranı düşme eğilimi gösterir*. Bu, önce kâr oranının düşme eğilimi nedeniyle olur. İkinci olarak da, kapitalizmin gelişmesiyle ikraz sermayesinin *quantum*'u önemli şekilde artar. Sermaye arzı, talebe üstün gelir. İşte, ikraz faizi oranındaki düşmeyi belirleyen nedenler bunlardır.

KAPİTALİST KREDİ BANKA VE BANKACI KÂRI

İkraz sermayesinin hareketi, kredi şeklinde gerçek-

* Faiz oranı, ikraz edilen sermaye ile, faizler toplamı arasındaki orandır.

leşir. Kapitalist kredinin iki biçimi vardır: ticarî kredi ve banka kredisi.

Ticarî kredi, sanayici ve tüccar kapitalistler, birbirlerine kredili meta sattıkları ve karşılığında, belirli bir miktar parayı, belirli bir süre sonunda ödemek üzere, birbirlerini yükümlülük altına sokan bir borç senedi aldıkları durumlarda ortaya çıkar.

Banka kredisi, tüccar ve sanayicilere bankacılar tarafından verilen kredilerdir. Bankalarda toplanan emre hazır para-sermaye burada kullanılır.

Kapitalist rejimde, *banka*, borç alanlarla (*emprunteurs*) kredi açanlar arasında aracı rol oynayan kapitalist bir işletmedir. Bankaların faaliyeti şundan ibarettir: bankalar, sermayeleri ve kullanılabilir ve faal olmayan gelirleri toplayarak, onları, kapitalistlerin ve hatta burjuva devletin emrine hazır tutar. Ayrıca, bankacılar, doğrudan doğruya, sınaî ve ticarî işletmelere, kapitalist olarak, sermaye yatırımında da bulunurlar.

Diğer kapitalist işletmelerde olduğu gibi, banka faaliyetinin amacı, kazanç sağlamaktır. Bir bankanın kâr kaynağı, üretimde yaratılan artı-değerdir. *Banka kârını*, ikraz toplamaları için banka tarafından alınan faiz ile mevduatlar için bankanın ödediği faiz arasındaki fark oluşturur. *Mevduat*, kapitalistler, tüccarlar, toprak sahipleri ve nüfusun öteki tabakaları tarafından bankaya yatırılan, kullanılabilir parasal kaynaklardır. Mevduata ayrılan daha az bir faizle, ikrazlar toplamından peşin aldığı [daha yüksek —ç.] faiz arasındaki farkı, banka, kendine maleder. Banka işlemlerinin yürütülmesine bağlı giderler, bu toplamdan kapatılır. Kalan toplam ise, banka kazancını oluşturur. Kapitalist rekabet, bu kârı, kendiliğinden, bankanın kendi sermayesine göre ortalama kâr oranı düzeyine indirir. Banka sermayelerinin en büyük bölümünü, mevduat yolu ile elde edilen, *istikraz* edil-

miş sermaye meydana getirmiştir.

Bankalar kredi işlemlerinde oynadıkları aracı rollerinden fazla olarak, kapitalistler arasındaki hesapları düzenler ve kapitalistlerin hesapları konusunda her çeşit malî işlemler yaparlar. Bundan dolayı, banka, birçok kapitalist için kasadar rolü oynar.

Kapitalist rejimde, bankalar, ekonomi dalları arasında, para kaynaklarının kendiliğinden dağılımı için bir çeşit mekanizma oluştururlar. Bununla birlikte, bu dağılım, toplum yararına değil, kapitalistlerin yararına olmuştur. Çeşitli ekonomi dallarını, kendi aralarında sıkı-sıkıya bağlayan kapitalist kredi, emeğin toplumsallaşmaya itilmesine katkıda bulunur. Bununla birlikte, bu toplumsallaşma, üretim araçlarının özel mülkiyet temeli üzerinde olur. Kredi gelişmesi, bu arada, kapitalist üretim tarzına bağlı çelişkileri daha da keskinleştirir ve kapitalist üretimdeki anarşiyi artırır.

HİSSE SENETLİ ORTAKLIK

Kapitalizmin şafağında, fabrika ve üzinler, bireysel işletmeciler tarafından kurulmuşlardı. Ama daha sonra, demiryolları, limanlar vb. gibi dev eserlere bireysel sermayenin gücü yetmez oldu. 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, sanayide, demiryolları yapımında ve banka kurmada, yaygın şekilde hisse senetli ortaklığa geçilmiştir. *Hisse senetli ortaklık (la société par actions)*, sermayesi üyeleri tarafından yapılan ödemelerden oluşan, üyelerinin yatırdıkları meblâğlar oranında hisse senedine sahip olduğu bir işletme şeklidir. Hisse senedi, sahibine, işletme gelirinden bir *pay*, yani bir *temettü* alma hakkını verir. Hisse senetleri, hisse senedi *kur'u* denilen belirli bir fiyatla, değerler borsasında satılır ve alınırlar. *Değerler borsası*, değerlerin, her şeyden önce de hisse senetlerinin pazarıdır. Hisse senetlerinin alınıp sa-

tıldığı ve kurlarının takdir edildiği yer, borsadır.

Kur ya da *hisse senetlerinin fiyatı* iki etkene bağlıdır: 1) bankaların mevduat için ödedikleri faiz oranı, ve 2) her hisse senedinin getirdiği yıllık gelir. 100 dolarlık bir hisse senedi, yılda 10 dolar gelir sağlarsa, bu hisse senedi öyle bir para toplamına satılmalıdır ki, bu para bankaya yatırıldığında, faiz şeklinde gene yılda aynı 10 doları getirmiş olsun. Bankanın mevduat için yılda %5 ödediğini kabul edelim. Bu durumda, hisse senedi 200 dolara satılmış olacaktır, çünkü bankaya yatırılmış olan bu para, sahibine, yılda 10 dolara eşit bir gelir sağlayacaktır.

Hisse senetli ortaklığın faaliyetini örgütlendirip yürütmek için hissedarlar genel kurulu, seçim yoluyla, yönetim kurulunu seçer ve yöneticiler ve imza sahiplerini atar. Genel kurulda oy sayısı hisse senetlerinin sayısına göredir. Ama hisse senetlerinin miktar bakımından çoğu, genel kural olarak, büyük kapitalistler azınlığının elinde bulunduğu için, pratikte de hisse senetli ortaklığın sahibi, bu azınlıktır. Deneyim, işletmenin mutlak sahibi olmak için hisse senetlerinin yarısından daha azına sahip olmanın yettiğini göstermiştir. Bir tek kişi ya da birbirlerine bağlı kişiler grubu tarafından elde tutulmuş olan ve ortaklık içinde rakipsiz egemenlik kurmaya olanak veren hisse senedi sayısı, *büyük hisse senetleri paketi* adını alır.

Değer şekli altında varolan (hisse senetleri, tahvil-ler) ve elinde bulunduranlara bir gelir getiren sermayeye, *itibarî sermaye (fictif capital)* denir. Senetlerin bu adı almaları, kendi başlarına bir değer taşımamalarından dolayıdır. Ancak, dolaylı olarak, gerçek (efektif) sermaye hareketini yansıtır.

Hisse senetli ortaklıkların çoğalması, giderek, kapitalistleri, faiz ve temettüden kazanç sağlayan kimseler

durumuna getirmiştir. Oysa, işletmelerin yönetimi, ücretli kişiler, yöneticiler ve müdürler tarafından yürütülür. Böylece de, kapitalist mülkiyetin asalak niteliği da-
ima yeğlilik kazanır.

Hisse senetleri bütün halk tabakaları arasına yayılıp yerleşmiştir. Bu durum, kapitalistlerin çıkarıdır: hisse senetleri alıcıları arttıkça, hisse senetli ortaklıkları yöneten büyük hisse sahiplerinin ellerinde toplanan sermaye de artar. Bu hisse senetlerinin bazı emekçi grupları tarafından satın alınması, burjuva ideologlarına "sermayenin demokratizasyonu" teorisini göklere çıkarma olanağını vermiştir. Bu "teori", hisse senetli işletmeler şeklinin gelişmesiyle kapitalizmin niteliğinin değiştiğini, her emekçinin, bir hisse senedi satın alarak hisse senetli ortaklığın ortak-sahibi olacağını ve yönetime katılabileceğini ileri sürer. Gerçekte, anonim ortaklıklar, tamamen, büyük hisse senetleri paketini ellerinde bulunduran büyük kapitalistler tarafından yönetilir. Hisse senedi-sermayenin bütün üstünlüklerinden yararlananlar, bu kapitalistlerdir. Senetlerin küçük bir bölümüne sahip olan emekçilerin, hisse senetli ortaklıkların yönetiminde ne bir rolleri vardır ve ne de olabilir.

Daha yukarda, artı-değerin kâra nasıl dönüştüğünü ve sanayicilerin, tüccarların ve bankacıların onu nasıl elde ettiklerini saptamıştık. Ama, kapitalist rejimde bir sömürücü grup daha vardır. Bunlar, büyük toprak sahipleridir. Onlar da kapitalist toprak rantı şekline giren artı-değerin bir bölümünden eşit olarak yararlanırlar.

5. KAPİTALİST REJİMDE TOPRAK RANTI VE TOPRAK İLİŞKİLERİ

KAPİTALİST TOPRAK RANTI

Toprak rantı nereden gelir? Onu kim üretir ve o,

toprak sahibinin eline nasıl varır? Bu soruları yanıtlayan marksizm-leninizm, ücretli emeğin sömürüsü üzerine kurulmuş olan *kapitalist* bir tarımın varlığından hareket eder. Toprak sahibi ile kapitalistin, farklı iki kişi olduğu da varsayılmıştır.

Toprak sahibinin kendisi tarımla uğraşmaz. Tarımsal üretim alanına sermaye yatırmaya kararlı kapitaliste, toprağını kiraya verir. Artı-değer yaratan işçileri, sermayesini toprağa yatıran kapitalist tutar. Artı-değer, her şeyden önce, bu artı-değeri iki bölüme ayıran kapitalist-kiracının elinde toplanır. Kapitalist-kiracı, onun birini kendine ayırır; bu, yatırılan sermaye üzerinden, ortalama kâr oranına eşdeğerde olan kendi kârıdır. Ortalama kârın üstünde, fazladan kâr olan öteki bölümü ise, toprak sahibine ayrılmıştır. İşte, *toprak rantını* oluşturan, artı-değerin bu bölümüdür. Kapitalist-kiracının tuttuğu işçiler tarafından yaratılan artı-değerin bir bölümü, neden toprak sahibinin malı oluyor? Nedeni basit, o, toprağın *sahibidir* ve onun izni olmadan hiç kimse o toprağı işletme hakkına sahip değildir. Bu nedenle, toprak rantının, toprak özel mülkiyetinin gerçekleşmesinin ekonomik şekli olduğu söylenir. Eğer kapitalist, toprağın da sahibi olsaydı, tarım işçileri tarafından yaratılan artı-değerin tümüne o sahip çıkacaktı.

Kapitalist rejimde, toprak rantı, feodal toprak rantından farklıdır. Feodalizmde toprak rantı, şekli ne olursa olsun (emek olarak, aynî olarak, para olarak temsil edilsin), başlıca iki sınıf olan, toprak sahipleri ile serf köylüler arasındaki feodal üretim ilişkilerini ifade ediyordu. Kapitalist rejimde ise, toprak rantı, üç sınıf arasındaki ilişkileri ifade eder: toprak sahipleri, kiracı-kapitalistler ve tarım ücretlileri. Feodal rejimde, rant, köylüler tarafından [feodal beye —ç.] teslim edilen artı-ürünün (*surproduit*) tamamıdır. Kapitalist rejimde ise artı-

değer, sömürücü iki sınıf arasında bölüşülür: kiracı-kapitalistler ve toprak sahipleri.

Farklılık rantı ile mutlak rantı ayırdetmek gerekir. Bu rant şekillerinin varlığı, Lenin'in belirttiği gibi, iki tür tekele bağlıdır: biri, işletme konusu olarak toprak üzerinde kurulan tekel, ki bu farklılık rantının kaynağını oluşturur; ikincisi toprak özel mülkiyetinden gelen tekel, ki mutlak rantın doğuşu da buradan gelir.

FARKLILIK RANTI

Sanayide, metanın değeri ve üretim fiyatı, üretimin ortalama koşullarıyla belirlenmiştir. Tarımda, tarımsal aşlıkların üretim fiyatı, ortalama üretim koşullarıyla değil, *en verimsiz* topraklarda yapılan üretim koşulları tarafından belirlenir. Toprağı, yüzölçümü sınırlı olduğundan, büyütme olanağı yoktur. İyi ve orta toprakları kiralayan kiracılar, kötü toprakları kiralayan kiracılardan daha elverişli bir durumda bulunurlar. Farklı topraklar üzerindeki bu kiracılar tekeli, topraklar işletme konusu olduğu sürece, gelirlerde farklar doğuracaktır. *Farklılık rantı, daha elverişli koşullar içinde bulunan işletmelerde elde edilen, ortalama kârın üstünde bir kâr fazlasıdır.* Ama, rantın kaynağı toprağın kendisi değildir. Daha iyi topraklara uygulanan emek, daha üretkendir ve ek bir kâr sağlar.

Farklılık rantı elde etmeye olanak veren üç etken vardır. Bunlar: 1) *çeşitli topraklar arasındaki verimlilik farkları,* 2) *pazarla olan ilişkisi bakımından topraklar arasındaki konum farkları,* 3) *toprağa yatırılan ek sermayeden sağlanan verim farkları.*

Toprakların verimlilik ve konum farklarından ileri gelen ranta, Marx, *farklılık rantı I* adını veriyor. Bunu inceleyelim:

Örneğin, yüzölçümü aynı olup da verimliliği farklı

üç tarla alalım. Kiracı, her tarla için, işçi kiralamak, tohum, malzeme vb. satınalmak için 100 dolar harcamış olsun. Ama tarlaların verimliliği farklı olduğundan, kaldırılan ürün de doğal olarak farklı olacaktır. Diyelim ki, birinci tarla 4 kental, ikinci tarla 5 kental ve üçüncü tarla da 6 kental ürün verdi.

Ortalama kâr oranı da %20'ye eşit olsun. Bu durumda, herbir tarlada bütün tahılın üretim fiyatı (üretim gideri ve ortalama kâr) 120 dolara eşdeğerdir. Kental başına düşen üretim fiyatı nedir? Birinci tarlada, bir kental tahıl 30 ($120 : 4 = 30$) dolara, ikinci tarlada bir kental tahıl 24 ($120 : 5 = 24$) dolara, üçüncü tarlada bir kental tahıl 20 ($120 : 6 = 20$) dolara malolur.

Ama tahılın pazar fiyatı, en az verimli tarlanın üretim fiyatına, yani kentalini 30 dolara maleden tarlanın üretim fiyatına göre saptanır. Eğer fiyat, maloluş fiyatı düzeyi 24 dolar olan (orta) tarlaya göre saptansa, en kötü tarlayı işleten kapitalist-kiracı, yalnız 96 dolar elde eder ki (4×24), bu durumda, kârdan söz etmek şöyle dursun, yatırım harcamalarını bile geri alamaz. Bu durum, en verimsiz tarlaları işleten işletmecilerin, tarımdan vazgeçmelerine neden olabilir. Bunlar, diğer kapitalist-kiracılar tarafından işgal edilmiş olan daha iyi ya da orta verimlilikteki topraklara geçemezler. Kötü topraklar üzerinde üretimin durması ise genel tahıl miktarını azaltır. Tahıl fiyatları yükselmeye başlar ve kentali 30 dolarlık bir düzeye ulaştığı zaman, kötü toprakları yeniden işletmeye başlamak kârlı olur.

Böylece, birinci tarlanın kiracısı, ürününü 120 dolara; ikinci tarlanın kiracısı, ürününü 150 dolara; üçüncü tarlanın kiracısı da ürününü 180 dolara satar. İkinci tarlanın üretim fiyatı üzerinde sağlanan 30 dolarla, üçüncü tarlanın üretim fiyatı üzerinde sağlanan 60 dolar fazlalık, farklılık rantını oluşturur.

Bu durumu daha açık görmek için aşağıdaki tabloya bakalım:

Tarlalar	Harcanan Sermaye (Dolar)	Ortalama Kâr (Dolar)	Ürün (Kental)	Tarla Başına Üretim Fiyatı (Dolar)		Üretimin Genel Fiyatı (Dolar)		Farklılık Rantı (Dolar)
				Tüm Üretim	1 Kental	1 Kental	Tüm Üretim	
I	100	20	4	120	30	30	120	—
II	100	20	5	120	24	30	150	30
III	100	20	6	120	20	30	180	60

Sonuç olarak, farklılık rantı, ortalama kâr üstünde bir fazlalıktır. Tarım ücretlilerinin emeğiyle yaratılmıştır. İşçilerin farklı verimlilikte topraklarda çalışması, farklı bir üretkenlikle sonuçlanıyor. Farklı artı-değer niceliklerinin meydana gelmesi bundan dolayıdır.

Farklılık rantı I'in ortaya çıkışı, tarlaların konumuna da bağlıdır. Burada, büyük kentlerle ilişki kurma yönünden, nehirlerle, denizlere ya da demiryollarına olan uzaklık rol oynar. Pazarlama merkezlerine daha yakın işletmeler, pazarlama merkezlerine daha uzak işletmelere oranla, iş ve taşıt giderleri bakımından daha elverişli durumdadırlar. Pazarlama merkezlerine yakın olanlar, kendi ürünlerini, uzaktan getirilen ürünlerle aynı fiyat üzerinden satarak fazla bir değer sağlarlar.

Toprağa ek sermayeler yatırıldığı takdirde de, farklılık rantı elde edilir (sunî gübre, çalışma yöntemlerini iyileştirme, modern makineler kullanma vb. sayesinde). Yoğun (*intensive*) bir ekonomik yönetimden gelen fazla-kâr, *farklılık rantı II* adını alır.

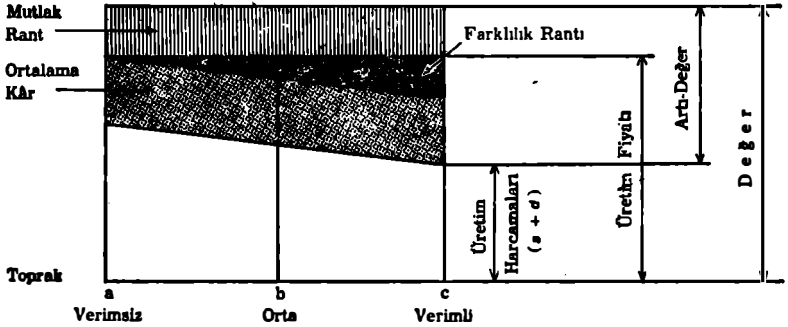
Farklılık rantı I ve II'nin kiracı ile toprak sahibi arasında bölünmesi ve bu bölünmede, onlardan herbirinin sahip olduğu pay, toprak talebi ve işletme konusu olduğu sürece, arz gibi somut koşullara bağlıdır. Bu koşullar, kira sözleşmesinde yansır.

Sözleşme imzalanırken, toprak sahibi, geçmişte, topraktan kazandığı farklılık rantını genel kural olarak sözleşmede saptar. Bundan dolayıdır ki, farklılık rantını maledinen, büyük toprak sahibidir. Ama daha sonra, kapitalist-kiracı, sözleşmede geçen paydan daha fazla bir farklılık rantını elde ederse, bundan kârlı çıkacak olan, hiç değilse yeni bir sözleşme imzalanıncaya kadar, kiracıdır.

Toprak sahibi, I ve II. farklılık rantlarından ayrı olarak mutlak ranta da sahip olur.

MUTLAK RANT TOPRAĞIN FİYATI

Kapitalist rejimde toprak, ayrı ayrı kişilerin özel mülküdür. Bundan dolayı da tarıma sermaye yatırmak, toprak sahibinin rızasına bağlıdır. Toprağın özel mülkiyet tekeli, sermayenin sanayiden tarıma serbestçe aktarılmasına engel olur. Bu yüzden, tarımda, sermayenin organik bileşimi, sanayideki sermayenin organik bileşiminden *düşüktür*. Bu durum, aynı sermaye ile, tarımda, sanayidekinden daha fazla artı-değer üretileceğini gösterir. Eğer sermaye, sanayiden tarıma serbestçe aktarılabilseydi, tarımda yaratılan artı-değer fazlası, sermayenin organik bileşimi düşük olduğu için, sanayi sermayesi ile tarım sermayesi arasında bölüşülmüş olacaktı. Ama, toprağın özel mülkiyeti, kapitalistler arasında bu bölüşümün yapılmasına olanak vermemektedir. Toprak sahipleri, sermayelerini tarıma yatıran kapitalistlerden, peşin almak suretiyle, bu fazlaya sahip çıkarlar.

Kapitalistler, toprak sahibine toprağı kullanmak için gereken ödemeyi yapmadan, tarımsal üretim hazırlığına girişemezler. Toprak üzerindeki özel mülkiyet huku-ku gereğince, toprak sahibinin, peşin olarak aldığı hara-ca *mutlak rant* denir.

Mutlak rantın oluşumunu aşağıdaki örnek üzerinde inceleyelim. Sanayideki sermayenin organik bileşimini 4 : 1'e eşit ve tüm sermayeyi $80_a + 20_a$ olarak kabul edelim. Artı-değer oranı %100 olduğuna göre, artı-değeri temsil eden ürün, 20 birim olur. Tüm üretimin değeri, 120 birime eşittir. Tarımdaki sermayenin organik bileşimi, sanayideki sermayenin organik bileşiminden düşüktür, ve, örneğin $60_a + 40_a$, yani 1,5 : 1'i oluşturur. %100'lük artı-değer oranı ile 40 birim artı-değer üretilecek, ve tüm tarım üretiminin değeri 140 birime eşit olacaktır. Kapitalist-kiracı, sanayici kapitalist gibi, 20'ye eşit bir ortalama kâr gerçekleştirecektir. Bundan ötürü, tarımsal ürünün satış değeri 140'a eşit olduğu halde, üretim fiyatı (üretim gideri + ortalama kâr) 120'ye ($100 + 20$) eşit olacaktır. Tarımsal ürünün değeri ile üretim fiyatı arasındaki fark (örneğimizde, $140 - 120 = 20$), toprak sahibinin sahip çıktığı mutlak rantı oluşturacaktır.

O halde, *mutlak rant*, toplumsal üretim fiyatına oranla, tarımsal ürünün değer fazlasıdır.

Demek ki, her toprak için, bu toprağın verimliliğinden ve konumundan bağımsız olarak, ödenen mutlak rantın kaynağı, özel toprak mülkiyeti tekelinde yatar.

Toprak bir doğa vergisidir, değer içermez; ama kapitalist rejimde alınıp satılır, yani bir meta olur. Satışa çıkarılan tarlanın fiyatını belirleyen nedir?

Tarlanın fiyatı iki etkene bağlıdır: 1) yıllık gelir (rant), ve 2) ikraz faizinin oranı. Eğer toprak, sahibine yılda 10.000 dolarlık bir gelir sağlıyorsa, sahibi bu tarlayı öyle bir paraya satmalıdır ki, satıştan gelen toplam para, bankaya yatırıldığı zaman, aynı geliri, yani 10.000 doları getirsin. Bankanın mevduat için %4 faiz verdiğini varsayalım. Toprak sahibi, toprağını 250.000 dolara satmalıdır. Bu para bankaya yatırılınca, toprak sahibine getireceği yıllık gelir (%4'ten) 10.000 dolara eşit olur. Bundan dolayıdır ki, *toprağın fiyatı, sermayeleşmiş ranttır*, yani faiz şeklinde gelir getiren sermayeye dönüştürülmüş bir rant. Kapitalizmin gelişmesiyle rantın büyümesindeki ve ikraz faizi oranındaki düşmeye bağlı olarak toprağın fiyatı da artar.

TARIMDA KAPİTALİST GELİŞMENİN AYIRDEDİCİ ÖZELLİKLERİ

Tarımda kapitalizmin gelişmesi, sanayidekiyle aynı ekonomik yasalara bağlıdır. Öte yandan, somut tarihsel duruma göre, tarımda kapitalizm, farklı biçimlerde gelişmiştir. Gelişme yollarından ikisi en tipik olanlardır.

Birinci yol, büyük malikânelerin muhafaza edilmesi, ve yavaş yavaş değişikliğe uğrayarak, kapitalist işletmeler haline gelmesidir. Özellikle Almanya, çarlık Rusyası ve İtalya'da, tarımda kapitalizmin gelişmesi, bu yoldan olmuştur.

İkinci yol, büyük toprak sahiplerinin burjuva dev-

rimiyle tasfiye edilerek, elkonulan toprakların köylülere satılması, kapitalist üretimin hızla geliştiği çiftlik işletmelerinin ortaya çıkmasıdır. Birleşik Amerika'da, tarımda, kapitalizmin gelişmesi, bu yoldan olmuştur.

Tarımda kapitalistleşme ne şekilde olursa olsun, toprak mülkiyeti, daima büyük burjuvazinin elinde toplanır. Küçük çiftçilerin ve feodallerin mülkü, burjuvazinin özel mülkiyetine bırakılmıştır. Böylece, 1954'te Birleşik Amerika'da, çiftlik işletmelerinin %73,4'ü, toplam arazinin %19,6'sına sahipti; oysa çiftlik sahiplerinin %26,6'sının sahip oldukları toplam arazi %80,4 idi. Bunlar arasında en önemli işletmeler (%2,7) ise, toprağın %45,9'una sahiptir.

Tarımda kapitalizmin gelişmesi, üretimin yoğunlaşmasıyla atbaşı gider. Bu yoğunlaşma, büyük kapitalist işletmelerin küçük üretime göre sahip oldukları kesin üstünlükler nedeni ile, küçük köylü işletmelerinin büyük kapitalist işletmeler tarafından geriye atılmasına neden olur. Büyük üretim, tarımsal makinelerin kullanılmasına geniş ölçüde olanak sağlar. Burada, emek üretkenliği daha yüksektir. Belirli işkolunda (bitki ve hayvan yetiştirmede) uzmanlaşma ve pazara bol ürün sürme, büyük üretimde önemli üstünlükler sağlar. Büyük üretimle rekabete dayanamayan küçük üretim yıkıma uğrar. 1948'den 1958'e kadar Birleşik Amerika'da yıkıma uğrayan çiftlik sayısı, bir milyondan fazladır.

Sanayide, büyük üretimin küçük üretim üzerindeki zaferi kaçınılmaz bir olgudur. Kapitalizmin savunucuları bile bunu yadsıyamazlar. Tarıma ilişkin olarak, "çok mutlu bir işletme ve oturma alanı" olarak gösterdikleri "küçük köylü işletmesinin kalımlılığı" üzerine düzmece bir teori öne sürmüşlerdir. Gerçekte, küçük köylü işletmesi hiç de kalımlı değildir ve varlığını ancak aşırı bir biçimde sömürülen köylünün ve aile üyelerinin olağan-

üstü yoksullukları pahasına sürdürür.

Tarımda kapitalizmin gelişmesi, kent ile köy arasındaki çelişkiyi derinleştirdi ve keskinleştirdi. Ekonomik temel, kent burjuvazisi tarafından köylülüğün sömürülmesi, sanayi, ticaretin, malî sistemin ve kredinin gelişmesinden bu yana, kırsal nüfusun büyük bölümünün yıkımına dayanır. Köy, kente göre, ekonomik, politik ve kültürel alanlarda gittikçe geride kalır.

Çetin yaşam koşulları, köylülüğü, kapitalist rejimin ortadan kaldırılması gereğinin bilincine götürür. Bu nedenle, köylülüğün temel yığınlarının hayatî çıkarları, proletaryanın çıkarlarıyla uyumlu hale gelir. *Kapitalist düzene karşı ortak savaşımalarında, proletarya ile emekçi köylülüğün ittifakının ekonomik temeli budur.*

TOPRAĞIN ULUSALLAŞTIRILMASI VE TOPRAK RANTI

Tarımın sanayie göre geri kalışında en önemli neden toprağın özel mülk oluşudur.

Yukarda da belirttiğimiz gibi, toprağın özel mülkiyeti, sanayi sermayesinin tarıma serbestçe aktarılmasına engel olur. Kapitalist-kiracının tarıma ek sermaye (gübre, sulama kanallarının iyileştirilmesi vb.) yatırmasını engeller. Çünkü, toprak üzerinde yapılan sözleşmenin bitişiyle ek yatırımlardan [kapitalist-kiracı değil, —ç.] büyük toprak sahibi yararlanacaktır. Toprağın özel mülkiyeti, toprak sahipleri tarafından cebe indirilen mutlak rantı doğurur, toprak sahiplerine asalak bir yaşam sürme olanağı sağlar. Bu, toprağın özel mülk oluşunun üretici güçlerin gelişmesini engellediğini kanıtlar. Toprağın özel mülkiyet şeklinin kaldırılması, bundan dolayı, bir zorunluluk haline gelir. Bunu gerçekleştirme yollarından biri, toprağın *ulusallaştırılması*, yani toprağın devlet mülkiyeti haline sokulmasıdır.

Kapitalizmin şafağında, burjuvazinin bazı temsilci-

leri, toprağın ulusallaştırılmasını salık verdiler. Toprağın özel mülkiyet şeklini ortadan kaldırmayı (o zaman feodal mülkiyet egemendi) ve toprağı, burjuva devlete bırakmayı önerdiler. Bu önlem, kapitalizmin ayakta tutulmasıyla, nasıl bir sonuç verirdi? Toprağın devlete bırakılmasıyla, toprak mülkiyetinden doğan mutlak rant kalkardı.

Her ne kadar burjuva devlet tarafından toprağın ulusallaştırılması, kapitalizmin ve üretici güçlerin gelişmesini hızlandıracak idiyse de, burjuvazi, pratik olarak, bunu gerçekleştirecek yetenekte değildi. *Şunun için ki*, özel toprak mülkiyetinin ortadan kaldırılması, kapitalist mülkiyet de dahil, genel olarak özel mülkiyetin temellerini sarsmış olurdu. *İkincisi*, kapitalizm geliştikçe, bizzat burjuvazi de bir yığın taşınmaz mala sahip olmuş ve bu nedenle, çıkarları, toprak sahiplerinin çıkarlarıyla gittikçe içiçe girmişti.

Gelişmiş kapitalizm çağında, toprağın özel mülkiyetini ortadan kaldırmak, yalnızca, genel olarak, özel mülkiyetin kaldırılması uğruna savaşım veren sınıfın harcıdır. Bu sınıf, devrimci proletaryadır. Ama toprağın proleterce ulusallaştırılması, kapitalizmin gelişmesine yolaçmaz, tam tersine, kapitalizmin tasfiyesinin başlangıcı olur.

SSCB'de toprağın ulusallaştırılmasıyla, toprakta özel mülkiyetle birlikte mutlak rant da kalktı. Bu önlem, büyük tarımın sosyalist şekillerinin ilerlemesinin en önemli koşullarından biri olmuştur.

ŞİMDİ sermaye hareketi içinde, artı-değerin aldığı özel biçimleri incelemiş bulunuyoruz. Bütün burjuva grupların ve toprak sahiplerinin gelirlerinin tek kaynağının, artı-değeri yaratan ücretli işçilerin emeği olduğunu saptadık. Artı-değerin aldığı özel şekiller, kapitalist

toplumun başlıca sınıf çelişkisini, burjuvazi ile proletarya arasındaki çelişkiyi gizler, gölgeler. Marx, artı-değer üretimini, sermaye birikimini ve proletaryanın yoksullaşmasını ve sonunda da artı-değerin bölüşülmesini tahlil ederken, aynı zamanda, proletarya ile burjuvaziyi birbirinden ayıran kapitalizmin başlıca sınıf çelişkisini bütün yönleriyle inceledi ve işçi sınıfının tarihsel görevinin, bu uzlaşmaz çelişkiyi çözmekten, yani kapitalist üretim tarzını ve sömürüyü ebediyen ortadan kaldırmaktan ibaret olduğunu çürütülemez şekilde tanıtladı.

TOPLUMSAL SERMAYENİN YENİDEN-ÜRETİMİ
VE EKONOMİK BUNALIMLAR

KAPİTALİST ekonomi, birbirinden ayrı ve bağımsız birçok işletmeden oluşmuştur. Her kapitalist, belirli bir zaman içinde, kendisine en çok kâr sağlayacak olan metalleri üretmeye bakar. Demek ki, üretim, plansız ve anarşi içinde gelişir. Üretim anarşisi, kapitalist toplumda metallerin pazarlanmasında birtakım güçlükler yaratır ve fazla-üretim bunalımlarına neden olur.

Ekonomik bunalımlar, emekçiler için sayısız kötülükler doğurur ve kapitalizmin çelişkilerini büyük ölçüde yeğînleştirir. Bu bunalımlar, kapitalizmin kaçınılmaz sonunu haber verirler.

Toplumsal sermayenin kapitalist yeniden-üretiminin

mekanizmasını *genel olarak* inceleyelim.

1. TOPLUMSAL SERMAYENİN YENİDEN-ÜRETİMİ

BİREYSEL SERMAYE VE TOPLUMSAL SERMAYE

Kapitalist rejimde toplumsal üretim, uyumlu bir bütün değildir. Toplumsal üretim, bireysel kapitalist işletmeler arasında dağılmıştır. Bu işletmelerden herbiri, şu ya da bu kapitalistin özel mülkiyetindedir; birer özerk üretim birimi gibi görünürler. Oysa, birbirinden farklı her işletmedeki yeniden-üretim, diğer işletmelerdeki yeniden-üretimle bağımlı hale gelir. Örneğin, otomobil fabrikasında yapılacak yeniden-üretim, öteki kapitalistler tarafından üretilen her çeşit makine-araçların, tesisatların, yardımcı maddelerin, yakıtların, işçiler için gerekli tüketim maddelerinin vb. üretilmesine bağlı olur. Birbirlerinden ayrı kapitalistlerin faaliyeti, ve dolayısıyla farklı sermaye hareketleri birbirleriyle çatışır.

Karşılıklı ilişkileri ve karşılıklı bağımlılıkları içinde, bireysel sermayelerin toplamı, *toplumsal sermayeyi* oluşturur. Kapitalist düzende yeniden-üretim, aynı zamanda toplumsal sermayenin birer parçaları da olan tek tek sermayeler hareketinin işte bu içiçe girmesi içinde gerçekleşir. Yeniden-üretim gerçeğeşebilmesi için yalnız bireysel kapitalist değil, aynı zamanda toplumdaki tüm kapitalistlerin, fabrikalarında üretilen metalleri pazarda paraya çevirmesi ve gereksinme duydukları metalleri pazardan satınalmaları gereklidir. Toplumsal sermayenin, toplu olarak, yeniden-üretiminin nasıl yapıldığını görmek için, toplam toplumsal ürün bileşimini bilmemiz gerekiyor.

TOPLAM TOPLUMSAL ÜRÜN

Toplam toplumsal ürün ile, belirli bir sürede, örne-

ğin bir yılda, toplumun ürettiği maddî mallar yığını (makineler, makine-araçlar, yakıt, tahıl, giysiler, vb.) anlaşılır.

Toplam toplumsal ürün, *kendi değeriyle* ele alınır: 1) [üretime —ç.] bağlanmış olan değişmeyen sermayeyi, yani avadanlıkların yıpranmasını, tüketilen hammaddelerin değerini, yardımcı maddeleri, vb. karşılayan değerden; 2) değişen sermayeyi, yani emek-gücünün değerini karşılayan değerden; 3) artı-değerden oluşmuştur. Başka bir deyişle toplam toplumsal ürün değeri, $s + d + a$ (değişmeyen sermaye + değişen sermaye + artı-değer) toplamına eşit olur.

Toplam toplumsal ürünün farklı bölümleri, yeniden-üretim sırasında farklı görevler yaparlar. Değişmeyen sermaye, üretim hizmetini sürdürmekle görevlidir. Değişen sermaye, işçilerin kendi gereksinmelerini gidermek için, yani emek-gücünün yeniden-üretimi için harcadıkları ücret haline gelir. Basit yeniden-üretimde, artı-değerin tamamını, kapitalistler, kendi kişisel gereksinmeleri için tüketirler. Artı-değer bölünmelerinden biri, kapitalistler tarafından genişletilmiş yeniden-üretimde kullanılır. Artı-değerin geri kalan en önemli bölümü, genel kural olarak, ek araçlar alımı ile ek bir emek-gücünün kiralanmasına ayrılmıştır.

Toplam toplumsal sermayenin devrinin ve yeniden-üretimin tahlilinde gözönünde tutulan önemli bir nokta da, toplam toplumsal ürünün maddî şekle bağlanmasıdır.

Toplam toplumsal ürün, *maddî şekli* bakımından, üretim araçlarıyla tüketim nesnelerinden oluşur. Her toplumsal üretim, sonuç olarak, iki önemli kesim içerir: I. kesim, üretim araçlarının üretimi; ve II. kesim, tüketim nesnelerinin üretimidir. Çeşitli kesimler, toplam toplumsal ürünün maddî şekilleri bakımından üretimde farklı bir görevi yerine getirirler: üretim araçları, sonraki bir

Üretimde; tüketim nesneleri, insanın kişisel gereksinmelerini gidermede işe yararlar.

GERçEKLEşME SORUNU NİTELİĞİ

Toplumsal sermayenin yeniden-üretimi, her bireysel sermayenin ve dolayısıyla toplam toplumsal sermayenin, kendi dolaşımlarını sürekli olarak tamamlaması, yani para şeklinden üretici şekle; üretici şekilden meta şekline; meta şeklinden yine para şekline vb. geçmesi sanılır. Bu dolaşım, ancak, bütün kapitalistler yığını ve her kapitalist, tek başına, kendi ürününü *gerçekleştirebilir, satabilirse* olur. Gerçekleştirme süreci şundan ibarettir: toplumun toplam yıllık ürününün her bölümü, kendi değeri ve kendi maddi şekli ile, topluca değişilir ve üretim süreci içinde kendi rolünü tamamlar.

Soru şudur: bir yıllık para olarak ifade edilen yıllık toplam ürünü gerçekleştirmek için gerekli koşullar nelerdir? Marksist-leninst yeniden-üretim teorisi, bu koşulları açıklar ve aynı zamanda, kapitalist üretim ge-lişmesi sırasında, bu koşullara kaçınılmaz olarak, sürekli bir biçimde aykırı davranıldığını, bunun da fazla-üretimden doğan ekonomik bunalımlara yolaçtığını gösterir.

BASİT KAPİTALİST YENİDEN-ÜRETİMDE GERçEKLEşME

Basit yeniden-üretimde, üretim süreci, kendisinden önceki oranlarda yenilenir ve artı-değer, tümüyle kapitalistlerin kişisel tüketimine gider.

Basit yeniden-üretimde, toplam toplumsal üretim gerçekleşmesini tahlil edelim. Örneğin, milyon dolar olarak ifade edilen değişmeyen sermaye değerinin, I. kesimde, 4.000; değişen sermaye değerinin 1.000; artı-değerin de 1.000 olduğunu varsayalım. II. kesimde de, değişmeyen

sermaye değerini 2.000; değişen sermaye değerini 500; artı-değeri de 500 dolar kabul edelim. Böylece, toplam toplumsal ürün aşağıda gösterilen kesimlerden oluşacaktır:

$$\text{Kesim I : } 4.000_s + 1.000_a + 1.000_a = 6.000$$

$$\text{Kesim II : } 2.000_s + 500_a + 500_a = 3.000$$

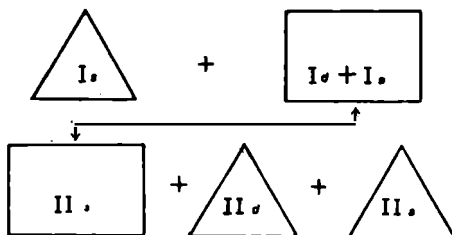
I. kesimde, toplam ürün değeri, yıl sonunda, makineler, hammaddeler vb. şeklinde 6.000 dolara eşittir. Oysa bu kesimin işçilerinin ve kapitalistlerinin üretim sürecini sürdürmek için, yalnız üretim araçlarına değil, tüketim nesnelerine de gereksinimleri vardır. I. kesimdeki ürünleri gerçekleştirmek önemlidir. Gerçekleştirme süreci nasıl olur?

Birinci kesimde, üretimin bir bölümü, 4.000 dolarlık değişmeyen sermayeye eşit bölümü, tüketilen değişmeyen sermayeyi karşılamak amacıyla, aynı kesimin işletmelerine satılacaktır. I. kesim ürünlerinden geri kalan $(1.000_a + 1.000_a)$, üretim araçları şeklinde, tüketim nesneleri üreten işletmelere satılmıştır. Toplamı 2.000 dolar tutan bu üretim araçları, II. kesimin değişmeyen sermayesini karşılamaya yarayacaktır.

II. kesimde, tüketim nesneleri (giysiler, ayakkabılar, besin maddeleri vb.) şeklinde mevcut olan toplam ürünün değeri 3.000 dolardır. II. kesimde üretilen, toplam değeri 2.000 dolar tutan tüketim nesneleri, I. kesimin üretim araçları karşılığı değişilmiş olacaktır. Aynı zamanda tüketim nesnelerinden ibaret olan ve değişen sermayenin yeniden üretilen değerini (500_a) ve yeniden üretilen artı-değeri (500_a) gösteren, II. kesimden geri kalan ürün, bu II. kesimdeki işçilere ve kapitalistlere satılmıştır.

Böylece, bütün toplumsal ürün gerçekleştirilmiş oldu. Basit kapitalist yeniden-üretimde, denklem şöyledir: I. kesimin değişen sermayesi ile artı-değeri, II. kesimin değişmeyen sermayesine eşit olmalıdır.

Kendi kesimleri içersinde gerçekleştirilen ürün dilimleri üçgenler içine ve öteki kesimle değişilen ürün dilimleri de, aralarındaki bir çizgi ile birbirine bağlanan dikdörtgenler içine alınır, aşağıdaki şemayı elde ederiz:

Bu şema, kapitalist basit yeniden-üretimde gerçekleştirme koşulunu gösterir: $I_{(d + a)} = II_s$.

GENİŞLETİLMİŞ KAPİTALİST YENİDEN-ÜRETİMDE GERÇEKLEŞME KOŞULLARI

Genişletilmiş yeniden-üretim ya da birikim, kapitalizmin ayırdedici özelliğidir. Üretimi genişletmek için, ya mevcut işletmeyi büyütmek ya da bir yenisini kurmak gerekir. Her iki durumda da, belirli bir miktarda yeni üretim araçlarını işe sokmak gerekiyor. Ama üretim araçları I. kesim tarafından üretildiğinden, yeniden yaratılmış olan bir değeri gösteren bu kesimin bir ürün dilimi $I_{(d + a)}$, II. kesimin değişmeyen sermayesinden (II_s) büyük olmalıdır. Her iki kesimde de üretimi genişletmek için piyasaya sürülebilecek olan üretim araçları fazlalığını yalnızca bu koşul doğurabilecektir.

Bu koşulu hesaba katarak, örneğimizi, aşağıda gösterildiği şekilde kuracağız:

$$\text{Kesim I : } 4.000_s + 1.000_d + 1.000_a = 6.000$$

$$\text{Kesim II : } 1.500_s + 750_d + 750_a = 3.000$$

Genişletilmiş yeniden-üretimde, her kesimde artı-değer iki bölüm içerir: biri kapitalistler tarafından kişisel

olarak tüketilen bölüm ve diğeri biriktirilmiş olan pârçadır. Artı-değerin biriktirilen bölümünün bir miktarı ek üretim araçları alımına ve bir miktarı da ek emek-gücü kiralanmasına ayrılmıştır.

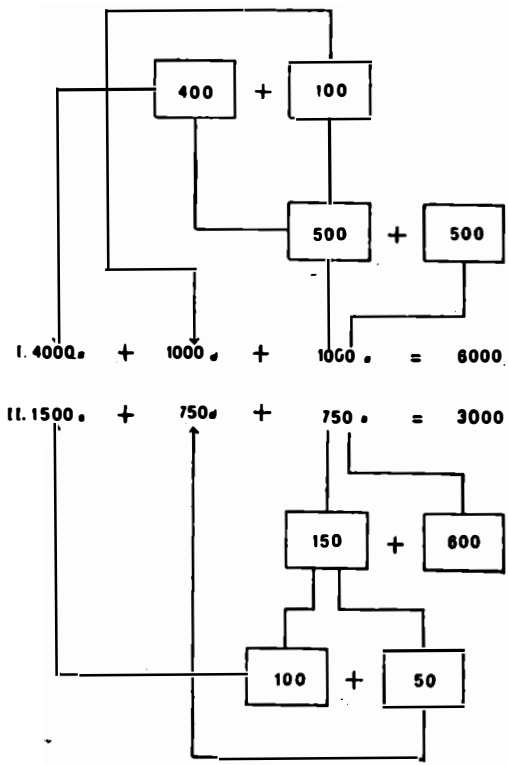
1. kesimdeki kapitalistlerin kendi artı-değerlerinin yarısını, yani 500 dolarını biriktirdiklerini varsayalım. Bu, onların değişmeyen sermayeye 400 ve değişen sermayeye 100 ekleyecekleri, yani biriktirilmiş bulunan artı-değer dilimini daha önce yatırılmış bulunan sermaye ile aynı oranlar içinde harcayacakları anlamına gelir. Bundan ötürü, I. kesimin bileşim-değeri, ertesi yıl üretime girince, şu şekilde görünecektir: 4.400_a + 1.100_a.

I. kesimin toplam ürününden (6.000), 4.400'ü aynı kesimde gerçekleşmiştir. Geriye kalan 1.600'ü, II. kesimin ürünleriyle değişilecektir. Ama II. kesim kapitalistlerinin üretim araçlarını (son yıl içinde onlar tarafından harcanmış bulunan 1.500 yerine) 1.600 karşılığında satınalabilecek bir durumda olmaları için, II. kesim artı-değerinin bir bölümünü soğuran kendi değişmeyen sermayelerini 100 artırmaları gerekir. II. kesimin değişmeyen sermayesinin genişletilmesine ayrılan bu 100 artı-değer birimi, II. kesimde daha önce yatırılan sermaye 2 : 1 oranında harcanmış olacağı için, değişen sermayenin de 50 birim artmasını gerektirecektir. Bundan dolayıdır ki, gelecek yıl, üretime giren II. kesimin değer-bileşimi şöyle olacaktır: 1.600_a + 800_a.

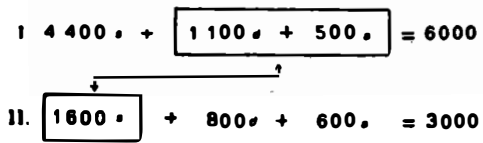
I. ve II. kesim içindeki tüketim nesnelerinin ve üretim araçlarının dağılım süreci aşağıdaki şemada belirtilmiştir [bkz: s. 168]:

Ürünün gerçekleşmesi, şöyle olacaktır: I. kesimin kapitalistleri birbirlerinden 4.400 karşılığında üretim araçları satınalırlar. Geriye kalan üretim araçları (1.600), II. kesimdeki tüketim nesneleri ile değişilir. Bu değişim sonucunda, I. kesimin kapitalistleri 1.600 karşılığında tü-

ketim nesneleri ve II. kesimin kapitalistleri de 1.600 karşılığında üretim araçları alırlar. II. kesimde geriye kalan tüketim nesnelerinin (1.400) gerçekleşmesi, aynı kesim içinde olur.

Kesimler *arasındaki* değişim sürecini şu şemada izleyebiliriz:

Genişletilmiş yeniden-üretimde gerçekleşme koşulu

şu eşitlikte olur: değişen sermaye değeri (1.000), *artı*, değişen sermayeye eklenen biriktirilmiş *artı-değer* bölümü (100), *artı*, kapitalistlerin kişisel tüketime ayrılan I. kesimdeki *artı-değer* dilimi (500), *eşit* olmalıdır. II. kesimin değişmeyen sermaye değeri (1.500), *artı*, II. kesimin değişmeyen sermayesine eklenen, biriktirilen *artı-değer* parçası (100).

İkinci yılda yeni üretim çevirimi (*cycle*), daha büyük bir sermaye ile yola çıkacak, ve *artı-değer* oranı %100 olursa, ikinci yılın toplam toplumsal ürünü şöyle olacaktır:

$$\text{Kesim I : } 4.400_s + 1.100_d + 1.100_a = 6.600$$

$$\text{Kesim II : } 1.600_s + 800_d + 800_a = 3.200$$

Genişletilmiş kapitalist yeniden-üretim süreci böyle olur ve bunu önceden belirleyen gerçekleşme koşulları bunlardır.

Genişletilmiş yeniden-üretimde, üretici güçlerin gelişmesi, üretim araçlarının üretimine ayrılan toplumsal emek payının tüketim nesneleri üretimine giden emek payından daha çabuk büyümesinde ifadesini bulur.

Üretim araçları üretiminin tüketim nesneleri üretimine oranla öncelikle büyümesi, genişletilmiş yeniden-üretimin ekonomik yasasıdır.

"Bu üretim araçlarının daha hızlı büyümesi yasasının bütün anlam ve önemi, el işinin yerini mekanik işin almasının —daha genel bir ifadeyle, makine döneminde teknik ilerlemenin— kömür ve demir üretiminin daha ileri bir büyümesini, 'üretim araçları için üretim araçları' gerçeğini gerektirmesi olgusuyla özetlenir."*

Gerçekleşme teorisi, basit ve genişletilmiş kapitalist yeniden-üretimde, metanın gerçekleşmesi için *zorunlu koşulları* açıklar. Ama bu teori, kapitalist rejimde bu koşul-

* V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, t. 1, s. 118.

ların sürekli olduğunu iddia etmez. Tam tersine, kapitalist rejimde bu koşullar, sürekli olarak bozulur.

Üretim rekabeti ve anarşisi rejiminde, kimse, pazar gereksinmelerini tam olarak bilemez. Sanayi dalları arasındaki ve her dal içindeki belirli ilişkiler, bundan ötürü, zorunlu olarak, çok sayıda ve sürekli oransızlığa aykırılıklar arasında kurulur.

Kapitalist düzende üretim ile tüketim arasında uzlaşmaz karşıt bir çelişki vardır. Amacı en fazla kâr sağlamak olan kapitalist üretim, buna, üretimi artırarak ve sermaye biriktirerek ulaşır. Üretimin artması ve sermaye birikimi, aynı zamanda satınalma ve tüketme gücü azalan emekçilerin yaşam düzeyinin düşmesiyle olur. Bu, pazarı daraltır ve metallerin gerçekleşmesini güçleştirir.

Burjuvazi, bu çelişkiyi, dış pazarları tekeline alarak çözümlemeye çalışır. Bu pazarlar, bunların tekel konusu olması, bölüşülmesi ve yeniden bölüşülmesi uğruna savaşım, çelişkileri keskinleştirir ve kapitalist ülkeler arasında dünya savaşlarına da dönüşen sayısız çatışmalara neden olur.

2. ULUSAL GELİR

ULUSAL GELİR NEDİR?

Toplam toplumsal ürün denince, örneğin bir yıllık sürede, toplumda üretilen maddî malların tüm kitlesinin anlaşıldığını görmüştük.

Değişmeyen sermaye yıpranması, toplumsal ürün üzerinden karşılanır, çünkü bu, üretim araçlarının yeni imal edilen ürüne aktarılan değeridir. Toplumsal üründen geri kalanı (değişen sermaye ile artı-değer) yıl içinde yeni yaratılan bir değerdir. Toplam toplumsal ürünün bu bölümü, kapitalist toplumun *ulusal gelirini* oluşturur.

Örneğin, herhangi bir ülkede, bir yılda, 60 milyarı

bir yıl içinde yıpranan üretim araçlarının karşılanması-
na giden 90 milyar dolarlık meta üretilirse ulusal gelir,
30 milyar dolara eşit olacaktır.

Ulusal geliri, maddî şekli bakımından kişisel tüketim nesneleri ile üretimin artırılmasına ayrılan üretim araçları dilimi oluşturur.

Kapitalist rejimde, ulusal gelir, maddî malların üretiminde, sanayide, tarımda, inşaatta, ulaştırmada, vb. çalışan emekçiler tarafından yaratılır. Ulusal geliri işçiler, köylüler, zanaatçılar ve maddî üretimde doğrudan doğruya istihdam edilen aydınlar yaratır.

Üretken olmayan dallar, ulusal gelir yaratmazlar. Bunlar, devlet örgütü, kredi, ticaret (dolaşım alanında üretim sürecini uzatan işlemler hariç), ordu, sağlık kurumları, tiyatro ve benzerleridir. Bu dallarda yapılan bütün harcamalar, üretim alanında yaratılmış olan ulusal gelir üzerinden peşinen karşılanmışlardır.

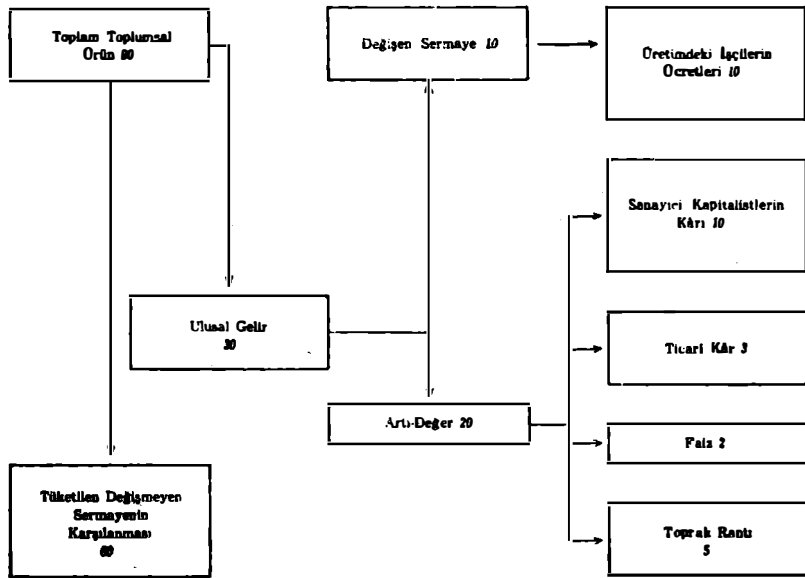
Ulusal gelir, maddî üretim alanında yaratılmış olduğundan, bunun çoğalması, üretim dallarında çalışanların artmasına ve emek üretkenliğinin yoğunlaşmasına bağlıdır.

ULUSAL GELİR DAĞILIMI

Kapitalist rejimde, ulusal gelir dağılımı, sınıfsal bir nitelik taşır. Bu dağılım, emekçilerin yararına değil, sömürücülerin yararına yapılır. Ulusal gelirin *birinci* dağılımı ile *ikinci* dağılımı arasındaki farkı ayırdetmek gerekir.

Kapitalist rejimde, ulusal gelir, her şeyden önce kapitalistlere gider. Birinci durumda ulusal gelir, kapitalistlerle işçiler arasında paylaşılır. İşçiler ücret, kapitalistler artı-değer alırlar. Artı-değer, sanayi kapitalistleri, tüccarlar, bankacılar ve büyük toprak sahipleri arasında paylaşılır. Bu dağılım, aşağıdaki şemada gösterilmekte-

dir (milyon dolar olarak).

Ulusal gelirin, kapitalist toplumun başlıca sınıfları —yani proletarya, kapitalistler, toprak sahipleri— arasında dağılımından sonra ikinci bir dağılımı (yeniden bölünme) daha olur.

Ulusal gelirin yeniden bölünmesi nasıl olur? Üretici olmayan dalların (sağlık kurumları, kamu yararına olan kuruluşlar, tiyatro türünden işletmeler vb.) ulusal gelir yaratmadıklarını yukarda belirtmiştik. Ama bu işletmelerin sahipleri olan kapitalistler, çalıştırdıkları kimselere (doktorlara, artistlere vb.) bir ücret öderler; bu yerleri ayakta tutmak için yapılan zorunlu giderlere karşı çıkmakla birlikte, bu kuruluşlardan fazla kâr sağlamaktan da geri kalmazlar. Kapitalistler, tıbbî tedavi, öğretim vb. gibi hizmetlere ait tüm giderleri, maddî üretim alanında yaratılan ulusal gelirle karşılarlar. Hizmetlerin ödenmesi, bu işletmeleri ayakta tutma harcamalarını karşı-

lar ve üretken olmayan alandaki kapitalistlere ortalama bir kâr sağlar.

Devlet bütçesi kanalıyla yeniden bölüştürülen, emekçilerin gelirlerinin bir bölümü de, iktidardaki sınıfın çıkarına kullanılır.

Burjuva devlet, orduyu, polisi, cezaî ve adlî organları, yönetimi vb. kendi bütçe harcamalarıyla ayakta tutar. Bütçe gelirlerinin başlıca kaynağı, halktan doğru-
dan doğruya alınan *vergiler*dir. Bu demektir ki, ulusal gelirin ilk dağılımını takiben emekçiler, aldıkları ücretler üzerinden devlete vergi öderler. Böylece, emekçilere düşen ulusal gelir payı kırpılmış olur.*

Kapitalizmin gelişmesiyle malî yükler de artar. Örneğin, İngiltere'de vergiler, 1913'te, ulusal gelirin %11'ini oluşturuyordu; 1924'te %23; 1959'da %35 oldu. Fransa'da, 1913'te vergiler, ulusal gelirin %13'ü, 1924'te %21'i, 1959'da %27'si oldu. Birleşik Amerika'da, örneğin Truman'ın başkanlığı döneminde, kendisinden önceki 156 yıl içinde, bütün başkanlar zamanında toplanan vergilerden daha fazla vergi alınmıştır.

ULUSAL GELİRİN KULLANILMASI

Kapitalist rejimde, ulusal gelirin kulanımı da dağılımı gibi sınıfsal bir niteliğe bürünür. Ulusal gelir, tüketim ve birikim araçlarında kullanılır.

Ücretlilerin kişisel tüketimine ayrılan ulusal gelir payı, kapitalist ülkeler emekçilerinin büyük çoğunluğunun asgarî gelirini bile güvence altına almaz. Ücretlile-

* Kapitalistler de vergi öderler. Ama bunların vergi olarak verdiklerinden çok daha yüksek bir bölümü, hükümete karşı girilmiş hizmet ve taahhüt ödentisi şeklinde tekrar kapitalistlerin kasalarına döner. Vergilerle sağlanan gelirlerin diğer bir bölümü, en başta da aynı kapitalistlerin çıkarlarını savunmayı üstlenen devlet aygıtını, orduyu, vb. ayakta tutmaya ayrılmıştır. Bunun içindir ki, burjuva toplumunda, yalnızca dağılım değil, ulusal gelirin yeniden bölüşülmesi de sömürücü sınıfların çıkarına kullanılır.

rin en kalabalık bölümü, ölesiyle bir yoksulluk içinde, çocuklarını eğitmekten uzak, kötü barınaklarda sefil bir yaşam sürmek zorunda bırakılmıştır.

Ulusal gelirin büyük bir kesimine sömürücü sınıflar sahip çıkar. Kapitalistler, onun bir bölümünü kişisel tüketimleri, lüks nesnelerin alımı, sayısız hizmetçi ve uşakların bakımı için harcarlar. Öteki bölümü ise üretimin genişletilmesine kullanılır ya da birikime ayrılır. Ama bu bölüm, toplumun olanaklarına ve gereksinmelerine bakarak nispeten pek önemsizdir. Birikimin nispeten önemsiz olmasının nedeni, ulusal gelirin büyük bir bölümünün üretken olmayan bir biçimde: ekonominin askerileştirilmesi, büyümüş olan devlet aygıtının bakımı, reklâm vb. için harcanmış bulunmasıdır.

Kapitalist rejimde ulusal gelir dağılımının sınıfsal niteliği, genişleme halindeki üretime bakarak, emekçi yığınlarının alım gücünde bir gerilemeye neden olur. Bu gerileme, bazan önemli oranlara yükselir ve fazla-üretimden doğan ekonomik bunalımlara varır.

3. EKONOMİK BUNALIMLAR

BUNALIMLARIN NİTELİĞİ VE İLK NEDENİ

Fransız ütöpik sosyalisti Fourier, ekonomik bunalımlarda ortaya çıkan çelişkiyi, “uygarlıkta yoksulluk, bolluktan doğar” diyerek belirtmişti.

Fazla-üretimin neden olduğu bunalımın başlıca belirtileri şunlardır: ticaret durgunluk içindedir; pazar düşük fiyatta metalarla dolup taşmaktadır; fabrikalarda işler durdurulmuştur; yığın yığın işçi, geçim araçlarından yoksun bırakılmıştır.

Kapitalist toplumda, buğdayın, giysilerin, yakıtın vb. maddelerin “çok daha fazla” üretildiği doğru mudur? Hayır. Bunalıma varan, metaların fazla-üretimi mutlak

değil, görelidir. Ancak, alım gücüne oranla bolluk vardır; toplumun gerçek gereksinmelerine oranla meta bolluğu yoktur. Bunalım döneminde toplum gereksinmeleri azalmaz. Yalnız, emekçi yığınların *alım gücünde* hızlı bir düşüş olur. Bunalım arasında, emekçiler en ciddi, en hayati gereksinmelerle karşı karşıya kalırlar. Zorunlu gereksinmelerini gidermede büyük sıkıntıya düşerler.

Fazla-üretimden doğan ekonomik bunalımların başlıca nedeni, kapitalizmin temel çelişkisi olan *üretimin toplumsal niteliği ile üretimin ürünlerini özel mülk edinmenin kapitalist şekli arasındaki çelişkidir*.

Kapitalist üretim, toplumsal işbölümü üzerine kurulmuştur. Kapitalizm geliştikçe işbölümü yayılır. Üretim, kesintisiz çoğalan sanayi dalları tarafından gerçekleştirilir. Büyük işletmeler, yüzlerce ve binlerce işçiye bir araya toplar. Kendi aralarında birbirine bağlanan bütün bu işletmeler, ulusal pazar ve dünya pazarı için çalışırlar. Böylece kapitalizm, emeği büyük ölçüde merkezileştirirken, üretime de *toplumsal bir nitelik* verir, ve her meta binlerce işçiye ait toplumsal emeğin bir meyvesi olur.

Bununla birlikte, sermaye, üretime, son derece ulaşmaz karşıt bir biçim altında toplumsal bir nitelik verir. Toplumsallaşmış üretim, kârlarını yükseltmeye çalışan kapitalistlerin yararına artar. Milyonlarca insanın üzerinde çalıştıkları üretim araçları, kapitalistlerin özel mülkiyetindedir; bu milyonlarca insanın emek ürünü de bir avuç kapitalistin malı olmaktadır.

Kapitalizmin başlıca çelişkisi, her şeyden önce, farklı işletmelerdeki üretim örgütü ile bütün toplum içindeki üretim anarşisi arasındaki karşıtlıkta ortaya çıkar. Bu durum, her kapitalist işletme içinde işçilerin emeğinin örgütlenmiş olması, ama toplumun bütününde, üretim araçlarının özel mülkiyeti sonucu, üretimde anarşinin hüküm sürmesi olgusu ile kendini açığa vurur. Her kapi-

talist, en büyük kârları sağlama peşindedir. En yüksek kâr oranı uğruna kapitalistler, tüm toplumun gereksinmelerini hesaba katmadan üretimi yaygınlaştırırlar (ya da sermayelerini daha kârlı başka dallara aktarmak için üretimi kısıtlama yoluna giderler). Bu nedenle, üretim dalları arasındaki oranlar dengesi bozulur, bu da toplumsal ürünü gerçekleştirme güçlüklerine ve olanaksızlığına neden olur.

Devam edelim. Kapitalizmin başlıca çelişkisi, onun, üretimi sınırsız genişletme eğilimiyle, asıl tüketiciler olan emekçi yığınların alım gücünün sınırlandırılmasında ortaya çıkar.

Üretimi sınırsız çoğaltma eğilimi, kapitalizmin ekonomik yasasının, artı-değer yasasının işlevidir. Kâr yarışması, kapitalistleri, birikime, üretimi genişletmeye, tekniği modernleştirmeye, yeni makineleri benimsemeye, ek emek-gücü kiralamaya ve büyük miktarda meta üretmeye zorlar. Tüketime eşdeğerde olmayan bir artma eğilimi başgösterir. Bundan başka, en fazla kâr elde etme eğilimi, kapitalistleri, ücretleri düşürmeye, sömürüyü yeğînleştirmeye iter. Ama emekçilerin sümürülmelerinin ve yoksulluklarının artması, emekçilerin alım gücünde, metaların sürüm olanaklarında bir azalma demektir; ve bütün bunlar, fazla-üretimden doğan ekonomik bunalımlara varır.

Kapitalizmin temel çelişkisi burjuvazi ile proletarya arasındaki uzlaşmaz sınıf karşıtlığında da görülür. Kapitalist rejimde, kapitalistler tarafından elde tutulan üretim araçlarıyla kendi emek-güçlerinin dışında her şeyden yoksun olan dolaysız üreticiler arasında tam bir kopma olur. Bu kopma, bir yanda üretim araçlarının ve ürün fazlasının, diğer yanda da geçim araçlarından yoksun işsizler yığınının oluşması emek-gücünün toplandığı, fazla-üretim bunalımlarında apaçık ortaya çıkıyor.

Fazla-üretim bunalımları, devirli olarak ortaya çıkar. İlk sanayi bunalımı, 1825'te, İngiltere'de patlak vermiştir. 1847-1848'de, Avrupa'nın birçok ülkeleri ile Birleşik Amerika'da başgösteren ekonomik bunalım, dünya çapındaki ilk bunalımdı. 19. yüzyılın en ağır bunalımı, 1873 bunalımıdır. Bu bunalım, tekel-öncesi kapitalizmden tekelci kapitalizme, yani emperyalizme geçişin başlangıcını gösterir. 1929-1933 dünya ekonomik bunalımı ise, 20. yüzyılın tanık olduğu bunalımların en şiddetlisidir.

Bir bunalımın başlangıcından, sonraki bunalımın başlangıcına kadar süren döneme bir *çevrim* denir ve bu, dört evreyi içerir; bunalım, çöküntü, toparlanma ve atılım.

Bunalım çevrimin temel evresidir. Bunalımın ayırdedici özelliği, her şeyden önce, metaların fazla-üretimi, fiyatların hızla düşmesi, birçok iflâs, üretimde önemli bir azalma, işsizliğin artması, ücretlerin düşmesi, metaların, donatının, işletmelerin kayıtsız şartsız tahribi iç ve dış ticaretin azalmasıdır. Bu evrede, üretim potansiyelinin artması ile alım gücünün görece azalması arasındaki çelişki şiddet ve yıkıcılık gösterir. Üretici güçlerin yüksek gelişme düzeyi, onları dizginleyen kapitalist üretim ilişkilerinin dar çerçevesiyle çatışır. Bu, birçok işletmenin yakılıp gitmesi, üretici güçlerin bir bölümünün kayıtsız şartsız tahribiyle olur. Bunalım döneminde üretim azalır ve toplumda mevcut olan alım gücü düzeyi düşer. İşte o zaman bunalımdan çöküntüye geçilir.

Çöküntü, çevrimin (*cycle*) ikinci evresi, bunalımın gelişmesi durduğu zaman başlar, bununla birlikte, sanayi üretimi hâlâ tıkanık durumdadır, meta fiyatları düşüktür, ticaret hareketsiz, kâr oranı azdır. İşsizlik ve üc-

retler, bunalım sırasındaki düzeyde kalır. Biriken meta stokları kısmen imha edilir ve kısmen de düşük fiyatlarla elden çıkarılır. Pazarlar ve hammadde kaynakları uğruna yürütülen rekabet ve savaşım, kapitalistleri, sabit sermayeyi yenilemeye isteklendirinceye kadar, kapitalist üretim çöküntü halinde kalır. Kapitalistler, üretim giderini düşürmek ve bunalımın sonucu olarak, varılan düşük fiyatlarda bile, üretimi kârlı kılmak için avadamlıklarını yetkinleştirirler. Donatım olarak gereksinimler ortaya çıkaran ve üretimin genişlemesini isteklendiren şey budur. Çevrimin yeni bir evresine, toparlanma evresine geçmek için gerekli koşullar, böylece yavaş yavaş hazırlanmış olur.

Toparlanma evresinde, bunalımda ayakta kalan işletmeler, sabit sermayeyi yenilemeye devam ederler ve gittikçe üretimi genişletme yoluna girerler. Üretim, bunalım öncesindeki düzeye ulaşır ve sonra onu geçer. Ticaret yeniden başlar, meta fiyatları artar, kazançlar büyür, işsizlik yavaş yavaş azalır. Kapitalist üretim, bunalım öncesi üretimi aşınca, *atılım* evresine geçiş belirtisi görülür.

Bu evrede, üretimin sınırsız çoğalma eğilimi açıkça görülür. Birbirlerini geçme kaygısında olan kapitalistler, yeniden işletmelerini büyütürler, yeni şantiyeler açarlar, pazara bir yığın meta sürerler. Üretimin başdöndürücü bir şekilde yükselmesi, alım gücüne gittikçe artan bir hız kazandırır. Fazla-üretim artar, ilkin kendini göstermez, meta fazlaları birikir. Atılımın bu yüksek evresinde, pazarın bir anda alım gücünü aşacak bir ölçüde doyurulduğu görülür. Fiyatlar düşer ve bunalım patlak verir. Çevrim yeniden başlar.

Görüldüğü gibi kapitalist üretim sarsıntısız değil, şiddetli dalgalanmalarla, iniş-çıkışlarla gelişir. Kapitalist üretimin gelişmesinin bu çevrimsel şekli, üretici güçler-

le üretim ilişkileri arasında durmadan keskinleşen çelişkinin bir sonucu ve belirtisidir; kapitalizmin kendisinin, kendi gelişmesini engellediğini ve kaçınılmaz olarak kendi sonunu kısalttığını gösterir.

Sanayideki bunalıma paralel olarak, kapitalist ülkelerde, *tarımsal bunalımlar*, yani tarım ürünlerinin fazla-üretiminden doğan bunalımlar da olur.

Tarımsal bunalımlar, alışlageldiği üzere, uzun sürer. Bu durum tarımın sanayiden daha geri olmasıyla açıklanır. Toprak üzerindeki özel mülkiyet tekeli sermayenin serbest akışına, tarımda sabit sermayenin kitlesel yenileştirilmesine engel olur, tarım bunalımının sona ermesini geciktirir. Küçük üreticilere gelince, onlar yıkılma korkusu ile, bunalım süresince bütün güçleriyle üretim hacmini değiştirmeden sürdürmeye uğraşırlar, ama bu durum, tarımsal aşlıkların fazla-üretimini artırmaktan ve bunalımı uzatmaktan başka bir işe yaramaz.

Tarımsal bunalımların en ağır yükü, köylülüğün temel yığınları üzerine çöker, bu da onları yıkıma sürükler.

BUNALIMLAR VE KAPİTALİZMİN ÇELİŞKİLERİNİN KESKİNLEŞMESİ

Bunalım dönemlerinde, kapitalizmin, kendisinin ortaya çıkardığı güçleri denetlemeye güç yetiremediği açıkça ortaya çıkar. Her ekonomik bunalım, üretimin hızla gerilmesini, iç ve dış ticaret hacminin azalmasını da peşinden getirir.

Örneğin, 1929-1933 bunalımı ile İngiltere'de kömür üretimi 35 yıl önceki düzeye düşmüştür. Çelik üretimi 23 yıl; döküm üretimi 76 yıl; dış ticaret hacmi 36 yıl geriye gitmiştir.

Aynı zamanda bunalım, büyük halk yığınlarının en zorunlu gereksinmelerini gidermekten zaten uzak olan büyük zenginlikleri ortadan kaldırdı. Böylece, 1929-1933

bunalımı sırasında, Birleşik Amerika'da 92, İngiltere'de 72, Almanya'da, 28 yüksek fırın söküldü. 1933'te, Birleşik Amerika'da, işletmeye yeni açılan 10,4 milyon akrılık pamuk fidesi yokedildi.

Bunalım sırasında, toplumun başlıca üretici gücü olan emek-gücü israf edildi. Bunalım, boş gezmeye, amaçsız bir yaşam sürmeye mahkûm edilen milyonlarca insanı sokağa attı.

Bunalımlar, proletarya ile burjuvazi, köylülüğün temel yığınları ile mülk sahipleri, köylüleri sömüren tefeci vb. arasındaki sınıf çelişkilerini de keskinleştirir. Bunalım döneminde işçi sınıfı, kapitalistlere karşı savaşım ile sağladığı kazanımların büyük bir bölümünü kaybeder.

Bunalımların büyük yoksunluklara uğrattığı proletaryanın en geniş yığınları, sınıf bilinci ve devrimci kararlılık kazanır. İşçiler, ekonomik ve toplumsal rejimi değiştirmenin, sefalet ve açlıktan kurtulmanın biricik yolu olduğunu kabul ederler. En geri emekçi tabakaları bile, sömürücülere karşı savaşım vermenin gerekli olduğunu anlarlar.

Böylece, ekonomik bunalımlar, kapitalizmin yerine, devrimci yolla burjuva rejimin çelişkilerini ortadan kaldıran ve toplumsal üretici güçlerin gelişmesine sınırsız perspektifler açan sosyalizmi geçirmenin gerekliliğini açıklığa kavuşturur.

19. YÜZYILIN son üçte-birinde, kapitalizm, en yüksek ve en son aşaması olan emperyalizme doğru bir gelişme gösteriyor. Bu aşamanın başlıca ayırdedici çizgisi, serbest rekabetin yerini *tekeller* egemenliğinin almasıdır. Üretici güçler adamakıllı gelişmişti. Metalurjide, büyük çelik fabrikalarına geçmeye zorlayan yeni yöntemler (Bessemer, Thomas, Martin) ortaya çıktı. Birçok önemli buluş (1867'de elektrik dinamosu, 1877'de içten patlarlı motor, 1883-1885'te buhar türbini), sanayi ve taşıtlarda ilerlemeyi hızlandırdı. Yeni tip motorlar, yeni taşıt araçlarının doğmasına neden oldu: 1879'da tramvay, 1885'te otomobil, 1891'de dizel lokomotifi ve 1903'te uçak. Bi-

lim ve tekniğin ilerlemeleri, elektrik enerjisinin üretimine ve uygulanmasına olanak verdi.

Daha önce hafif sanayi başat durumdaydı; 19. yüzyılın son üçte-birinde ağır sanayi ön plana geçti ve hızla gelişti. Böylece, 1870'ten 1900 yılına kadar, dünya çelik üretimi 56; petrol üretimi 25 kat; kömür üretimi 3 kattan fazla arttı. Sanayi üretiminin yoğunlaşması, çok hızlı oldu. Özellikle 1873 ekonomik bunalımından sonra bu yoğunlaşma daha da artmıştır.

Üretici güçlerin gelişmesine ve üretimin yoğunlaşmasına koşut olarak kapitalizmin bütün çelişkilerinin de gittikçe keskinleştiği görüldü. Fazla-üretimden doğan ekonomik bunalımlar daha kısa aralıklarla meydana çıkıyor, yıkıcı etkileri artıyor, işsizlik belirginleşiyordu. Emekçi halka sayısız felâketler getiren kapitalistler arasındaki savaşlar da sıklaştı. Savaşlarda emekçi halkın durumu fazlasıyla kötüleşirken, kapitalistlerin servetleri her zaman olduğu gibi artıyordu. İşçi sınıfının ekonomik ve politik savaşımını güçlendirmede bu durumun büyük etkisi olmuştur.

İşçi hareketi içindeki burjuvazinin ajanları, kapitalist dünyadaki tekellerin egemenliğini, kapitalizmin gelişmesinde geleceğe dönük yeni bir çağa damgasını vurduğunu ilân etmeye çalışmışlardır. Onlara göre, kapitalizm, halk düşmanı niteliğini kaybediyordu, artık "örgütlü", "bunalımsız" olabilirdi. Kautsky ve Hilferding'e göre, çeşitli kapitalist ülkelerde, anlaşarak üretimdeki anarşiyi ve savaşları ortadan kaldırmak olanaklı olabilecekti. Bütün bu "teoriler"in özünde, kapitalizmin çelişkilerini bulandırmak, işçi sınıfının devrimci savaşımını saptırmak amacı vardı.

İşçi sınıfının ideologları, 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl sınırında kapitalizmi belirleyen yeni görüngüleri irdelemek, emperyalizmin açık-seçik bir tahlilini yapmak zo-

rundaydılar. Bu, her şeyden önce, sermaye boyunduruğundan kendini kurtarma savaşımında, işçi sınıfına üstün bir teorik silah vermek için zorunlu idi.

Bu ödevi, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* (1916) ve daha başka yapıtlarıyla, Lenin yerine getirdi. Lenin, emperyalizmin, kapitalizmin bütün temel özelliklerini koruduğunu tanıtladı: üretim araçları üzerinde kapitalist özel mülkiyet, ücretli işçilerin kapitalistler tarafından sömürülmesi, bazılarının zenginliğini artıran ve diğer bazılarının durumunu kötüleştiren üleşim şekli, proletarya ile burjuvazi arasındaki uzlaşmaz karşıt ilişkiler.

Böylece, kapitalizmin bütün ekonomik yasaları emperyalizmde işlemeye devam etmektedir: artı-değer yasası, kapitalist birikimin genel yasası, üretimde rekabet ve anarşi yasası, vb.. Bununla birlikte, emperyalizmde bu yasaların işleyişi, özel nitelikler kazandı.

Emperyalizmin Lenin tarafından tahlili, kapitalizmin tekelci aşamada sahip olduğu başlıca ekonomik belirtileri gösterir: "1) Üretimde ve sermayede görülen yoğunlaşma öyle yüksek bir gelişme derecesine ulaşmıştır ki, iktisadî yaşamda kesin rol oynayan tekelleri yaratmıştır; 2) banka sermayesi sınaî sermayeyle kaynaşmış, ve bu 'malî sermaye' temeli üstünde bir malî oligarşi kurulmuştur; 3) sermaye ihracı, meta ihracından ayrı olarak, özel bir önem kazanmıştır; 4) dünyayı aralarında bölüşen uluslararası tekelci kapitalist birlikler kurulmuştur; 5) en büyük kapitalist güçlerce dünyanın toprak bakımından bölüşülmesi tamamlanmıştır."*

* V. İ. Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Sol Yayınları, Ankara 1978, s. 108.

YEDİNCİ BÖLÜM

EMPERYALİZMİN BAŞLICA EKONOMİK BELİRTİLERİ

1. ÜRETİMİN YOĞUNLAŞMASI VE TEKELLER

ÜRETİMİN YOĞUNLAŞMASI

Emperyalizmden önce, serbest rekabet egemendi. Bu dönemde, bir tek ve aynı çeşit meta, herbiri, bu metayı mümkün olduğu kadar elverişli şekilde satmak isteyen birçok kapitalist tarafından üretiliyordu. Serbest rekabet, zayıfları yıkıma sürüklerken, en güçlüleri zenginleştiriyor ve onların üretimini genişletiyordu. Engels'e göre, "rekabet, modern burjuva toplumda, insanları birbirine saldırtan dörtbaşı mamur bir savaşın ifadesidir".* Bazılarını çökerten, bazılarını da zenginleştiren serbest rekabetin sonu, üretimin *yoğunlaşmasına*, yani üretimin

* F. Engels, *Le Situation de la Classe Laborieuse en Angleterre*, Edition Sociales, Paris 1961, s. 118.

yüzlerce ve binlerce işçi çalıştıran en büyük işletmelerde toplanmasına varır. Üretimin yoğunlaşması, gelişmesinin belirli bir aşamasında, tekeli doğurur. Yoğunlaşma, emperyalist aşamada, en uç noktaya varır.

Örneğin, Almanya'da 50 kişiden fazla insan çalıştıran işletmelerde, tüm işçi ve memurların 1882'de %22'si, 1895'te %30'u, 1907'de %37'si, 1925'te %47,2'si, 1939'da %49,9'u toplanmış bulunuyordu. Batı Almanya'da, 1955'te, çalışan tüm işçi ve memurların %87,1'i, bu nitelikteki işletmelerde toplanmıştır. Birleşik Amerika'da, 1904'te, bir milyon dolar ve daha fazla sermayeli büyük işletmeler, bütün işletmelerin %0,9'unu oluşturuyordu. Bu işletmeler, bütün işçilerin %25,6'sını çalıştırıyor ve Amerikan sanayiinin toplam üretiminin %38'ini sağlıyordu. 1939'da Birleşik Amerika'nın en büyük işletmeleri, ki bunlar bütün işletmelerin %5,2'sini oluşturuyordu, işçilerin %55'ini çalıştırıyor ve toplam sanayi üretiminin de %67,5'ini üretiyorlardı. 1955'te 500 sanayi ortaklığı, sanayi üretiminin yarısına yakın bir kısmını elinde tutuyor ve toplam kâr kitlesinin %68'ini elde ediyordu. Bunlar arasında, bütün ortaklıkların %0,5'ini temsil eden 50 büyük ortaklık, Birleşik Amerika transformasyon sanayii üretiminin hemen hemen dörtte-birini elinde topluyordu. Bugün, Birleşik Amerika'nın en büyük 100 sanayi şirketi ile, diğer emperyalist ülkelerin en büyük 100 şirketi, yaklaşık olarak kapitalist dünya üretiminin üçte-birini ellerinde toplamışlardır.

Sermaye yoğunlaşmasına koşut olarak sermayenin merkezileşmesi izlenir. Birçok sermayenin, bir tek sermaye olarak kaynaşması sonucunda sermayenin çoğalmasına, sermayenin *merkezileşmesi* adı verilir. Bu, anlaşma ile, hisse senetleriyle kurulan şirketler yolu ile ve zorla, yani büyük sermayenin çetin rekabet savaşımı sırasında küçük kapitalist işletmeleri yıkıp yutması ile olabilir.

Rekabet, her kapitalisti, ancak büyük kapitalistlerin kabul ettiği ölçüde meta fiyatlarını düşürmeye zorlar. Küçük işletmeler rekabete dayanamazlar. Ya yıkılıp giderler ya da büyük kapitalistlerin ellerine geçerler. Bu süreç, kesintisiz devam eder.

Üretimin ve sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi, muazzam işçi kitlesini de, büyük ve çok büyük işletmelerde toplar. Bu durum, işçi sınıfının, sermayeye karşı savaşımında, birleşmesini ve örgütlenmesini kolaylaştırır; proletaryayı savaşkan, devrimci bir güç haline getirir. Üretimin ve sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin sonu, emeğin şaşılacak derecede toplum-sallaşmasına, işçilerle kapitalistler arasındaki sınıf savaşımının keskinleşmesine varır.

TEKEL ŞEKİLLERİ

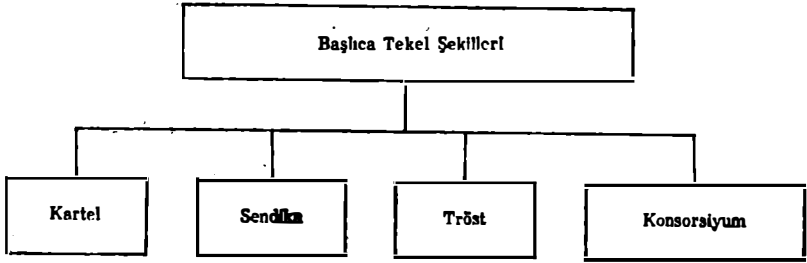
Üretimin yoğunlaşması tekelle sonuçlanır. Önemli bir sermayeye sahip olan en büyük işletmeler, rekabet savaşımında birbirlerini yenmekte zorluk çekerler. Bu koşullar altında, büyük kapitalistler için, sürüm alanlarını, hammadde kaynaklarını paylaşmak, tek tek fiyatlar saptamak, vb. amacıyla bir anlaşmaya varma olanağı, hatta zorunluluğu vardır.

Tekel, şu ya da bu metalden en büyük bir bölümünün üretimini ya da pazarını (çok kez birini ya da ötekini) ellerinde toplayan kapitalistlerin anlaşma ya da gruplaşmalarıdır. Bu gruplaşmaların şekilleri ne olursa olsun, hepsi de tek ve aynı amacı güderler: *en fazla kârı elde etmek.*

Tekelci gruplaşmalar, her şeyden önce, özellikle üretimin hızlı bir tempoyla yoğunlaştığı ağır sanayi dallarında ortaya çıkar. Bununla birlikte, tekeller, ağır sanayiden sonra diğer sektörlere de uzanır.

Tekelci gruplaşmalar çok çeşitlidir. Bunlar, önce, sa-

tiş fiyatları üzerinde, kapitalistler arasındaki uzun süreli anlaşmalara zemin hazırlayan kısa süreli anlaşmalardır.

Kartel, üyelerinin, sürüm alanlarının paylaşılması, satış fiyatları üzerinde anlaştığı kapitalist gruplaşmasıdır; kartelin üyeleri, üretilecek meta miktarını saptarlar. Kartele katılan işletmeler, ürün yapım ve satışlarında tamamen bağımsızdırlar. Savaş-öncesi Almanya ile günümüz Federal Almanyasında geniş ölçüde uygulanan tekel şekli bu tip tekeldir.

Sendika, tekелci gruplaşmanın daha yüksek bir aşamasıdır. Sendikaya bağlı işletmeler tamamıyla bağımsız üretim yaparlar, ama ticarî özerkliklerini kaybederler. Sendika üyelerinin kendileri, hammaddeleri satınalamazlar ve ürünlerini satamazlar. Ama bu işte, ortaklaşa ticarî bir örgüt kurarlar. Bu tekel şekli, devrimden önce Rusya'da geniş ölçüde uygulanırdı.

Tröst, bütün işletmelerin mülkiyetinin ortak hale getirildiği, ve hisse senedi sahiplerine dönüşen eski maliklerin kendi hisse senetleri oranında kâr aldıkları bir tekel şeklidir.

Konsorsiyum, en büyük tröstleri ya da farklı sanayi dallarındaki işletmeleri, bankaları, ticarî firmaları, taşıma ve sigorta kumpanyalarını, bir büyük kapitalistler grubu karşısında, ortak bir malî bağımlılık temeli üzerinde biraraya getirir.

Tröst ve konsorsiyumlar, Birleşik Amerika'da, İngiltere, Fransa, Japonya ve öteki ülkelerde çok geniş yayılma gösterir.

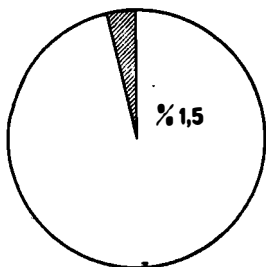
BAŞLICA KAPİTALİST ÜLKELERDE TEKELCİ BİRLİKLER

Emperyalist dönemde, tekeller, kapitalist ülkeler ekonomisinde üstün bir yer tutarlar. Başta esas sanayi dalları olmak üzere, taşımayı, ticareti, sigortaları, bankaları biraraya getirirler. Bazı ülkelere örnek verelim.

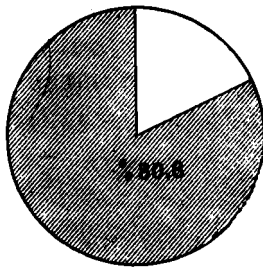
Birleşik Amerika'da demir sanayiine 17 tekel egemendir. Bu tekeller, 1959'da, çelik üretim potansiyelinin %94'ünü denetliyorlardı. Bu tekellerden ikisi, U. S. Steel Corporation ile Bethlehem Steel Corporation, ülke çelik üretim kapasitesinin %50'sini ellerinde tutuyordu. İlk grubun 140 çelik fabrikası ve 180 yüksek fırını vardır. Demir filizi rezervinin %70'e yakın bölümünü denetler ve özel demiryolu ulaşımına sahiptir. Petrol sanayiinde en büyük tekel, Birleşik Amerika ve diğer ülkeler petrol sanayiinde, egemenlik kurmuş 20 kumpanyayı içeren "Standard Oil"dir.

Otomobil sanayiinde üç büyük tekel vardır: Gene-

AB'DNDE HERBİRİNİN AKTİFLERİ 10 MİLYON DOLARI
GEÇEN BÜYÜK ŞİRKETLERİN PAYI
(1958 %)

Toplam
Şirketler

Bütün Şirketlerin
Kazancı

ral Motors, Ford, Chrysler. Bunlar, 1958'de Birleşik Amerika otomobillerinin %93'ünü imal ediyorlardı. Bu üç tekel, aynı zamanda, silah ve savaş melzemesi yapımında da önemli rol oynar. İkinci Dünya Savaşında askerî taşıt araçlarının %100'ünü, uçak motorlarının %75'ini, zırhlı araçların %40'ını, diğer top, tüfek, makineli tüfek ve benzerlerinin de %30'unu yapmışlardır.

İki tekel, General Electric ve Westinkhouse Electric Corporation, elektronik sanayiinde başlıca üretim kapasitelerini ellerinde tutarlar. Kimya sanayiinde, patlayıcı maddelerde, boğucu gazlarda, plastik maddelerde, genel kimya sanayii ürünlerinde ve atom silahı konusunda üstünlüğü Du Pont de Nemours tröstü elinde tutar.

İngiltere'de, Amerika'da olduğu gibi, en büyük tekeller, ekonomiyi paylaşmışlardır. İngiliz Demir ve Çelik Federasyonu, İngiltere'nin başlıca metalurji kumpanyalarını biraraya getirir. En önemli tekel Vickers-Armstrong savaş sanayii konsorsiyumudur. Savaş araçları ve silah üretimi, askerî ve sivil makine ve gemi yapımı, balon ve elektroteknik üretimi, bu tekelin işletmelerinde toplanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında, konsorsiyum, İngiliz hükûmetine 28.000 uçak, 164.000 ağır top, çok büyük sayıda denizaltı sattı. Büyük Britanya'nın siyasal yaşamında en gerici öge konsorsiyumdur.

Kimya sanayiinde en önemli tekel, Imperial Chemical Industries tröstüdür. Boya üretiminin %40'ını, azot üretiminin %95'ini elinde bulunduran bu tröst, büyük kimya sanayii üretiminin %95'ini denetler, ve kimyasal savaş maddelerinin üreticisi olarak başta gelir, Britanya'ya ait başlıca sanayi kollarıyla ve özellikle savaş konsorsiyumlarıyla sıkı bağlar kurmuştur.

Fransa'da, bütün alüminyum üretimini, Aluminium Français karteli denetlemektedir. Boya üretiminin %80'i

de Compagnie Française des Matières Colorantes tarafından denetlenir. Turizm alanındaki ulaşım araçları üretiminin yaklaşık %96'sı, dört tekelin işletmelerinde toplanmıştır, vb..

Batı Almanya'da en büyük tekel, çelik tröstüdür. Bu tröst İkinci Dünya Savaşı öncesinde, 370 kumpanyayı denetliyordu. Almanya'da ve diğer ülkelerde 220 şubesi vardı. Savaşın sonra, Alman çelik tröstü, Amerikan sermayesiyle bütünleşerek yeniden kurulmuştur. Ve bugün, Avrupa kömür ve çelik birliğine katılan başlıca tröstdür (CECA). Krupp, Thyssen ve başka konsorsiyumlar da yeniden kuruldular. Bunlar, yalnız çelik değil, silah da üretiyorlar. Kimyasal sanayiye egemen olan tekel "I. G. Farben-Industrie" konsorsiyumudur ki, İkinci Dünya Savaşı sonunda, Almanya'da 380 fabrikayı ve diğer ülkelerde de 500 kumpanyayı denetliyordu. Bugün, ekonomik durumunu yeniden eski haline getirmiştir.

Ülkede kilit noktalarını tutan büyük tekeller, İtalya'da, Japonya'da, Belçika'da vb. etkinlik göstermektedirler.

TEKELLER VE REKABET

Burjuvazinin ideologları, tekellerin rekabeti kaldırdığını iddia ediyorlar. Oysa tekeller, rekabetle varolurlar.

İlkin, tekellerin egemenliğinin kapitalist ülkeler ekonomisinde kendini göstermesine karşın, üretimin bir tek dalında bile %100 tekelleşme çok seyrek bir istisnadır. *Tekeler katılmayan* (bunlar marjinal denilen işletmelerdir) *kapitalistler ile tekeller arasında* rekabet vardır. Bu savaşında, tekeller, marjinal işletmeyi tekeller içine girmeye zorlamak ya da kesin olarak ortadan kaldırmak için her çareye başvururlar.

İkinci olarak, *tekellerin içinde* de rekabet vardır. Kartellere, sendikalara katılanlar, en iyi pazarlar, üretimde

en büyük pay uğruna didişirler. Tröst ve konsorsiyumlar da kilit noktaları tutmak, büyük hisse senetleri paketlerini ele geçirmek ve kâr paylarını bölüşmek için kapitalistler arası savaşım sürüp gider. Tekeller içindeki çatışma, çok kez gizli bir nitelik taşır ve ancak çok ağır durumlarda, bu, dışavurup tekelin çözülmesine varır. Çözülen bu tekelin yerine de bir başkası geçer.

Üçüncüsü, *tekeller, bir tek ve aynı dalda da birbirlerine cephe alırlar*. Bu durum, [üretim —ç.] dalında bir tek tekel olacağı yerde, birçok tekel bulunduğu takdirde sözkonusudur.

Dördüncüsü, emperyalizm döneminde, rekabet, *farklı üretim dallarındaki tekeller* arasında çok keskin bir nitelik kazanır. Örneğin, kömür ve metalurji tekelleri arasında olduğu gibi.

Tekelin, kapitalist ekonominin yöntemli gelişmesi demek olduğunu ileri süren burjuva ideologlarının iddiaları uydurmadır. Serbest rekabetten doğan tekel, serbest rekabeti ortadan kaldırmaz. Onun yanısıra varlığını sürdürür. Tekeller egemenliğinde rekabet, özellikle azgın ve soyguncu bir nitelik alır. Hasmını ezmek için, her türlü hileye, şantaja, malî tertiplere, şiddete başvurmaktan kaçınmaz.

Emperyalizm, rekabeti ortadan kaldırmaz. Bu, açıkça, “iki çelişki ilke’nin, emperyalizmi niteleyen rekabetin ve tekelin birbirine bağılılığıdır; emperyalizmin iflâsını, yani sosyalist devrimi hazırlayan da budur”.*

2. MALÎ SERMAYE VE MALÎ OLİGARŞİ

SERMAYENİN YOĞUNLAŞMASI VE BANKA TEKELLERİ

Üretimin yoğunlaşması ve sanayi tekellerinin oluşması, kaçınılmaz olarak, banka sermayesinin yoğunlaş-

* V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, c. 24, s. 478.

masına ve *banka tekellerinin* yaratılmasına varır. Bankalar arasındaki çetin savaşım, kaçınılmaz olarak, büyük bankaların küçükleri yutmasıyla sonuçlanır. Büyük bankalar, aralarında anlaşmaya varırlar, ve böylece banka tekelleri ortaya çıkar. Bunlar, küçük bankaları, tasarruf sandıklarıyla kredi şirketlerini egemenlikleri altına alırlar. Bu tekellerden herbiri, daha az önemde, onlarca, bazan da yüzlerce bankayı denetler. Bankaların sayısı ve onların iş hacmi artar. Örneğin 1900 yılında, Birleşik Amerika'da, 10.785 milyon dolar aktifi olan 10.382 banka vardı; 1940'ta 15.017'ye yükselen bankanın 80.213 milyon dolar aktifi oldu. Dolayısıyla, Birleşik Amerika'da 40 yılda banka sayısı %50 artarken banka aktifleri 8 kat olarak artmıştır. Tüm mevduatın, 1900'de %15'i, 1956'da %31'i, ülkenin bellibaşlı 20 bankasında toplanmış bulunuyordu; İngiltere'de, 1900'de tüm mevduatın %28'i ve 1952'de ise %70'i en büyük beş bankanın aktiflerinde gösterilmektedir.

Bankaların yoğunlaşması ve banka tekellerinin oluşması, bankalarla sanayi arasındaki ilişkilerin değişmesiyle sonuçlandı.

BANKALARIN YENİ ROLÜ

Başlangıçta, bankalar, tediye basit birer aracı idiler. Kapitalizm geliştikçe, kredi işlemleri de yaygınlaştı. Banka, belirli bir süre içinde, kendi sermayelerinden yararlanamayan kapitalistlerin sermayesini, bu sermayeye gereksinmesi olan kapitalistlerin emrine sundu. Yoğunlaşan ve merkezileşen bankalar, ekonominin tümü üzerinde sınırsız bir iktidar yürütürler.

Büyük bankalar, kapitalistlerin cari hesaplarını kendilerinde toplayarak, onların iş durumları hakkında bilgi edinir, onları denetler ve kendilerine bağımlı duruma getirerek, kredi koşullarını ağırlaştırarak ya da kolaylaştırarak

sanayi kapitalistlerine ve onların faaliyetlerine yön verirler.

Böylece, ödeme işlemlerinde mütevazı birer aracı olan bankalar, kudretli malî merkezler haline geldiler.

Bu durum, üretimin yoğunlaşmasını hızlandırmakta önemli etkide bulundu. Çünkü, bankalar, tek el olarak kurulan büyük işletmelere, ilk olarak, kredi açtılar. Bankalar kendileriyle ortaklık kurdukları tekellerden düşük faiz aldılar ve tek elci birlikte kendilerine belirleyici bir rol sağlamaya elverişli miktarda hisse senetleri satınalmaya başladılar.

MALÎ SERMAYE

Lenin, *malî sermayenin* özü konusunda şöyle yazıyor: "Üretimin yoğunlaşması, bunun sonucu olarak, tekeller; sanayi ve bankaların kaynaşması ya da iç içe girmesi — işte malî sermayenin oluşum tarihi ve bu kavramın özü."*

Bankalar, sanayi, ticaret, ulaştırma, sigorta vb. tekellerinden hisse senetleri satınalarak, bu tekellerin ortak sahipleri haline geldiler. Öte yandan, sanayi tekelleri de, ortaklık kurdukları bankaların hisse senetlerine sahip oldular. Bunun sonucu olarak da, tek elci banka sermayesiyle tek elci sanayi sermayesi *iç içe girdi*. Bu andan başlayarak *malî sermaye* ortaya çıktı.

Banka sermayesiyle sanayi sermayesinin iç içe girişi, değişik şekillere bürünür. Bu iç içe giriş, özellikle, *personel birliği* şeklinde, yani aynı kişilerin banka, sanayi, ticaret vb. tekellerinin başında bulunması şeklinde kendini gösterir. Banka yöneticileri, sanayi işletmelerinin yönetim kurullarında yer alırlar; sanayi tekellerinin temsilcileri de banka yönetimine katılmışlardır.

* V. İ. Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, s. 58.

Örneğin, Birleşik Amerika'da, sayısı 400 olan dar bir sanayici ve bankacı grubu vardır; bu grup, en önemli 250 kumpanyada 1.200'e yakın makam işgal eder. Böyle "birçok makam toplama"nın tipik temsilcisi Rockefeller'lerden birisi olan, 10'dan fazla kumpanyada yöneticilik görevi yürüten Lawrence Rockefeller'dir.

Büyük Britanya'da, en büyük 8 bankanın 200 yöneticisinden 160'ı, 33 sanayi tekelinde, 31 sigorta şirketi ve inşaat işletmesinde, 17 banka ve diğer malî kurumda, 98 sanayi şirketinde, 87 sanayi şirketiyle yabancı bankalar ve eski İngiliz imparatorluğu ülkelerinde yönetim kurulları makamlarında bulunmaktadırlar. Birçokları da İngiltere sanayi ve nakliye tekellerinde temsilci olarak, kendi hesaplarına büyük bankaların yönetim kurullarında yer alırlar. British Petroleum şirketinin, Midland Bank, Lloyds Bank ve National Provincial Bank gibi en büyük üç bankanın yönetim kurullarında temsil edilmesi böyle olmuştur.

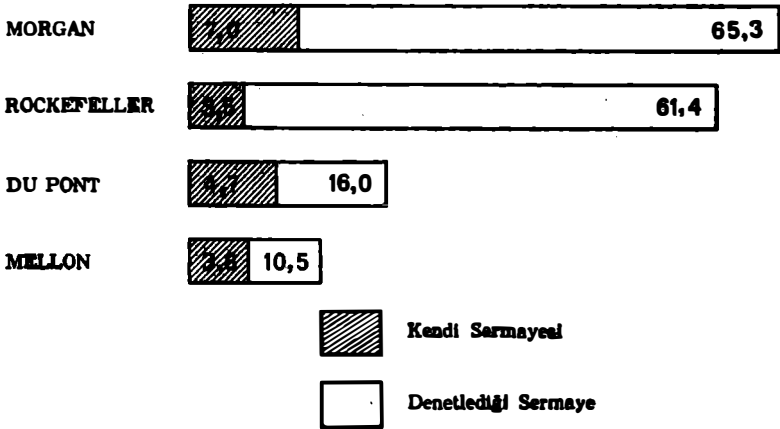
Fransa'da, Paris Bankasıyla Hollanda Bankasının yöneticileri, birçok işletmelerde iştirakleri ve emrinde bir yığın şubeleri bulunan şirketlerin yönetim kurullarında 190 makam işgal ederler.

Almanya'da, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Deutsche Bank'ın 54 yöneticisi, farklı şirketlerde 707 yönetim makamı işgal ediyorlardı. 1958'de, bu bankanın 48 üyesi, *Batı Almanya*'nın en büyük 126 anonim şirketinde toplam olarak 662 yönetim makamını ellerinde tutuyorlardı. Bu bankanın yönetim kurulu başkanı olan Abs, 40'tan fazla ticarî ve sınaî banka işletmesinin yönetim ve denetim kurullarında makam tutmuştur (Hitler zamanında 42 idi).

Malî oligarşinin egemenliği, malî sermaye iktidarının somut ifadesidir.

Tekellerin ve malî sermayenin gelişmesi, en büyük bankacı ve sanayicilerden oluşan bir grubun, ülkenin ekonomi ve politikasında üstün bir konum alması sonucunu verdi. *Malî oligarşi*, yani birkaç finans kralının egemenlik ve iktidarı ortaya çıktı. Ekonomik yaşamın bütün önemli dalları, kapitalist ülkelerin bütün politik kilit noktaları malî oligarşinin elindedir.

**MALİ GRUPLARIN DENETLEDİKLERİ
SERMAYE HACMİ
(MİLYAR OLARAK)**

Örneğin, *Amerika Birleşik Devletleri*'nde, ülke ekonomisinde belirleyici rol oynayan yedi malî grup vardır: Morgan, Rockefeller, Dupont, Mellon, Bank of Amerika'nın Chicago ve Cleveland grupları ve First National City Bank. 1955'te bu gruplar tarafından denetlenmiş olan aktifler toplamı 218,5 milyar dolara yükselmmişti. En önemlileri, Morgan ve Rockefeller gruplarıdır. 1955'te Morgan'ın etki alanında bulunan banka ve kumpanyalarda 65,3 milyar dolarlık sermaye vardı. Bunlardan 5'i çok

önemli banka, 14'ü demiryolu kumpanyası, telefon alanındaki tekeller, radyo ve kablo şebekeleri, "U. S. Steel Corporatian", "General Electric" ve benzerleridir. 1955'te Rockefeller'in etki alanına giren banka ve kumpanyalardaki sermaye toplamı 61,4 milyar dolardı. Bunlar, "Standart Oil", çok önemli petrol, demiryolu, metalurji vb. tekelleridir. Birleşik Amerika'da nüfusun %1'ini temsil eden milyoner ve milyarderler, ülke zenginliğinin %60'ını ellerinde tutarlar.

İngiltere'de ülkenin ekonomisinde sekiz mali grup kesin rol oynar. Ekonominin başlıca bölümlerini denetlerler. Bir zamanlar Britanya İmparatorluğunu oluşturan ülkelerin ekonomilerini de kendilerine bağımlı kılmışlardır.

Mali oligarşinin egemenliği, diğer kapitalist ülkelerde de aynı şekildedir.

Mali oligarşi, iktisadî alandaki egemenliğini, *iştirakler sistemi* aracılığıyla yürütür. Bu sistemin özü şudur: Bir büyük parababası ya da bir parababaları grubu, hisse senetleri paketi ve öbür yöntemler sayesinde, "ana şirket" olan en büyük hisse senetli şirketi denetler. Ana şirket, başka şirketlerin hisse senetlerini satın alır ve büyük hisse senetleri paketine sahip olduğundan, kendisine bağlı bulunan "yavru şirketler" üzerinde egemenliğini gösterir; "yavru şirketler" de kendi "yavru şirketleri" üzerinde egemenlik kurar, vb.. İştirak sistemi sayesinde, örneğin elinde 1 milyar doları olan parababası çok daha büyük sermayeleri denetleyebilir. Büyük sermayenin egemenlik alanı, bu yoldan gitgide genişler. Bu sistem, tepe noktasında malî dünyanın en önemli kişilerinin bulunduğu bir piramide benzetilebilir.

Mali oligarşi, politik planda da egemenlik kurar; tekeller, hükümet aygıtıyla bütünleşirler. Tekelci devlet kapitalizminin doğup gelişmesi işte böyledir.

3. SERMAYE İHRACI

DÜNYANIN TOPRAK VE EKONOMİK BAKIMDAN PAYLAŞILMASI

SERMAYE İHRACI

Emperyalizmden önce, ülkelerarası ekonomik ilişkilerin başlıca biçimi, dış ticaret, meta ihracı idi. Emperyalizm döneminde, dünya ticareti daha da genişledi. Ama bu kez ön plana geçen, sermaye ihracıdır. Emperyalizm döneminde, *sermaye ihracı*, kapitalist dünyanın en büyük bölümünün birçok emperyalist ülke tarafından sömürme aracı haline geldi.

Tekeller egemenliğinde sanayi bakımından gelişmiş kapitalist ülkelerde bir sermayeler "fazlası" oluşur. Kuşkusuz, eğer tekeller, sermayelerini emekçilerin yaşam düzeyini yükseltmede ve tarımda geri kalmışlığı gidermede kullansalardı, hiçbir sermaye "fazlası" olmazdı. Ama, o zaman da, kapitalizm, kapitalizm olmazdı. Kapitalistler, sermayelerini, nerede yüksek kâr sağarlarsa oraya yatırmakta kullanırlar.

Sermaye, yabancı ülkelere iki şekilde ihraç edilir: *ikraz sermayesi* ve üretici sermaye. *İkraz sermayesi* ihracı, başka ülkelerin hükümetlerine ya da kapitalistlerine borç verilince gerçekleşir. Borçlu ülke, faiz ödemek zorundadır. Bu andan itibaren de, işçiler tarafından yaratılan artı-değer, faiz şeklinde, sermaye ihracatçısı ülkeye akar.

Üretici sermaye ihracı, kapitalistler, başka ülkelerde sanayi işletmeleri, demiryolları, vb. kurdukları zaman ortaya çıkar. Uygulama böyle olur. Örneğin, Birleşik Amerika'da, Latin Amerika ülkelerinden birinde petrol işletmesi kurulması amacıyla, bir hisse senetli ortaklık kurulur. Çıkarılan hisse senetleri, Amerikan kapitalistleri tarafından toplanır. Hisse senetlerinin satışından el-

de edilen sermayelerle, işletmelerde şantiyeler faaliyete geçer. Bu işletmelerden gelen kârlar, hisse senetleri sahiplerine, yani Amerikan kapitalistlerine gidecektir. Her iki durumda da sermaye, yüksek tekel kârı elde etmek amacıyla ihraç edilmiştir.

Sermayeler, özellikle az gelişmiş ülkelere ihraç edilir. Oralarda sermaye yetersiz, toprak ucuz, hammadde-ler bol, ücretler düşüktür. Bütün bunlar, sermaye için elverişli bir yatırım alanı oluştururlar. En çok Afrika'ya, Latin Amerika ülkelerine, Yakın-Doğu ve Orta-Doğu ülkelerine sermaye ihracı yapılıyor. Sanayi bakımından gelişmiş ülkelere de sermaye ihraç edilir. Sermaye ihracı, sermaye ithal eden ülkeler için olduğu kadar, sermaye ihracatçısı ülkeler için de ağır sonuçlar doğurur.

Sermaye ithal eden ülkelerde kapitalizm hızlı bir tempoyla ilerlerken, aynı zamanda, kendine özgü bütün çelişkiler de ortaya çıkar: yığınların sefaleti ve yıkımı, toprağın verimsizleşmesi ve diğer ulusal kaynakların barbar bir sömürüye bağımlı kılınması vb.. Yabancı sermayenin etkisi altında, az gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişmesi tek yanlı ve çarpıktır. Yabancı sermayenin gereksinmesine uydurulmuştur. Bütün çabalar, özellikle, maden çıkarma sanayii ve ihracata dönük tarımsal üretim üzerinde toplanır.

Sermaye ihracatçısı ülkelerde bu faaliyet, çifte sonuç verir. Bir yandan, yurtdışında kurulan işletmelerden kâr ya da faiz şekli altında dışardan artı-değer sağladıkları için, zenginliklerini artırırılar. Öte yandan da, sermaye ihracı ülke içersindeki yatırım olanaklarını da-raltır.

Sermaye ihracı, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri pekiştirir. Ama bu, ekonomik bakımdan geri ülkele-rin, gelişmiş ülkeler tarafından sömürülmesi demektir.

Burjuvazinin ideologları, emperyalist dönemde, ser-

maye ihracını, geri ülkelere yapılan bir "yardım", bir "iyilik" olarak göstermeye çalışırlar. Buna bağlı olarak, bir de sömürGESİZLEŞTİRME teorisi ortaya çıkmıştır. Bu teoriye bakılırsa, emperyalizm, sömürgeler sanayiinin gelişmesine katkıda bulunacak, onların metropoller karşısındaki bağımlılıklarını azaltacaktır. Bu teori, sermaye ihracının emperyalist niteliğini gizlemeyi amaçlar. Gerçekte, burada; sömürGESİZLEŞTİRME değil, bazı ülkelerin diğer bazıları tarafından köleleştirilmesi amacı sözkonusudur.

İkinci Dünya Savaşından sonra, sermaye ihracında yeni özellikler ortaya çıktı. Bazı Avrupa ve Asya ülkelerinin kapitalizmden kopması, sermaye yatırım alanını hissedilir ölçüde azalttı.

Savaştan sonra, sermaye ihracı konusunda, eşitsizlik daha da arttı. İngiltere ve Fransa, dış yatırımlarını önemli ölçüde azalttılar. Buna karşılık, Birleşik Amerika'nın sermaye ihracı ise, yoğun bir artış göstermiştir. 1949'da, yabancı ülkelere yapılan Amerikan sermaye yatırımları, diğer bütün kapitalist ülkelerin toplam sermaye yatırımından fazladır. 1939'dan 1955'e kadar, dış ülkelere yapılan Amerikan yatırımları, hemen hemen dört katlık bir artış gösterir.

Amerika Birleşik Devletleri, daha çok, az gelişmiş Latin Amerika, Asya ve Afrika ülkelerinde olduğu kadar, Batı Avrupa'nın Büyük Britanya, Fransa, Batı Almanya gibi gelişmiş ülkelere de hükümet ikrazları ve kredileri şeklinde sermaye ihraç etmiştir. Birleşik Amerika, kapitalist dünyanın malî sömürü merkezidir.

Bu ikraz ve krediler, ekonomik ve hatta askerî ve politik bir nitelik taşır.

Gelişmiş kapitalist ülkelerdeki malî oligarşi, kendi denetimindeki sermaye ithalâtçısı ülkelerin ekonomisini, sermaye ihracı yolu ile bağımlı hale getirmeye çalışır.

Sermaye, birçok ülke tarafından ihraç edilir. Her emperyalist ülke, hesabına gelen ülkelere sermaye ihraç etmek için çalışır. Bu durum, giderek kapitalistler ve hatta emperyalist ülkeler arasında rekabet ve savaşıma varır, ve tüm kapitalist dünyadaki çelişkileri şiddetlendirir.

DÜNYANIN KAPİTALİST BİRLİKLER ARASINDA EKONOMİK BAKIMDAN PAYLAŞILMASI

Kapitalist ülkelerde tekeller, her şeyden önce, iç pazar üzerinde tam egemenlik kurmaya çalışırlar. Onu kendi aralarında paylaşırlar, ve aşırı kâr elde etmek için fiyat düzeylerini yapay olarak yüksek tutarlar. Tekeller, yüksek fiyatları muhafaza etmek için iç pazarı, yabancı rekabete karşı korumak üzere omuz omuza verirler. Bu amaçla, devletler, sınırlayıcı gümrük vergileri koyarlar ve hatta bazı metaların ithalini düpedüz yasaklarlar. Gümrük vergileri çok kez metanın değerini kat kat aşar. Böylece, tekelin iç pazardaki egemenliği sağlanmış olur.

Bununla birlikte iç pazar sınırlıdır. Büyük işletmeler tarafından sunulan geniş meta yığınlarını emecek güçte değildir. Bunun içindir ki, tekeller, metalarını da-ima dış pazarlara aktarmaya çabalarlar. Ama dış pazarlar gümrük vergileriyle korunduğu zaman, buralara nasıl ulaşmalı?

Gümrük vergilerinden kurtulmak için sermaye ihracına başvurulur. Kapitalistler, yabancı ülkelerde, bu ülkelerin pazarlarını emtiaya boğan fabrikalar kurarlar. Ağır gümrük vergilerini aşmak ve dış pazarları elde tutmakta kullanılan önemli bir yöntem de dampingdir. *Damping* ya da zararına satış, ihraç edilen metaların diğer ülkelerde düşük, hatta bazan üretim giderleri altında bir fiyatla satılması demektir. Tekeller, düşük fiyatlar yoluyla rakiplerini safdışı bıraktıktan sonra, meta fiyatla-

rını tekrar yükseltirler.

Dış pazarlar, hammadde kaynakları ve sermaye yatırım alanları uğruna savaşım, dünyanın, farklı tekellerin nüfuz bölgeleri olarak ekonomik bakımdan paylaşılmasına varır. Tekellerin şu ya da bu devletin sınırları dışına taşması, üretim ve sermayenin yüksek derecede bir yoğunlaşmasını gösterir ki, Lenin buna *supermonopole* adını vermiştir.

Bir üretim kolunda birçok tröst ya da sendika, kapitalist dünya topluluğu içinde kesin bir rol oynamaya başladığı zaman, uluslararası tekellerin oluşum koşulları yaratılmış olur. *Uluslararası tekeller* demek, çeşitli ülkelerin en büyük tekelleri arasında, pazarların ve hammadde kaynaklarının paylaşılması üzerine, üretim hacmi fiyatlar politikası vb. üzerine anlaşmalar demektir.

Uluslararası tekellerin ortaya çıkışı, 1860-1880 yıllarına kadar uzanır. 19. yüzyılın sonunda, 40 kadar tekel vardı. İkinci Dünya Savaşı öncesinde ise (1939), tekel sayısı 300'ü geçmiştir. Bugün 350 kadar tekel vardır. Kapitalist ülkelerin en büyük tekelleri, uluslararası tekel görünümündedir.

Lenin, Birinci Dünya Savaşı öncesinde, dünya elektronik sanayiinin Birleşik Amerika ve Almanya tarafından tekelleştirildiğini ortaya koyar. Almanya'da bulunan Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft'ın (AEG) birçok Avrupa ve Amerika ülkelerinde işletme ve şubeleri vardı. Elektronik sanayii, Birleşik Amerika'da, General Electric Company tarafından tekelleştirilmişti. Bunun da, bütün Amerika'da işletme ve şubeleri vardı ve Avrupa ülkelerine de nüfuz etmeye başlamıştı. 1907'de, bu tekeller, bütün dünyanın kendi aralarında nüfuz bölgelerine ayrılması konusunda bir anlaşmaya vardılar. Alman ortaklığı, Avrupa ve bir kısım Asya pazarlarını, Amerikan kumpanyası da Amerika kıtasındaki ülkelerin pazar-

larını aldı.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde, dünya petrol pazarı, Amerikan Standart Oil ile İngiliz-Hollanda şirketi Royal Dutch Shell arasında paylaşılmıştı.

Uluslararası tekeller, egemenliklerini, silah üretimi dahil, bütün sanayi kollarında yürütmüşlerdir. İngiltere'de Cickers Armstrong, Fransa'da Schneider-Creusot, Almanya'da Krupp gibi en büyük savaş sanayii firmaları, uzun bir dönem boyunca birbirlerine bağlı kaldılar. Sürüm alanlarını paylaşmışlardı ve her iyi ödeme yapana silah sağlıyorlardı. Bu firmalar arasındaki ilişkiler savaş boyunca devam etti.

İkinci Dünya Savaşı ertesinde uluslararası birlikler, devletlerarası gruplaşmalar ortaya çıktı. Bunlar arasında en güçlülere, Fransa, Batı Almanya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya'nın kömür ve metalurji sanayiini içine alan Avrupa Kömür ve Çelik Birliği, altı Avrupa ülkesini biraraya getiren Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar) ve Avusturya, İngiltere, Danimarka, Norveç, Portekiz, İsviçre ve İsveç'in katıldıkları Avrupa Serbest-Değişim Birliğidir (AELE).

Kapitalist ülkelerin eşit olmayan gelişmesi nedeniyle, uluslararası tekellerin güçler ilişkisi sürekli olarak değişir. Uluslararası tekellerin yaratılması, dünyanın paylaşılması uğruna savaşımın sona erdiğini ve emperyalist ülkelerin barışçı işbirliğine giretiklerini değil, bu savaşımın keskinleştiğini gösterir.

Böylece, sermaye ihracı ve uluslararası tekellerin oluşmasıyla, malî sermaye kodamanları, dünyayı ekonomik planda bölüşürler, yani dünya nüfuz bölgelerine ayrılır. Dünyanın ekonomik bakımdan paylaşılması uğruna savaşım, dünyanın toprak bakımından paylaşılması uğruna savaşımı doğurur.

Emperyalizme geçiş döneminde, sömürgelere elkoyma, bir hayli ileri gitmiştir. 1876'dan 1914'e kadar "büyük" devletler, 25 milyon kilometrekarelik sömürge, yani metropollerin kendi yüzölçümlerinden bir-buçuk kat fazla bir toprak elde ettiler. En büyük sömürge sahibi devlet, İngiltere olmuştur. 1876'da sahip olduğu sömürgelerin yüzölçümü 22,5 milyon km² ve nüfusu da 251,9 milyondur. 1914'te, yüzölçümü toplamı 11 milyon km² ve nüfusu da 141,6 milyona daha artmıştır. 1876'da Almanya'nın, Birleşik Amerika'nın ve Japonya'nın sömürgeleri yoktu. Fransa'nın ise yok gibiydi. 1914'e doğru, bu dört büyük devlet, yüzölçümü 14,1 milyon km² ve nüfusu da, aşağı yukarı 100 milyon olan bir sömürge topluluğuna sahip oldu.

20. yüzyıl başında, dünyanın toprak olarak paylaşılması tamamlanmıştı. Artık, "serbest" toprak kalmamıştı. Öyle ki, herhangi bir toprak, eski sahibinden ancak zorla alınabilirdi. Dünyanın yeniden paylaşılması sorunu gündeme geldi.

Dünyanın yeniden paylaşılması uğruna ilk savaş 1898'de, ABD'nin İspanya'ya karşı açtığı savaştır. Sonuçta, Amerikan emperyalistleri, Filipinler, Porto-Rico, Guam, Küba, Havai ve Samoa adalarını zaptettiler.

Dünyanın yeniden paylaşılmasını gerçekleştirmek için emperyalistler Birinci ve İkinci Dünya Savaşını başlatmışlardır.

Kapitalizmin emperyalist aşamaya geçişiyle, *dünya kapitalist ekonomi sisteminin* oluşumu tamamlanır. Bu sistemin oluşumu, ekonomik bakımdan az gelişmiş ülkelerin, güçlü emperyalist devletlere boyuneğmesiyle olur. Emperyalizmin sömürge sistemi, dünya kapitalist ekonomi sisteminin bütünleyici parçasıdır.

Emperyalist sömürge sistemi, sömürgeleri, yarı-sömürgeleri ve emperyalist devletler tarafından ezilen ve sömürülen bağımlı ülkeleri içine alır. Emperyalist sömürge sistemi, 19. yüzyılın son üçte-biri ve 20. yüzyılın başında, dünyanın, emperyalist devletler tarafından toprak ve ekonomik bakımdan paylaşılmasının sonucudur.

Kapitalizmin savunucuları, emperyalizmin sömürge ve bağımlı ülkeleri uygarlaştırdıklarını, sömürge ve bağımlı ülke halklarının kültürlerini yükselttiklerini tanıtlamaya çalışırlar. Aslında bu yakıştırmaların gerçekte hiçbir ilgisi yoktur. Sömürge ve bağımlı ülkeleri ayırdeden şey, kültürün ilerlemesi değil, nüfusun hemen hemen tam kara cahilliği, tıbbî tedavinin yokluğu, ekonominin geriliğidir. Emperyalistler, egemenliklerini sürdürmek için bu ülkelerde ilerlemeyi, yapay yollarla engellerler. Emperyalistler, sömürgeleri, buralara “uygarlık” götürmek için değil, azamî kâr sağlamak için zaptederler.

Emperyalist dönemde sömürge ve bağımlı ülkelerin önemi, emperyalist devletler için, sürüm alanları olarak hatırı sayılır ölçüde artar. Örneğin, 1930’da İngiltere, bütün ihracatının %43,5’ini, 1949’da %54’ünü sömürgelerine yöneltiyordu. Emperyalistler, kendi sömürge ve bağımlı ülkelerini, uyguladıkları gümrük politikası sayesinde rekabetten koruyarak, en berbat mallarını, yüksek fiyatlarla bu ülkelere sevkette olanağına sahip olurlar.

Sermaye yatırım bölgeleri olarak, sömürgelerin rolü sürekli artar. Emperyalistler buraları yabancı rekabetten uzak tutarlar. Emek-gücü ve hammaddeler ucuzdur. Emperyalistlere, yatırılan sermaye üzerinden yüksek kârlar sağlayan da budur. Sömürgelerde, sermayeler, genel kural olarak maden çıkarma sanayiine ayrılır. Tarımda ise, herhangi bir tarımsal üretim üzerinde uz-

manlaşma sözkonusudur (kauçuk, kahve, pamuk, vb.). Bu nedenle, sömürge ülkelerin gelişmesi tek yanlı bir nitelik taşır. Emperyalist devletler için sömürgeler, hammadde ve tarım ürünleri teslim eden basit bir ek haline gelirler.

Kapitalist tekeller, en fazla hammaddeye sahip olmaya çalışırlar. Örneğin, 1962 sonu itibarıyla kapitalist ülkelerde tahmin edilen petrol rezervleri —26.689 milyon tonu, yani %69'u Yakın-Doğu ve Orta-Doğu, %0,6'sı Batı Avrupa ülkelerinde olmak üzere— 38.755 milyon tona yükseliyordu. Bunun içindir ki, Birleşik Devletler, İngiltere, Fransa, İtalya vb. ülkelerin tekelleri arasında, Yakın-Doğu ve Orta-Doğu'nun petrol kaynakları uğruna savaşım, devam etti. Hammadde kaynaklarının elde edilmesi, sanayi tekellerine, dünya pazarlarına fiyat empoze etme ve yüksek kârlar sağlama olanağı verir.

Sömürge ve bağımlı ülkelerin askerî stratejik rolü de artmıştır. Emperyalist devletler, destek noktalarını, deniz ve hava üslerini bu ülkelerde kurarlar.

Metropollerin malî sermayesi, sömürge ve bağımlı ülke halklarını amansızca sömürür. Genel kural olarak, bu ülkelerde iş yasası diye bir şey yoktur. Çocuk emekgücü geniş ölçüde kullanılır, kadın emeğine erkeklerden daha düşük ücret ödenir. Ücret çok düşük, işgünü 12-14 saattir. Bu ülkelerdeki emekçilerin içinde bulundukları dayanılmaz durum, açlığa, salgın hastalıklara, nüfusun düşkünleşmesine neden olur.

Emperyalist boyunduruk ve sömürü, sömürge ve bağımlı ülkelerin halklarını zorunlu olarak direnişe ve kendi ulusal bağımsızlıkları uğruna savaşıma iter. Emperyalizmin yıkılıp parçalanmasının başlangıcı olan İkinci Dünya Savaşından sonra, ulusal kurtuluş hareketleri, büyük bir genişlik kazanmıştır.

4. TEKEL KÂRI, TEKELCİ KAPİTALİZMİN İTİCİ GÜCÜ

TEKEL KÂRI

Kapitalizmin her aşamadaki temel ekonomik yasası, artı-değer yasasıdır. Kapitalist yapının gelişmesini bu yasa belirler. Bu, kapitalistlerin, işçilerin ödenmemiş emeğine elkoyma, artı-değeri artırma isteğini ifade eder. Ama, kapitalizmin temel ekonomik yasasının sürdürdüğü işlev biçimleri, kapitalizmin birbirinden farklı aşamalarında aynı değildir.

Emperyalizmden önce, serbest rekabetin egemen olduğu dönemde, en fazla kâr sağlama, sermayeleri bir üretim dalından bir başka üretim dalına azçok serbest bir aktarmayla birlikte geliyordu. Birbiriyle rekabet eden birçok işletme vardı. Bunun sonucu, ortalama kâr oranı oluşuyordu.

Emperyalizm döneminde, serbest rekabetin yerini tekellerin egemenliği aldı. Bu durum, tekellere şu ya da bu üretim dalında en yüksek kârı elde etme olanağı veren ekonomik koşulları yaratır. *Yüksek tekel kârı*, tekellerin, belli bir üretim ya da değişim alanında, yürüttükleri egemenlik sayesinde aldıkları, ortalama kârın üzerinde bir kâr fazlasını içerir.

Emperyalizmde, tekeller tarafından üretilen metalar, önceden olduğu gibi, üretim fiyatlarına değil, *tekel fiyatına* satılırlar. Bu fiyat, üretim harcamalarını ve yüksek bir tekel kârını içerir.

Kapitalistler, yüksek tekel kârını hangi yollardan gerçekleştirirler?

TEKEL KÂRININ KAYNAKLARI

Tekel kârının temeli, her kapitalist kârda olduğu gibi, aşırı şekilde sömürülen işçilerden sızdırılan *artı-değer*dir. Üretimin örgütlenmesi konusunda, işin makineleş-

mesinin, "rasyonalizasyon"unun ve yeğînleştirilmesinin sonucu olarak, çeşitli terletme sistemlerinin büyük çapta uygulanması, artı-değer oranı ve kitlesinin artırılmasına varır.

Ücretini aldıktan sonra da işçinin, burjuvazinin bir başka kesimi —ev sahipleri, tüccarlar vb.— tarafından sömürülmesi devam eder.

Köylülüğün sömürülmesi de yüksek tekel kârı için bir kaynaktır. Tekeller köylü yığınlarını sömürürler. Bunlar, mamul maddeleri yüksek fiyatla satarlar, ve aynı zamanda gırtlaklarına kadar borca batan, kendi işletmelerinin yıkımıyla, topraklarının ve mülklerinin yok pahasına elden çıkmasıyla karşı karşıya bulunan köylülerin tarımsal ürünlerini ucuz fiyatla satınalırlar.

Proletarya, emekçi köylülük ve nüfusun bütün dar gelirli grupları, burjuva devlet ve onun gerisinde bulunan büyük tekeller adına, *vergilerle, borçlanmalarla ve kâğıt paranın değer kaybetmesiyle* ifade edilen, ve halk yığınlarının durumunu daha da ağırlaştıran ek bir sömürü boyunduruğuyla karşı karşıya kalırlar.

Tekeller, *sömürgelerdeki ve diğer az gelişmiş ülkelerdeki halkları sömürerek*, büyük ölçüde zenginleşirler. Oralarda ücretler, en zorunlu maddeleri almak için bile yetersizdir. Vergiler, emekçilerin bellerini büker. Hem sanayide, hem de tarımda, açıkça, zorla çalıştırma uygulanır. Tekeller, sömürge ülkelerde, metalarını yüksek fiyatla satarak, hammadde ve besin maddelerini düşük tekel fiyatına satınalarak da zenginleşirler. Bu eşit olmayan değişim yoluyla, az gelişmiş ülkeler yılda 14-16 milyar dolar kaybederler.

Savaşlar ve ekonominin askerileştirilmesi yolu ile de yüksek tekel kârları elde edilir. Savaş zamanlarında, işçilerin sömürülme derecesi önemli ölçüde artar. Çünkü, işletmelerde en sert iş disiplini uygulanır. Vergiler yük-

selirken meta fiyatları da yükselir. Bütün bunlar kapitalistlere sınırsız kârlar sağlar. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sırasında, Amerikan tekellerinin kazançları, yedi kattan fazla artmıştır. Barış zamanında, ekonominin askerileştirilmesi, yani işletmelerin savaş malzemesi üreten işletmelere dönüştürülmesi sayesinde kârlar yükselir. Dolayısıyla, savaş malzemesi üretimiyle uğraşan Amerikan tekellerinin kâr oranı, bugün, sivil üretim kollarının kâr oranından %50-100 daha yüksektir. Tekellere sınırsız kârlar sağlayan savaş malzemesi üretimi, kaçınılmaz olarak emekçi halkın durumunun kötüleşmesi sonucunu doğurur.

Tekelci sermayenin, yüksek kâr sağlamak için kullandığı başlıca yollar bunlardır. Emperyalist dönemde, kapitalizmin temel ekonomik yasasının işleyişi, en geniş halk yığınlarına —işçilere, köylülere, sömürge ve bağımlı ülke halklarına— çöküşünü hızlandırdıkları tekelci sermayeye karşı, emperyalizme karşı savaşımına bir temel sağlar.

TARİHTE EMPERYALİZMİN YERİ
KAPİTALİZMİN GENEL BUNALIMI

1. TARİHTE EMPERYALİZMİN YERİ

Emperyalizm, kapitalizmin en yüksek ve en son aşamasıdır. Emperyalizmin tarih içindeki durumunu belirlerken, Lenin, emperyalizmin, kapitalizmin özel bir aşaması olduğunu gösteriyordu. Emperyalizmin üç temel özelliği vardır: emperyalizm, 1) tekелci kapitalizmdir; 2) asalak ve çürüyen kapitalizmdir; 3) cançekışen kapitalizmdir.

EMPERYALİZM, TEKELCİ KAPİTALİZMDİR

Ekonomik yapısı dolayısıyla, emperyalizm, daha yukarda da söylediğimiz gibi *tekелci* kapitalizmdir. Tekellerin egemenliği, onun başlıca özelliğidir, ve tek başına

bu, emperyalizmin tarihteki yerini belirler.

Emperyalizm ve Sosyalizmde Bölünme adlı yapıtında Lenin, tekelci kapitalizmin dört ya da tekellerin dört temel kategorisini günışığına çıkarmıştır.

Birincisi, tekel, üretimin çok yüksek dereceye varan yoğunlaşmasından doğmuştur. Burada, kapitalist tekelci gruplaşmaları, kartelleri, sendikaları, tröstleri, konsorsiyumları belirtmek gerekir. Bunlar, kapitalist ülkelerin ekonomik yaşamında kesin bir rol oynarlar. Üretimin yoğunlaşmasından doğan tekellerin, kapitalist ülkelerin ekonomisinde ve politikasında egemen duruma gelmeleri, kapitalizmin yeni evrim aşaması olan emperyalizmi niteler.

İkincisi, tekel, önceleri basit aracılarken, pek güçlü malî merkezler haline gelen bankalardan doğmuştur. Her gelişmiş kapitalist ülkede milyonlarla oynayan 5-10 büyük banka, sanayi sermayesi ile banka sermayesinin “personel birliği”ni gerçekleştirir. Malî sermaye ve malî oligarşi, toplumun ve ulusun ekonomik ve politik yaşamını kendi iradesine bağımlı kılar. Bir avuç milyarder ve milyoner, hiçbir denetim görmeden, ülkenin bütün kaynaklarını gönüllerince yönetirler.

Üçüncüsü, tekeller, *başlıca* hammadde kaynaklarını, pazarları, sermaye yatırım alanlarını daha çok *ellerinde toplarlar*. Egemenlikleri, ayrı ayrı ülkelere ve hatta bütün bir kıtaya yayılabilir. Başlıca hammadde kaynaklarına, pazarlara, sermaye yatırım alanlarına tekol olarak sahip olma, kapitalist kampın kendi bağrındaki ilişkileri son derece ağırlaştırarak, ayrıca bir avuç malî sermaye kodamanının yürüttüğü baskıyı pekiştirmiştir.

Dördüncüsü, tekeller emperyalist devletlerin sömürgeci politikalarından doğmuştur. Toprakların “serbest fetih” çağının yerini, halkların ekonomik ve politik uydulaştırılmasının etkeni olan sermaye ve meta ihracı yo-

luyla, sömürgelere ekonomik sızma aldı.

Sonuç olarak, tek el, dev işletmeleri bir bütün haline getirir, yüzbinlerce insanın emeğini biraraya toplar, pazarları ve hammadde kaynaklarını denetler, bütün uzman ve bilginleri emrinde tutar. Tekeller, kapitalist rejimde, üretimin toplumsallaşmasını mümkün olan en son sınıra götürürler. Ama üretimin bu dev toplumsallaşması, üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanır ve bir avuç kapitalistin çıkarına hizmet eder. Üretici güçlerin bu devsel gelişmesinden halk yığınları hiçbir çıkar sağlamamakla kalmaz, aynı zamanda onların sefaletleri ve sömürülmeleri en geniş boyutlara ulaşır. Böylelikle, tekellerin egemenliği, kapitalizmin temel çelişkisi olan *üretimin toplumsal niteliği ile emek ürünlerinin kapitalist özel mülk edinilmesi arasındaki çelişkiyi* büyük ölçüde şiddetlendirir. Kapitalizm, emperyalist aşamada, insan toplumunun gelişmesini dizginleyen gerici bir güce dönüşür.

Lenin, tekellerin sonunun, üretimin en geniş ölçüde toplumsallaşmasına vardığını göstermiştir. Üretimin toplumsallaşmasının ve gelişmesinin yüksek düzeyi, toplumun sosyalizme dönüşümü için *maddî koşulların biraraya geldiğini gösterir*.

Emperyalist aşamada, toplumun üretici güçlerinin yüksek gelişme düzeyi ile emek ürünlerinin kapitalist özel mülk edinme biçimi birbiriyle çatışır. Bunun sonucu, ekonomik bunalım dönemlerinde üretici güçler ağır gelişir, ya da geriler.

Öte yandan, tekeller, emekçiler üzerindeki baskıyı son sınırına vardırır. İşçi sınıfı, savaşında çelikleşir ve iktidarı ele alabilecek duruma gelir.

Lenin, emperyalist dönemde, kapitalizmden, daha yüksek bir toplumsal ve ekonomik bir rejime geçiş döneminin bütün belirtilerinin oluştuğunu ve ortaya çıktığını

ğını göstermiştir. Emperyalizmin, kapitalizmin en yüksek ve en son aşamasının tarihsel rolü işte budur.

EMPERYALİZM, ASALAK YA DA ÇÜRÜYEN KAPİTALİZMDİR

Emperyalizm, yalnızca tekelci kapitalizm değildir, aynı zamanda, *asalak ve çürüyen* kapitalizmdir de. Emperyalizmin asalak niteliği, kapitalistlerin pek büyük çoğunluğunun üretimle hiçbir şekilde ilişkilerinin bulunmaması olgusunda görülür.

Kapitalistler kendilerine bir gelir sağlayan hisse senetlerinin, devlet tahvillerinin ve öteki değerlerin sahipleri haline gelmişlerdir. İşletmelerin doğrudan doğruya yönetimi ise, ücretli teknik elemanlara bırakılmıştır.

Kapitalizmin çürümesi, her şeyden önce, onun mevcut üretici güçlerden yararlanmaya, işsizlere iş sağlama-ya, fabrikaları tam kapasite ile çalıştırmaya elverişsizliğinde görülür. Kapitalist ülkelerin en zengini olan Amerika Birleşik Devletleri'nde, işsizlik, kronik bir haldedir ve üretimin düşüklüğü özellikle önem taşır.

Tekelci kapitalizmin çürümesi ve asalaklığı, burjuvazinin asalakça gereksinmelerini sağlayan, üretken olmayan alanlarda çalışan kimselerin sayısının ve emekçilere karşı yöneltilen zor ve baskı aygıtının büyümesi bakımından da kendini gösterir.

Kapitalizmin asalak niteliği, sermaye ihracında, militarizmin ilerlemesinde, savaş kışkırtıcılığında da ifadesini bulur. Gittikçe artan kaynaklar, maddî malların üretiminde değil, üretici güçlerin, her şeyden önce de toplumun başlıca üretici gücü olan insanın tahribinde kullanılır. Dolayısıyla, Birinci Dünya Savaşında 10 milyon insan ölmüş ve 20 milyon insan yaralanmıştı. Milyonlarca insanı, açlık ve çeşitli salgın hastalıklar alıp götürmüştür. İkinci Dünya Savaşında ise aşağıyukarı 50 milyon insan öldü. İşte, emperyalistlerin kendi çelişkilerini sa-

vaş yoluyla çözümleme girişimlerini, insanlık bu fiyatla ödemiştir.

Emperyalizm aşamasındaki kapitalizmin çürümesinin nedeni, tekelin kendisinin (fiyatların yapay olarak yükseltilmesi sonucu yüksek kârları güvence altına aldığı kadarıyla) imalât yöntemlerinin yetkinleştirilmesi hızını düşürmesi, yani bir durgunluk eğilimi yaratmasıdır.

İnsanlık atom enerjisinin evcilleştirilmesine, uzay araştırmalarına, kimyanın gelişmesine, ve üretimde otomatizasyona, ve bilim ve tekniğin öteki gözalıcı gerçekleştirmelerine bağlı bilimsel ve teknik bir devrim evresine girmiş bulunmaktadır. Ne var ki, kapitalizmde üretim ilişkileri, bilimsel ve teknik devrim için pek dardır. Emperyalizm, teknik ilerlemeden, esas olarak askerî amaçlarla da yararlanır. İnsan dehasının gerçekleştirmelerini, emperyalizm, insanlığın kendisine karşı çevirir.

Bununla birlikte, yüksek tekel kârı elde etme tutkusu, kapitalistleri bile, en üretken modern tekniği buyur etmeye isteklendirir. Ama, tekelci devlet kapitalizminde modern tekniğin üretime sokulması, işçi sınıfına karşı kullanılır. Kapitalist otomatizasyon, işçi sınıfını geçim aracından yoksun bırakır, işsizlik yaygınlaşır, emekçilerin yaşam düzeyi düşer.

Demek ki, emperyalizmde birbirine karşı iki eğilim vardır: bir yandan tekniğin gelişmesi, öte yandan da, teknik ilerlemenin dizginlenmesi.

Kapitalizmin çürümesiyle, emperyalist burjuvazi, kazançları sayesinde, fazla kalabalık olmayan işçi aristokrasisi tabakalarını, sık sık verdikleri sadakalarla sistemli olarak baştan çıkarır. Burjuvazinin desteklediği bu tabaka, sendikaların ve işçi sınıfının öbür örgütlerinin başına geçer. Bunlar, tıpkı küçük-burjuva unsurlar gibi, işçi hareketi için önemli bir tehlike oluştururlar.

Burjuvazinin, toplumsal barışı ve kapitalizmin re-

formist yoldan "iyileştirme"sini göklere çıkararak işçilerin bilinci üzerinde zararlı bir etki yapması, işçi aristokrasisi aracılığı ile olur. İşçi aristokrasisi, işçileri, bölerek, onların, kapitalizmi devirmek için güçlerini biraraya getirmelerini engeller.

Emperyalizm, iç politikada olduğu kadar dış politikada da, burjuva demokrasisinden politik gericiliğe yaptığı dönüşle de nitelenir.

Anti-komünist ve anti-proleter yasalar, komünist partilerin yasaklanması, komünistlerin ve diğer öncü işçilerin yığın halinde işten kovulmaları, işletmelerdeki kara listeler, memurların rejime bağlılıklarının araştırılması, demokratik basın karşısında polis baskısı, grevlerin silahlı kuvvetler tarafından bastırılması, bütün bunlar, emperyalist burjuvazinin egemenliğini sürdürmek için başvurduğu yöntemlerin bir kısmıdır. İşte, tekelci sermayenin asalaklığının ve çürümesinin başlıca öğeleri bunlardır.

Kapitalizm geliştikçe, asalaklığı ve çürümüşlüğü daha bir şiddetli ortaya çıkar. Bir zamanlar İngiltere'de böyle olmuştu. Sonra ABD, en ileri ülkeler arasında yer aldı.

Amerikan kapitalizminin tüm evrimi, Birleşik Amerika'nın bugün kapitalist dünyanın çürümüşlüğüne ve asalaklığının başlıca ocağı olduğunu gösterir.

EMPERYALİZM, CANÇEKİŞEN KAPİTALİZMDİR

Lenin, emperyalizmin, *cançekişen* kapitalizm olduğunu söylüyordu. Bu, emperyalizmin geçici bir nitelik taşıması demektir. Kapitalizmin bütün çelişkilerini, ötesinde, proletarya devriminin başladığı en son sınıra kadar ağırlaştırır.

Baş *çelişki*, *emek* ile *sermaye* arasındaki çelişkidir. Tekelci kapitalist rejimde, emekçi yığınlar acımasızca

sömürölmüşlerdir, ve bu sömürünün eşine tekel-öncesi kapitalizmde raslanmamıştır.

Eski sömürü yöntemlerine yenileri eklenir. Büyük kapitalistlerin tekel durumu, kapitalistlere, emeği göröl-medik bir tarzda yeğınleştirme, büyük bir sürekli işsizler ordusunun varlığı nedeniyle düşük tekel fiyatı üzerinden emek-gücü satınalma, tüketim malları için tekel fiyatları saptayarak ve tüketicilere ağır mali yükler, para cezaları vb. yükleyerek emekçileri tüketiciler olarak soyma olanağı verir. Aşırı sömürü, emperyalizm yoluyla siyasal bakımdan daima daha çok ezilen işçi sınıfının maddi durumunun kötüleşmesi, proletarya ile burjuvazi arasındaki sınıf savaşımını daha da keskinleştirir. Sonuç: işçi sınıfının eski savaşım yöntemleri yetersiz duruma gelir. Proletarya, ekonomik ve politik planda çift yönlü savaşım vererek, gittikçe gözüpek bir şekilde, devrimci politik savaşım yoluna girer.

Böylece emperyalizm, işçi sınıfını, sosyalist devrimin eşğine getirir.

Emperyalist aşamada, *nüfuz alanları uğruna savaşımında emperyalist güçler arasındaki çelişki şiddetlenir.* Her kapitalist grup, sermayeleri için bir eylem alanı olan pazarları ve hammadde kaynaklarını ele geçirmeye ve elinde tutmaya çalışır. Kapitalistler arasındaki nüfuz alanları uğruna savaşımında en geniş desteğı devlet sağlar. Bu nedenledir ki, emperyalist ölkeler arasındaki çetin savaşım, emperyalizmi zayıflatan, emperyalizmin temellerini yıkan askerî çatışmalara neden olur.

Emperyalist dönemde, özellikle emperyalizmin bugünkü aşamasında, bir yandan *sömürgeler ve bağımlı ölkeler*, öte yandan da *emperyalist güçler* arasındaki çelişkiler, adamakıllı keskinleşir. Emperyalist güçler, az gelişmiş ölkeler halklarını, amansızca soyar ve sömürürler. Emperyalist baskının artması ve sömürge ve bağımlı ölkeler

kelerde kapitalizmin gelişmesi, bu halkların kurtuluşları uğruna yürüttüğü savaşımı yoğunlaştırır.

Sosyalizmin ortaya çıkması ve kökleşmesi, ezilen halkların kurtuluş çağını başlattı. Ulusal kurtuluş devrimleri, sömürgecilere ezici bir darbe indirdi. Son 20 yıl içerisinde sömürge imparatorluklarının harabeleri üzerinde, hemen hemen, insanlığın üçte-birini temsil eden 50'den fazla egemen devlet ortaya çıktı.

İşte, emperyalizmi cançekişen kapitalizme dönüştüren başlıca çelişkiler bunlardır. Ama emperyalizmin bu ayırdedici özelliği, kapitalizmin kendiliğinden ölebileceği, kendi kendine yıkılacağı anlamına gelmez. Emperyalizm, cançekişen kapitalizmdir, çünkü, kapitalizmin çelişkilerini en son sınıra getirdikten sonra, sosyalist devrimi gündeme koymuş ve onu pratikte kaçınılmaz hale getirmiştir.

Sosyalist devrimin önce Rusya'daki, sonra da birçok Avrupa ve Asya ülkelerindeki zaferi, Lenin'in, emperyalizmin, cançekişen kapitalizm olduğu yolundaki sözlerinin parlak şekilde doğrulanmasıdır.

TEKELCİ DEVLET KAPİTALİZMİ

Üretimin yüksek derecede toplumsallaşması, özel tekellerle devlet tekellerinin, devlet aygıtıyla malî oligarşinin birbirleriyle sıkı sıkıya kaynaşması *tekelci devlet kapitalizminin* niteliğidir. Bu bütünleşmenin amacı, tekellerin daha büyük ölçüde zenginleşmesi için ülke ekonomisine elkoymaktır.

"Tekelci devlet kapitalizmi, deniyor SBKP programında, devlet gücü ile tekellerin gücünü, tekelleri zenginleştirmek, işçi hareketini ve ulusal kurtuluş savaşımını ezmek, kapitalist rejimi kurtarmak ve saldırı savaşları açmak için bir tek mekanizmada birleştirmiştir."*

* *Vers le Communisme*, SBKP XXII. Kongresi belgelerinden derleme, Moskova 1961, s. 502-503.

Emperyalist dönemde, bütün kapitalist ülkelerdeki hükümetler, başlıca tekellerin güvenliği temsilcilerden ya da tekellilerin kendilerinden oluşmuştur. Öte yandan, en büyük tekellerde, önemli ve kazançlı makamların, genel olarak bakanlara, generallere, diplomatlara verildiği görülür.

Örneğin, Birleşik Devletler'de, 1955'te, 272 önemli devlet makamından 150'si büyük kapitalistler ve 30'u da, kumpanyaların danışman avukatları tarafından tutulmuştu. Rockefeller malî grubu, hükümette, bir işadamları hükümetinin başında ve 15 sınaî ve malî şirketin müdürü olan bakan Dulles tarafından temsil ediliyordu. Du Pont grubu, hükümette, General Motors'un eski başkanı olan savunma bakanı Wilson tarafından uzun süre temsil edildi. 1964'te kurulan Amerikan hükümeti, en önemli makamları en büyük tekellere temsilcilerine sunmuştu. Ford Motor Company'nin başkanı MacNamara'nın savunma bakanlığına atanması, Dillon Read Company'nin başkanı Dillon'un maliye bakanı tayin edilmesi vb. böyle olmuştur. Durum, öteki kapitalist ülkelerde de aynıdır. Bütün bunlar, devlet aygıtıyla büyük tekellerin içiçe geçmesini kanıtlıyor. Devlet, tekellere burjuvazinin işlerini yürütmeyi üstlenen bir komiteden başka bir şey değildir.

Bugün, tekellere devlet kapitalizminin başlıca belirtileri nelerdir? Bunlar, *devletin çeşitli denetim biçimleri*, ekonomik faaliyeti *düzenleme önlemleri*, devlet mülkiyetinin tekellerin yararına kullanılması, kapitalist tekellere *meta siparişleri* şeklinde devlet yardımı, devlet güvenesi altında *sermaye ihracı* vb.'dir. Ama tekellere devlet kapitalizminin bütün bu belirtileri, aynı amacı güderler: malî oligarşiyi zenginleştirmek.

Bütçe giderleriyle devlet işletmeleri kurulması ve devlet mülkiyeti haline gelen özel işletmelerin burjuva

devlet tarafından ulusallaştırılması, malî oligarşiyi zenginleştirmekte önemli rol oynarlar. Devlet, işletmeleri kurarken, inşa işleri, en elverişli koşullarla, özel tekelere verilir. Kurulduktan sonra, bu işletmeler, genel olarak en ucuz fiyatla en büyük tekellere kiralanarak ya da en düşük fiyatla bu tekellere satılarak sömürü devam edip gider. Eğer devlet, özel işletmeleri ulusallaştırırsa, bu, kapitalistlerin çıkarına yapılır. İşletmelerin eski sahiplerine, genel olarak ulusallaştırılan işletmenin değeri üzerinde bir ödeme yapılır; bunlar en büyük tekeller yararına işletilirler. Böylece, her iki halde de devlet, kapitalistlerin lehine müdahalede bulunur.

Tekelci devlet kapitalizmi, işçi sınıfının sömürülmesinde bir yeğinleşmeyi ve tüm emekçilerin yaşam düzeyinde bir düşmeyi birlikte getirir. Devlet gücüne dayanan tekeller, işçi sınıfının sömürülme derecesini artırır- lar, işletmelere öldürücü bir sistem sokarlar, vergiler ve yüksek fiyatlarla emekçilerin soyulmasını yeğinleştirir- ler. Bütün bunlar, çelişkilerin ve emek ile sermaye arasındaki savaşımın keskinleşmesi sonucunu verir.

Öte yandan, tekelci devlet kapitalizmi, kapitalist rejimde, üretimin toplumsallaşmasını en yüksek düzeye ulaştırarak, sosyalizme maddî hazırlığı tamamlar; o, öncü belirtidir. Bununla birlikte, sosyalizme geçmek için, işçi sınıfının iktidarı alması gerekir.

Tekelci devlet kapitalizmi, farklı ülkelerde, farklı dönemlerde ve ulusal ekonomi dallarında eşit olmayan bir şekilde gelişir. Bu nedenledir ki, dünya savaşları ve ekonomik bunalımlar, militarizm ve politik alt-üst olma- lar, tekelci sermayenin, tekelci devlet sermayesine dönüşmesini hızlandırmıştır.

Sağ sosyalistler ve revizyonistler, tekelci devlet kapitalizminin emperyalizmin niteliğini değiştireceğini ileri sürerler. Onlara göre devlet, kapitalist ülkeler ekono-

misinde kesin bir güç haline gelecektir, ekonominin bütün toplum yararına planlanmış yönetimini sağlayabilecektir, vb.. Olaylar, bu aldatmacayı çürütüyor.

Tekelci devlet kapitalizmi, emperyalizmin niteliğini değiştirmez. Üretim ve bölüşüm sistemi içinde başlıca sınıfların durumunu değiştirmek şöyle dursun, tam tersine, emek ile sermaye, tekeller ile ulusun çoğunluğu arasındaki uçurumu derinleştirir. Kapitalist ekonomiyi bir düzene sokmak için devlet tarafından yapılan girişimler rekabeti de, üretimdeki anarşiyi ortadan kaldıramadı, ekonominin uyuralı gelişmesini toplum çapında sağlayamadı, çünkü üretimin temelinde, kapitalist mülkiyet ve ücretlilerin sömürüsü yatmaktadır. Modern kapitalist ekonominin evrimi, “bunalımsız” ve “planlı” kapitalizm konusundaki burjuva teorilerini çürütmektedir. Tekelci devlet kapitalizminin diyalektiği, burjuvazinin umudu olarak kapitalist sistemi pekiştirme yerine, sistemin çelişkilerini daha da ağırlaştırarak, onu, temellerine kadar sarsıyor.

Gelişme yolundaki birçok ülkede (Hindistan, Endonezya vb.), devlet, ekonomik planda bir dizi önlemler alıyor, büyük işletmeler inşasına koyuluyor, ağır sanayiinin gelişmesini izlemekte özel bir dikkat gösteriyor. Oysa, burada görülen gelişme, tekelci devlet kapitalizmi değil, *devlet kapitalizmidir*. Devlet kapitalizmi, ekonomik gelişmede, emperyalistlere karşı ekonomik bağımsızlığı kazanmakta bu ülkelere yardım ettiği için ilerici bir rol oynar.

EKONOMİK VE POLİTİK GELİŞMENİN EŞİTSİZLİĞİ YASASI

İşletmelerin, sanayi dallarının ve ülkenin eşit olmayan gelişmesi, çağdaş kapitalist dönemin yapısının gereğidir. Gelişmenin eşitsizliği, kapitalist üretimdeki rekabet ve anarşiden gelir. Bununla birlikte, tekel-öncesi dö-

nemde kapitalizm azçok düzenli gelişebilmişti. Kapitalist ülkelerin birbirlerini geçmeleri oldukça uzun bir zaman almıştır. Kapitalizmin eşit olmayan gelişmesinin niteliği emperyalizme geçişle değişti. Bu andan başlayarak, bazı ülkelerin evrimi ardışık sıçramalarla oldu. Teknikte olağanüstü ilerlemeler, bazı ülkelerde, rakiplerini hızla geçme olanağı sağladı. Öne geçen ülkeler büyük çapta hammadde kaynakları, yeni pazarlar ve bir sermaye yatırımı alanı ele geçirmeye çalıştılar. Ama, artık yağma edilecek topraklar kalmamıştı, çünkü dünya bütünüyle paylaşılmıştı.

Emperyalist devletler arasındaki ekonomik ve askerî kuvvetler oranının değişmesi, onları karşı karşıya getirdi. Önceden paylaşılmış olan dünyanın yeniden paylaşılması için savaşım başlamıştı. Güçler oranında meydana gelen değişmeler, kapitalist dünyanın düşman gruplara bölünmesine yolaçtı. Emperyalist kamptaki çelişkilerin yegînleşmesi, emperyalistlerin zayıflamasına neden oldu. Bu temel üzerinde, emperyalizm zincirinin en zayıf olduğu, proletaryanın zaferi için en elverişli koşulların bulunduğu ülkede emperyalist cepheden bir kopma olabilirdi.

Emperyalizm aşamasında, kapitalist ülkelerin ekonomik gelişmedeki eşitsizliği, onları, *politik gelişmede de eşitsizliğe* götürdü. Sınıf çelişkilerinin şiddetlenmesi ülkelere göre değişiyordu. Proleteryanın politik bilinci ve devrimci iradesi ile, onun, köylülüğün başlıca yığınlarını ardından sürüklemeye yeteneği de eşit olmayan bir şekilde gelişti. Bu farklı ülkelerde, proletarya devriminin politik öncüllerinin de eşit olmayan bir olgunlukta bulunması demektir.

Emperyalizmde kapitalist ülkelerin ekonomik ve politik gelişmesinin eşitsizliği yasasından hareket eden Lenin, *ilkın birkaç ülkede, hatta tek bir kapitalist ülkede*

sosyalizmin zaferinin olanaklılığı, sosyalizmin zaferinin bir anda bütün ülkelerde birden olanaksızlığı konusunda önemli bir tarihsel sonuç çıkardı. Üstelik, bunun, çok gelişmiş bir kapitalist ülkede olması da gerekli değildi.

Bir tek ülkede sosyalist devrimin zaferi, dünya sosyalist devriminin başlangıcını gösterir. Marx ve Engels, kapitalizmin tekel-öncesi döneminde yaşamışlardır. Proletarya devriminin ancak en ileri kapitalist ülkelerde ve aynı zamanda zafer kazanacağını düşünüyorlardı. Marx ve Engels'in vardıkları bu sonuç, tekel-öncesi kapitalizm için geçerli sayılabiliirdi. Ama emperyalist çağda, proletarya devriminin üstünlük sağlayacağı koşullar kökten değişti. Bu konuda Birinci Dünya Savaşı sırasında Lenin şöyle yazıyordu: "Eşitsiz ekonomik ve siyasal gelişme, kapitalizmin mutlak yasasıdır. Böylece, sosyalizmin zaferi, önce birkaç, ya da hatta yalnızca bir tek kapitalist ülkede olanaklıdır."*

Lenin'in büyük önem taşıyan bu sonucu, farklı ülkelerdeki proleterlerin önüne devrimci bir görüş açısı serdi, onların girişkenliklerini geliştirdi, sosyalizmin kesin zaferine inançlarını pekiştirdi. Sosyalizmin farklı ülkelerde, aynı zamanda başarı kazanmayacağı olgusu, bir dünya sosyalist ekonomi sistemi bünyesinin nesnel zorunluluğundan ve kapitalist sistem ile sosyalist sistemlerin barış içinde devamlı birarada yaşama olanağından çıkar.

Lenin'in sosyalist devrim konusundaki teorisi, Rusya'da, Lenin'in önderliğinde, Komünist Partinin örgütlediği Büyük Ekim Devriminin zaferiyle tam olarak doğrulanmıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra, bugün sosyalizmi başarıyla kuran bir dizi Avrupa ve Asya ülkesinin, em-

* V. İ. Lenin, "Avrupa Birleşik Devletleri Sloganı Üzerine", *Marx-Engels-Marksizm, Sol Yayınları*, Ankara 1976, s. 333.

peryalist sistemden devrimci yolla kopması, sosyalist devrim üzerine Lenin tarafından formüllendirilen teorinin yeni ve parlak bir doğrulanması olmuştur.

2. DÜNYA KAPTALİZMİNİN GENEL BUNALIMI

KAPİTALİZMİN GENEL BUNALIMININ NİTELİĞİ VE AŞAMALARI

“Esas içeriği kapitalizmden Büyük Ekim Sosyalist Devrimiyle, başlayan sosyalizme geçiş olan çağımız, iki sistem arasındaki karşıtlıkların savaşımının, sosyalist devrimlerin ve ulusal kurtuluş devrimlerinin, emperyalizmin çöküşünün, sömürge sisteminin tasfiyesinin çağı, yeni halkların sosyalizm yoluna girdiği çağ, sosyalizmin ve komünizmin dünya çapındaki zaferi çağıdır.”*

1960 Kasımında Moskova’da yapılan işçi ve komünist partileri temsilcileri konferansı bildirisinde formüle edilen bu tez, *kapitalizmin genel bunalımının özünü* ifade eder.

Rusya’da 1917 Büyük Ekim Sosyalist Devrimi, bütün dünyada biricik sistem olmaktan çıkan kapitalizmin genel bunalımının başlangıcı oldu. Dünyanın altıda-birinde, üretim araçlarının özel mülkiyetine değil, sosyalist toplumsal mülkiyete dayanan bir devlet oldu. Rusya’da proleter devrimin zaferi, kapitalizmin sonu ve sosyalizmin zaferi döneminin başlaması demektir. Lenin’in, Birinci Dünya Savaşı sırasında geliştirdiği, emperyalist çağda, sosyalizmin ayrı ayrı ülkelerde aynı zamanda zafere ulaşmayacağı, ama ülkelerin, devrimci yolla dünya kapitalist sisteminden uzun bir dönem boyunca gittikçe kopacağı yolundaki teori tam olarak doğrulanmıştır.

Bundan önceki bölümde, ekonomik bunalımlardan

* *Textes-programmes de la lutte pour la paix, la démocratie et le socialisme*, Editions en langues étrangères, Moscou, s. 41.

sözetmiştik. Kapitalizmde, ekonomik bunalım, aşırı meta üretiminden doğan bunalımdır. O, toplumun politik yaşamında kuşkusuz belirli bir etki yürütmekle birlikte, yalnızca ekonomik alanda gelişir. *Kapitalizmin genel bunalımı*, kapitalist ülkeler yaşamının her alanını, ekonomik alanı olduğu kadar, politik alanı da etkiler; kendi bütünü içinde, *kapitalist dünya* sisteminden gelen bir bunalımdır; bu, cançekişen kapitalizmle yükselen sosyalizm arasındaki savaşım ile nitelenen, tüm kapitalist dünya sisteminin bir bunalımıdır. *Kapitalizmden sosyalizme geçiş, kapitalizmin genel bunalımının asıl içeriğidir.*

Kapitalizmin genel bunalımı, üçüncü aşamaya girmiş tir. *Birinci aşama*, Birinci Dünya Savaşı sırasında başladı ve özellikle Ekim Devriminden sonra gelişti. *İkinci aşama*, İkinci Dünya Savaşı ve bazı Avrupa ve Asya ülkelerindeki sosyalist devrimler sırasında ortaya çıkmıştır. 50 yıllarının ikinci yarısında, dünya kapitalizmi, kapitalizmin genel bunalımının yeni, *üçüncü aşamasına* girdi. Bu yeni evrenin özelliği, bir dünya savaşının sonucunda ortaya çıkmaması, iki sistem arasındaki rekabet ve savaşım koşulları içinde, sosyalizm lehine değişmiş olan güçler oranının ortaya çıkmış olmasındadır.

Kapitalizmin genel bunalımının temel özellikleri şunlardır: gittikçe artan sayıda ülkenin kapitalizmden kopması; sosyalizmle ekonomik rekabette emperyalizmin konumlarının zayıflaması; emperyalizmin sömürge sistemindeki bunalım ve dağılma; tekelci devlet kapitalizminin ve militarizmin gelişmesi nedeniyle emperyalist sistemdeki çelişkilerin keskinleşmesi; iç istikrarsızlık ve üretici güçlerden tam yararlanma olanağının giderek azalması sonucu kapitalist ekonomideki çürüme (üretimi artırma ritmlerindeki yavaşlama, devresel bunalımlar, sürekli düşük üretim, süregelen (*chronique*) işsizlik); emek ve sermaye arasındaki savaşımın keskinleşmesi; kapita-

list dünya ekonomisindeki çelişkilerin birdenbire yeğînleşmesi; bütün alanlarda politik gericiliğîn görûlmedik şekilde yeğînleşmesi; bazı ûlkelerde burjuva özgûrlûklerin terkedilmesi ve faşist rejimlerin kurulması; burjuvazinin derin politik ve ideolojik bunalımı.

Kapitalizmin genel bunalımı döneminde bu özelliklerin nasıl ortaya çıktığını görelim.

DÜNYANIN İKİ SİSTEME BÖLÜNMESİ

1914-1918 Birinci Dünya Savaşı, dünyanın yeniden paylaşılması uğruna savaşında, emperyalist devletler arasındaki çelişkilerin şiddetlenmesinden doğmuştu. Savaş, emperyalizmi zayıflatmış ve onun cephesini yarmak için elverişli bir ortam yaratmıştı. Bu yarma, dünya emperyalist zincirinin en zayıf halkası, bütün emperyalist çelişkilerin düğüm noktası olan Rusya'da oldu. Rusya'da proletarya devriminden sonradır ki, dünya, kapitalist ve sosyalist sistem olarak ikiye ayrıldı.

Sosyalist ekonomi sistemi, kısa sürede, kapitalizme olan büyük üstünlüklerini ortaya koydu. Sanayi üretim hacmi bakımından, Sovyet Rusya, 1937'de, Avrupa'da birinci ve dünyada da ikinci yeri tutmuştu.

İkinci Dünya Savaşı, uluslararası gericî güçlerin kışkırtmasıyla, faşist devletler tarafından patlatıldı: Hitler Almanyası, Japonya ve İtalya. Savaş, faşist saldırganların toptan bozgunu ile sonuçlandı. Ve bu bozguna kesin rolü Sovyetler Birliği oynadı. Bu durum, bütün dünyada, devrimci hareketi ve ulusal kurtuluş hareketini, benzeri görûlmedik bir atılıma ulaştırdı. Kapitalist sistemden ayrılan ve bugün bir milyardan fazla insanı, yani dünya nüfusunun üçte-birini içeren Avrupa ve Asya ûlkeleri, kapitalist boyunduruktan kurtuldular ve sosyalizmi başarıyla kuruyorlar. Bu durum, sosyalizm ve kapitalizm arasındaki güçler oranının, sosyalizm lehine, kapitalizm

aleyhine daha da değişmesiyle sonuçlandı.

Böylece, İkinci Dünya Savaşının sonunda, kapitalizmin genel bunalımı daha da derinleşmiştir. Bunalımın ikinci aşaması başlıyordu. Bu, sosyalizmin, bir ülkenin sınırlarını aşması ve bir dünya sistemi haline gelmesinde ifadesini bulur. Sosyalist dünya sistemini oluşturan ülkeler, bugün dünyanın dörtte-birinden fazla bir alanını kaplamaktadır.

Kısa bir sürede, sosyalist dünya sistemi, kapitalizme olan üstünlüğünü göstermiştir. Sosyalist ülkelerin ekonomisi, kapitalist ülkeler ekonomisinden çok daha hızlı tempolarla gelişiyor. Bundan dolayı da 1962'de, sosyalist ülkelerde sınai üretim hacmi, 1937 yılına oranla 7 kat fazla bir artış sağlarken, kapitalist ülkelerin üretimindeki artış 2,5 kat olmuştur.

Burada, kapitalizmin genel bunalımının *üçüncü aşaması* başlıyordu. Bu aşamanın başlıca ayırdedici özelliği, *sosyalist dünya sistemini, insan toplumunun gelişmesinde, kesin bir etken haline gelmesidir*. Bunun sonucudur ki, kapitalizmin genel bunalımının yeni aşaması, en başta sosyalizmin konumlarının durmadan güçlendiği, emperyalizminkilerin ise gittikçe zayıfladığı iki dünya sisteminin rekabetiyle ayırdedilir.

BUNALIM VE EMPERYALİZMİN SÖMÜRGE SİSTEMİNDE DAĞILMA

Rusya'daki Büyük Sosyalist Ekim Devriminin etkisiyle sömürge halklarının ulusal kurtuluşları uğruna yürüttükleri savaşım, geniş ölçüde şiddetlenmiş, *emperyalizmin sömürge sistemindeki* bunalım ortaya çıkmıştır. Bu bunalım, emperyalist devletler ile bağımlı ve sömürge ülkeler arasındaki çelişkilerin adamakıllı keskinleşmesiyle açıklanır. Ulusal kurtuluş savaşımının gelişmesiyle, sömürge ve bağımlı ülkeler, emperyalist boyundu-

ruğu silkip atarlar. Ulusal kurtuluş kuvvetleri doğup gelişmeye başlıyor. Modern toplumun en devrimci sınıfı olan proletarya, sayı bakımından da gittikçe artıyor. Proletarya, sömürgeler nüfusunun başlıca kitlesini oluşturan köylülüğü de emperyalizme karşı savaşıma sürüklüyor. Çıkarları, yabancı tekellerin egemenliğiyle çatışan bir ulusal burjuvazinin de büyüdüğü görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşında, emperyalist ülkeler, metropoller, savaş siparişleriyle uğraşmaları nedeniyle, sömürgelerinde hiçbir sanayi ürünü elde edemiyorlardı. Bu olay, sömürgeleri, kendilerine özgü sanayi, özellikle tekstil sanayilerini hızlandırmak zorunda bırakmıştır. Mevcut sanayiler büyütülmüş, yeni fabrikalar ve işletmeler kurulmuştur. Sömürgelerde ekonomik gelişme dolayısıyla ve Büyük Ekim Devriminin etkisiyle, ulusal kurtuluş hareketi, Birinci Dünya Savaşından önce bilinmeyen şekil ve oranlara büründü. Bu hareketi niteleyen Lenin, şöyle yazıyordu: "... açıktır ki, bu birinci emperyalist savaş yüzünden, Doğu, kesin olarak bir devrim hareketine girmiş ve kesin olarak dünya devrimci hareketinin kasırgasına sürüklenmiştir."*

Birinci Dünya Savaşından sonra, dünyada hemen hemen hiçbir sömürge ya da bağımlı ülke yoktu ki, emperyalizme karşı azçok başkaldırmamış olsun. Ulusal kurtuluş hareketi, özellikle Çin'de büyük bir yaygınlık kazandı. 1924'te, halkın anti-emperyalist ve anti-feodal devrimi orada başladı, ve ardışık devrimci savaşlar şeklinde devam etti. Bu devrim, Çin Komünist Partisinin önderliğinde, halk kurtuluş ordusunu yarattı ve ülkenin bazı bölgelerinde sovyetler iktidarı kuruldu. Hindistan'da, Endonezya'da ve diğer ülkelerde de güçlü ulusal kurtuluş hareketleri başladı. Emperyalizme-karşı baskı altındaki

* V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, c. 33, s. 514.

halkların ulusal kurtuluş hareketlerinin yönetici gücü, köylü yığınlarını, burjuvazinin demokratik unsurlarını, vb. kendi çevresinde toplayan işçi sınıfıdır.

İkinci Dünya Savaşından sonra, birçok sömürge ve bağımlı ülke halkları, sömürge rejiminden kendilerini kurtararak, bağımsız gelişme yoluna girdi, artık emperyalizmin sömürge sisteminin *parçalanması* başlamıştı. Çin, Kore, Vietnam halklarının kahramanca savaşımları, yabancı emperyalistlerin ve sömürücü sınıfların egemenliğinin tasfiyesi ve halk demokrasilerinin kuruluşu ile sonuçlandı: Çin Halk Cumhuriyeti, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, Vietnam Demokratik Halk Cumhuriyeti.

1947'de, ulusal kurtuluş hareketinin etkisiyle, İngiliz emperyalizmi, Hindistan'ın politik bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. Hindistan'a koşut olarak, Endonezya, Birmanya, Seylan vb. de bağımsız gelişme yoluna girdiler. Birçok Doğu Arabistan ve Afrika ülkesi de savaştan sonra, ulusal bağımsızlıklarını kazandılar. İkinci Dünya Savaşından bu yana, 1.500 milyondan fazla insan, sömürge ve yarı-sömürge boyunduruğunu silkip attı. 1964'te sömürgeler, dünya nüfusunun %1,3'ü olarak hesaplanıyordu. 1919'da bu oran %69,2 idi. Bu durum, utanç verici sömürge sisteminin çöküşünü kanıtlar.

Sömürge boyunduruğundan kurtulan ülkeler, kapitalist ya da kapitalist olmayan gelişme yollarından hangisini izleyecek? Halkların karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri budur.

Kapitalizm, bu halklara ne verebilir?

Kapitalizm, halk için ıstırap yoludur. Bu yol, ekonomide hızlı bir ilerleme sağlamaz, sefaleti ortadan kaldırmaz. Kapitalist anlamda kırın gelişmesi, köylülüğü daha da yoksullaştırıp yıkıma sürükleyecektir. İşçinin yazgısı, ya kapitalistleri zenginleştirme uğruna ağır koşullarda çalışmak, ya da işsiz ordusunun toplamını kabartmak

olacak. Küçük-burjuvazi, büyük sermayeye karşı rekabet içindeki savaşında ezilecek. Kültür ve eğitim kitlelere erişemeyecek. Aydın, yeteneğini satmak zorunda kalacak.

Sosyalizm, bu halklara ne verebilir?

Sosyalizm, halkları özgürlüğe ve mutluluğa götüren yoldur. Hızlı bir ekonomik ve kültürel atılım sağlar. Bir kuşak süresince, geri bir ülkeyi, sanayi ülkesine dönüştürür. İnsanın insan tarafından sömürülmesinin ortadan kaldırılması, toplumsal eşitsizliğe son verir. İşsizlik, tamamıyla kaybolur. Sosyalizm, köylülere, işletmeleri için toprak sağlar, işletmelerini geliştirmekte onlara yardım eder, onları kendi isteklerine göre kooperatiflerde birleştirir, emirlerine en modern tarım aletlerini ve öncü tarım bilimini verir. Sosyalizm, işçi sınıfına ve tüm emekçilere yüksek bir maddî ve kültürel düzey sağlar.

Halklar, izleyecekleri yolu, kendileri seçmelidir. Bugünkü dünya arenasındaki güçler oranı ve sosyalist sistemin güçlü desteğinden gerçek yararlanma olanağı karşısında eski sömürge halkları, sorunlarını kendi çıkarlarına çözebilirler. Seçme ve tercihleri, sınıflar arasındaki güçler oranına bağlıdır. Kapitalist olmayan gelişme yolu, işçi sınıfı savaşımının, halk yığınlarının genel demokratik hareketinin sonucudur, ve ulus çoğunluğunun çıkarlarına uygun düşer.

Sömürgecilik, ezilen halkların ulusal kurtuluş hareketleri sonucunda yıkıldıysa da henüz tam olarak yokolmuş değildir.

Günümüzde, sömürgeciler, yalnız açık silahlı savaşla değil, bağımsızlıklarına kavuşmuş olan ülkelerde, bu ülkeleri ekonomik ve politik bağımlılık altında tutabilmek için gizli sızma yollarına da başvuruyorlar.

Bugün sömürgeciliğin başlıca kalesi ABD'dir. Başta bu devlet olmak üzere, emperyalistler, eski sömürge halklarını sömürmeye devam edebilmek için umutsuz bir

çaba harcıyorlar. Bunun için de, yeni yeni yöntemler ve yeni yeni şekiller kullanıyorlar. Tekeller, Latin Amerika, Asya ve Afrika ülkelerinde ekonomik ve politik kilit noktalarını ellerinde tutmaya uğraşıyorlar. Onlar için söz-konusu olan, özgür ülkeler ekonomisinde eski konumlarını sürdürmek ve ekonomik "yardım" bahanesiyle bu ülkeleri askerî bloklara sürüklemek, oralarda askerî diktatörlükler kurmak, bu ülkelerin toprakları üzerinde askerî üsler tesis etmektir.

Sömürge sisteminin parçalanması, kapitalist ülkelerin ekonomik ve politik güçlüklerini kaçınılmaz olarak artırır ve emperyalizmin temellerini sarsar.

Sömürgeciliğin topyekûn iflâsı kaçınılmazdır. Ulusal kurtuluş hareketlerinin etkisiyle, sömürge köleciliği sisteminin yıkılması, *tarihsel sonucu bakımından, dünya sosyalist sisteminin oluşmasından sonra ikinci yeri alır.*

PAZARLAR SORUNUNUN VAHİMLEŞMESİ SÜREĞEN İŞSİZLİK VE DÜŞÜK ÜRETİM KAPASİTESİ

Kapitalizmin genel bunalımının belirleyici çizgilerinden biri, pazarlar *ve sermaye yatırım alanı sorunun ağırlaşmasıdır.* Pazarlar sorununun bu ağırlaşması, her şeyden önce, üretimin gelişmesiyle metaları satma olanakları arasında giderek artan dengesizlikten ileri gelir. Rusya gibi bir ülkenin, kapitalist genel bunalımının ilk aşamasında kapitalist sistemden kopması, pazarlar ve sermaye yatırım alanları için kapitalistler arasında yürütülen savaşı yegînleştirmişti. Kapitalizmin genel bunalımının ikinci aşamasında sosyalist dünya sisteminin şekillenmesiyle, kapitalizm, geniş pazarlar ve sermaye yatırım alanlarını kaybetti.

Sosyalist dünya ekonomi sisteminin oluşumu, sosyalist dünya pazarının yaratılmasına vardı. Şimdi, dünya arenasında birbirine karşıt iki pazar ortaya çıkmıştır:

sosyalist ülkeler pazarı ve kapitalist ülkeler pazarı.

Bir yandan kapitalist sömürü alanının daralması ve emperyalist sömürge sisteminin dağılması, bir yandan da emekçi yığınların durumunun kötüleşmesi ve ekonominin askerileştirilmesi, kapitalist dünya pazarının çelişkilerini, bugün özellikle keskinleştirmiştir.

Az gelişmiş ülkelerdeki gelişen kapitalizmin rekabeti, pazarlar için savaşımın artmasının bir başka nedenidir. Bu ülkeler, gelişmiş sanayi ülkeleriyle gittikçe daha çok rekabet etmeye başladılar. Bu rekabet, özellikle hafif sanayi maddeleri alanındaadır.

Pazarlar ve sermaye yatırım alanları için sürdürülen savaşım, giderek, kapitalist tekel gruplarıyla emperyalist devletler arasında çatışmalara neden olur.

Pazarlar ve sermaye yatırım alanı sorununun ağırlaşması ile, *sanayi işletmelerinin süregelen düşük-kapasite ile çalışmaları ve salgın işsizlik* birbirine sıkı sıkıya bağlıdır.

Kapitalizmin gelişmesinin tekel-öncesi döneminde, kitlesel düşük-kapasite, ancak ekonomik bunalımlar döneminde vardı. Bugün, emperyalizmin genel bunalımı döneminde, düşük-kapasite, sürekli bir olgu haline geldi, yani süregelen bir nitelik aldı. Böylece, 1925-1929 atılım döneminde, ABD'de, transformasyon sanayii potansiyelinin yalnızca %80'i, 1930-1934'te %60'ı, 1964'te Amerikan çelik potansiyelinin yalnızca %80'i kullanılıyordu.

Sanayi işletmelerinin bu süregelen düşük-kapasitede kalması kapitalizmin genel bunalımı döneminde işsizliğin farklı bir niteliğine tekabül eder; bundan önceki yıllarda işsizler ordusu ne kadar artarsa artsın, işsizlik bunalımının toparlanma ve atılım döneminde yeniden eritilebiliyordu. Kapitalizmin genel bunalımı döneminde ise, işsizler ordusu sürekli ve yığınsal hale gelir. Resmî istatistiklere göre, işsizlerin toplam faal nüfusa oranı 1963'te:

Kanada'da %5,5; Danimarka'da %4,3; İngiltere'de %2,6; Amerika'da %5,7'dir.

Birçok ülkede kitle halinde işsizlik, ulusal bir felâket-tir. Resmî istatistiklere göre, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa, Japonya ve Avusturalya gibi gelişmiş kapitalist ülkelerde mevcut 85 milyon sanayi işçisinin, 8-10 milyonu, tam işsizdir. Ortalama, her dokuz işçiden birinin işsiz olduğu anlaşıyor. Az gelişmiş ülkelerde, emperyalizm, miras olarak, diğer sorunlar yanında, işsizlik sorununu da bırakmıştır.

KAPİTALİST ÇEVİRİMDE (CYCLE) DEĞİŞME

Çevrimin (*cycle*), bir ekonomik bunalımın başlangıç dönemi ile bunu izleyen ekonomik bunalımın başlangıç dönemi arasındaki süre olduğunu anımsayalım. Çevrim, dört evreyi içerir: bunalım, çöküntü, toparlanma ve atılım.

Kapitalizmin genel bunalımı, kapitalist çevrimde değişimleri de birlikte getirir: çevrim süresi kısalır. Bu da bunalımları sıklaştırır. Örneğin, Birinci Dünya Savaşından önce, ekonomik bunalımlar, her 8-12 yılda bir meydana gelirdi. İki Dünya Savaşı arasında, 1919 ile 1938 yılları arasında, üç ekonomik bunalım, yani her 6-7 yılda bir bunalım oldu. Aynı zamanda bunalımın ve çöküntünün evreleri daha uzundu, gönenç evresi daha kısaydı. Eskiden bunalımlar, 1,5-2 yıl sürerdi, 1929-1933 bunalımı dört yıldan fazla sürdü. Ensonu, kapitalizmin genel bunalımı döneminde ise ekonomik bunalımlar gittikçe sıklaşmıştır.

Örnek olarak, kapitalist dünya sanayi üretiminin hemen hemen yarısını elinde tutan bir ülke olan ABD'yi alalım. İkinci Dünya Savaşından sonra, 1948'den itibaren ABD, öylesine bir ekonomik bunalımla karşı karşıya kaldı ki, bu ekonomik bunalımın yaraları, 1949 yılı boyunca ciddiyetini korumuştur. 1953 yılının ikinci yarısında yeni bir ekonomik bunalım başladı. Bu, sanayi üretim hacmi-

nin gerilemesine, siparişlerin azalmasına, işsizliğin yaygınlaşmasına, stokların kabarmasına neden oldu. 1954'te bunalım devam ediyordu. 1957 ortalarında, ABD'de fazla üretim nedeniyle yeni bir bunalım patlak verdi. Bu da 1958'e kadar yoğunlaşarak sürdü. İlk yarısında, 1957'ye oranla, dökme demir üretimi %38,3'e; çelik üretim %36,5'e; turizm otomobilleri üretimi %33,6'ya düşmüştü. Amerika Birleşik Devletleri'ni kasıp kavuran ekonomik bunalım, diğer kapitalist ülkelere de yayıldı.

1957-1958 bunalımı, Amerikan sanayiinde uzun bir atılım dönemine fırsat vermedi. İki yıl ancak geçmişti ki, ABD, 1960'ta yeni bir bunalıma sürüklendi. Bu ekonomik bunalım da 1961'e kadar sürdü.

Böylece, ABD ekonomisi, savaş sonrasında, daha şimdiden dört ekonomik bunalımla karşı karşıya kalmıştır. Alışlagelen çevrim evrelerinin sırasının, eskisi gibi olmadığını ve bazı evrelerin yokolduğunu belirtelim. Örneğin, bunalımdan toparlanmaya geçiş durumu, çöküntü evresine uğramadan sık sık ortaya çıkarak ve toparlanmanın sonu, çok kez atılım evresine değil, yeni bir bunalıma varır. Birçok durumda bunalıma geçiş birdenbire değil, uzun bir durgunluk döneminden sonra olur. Bunalım, geçmiştekinden daha yavaş gelişmektedir. Borsacıların ve bankacıların iflâsları, eskiden olduğu kadar açık-seçik bir biçimde belirgin değildir. Savaş sonrasındaki bunalım süresi, İkinci Dünya Savaşı öncesindeki kadar uzun değildir.

Savaş-sonrası dönemde, kapitalist çevrimdeki bütün bu değişiklikleri nasıl açıklamalı? Bu, en başta, kapitalist sistemin, bütün ülkelerde, bazı sektörlerle yayılan süregelen bir durgunluk ve gerileme dönemine girmiş olması, ve zaten gelişmenin genel tempolarının yavaşlaması olgusuyla açıklanmalıdır.

Savaştan sonraki dönemde, kapitalist çevrimi değiş-

tiren başka etkenler de vardır.

1. *Ekonominin askerileştirilmesi.* Bunun kapitalist çevrimin oluşumu üzerinde çifte ve çelişik etkisi vardır. Bir yandan askerî malzeme üretimine bağlı sanayi dallarını zaman zaman atılım durumuna iter, bir yandan da kapitalist yeniden-üretim çelişkilerini şiddetlendirerek daha da derin bir bunalımın koşullarını yaratır.

2. *Tekelci devlet kapitalizmi,* kapitalist çevrimin evrimi üzerinde belli bir ölçüde etki yapar. Bu, tekellerin çıkarına çalışan devletin ekonomik ilişkilere katılması (sanayi ve tarım ürünleri satınalmak, devlet hazinesinden yardım ve kredilerle tekelleri desteklemek vb.) demektir, ki bu da üretimde belli bir büyüme ve sabit sermayenin yenilenmesine neden olur. Tekelci burjuvazi ekonomik bunalımların yıkıcı sonuçlarını hafifletmeye çalışmak için güdümlü ekonomi sistemine başvurur. Kapitalist çevrime müdahale etmesine karşın, tekelci devlet kapitalizmi, fazla üretimden doğan ekonomik bulanımları ortadan kaldıramaz.

3. *Bilimsel ve teknik ilerleme de* kapitalist çevrimin oluşumunu etkiler. Bu da sabit sermayenin içten yıpranmasının hızla ortaya çıkması demektir. Bu nedenle, bunalım zamanında sermaye yatırımları her ne kadar azaltılabilirse de gene de nispeten yüksek düzeyde tutulmasına çalışır ki, bu da geçmişe bakarak çevrimin seyrinde, az da olsa, farklı şekillerin çıkmasına neden olur.

4. *Kapitalist ülkelerde sınıf savaşımının çevrim üzerinde yürüttüğü etki,* önemli şekilde artmıştır. Sınıf savaşımında, işçilerin başarıları arttıkça, burjuvazinin işçilere tanımak zorunda kaldığı ekonomik ödünler de o oranda artar. Bu durum, iç pazarın genişlemesine yaradığı gibi, bir dereceye kadar da, fazla üretimden doğan bunalımın ağırlaşmasına engel olur.

5. *Sömürge sisteminin parçalanması da* kapitalist

çevrimi etkiler. Bu durum, politik bağımsızlığını elde eden ülkelerin, ekonomik bağımsızlıkları uğruna savaşım vermeleriyle açıklanır. Oysa, ekonomik bağımsızlık, sanayileşmeden geçer. Bugün az gelişmiş ülkeler, kapitalist ülkeler tarafından, özellikle de Batı Avrupa ülkeleri tarafından ihraç edilen donatım malzemelerinin hemen hemen yarısını emiyor. Bu, Batı Avrupa ülkelerinde makine imali sanayiinde üretimin artmasına neden olmuştur ve böylece, savaş-sonrasında kapitalist çevrimin değişmesinde etkili olmuştur.

Bugün için kapitalist çevrimde etki yapan etkenlerin bazıları bunlardır. Bu yüzden kapitalist ülkeler ekonomisi, savaş-sonrası dönemde daha sık bunalımlarla karşılaştı. ama bu bunalımlar 1929-1933 bunalımı kadar derin olmadı.

Süreğen düşük üretim, sürekli yığınsal işsizlik, gittikçe sıklaşan ekonomik bunalımlar, günümüz kapitalizminin kendi derinliklerinde gelişen büyük üretici güçlerden yararlanacak durumda olmadığına kanıtlarıdır. Kapitalizm insanlığın ilerlemesinde büyük bir engel haline gelmiştir.

Kapitalizm, ekonomik ve politik çelişkilerini, silahlanma yarışı ve ekonominin askerileştirilmesiyle çözmeye çalışıyor.

EKONOMİNİN ASKERİLEŞTİRİLMESİ VE EMEKCİLERİN DURUMUNDA KÖTÜLEŞME

Ekonominin askerileştirilmesi, sanayiin önemli bir kesiminin savaş ve savaş malzemesi üretimine dönüştürülmesi demektir. Geniş ölçüde maddî değerler, stratejik malzeme stoku şeklinde âtıl duruma sokulmaktadır. İkinci Dünya Savaşından önce, Amerika Birleşik Devletleri'nde, doğrudan doğruya savaş için ayrılan para, bütçe giderlerinin %14'ünü oluştururken, 1953'ten bugüne kadar federal bütçenin üçte-ikisine ulaşmıştır. Büyük

Britanya'da ve Fransa'da, askeri giderler, savaş sonrasında tüm bütçenin üçte-birini eritmiştir.

Ekonominin askerileştirilmesi, silahlanma yarışı, savaş tehlikesi yaratıyor. Bunun içindir ki, Sovyetler Birliği, barışsever bütün insanlık, *genel ve tam bir silahsızlanma uğruna* sonuna kadar savaşım vermektedir. Emperyalist devletler, genel ve tam bir silahsızlanmayı istemiyorlar. Neden? Çünkü, silahlanma yarışı, tekellerin kârlarını geniş ölçüde kabartıyor. Amerikan tekellerinin 1938'de, 3,3 milyar olan kazançlarının 1962'de 51 milyara aşması, yani 15 kattan fazla bir artış, işte böyle olmuştur.

Bundan başka, kapitalizmin ideologları, ulusal ekonominin askerileştirilmesinin ve silahlanma yarışının, kapitalist ekonomiyi ekonomik bunalımlardan ve işsizlikten korumasını desteklemektedirler. Gerçekte ise, üretim olanaklarıyla nüfusun düşük alımgücü arasındaki dengesizliği artıran ekonominin askerileştirilmesi, kaçınılmaz olarak, yeni ve daha derin bir ekonomik bunalıma yol açıyor.

Silahlanma yarışı, işçi sınıfının ve bütün çalışan sınıfların omuzlarına bindirilen ağır bir yükür. Örneğin, Birleşik Amerika'da 1913-1914 bütçe döneminde, nüfus başına düşen askeri gider 3,5 dolara çıkmıştı. Bu miktar, 1929-1930'da 7 dolara; 1954-1955'te 250 dolara yükseldi, yani bu dönem için 70 kattan fazla bir artış. İngiltere'de 1913-1914 bütçe döneminde nüfus başına düşen askeri gider 1,7 sterlin iken, 1954-1955'te bu miktar 29,3 sterline çıkmıştır. Bu muazzam giderler, dolaylı ve dolaysız vergi artışlarıyla karşılanır. Amerikan halkından 1959-1960 bütçe döneminde alınan yalnızca dolaysız vergi, 1937-1938'de alınandan hemen hemen 15 kat fazladır. İngiltere'de aynı dönemde dolaysız vergilerin artışı 3 kat; Fransa'da 3 kat; İtalya'da 2 kat olmuştur.

Savaş-sonrası dönemde, silahlanma yarışı, kapitalist

lkelerde enflasyonu artırdı. Bu yüzden kâğıt paranın satınalma gücü birden düştü. Birleşik Amerika'da, 1958 başında, dolaşımda bulunan paranın kitlesi 27,4 milyar dolara yükselmiştir. Oysa, 1937 yılında, dolaşımda bulunan para kitlesi 5,6 milyardı. İngiltere'de 1968'e doğru, kâğıt para olarak, dolaşımda 1 milyar 850 milyon sterlin vardı. Bu miktar, 1937'de 460 milyon sterlin idi. İtalya'da 1937'de 18 milyar liret olan dolaşımdaki kâğıt para miktarı, 1958'de astronomik bir rakam olarak görülen 1.852 milyar lirete varmıştır.

Mali yüklerin ve enflasyonun ağırlaşmasına karşın, tekeller, nominal ücretlerin "dondurulmasını", yani onun aynı düzeyde tutulmasını sağlarlar. Bu durum, gerçekte ücretin azalmasına ve emekçilerin durumunun ağırlaşmasına varır. Emekçiler, kapitalist boyunduruğa karşı savaşımları yeğinleştirirler. Grev hareketinin yaygınlaşması, bunun açık kanıtıdır. Resmi rakamlara inanılacak olursa —kuşkusuz, gerçekte durumun altında gösterilmişlerdir— 11 ülkede (Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa, Federal Almanya, Japonya, Kanada, Avusturya, İsveç, Belçika, Hollanda, Arjantin) savaş-öncesi (1930-1939) ile savaş-sonrası (1945-1954) karşılaştırılınca grevlerin sayısı 67.000'den 101.000'e, grevci sayısı da 21 milyondan 73 milyona, ve grevlerden dolayı kaybedilen işgünü toplamı ise 240 milyondan 672 milyona yükselmiştir.

Ama, proletaryanın sınıf savaşımları yavaşlamıyor, günden güne genişliyor. Böylece, 1961 yılında 50-53 milyon olan grevci sayısı, 1963'te 58 milyonu aştı.

Savaş-sonrası dönemde, kapitalist ülkelerin işçi sınıfı, ekonomik savaşım ayrımı yapılmadan, savaş-ncesindekilerden daha kararlı olarak, hatırı sayılır ülkelerin temel dış ve iç politika sorunlarına müdahale etmiştir; bu- gün de emekçilerin barış ve demokratik özgürlükler uğruna giriştikleri savaşım- lar- da n safta yürümektedir.

Gücü ve hayatiyeti, çağdaş dönemin deneyimiyle de doğrulanan marksist-leninist teoriye dayanan proletaryanın sınıf savaşımını, komünist partiler ve işçi partileri yönetiyor. Günümüzde, bilimsel sonuçların doğruluğu, kapitalizmle bağlarını ebediyen koparmış olan insanlığın üçte-birinin deneyimiyle tanıtlanmıştır. Bu durum, kapitalizmin, zorunlu olarak, yerini, yeni bir rejime, sosyalizme bırakması gerektiği anlamına gelir. İşçi sınıfına, bütün emekçilere, kesin özgürlüğü yalnızca sosyalizm getirebilir. Emekçiler de kendi emeklerinin bütün ürünlerinden ancak sosyalizmde yararlanabilirler.

ULUSUN ÇIKARLARI İLE TEKELLER ARASINDAKİ ÇELİŞKİLERİN YEĞİNLEŞMESİ

Günümüzde, emperyalist ülkelerdeki tekелci burjuvazinin çıkarları, yalnızca proletaryanın çıkarlarına değil, ulusun çıkarlarına da ters düşer.

Tekelci sermaye, işçi sınıfı üzerindeki sömürsünü olduğu kadar, köylü ve zanaatçılar üzerindeki sömürsünü de artırır. Kapitalizmin bugünkü genel bunalımı aşamasında köylülüğün ve kiracı çiftçinin durumu da büsbütün kötüleşmektedir. Amerikan tekellerinin körüklemesiyle ortaya çıkan fiyat yükselmesi sonunda, 1959'da, Amerikan çiftçileri, satınaldıkları metalara 1950'ye bakarak %12 fazla ödemek zorunda kalmışlardır. Oysa, aynı dönemde tarım ürünlerinin fiyatı, %7 düşmüştü. Sanayi ürünlerinin fiyatlarıyla tarım ürünlerinin fiyatları arasındaki, tekелci sermayenin hizmetinde olan devlet tarafından yükletilen borçlarla malî yükler arasındaki farklılaşma, çiftçileri yığın halinde yıkıma sürüklemiştir. ABD'de her yıl 150.000 çiftçi yıkıma uğrar ki, bunlar da işsizlerle tarım işçileri ordusunun sayısını kabartır. Fransa'da 1954 ve 1962 arasında 242.000 işletme "ortadan kalkmış"tır. Latin Amerika ülkelerinde, birçok

Asya ve Afrika ülkelerinde köylülerin durumu çok karsıdır.

Tekellerin çıkarları, yalnızca emekçilerin çıkarlarıyla değil, tekeli olmayan küçük ve orta burjuvazinin çıkarlarıyla da çatır. Devletle birlikte tekeli küçük ve orta kapitalistleri kazançlarından yoksun bırakarak, onları yıkıma zorlayarak, artı-değeri kendi yararına yenden bölüşmek için, vergi politikasından, malî politikadan, tarifeler politikasından ve fiyat politikasından yararlanır.

Küçük-burjuva ve diğer orta tabakaların çıkarları, işçi sınıfının çıkarları gibi, tekeli burjuvazinin, onun siyasal partilerinin ve tekellerin çıkarlarını savunma görevini üzerine alan devletin çıkarlarıyla gittikçe artan bir çatışmaya girer. Bu nedenledir ki, işçi sınıfının, köylülüğün, aydınların, küçük ve orta kent burjuvazisinin, tekeller egemenliğini sona erdirmekte çıkarları vardır. Koşullar, bütün bu güçleri biraraya getirmeye elverişlidir.

Ulusal güçlerin tekellere karşı birliği, günümüz koşullarında, barış ve ulusal bağımsızlık, demokrasinin savunulması, ekonominin kilit noktalarının ulusallaştırılması ve bu kilit noktalarının demokratik yönetimi uğruna savaşım temeli üzerinde, ekonomiyi halkın hizmetine koyarak, gerçekleştirilebilir.

Tekellerin boyunduruğuna karşı savaşımda ön saf-ta bulunan komünist partiler ve işçi partileri, geniş halk yığınlarını biraraya getirmeye ve bu savaşımda onlara kılavuzluk etmeye çalışıyorlar. .

KAPİTALİST ÜLKELER ARASINDAKİ ÇELİŞKİLERİN KESKİNLEŞMESİ

İkinci Dünya Savaşı, kapitalist ülkeler arasındaki eşit olmayan gelişmeyi daha da çarpıcı hale getirdi. Hitler Almanyası, Japonya ve İtalya, tam bir askeri bozguna uğratıldı; bu ülkelerin ekonomisi adamakıllı zayıfla-

di. Düşman istilâsına uğrayan Fransa, İkinci Dünya Savaşında büyük kayıplara uğradı. İngiltere de ağır bir darbe yemiştir. Bütün bu karışıklıklar içinde zenginleşenler yalnızca Amerikan tekelleri olmuştur. 1948 yılında, kapitalist dünya sınaî üretiminin %56,6'sını ABD; %11,5'ini İngiltere; %4'ünü Batı Almanya; %4'ünü Fransa; %3,5'ini Kanada; %2'sini İtalya, ve %1,5'ini de Japonya üretiyordu. O zamandan beri, kapitalist dünyadaki güçlerin oranında önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır.

Bütün bu değişiklikler nasıl açıklanır?

Birincisi, gerek üretimde ve gerek ticaret alanında, ABD, kapitalist dünya içindeki mutlak üstünlüğünü kaybetti. Dünya sınaî üretimindeki payı, 1964'te %44,5 idi, yani 1948 yılına oranla %10 düşme olmuştu. Aynı yıllar arasında, ihracat %23,4'ten %17'ye; altın rezervi ise %74,5'ten %35'e düşmüştür. Sonuç olarak, ABD, kapitalist devletler arasında, hemen hemen, İkinci Dünya Savaşından önceki yerini almış bulunuyor.

İkincisi, İngiltere ve Fransa'nın durumlarında çarpıcı bir zayıflama olmuştur. Bu devletler, sömürgelerini, kesinlikle kaybediyorlar. Ve dünya sınaî üretiminde savaştan önceki konumlarına ulaşmaya da güç yetiremiyorlar. 1937 yılında İngiltere ve Fransa, kapitalist dünya sınaî üretiminin %18,5'ini üretiyordu. 1964'te ise kapitalist dünya sınaî üretimindeki payları ancak %13,4'tü.

Üçüncüsü, yenilen ülkeler, özellikle Batı Almanya ve Japonya, önemli ilerleme gösterdiler. Her iki ülke ve bu arada İtalya, kapitalist dünya sınaî üretiminin, yaklaşık olarak %17'sini elde etmektedirler. Bu oran, İkinci Dünya Savaşı öncesindekinden fazladır.

Ekonomik güçler oranındaki değişme, emperyalist ülkeleri bir pazarlar savaşımına sürükledi.

Ekonomik bakımdan önde gelen ABD, diğer kapitalist ülkeleri kısmen ya da tamamen kendine bağımlı kıl-

mak için, bütün gücünü ortaya koyuyordu. Savaş-sonrasının ilk yıllarında, kapitalist dünya pazarlarının büyük bir kesimi üzerinde egemenlik kurmakta başarı sağlamıştı. Ama Batı Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya ekonomilerini yeniden kurunca, ABD ile dünya pazarları üzerinde rekabete başladılar. Bu durum, ABD ile İngiltere, Batı Almanya vb. tekelci grupları arasındaki pazarlar savaşımını şiddetlendirmekte etkili oldu. ABD'nin pazar, hammadde kaynakları ve nüfuz alanları uğruna savaşımı, Avrupalı emperyalistlerin artan direnişleriyle karşılaştı. Batı Avrupa tekelleri, yüksek kârlarının tehlikeye girmesini istemiyorlardı.

Tekeller arasındaki savaşım, kapitalist ülkeler arasındaki çelişkilerin yeğînleşmesine yolaçtı.

ABD ile İngiltere arasındaki çelişki, emperyalistler arasında mevcut olan derin çelişkileri gösterir. ABD tek-elci sermayesi, İngiltere'nin geleneksel pazar ve nüfuz bölgelerine karşı saldırganlığa başladı. ABD, İngiltere'nin dominyon ve sömürgeleriyle artan ekonomik ilişkilerini yıkma çabasına koyuldu ve belli bir ölçüde başarı da sağladı. ABD ile İngiltere arasında dış ticaret alanında olduğu gibi, hammadde kaynaklarına sahip çıkma uğruna yürütölen savaşım da yeğînleşti.

ABD ile Fransa arasındaki çelişkiler de yeğînliğini artırıyor. Birçok Amerikan tröstü, işletmelerini Fransa'da kurmuşlardır. Rekabet, dış ticaret alanında da gittikçe yoğunlaşıyor. ABD, Fransa'nın Kuzey Afrika'daki geleneksel pazarlarına karşı saldırıya geçti. ABD'nin bu ülkelerdeki pazarlar üzerinde Fransa'nın yerini alma eğilimi düpedüz açığa çıkmıştır. Çoğunlukla ulusal kurtuluş hareketinin "koruyucuları" maskesi ardında iş yapan ABD'nin sözü geçen çevreleri, aslında Güney Vietnam'da olduğu gibi, Kuzey Afrika ülkelerinde, Fransız üstünlüğü yerine ABD tekellerinin egemenliğini kurma giri-

şimi içindeydiler. ABD'nin bu eğilimi, Fransa'nın egemen çevrelerini epeyce kaygılandırdı.

Emperyalist ülkeler arasındaki çelişkilerin daha da keskinleşmesi, Batı Almanya ve Japonya'nın ekonomik gücünün büyük ölçüde artmasından doğmuştur. Savaşın bitiminden bu yana, ABD, Batı Alman tekellerini kendi denetimi altında tutmaya, Batı Almanya'nın en önemli ekonomik dalları içinde sağlam konumlar elde etmeye uğraşmıştı. İngiltere de aynı amaçta onlardan geri kalmadı. Bununla birlikte, ABD de, İngiltere de, Batı Almanya ekonomisinde kendi egemenliklerini kurmayı başaramadı. Kendi sanayi potansiyelini hızla artıran Batı Alman tekelleri, geniş bir yayılma programını uygulama alanına koydular. İkinci Dünya Savaşını izleyen ilk yıllarda, Batı Almanya, ihracat alanında, kapitalist ülkelerin en sonunda yer alıyordu; şimdi dünyada ikincidir.

Emperyalistler arasındaki çelişkiler uzlaşmaz karşıt ve bağdaşmaz çelişkilerdir. Daha önce Lenin, kapitalist kamptaki çelişkilerin, raslansal uyumsuzluklar değil, "emperyalist ülkeler arasındaki ekonomik çıkarlar birliğinin derin, kökten bir bozulması..." olduğunu, kapitalist devletler ittifakının ise, "... komşusundan bir şeyler aşırıya çalışan üçkağıtçıların ortaklığı" olduğunu belirtiyordu.*

Emperyalistler arasındaki çelişkiler, kapitalizmin temel çelişkisinden gelmektedir. Bu, üretimin toplumsal niteliği ile emek ürünlerine sahip olmanın özel kapitalist biçimi arasındaki çelişkidir. Emperyalistleri bölen çelişkileri ortadan kaldırabilen anlaşmalar, birleşmeler, uzlaşmalar yoktur.

Çağımızın başlıca çelişkisi olan ilerleyen sosyalizm ile cançekişen kapitalizm arasında savaşım, kapitalist

* V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, c. 31, s. 484, 355.

kampta mevcut olan çelişkileri ortadan kaldırmaz. Çağımızın bu başlıca çelişkisi, emperyalistlerarası ilişkiler üzerinde ikili etki yapar. Bir yandan kapitalist ülkeleri birleşmeye isteklendirir, üzerinde NATO, SEATO, CEN-TO gibi askerî blokların oluştuğu temeli yaratır, ve emperyalistler arasında silahlı çatışma gelişiminin temel sorunları üzerinde, kapitalist ülkeler arasında yeni çatışma ve çelişki kaynakları yaratır.

Emperyalistlerarası çelişkilerin kaçınılmaz olarak bir dünya savaşına varması gerekmez. Kapitalizm dünyada egemen güç iken, emperyalistleri bölen çelişkilerin ve ülkeler arasında güçler dengesinin bozulmasının sonu, kesin olarak dünya savaşlarına varırdı. Günümüzde, kapitalizm, dünyanın biricik politik sistemi değildir. Bugün artık insanlığın gelişmesinin kesin bir etkeni haline gelen sosyalist dünya sistemi vardır. Başta sosyalist dünya sistemi olmak üzere, birleşmiş barış güçlerine, saldırgan güçleri dizginleme, dünya savaşını toplum yaşamından kovma olanağı veren yeni bir tarihsel durum yaratılmıştır.

*

Böylece, cretli emeğin sömürülmesi üzerine kurulan kapitalist üretim tarzını incelemiş bulunuyoruz. Kapitalist rejimde, özellikle onun en yüksek gelişme aşamasında, emek ile sermaye arasındaki, metropollerle sömürgeler arasındaki ve emperyalist devletler arasındaki çelişkiler son derece yeğinleşmiştir. Bu çelişkilerin yeğinleşmesi kapitalist dünyayı, yeni yeni ekonomik ve toplumsal karışıklıklara ve eninde sonunda da kapitalizmin yerine devrime dayalı sosyalizmi koymaya götürecektir.

Marx'ın 100 yıl kadar önce vardığı sonucu bugünkü gerçeklik daha iyi doğruluyor: kapitalist üretim tarzı, tarih tarafından mahkûm edilmiştir.

EMEKÇİLER, kuşaktan kuşağa, mutlu ve güven dolu bir yaşamı düşleyip duruyorlardı. Ama bu tatlı düşler, uzun süre, düş olmaktan öteye geçemedi. İnsanlar kurtuluşlarının yolunu bilmiyorlardı. Ve sonunda işçi sınıfının önderleri —Marx, Engels, Lenin—, insanlığın parlak geleceğine giden yolu emekçilere gösterdiler: komünizm.

“Komünizm, diyor SBKP programı, tarihsel bir görevi yerine getirdi: bütün insanları toplumsal eşitsizlikten, her çeşit baskı ve sömürüden, savaşların dehşetinden kurtardı. O, bütün halklar için, yeryüzünde *Barışı, Emeli, Özgürlüğü, Eşitliği, Kardeşliği ve Mutluluğu* getirdi.”*

Komünist toplum, kendi gelişmesi içinde iki evre gösterir: sosyalizm denilen birinci ve komünizm denilen ikinci, üst evre.

Komünizmin kurulması, bütün ülkelerin emekçileri tarafından yürütülen kurtuluş savaşımının sonal amacıdır. "... Sosyalist dönüşümler yoluna girdiğimiz anda, diye yazıyordu Lenin, bu dönüşümlerin hedefinin, eninde sonunda komünist bir toplum yaratmaya yöneldiğini açıkça belirtmeliyiz."**

Marksizm-leninizm bilimsel olarak göstermiştir ki, kapitalizmin ardından gelmekte olan komünist toplumsal ve ekonomik oluşum, tamamlanmış olarak çıkıvermez karşımıza.

Komünist toplum, siyasal iktidarın işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesinin hemen ertesi gününde kurulamaz. Bu iş, uzun zamanı ve işçi sınıfının, köylülüğün, aydınların sürekli çabasını gerektirir.

Toplum, kapitalizmden sosyalizme doğrudan doğruya geçemez. Toplum, kapitalizmden sosyalizme inatçı bir savaşımın sonunda geçer, ve ancak bundan sonradır ki, sosyalizm komünizme dönüşür.

Bilimsel komünizmin kurucusu Karl Marx, komünist oluşumun iki evresini nitelerken, *Gotha Programının Eleştirisi*'nde, sosyalizm ile komünizmin, bir aynı üretim tarzının farklı ekonomik olgunluk derecelerini temsil ettiklerini yazıyordu. Sosyalizmi komünizmin ilk evresi olarak ele alan Marx, bu ilk aşamada, kendine özgü temel üzerinde gelişmiş olan komünist bir toplumun değil, yalnızca kapitalizmden kendini yeni kurtaran ve bu nedenle de ekonomik, moral ve entelektüel bütün alanlarda eski toplumdan gelen hastalıklarını hâlâ koru-

* *Vers le communisme*, Sovyetler Birliği Komünist Partisi XXII. Kongresi Dökümanları derlemesi, Moscou 1961, s. 480.

** V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, t. 27, s. 126.

makta olan bir toplumun sözkonusu olduğuna dikkati çeker. Lenin şöyle belirtiyordu: "... sosyalizm ile komünizm arasındaki bilimsel fark, sosyalizmin kapitalizmden çıkan yeni toplumun ilk evresi anlamına gelmesi, komünizmin ise bu toplumun sonraki, üst evresi olmasıdır..."*

Sosyalizmin gelişmesi, ikinci evreye, üst evre olan komünizme varır. Böylece, sosyalizm ve komünizm, aynı komünist toplumun iki basamağı, iki evresidirler.

* V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, t. 29, s. 424.

DOKUZUNCU BÖLÜM

SOSYALİZMİN ORTAYA ÇIKMASI VE OLUŞUMU

1. MARKSİZM-LENİNİZM VE KAPİTALİZMDEN SOSYALİZME GEÇİŞ DÖNEMİ

KAPİTALİZMDEN SOSYALİZME DEVRİMCİ GEÇİŞ

Toplumun ekonomik gelişmesini tahlil ederken, marksist-leninist klasikler, kapitalizmin doğmasında, gelişmesinde ve yokolmasında başta gelen yasaları da ortaya çıkardılar. Ekonomik sefaleti ve politik çılgınlıklarıyla, diye yazıyordu Marx, eski toplumun yerini kaçınılmaz olarak uluslararası ilkesi barış olan yeni bir toplum alacaktır, çünkü her halk aynı hükümdara sahip olacaktır: *emek*. Bu toplumun adı sosyalizmdir. Tarihte ilk kez Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olarak kurulmuştur.

Belirleyici rolün SSCB'nde olduğu İkinci Dünya Savaşında, nazi Almanya'nın ve militarist Japonya'nın ezilmesinden ve sosyalist devrimlerin zaferinden sonra, bir-

çok ülkenin halkları sosyalizmi kurma yoluna girmiştir.

İnsan toplumunun evriminde yeni bir çağ açan Rusya'daki Büyük Ekim Sosyalist Devriminin zaferi, kapitalist üretim ilişkilerinin, artık, üretici güçlerin gelişmesinde korkunç bir engel olmayacağını, kapitalizmin ömrünün dolduğunu da gösterir.

Avrupa ve Asya ülkelerindeki sosyalist devrimler, dünya kapitalizmine yeni ve ağır darbeler indirdiler. Bu devrimler, Ekim Sosyalist Devriminden bu yana, dünya tarihinin en büyük olayı olmuştur. Kapitalizm, yerini, zorunlu olarak yeni bir topluma, sosyalizme bırakmak zorunda kalmıştır.

Bununla birlikte, sosyalizmin kapitalizmin yerini alması kendiliğinden olamaz. Burjuva rejiminden, ancak bütün halkın kararlı savaşıyla, kapitalistlerin ve kötülük ortaklarının elinden iktidarı ve halkı sömürme ve ezme olanağını alacak olan proletarya devrimiyle kurtulunabilir. Marx şöyle diyordu: "... *sosyalizm, devrimsiz gerçekleştirilemez. Onun, bu politik eyleme gereksinmesi vardır, çünkü eski rejimi yıkması ve devirmesi gerekir.*"*

Özel mülkiyeti kaldırmak için, yani kapitalistlerin ellerinden bütün temel üretim araçlarını geri alıp bunları yeniden bütün toplumun hizmetine koymak için, sosyalist toplumsal mülkiyeti kurmak için, devrim zorunludur.

Kapitalizmden sosyalizme devrimci geçiş iki yoldan olur: barışçı yol ve barışçı olmayan yol.

İşçi sınıfı ve onun komünist öncüsü, sosyalist devrimi barışçı yollarla gerçekleştirmek için büyük çaba gösterirler, işçi sınıfının ve tüm halkın yararlarına uygun olan da budur.

Barışçı yoldan sosyalist devrimi gerçekleştirmek, iş-

* K. Marx, " 'Prusya', 'Prusya Kralı ve Toplumsal Reform' Yazıları Konusunda Eleştirel Notlar."

çi sınıfının, politik iktidarı, iç savaş olmadan ele geçirmesine dayanır.

Halkın büyük çoğunluğunu kendi yönetiminde toplayan işçi sınıfı parlamentoda istikrarlı bir çoğunluk elde edebilir, burjuvazinin aygıtını emekçi halkın hizmetinde bir aygıtla dönüştürebilir. Ve böyle bir parlamento, sosyalist devrim görevlerini başarıyla yerine getirebilir. Bu, tekelci büyük burjuvaziye ve gericiliğe karşı, yaygın toplumsal reformlar uğruna, barış ve sosyalizm uğruna, uzun ve gözüpek bir sınıf savaşımının, işçilerin ve bütün emekçi halkın aralıksız savaşımının ürünü olacaktır.

Bu durum, durmadan büyüyen, insan toplumunun gelişmesinde kesin bir etken haline gelen sosyalist dünya sisteminin varlığı ile; bugüne kadar görülmedik yeghinlikte çelişkilerle parçalanmış kapitalist dünya sisteminin zayıflaması ile; emperyalizmin sömürge sisteminin dağılıp parçalanması ile; kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının örgütlenme anlayışının ve bilincinin ilerlemesi ile; işçi partilerinin ve komünist partilerin büyüyen saygınlığı ile kolaylaştırılmıştır.

Kuşkusuz, sosyalist güçlerin, giderek daima büyüyen atılımı, işçi hareketinin yaygınlaşmasıyla emperyalizmin mevzilerini kaybetmesi sonucu, Marx ve Lenin'in de önceden değindikleri gibi, burjuvazinin, başlıca üretim araçlarının proletarya tarafından yeniden satın alınmasına rıza göstermesinin kendisi için daha avantajlı olması ve bu yeniden satınalma işlemi sonunda proletaryanın kendi kurtuluşuna kavuşması olanak dışı sayılamaz.

Ama, sömürücü sınıflar halka karşı zora başvurdularına göre, sosyalizme geçişin bir başka olasılığını da düşünmek gerekir. Leninizmin öğrettiği ve tarihsel deneyimin doğruladığı gibi, egemen sınıflar, iktidarı gönüllü bırakmazlar. İşte o zaman devrimci zora başvurmak zo-

runlu hale gelir.

Sosyalizme *barışçı olmayan* geçiş, silahlı ayaklanmaya, iç savaşa, burjuvazinin siyasal iktidardan zor yolu ile uzaklaştırılmasına dayanır.

Sosyalist devrimin hangi yoldan yapılacağını her ülkenin kendi somut tarihsel koşulları belirleyecektir. Devrimin başarısı, işçi sınıfı ve onun partisinin, barışçı ya da barışçı olmayan bütün savaşım şekillerini özümleme ve bir savaşım şekli yerine ötekisini hızla ve hemen koymaya hazır olma derecesine bağlı olacaktır.

Günümüzde, sosyalist ülkelerin desteği sayesinde, geri kalmış bir ülkede de sosyalist devrim olabilir; bu geri ülke, kapitalist gelişme aşamasından geçmeden sosyalist hale gelebilir. Örneğin, Moğolistan'da olan budur.

Başvurduğu barışçı ya da barışçı olmayan şekilden bağımsız olarak, sosyalist devrim, daima, zamanı geçmiş kapitalist ilişkilerden köklü kopmayı ve yeni, sosyalist ilişkilerin kurulmasını gerektirir. Bu dönüşümler, halkın yararına olarak, işçi sınıfının iktidarı ile gerçekleştirilir.

GEÇİŞ DÖNEMİNİN GEREKLİLİĞİ

Kapitalist toplumdaki sosyalist topluma devrimci dönüşüm çağı, geçiş dönemini oluşturur.

Kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi zorunludur, çünkü sosyalizm kapitalizmin bağrında doğmaz. Kapitalist rejimde ancak sosyalizmin öncülleri ortaya çıkar. Kapitalizm, sosyalizmin maddî koşulu olan büyük makine sanayiini yaratır. Öte yandan, sınaî üretimin ilerlemesi ve yaygınlaşması, işçi sınıfının etki alanlarının genişlemesine, onların büyük işletmelerde, sanayi merkezlerinde toplanmasına yardımcı olur. Proletarya örgütlenir, sınıf çıkarlarının bilincine varır ve kapitalizmi ortadan kaldırmaya yetenekli toplumsal bir güce dönüşür.

İşçi sınıfının çıkarları, bütün emekçilerin çıkarlarıy-

la uygunluk halindedir, ve işçi sınıfı, kapitalizmin devrilmesi için sömürülen yığınların giriştikleri savaşında başı çeker. Sosyalizmin bu nesnel öncülü kapitalizmin bağrında doğdu. İşçi sınıfı, yeni bir toplum, sosyalist toplumu, köylülükle ortaklaşa, devrimci yoldan kurmak için iktidarı ele geçirir.

Özel mülkiyetin ve sömürücü sınıfların tasfiye edildiği, tüm ekonominin, kültürün, devletin sosyalist ilkelere göre dönüştürüldüğü dönem, *kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemini* ifade eder. Bu dönemde, *sosyalizm* henüz kurulmamıştır, kurulma yolundadır, kapitalizm henüz tamamen tasfiye edilmemiştir, tasfiye yolundadır.

Proletaryanın iktidarı ele geçirmesinden ve ulusal ekonominin kilit noktalarına elkoymasından sonra kapitalizm yenik düşmüş, ama henüz tamamen ortadan kaldırılmamıştır. Sanayi, tarım ve ticaret, kendi kapitalist özel işletmelerini bir süre daha muhafaza eder. Görev, yalnızca kentlerde, kırsal bölgelerde kapitalist unsurların dirençlerine son vermek değil, aynı zamanda onları ortadan kaldırmak ve onları doğuran nedenleri yoketmektir.

Küçük köylü işletmelerinin sosyalist ilkelere göre dönüşümü, geçiş döneminin önemli bir görevidir.

Sosyalizmin maddî temeli de, gene bu dönemde kurulur.

Geçiş dönemi, sosyalizmi kurma yoluna giren her ülke için zorunludur. Ülkenin durumu nasıl olursa olsun, sanayi bakımından gelişmiş ya da geri kalmış, büyük ya da küçük olsun, kapitalizmden sosyalizme geçmek için belli bir zamana gereksinme vardır.

Geçiş dönemi, proleter devrimin zaferi ve proleterya diktatörlüğünün kurulmasıyla başlayan ve sonu komünist toplumun ilk evresi olan sosyalizmin kuruluşuna varan bütün bir tarihsel zamanı kucaklar.

Kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminin teorisini kuranlar, Marx, Engels ve Lenin olmuştur. Onlar, işçi sınıfını, bütün emekçileri, sosyalizmin kurulması yollarının bilimsel öğretisiyle silahlandırdılar. Komünist ve işçi partileri de, geçiş döneminin niteliklerini belirterek, marksist-leninist teoriyi zenginleştirdiler.

Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, di-yordu Marx, birinciden ikinciye devrimci dönüşüm dönemi yer alır. Bu dönem, siyasal planda da geçiş döneme tekabül eder, ve bu dönemin devleti, *proletaryanın devrimci diktatörlüğünden* başka bir şey olamaz.

**PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ
SOSYALİZMİ KURMA ARACIDIR**

Proletarya diktatörlüğü zorunludur, çünkü sermayenin baskısını kırıp sosyalist toplumu kurma savaşımında tüm emekçiler yığınınını yönetebilecek durumda olan yalnız işçi sınıfıdır. *Proletarya diktatörlüğü*, iktidardaki işçi sınıfı tarafından gerçekleştirilen toplum yönetimidir. SBKP programında "Proletarya diktatörlüğü, deniyor, azınlık üzerinde, ezilen çoğunluğun diktatörlüğüdür; proletarya diktatörlüğü, sömürücülere karşı, halkların ve ulusların ezilmesine karşı yönetilir ve insanın insan tarafından her türlü sömürsünü ortadan kaldırmaya yönelir. Proletarya diktatörlüğü, yalnızca işçi sınıfının çıkarlarını değil, aynı zamanda tüm emekçi halkın çıkarlarını da ifade eder."* İşçi sınıfı, devlet iktidarını, bütün sömürülen yığınların hizmetine verir. İşçi sınıfı ile emekçi köylülüğün sosyalizmi kurma uğruna sömürücülere karşı birleşen savaşımı, onları çökertilemeyecek bir ittifakta birleştirir. Proletarya diktatörlüğünün en önemli ilkesini oluşturan bu sarsılmaz ittifak, çalışan geniş yı-

* *Vers le communisme*, s. 519.

ğınların, üretimin yönetimine, organlarının işlevine, ülkenin toplumsal ve kültürel yaşamındaki her çeşit faaliyetin yönetimine etkin olarak, doğrudan doğruya katılması demektir.

Varlığını sosyalist devrimden alan proletarya diktatörlüğü, siyasal bir üstyapı olarak, kendisini, emekçileri köleleştiren ve ezen eski siyasal örgütün ortadan kaldırılması görevine vermiştir. Proletarya, devlet iktidarını, burjuvazinin ekonomik egemenliğini yıkmak ve insanın insan tarafından her türlü sömürsünü yoketmek için kullanır.

Bununla birlikte, proletarya diktatörlüğü, yalnızca bir zorlama, hatta esas görevinin şiddet olduğu anlamına gelmez. Proletarya diktatörlüğünün başlıca içeriği, sosyalist toplumun yaratılıp kurulması, sosyalizmin, sosyalizm düşmanlarına karşı korunmasıdır. Proletarya, zora, burjuvazinin direnişinden dolayı başvurur. Zor, sömürücü sınıfların iktidarı proletaryaya bırakmak istememele-ri karşısında proletarya diktatörlüğünün başvurmak zorunda kaldığı bir işlemdir.

Proletarya diktatörlüğü, sosyalist toplumu kurma aracıdır. Proletarya devleti, kuvvetlerini, sosyalist ekonomi sistemini derleyip toparlamak için kullanılır. Proletarya devletin ekonomik alandaki bu pratik faaliyeti, yeni bir üretim ilişkileri sisteminin doğmasına neden olur. Bu ilişkiler, üretim araçlarının sosyalist toplumsal mülkiyeti üzerine ve sömürüden kurtulan insanların karşılıklı ve kardeşçe elbirliği üzerine kurulur.

Proletarya diktatörlüğünün yönetici gücü, sosyalizmin ve komünizmin kuruluşu uğruna savaşımında, emekçilerin öncüsü olan komünist partiler ve işçi partileridir.

Marksizm-leninizm, bize, kapitalizmden sosyalizme geçişi, farklı politik biçimlerin koşullandığını öğretir. Bununla birlikte, onların esası birdir: hepsi de proletar-

ya diktatörlüğü biçimleridir.

Proletarya diktatörlüğünün farklı biçimlerde ortaya çıkması, Lenin'in öngördüğü toplumsal evrimin tarihsel yasasıdır. "Kapitalizmden komünizme geçiş, diyordu o, kuşkusuz bol ve çeşitli siyasal biçimler gösterir, ama özü kaçınılmaz olarak aynı olacaktır: *proletarya diktatörlüğü*."*

Ekim Devriminin zaferinden sonra SSCB'de, proletarya diktatörlüğü, sovyetler biçiminde kuruldu. Proletarya diktatörlüğünün devlet biçimi olarak sovyetler iktidarı, 1905 ve 1917 Rus devrimleri deneyiminin tahlilinden hareket eden Lenin tarafından keşfedilmiştir.

SSCB'de sosyalizmin zaferinden ve İkinci Dünya Savaşı sırasında faşizmin kesin yenilgisinden sonra, bir dizi Avrupa ve Asya ülkelerinde, yeni tarihsel koşullar içinde, halk demokrasisi rejimi zafer kazanmıştır. Halk demokrasisi, toplumun bir politik örgütlenme biçimidir, onun özü de proletarya diktatörlüğüdür.

Halk demokrasisi, emperyalizmin zayıflaması ve güçler oranının sosyalizm lehine değişmesiyle, sosyalist devrimin gelişme özelliklerini yansıtır. Halk demokrasisi, aynı zamanda, her ülkenin tarihsel ve ulusal koşullarını yansıtır.

Sosyalist devrimle doğan proletarya diktatörlüğü, sosyalizmin zaferinin güvencesidir. Ama, sosyalizmin kuruluşu sırasında proletarya diktatörlüğünün kendisi de değişikliklere uğrayacaktır. Sömürücü sınıfların ortadan kaldırılmasıyla birlikte, onların direnişlerini kırma işlevi kaybolacaktır. Proletarya diktatörlüğü ekonomisinin kültürel ve eğitsel örgütlenme işlevleri, sosyalizmin kuruluşu sırasında pek geniş gelişme gösterir. Onun tarihsel görevi, sosyalizmin tam ve kesin zaferi sağlanırken

* V. İ. Lenin, *Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 97.

tamamlanır ve, iç gelişme görevleri bakımından o, artık gerekli değildir. Proletarya diktatörlüğü devleti, halkın çıkarlarının ve iradesinin ifadesi olan bütün halkın devleti haline gelir.

İşçi sınıfı diktatörlüğü, devlet ortadan kalkmadan önce, varlık nedenini kaybeder. Komünist toplumun kuruluşu sırasında devletin gelişmesinin diyalektiği böyledir.

SOSYALİST DEVRİMİN VE KURULUŞUN GENEL YASALARI

Kapitalizmden sosyalizme geçiş, sosyalizmi kurmaya koyulan bütün ülkeler için ortak temel yasalara göre gerçekleşir. Bu yasaları şöyle sıralayabiliriz: a) siyasal iktidarın işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesi, proletarya diktatörlüğünün kurulması — emekçiler için demokrasi, yönetici rolün marksist-leninist partiye geçmesi; b) işçi sınıfının, köylülüğün esas yığını ve öteki bütün emekçi tabakalar ile ittifakı; c) kapitalist mülkiyetin kaldırılması ve başlıca üretim araçları üzerinde toplumsal mülkiyetin kurulması; d) tarımın, elbirliği (*coopération*) temeli üzerinde ilerici sosyalist [tarıma —ç.] dönüşmesi; e) ulusal ekonominin, sosyalizm ve komünizmin kurulması doğrultusunda, emekçilerin yaşam düzeylerini yükseltmeye yönelik yöntemli gelişmesi; f) ideolojik ve kültürel planda sosyalist devrimin gerçekleştirilmesi ve kendilerini işçi sınıfına, emekçi halka, sosyalizm davasına adanmış kalabalık bir aydın tabakasının yaratılması; g) ulusal boyunduruğun tasfiyesi, halklar arasında eşitliğin ve kardeşlik bağlarının kurulması; h) sosyalist devletin gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi, iç ve dış düşmanların komplolarına karşı sosyalizmin elde ettiklerinin savunulması; i) belli bir ülkenin işçi sınıfı ile öteki ülkelerin işçi sınıfı arasında dayanışma: proletarya enternasyonalizmi.

Sosyalist devrimin ve kuruluşun genel yasaları, bü-

tün ülkelerde sosyalist devrimin, tek ve aynı amacı izlediğini gösterir: kapitalist egemenliği kaldırmak ve sosyalizmi kurmak.

Sosyalist devrimin ve kuruluşun genel yasaları üzerine marksist-leninist tez, sosyalist ülkeler işçi ve komünist partilerinin uygulayacakları politikanın temelini oluşturur. Sosyalist toplumun kuruluşunda başarıyı böyle bir politika sağlar.

Öte yandan, sosyalizmin kuruluşunda şekil ve yöntemler değişik olabilir. Bu, her ülkenin kendi somut tarihsel koşullarına bağlıdır. Genel yasalar bütün ülkelere özgü olduğuna göre, ulusal özelliklerin ve geleneklerin farklılığı, sosyalist devrimin gelişmesinde ve sosyalizmin kuruluşunda bazı özgül koşullar yaratır.

“Bütün uluslar sosyalist olacaklardır, diyor Lenin, bu kaçınılmazdır, ama onların hepsi mutlak olarak özdeş bir biçimde sosyalist olmayacaklardır, herbiri kendi özgünlüğünü şu ya da bu demokrasi biçiminde, proletarya diktatörlüğünün şu ya da bu değişik çeşidi içinde, toplumsal yaşamın farklı yönlerinin şu ya da bu dönüşüm ritmi içinde gösterecektir.”*

Ama, bütün bu özel çizgiler, sosyalist devrim ve kuruluşun genel yasalarının içeriğinde hiçbir değişiklik yapmaz. Sosyalist kuruluşun pratik yöntemlerindeki farklılıklar, örneğin, proletarya diktatörlüğünün biçimlerinde, üretimin yönetiliş biçimlerinde, tarımsal elbirliğinin şu ya da bu yöntemlerinde ortaya çıkabilirler, ama, proletarya diktatörlüğü, üretim araçlarında özel mülkiyetin kaldırılması, köylülüğün kooperatiflerde toplanması ve öteki temel yasalar, ortak yasalardır ve bunlar olmadan sosyalist rejim başarıyla gelişemez.

Ama, sosyalist devrimin ve kuruluşun genel yasalarından sapılarak, ulusal özellikler abartılarak, ulusalcılı-

* V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, t. 23, s. 75-76.

ğa teslim olunarak, sosyalizmin kuruluşuna zarar verilmiş olur.

2. GEÇİŞ DÖNEMİNİN EKONOMİSİ

Geçiş döneminin ekonomisi, ne kapitalist ve ne de sosyalist ekonomi olarak nitelendirilebilir. Karışık bir nitelik taşır, yani bir ekonomik tipler topluluğu oluşturur. *Ekonomik* tipler, üretim araçlarının şu ya da bu mülkiyet biçimi üzerine kurulan ve belirli bir gelişme dönemindeki şu ya da bu ülkeye bağlı olan farklı toplumsal ekonomi biçimleridir.

Ekonomik tipler, geçiş döneminde farklı olabilirler. Bu farklılık, sosyalizmi kurma yoluna girmiş bulunan ülkenin somut tarihsel durumuna bağlıdır. Ama bu ülkelerden herbiri için şu üç tip zorunludur: sosyalist ekonomi, küçük meta üretimi ve kapitalist ekonomi.

SOSYALİST EKONOMİ TİPİ

Ulusal ekonominin sosyalist tipi, üretim araçlarının sosyalist toplumsallaştırılması yolu ile oluşur.

Bu fikirler dizisi içinde proletarya iktidarının yükleneyeceği birinci görev, ulusal ekonominin kilit noktalarını, sosyalist ulusallaştırma yolu ile ele geçirmektir.

Sosyalist ulusallaştırma, sömürücü sınıflar mülkiyetinin, proletarya devleti tarafından, sosyalist mülk olarak devlet mülkiyetine (ulusal emlâke) dönüştürülmesinden, devrimci zorallımından ibarettir. Kapitalist sınıfın tüm zenginliği, işçi sınıfı kuşakları tarafından yaratılmıştı. Ve işçi sınıfı, sosyalist devrim sırasında, üretim araçlarını kapitalistlerden geri almakla, haksızlığı gidermiş, böylece tarihsel adaleti yerine getirmiş olacaktır. Halkın emeğiyle yaratılan, halkın malı olmalıdır.

Üretim araçlarının sosyalist ulusallaştırılmasının so-

nu, kapitalizmin temel çelişkisini, üretimin toplumsal niteliğiyle kapitalist özel mülk edinme arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmaya varır. Ulusallaştırma, üretim ilişkilerini üretici güçlerin niteliğiyle uygun hale getirir ve onların gelişmesine karşı koyan engelleri kaldırır.

Üretim araçlarının ulusallaştırılması, burjuvazinin ekonomik egemenliğini yıkar. Üretim araçlarının emekçilere geri verilmesi, halkı kendi ülkesinin sahibi, toplumun egemen ekonomik gücü yapar.

Her şeyden önce, büyük sanayi, bankalar, demiryolları, ticaret filosu ile ulaşım araçları, büyük ticarî işletmeler vb.; toprağın tümü ya da bir kesimi ulusallaştırılır.

Geçiş dönemi içinde ulusallaştırma, her ülkede sınıf savaşımının şekil ve keskinlik derecesine göre özel nitelikler taşır. Örneğin, burjuvazinin SSCB iktidarına karşı sabotajda bulunduğu gibi, gizli komplolar da düzenleyen silahlı bir savaşımı desteklediği SSCB'de ulusallaştırma, eski mülk sahiplerine hiçbir tazminat verilmeden yapılmıştır. Avrupa'nın birçok halk demokrasilerinde, sanayide, ulaşımda, ulaşım hizmetlerinde başlıca üretim araçlarıyla bankaların ulusallaştırılması, orta ve küçük işletmelerle Hitler aleyhtarı koalisyonlara katılan ülkeler kapitalistlerine ait işletmeler satın alınarak gerçekleştirilmiştir. Alman, İtalyan ve faşistlerle işbirliği yapan ulusal kapitalistlere ait işletmeler ise, hiçbir tazminat ödenmeden ulusallaştırıldı.

Çin Halk Cumhuriyeti, ülkede yalnızca emperyalizmden destek gören büyük tekelci burjuvazinin mülküne el koydu ve bu mülkü devlet mülkü haline getirdi. Ulusal burjuvaziye ait işletmelerin esaslı kitlesi, gittikçe sosyalist devlet işletmeleri haline gelen karma işletmelere dönüştürülmüşlerdir.

Başlıca üretim araçlarının ulusallaştırılmasını ve bir dizi başka önlemin uygulamaya konmasını takiben, sos-

yalist devlet yepyeni bir ekonomi tipi yaratır: *sosyalist tip*. Sosyalist tip, fabrikalara, işletmelere, bankalara, devlet tarım işletmelerine olduğu gibi azıklama, kredi, tüketim ve üretim üzerindeki sosyalist kooperatif birliklerine kadar uzanır. Ulusal ekonominin sosyalist tip olarak yerleşmesi, sosyalist ekonominin temellerinin kurulmasında, halk tarafından gerçekleştirilen geniş bir yapıcı çalışmanın başlangıcını vurgular.

Sosyalist tip, geçiş dönemi ekonomisinde yönetici bir rol oynar. Bu rol, sosyalist tipin, ulusal ekonominin kilit dallarını biraraya toplaması, en modern bir tekniğe sahip olmasıyla belirlenmektedir. Sosyalist tip, üretim ilişkilerinin en ileri biçimini getirir.

Sosyalist işletmelerde insanın insan tarafından sömürülmesi yoktur. Emek-gücü bir meta olmaktan çıkar. İşçinin emeği, kendisi için, kendi öz toplumu için bir emek haline gelir. İmal edilen ürünler, emekçi halkın tümünün olur.

Üretim araçlarının, sosyalist, toplumsal mülkiyetinin egemenliğiyle, sosyalist ekonomi tipinin ortaya çıkması, yeni ekonomik koşullar yaratır. Böylece yeni koşullar içinde, yeni ekonomik yasalar, sosyalizmin ekonomik yasaları ortaya çıkar, gelişir ve yavaş yavaş eylem alanlarını genişletirler. Kapitalizmin ekonomik yasaları da git-tikçe güçlerini yitirirler ve etkisiz kalarak son bulurlar.

KÜÇÜK META ÜRETİMİ TİPİ VE KAPİTALİST TİP

Küçük meta üretimi, üretim araçlarının özel mülkiyetiyle kişisel emek üzerine kurulmuş köylülerin, zanaatçıların ve özerk küçük üreticilerin işletmelerini içerir. Bunların, az ya da çok büyük bir ölçüde pazarla ilişkileri vardır. Küçük meta üretimi, üretim araçlarının özel mülkiyeti üzerine kurulmuştur, bu, onu, kapitalist üre-

time yaklaştırır. Öte yandan, küçük köylölüğün, bütün sömürü biçimlerinin ortadan kalkmasında çıkarı vardır. Bu da emekçi köylölüğü proletaryaya yaklaştırır.

Geçiş döneminin başında, küçük meta üretimi, birçok sosyalist ülkelerde nüfusun çoğunluğunu içeriyordu. Sosyalist kuruluş sırasında, küçük meta üretimi, elbirliği yolu ile sosyalist üretime dönüştü.

Kapitalist ekonomi tipi, üretim araçlarının özel mülkiyeti ve ücretli emek üzerine kurulan işletmeleri kapsamaktadır. Bu, kırsal bölgelerde kulaklar, kentlerde ulusallaştırılmamış işletmelerin, en başta da küçük ve orta kapitalist işletmelerin sahipleri tarafından temsil edilir. Burada sömürü vardır, emek-gücü bir metadır. Üretim araçlarının sahipleri, artı-değere elkoyarlar.

Başlangıçta sosyalist devlet, kapitalist tipin eylem alanını, özellikle emek-gücünün sömürüsünü sınırlamıştı, sonra onu ortadan kaldırmayı hedefleyen bir politika yürüttü.

Küçük meta üretiminin sosyalist ve kapitalist tipleri, geçiş dönemi içinde başlıca ekonomi biçimleridir. Geçiş döneminin bu ekonomi biçimleri dışında, doğal (ataerkil) köylü işletmeciliği ve devlet kapitalizmi de varolabilir. Bunlar, varolabildikleri gibi, olmayabilirler de.

Örneğin, SSCB’de, geçiş dönemi sırasında, ataerkil tip ve sovyetler iktidarı tarafından yabancı kapitalistlere verilen imtiyazlar vb. biçiminde devlet kapitalizmi vardı. Ama SSCB ekonomisi içinde, devlet kapitalizmi, pek önemli bir gelişme göstermedi.

Devlet kapitalizmi, Çin Halk Cumhuriyeti’nde, ve öteki bazı halk demokrasilerinde büyük bir gelişme gösterdi.

Geçiş döneminin görevi, sosyalist tipi tümüyle geliştirerek, kapitalist ekonomiyi büsbütün tasfiye etmeye, küçük meta üretimini sosyalist bir ekonomi biçimine dö-

nüştürmeye ve bunun rakipsiz egemenliğini sağlamaya, sosyalizmin temellerini atmaya çalışmaktır.

GEÇİŞ DÖNEMİNDE SINIFLAR

Geçiş döneminin ekonomik tipleri gerisinde, belirli sınıflar bulunur:

Sosyalist ekonomi biçimleri	{	İşçi sınıfı ve kooperatif işletmelerde toplanan köylülük
Küçük meta üretimi	{	Kırda küçük ve orta köylülük, kentte zanaatçılar ve özerk küçük üreticiler
Kapitalist ekonomi biçimi	{	Kentlerde burjuvazi ve kırdaki kulaklar

Kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminin sınıf yapısı işte böyledir.

Sınıfların durumu, kapitalizmdekine göre kökten değişir.

Kapitalizmde ezilen ve sömürülen işçi sınıfı, proletarya diktatörlüğünün kurulmasıyla toplumda yönetici bir rol oynar. Egemen sınıf haline gelir, devlet iktidarını elinde tutar ve, bütün emekçilerle birlikte, toplumsallaşan üretim araçlarının sahibi olur.

Köylülük, büyük toprak sahiplerine bağımlılıktan kurtulmuştur; toprağı sosyalist devletten alır, kulakların sömürüsüne karşı korunur, elbirliği konusundaki bir yardımdan yararlanır.

Geçiş dönemi sırasında, köylülük karşısındaki politikasında, sosyalist devlet, kendisine, Lenin'in formülünü kılavuz edinmiştir; orta köylü ile ittifak, yoksul köylünün desteğı ve kulaklara karşı savaşım. Bu politikanın gerçekleştirilmesi sonucu, köylülüğün başlıca yığınları, sosyalizmin kurulmasında, işçi sınıfının müttefikleri haline geldiler.

İşçi sınıfı ve köylülük, geçiş döneminin temel sınıflarıdır. Köylülüğün ötesinde işçi sınıfı, öteki emekçi ta-

bakaları, aydınları, kentin özerk küçük üreticilerini ve zanaatçılarını da kendi çevresinde toplar.

Burjuvazi, iktidarı ve başlıca üretim araçlarını kaybederek, geçiş döneminde, egemen sınıf olmaktan çıktı. Bununla birlikte, daha birçok yıl boyunca güçlü kalır. Bu durum, küçük meta üretiminin, kendiliğinden ve büyük ölçüde kapitalizmi doğurmasıyla açıklanır. Öte yandan, artık egemen sınıf olmayan burjuvazi, uluslararası sermayenin desteğinden yararlanır.

GEÇİŞ DÖNEMİNİN ÇELİŞKİLERİ

Geçiş dönemi, ekonomi tiplerinin çokluğu ve düşman sınıfların varlığı, çelişkiler doğurur. Geçiş döneminde, sosyalist ekonomi tipi, evrensel bir nitelik göstermez; ulusal ekonominin tüm alanlarını, özellikle tarımı kucaklamaz. Sosyalizme karşı savaşım veren kapitalizm, varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle, Lenin, kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminin, "... kapitalizmin cançekişmesiyle komünizmin doğması arasındaki ya da başka bir deyişle: yenik düşen, ama henüz yokolmayan kapitalizmle daha şimdiden doğmuş olan, ama henüz pek çelimsiz olan komünizm arasındaki savaşımın bir evresi olmaktan başka bir şey olmadığı"nı belirtiyordu.*

Sosyalizm ile kapitalizm arasındaki çelişki, geçiş döneminin temel çelişkisidir. "Kimin kazanacağı", bu çetin sınıf savaşımı içinde belli olacaktır. Bu savaşımın kaderini, kim köylülüğü peşinden sürüklerse o belirleyecektir.

Komünist ve işçi partilerinin doğru politikası, işçi sınıfı ile köylülüğün sağlam bir ekonomik ve politik ittifak siyaseti, işte bu savaşımın kaderini tayin edecek olan budur.

Komünist ve işçi partilerinin doğru politikası, işçi sı-

* V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, t. 30, s. 103.

nıfı ve köylülüğün sağlam bir ekonomik ve politik ittifak siyaseti, proletaryaya, emekçi köylülüğü peşinden sürük-
leme olanağı verir. Sosyalizm ile kapitalizm arasındaki
savaşımın sonucunu sosyalizm lehine belirleyecek olan
da budur. Geçiş döneminde, başka çelişkiler devreye gi-
rer. Dolayısıyla, bazı ülkelerdeki ileri politik rejimle bu
ülkelerin teknik ve ekonomik geriliği arasında çelişkiler
vardır. SSCB'de, geçiş döneminde varolan da bu çelişkiy-
di, şu ya da bu ölçüde, halk demokrasilerinde çoğunluk-
ta bulunan da bu nitelikteki çelişkidir. Geçiş dönemin-
de, büyük sosyalist sanayi ile küçük köylü işletmeleri
arasında çelişki ortaya çıkar.

Geçiş döneminin bütün çelişkileri, proletarya devleti
tarafından uygulanan ekonomi politikası sayesinde çö-
zümlenmiştir.

3. GEÇİŞ DÖNEMİ İÇİNDE EKONOMİ POLİTİKASI LENİN'İN SOSYALİZMİ KURMA PLANI

Sosyalizmi kurmak için, uygun bir ekonomi politika-
sı, yani kapitalist öğeleri safdışı etmeyi ve sosyalizmin
zaferini sağlama amacını güden proleter devlete özgü bir
önlemler topluluğu hazırlamak ve uygulamak gerekir.

Geçiş döneminde ekonomi politikası, işçi sınıfı ile
köylülüğün ittifakını pekiştirme, proletarya diktatörlüğü-
nü güçlendirme, ülkenin üretici güçlerini geliştirme, sö-
mürücü sınıfları ortadan kaldırma ve sosyalizmi kurma
amacını güder.

Sosyalizmi kurma yoluna giren her ülkenin ekono-
mi politikası, ekonominin geçiş dönemindeki durumu ve
sınıf güçlerinin oranı ile belirlenir. Ama ekonomi politi-
kasının temel ilkeleri, sosyalizmi kurmakta olan bütün
ülkelerde geçerliliğini korur.

Sovyet devleti, bu ekonomi politikasının uygulanma-
sına 1918 ilkyazında başlamıştı; daha sonra, yabancı mü-

dahalenin, iç savaşın ve ekonomik örgütsüzlüğün etki-
siyle “savaş komünizmi” politikasına geçmek zorunda
kaldı.

“Savaş komünizmi” döneminde, sovyetler iktidarı,
cephe gerisini cephenin hizmetine soktu. Orta ve küçük
sanayi de dahil, tüm sanayiın ulusallaştırılmasına girişil-
di. Özel ticaret yasaklandı, ordu ve işçilerin gereksinme-
lerini karşılamak amacıyla, köylülerin elinde bulunan
besin maddeleri fazlalığına elkondu. İç savaşın ve yaban-
cı müdahalenin çıkardığı zorluklar karşısında, sovyetler
hükümeti besin maddelerini karneye bağladı ve bütün
sınıflar için çalışma yükümlülüğü koydu. Hükümet tara-
fından alınan bu yasal önlemlerin tümüne “savaş komü-
nizmi” politikası adı verildi. Bu, çetin iç savaş ve silahlı
dış müdahale koşullarında, sovyet devletinin zaferi ka-
zanmasına yönelik, zorunlu ve geçici bir politikadır.

Dış müdahale ve iç savaş sona erer ermez, 1921’de
sovyetler iktidarı, 1918 ilkyazında ilân edilen ekonomi
politikasının uygulanmasına geçti. “Savaş komünizmi”n-
den ayırdetmek için de buna yeni ekonomi politikası
([Rusça Novoye Ekonomiye Politika’dan] kısaltılmış ola-
rak, NEP) adı verildi. İlk iş besin maddelerine elkoyma
yerine, aynî verginin konması oldu. Aynî vergi, elkonu-
lan fazlalıklardan daha düşüktü. Aynî vergi ödendikten
sonra, geri kalanın tamamı köylüye bırakılıyordu. Köylü,
fazlalarını satmakta serbestti.

Aynî verginin kabulü ve özel ticaret yapma yetkisi-
nin tanınması, köylünün ekonomik çıkarını uyarmak, ta-
rımı kalkındırmak, hafif ve ağır sanayii kurmak, kay-
nakları ve araçları biriktirdikten sonra da ülkede kapi-
talizmin kalıntılarına karşı kesinlikle harekete geçmek
bakımından zorunluydu.

SSCB’de geçiş döneminin ekonomi politikası, kapita-
list kuşatma ve sosyalizmi tek bir ülkede kurma çerçe-

vesi içinde tasarlanmış ve uygulanmıştır. Bu durum, bu politikanın yürütülmesine de damgasını vurdu. Bununla birlikte SSCB'de, geçiş dönemi ekonomi politikasının temel ilkeleri uluslararası bir önem kazandı. Ama, geçiş döneminde, ekonomi politikasını gerçekleştirmenin somut biçimleri ve yöntemleri, farklı ülkelerde, bu ülkelerin herbirinin tarihsel koşullarının yarattığı özel çizgiler taşır. Sosyalist ülkeler, böyle bir politikayı daha elverişli koşullar içinde gerçekleştirirler. SSCB'nin zengin deneyiminden, onun bilimsel, teknik ve ekonomik yardımından olduğu kadar, sosyalist topluluğun öteki ülkelerinin deneyim ve yardımlaşmalarından da yararlanırlar.

Geçiş döneminin ekonomi politikası, sosyalizmin kurulması için Lenin tarafından formülleştirilen planın somut ifadesi oldu.

Lenin, SSCB'de, sosyalizmin kurulması için bilimsel olarak temellendirilen, ülkenin ekonomik ve teknik geriliğinin aşılmasını, sosyalist sanayileşmenin gerçekleştirilmesini, tarımın sosyalist plana dönüştürülmesini ve kültürel devrimin tamamlanmasını öngören bir plan tasarladı.

SOSYALİST SANAYİLEŞME

Sosyalist sanayileşme, leninist sosyalist kuruluşun planını oluşturan en önemli etkenlerden biridir.

Sosyalizm, ancak, ulusal ekonominin bütün alanlarında, büyük mekanik üretime dayalı bir temel üzerinde kurulabilir. "Sosyalizmin maddî temeli, diye yazıyordu Lenin, ancak, tarımı da yeniden örgütlendirebilecek yetekteki makineleşmiş büyük sanayi olabilir."*

Bu gelişmiş maddî temeli, sosyalizmi kurma yoluna giren ülkelerin çoğu, kapitalizmden miras olarak alama-

* V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, t. 32, s. 489.

miştir. Kapitalizm, varlığı boyunca, sanayileşmeyi, dünya nüfusunun ancak %15'inin oturduğu bazı ülkelerde gerçekleştirebilmiştir. Bu nedenle, sosyalizmi kurmaya koyulan ülkeler için sanayileşme, hayati bir zorunluluk olarak ortaya çıktı.

Sosyalist sanayileşme, büyük sanayi, her şeyden önce de, ulusal ekonominin tümünün temelden dönüşümünü sağlayan ağır sanayi, makineleşme temeli üzerinde geliştirilmesidir.

Sosyalist sanayileşmenin candamarı, üretim araçları üreten ağır sanayi kollarının—metal, yakıt, makineler ve donatım, yardımcı malzemeler dallarının— öncelikle gelişmesindedir. Modern makineciliğin yaratılması, sanayileşmede özel bir önem taşır.

Sosyalist sanayileşme sırasında, sosyalist ekonomi biçimlerinin geliştirilmesi için, bir maddi temel oluşturulur: sanayide ve tarımda kooperatif ve devlet işletmeleri. Sanayileşme, kapitalist ve küçük meta üretimi üzerinde kesin zafer elde edilebilmesi için, bu ekonomi biçimlerine gerekli teknik üstünlüğü sağlar.

Sosyalist sanayileşme, Sovyetler Birliği için hayati bir önem taşımaktaydı.

Sosyalist sanayileşme, sosyalist kuruluşun bütün temel sorunlarının çözümlenmesine, yani: kapitalist ekonomi tipinin toptan tasfiyesine, tarımın sosyalist dönüşümüne, ülkenin ekonomik ve teknik geriliğinin yenilmesine olanak verir.

SSCB'nin sosyalist sanayileşmeye yönelmesi, 1925'te yapılan Komünist Partinin XIV. Kongresince kabul edildi. Kongre, ülkenin tarihsel bakımdan kısa süreler içinde sanayileşmesini temel görev olarak koydu.

Bu zorunluydu, çünkü, her şeyden önce, ülke, gelişmiş kapitalist ülkelerle karşılaştırılınca, teknik ve ekonomik ilişkiler yönünden geri kalmıştı. Ülke, sosyalizm-

den çok kapitalizm için daha elverişli olan ekonomik tabanı ile bir küçük tarım ülkesiydi. İkinci olarak, ülke, sovyet devletini yoketmeye, ya da en azından zayıf düşürmeye çalışan kapitalist devletlerin ablukası altındaydı.

Bütün bunlar, sosyalist sanayileşme temposunun ivmelendirilmesini gerektiriyordu. Üretim temposunun ivmelendirilmesi olanağı ise, sosyalist ekonomi sisteminin üstünlüklerine ve sosyalist sanayileşme yönteminin özelliklerine bağlıydı.

Üretim araçlarında, sosyalist, toplumsal mülkiyetin egemenliği, ülkenin sanayileştirilmesinde, kapitalist ülkelerde olduğu gibi, işe hafif sanayiden değil ağır sanayiın geliştirilmesinden başlamaya elverişliydi. Sosyalist ekonomi sistemi büyük mekanik sanayiın öncelikle gelişmesinde kullanılmak üzere, bütün iç rezervleri harekete geçirme olanağı verdi.

SSCB'nin sanayileşmesinde gerekli araçlar, özellikle ulusallaştırılmış sanayiden, tarımdan, iç ve dış ticaretten, banka sisteminden gelen gelirlerle sağlanıyordu. Bütün bu iç birikim kaynakları milyonlarca ruble tuttu. Bu da, sanayide, özellikle ağır sanayide, önemli yatırımlar yapma olanağı verdi.

Savaştan önce (1929-1941), beşer yıllık planlar sırasında yeni yeni sanayi dalları kuruldu; traktör, otomobil, kimya, makine-araç, havacılık vb.. Binlerce fabrika ve işletme harekete geçirildi. Yeni işletmeler, sanayi üretiminin genel hacmi içinde önemli bir rol oynamaya başladı.

SSCB, sanayileşme programının ilk iki beş yıllık başarılı plan uygulamasından (1929-1937) itibaren, özellikle tarımda geri kalmışlıktan kurtularak, büyük bir sınaî güç haline geldi. Ekonomik planda, kapitalist ülkelere bağımlı olmaktan tamamen çıktı, savunma gücü son derece büyüdü. Toplam sanayi üretimine oranla, 1913'te %42,1

olan ağır sanayi üretimi, 1937'de %77,4'e yükseldi. İkinci beş yıllık planın sonunda, SSCB'de sanayi üretim hacmi, Avrupa'da birinci, dünyada ikinci yeri almıştı.

SSCB'de sanayileşmenin başarısı, dünyanın en ileri siyasal iktidarı ile çarlık Rusyasından miras kalan geri ekonomik ve teknik temel arasındaki çelişkiyi tasfiye etmeye vardı.

*"SSCB'nin sanayileştirilmesi, deniyor SBKP programında, ülkeyi geri kalmışlığından kurtarma uğruna her türlü yoksulluğa bilinçli olarak katlanan, ne güçlerini ve ne de araçlarını israf etmeden kullanan işçi sınıfının ve bütün halkın gözkaştırıcı bir kahramanlık destanı olmuştur."**

Sanayileşmenin erimi, öteki sosyalist ülkelerde daha az büyük değildir.

Onlarda sanayileşme, SSCB'dekine bakarak daha elverişli koşullar içinde seyretmiştir. Bu ülkeler, Sovyetler Birliği ile sanayileşme bakımından gelişmiş diğer sosyalist ülkelerin binbir yardımından yararlandılar; bu da onların sınai gelişme süreçlerini kolaylaştırdı ve ivmelendirdi.

TARIMIN SOSYALİST DÖNÜŞÜMÜ

Sosyalizm yoluna giren ülkelerde proleter iktidarın ilk önlemlerinden biri, sömürücülerin topraklarına elko-yup, bu toprakları emekçi köylülere vererek, bir tarım reformunu gerçekleştirmek olmuştur.

Komünist Partinin tarım programını gözden geçirirken, Lenin, çeşitli ülkelerde tarım reformlarının, *toprağın ulusallaştırılmasıyla olduğu kadar, toprağı köylülere özel mülkiyet olarak vererek de gerçekleştirilebileceğini* öngörüyordu.

* *Vers le communisme*, s. 496.

Lenin'in bu öngörüsü tamamen doğrulanmıştır.

Ve buna uyularak SSCB'de sosyalist devrimin zafere-
rinden hemen sonra, toprağın ulusallaştırılmasına geçil-
di. Ve topraklar bedava ve sürekli olarak köylülerin ya-
rarlanmasına bırakıldı, ama devlet, mülkiyet hakkını
elinde tutuyordu. Halk demokrasilerinde tarıma elverişli
büyük topraklara elkonuldu. Bu toprağın pek büyük bir
bölümü, özel mülk olarak köylülere aktarılıyordu. Ulu-
sallaştırma, üzerinde devlet işletmelerinin kurulduğu top-
rak parçasına dayanıyordu.

Bununla birlikte, ne toprağın ulusallaştırılması ve ne
de onun köylüler arasında köylüler eliyle bölüştürülme-
si, kırlık bölgelerde, sosyalist üretim ilişkilerini doğur-
madı.

Tarım reformundan sonra da kırdaki, egemen ekono-
mi biçimi, küçük köylünün özel mülkiyet ekonomisi ola-
rak kalıyordu. Oysa, sosyalizm, sanayide üretim araçla-
rının toplumsallaştırılması anlamına gelir, ama tarım-
da da.

Tarımda, büyük sosyalist üretime geçme zorunlulu-
ğu, karşıt iki temel üzerine sosyalizmi kurma olanaksız-
lığından geliyor: bir yanda, büyük sosyalist sanayi ve bir
yanda da parçalanmış ve geri kalmış küçük köylü ekono-
misi. Parçalanmış ve geri kalmış küçük köylü ekono-
misi emek üretkenliği düşük olduğundan, burada, an-
cak küçük miktarda meta üretilir. Dağınık, bölük-pör-
çük köylü işletmeleri, makinelerin ve ileri bir tarım tek-
niğinin kullanımını engeller.

Böyle bir durum karşısında, gittikçe büyüyen sanayi
kentleri nüfusu için yeterli besin maddeleri, sanayi için
tarımsal hammadde sağlanamaz. Bizzat köylülüğün ya-
şam düzeyini, gözle görülür derecede iyileştirmek bile
olanaksızdır.

Tarımın, köylülerin kooperatiflerde gruplaşmasına

dayanan sosyalist dönüşümünün yol ve araçları, Lenin tarafından hazırlanmıştır.

Lenin, proletarya diktatörlüğündeki elbirliği ile kapitalist rejimdeki elbirliği arasındaki temel farkı, ilke farkını gösterdi; ve gösterdi ki, proletarya diktatörlüğünde, başlıca üretim araçları devletin mülkiyetinde olduğundan, kooperatiflerin gelişmesi, sosyalizmin gelişmesiyle özdeştir. Köylülerin elbirliğine dayalı büyük üretime geçmesi, tarımı yeni makinelerle donatmaya olanak verdi. Öte yandan, elbirliği, köylüler için sosyalizme varmanın en basit, en kolay ve en çok kabul edilebilir bir yolu olarak görülüyordu. Lenin diyordu ki, elbirliği kırsal bölgede sosyalizmi kurmanın bir biçimidir, ona "her küçük köylü katılabilir".

Buradan hareketle, Lenin sosyalist kuruluşun son derece önemli bir görevine öncelik tanıdı: *köylülük arasında, kooperatif hareketinin en yaygın gelişmesini sağlamak.*

Lenin, tarımın elbirliğine dayalı sosyalist dönüşümünün hangi yöntemlerle gerçekleştirilmesi gerektiğini de gösterdi. O, serbest irade ilkesini kanıtladı, bu ilkeye göre köylüler ne ekonomik yönetimde sosyalist biçimlere zorlanacak, ne de kooperatif hareket kararnameyle buyurulacaktı.

Lenin'in kooperatif planında önemli bir ilke de, kooperatifleri, en basit biçimlerinden başlayarak, yavaş yavaş kurmaktan ibarettir. Tüketim, alım-satım ve kredi kooperatiflerinden en basit üretim kooperatiflerine, ve bunlardan sosyalist tip kooperatiflere — köylünün sosyalizme en güzel ilerleme yolu işte budur.

Erzak tedariki konusunda, satış ve kredi konusunda en basit elbirliği biçimlerinin geliştirilmesi, ilk kolektif ve devlet işletmelerinde olumlu çalışma deneyimi, köylülere, ekonomide kolektif yönetim alışkanlıklarını kafa-

larına yerleştirerek tarımda büyük sosyalist işletmenin üstünlüğünü pratikte gösterir.

Elbirliği yolu ile tarımı etkilemenin en önemli koşulları, kırdaki, sosyalist kuruluş konusunda işçi sınıfının yürüttüğü yönetimde, proletarya devleti tarafından yapılan etkili yardım ve destekte bulunur. Sözkonusu yardım çeşitli biçimlerde kendini gösterir: köylülere yeni tarım makineleri verme, para ve tohumluk olarak borç verme vb..

Lenin'in kooperatif planı, ilkin SSCB'de uygulandı. Komünist Parti ve sovyet devleti, 1929 yılının ikinci yarısından itibaren, ülkede köylülerin, kolhozlar doğrultusunda köklü bir dönüşümünü belirleyen, olağanüstü bir örgütlenme ve eğitim çabası içine girdi. Köylülüğün esas yığının bu yoldan gitti. En kalabalık sömürücü sınıf olan kulaklar sınıfı, ancak bu temel üzerinde tasfiye edildi. Böylece "kimin kazanacağı" sorusu, yalnız kentlerde değil, kırsal bölgelerde de sosyalizm lehine çözümlenmiş oluyordu.

Kolektifleştirme, ulusal ekonominin en yaygın, ama aynı zamanda en geri bir hayati dalı olan tarımda, sovyetler iktidarına sosyalist bir temel sağladı. Tarım, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti üzerinde, sanayi ile özdeş bir temel üzerinde bir gelişme kazandı.

Komünist Partinin yönetiminde, işçi sınıfının etkili yardım ve desteği ile, köylülük, sosyalizm yoluna girmiş oldu.

SSCB'de kolektif ekonominin esas biçimi, köylülerin başlıca üretim araçlarının toplumsallaştırılmasına ve onların kolektif emeklerine, —aynı zamanda yardımcı bir ekonomiyi de muhafaza eden kolhoz üyelerine— dayalı kolektif bir ekonomik yönetim biçimi olan *tarımsal artel* olmuştur. Tarımsal artel, kolhoz üyelerinin kişisel çıkarlarıyla kolektif çıkarlarını âdil biçimde bağdaştırır ve ta-

rımda üretici güçlerin gelişmesine olumlu katkıda bulunur.

SSCB'de kolektifleştirme, birkaç yıl içinde, dünyanın en büyük tarımının, üstün bir tekniğe dayalı sosyalist tarımın yaratılmasına; ülkede çok miktarda meta elde etmeye olanak verdi. Kolhozcu köylülüğün en güçlü mutluluk atılımına yolaçtı.

SBKP programında, "sovyet kırsal bölgelerinin büyük üretime geçişi, deniyor, *köylülüğün tüm yaşam tarzında, ekonomik ilişkilerde büyük bir devrim* demektir. Kolektifleştirme, köylüyü kulaklara köle olmaktan, sınıf farklılaşmasından, yıkımdan ve sefaletten ebediyen kurtaracaktır. Yüzyılların sorunu olan köylü sorunu, Lenin'in kolektif plan temeli üzerinde gerçek çözümüne kavuştu."*

Öteki sosyalist ülkelerin köylülüğü, Sovyetler Birliği'nin emekçi köylülüğü tarafından çizilen yol üzerinde, emin bir adım atar. Bugün tarımın sosyalist dönüşümü, sosyalist ülkelerin çoğunda tamamlanmıştır.

Sovyetler Birliği'nin ve öteki sosyalist ülkelerin deneyimi, Lenin'in kooperatif planının temel ilkelerinin, sosyalizm yoluna giren bütün ülkeler için hâlâ geçerli kaldığını göstermektedir. Bununla birlikte, köylü ekonomilerinin elbirliği konusunda bazı sosyalist ülkelerde özel çizgiler ortaya çıkabilir.

Bu arada, toprak taksiminin, toprağı köylülerin mülkiyetinde bırakmak amacıyla yapıldığı sosyalist ülkeler topluluğunda, tarımın sosyalist dönüşümü sırasında, kooperatif işletmeler, SSCB'de yaygınlaşmamış olan geçici biçimler aldı. Bu işletmelerde toprak, kooperatifçi köylülerin mülkiyetinde kalıyor ve gelir dağılımı yalnız emeğe göre değil, aynı zamanda kooperatife bırakılan toprağın nicelik ve niteliğine göre oluyordu.

* *Vers la communisme*, s. 489.

Komünist partiler ve işçi partileri, Lenin'in kooperasi planının başlıca tezlerini, kendi ülkelerinin somut koşullarına, yaratıcı bir anlayışla uyarlayarak, böylece, sosyalist kuruluşun deneyimiyle zenginleştirdikleri marksist-leninist teorinin gelişmesine de katkıda bulunuyorlar.

KÜLTÜREL DEVRİMİN TAMAMLANMASI

Sosyalist ülkelerde geniş halk yığınlarının kültürel atılımı, sosyalizmin yapısına bağlıdır. Eğer, emekçiler iktidarı alıyorsa, bu, maddî ve manevî, yararlı olan her şeyin elde edilmesi içindir.

Öte yandan sosyalist üretimin gereksinimleri, emekçilerin kültür ve öğretimlerinin hızla yükseltilmesini zorunlu kılar. Sosyalist üretimi ileri götürmek için emekçilerin, ulusal ekonominin bütün dallarında, son derece yetişmiş, bilgili ve bilinçli olmaları gerekir. Dolayısıyla, bu sorunun incelenmesine hangi yönden yaklaşırsak yaklaşıalım, şu sonuç kaçınılmazdır: iktidarı alan emekçi yığınlar, sosyalizmin kurucularının eğitim ve öğretimlerine büyük önem vermelidirler.

Burjuvazi, ve, hele hele feodal rejim, bilisizliği ve alfabesizliği, sosyalist devlete miras bırakmıştır. Bu nedenle, proletarya, daha ilk günlerde, kentin ve kırsal geniş emekçi yığınlarının alfabesizliğine ve kültürsüzlüğüne karşı savaşımında kesin ve devrimci önlemler almak zorundadır. Alfabesizliğe son vermek, genel öğretime geçmek, bütün öteki eğitsel önlemleri almak amacıyladır ki, Lenin tarafından kültürel devrime başvurulmuştur.

Kültürel devrim, eskiden sömürücü sınıflara özgü bir ayrıcalık olan bütün kültürel nimetleri, geniş emekçi yığınların özümlemesine olanak verir.

SSCB'de yeni bir eğitim sistemi yaratıldı, kısa bir sürede yetişkin nüfusun bilisizliğine son verildi. İlk ve ortaokulu içine alan genel öğretim okulları kuruldu. Bu-

rada, anadilde yapılan eğitim bedavadır. Kısa zamanda, birçok yeni sovyet aydın kadrolarının oluşturulmasına olanak veren orta, yüksek, meslekî (*spéciale*) eğitim alanında da önemli önlemler alındı. Bu durumda, yeni sovyet aydın kadrolarının oluşturulması olanakları doğmuş oluyordu. Geniş bir bilimsel kurumlar ağı yaratıldı. İşçi sınıfının meslekî ve teknik düzeyi hatırı sayılır ölçüde yükselmiştir.

Basın, radyo, televizyon, ve sinema alanında, yazın ve güzel sanatlar alanında, halk eğitimi çalışmalarında da önemli ilerlemeler kaydedildi.

Kültürel devrim, emekçileri bilisizlikten ve manevî kölelikten kurtardı, onları insanlığın biriktirdiği kültürel mirasın sahibi yaptı: "çoğunun bilisizlik içinde bulunduğu bir ülke, dev bir sıçrayışla bilim ve kültürün doruklarına ulaşmıştır," diyor SBKP programı.

4. SOSYALİZMİN ZAFERİ

EKONOMİ TİPLERİ ÇOKLUĞUNUN TASFİYESİ VE SOSYALİZMİN BAŞARISI

Geçiş dönemi sırasında, ekonomi, siyasal rejim ve kültür alanında gerçekleştirilen devrimci dönüşümler sayesinde sosyalizm zafer kazanıyor, yeni sosyalist bir toplum ortaya çıkıyordu.

Sosyalizmin başarısı, üretim araçlarının özel mülkiyeti yerine, üretim araçlarının sosyalist, toplumsal mülkiyetinin egemenliğini geçirmek demektir. Çeşitli ekonomi tiplerinin yerine, kentte ve kırdaki, makineleşmiş büyük sosyalist işletmeler biçiminde, sosyalist tipin rakipsiz egemenlik kurmasıdır. Sömürücü sınıfların ortadan kalktığı bu temel üzerinde, insanın insan tarafından sömürüsü de kalkmıştır.

Sosyalizmin başarısı, ülkede tüm ekonomik yaşamın

devlet planlarıyla yönlendirilmesi ve yönetilmesi demektir. Üretimde rekabet, anarşi ve bunalımlar, ebediyen yokolmuştur. Toplumsal üretim, halkın günden güne büyüyen maddî ve kültürel gereksinmelerini daima daha eksiksiz karşılamak üzere örgütlenmiştir.

Gelirler, sosyalist toplumun emekçileri arasında, harcanan çabanın nicelik ve niteliğine göre dağıtılır. Kabul edilen ilke şudur: "Herkesten yeteneğine göre, herkese emeğine göre." Böylece toplum üyeleri, kendi çalışmalarının sonucu ile maddî bakımdan ilgilenir oldular. Bu durum, kişisel çıkarlarla kolektif çıkarları en iyi biçimde bağdaştırma olanağı verir; emek üretkenliğinin yükseltilmesini, ekonomik atılımı ve halkın mutluluğunu isteklendirir. Sömürücüler için değil de, kendisi için çalışma bilinci, çalışma coşkusu verir, yaratıcılığı, girişkenliği, sosyalistçe yarışmayı isteklendirir.

1933-1937'de sosyalist dönüşümler tamamlandıktan sonra, özünde, sosyalist toplum kurulmuş oldu.

Sosyalizmin başarısı, toplumun sınıfsal yapısında köklü değişimlere neden oldu. İşçi sınıfı, artık üretim araçlarından yoksun değildi. Sömürülmekten kurtuldu ve bütün halkla birlikte başlıca üretim araçlarının sahibi oldu. Toplumun gelişmesinin itici gücü olan ileri bir sınıf haline geldi.

Köylülük, dağınık küçük üreticiler olmaktan [çıkıp —ç.] sömürüden kurtulmuş yepyeni bir sınıf haline gelmiştir. İşçi sınıfı ile sıkı bir ittifak halinde bulunan kılhozcu köylülük faal olarak sosyalist devletin yönetimine katılmaktadır. İki sosyalist mülkiyet biçiminin uygunluğu işçi sınıfı ile köylülüğü birbirine yaklaştırmış, onların ittifakını pekiştirmiştir, ki onların sağlam dostluğu da buradan gelir.

Halk kökenli ve kendisini sosyalizme adanmış yeni bir aydın zümresi (*intelligentsia*) oluşmuştur. Bu zümre,

bilgilerini, bütün sonuçlarıyla, komünizmin kurucusu olan halkın yararına kullanmak için her türlü olanağa sahiptir. Aydın zümresi, işçi sınıfı ve köylülükle birlikte, ülke yönetimine de katılır.

Sosyalizmin başarısı, ulusların ekonomik ve toplumsal eşitsizliğine, kent ile kır arasındaki, kafa emeği ile kol emeği arasındaki çelişkiye son verdi.

İşçilerin, köylülerin ve aydınların hayati çıkarlarının birliği sovyet halkının ideolojik, toplumsal ve politik birliğini, halkların dostluğunu, sovyet yurtseverliğini sarsılmaz hale getirdi.

Ekonomik, politik ve toplumsal planlarda yapılan köklü değişiklikler, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin başarısı sayesinde, 1936'da kabul edilen SSCB Anayasasında yasal yerlerini aldılar.

Sosyalist toplum, bütün faaliyetlerini, geniş bir demokratik zemin üzerine kurar. Emekçilerin, devlet işlerinin yönetimine, ekonomik ve kültürel kuruluşlara ait sorunların çözümüne fiilen katılmaları, sovyetler, sendikalar ve diğer yığın örgütleri kanalıyla olur. Kişinin gerçek özgürlüğü, sosyalist toplumun güvencesi altındadır.

Sovyet halkına, dünyada ilk kez sosyalizmi kurma yoluna girmiş olmanın saygınlığı yanında, toplumsal gelişmeye yeni bir yol açan öncünün, kılavuzun tarihsel rolü de düşmektedir.

SSCB'de sosyalizmin başarısı, büyük bir uluslararası önem taşır. Dünya kapitalist sistemine bir darbe indirdi. Sosyalizm, kapitalizme üstünlüğünü kısa bir tarih süresi içinde gösterdi. Bu durum, bütün dünyada emekçi yığınların, işçi sınıfının gücüne ve sosyalizmin zaferinde olanı inancını güçlendirdi.

Bugün sosyalizm, sosyalist ülkeler topluluğunda ardarda parlak zaferler kazanıyor.

Sosyalist sanayileşme ve tarımda sosyalist koopera-

tifleşme planlarının başarıyla uygulanması sayesinde, ekonomi tipleri çokluğu, sosyalizmi kurma yoluna giren ülkelerin çoğunda kayboldu. Şimdi, bu ülkelerde, sosyalist üretim ilişkileri egemenlik sürdürüyor.

Bu, kapitalizmden sosyalizme geçişin daha şimdiden tamamlanmış ya da tamamlanmak üzere olması demektir.

Halk demokrasilerinde sosyalist devrimlerin başarısı, sosyalizmin, tek bir ülkenin, Sovyetler Birliği'nin sınırlarını aştığını ve bir dünya sistemi haline geldiğini gösteriyor.

SOSYALİST ÜLKELERDE KAPİTALİZMİN DIRILTILMESİ OLANAĞI KALKMIŞTIR

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin başarısı, *tam* oldu. Bu, bütün ulusal ekonomide sosyalist üretim ilişkilerinin kurulmuş ve kapitalist ilişkilerin ve sömürücü sınıfların ortadan kaldırılmış olması demektir. Yeni toplum, sosyalizmin tam başarısı sonucunda, ülkede rakipsiz olarak egemen olmuştur.

Ne var ki, zafer kesin değildi. Sosyalizmi kuran biricik ülke olan Sovyetler Birliği, kapitalist abluka içindeydi. Emperyalistler güçlüydüler. Bundan dolayı da, burjuvazinin ve tarımcıların rejiminin, uluslararası gerici güçler tarafından diriltilmesi tehlikesi vardı.

İkinci Dünya Savaşından sonra dünyada durum değişti. Başka ülkeler de sosyalizmi kurma yoluna girmişlerdi. Sosyalizmin kuruluşu tamamlandıktan sonra, Sovyetler Birliği, büyük çapta, komünizmi kurma evresine girdi. Artık kapitalist ablukanın varlığı söz konusu değildir.

SSCB'nin ekonomik ve politik gücünün büyümesi, dünya sosyalist sisteminin kurulması ve güçlendirilmesi, sosyalist uygulamaların yokedilmesini olanaksız kıldı. SSCB'de sosyalizmin başarısı *kesin* hale gelmiştir. Şim-

di, kapitalizmin diriltilmesi sorunu, buna yardım edebilen ekonomik ve toplumsal koşulların ortadan kalkmasıyla, Sovyetler Birliği'nde de, başka sosyalist ülkelerde de sorun olmaktan çıkmıştır. "Sosyalist kampın birleşen güçleri, diyor SBKP programında, emperyalist gericiliğin dokuncalarına karşı her sosyalist ülkeyi korur. Sosyalist devletlerin bir tek kampta toplanmış olması, birliğini ve gücünü sürekli olarak büyütmesi, her sistemin çerçevesi içinde sosyalizmin başarısını sağlar."*

Sosyalizmin tarihsel başarıları, büyük bir uluslararası önem taşır. Emekçiler, yeni toplumun, kaçınılmaz olarak kapitalizmin yerini alacağına ve eski dünya üzerinde geniş ölçüde üstünlüklere sahip bulunduğuna inanmaktadırlar.

İnsanlara gerçek özgürlüğü ve mutluluğu yalnızca sosyalist toplum getirebilir. İnsanı, yalnızca sosyalizm baskıdan kurtarır ve, ona en geniş haklarla birlikte yarını için güven verir.

Bundan dolayıdır ki, sosyalizmin büyük başarıları, hakları ve kapitalist boyunduruktan kurtulmaları uğruna savaşında, kapitalist ülke emekçilerinin şevkini artırıyor.

SSCB'de kurulan ve halk demokrasilerinde de başarıyla kurulmakta olan sosyalizm, kapitalist kölelik boyunduruğundan kurtuluş yolunu aydınlatan marksist-leninist teorinin parlak zaferiyle, emekçilere, yeni bir toplumsal oluşum olan komünizme geçiş yolunu gösteriyor.

* *Vers le communisme*, s. 496.

SOSYALİST TOPLUMDA ÜRETİCİ GÜÇLER VE ÜRETİM İLİŞKİLERİ

BUNDAN önceki bölümde, sosyalizmin başarısı ve onun bir dünya ekonomi sistemine dönüşmesi anlatılmıştı. Sosyalizmin ekonomik yasalarını ve onun kategorilerini irdelemek için, önce sosyalist toplumdaki üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin genel bir tanımını yapmak gerekir.

1. ÜRETİCİ GÜÇLER

Sosyalist toplumun üretici güçlerini, ulusal ekonominin bütün dallarındaki büyük mekanik üretim, üstün bir tekniğe ve sömürüden kurtulan emekçilerin gücüne da-

yanan bir üretim oluşturur.

Sosyalist rejimde büyük mekanik üretim, toplumun mirasıdır; yöntemli olarak gelişir ve bütün emekçilerin maddi gönencini, kültürel düzeyini yükseltmek amacıyla kullanılır. Sosyalist üretimi kapitalist üretimden tepeden tırnağa ayırdeden şey de budur.

Sosyalist toplumda büyük mekanik üretimin ağır basan özelliği, teknik düzeyinin yüksekliği, temposunun hızlılığı ve teknik ilerlemenin sürekliliğidir.

TEKNİK İLERLEME

Ulusal ekonomide *teknik ilerleme*, bilim ve tekniğin sürekli gelişmesiyle birlikte, emekçilerin de teknik ve kültürel düzeyinin yükseltilmesi, daha da modernleşen üretimin örgütlenmesi, ve bu temel üzerinde toplumsal emek üretkenliğinin daha çok artırılmasıdır.

Sosyalist rejimde, farklı üretim dallarında teknik ilerleme, sürekliliği aksatmadan ve bir plana göre, bilimin yeni kazanımlarından ve tüm emekçiler tarafından gerçekleştirilen verimli araştırmalardan hareket ederek devam eder. Teknik ilerleme, halkın yaşam düzeyinde sürekli yükselmeyi sağlamak amacıyla, toplumsal zenginliği kat kat artırmanın güçlü bir aracıdır.

Kaliteyi kesin olarak iyileştirmek için, toplumsal emek üretkenliğini yükseltmenin güçlü kaynağı ve git-tikçe artan büyük tüketim maddeleri talebini karşılamanın mutlak koşulu olan üretim uyumluluğunu artırmak için yeni olanaklar yaratılmıştır.

Sosyalizmde teknik ilerlemenin esas etkenleri şunlardır: üretim aletlerinin ve imalât yöntemlerinin modernleştirilmesi, çalışma yöntemlerinin makineleştirilmesi ve otomatikleştirilmesi, ulusal ekonominin elektrikleştirilmesi, üretimde kimyanın büyük ölçüde uygulanması, atom enerjisiinden barışçı amaçlarla yararlanma. Tek-

nik gelişmenin bütün bu etkenleri birbirlerine sıkışıkya bağlıdır ve birbirlerini karşılıklı olarak koşullandırırılar. Makineleşme, otomatikleşmenin bir öncülüdür. Makineleşme ve otomatikleşme, günümüzde geniş çapta bir makineleşme ve otomatikleşme olmadan olanaksız olan üretimin elektrikleştirilmesi temeli üzerinde gelişir. Aynı şekilde, makineleşme olmadan, otomatikleşme ve elektrikleşme olmadan, sanayide kimyadan yararlanılamaz. Bununla birlikte, makineleşmenin, otomatikleşmenin ve elektrikleşmenin gelişmesinde kimya kendi payına, git-tikçe önem kazanmaktadır.

Teknik ilerlemenin temeli, *üretim aletlerinin*, daha ekonomik ve daha üretken makineler bulup eskilerinin yerine koymaktan ibaret olan, *yetkinleştirilmesidir*. Üretim aletlerinin yetkinleştirilmesi, sıkışıkya, maden çıkarma yöntemlerinin iyileştirilmesine, hammadde ve malzemelerin işlenip kullanılabilir hale getirilmesine, yeni hammadde ve malzemeler kullanılmasına, hızlı ve aşırı hızlı sistemlerin, büyük ve pek büyük güçte makinelerin ve verimliliği artırmayı amaçlayan başka yöntemlerin üretime sokulmasına bağlıdır.

Teknik ilerlemede büyük ölçüde ekonomik önemi olan konu, donatımların modernleştirilmesidir. *Modernleştirme*, kullanılmakta olan donatımların yenileştirilmesi ve yetkinleştirilmesidir. Modernleştirme, nispeten küçük harcamalarla ve kısa sürede, üretim hacmini artırmaya ve işletmelerde üretimin nitelik bakımından iyileştirilmesine olanak sağlar.

Ülkenin üretici güçlerinin gelişmesi temeli, üretim aletlerinin yetkinleşmesinde yatar.

Çalışma yöntemlerinin makineleşmesi, sosyalizmde, üretimin yetkinleştirilmesinde özellikle önemli bir rol oynar. Makineleşme, el emeğinin yerini makinenin almasıdır ki, bu da işi kolaylaştırır, üretkenliği artırır, sosya-

list ekonominin gelişme temposunu ivmelendirir.

SSCB'de, makineli sınaî üretim 1913 yılına oranla 1962'de 350 katlık bir artış gösterir. Bu durum, bütün ulusal ekonomi dallarında, üretimin büyük ölçüde makineleştirilmesine olanak verdi.

Tam makineleşme, sosyalizmde, çok önemli bir gelişme kazandı. Tam makineleşme, kendi aralarında birbirine bağlı, ana ve yardımcı bütün çalışma işlemlerinin makineleşmesi demektir. Bu, emek üretkenliğini artırır ve otomatikleşmeye bir zemin sağlar.

Makineleşmenin üst kademesi, kendi kendini ayarlama temeli üzerinde iş gören ve el emeğini tamamen ortadan kaldıran otomatik makinelerin kullanılması demek olan *otomatikleşmedir*.

Sosyalist üretimin otomatikleşmesi, güçten tasarruf sağlar ve üretimi kolaylaştırır, kalitenin iyileşmesine ve maliyet fiyatının düşmesine katkıda bulunur. Otomatikleşmeye (özellikle bütün imalât yöntemlerinin tam otomatikleşmesine) geçiş, donatımların kullanım sürelerini uzatır, çalışmalarında emniyeti artırır, enerji harcamalarını azaltır, üretim kültürünü artırır, personel sayısını azaltır. Sonuç: toplumsal emek üretkenliğinin önemli boyutlarda artmasına varır.

Kapitalizmde tersinedir, orada, makineleşme ve otomatikleşme, milyonlarca işçinin sokağa atılmasına ve işsizliğe mahkûm edilmesine neden olur. Oysa, sosyalizmde makineleşme ve otomatikleşme ne işten atılmaya ve ne de işsiz kalmaya neden olur. Sosyalist toplumda, tam makineleşme ve imalât yöntemlerinin otomatikleşmesi, emekçilerin âcil çıkarlarına yanıt verir, milyonlarca insanın çalışmasını tepeden tırnağa kolaylaştırır ve değiştirir, üretkenliği artırır, günlük çalışma süresinin kısaltılması için gerekli koşulları yaratır ve kafa emeği ile el emeği arasındaki temel farklılıkları ortadan kaldırır.

İmalât yöntemlerinin makineleşmesi ve otomatikleştirilmesi, sıkısıkiya elektrikleştirmeye bağlıdır. *Elektrikleştirme*, elektrik enerjisini, ulusal ekonominin bütün dallarında ve günlük yaşantıya sokmaktır. Elektrik enerjisi, modern tekniğin, makineleşmenin, otomatikleşmenin ilk enerjetik temelini oluşturur. Aşırı-modern imalât yöntemlerinin ivmelendirilmesi ve yeğînleştirilmesi elektrik enerjisinin temelinde yatar. Elektrikleştirme, yeni üretim dalları doğurur; elektro-metalurji, elektro-kimya, ve maden işletmeciliğinde yeni yöntemler.

SSCB'de elektrik enerjisi üretimi 1913'te 1,9 milyar kws iken, bu miktar 1964'te 459 milyar kws'ye ulaşmıştır. Enerji tesislerini hızla geliştirmek amacıyla, daha ucuz olan kömür, doğal gaz ve mazota dayalı termik santrallerin kurulmasına öncelik verildi. Aynı zamanda, büyük hidro-elektrik santrallerin kurulmasına da devam ediliyor.

Kimya, ulusal ekonominin teknik yetkinleşmesinin güçlü bir etkenini oluşturur. Onun sanayie uygulanması, üretimde kimyasal yöntemlerin geliştirilmesini ve onların ulusal ekonominin bütün kollarına sokulmasını sağlar. Kimyasal ürünlerin kullanılması, ülkenin tüm ekonomisinde, köklü dönüşümlerin gerçekleştirilmesine olanak verir.

Üretim üzerindeki devrimci etkisi bakımından, kimya, elektriğe benzer. Doğal maddelerin özelliklerinin değiştirilmesine, doğada bilinmeyen niteliklerle donatılmış yeni maddelerin yaratılmasına, yani emek konularının artırılmasına, sanayide ve tarımsal üretimde imalât yöntemlerinin önemli ölçüde yoğunlaştırılmasına olanak verir.

Sentetik maddeler üretimindeki atılım, yeni teknik dalların, atom enerjisinin, radyoelektronik, tepkili makinelerin vb. coşkun gelişmesine elverişli koşulları yarat-

11. Günümüzde, kimyasal ürünleri ve yöntemleri kullanmadan, metalurjiyi, mekanik yapıları, enerjettiği, inşaatı, tarımı, ulaşımı, telekomünikasyonu, hekimliğı vb. geliştirmek olanaksızdır. Kimya, çeşit çeşit yüksek kaliteli tüketim malları üretimine de sınırsız olanaklar getirmiştir. Denebilir ki, kimya, yalnız beslenmesi için değil, aynı zamanda giyimi ve kuşamı için de, kullanılabilir ve ucuz birçok nesneyi insanoğlunun yaşantısına sokma yeteneğine sahiptir.

Teknik gelişmenin bugünkü evresinde, doruğı, *atom enerjisinden yararlanma oluşturmaktadır*. SSCB parlak gelecek vaadeden bir atom sanayii gücü yaratmıştır.

Sovyet halkının kahramanlara özgü çalışması sayesinde bugünkü aşamaya gelen teknik ilerlemenin başlıca etkenleri işte bunlardır. Bir atom santrali yaratmayı, aya ve güneş sistemi gezegenlerine doğru, yapma dünya uyduları, kozmik füzeler fırlatmayı, atomik Lenin buzkıranını yapmayı ilkin SSCB'nin gerçekleştirmiş olması, sovyet bilim ve tekniğinin başarılarının taııtıdır.

Kozmik uzayda insanoğlunun ilk uçuşunu gerçekleştirenler, sovyet bilginleri, sovyet mühendis ve işçileri olmuştur.

Sosyalist ülkelerin, komünist ve işçi partilerinin tek kaygıları, yüksek teknik ilerleme temposudur. Bunun için, SBKP XXII. Kongresi, SSCB'de teknik ilerlemeyi gerçekleştirmek üzere büyük bir program kabul etmiştir. Kongre, bilim ve tekniğin yarattığı her şeyden daha çabuk olarak ve derinliğine yararlanmanın, tam maki-neleşme ve otomatikleşme temposunu ivmelendirmenin, daha yetkin makine-araçlar imal etmenin, otomatikleşmenin sürekli gelişmesini sağlamanın, imalât yöntemlerini yetkinleştirmenin gerekliliğı üzerinde ısrarla durmuştur.

Toplumun maddî ve teknik temeli, üretici güçlerin gelişme düzeyine bağlıdır ve üretim ilişkilerinin niteliğiyle uyumlu haldedir.

Sosyalizm, gittikçe komünizmin maddî ve teknik temeli haline gelen, kendine özgü maddî ve teknik temeli yaratır.

Üretim araçları üretiminin öncelikle büyümesi ile ulusal ekonominin bütün sektörlerinde uyumlu olarak gelişen büyük mekanik üretim, sosyalizmin maddî ve teknik temelini oluşturur.

Büyük mekanik üretim, en yetkin emek aletlerini, bilim ve tekniğin kazanımlarını olduğu kadar, en iyi imalat yöntemlerini de bütün sosyalist toplum çapında kullanma olanağı verir. Böylece mekanik üretim, emek üretkenliğinde sürekli bir artışın maddî koşullarını yaratır. Büyük mekanik üretim, sosyalist toplumda çalışmayı hafifletme, işgününü kısaltma olanağı da sağlar, öyle ki, üreticiler, işgününü kısaltarak, teknik ve kültürel düzeylerini sürekli yükseltmek için fazla zaman ayırabilirler.

Sosyalizmin maddî ve teknik temeli üretimde yoğunlaşma, uzmanlaşma ve elbirliği biçimindeki yüksek toplumsallaşma derecesiyle kendini gösterir. *Üretimi yoğunlaştırmak*, emek-gücünü ve üretimi daima daha büyük işletmelerde toplamaktır. Dünyada en yüksek yoğunlaşma derecesi sosyalist üretimde görülmektedir. Kombinalaşma da, yoğunlaşma biçimlerinden biridir.

Üretimi kombine etmek, teknik bakımdan aralarında yakınlık bulunan çeşitli üretim dallarını bir işletme bünyesinde toplamaktır. Örneğin, Magnitogorsk kombinası, tam bir metalurji birimidir. Kombina dev metalurji atelyelerini, maden ve kok işletmelerini, izabe fırınlarını ve daha başka sanayi dallarını içine alır. Kombina,

Üretim ve tekniğin plan üzerinde organik bileşimini gösterir.

Kombinalaşmanın bir örneğini de petro-kimya kombinaları oluşturur. Bunlar, petrolün komple kimyasal işlenişini sağlarlar: yakıt ve yağ imali, sentetik kauçuk ve alkol, asetik asit, aseton, plastik maddeler ve öteki kimya ürünleri. Üretimin kombinalaşması kâğıtçılık, beslenme, tekstil ve öteki sanayi dallarında da yaygın bir gelişme göstermiştir.

Sosyalizmin maddi ve teknik temelinin ayırdedici çizgilerinden biri de yaygın ve yöntemli uzmanlaşma, ve işletmelerin elbirliğidir. *Uzmanlaşma*, zel bir donatımla, imalât yöntemleriyle, uzmanlaşmış personeliyle ayırdedilen ve tamamlanmış ürünler ya da tamamlanmış ürün öğeleri çıkaran işletmeleri birbirinden ayırmak ya da ayrı tutmaktan ibarettir.

Uzmanlaşmış işletmeler, yüksek üretkenlikteki donatılardan, standartlaşmadan ve üretimde otomasyon ve tam makineleşmeye dayanan yığinsal zincirleme üretiminden yararlanmada çok daha büyük olanaklara sahiptir. Uzmanlaşma, emek üretkenliğinde sürekli gelişmeyi, imal edilen ürünlerde kalite iyileştirmesini ve emeğin rasyonel örgütlenmesini sağlar.

Uzmanlaşmış işletmeler, kendi aralarında sıkı bir üretim bağı kurarlar. Bu bağ elbirliği aracılığı ile gerçekleştirilir. *Elbirliği*, belli bir ürünü birlikte üreten işletmelerle aynı zamanda ekonomik bakımdan birbirinden bağımsız işletmeler arasında, yöntemli olarak sağlam üretim bağıntıları kurmaktan ibarettir.

Üretim bağıntıları yalnızca tek bir ekonomik bölge çerçevesindeki işletmeler arasında sürdürüldüğü zaman bölgesel elbirliği, farklı ekonomik bölgelerdeki işletmeler arasında sürdürüldüğü zaman da bölgelerarası elbirliği sözkonusudur.

Buraya kadar incelediğimiz sosyalist üretimin toplumsallaştırma biçimleri, tarım dahil, bütün üretim dallarının ayırdedici özellikleridir. Tarımın birçok dallarında sistem, sıkısıkiya üretimde uzmanlaşmaya bağlıdır.

Uzmanlaşma ve elbirliği, yalnızca tek bir ülke çerçevesinde kalmaz, öteki sosyalist ülkeler arasında da yürütülür.

Sosyalizmin maddî temeli, ulusal ekonominin, bilimsel ilerlemenin bir ürünü olan yüksek teknik düzeyiyle belirlenir. Sosyalist ekonomide, makineler topluma yararlı oldukları, yani ekonomik oldukları ve insanın işini kolaylaştırdıkları her durumda kullanılırlar.

Sosyalist toplumda üretici güçlerin yönlerinden biri, üstün teknik üzerine kurulmuş olan büyük sosyalist işletmelerdir. Toplumda üretici güçlerin başlıca ögesi olan öteki yön ise, iş alışkanlıklarıyla, insanlardır.

TOPLUMUN BAŞLICA ÜRETİCİ GÜCÜ, EMEKÇİLER

Maddî malların üretiminde, insanlar, iş aletlerini yetkinleştirirler, makineler icat ederler, doğal zenginlikleri değerlendirirler; aynı zamanda, üreticilik deneyimlerini, teknik bilgilerini zenginleştirip yetkinleştirirler. Tekniği yalnızca insanlar harekete geçirir. Bundan dolayıdır ki, üretimin gelişmesinde kesin rol onlara düşmektedir. İnsanlığın ilk üretici gücü, diyordu Lenin, emekçi, işçidir. Ulusal ekonominin bütün dallarında büyük mekanik üretim ve teknik ilerleme, geniş oranlarda, daima daha vasıflı ve daha bilgili işçiler ister. Sosyalist toplumun, halkın kültürel değer düzeyinin ve meslekî yetiştirme düzeyinin durmadan yükselmesinde çıkarı vardır. SSCB'de vasıflı işçiler yığınının derli-toplu yetiştirilmesi, meslekî okullar ve devlet teknik kolejlerinden oluşan okullar ağı sayesinde gerçekleşir. Her çeşit kurs ve okullar sayesinde olduğu gibi, bireysel ve yığinsal çıraklık sayesinde de,

işletmelerde, vasıflı işçi yetiştirmede her yıl gelişme görülür.

Genç işçilerin büyük bir kısmı, gece okullarında, teknik kolejlerde, yüksek öğrenim kurumlarında meslekî ve genel eēitim görmektedir. SSCB'de yüksek öğrenim görmüş kalifiye kadroların oluşumuna verilen büyük önem, öğrenimi üretici emekle birleştirmekten ibaret olan genel öğrenim reformundan gelmektedir.

Sosyalizm, bütün emekçilere en yüksek derecede teknik ve kültürel bir düzey saēlar. Meslekî kompozisyonunda deēiřmelerle emekçilerin bilgi düzeyinin yükselmesi buradan gelmektedir. SSCB'nin ulusal ekonomisinde yüksek ve orta bir uzmanlık formasyonuna sahip olan toplam uzman sayısı (askerî kesim hariç) 1913'teki 190.000 personele karşı, 1962'de hemen hemen 9.956.000'e ulaşmıştır.

Büyük mekanik üretimde ilerlemeler, iş  sınıfının gerçek sayısının büyümesini de birlikte getirdi. SSCB'de memur ve iş  sayısı, 1928'de 10,8 milyon olarak hesaplanmıştı. 1964'te ise personel sayısı 73,2 milyona ulaşmıştır.

Sosyalist rejim, geniş halk yıēınlarının verimli faaliyetinde benzeri g r lmedik bir gelişme yarattı. Sosyalist rejimde, kendisi için ve toplumu için çalışarak, emek  retkenliēini artırmada, üretici güçleri hızla geliştirmede herkesin çıkarı vardır.

2. ÜRETİM İLİşKİLERİ

Sosyalist  retim ilişkileri, kapitalizmdeki ve üretim araçlarının özel mülkiyeti üzerine kurulan öteki toplumsal oluşumlardaki üretim ilişkilerinden esaslı şekilde farklılık gösterir.

Sosyalist üretim ilişkilerinin temelini, ulusal ekonominin bütün sektörlerinde, rakipsiz egemenliğini sürdüren *üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti* oluşturur.

Üretim malları ile tüketim mallarının mülkiyeti, bugüne kadar varolduğu gibi daima da varolacaktır. Komünistlerin her türlü mülkiyeti kaldırmaya çalıştığını, yalnızca marksizme iftira edenler ileri sürer. Gerçekte, Marx ve Engels, bilimsel komünizmin ilk programı olan *Komünist Parti Manifestosu*'nda şöyle yazıyorlardı: "Komünizmin ayırdedici özelliği, genel olarak mülkiyetin kaldırılması değil, burjuva mülkiyetin kaldırılmasıdır."*

Üretim ilişkileri sistemi içinde, emekçiyi üretim araçlarına bağlayan bağın niteliği son derece önemlidir. Kapitalist rejimde, iş araçları ile emekçiler arasında kopukluk vardır. Birbirlerine karşıtlırlar, çünkü üretim araçları, kapitalistlerin özel mülküdür. Bunun içindir ki, kapitalist rejimde, emekçiler, özel mülkiyetin kaldırılması uğruna bıkip usanmadan savaşım verirler.

Sosyalist toplumda, üretim araçları ile onların sahipleri olan emekçiler arasında karşıtlık yoktur. Bundan dolayı da, sosyalist rejimde, emekçiler, sosyalist, toplumsal mülkiyetin ellerinden geldiğince geliştirilmesine ve sağlamlaştırılmasına ilgi duyarlar.

O halde, üretim araçlarının sosyalist, toplumsal mülkiyetinin ayırdedici özelliği nedir? Önce, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti, bunların emekçilere ait olması, bir sömürü aracı olan sermaye olmaktan çıkması demektir.

Üretim araçlarının sosyalist, toplumsal mülkiyeti,

* Marx-Engels, "Komünist Parti Manifestosu", *Seçme Yapıtlar*, 1, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 146; ayrıca bkz: Dirk J. Struik, "Komünist Manifesto'nun Doğuşu, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 127-128.

Üretim, değişim ve dağıtım süreçleri içinde insanlar arasındaki ilişkilerin niteliğini belirler. Bu ilişkiler sömürüden kurtulmuş insanların kardeşçe işbirliği ve sosyalistçe yardımlaşmasıyla, ürünlerin "herkese emeğine göre" ilkesine uygun olarak, emekçiler yararına paylaştırılmasıyla belirlenir.

Gerçekten de, üretim araçları, emekçilere ait olduğu, toplumun her yesi kendi payına düşeni aldığı ve toplum, tam bir beraberlik içinde, üretimi artırmanın heyecanını duyduğu zaman, insanlar arasındaki ilişkiler de kardeşçe olur. Daha büyük miktarda tüketim nesneleri üretme kaygısı taşıyan insanlar, daha büyük bir başarı için bütün araçlarla birbirlerine yardımcı olurlar. İşçi sınıfının, köylülüğün, aydınların, sömürüden kurtulmuş sosyalist toplumun bütün üyelerinin çıkarlarının birliği, işte kardeşçe elbirliğinin ve sosyalist yardımlaşmanın temeli budur. Bu ilişkiler, işletmenin kendi bünyesinde, işletmeler arasında, devlet işletmeleriyle kolhozlar arasında, işçi sınıfı ile köylülük vb. arasında oluşur.

Kardeşçe elbirliği ilişkileri, yardımlaşma, insanların genel yaratıcı faaliyeti, üretici güçlerin geliştirilmesine sınırsız olanaklar açar.

Kapitalizme özgü olan şey, üretimin toplumsal niteliği ile üretim sonuçlarını mülk edinmenin kapitalist özel biçimi arasındaki uzlaşmaz çelişkidir. Sosyalist rejimde bu çelişki, tasfiye edilmiştir. Burada, üretimin toplumsal niteliğine tekabül eden şey, emek ürünlerinin toplumsal mülk edinilmesidir. Böyle olunca sosyalist üretim ilişkileri, üretici güçlerin yüksek tempolarda kesintisiz gelişmesine perspektifler açar.

Üretici güçler geliştikçe, sosyalist üretim ilişkileri de yetkinleşir, gittikçe değişir. Bununla birlikte, bizzat üretim ilişkileri de, üretici güçler karşısında pasif kalmazlar. Üretim ilişkileri yetkinleşirken üretici güçlerin ge-

lişmesine de sınırsız bir özgürlük sağlarlar.

SOSYALİST MÜLKİYETİN İKİ BİÇİMİ

Yukarda söylendiği gibi, sosyalist mülkiyet, kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi içinde ortaya çıkmıştır.

İşçi sınıfı, politik iktidarı ele geçirdikten sonra, bir yanda, ulusallaştırılmış ve sosyalist devlete geçmekte olan büyük kapitalist mülkiyeti bulur. Sosyalist devlet mülkiyetinin ortaya çıkması böyle olmuştur. Öte yanda da işçi sınıfı, kişisel emekleri üzerine kurulan, köylülerin, özerk küçük üreticilerin, zanaatçıların küçük özel mülkiyetini bulur. Küçük ve orta üreticiler, üretim kooperatiflerinde serbestçe birleşirler, ve mülkleri kooperatif temeller üzerinde toplumsallaşır. Kolhozcu-kooperatif mülkiyetin ortaya çıkması da böyle oldu.

Böylece, sosyalizmde toplumsal mülkiyet iki biçimde ortaya çıkıyor: 1) bütün halkın mülkiyeti demek olan *devlet mülkiyeti* biçiminde, ve 2) çeşitli kolhozların ve kooperatif birliklerin mülkiyeti demek olan *kolhozcu-kooperatif mülkiyeti* biçiminde. İki sosyalist mülkiyet biçiminin varlığı, toplumsal yapıları bakımından birbirine benzeyen iki sosyalist işletme biçiminin varlığını belirler: devlet işletmeleri ve kolhozcu-kooperatif işletmeler.

Bütün sosyalist ülkelerde egemen ve kesin mülkiyet biçimi, devlet mülkiyeti, halkın tümüne ait olan mülkiyettir.

SSCB'de toprak, toprakaltı, sular, ormanlar, üzinler, fabrikalar, madenler, demiryolları, su ve hava yollarıyla taşıma, bankalar, PTT, sovhozlar, teknik onarım istasyonları, devlete ait ticarî işletmeler ve depolar, komünal işletmeler, kentlerdeki ve işçi sitelerindeki yöresel fonlar ve devlet işletmelerinin üretimi, *devletin (bütün halkın) mülkiyetindedir*.

SSCB'de halkın malları şunlardır: 200.000'den fazla

devlet sanayi işletmeleri, 1962'de yaklaşık 127.700 km tutan demiryolu ağı, su ve hava yoluyla taşıma işletmeleri, yaklaşık olarak 8.600 sovhoz, vb..

SSCB'de *kolhozcu-kooperatif* mülkiyet, 40.500 kolhozun mallarını bünyesinde toplar: tarımsal makineler (traktörler, biçerdöverler, vb.), işletme binaları, kolektifleştirilmiş sağmal hayvanlar ve iş hayvanları, tarımsal hammaddelerin dönüştürülmesine yardımcı işletmeler, kolhoza ait elektrik istasyonları, toplumsal ve kültürel yapıtlardan örülen bir ağ, bunların yanında da kolhozların ve diğer kooperatif işletmelerin üretimi.

Sosyalist kuruluş sırasında kolektif kolhoz mülkiyeti kat kat artmaktadır. Böylece, kolhozların bölüşülme fonları 1932'ye oranla, 1962'de 60 kat artmıştır.

Kooperatif mülkiyet biçimi, yalnızca tarım alanıyla sınırlı değildir. Örneğin ticaret alanında, kooperatif işletme biçimi, SSCB'de başlıca kırsal nüfusu biraraya getiren tüketim topluluklarına kadar yayılır.

İşte, SSCB'de kolhozcu-kooperatif gruplaşmaların esas biçimleri bunlardır. Bu gruplaşma biçimleri, öteki sosyalist ülkelerde de gelişmişlerdir.

Devletin (bütün halkın) mülkiyet biçimiyle kooperatif mülkiyet biçimi, ekonomik toplumsal planda *birbirine benzer*. Bu ne demektir? İlk devlet işletmeleriyle kolektif işletmeler, sosyalist, toplumsal üretim araçları ve kolektif emek üzerine kurulmuşlardır; ikinci olarak, her iki mülkiyet biçimi de insanın insan tarafından sömürülmesini kabul etmez; üçüncü olarak, bunların yönetimi, emekçilerin gönencini artırma amacıyla ve yöntemli bir şekilde olur; dördüncü olarak, her ikisi de sosyalist emeğe göre dağıtım ilkesini uygularlar.

Bununla birlikte, her iki mülkiyet biçimindeki benzerlik, bunlar arasında hiçbir farklılık bulunmadığı anlamına gelmez. Devlet mülkiyetiyle kolhozcu-kooperatif

mülkiyet arasındaki esaslı fark, üretim araçlarının farklı sosyalist toplumsallaşma derecelerinde bulunmalarından gelmektedir. Devlet işletmelerinde bütün üretim araçları bütün toplum çapında toplumsallaştırılırken (servetler bütün halkın malı haline getirilirken), kolhozcu-kooperatif işletmelerdeki üretim araçları, çeşitli kolektif kurumların (kolhozların, artellerin) mülkiyetinde bırakılmıştır. Devlet işletmelerinde üretim bütün halka aittir. Kolhozcu üretim, kolhozun mülkiyetindedir.

Üretimin farklı toplumsallaşma derecelerinde bulunması, emeğin karşılanması farklı bir biçim ve ekonomik yönetimin örgütlenmesinde farklı biçimler getirmiştir. Devlet işletmeleri, devlet organları tarafından atanan ve geri alınabilen müdürlerle yönetilir. Kolhozcu-kooperatif işletmelerde ise, bütün işler, genel kurul ve seçilmiş bir yönetim kurulu ile başkan tarafından yürütülür.

Kolhozcu-kooperatif mülkiyet biçimi gittikçe bütün halkın mülkiyet biçimi düzeyine geldiğine göre, üretici güçlerin gelişmesi, kolhozcu üretimin toplumsallaştırma derecesinin yükselmesine neden olur. Komünizmin kuruluşu ilerledikçe, iki mülkiyet biçimi, gelecekte bütün halkın tek bir komünist mülkiyetini oluşturmak üzere kaynaşacaktır.

BİREYSEL MÜLKİYET

Sosyalist rejimde, toplumsal mülkiyet, üretim araçlarına ve imal edilen ürünlere kadar uzanır. Tüketim maddelerinden oluşan bu ürünlerin bir bölümü, onların herbirinin emeğinin niceliğine ve niteliğine göre, emekçiler arasında bölüşülür, emekçilerin bireysel mülkiyeti haline gelir.

Sosyalist rejimde, *bireysel mülkiyet*, kişisel tüketim ayrılan emek ürünlerinin mülkiyetidir. SSCB'de bi-

reysel mülkiyet, emekle sağlanan gelirleri ve tasarrufu, yöresel fonun bir kısmını, ev ve günlük kullanım nesnelerini, kişisel tüketim nesnelerini kapsar.

Sosyalizmde bireysel mülkiyetin özel bir biçimi de kolhozcu ailenin tarımsal işletmesidir: konut, işletme binaları, iş ve kümes hayvanları, eve bitişik tarlayı işlemek üzere gerekli olan küçük tarım malzemeleri. Bu işletme, kolhozcunun ve aile üyelerinin kişisel emekleri üzerine kurulmuştur ve yardımcı bir ekonomi niteliği taşır. Kolektif kolhoz işletmeleri geliştikçe, kolhozcuların bireysel yardımcı ekonomisi yavaş yavaş anlamını kaybedecektir.

Sosyalist toplumda bireysel mülkiyetin kaynağını toplumsal üretime ayrılan emek oluşturur. Üretim araçlarının, sosyalist toplumsal mülkiyetinin egemenliği, sosyalizmde, emekçilerin kişisel gereksinmelerinin daima daha eksiksiz karşılanması ve onlara ait bireysel mülkiyetin büyümesi için sağlam bir zemin yaratır. Bu sonuca, yapılan işin nicelik ve niteliğiyle orantılı olarak karşılanmasıyla, maddî kazanç ilkesinin sistematik uygulanması sayesinde varılır. Bununla birlikte, bireysel mülkiyetin büyümesi sınırsız değildir. Sosyalizmde kişisel mülkiyet, yurttaşların ve devletin zararına olarak kullanılamaz.

EKONOMİK YASALAR

Ekonomik yasalar, üretim araçlarının sosyalist, toplumsal mülkiyeti temeli üzerinde gelişir ve görev yaparlar: sosyalizmin temel ekonomik yasası, ulusal ekonominin uyumlu ve oranlı gelişme yasası, yapılan işe göre dağıtım yasası vb.. Sosyalizmin ekonomik yasaları, sosyalist üretim ilişkilerinin özünü ifade ederler ve nesnel bir nitelik taşırlar. İnsanların istek ve iradelerinden bağımsız olarak ortaya çıkarlar. Bununla birlikte, bu, ekonomik yasaların, doğa yasalarında olduğu gibi insanların

etkisi dışında, kendiliğinden hareket ettikleri anlamına gelmez. Üretim ilişkilerini düzenleyen yasalar olarak, ekonomik yasalar, insanların ve onların toplumsal üretiminin olmadığı yerde sözkonusu olamazlar. Sosyalizmin ekonomik yasalarının nesnel niteliği, insanların bu yasaları, yalnızca, kendi faaliyetleri içinde ortaya çıkardıkları ve onların etkilerini hesaba katmamazlık edemeyecekleri anlamına gelir.

Sosyalizmin ekonomik yasalarının nesnel niteliğinin anlaşılmaması, ekonomik faaliyet içinde onların hesaba katılmaması, olumsuz sonuçlar verir. Ekonomik yasalar, insanlar tarafından dizginlendikleri zaman kendilerini hissettirir.

Sosyalizmin ekonomik yasalarının eylem niteliği, kapitalizmin ekonomik yasalarının işleyiş biçiminden tamamen farklılık gösterirler. Bu fark şuradadır ki, sosyalizmin ekonomik yasaları, kapitalist rejimde olduğu gibi, kendiliğinden görev yapmazlar, toplum tarafından bilinçli ve örgütlü bir şekilde kullanılırlar. Kapitalizmin ekonomik yasalarıyla sosyalizmin ekonomik yasaları arasındaki fark, Engels'e göre, "fırtına şimşegindeki elektriğin yıkıcı gücü ile telgraf ve elektrik arkının evcilleştirilmiş elektriği arasında varolan fark"* gibidir.

Sosyalist, toplumsal mülkiyet, insanların faaliyetini tek bir yönetime bağlanan tek bir ekonominin bünyesinde düzenler. Sosyalist rejimde, bu nedenle, toplumun kendiliğinden gelişmesi dışlanmışmıştır. Olanak ve zorunluluk, ekonomik yasalardan toplum çapında bilinçli bir yararlanmayı gerekli kılar. Örneğin, merkeziyetçilik olmadan, başlıca sorunların çözümü, ekonominin uyumlu gelişmesi olanaksızdır. Devlet tarafından güven altına alınan tek bir yönetim olmaması halinde, farklı işletme

* Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 442.

planları, anlamlarını kaybederdi, çünkü her işletmenin işleyişi, pazar dalgalanmalarına uymaya bırakılırdı. Pazar anarşisiyle sosyalizm bağdaşamaz, her ikisi de karşılıklı olarak birbirlerini dıştalarlar.

Sosyalizmin ekonomik yasaları, belirli koşullar içinde ortaya çıkar ve etkilerini gösterirler, uygulama alanları da genişleyip daralabilir, hatta bu yasalar, araya giren değişikliklere bağlı olarak kaybolabilirler de.

Böylece, örneğin, tek bir komünist mülkiyete geçişle, ulusal ekonominin, uyumlu orantılı gelişme yasasının rolü artar. Buna karşılık, toplum, komünizm doğrultusunda geliştikçe, emeğe göre dağıtım yasasının geçerli olduğu alan, gittikçe azalacaktır. Gelişmiş komünist toplumda, bu yasa ortadan kalkacaktır, maddî malların dağılımı gereksinmelere göre olacaktır.

Sosyalizmin ekonomik yasalarının bilimsel bilgisi, toplumun pratik eylemi içinde onlardan yararlanabilmek ve komünizmin kuruluşuna yönelmiş sosyalist devletin ve komünist partinin ekonomik politikasını oluşturup gerçekleştirmek bakımından zorunludur.

3. SOSYALİZMİN TEMEL EKONOMİK YASASI

Kendi koşullarını iyileştirmek amacını güden emekçiler, yüz yıllık özlemlerinin, sosyalizmde, sosyalist, toplumsal mülkiyet çerçevesi içinde, sözgötürmez bir başarısına tanık oldular. Sosyalist üretim, bütün toplum üyelerinin maddî ve manevî gereksinmelerini karşılamak üzere örgütlenmiştir. Bu, onun ivedi hedefi, doğal amacıdır. Sosyalist üretim, başarıyla, ancak yığınların çıkarları anlamında, nüfusun yaşam düzeyini yükseltmek ve bütün halkın büyüyen gereksinmelerini gittikçe daha iyi karşılamak amacıyla sürdürülebilir.

“Sosyalizmin amacı, diyor SBKP programı, halkın

büyüyen maddî ve kültürel gereksinmelerini daima daha iyi karşılamaktır.” Bunu, daha önce, bilimsel komünizmin kurucuları vurgulamışlardı.

Marx ve Engels, sosyalist toplumun taslağını çizerlerken, kapitalist toplumda, nasıl “para kazanmak” her çeşit faaliyetin nihaî amacı olmuşsa, nasıl artı-değer kapitalistler için üretimin nedeni ve nihaî sonucu olmuşsa, üretimin toplumun ve bütün toplum üyelerinin gereksinmelerini karşılamak üzere geliştiği sosyalist rejimde nihaî amacın başka türlü olduğunu göstermişlerdir. Engels, şöyle yazıyor: “Bugünkü üretici güçleri, aynı biçimde, sonunda onların özlüğünü tanıdıktan sonra kullanınca, üretimdeki toplumsal anarşi yerine, üretimin, topluluğun olduğu gibi her bireyin de gereksinmelerine göre toplumsal olarak planlanmış bir düzenlenmesinin geçtiği görülür.”*

Lenin, kapitalist toplumun yerini sosyalist toplumun almasıyla, toplum üyelerinin tam refahının ve uyumlu gelişmesinin gerçekleşeceğini belirtiyordu. Lenin, ürünlerin toplumsal üretimini ve dağılımını, bilimsel bir temel üzerinde, bütün emekçilerin yaşamını, onlara kendi refahlarını sağlama olanağı vererek kolay ve mutlu kılmak amacıyla, insanların çıkarlarına ve gereksinmelerine geniş ölçüde uyruk tutma olanağını yalnız sosyalizmin sunduğu fikrini birçok kez vurguladı.

Lenin diyordu ki, bir zamanlar bütün insan zekâsı, her insan dehası, teknik ve kültür nimetlerini, bazı kimselere sunmak için yarattığı halde, başkaları gerekli asgariden yoksundu: bugün, sosyalizmde, eğitim ve ilerleme, tekniğin bütün harikaları, kültürün bütün başarıları, halka maledilecek, ve artık insanların akli ve dehası bir zor aracı, bir sömürü aracı haline gelmeyecektir.

* Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, s. 442.

Bütün toplum üyelerinin gereksinmelerini karşılamak, sosyalist rejimde üretimin nesnel amacıdır. Sosyalizmde üretimin başka bir hedefi olamaz, çünkü artık üretim araçlarının özel mülkiyeti yoktur, dolayısıyla insanın insan tarafından sömürülmesi için ekonomik temel de yoktur. Bütün üretim araçları ve bütün emek ürünleri, üretim araçlarının sosyalist, toplumsal mülkiyeti temeli üzerinde birleşen emekçilere aittir. Üretim araçlarıyla emek ürünlerine sahip olan emekçilerin ekonomik çıkarları, sosyalizmde üretimi genişletmenin başlıca itici gücüdür. Toplumsal üretim, insan adına ve insanın iyiliğine gelişiyor.

Sosyalist üretimin bu ana özelliği, bilimsel ifadesini *sosyalizmin temel ekonomik yasasında* bulur.

Bu yasanın özü, sosyalist üretimin doğrudan amacının, üstün bir teknik temel üzerinde, toplumsal üretimin sürekli geliştirilip yetkinleştirilmesi yolu ile halkın durmadan artan maddî ve kültürel gereksinmelerinin daima daha eksiksiz karşılanması olmasıdır.

Sosyalizmin temel ekonomik yasası, sosyalist üretimin amacını ve bu amacı gerçekleştirme yollarını açıklığa kavuşturur, sosyalist toplumu canlandıran itici gücü belirler, ki onu kapitalizmden temelden ayıran da budur.

Bütün çalışmalarını ulusal ekonominin ve sosyalist kültürün geliştirilmesi yönünde yürüten marksist-leninist parti ve sosyalist devlet, bunları temel bir insanlık amacına uyruk tutar: insanların maddî ve kültürel gereksinmelerinin daima daha eksiksiz bir şekilde karşılanması, onların bütün yeteneklerinin geliştirilmesine bağımlı kılmaya.

Öyleyse, bu görevin en iyi şekilde yapılması neye bağlıdır? Bu görevi yerine getirmenin başlıca yolu, toplumsal üretimin üstün bir teknik temel üzerinde sürekli geliştirilmesi ve yetkinleştirilmesinden ibarettir. Bu da,

sosyalist toplumda, her emekçinin bütün gücü ile, halkın gönencini kesintiye uğratmadan artırma olanağını yaratmak zorunda olması demektir.

Sosyalist toplumun emekçileri, toplumsal ürünün kesintisiz gelişmesini ve yetkinleşmesini sağlarken, kendi yaşam düzeylerinin de sürekli olarak yükselmesini sağlamış olduklarını bilmektedirler.

Toplumsal üretimin gelişip yetkinleşmesi komünist toplumun maddî ve manevî öncüllerini yaratır. Dolayısıyla, sosyalizmin temel yasası, sosyalist toplumun, komünizme doğru hareketinin ve gelişmesinin yasasıdır.

Sosyalist ülkelerde marksist-leninist partiler tarafından alınan bütün önlemler, halkın yaşam düzeyinin sürekli yükseltilmesini sağlamaya yöneliktir.

Her SSCB emekçisi, bu komünist parti politikasının ürünlerini alıyor; sovyetlerde yaşam günden güne daha iyi ve daha mutlu hale geliyor. Sovyetlerin iktidar olmalarından bu yana sovyet halkının yaşam düzeyi, devrim-öncesi Rusyasının emekçi yığınlarının yaşam düzeyine oranla önemli ölçüde yükselmiştir.

1913'e oranla, SSCB'de ulusal gelir, 1961'de yaklaşık olarak 25 kat artmıştır: aynı dönemde ABD'de artış 3,6'dır. SSCB'de nüfus başına ulusal gelir artışı, 1913'ten 1961'e kadar 18 kat, Birleşik-Devletler'de ve Fransa'da (1960), 1,9 kat, İngiltere'de 1,8 kat olmuştur. İşçi ve köylülerin ücret ve gerçek gelirleri de önemli miktarda büyümüştür. 1962'de işçilerin gerçek gelirlerinin artışı, devrim-öncesine oranla yaklaşık olarak 6 kat, emekçi köylülerinki ise aynı dönemde, 7 kattan fazla olmuştur. Satınalma gücündeki büyüme, emekçilerin gönenc göstergesidir.

Halkın tüketimi de yıldan yıla gerçekten artıyor. 1953 ve 1963 arasında halka yapılan satışlarda artış, et ve et ürünlerinde 2,8; tereyağında 1,9; süt ve süttten yapı-

lan ürünlerde 4,7; şekerde ise 2,2'dir.

Halkın gönenci gelecekte daha da artacaktır. Nüfus başına gerçek gelirler, 20 yılda (1961-1980), 3,5 kattan fazla artacaktır. Daha önce ilk on yıllık süre içinde, işçi ve memurların gerçek gelirleri, emekçi başına, hemen hemen, ortalama olarak iki kat, en düşük ücreti alan işçi ve memur kategorilerinin gelirleri de aşağıyukarı üç kat artacaktır.

Gelirlerin nüfus bakımından büyümesi, halkın genel tüketim düzeyinin hızla yükselmesine olanak verecektir. Bütün halk, çeşitli ve yüksek kaliteli besin ürünlerine olduğu kadar, giysi, ayakkabı, mobilya, ev işlerine ait ve kültürel kullanım nesneleri gibi sanayi maddelerine olan gereksinmelerini de tamamen karşılayabilecektir.

Konut sorunu 20 yılda tamamen çözümlenecektir. İlk on yıllık sürede, ülkede konut yetersizliğine son verilecektir. İkinci on yıllık sürenin sonunda, her ailenin emrine, sağlık ve modern konfor gereksinmelerini karşılayan rahat bir daire verilecektir. Bunun için de, ülkenin bölge fonunda, üç katlık bir artırma yapılması gerekecek.

Günlük çalışma süresi daha da kısaltılacak, bu ise, insanların teknik ve kültürel düzeyinin hızla yükselmesi ve onlara en iyi dinlenme ve eğlenme olanakları sağlama fırsatı verecektir. SSCB'de, 7 saatlik işgününe geçiş, daha önce, gerçekleşmişti; bazı işkollarında bu süre 6 saattir. 1961-1970 arasında emekçi yığınlar 6 saatlik işgününe ya da haftada 35 saatlik bir çalışma süresine geçecek. Toprak altında ya da sağlığa zararlı işlerde çalışan emekçilerin işgünü süresi 5 ya da haftalık olarak 30 saat olacaktır. 1970-1980 arasında daha da kısa bir haftalık çalışmaya geçilecektir.

Aynı zamanda işçi ve memurların yararlandıkları en kısa süreli ücretli tatiller üç haftaya ve daha sonra da bir aya çıkarılacak. 20 yıllık dönem boyunca, tıbbî yar-

dım, ortaklaşa beslenme bakımından nüfusun gereksinimleri tamamen karşılanacaktır.

Halkın gönencini sağlamak üzere Komünist Parti tarafından saptanan görevlerin yerine getirilmesiyle, SSCB’de yaşam düzeyi, herhangi bir kapitalist ülkenin yaşam düzeyinin üstünde olacaktır.

4. SOSYALİST DEVLETİN EKONOMİK ROLÜ

Üretici güçlerin gelişmesi ve sosyalist üretim ilişkilerinin yetkinleşmesi, kendiliğinden olmaz. Sosyalist kuruluşun bütün aşamalarında, gerek üretimin örgütlenmesinde, gerek ürünlerin değişiminde, *kesin rol, marksist-leninist partinin öncülük ettiği devlete aittir.*

Ülkenin ekonomik yaşamını harekete geçiren devletin örgütleyici rolü, ulusal ekonominin kilit noktalarının devletin kendi elinde toplanmış olması olgusuyla belirlenir. Sosyalist ülkelerde üretim araçlarının en büyük bölümü (SSCB’de %90’dan fazlası) bütün halkın mülkiyetinde, devletin ve onun merkezdeki ve yerel kademedeki temsilcilerinin ellerindedir. Üretim araçlarının bir bölümü de kooperatif işletmelere aittir. Şu ya da bu biçimde, planlamada merkezileştirilmiş ve bir tek yönetime bağlanmışlardır.

Sosyalist devlet, insanlık tarihinde ilk olarak emekçilerin devletidir. Bu devlet, maddî değerleri yaratan, toplumun geliştirilmesine, yaratıcı ve yapıcı emekleriyle toplumun varlığını ve gelişmesini sağlayan halkın çıkarlarını ifade eder. Sosyalist devletin bütün faaliyeti, geniş emekçi yığınların etkin desteği ve elbirliği ile yürütülür.

Sosyalist devlet, pratik faaliyetinde, toplumun gelişme yasalarıyla ilgili marksist-leninist teoriden esinlenir. Sosyalist devletin ekonomi politikası, geçmişten çıkarı-

lan sonuçların doğru bir değerlendirmesini yapmaya, ama aynı zamanda gelecekteki gelişme eğilimlerinin de belirlemeye olanak veren sosyalist toplumun gelişmesindeki nesnel süreçlerin bilimsel tahlili üzerinde kurulur.

Sosyalist devlet tarafından yürütülen faaliyet, esas olarak, ekonomik örgütlenme ve eğitim eylemi anlayışı içinde sürdürülür.

Sosyalizmin ekonomik yasalarından hareket eden sosyalist devlet, ekonomik ve kültürel gelişme planları düzenler; onların uygulaması uğruna bütün emekçileri seferber ederek bu planları pratiğe aktarır. Devlet, ulusal ekonominin bütün kollarında, gelişme temposunu ve gelişme oranlarını, yatırımların hacim ve yapısını saptar. Finans ve kredi alanında faaliyet programını, bütçeyi hazırlar ve onun gerçekleştirilmesini sağlar; ulusal gelir dağılımını düzenler, birikim ve tüketim payını belirler. Devlet, sıkı bir envanter düzenler, ve bunu da çalışma ve tüketim ölçüsünde denetler. Ücretler politikasını belirler, ticareti örgütler, meta fiyatlarını saptar vb.. Kadrolar oluşturur ve dağıtımını yapar, onları eğitir ve yetkinleştirir. Yönetim aygıtının bütün kademelerini örgütler.

Sosyalist devleti marksist-leninist parti yönlendirir ve örgütler. Bütün devlet hizmetlerinin, emekçilerin toplumsal örgütlenmelerinin (sovyetlerin, sendikaların, kom-somolun, vb.) faaliyetini harekete geçirir, işçileri, köylülüğü ve aydınları, ekonomik ve politik görevleri yerine getirmek için seferber eder, yığınları eğitir ve onların komünist bilinçlerini yükseltir.

Böylece, marksist-leninist partinin kılavuzluk ettiği sosyalist devlet, ülkede ekonomik yaşamın bütün alanlarını kucaklayan dev bir görevi yerine getirir.

Sosyalist devlet, merkezî planlı ekonomi yönetimini de içeren, sosyalist ekonomi yönetiminin temel ilkesi olan

demokratik merkeziyetçilik ilkesine dayanarak, ekonomik yönetimi, ve emekçi yığınların girişkenliği ve faaliyeti üzerine kurulan sosyalist demokratizmin sorumluluğunu üstlenmiştir.

Ekonomik yönetimin demokratik merkeziyetçilik temeli üzerinde örgütlenmesi, temel sorunlar bakımından, merkezî organların planlı yönetimin ellerinde toplanmasını gerektirir. Yönetimin merkezileşmesi, geniş emekçi yığınların yerel girişkenliklerinin ve yaratıcı faaliyetlerinin en yüksek derecede gelişmesiyle birleşir. Demokratik merkeziyetçilikle, diye yazıyordu Lenin, “en zorunlu, en önemli temel noktalar üzerinde birlik, ayrıntılardaki *farklılık*la, eyleme *girme* biçimiyle, denetim uygulama *yöntemleri*yle ... sağlanır...”*

Sosyalist devlet, ekonominin örgütlenmesi ve eğitim faaliyeti dışında, daha başka görevler de yüklenmiştir. Ülkenin savunmasını ve sosyalist mülkiyetin korunmasını da o örgütler.

Sosyalist dünya sisteminin doğmasıyla, sosyalist ülkelerin işçi ve komünist partilerine bir görev düşmektedir: uluslararası ilişkilerin yeni bir tipi olan sosyalist ülkeler topluluğunu yaratmak. Dolayısıyla dışta, sosyalist devletler politikasının içeriği de genişledi. Proletarya diktatörlüğünün uluslararası niteliği, sosyalist devlete yepyeni bir görev yükledi; sosyalizmin kurulmasında öteki ülkelere yardım.

Devletin ekonomik rolü, komünizmin geniş ölçüde kuruluşu döneminde büyüdü. Sosyalist devlet, sosyalizmi geliştirip güçlendirmeye ve komünist toplumu kurmaya yönelik bir araçtır.

* V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, t. 26, s. 430.

SOSYALİZMDE ULUSAL EKONOMİNİN UYUMLU GELİŞMESİ

1. ULUSAL EKONOMİNİN UYUMLU, ORANLI GELİŞME YASASI

SOSYALİST ÜRETİMDE UYUMLU GELİŞME ZORUNLULUĞU

Sosyalist rejimde, ulusal ekonomi çok çeşitli üretim dallarını, yüzbinlerce sanayi, tarım, ticaret, taşıma vb. işletmelerini içerir. Bunlar arasında çeşitli üretim bağları vardır. Bütün işletmeler, birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olan sanayi dalları ve ekonomik bölgeler, devlet işletmeleriyle kooperatifleri biraraya getiren sosyalist ulusal ekonomi sistemini, bir tek karmaşık üretim organizmasını oluşturur.

Bu koskocaman toplumsal ekonomi, bir plana göre, yani uyumluluk içinde gelişir. Ekonominin uyumlu niteliği, Lenin'in tanımına göre, bilinçli olarak iyi durumda tutulan sabit orandır (ulusal ekonominin farklı ögeleri

arasında uygunluk). Toplumsal üretim içinde uyumlu oranlar kurma ancak sosyalizmde düşünülebilir.

Bilindiği gibi kapitalist ekonomi, rekabet ve anarşi temeli üzerinde güdümsüz bir biçimde gelişir, orada ekonomik gelişmenin uyumluluğu da, bilinçli olarak iyi durumda tutulan orantı da yoktur.

Kapitalistler, kendi kişisel çıkarlarından, pazar konjonktüründen etkilenen işletmelerini, bunların bütün sorumluluklarını üzerine alarak yönetirler. Azamî kâr elde etmek için, fiyatı yüksek olan metaların üretimini artırırlar.

Ama, hiç kimse belirli bir metaya ne kadar gereksinme duyulacağını doğru olarak bilmez. Dolayısıyla, pazarın eritemeyeceği ölçüde meta üretilir. Gereğinden fazla üretilen metalar satılmadan kalır, fiyatlar düşer, üretim yavaşlar. Sermayeler, fiyatı artan öteki metaların üretimine aktarılır ve böylece sürüp gider.

Kapitalist ekonomide, tek bir planın bulunmayışı nedeniyle kendiliğinden kurulan oranlar sürekli olarak altüst olur. Bu durum, hiç kuşkusuz genel olarak çeşitli dallarla işletmeler arasında hiçbir bağıntının bulunmadığı anlamına gelmez. Üretimde gerekli oranlar, orantıların sayısız altüst oluşları ve fazla-üretim bunalımları arasında kendilerine bir yol açarlar.

Bundan dolayıdır ki, üretim araçlarının özel mülkiyeti, üreticileri birbirinden uzaklaştırır ve ekonomiyi planlamanın tüm olanağını dıştalar. Bilinçli olarak iyi durumda tutulan orantı, kapitalizmde işte bu yüzden mevcut olamazdı.

Ama sosyalist rejimde durum başkadır. Üretimin sosyalist toplumsallaştırılmasını, toplumsal sosyalist mülkiyetin kuruluşunu takiben, toplum, Lenin'in dediği gibi "tek bir tezgâh ve tek bir fabrika" haline gelir. Toplumsal mülkiyet, anarşiyi de, kendiliğindenlik ögesini de or-

tadan kaldırır ve üretimin gelişmesini bütün halkın çıkarlarına bağlar. Ulusal ekonomi ancak bu koşullar içinde uyumlu olarak gelişebilir. Sosyalist ülkelerde emekçiler, toplumun bütün gereksinmeleriyle üretim kaynaklarını, kendi devletlerinin aracılığıyla, önceden hesaplar, üretimin halkın yararına işleyişini yönlendirirler. Toplum, kendisine seçtiği hedeflere uygun olarak, sabit ve bilinçli şekilde koruduğu zorunlu oranları kurar.

Bununla birlikte insanlar, şu ya da bu oranı diledikleri gibi kuramazlar; iyi saptanan ekonomik koşulları hesaba katmak ve bunu kendi ekonomi politikalarına elverişli kılmak zorundadırlar. Örneğin, üretim araçları üretiminin daha hızlı bir gelişmesini sağlamadan, tek başına, tüketim nesneleri üreten bir sanayi geliştirilemez. Bu durumu hesaba katmamak, başarısızlığı peşinen kabullenmek demektir. Diyelim ki, hafif sanayi ve gıda sanayii için, büyük miktarda tarımsal hammaddeler stok edilmiş olsun. Ama bunlar, onları tüketim nesnelere dönüştürecek yetenekte, elverişli makineler ve enerji olmazsa ölü bir sermaye olarak kalacaklardır. Dolayısıyla toplumun tüketim gereksinmelerini karşılamak için, üretim nesneleri üretimini daha hızlı tempolara kavuşturmak gerekir. Demek ki, mekanik ve enerjetik yapıların hızla ve öncelikle büyümesini sağlamadan, hafif sanayi ve gıda sanayinin gelişmesi istenildiği gibi ivmelendirilemez.

Bu büyük toplumsal üretim sektörleri içinde, bazı oranlar, onların gelişme tempolarındaki belli bir bağıntı da hesaba katılmalıdır. Örneğin, fazla miktarda traktör, otomobil, uçak ve içten patırlı motorlarla donatılmış başka makineler üretilebilir. Ama gerektiği kadar akaryakıt üretilmezse, bütün bu malzeme yalnızca çekilmez bir yük olacak ve onun üretimine ayrılan çaba boşa gidecektir.

Denebilir ki, bulunmayan üretim araçları, öteki ülke-

lerden satın alınabilir. Ama, istenileni satın almak her zaman olanaklı değildir. Ayrıca, ülkede üretilene dışardan satın alınan çoğunlukla uymaz. Bundan başka, dış pazar düşünülse bile, işkolları arasındaki oranların gözetilmesi sorunu çıkar ortaya.

Ekonomik gelişme süreçlerinin, insanların iradesi dışında bulunan bütün bu nesnel karşılıklı bağımlılığı, yöntemli belirli oranlar kurulmasını zorunlu kılar ve *ulusal ekonominin uyumlu, oranlı gelişme* yasasıyla ifade edilir.

Bu yasa, toplumu, ekonominin gelişmesini, çeşitli ekonomi sektörlerinin uyumunu ve dengesini sağlayacak şekilde planlamak zorunda bırakır.

Ülkenin farklı ekonomi sektörleriyle bölgeleri arasında üretim araçlarını ve emek kaynaklarını en doğru biçimde dağıtmak, onları daha rasyonel kullanmak, emeği bütün işkollarında ve işletmelerde bağdaştırıp uyuşturmak, üretimde, değişimde ve dağıtımda gelişmeyi sağlamak üzere gerekli oranları saptamak, bu yasaya uyulmakla olanaklı olur.

Toplumsal ekonominin bütün sektörleri için sabit bir gelişme oranının nesnel zorunluluğunu koşullandıran ulusal ekonominin uyumlu ve oranlı gelişme yasası, öteki yasalarla, her şeyden önce de temel ekonomik yasayla uyuşur.

Ulusal ekonomide oranların gözetilme niteliği, halkın artan maddî ve kültürel gereksinmelerini daima daha iyi karşılayabilmek için, sosyalist üretimin hızlı ve sürekli artışını sağlama zorunluluğundan doğar.

Bu amaç, üretici güçlerin gelişme düzeyine, eldeki maddî kaynaklara, sosyalist ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış duruma göre, her belirli aşamada gerçekleşir. Ulusal ekonomide somut oranlar, bu verilerden hareket ederek ve uyumlu, oranlı gelişme yasasına dayanarak kurulur.

Uyumlu ve oranlı gelişme yasası, sosyalist ülkelerde, sosyalist tipte bir ekonomi olan toplumsal, sosyalist mülkiyet olayından beri işlemektedir. Ama ilk zamanlarda, bu yasanın etki alanı sınırlıydı, çünkü bu ülkenin ekonomisinde, sosyalist sektör yanında, sosyalist olmayan başka ekonomi tipleri de vardı. Sosyalist ekonomi sektörü gelişip güçlendikçe, uyumlu gelişme yasasının etkisi de genişledi. Ekonomide sosyalist biçimler rakipsiz, ege-men olunca, bu yasa da tam olarak işlemeye başladı.

Sosyalizm tek bir ülkenin sınırını aştıktan sonra, dünya sosyalist ekonomi sisteminin ortaya çıkmasıyla, uyumlu, oranlı gelişme yasası, sosyalist ülkeler arasındaki ilişkilerde de işlemeye başladı.

SOSYALİST EKONOMİDE ORANLAR

Sosyalist devlet, ulusal ekonominin uyumlu, oranlı gelişme yasasını uygulayarak, farklı toplumsal üretim sektörleri arasında, sabit oranları, önceden saptanan bir plana göre bilinçli şekilde aynı durumda tutar.

Toplumsal üretimin bütün kademeleri bağdaşık ve karşılıklı bağımlıdır.

Ulusal ekonominin gelişmesinde en önemli bütün öteki oranları ve toplumsal üretimin işleyişini belirleyen oran, *üretim araçları üretimiyle tüketim nesneleri üretimi arasındaki*, yani toplumsal üretimin birinci kesimi ile ikinci kesimi arasındaki *orandır*. Sosyalizmin ve komünizmin kuruluşunda üretim araçları üretiminin büyümesine öncelik verilir. Bu araçların üretimi, üretici güçleri geliştirmek, üretimin teknik düzeyini yükseltmek, çalışmayı kolaylaştırıp üretkenliğini yükseltmek ve devletin savunma yeteneğini güçlendirmek için zorunludur. Kısacası, bunlar, tüketim malları üretimini artırmaya, halkın yaşama koşullarını iyileştirmeye yöneliktir.

Ulusal ekonominin uyumlu gelişmesi için *sanayi ile*

tarım arasındaki oranları doğru kurmanın da önemi vardır. Ulusal ekonominin bu dallarının gelişmesinde, oranlar bir yandan sanayie yönetici bir rol sağlamakla, öte yandan ise besin maddeleri olarak kent nüfusunu, ve hammaddeler olarak hafif sanayii yeter derecede beslemeye elverişli bir tarımsal üretim atılımı sağlamakla yükümlüdür. Bu nedenle, tarım içinde olduğu gibi sanayi içindeki farklı dallar arasında da doğru oranlar kurmak gerekir.

Ulusal ekonominin başlıca oranları arasında, *üretimle tüketim* arasında, *birikimle tüketim* arasında, *nüfusun büyüyen geliriyle ticaretin gelişmesi* arasında, *ülkenin ekonomik bölgeleri* arasında vb. ortaya çıkan oranları belirtmek gerekir.

Gördüğümüz gibi, oranlar çok çeşitlidir, ve bunlar arasında devamlı dengeyi sağlamak, sosyalist topluma düşer.

Ulusal ekonominin sektörleri arasındaki oranlar, herhangi bir kimsenin keyfine göre, rasgele kurulamazlar, gözetilmemeleri ulusal ekonomide kaçınılmaz olarak oransızlıklara neden olan, belirli yasalara tâbidirler.

Toplumsal üretim sektörleri arasındaki doğru bağlantı, *düzeyi üretici güçlerin gelişmesinden ve teknik ilerlemeden, emek üretkenliği düzeyine, sosyalist ülkenin iç ve dış durumuna*, vb. varan bir dizi etkene bağlıdır. Oranlar, bu etkenlere göre kurulurlar. Bu nedenle de kesin veriler değildir onlar; değişirler ve yetkinleşirler.

Sovyetler Birliği'nde, komünizmin geniş çapta kuruluşu döneminde, ağır sanayiin gelişmesini tam hızlandırarak, tüketim malları üretiminin adamakıllı artırılması, bu şekilde olanaklı olmuştur. Ağır sanayiin kurulduğu dönemde, devlet, öncelikle ağır sanayi için üretim araçları imal eden işletmelerin geliştirilmesini sağlamak, hafif sanayie ve gıda sanayiine, tarıma, bölgesel kuruluş

(construction) ve kamu hizmetlerine ayrılan üretim araçları üreten işletmelere yatırılan sermayeleri sınırlamak zorunda kalmıştır. İkinci kategorideki işletmelerde yatırımları önemli ölçüde artırmak, yani halkın tüketiminde büyüme temposunu hızlandırmak bugün olanaklıdır. Böylece, 1980'de, 1960'a oranla birinci kategorideki işletmelerin üretimi yaklaşık olarak 6 kat artarken, ikinci kategorinin üretimi 13 kat artmış olacaktır.

Üretim araçları üretiminin gelişme temposuyla tüketim malları üretiminin gelişme temposunun birbirine önemli ölçüde yaklaşması, bu yüzden düşünülmüştür. 1929-1940 yılları arasında, üretim araçları üretiminin yıllık ortalama büyüme temposu, tüketim malları üretiminin büyüme temposunu yaklaşık olarak %70 geçiyordu, bu artış, 1961-1980 döneminde %20'den fazla olmayacak.

Bellibaşlı sektörlerin, ulusal ekonominin geri kalan sektörlerinden daha hızlı gelişmeleri sonucu, oranlar, 1961 ve 1980 arasında büyük değişikliklere uğrayacak. 20 yılda 6,2-6,4 kat olan sanayi üretimindeki ortalama büyüme, kimyasal üretimde 17 kat, gaz istihracında 14,4 kat, elektrikte 9,2-10,3 kat, mekanik yapılar üretiminde ve metal işinde 9,8-11 kat, vb. gibi bir artış gösterecektir.

Bu oranların kurulması, komünist partinin ve sovyet halkının başta gelen şu görevinin çözümüne bağlıdır: komünizmin maddî ve teknik temelini yaratmak.

Ulusal ekonominin uyumlu ve oranlı gelişmesi, *üretici güçlerin orantılı dağılımını da gerektirir*. Bu da, toplumsal emek üretkenliğini artırmak, halkın refah düzeyini yükseltmek ve sosyalist devletin ekonomik ve savunma gücünü büyütmek amacıyla, yöntemli bir şekilde olur.

Sosyalizmde üretimin dağılımını idare eden temel ilkelere şunlardır: her çareye başvuru, sanayii, hazır (*fini*) ürün tüketim bölgelerinin hammadde ve enerji kaynaklarına yaklaştırmak ve böylece rasyonel olmayan

ulaşımla uzun geçiş yollarını tasfiye etmek; ekonomik bölgeler arasında, ekonominin bu bölgeler içindeki geniş ve farklı gelişmesine uygun olarak, yöntemli bir bölgesel işbölümü kurmak; halklar arasındaki dostluk ve elbirliği bağlarının pekişmesine ekonomik bir temel sağlayan bütün ulusal cumhuriyetler ekonomisinin durmadan yükselmesini sağlamak.

Sovyet iktidarı yılları boyunca, üretici güçlerin dağılımında köklü değişiklikler olmuştur. Lenin 1921'de şöyle yazıyordu: "RSSFC haritasına bakınız. Volga'nın kuzeyinde, Don üzerindeki Rostov'un ve Saratov'un güneydoğusunda, Orenborg'un ve Omsk'un güneyinde, Tomsk'un Kuzeyinde [toprakları —ç.] son derece işlenmiş onlarca geniş devleti içerebilen uçsuz bucaksız bölgeler uzayıp gider. Oysa, bütün bu alanlarda, ataerkil gelenekler, kısacası, yarı-barbarlık ve barbarlık hüküm sürmektedir."*

O zamandan beri 40 yıldan fazla bir zaman geçti. Bugün bu bölgeler ne düzeydeler? Vologda yakınlarında Çerepovetz metalurji üzini kuruldu; Kola yarımadasında, maden işletmeleri, gemi tersaneleri, kâğıt ve selüloz kombinaları peşpeşe ortaya çıktı. Ülkenin doğusunda, metalurji ve makine yapım üzinleri, büyük kimya ve gıda sanayii üzinleri, dev un fabrikaları kuruldu, milyonlarca hektarlık bakir topraklar tarıma elverişli hale getirildi. Tomsk'un kuzeyinde, Yenisey üzerinde büyük liman kenti olan Dudinka, ağaç sanayii merkezi olan İgarka, kuzeyin metalurji sitesi olan Norilsk kuruldu.

1960'ta, petrolün yaklaşık olarak %30'u, çeliğin, hadeden geçirilmiş demir ve kömürün yarısı, ve elektrik enerjisinin %40'tan fazlası olmak üzere, ülkenin sınaî üretiminin hemen hemen üçte-biri Doğu bölgelerinden sağlandı.

* V. Lénine, *Œuvres*, t. 32, s. 372.

Tarımsal üretimin dağılımında da büyük değişiklikler oldu. Böylece, eskiden Sibirya ve Kazakistan kadar geri olan bölgeler, önemli buğday ambarları haline geldiler.

SBKP'nin XXII. Kongresi, üretici güçlerin dağılımını iyileştirmeyi hedef alan geniş boyutlu bir program hazırladı. Bu program önümüzdeki 20 yılda şunları öngörmüştür:

Sibirya ve Kazakistan'da ucuz kömür yataklarından hareket ederek, güçlü enerjetik işletmeler yaratma, Angara ve Yenisey'in hidrolik kaynaklarını değerlendirme, yeni yeni kömür, maden ve petrol kaynaklarını işletmeye sokarak elektrik tüketici büyük üretimi örgütlerken, büyük makine yapım üzinlerinin kurulması.

Volga, Ural, Kuzey Kafkas ve Orta Asya bölgelerinde petrol, gaz, kimyasal ürün sanayilerinin hızla gelişmesi, yeni yeni maden yataklarının işletmeye sokulması.

Ural ve Ukrayna'nın eski metalurji işletmeleri gelişir, Sibirya'da üçüncü bir metalurji işletmesi tamamlanırken, SSCB'nin Avrupa kesiminin merkezinde ve Kazakistan'da iki yeni metalurji temeli kurulacaktır.

Öte yandan, uzak plan, SSCB'nin Avrupa kesiminin kuzey bölgelerindeki büyük debili akarsuları Volga havzasına döndürmek ve Kazakistan'ın orta kesimi, Tselini topraklarını, Donetsk ve Ural bölgelerini sulamak üzere büyük çapta çalışmalar yapmayı; Orta Asya'da, Volga, Dinyeper, Dinyester ve Bug bölgelerinde büyük depolar kurmayı; sulanmış, iyileştirilmiş topraklar üzerinde tarımın büyük ölçüde geliştirilmesini öngörüyor.

Üretimde sosyalist dağıtım, doğal zenginliklerden, yatırım ve emek kaynaklarından daha etkili yararlanmayı sağlar. Bu da toplumsal emek üretkenliğinin artırılması, üretimde gelişme temposunun hızlandırılması, halkın gereksinmelerinin daima daha eksiksiz bir şekilde karşılanması sonucunu verir.

2. SOSYALİST PLANLAMA

SOSYALİST PLANLAMANIN İLKELERİ

Sosyalist ekonomiyi geliştirmenin planlarının yapılmasına ve üretimin tek bir devlet planına göre örgütlenmesine *planlama* denir.

Ulusal ekonominin planlanması, sosyalist devletin, ekonomik örgütlenme alanındaki başlıca işleyiş belirtilelerinden biridir.

Devlet, ulusal ekonomi planlarını yaparken, sosyalizmin ekonomik yasalar sisteminin tümüne, özellikle de ulusal ekonominin uyumlu, oranlı gelişme yasasının bilinçli kullanılmasına dayanır.

Sosyalist planlamanın esas görevi şudur: ulusal ekonominin farklı sektörlerinin genişletilmesinde kesintisiz ve hızlı gelişmeyi, toplumsal üretimin yetkinleştirilmesini, ve bu temel üzerinde halkın refah düzeyini yükseltmeyi sağlayacak yetenekte oranları kurmak. SBKP programında, "ulusal ekonominin gelişmesinde *orantı* ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalmak, yüksek ve devamlı ekonomik gelişme tempolarını, işletmelerin kesintisiz işleyişini, halkın refahının durmadan iyileşmesini garanti etmek için yeterli ekonomik yedekler sağlayarak, ekonomik oransızlıkları önleyici nitelikteki önlemleri zamanında almak gerekir."* deniliyor. Toplumsal gelişmenin gereksinmelerini gözönünde bulunduran sosyalist devlet, ekonomik planları hazırlar, yani üretimi, dağıtımı ve değişimi toplum çapında, yöntemli olarak örgütler. Maddî malî kaynaklarla emek kaynaklarının dağıtımını yapar; üretimin yapısı ile hacmi ve büyük inşaat işlerini, yeni tekniğin yerleşmesine dayalı emek üretkenliğinin büyüme tempolarını, iç ve dış ticaretin hacim bileşimini belirler; dev-

* *Vers le communisme*, s. 570-571.

letin ve kooperatiflerin alışveriş fiyatlarını, işçilerin ve memurların ücret düzeyini saptar, vb..

Planlamanın örgütlenmesi, sosyalist toplumun gelişme programını uzun bir gelişme dönemi için belirleyen Komünist Parti kongrelerinin kararlarından hareket eder. Her ulusal ekonomi planı, Komünist Partinin politikasını, komünizmin kuruluşunu amaçlayan politikayı somutlaştırır. *Ekonomik sorunların çözümünde partinin anlayışı ve devletin öngörüsü burada ifadesini bulur.*

Ulusal ekonomi planları, tahmin planları ve varsayım planları değil, belli bir zaman dönemi için somut bir programdır. Devlet planları, ekonomik ve kültürel kuruluşun olgunlaşmasına uygun düşen sorunları yansıttıklarına göre, bunların uygulanması, nesnel bir zorunluluktur. Ulusal ekonomi planı, emekçilerin uzun tartışmalarından ve devletin üst organları tarafından kabul edildikten sonra, yasa gücünü kazanır ve yürürlüğe girer.

Planların buyurucu niteliği, sosyalist planlamanın önemli bir ilkesidir. Bu ilke olmazsa planlamanın anlamı kalmaz. Çünkü ulusal ekonominin herhangi bir dalı, örneğin orman sanayii, eğer kendi planını gerçekleştiremediyse, öngörüldüğü şekilde, belli bir miktar ağaca gereksinmesi olan ulusal ekonominin öteki dalları da planların uygulanmaması tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. İşte bu nedenledir ki, sosyalist ülkelerde, planlama konusunda en sıkı disiplin kök salmıştır.

Maddî üretimin tüm dallarında oranlı ve uyumlu gelişmeyi sağlamak amacıyla, tüm işletmelerde ve ulusal ekonominin tüm sektörlerinde, planları bağdaştırmak önem taşır. Planların devlet tarafından yönetilmesi yalnızca devlet sektörünü değil, aynı zamanda kolhozcu kooperatif sektörünü de kapsar. Bu, kuşkusuz, devlet planlama servislerinin, her kolhozun planını yaptığı anlamına gelmez. Ama her işletme, genel devlet planından hare-

ket ederek kendi planını yapar. Devletin farklı sanayi işletmelerinin, kolhozların ve sovhozların planları, mahallinde tartışıldıktan sonra, merkezî planlama organlarına sunulur ve tek bir ulusal ekonomi planı olarak birleştirilirler.

Planlama alanında demokratik merkeziyetçilik, merkezileştirici ilke ile taban örgütlerinin insiyatifi arasında ittifak kurar.

Planlama örgütü yıldan yıla yetkinleşmekte ve ekonomide demokratik yönetim yöntemleri gelişmektedir. SSCB'de, planların hazırlanmasında gereksiz merkeziyetçilik terkedildi, federe cumhuriyetlerin, bölgelerin, işletme ve şantiyelerin rolü artırıldı. Tarımsal üretim planlamasında ve örgütlenmesinde kolhozlara büyük bir bağımsızlık tanındı. Tarımda yeni bir yönetim sistemi yaratıldı.

Yakın (courant) planlar, bir aylık, üç aylık, bir yıllık olarak; ve *uzak (perspectif)* planlar, 5 yıllık, 7 ve 20 yıllık olarak hazırlanır. Lenin, uzun yıllara göre hazırlanan planlar olmadan ekonomiyi geliştirmenin olanaksızlığını belirtmişti. Uzak planlar, birkaç yıllık ekonomik gelişmenin temel çizgisini ifade ederken, yakın planlar, kısa vadeli çalışmaların somut programını sunarlar. Uzak planlar, büyük ekonomik ve toplumsal sorunların çözümünü ele alırlar.

Tarihin tanık olduğu ilk uzun vadeli ekonomik gelişme planı, Lenin'in girişimi ve yönetiminde 1920'de yapılan GOELRO (Rusya'nın elektrikleendirilmesi için devlet planı) oldu. Bu planda öngörülen başlıca görev, ulusal ekonominin, sosyalizmin maddî temeli olan büyük makineli sanayiın elektrikleendirilmesi ve gelişmesi temeli üzerinde yeni baştan kurulmasından ibaretti. 1929'dan başlayarak, beşer yıllık uzun vadeli planlara geçildi. SSCB ulusal ekonomisinin yedi yıllık (1959-1965) ve 20 yıllık (1961-1980) gelişme planları, SSCB'de komünizmin maddî ve teknik

temelinin kuruluş programını içerirler.

Uzak planlar, yalnızca daha sonra yakın planlarla somutlaşan genel çerçeveyi ifade ederler. *Yakın planlarla* (aylık, üç aylık, yıllık), *uzak planların* bağdaştırılması da *sosyalist planlamanın* bir ilkesidir. Uzak planlarla yakın planların uyumluluğu, planlamanın devamlılığını, bir dönemden ötekine geçişi, sürekli finansmanı ve işletmelerin maddî ve teknik donatımını vb. sağlamalıdır.

Öncelikle, geliştirilmesi kesenkes kaçınılmaz olan öğelerin planları belirlenmeden bir plan yapılamaz. Planların yapılması sırasında, gelişme tempoları öteki dalların gelişme hızını düzenlemeye yarayan temel sektörler hareket noktası olarak alınır. Sözgeşi, kimya, bugün için önemli bir ilerleme etkenidir. Gelişmesinin, genişliğinin ve eriminin, ülke ekonomisinin tümü üzerinde kesin bir etki yürütmesi gerekir. Gerçekten de, kimya, yapımı günümüzde doğal maddeleri gerektiren birçok maddeyi sağlayacak yetenektedir. Bu, kimya sanayiinin ve ona bağlı dalların hızla geliştirilmesinin zorunlu olması demektir. Bunların gelişme tempoları, öteki ulusal ekonomi dallarının gelişme hızını *düzenlerler*. *Başlıca öğelerin belirlenmesi, sosyalist planlamanın ana ilkelerinden biridir.*

Sosyalist toplumda planlar *gerçektirler ve bilimsel temele dayanırlar*. Bu demektir ki, her ulusal ekonomi planının yapılmasında, planlamacı organlar, üretimdeki öncü deneyimden geniş ölçüde yararlanarak, ekonomik olanak ve koşullardan, üretici güçlerin, bilim ve tekniğin ulaştığı gelişme düzeyinden yola çıkarlar. Planların gerçek niteliğini, partinin ve toplumsal örgütlerin düzenleyici çalışmasıyla emekçilerin yaratıcı girişkenlikleri kazandırır.

Bir planın hazırlanması, asıl görevi planın uygulanmasını denetleme olan planlamanın yalnızca başlangıcıdır. Yetersizliklerin zamanında ortaya çıkarılmasına, ye-

ni yedekler bulunmasına ve ulusal ekonomi planında gerekli düzeltmelerin yapılmasına bu denetleme olanak verir. Ekonomide, bir yanlışlık sonucu ya da herhangi bir nedenle başgösteren kısmi dengesizlikler, hızla izlenip tasfiye edilir. Devletin yedekleri, sosyalist devletin emrinde, planlamanın eksikliklerini karşılamaya, kısmi dengesizlikleri gidermeye olanak veren önemli bir araçtır.

Ulusal ekonomiyi geliştirme planlarının temeli, sosyalist planlama ilkelerinde yatar. Planlamanın sorumlu organları, bu planların temel göstergelerini saptamak üzere bilanço yöntemini uygularlar.

PLANLAMADA BİLANÇO YÖNTEMİ

Bilanço yöntemi, ulusal ekonominin kilit dallarının gelişme hedeflerini, bu hedeflere maddi bakımdan ulaşma olanaklarıyla önceden karşılaştırma olanağı verir. Örneğin SSCB'de yürürlükte olan lojman yapım programını gerçekleştirmek için gerekli inşaat malzemelerinin, teknik araçların, kadroların, parasal kaynakların miktarını hesaplamak gerekir. Gereksinmelerle bunlara ulaşma olanaklarını karşılaştırarak, örneğin inşaat malzemeleri konusunda, inşaat malzemeleri üreten işletmelerin gücünün yetersiz olduğu görülür. Buradan hareket ederek, inşaat malzemeleri sanayiini geliştirme planları yapılır.

Bilançolar yapılırken, sanayi dalları bakımından düşünülen gelişme tempolarının hangi noktada birbirine uygun hale geldiğini, planın bazı kollarında hedefi aşması halinde ya da hazırlanan programların eksik gerçekleşmesi halinde planda hangi yedeklerin öngörüldüğünü bilme sorununun özenli bir araştırması yapılır.

Devlet planlama organları, maddî (aynî) ve parasal bilançolarla emek-gücü bilançoları yaparlar.

Aynî bilançolar, örneğin metal, makine-arac, kömür,

petrol, buğday, yağ vb. bilançoları olarak, bütün önemli emek ürünleri için yapılır. Bilanço hazırlanırken, belirli bir ürünün kaynakları hesaba katılır. Elde edilen rakamlar toplumun duyduğu gereksinmelerle karşılaştırılır.

Parasal biçimde ifade edilen bilançolar arasında, halkın parasal gelir-gider bilançolarını, ulusal gelir bilançosunu, devlet bütçesini vb. özellikle sıralamak gerekir.

Emek bilançosu, üretim dalları, vasıflılık ve meslekler bakımından, ulusal ekonominin emek-gücü gereksinmelerini ifade eder. Ulusal ekonomi için zorunlu emek-gücü gereksinmelerini sağlayacak olan kaynaklar da burada belirlenir.

Sentez bilanço, sosyalist ekonomide, oranlar ilişkisini nitelendiren göstergeleri bir bütün haline getiren *ulusal ekonomi* bilançosudur.

Planlamanın bilançolar sistemi, son derece açık olarak, ulusal ekonomi dallarının gelişmesinde oranları belirleme olanağı verir.

3. PLANLI EKONOMİNİN ÜSTÜNLÜKLERİ

Sosyalizmin kapitalizm. üzerinde sağladığı kesin üstünlüklerinden biri de, planlı ekonomidir. Bu üstünlük, SSCB ile halk demokrasilerinin gelişmesinde kaydedilen büyük uygulamalarla pratik olarak tanıtlanmıştır.

Planlı ekonomi yönteminin bu üstünlüğü neye dayanır?

Sosyalist ekonomi kesintisiz gelişir ve yükselen bir çizgi izler.

Kapitalist rejimde, üretimin toplumsal niteliğiyle üretim sonuçlarını mülk edinmenin özel kapitalist biçimi arasındaki çelişki, toplumu ekonomik bunalımlara mahkûm ederken, sosyalist rejimde, bu çelişki ortadan kalkmıştır. Sosyalizmde, sosyalist toplumsal mülkiyet, üre-

timin toplumsal niteliğine tekabül etmektedir. Bu yüzden sosyalist üretim, fazla üretimden doğan ekonomik bunalımlarla karşılaşmaz. Planlı sosyalist ekonomi, donatımdan yüksek verim, işletmenin sabit fonlarından tam bir yararlanma sağlar.

Planlı sosyalist ekonomi, toplumu, anarşi ve rekabetin, işsizliğin, süregelen düşük üretimin ve ekonomik bunalımların sonucu olan kapitalizme özgü israftan, maddî kaynakların ve emek-gücünün başıboş harcanmasından korur.

Sosyalist ekonomi, halkın maddî ve kültürel gereksinmelerini, gittikçe daha eksiksiz bir biçimde karşılamak amacıyla, toplum tarafından kurulan oranlar temeli üzerinde, plana uygun olarak gelişir.

Planlı ekonomi, bilimsel ve teknik ilerlemenin güçlü bir etkenidir. Tekellerin teknik gizleri saklamaya çalıştığı ve süregelen düşük üretimin bilimsel ve teknik düşünce verilerinin uygulanmasını geciktirdiği kapitalist rejimde durum tamamen farklıdır. Sosyalist toplumda en geniş alan, bilim ve tekniğin ilerlemesine sunulur. Planlı ekonomi önemli bilimsel ve teknik görevleri yapmak üzere, maddî, malî ve emek halindeki kaynakları toplama olanağı verir.

Emek-gücü kaynaklarının plana uygun olarak kullanılması, bütün çalışabilir nüfusun tam istihdamına olanak sağlar, sosyalizmin kapitalizme olan önemli üstünlüklerinden birini oluşturur. Sosyalist rejimde işsizlik yoktur. Ulusal ekonomide çalışan kişilerin sayısı, sürekli olarak artar; uzmanların yetişmesinde ve onların üretimin çeşitli sektörlerine dağılımında planlı hareket edilir; emekçilerin maddî ve kültürel düzeyi sistemli olarak yükselir.

Planlı ekonominin üstünlükleri, en parlak şekilde, sosyalist ekonominin yüksek gelişme temposu içinde or-

taya çıkarlar. Sosyalist ülkelerin sınaî üretim hacmi, kapitalizmin ulaşamayacağı bir üretim hızıyla yıldan yıla artar. Ekonomik gelişme temposunun üstünlüğü, kapitalizmle ekonomik yarışmada, sosyalizmin kısa bir tarih süresi içindeki zaferini sağlar.

Sosyalist ekonominin yöntemli gelişmesi, üretimde ve sosyalist ülke halklarının maddî ve kültürel düzeylerinde hızlı ve sürekli bir atılımı da birlikte getirir.

Burjuva ideologlarının ve revizyonistlerin kapitalist rejimde planlı bir ekonomik yönetim olanağını tanıtmaya çalışmaları, rasgele bir şey değildir. Bu ideologların kapitalist ekonominin planlanması üzerindeki uslamalarına dayanarak, revizyonistler, emekçilerde, kapitalizmi devirmeden de toplumsal pisliklerden arınılabileceği yanılsamasını yaratmaya, kapitalist rejimi idealleştirmeye çalışmaktadırlar. Ne var ki, kapitalist ekonominin çelişkileri, üretimde anarşi ve bunalımlar, işsizlik ve kapitalist ülkelerdeki emekçilerin durumunun ağırlaşması, bunların bütün zırvalarını çürütüyor.

TOPLUMSAL EMEK VE EMEĞİN ÜRETKENLİĞİ

1. SOSYALİST REJİMDE TOPLUMSAL EMEK

SOSYALİZMDE EMEĞİN NİTELİĞİ

Maddî malları üretmeyi amaçlayan insanların faaliyeti olan emek, her toplumda, zorunlu bir yaşam koşuludur. Bununla birlikte, farklı toplumsal ve ekonomik oluşumlarda, emeğin niteliği aynı değildir. Bu, tamamen toplumda egemen olan üretim ilişkilerine bağlıdır. İster kendisi için ve toplum için gönüllü, serbest bir emek olsun, ister sömürücüler hesabına, zoraki köle emeği olsun, emeğin niteliği, üretim araçlarına kimin sahip olduğuna bağlıdır.

Sömürüye dayanan her toplumda emek, bir köle emeği niteliğine bürünür. Emekçiler, farklı araçlarla sömürücüler için zenginlik yaratmaya zorlanırlar. Bu durum,

doğrudan üreticilerin, üretim araçlarından yoksun olmasından ileri gelmektedir. Dolayısıyla, üretim araçlarının özel mülkiyeti, çalışmayı ağır bir yük haline getiren kölece emeğin temelini oluşturur. Emeğin kölece niteliğini ortadan kaldırmak için üretim araçlarının özel mülkiyet şeklini ortadan kaldırmak gerekir.

Sosyalist toplumda durum başkadır. Orada herkes kendisi için, toplumu için çalışır. Üretimde ve çalışmada her ilerleme, dolaylı ya da dolaysız olarak, emekçilerin maddî ve kültürel durumlarının iyileşmesi üzerinde etki yapar. Üretim artıp, satış ucuzladıkça, ürün, sosyalist toplum emekçileri için daha çok ve daha ucuz olur.

Lenin, sosyalist rejimde çalışmayı tanımlarken şöyle diyordu: “Yüzyıllarca başkası yararına, sömürücüler hesabına zorla çalıştıktan sonra, ilk olarak, modern kültürün ve tekniğin tüm kazanımlarından yararlanarak *kendisi için çalışma* olanağı doğdu.”*

Sosyalizm, insanların çalışma tarzında derin bir değişiklik yaptı; bir onur, şan, yiğitlik ve kahramanlık sorununu haline gelen çalışma konusunda, yeni bir tutum ortaya çıktı. İşçilerin bizzat bulup yetkinleştirdikleri makineler, modernleştirdikleri teknoloji ve üretimin örgütlenmesi sosyalist ülkelerde emeğin doğurgan niteliğine tanıklık etmektedir. Rasyonalizatörlerin ve mucitlerin safları sürekli olarak büyümektedir. Örneğin, 1963'te SSCB'de 4,3 milyondan fazla olan rasyonelleştirme önerilerinden 2,7 milyonu, ulusal ekonomide uygulandı. Bu, bir yıl içinde, 1,7 milyon rublelik bir tasarruf sağladı.

Sosyalist devlet, her türlü maddî ve manevî araçlarla yaratıcı çabayı isteklendirir. Sosyalist ülkenin en saygın yurttaşı, ulusal zenginlikleri kat kat artıran ve üretimi geliştiren yenilikçi emekçidir.

* V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, t. 26, s. 424.

Çalışmanın en ağır bir yük, korkunç ve acı dolu bir aşağılanma olduğu kapitalist toplumda, işçilerin yenilikçi anlayışı en düşük düzeye indirilmiştir. Her yeni buluştan kazanç sağlandığı zaman yaratıcı olarak davranmak çok önemli olduğu halde, kapitalistler, bu kazançları cebeye atarlar.

Sosyalizm, toplumsal üretimin bütün dallarında, işin teknik donatımını hızla büyütme olanağını da sunar. Daha çok makine kullanma, işçi başına düşen elektrik donatım gücünün artırılması buradan gelir. Bu durum, son derece nitelikli bir emekçi haline gelen işçinin çalışmasını, dolayısıyla, kol emeği ile kafa emeği arasındaki farkların silinmesini kolaylaştırır.

Sosyalist toplumda, emekçinin harcadığı çaba, son derece mekanize ve son derece nitelikli bir çabadır. Modern bir teknik üzerine kurulan sosyalist üretim, teknik bakımdan yetiştirilmiş, iyi hazırlanmış insanlar ister. Sosyalist toplumda, her emekçi, mesleğinde ilerlemek, kendisini yetiştirmek için en geniş olanaklara sahiptir. Sosyalist rejimde her türlü öğretim parasızdır.

Sosyalizm, insan toplumu tarihinde ilk olarak, işçilerin sağlığına zararlı sonuçları adamakıllı dıştalayan çalışma koşullarını yaratıyor.

Lenin, sosyalist rejimde, bilim ve tekniğin her kazanımının, çalışmayı kolaylaştırması, işgününü kısaltması, çalışma koşullarını iyileştirmesi gerektiğine birçok kez işaret etmiştir.

Sosyalist rejimde, *çalışma hakkı*, her yurttaş için güvence altına alınmıştır. Çalışma hakkının kullanılması, yani her emekçinin, ülkesinde uzmanlığına uygun bir iş tutma ve harcadığı çabaya göre karşılık alma hakkı, sosyalizmin büyük kazanımı olmuştur. Bu hak, ulusal ekonominin yöntemli gelişmesiyle, üretimin durmadan yükselmesiyle tamamen sağlanmıştır. İşçiler, sosyalist rejim-

de, geçim araçlarından yoksun kalma korkusu duymazlar. Her türlü işsizliğin yokedilmesi, emekçilere sağlam bir yarın inancı, gerçek bir özgürlük verir.

Sosyalizm her yurttaa çalışma hakkı sağlarken, aynı zamanda, sosyalist üretime zorunlu bir katılma olarak, *herkese çalışma borcu* yükler. Çalışmaya katılma, kökeni, cinsiyeti, milliyeti vb. ne olursa olsun, her sosyalist ülke yurttaşının ilk ödevidir.

Sosyalist rejimde çalışmanın önemli bir özelliği de *dolaysız toplumsal nitelikte* olmasıdır. Sosyalist alıma, yöntemli olarak örgütlenmiş ve devlet çapında kurala bağlanmıştır. Sosyalizm, kapitalist rejimdeki iblmnden tamamen farklı olan yeni bir toplumsal işbölümü düzeni getirir. Sosyalist işbölümünün ayırdedici özelliği, yöntemli şekilde gerçekleşmiş olmasıdır. Sosyalizm, ekonomilerin bölünüp dağılmasını kabul etmez; bütün işletmeleri bir tek ekonomik organizma bünyesinde, ve insanları tek bir ortaklık bünyesinde toplar. Bu nedenle, işçilerin, köylülerin ve aydınların emeği, toplumsal emek topluluğunun bir parçasını oluşturur; dolaysız toplumsal bir niteliğe bürünür.

Demek ki, sosyalist rejimde emeğin başlıca ayırdedici özellikleri şunlardır: emekçilerin sömürü boyunduruğundan kurtulması, ve köleci emeğin kendisi için zgr emeğe dönüşmesi, çalışmaya karşı bilinçli ve verimli bir tutum, tüm yurttaşlar için emeğe eşit hak ve genel çalışma borcu, emeğin doğrudan toplumsal niteliği.

EMEğİN SOSYALİST ELBİRLİğİ

Sosyalist rejimde toplumsal emek niteliğinin kökten değişmesi, onun örgütlenme biçimlerinin ve yöntemlerinin de değişmesine neden olur. Sosyalist alıma, kolektif bir çalışmadır, işçiler, kolhozcular ve aydınlar tarafından ortaklaşa yrtlen bir faaliyettir.

Bütün toplumlarda üretim süreci, şu ya da bu biçimde ortaklaşa yapılan emeğin elbirliği temeli üzerinde devam eder. *Emeğin sosyalist elbirliği*, sömürüden kurtulan emekçilerin kardeşçe elbirliği üzerine kurulan, ortaklaşa yapılan ve yöntemli şekilde örgütlenmiş bir çalışmadır. Sosyalist elbirliği, üretim araçlarının kapitalist özel mülkiyeti temeline dayanan kapitalist rejimdeki emeğin elbirliğinden tamamen ayrılır. Demek ki, emeğin kapitalist elbirliği, insanın insan tarafından sömürülmesine dayanır, üretimin yönetimi tek bir insana, kapitaliste ait olur. Böyle bir elbirliğinin bütün üstünlüklerinden yararlanan da kapitalistin kendisidir.

Sosyalist rejimde, emeğin elbirliği temeli üzerinde, üretim araçlarının sosyalist, toplumsal mülkiyeti bulunur. Dolayısıyla, insanın insan tarafından sömürülmesi yoktur.

Emeğin sosyalist elbirliği, yalnızca tek bir işletmenin emekçilerini değil, bütün toplum üyelerini kucaklar. Sosyalist rejimde, toplumun bütün üyelerinin çalışması, üretim araçlarından ve emek-gücünden, en rasyonel biçimde yarar sağlamak amacıyla, toplum çapında bir plana göre örgütlenen tek bir ortaklığın çalışması olarak ortaya çıkar.

Kapitalist rejimde, emeğin elbirliği (basit elbirliği, manüfaktür, büyük mekanik üretim), artı-değer üretimi artırma, emekçilerin sömürülme derecesini yükseltme aracıdır. Bu nedenle, kapitalist rejimde sıradan üyeler olan işçilerle elbirliğinin örgütçüleri olan kapitalistler arasında devamlı ve bağdaşmaz çelişkiler vardır. Emeğin kapitalist elbirliği, açlık disiplini üzerine, emek-gücünü bir lokma ekmek için satmanın kaçınılmaz zorunluluğu üzerine kurulur:

Emeğin sosyalist elbirliği, insanların, maddî malların üretimini artırmaya yönelik, emekçilerin gereksinmelerinin tam karşılanmasını sağlamaya yönelik ortak bir

faaliyeti olarak ortaya çıkar. Bu nedenle de, emeğin toplumsal elbirliği, kapitalist elbirliğine özgü bağdaşmaz çelişkilerin yabancısıdır.

Emekte elbirliği, yani birçok üretici tarafından ortaklaşa yapılan çalışmanın örgütlenmiş olması gerekir. Sosyalist rejimde emek örgütlenmesinin başlıca öğeleri nelerdir?

Sosyalist elbirliği, bundan önceki oluşumlardakinden farklı bir *çalışma disiplini*ne bağlanmıştır. Sosyalist çalışma disiplini, ilke olarak, bilinçli ve kardeşçe bir disiplindir. Ama diye, açıklıyordu Lenin, bu yeni disiplin, hiç de sofuca dilekler olarak çıkmaz ortaya, bu yeni disiplin, kapitalizmin kalıntılarına karşı kesintisiz savaşım içinde, sosyalist kuruluş çalışması sırasında oluşturulur. Sosyalist işletmelerin emekçileri arasında, eski çalışma anlayışından kendilerini kurtaramayan, kurtarmaya mümkün olduğu kadar az çalışan ve bundan mümkün olduğu kadar yararlanmaya çalışanlar hâlâ vardır. Bunun içindir ki, emekçilerin, çalışma (iş) karşısında komünist bir anlayışla eğitilmesi, disiplinin bulandırılmasına karşı sistemli bir savaşım, devletin başta gelen görevlerinden biri olur.

Emeğin sosyalist elbirliği, *ulusal ekonominin yöntemli yönetilmesini* gerektirir. Bunun ayırdedici özellikleri, bir yandan, üretim süreci içinde, sağlam ve sürekli bir yönetim uygulanması, öte yandan, toplumsal üretim topluluğu olan sosyalist işletmelerin yönetimine, çalışan yığınların en etkin ve en geniş katılmalarıdır. Komünizme doğru ilerledikçe emekçilerin bu yönetime katılmaları da genişlik kazanır.

Emeğin sosyalist elbirliğinin örgütlenmesinde en önemli ilkelerden biri de, emekçilerin, çabalarının sonuçlarından *maddî kazanç sağlaması* ilkesidir.

Sosyalist toplumda *manevî özendirmeler* de önemli

bir rol oynar. Devlet, emekçileri ve öncü işletme ortaklıklarını özendirir. Onlara madalyalar ve onur diplomaları verilir, seçkin emekçilere onur unvanları dağıtılır, vb.. Bütün bunlar, işbaşında öne çıkmayı, daha fazla üretmeyi, üretim kalitesini iyileştirmeyi isteklendirir. Bu yarışma anlayışı, emeğin sosyalist elbirliğinin ayırdedici özelliğidir.

SOSYALİST YARIŞMA VE ROLÜ

Daha yukarda da söylediğimiz gibi, sosyalist rejimde emek niteliğinin değişmesi, kaçınılmaz olarak, en parlak ifadesini *sosyalist yarışmada* bulan, yeni bir emek anlayışı getirir.

Sosyalist yarışma, sosyalizmin üretim ilişkilerini, sosyalist toplum emekçilerinin kardeşçe elbirliği ve yardımlaşma ilişkilerini, bu emekçilerin ekonomik gelişme planları yapma ve hedefleri aşma uğruna, genel üretim atılımı uğruna savaşımını ifade eder.

Sosyalist yarışma, emekçilerin yaratıcı girişkenliklerinden ve faaliyetlerinden yola çıkarak, emek üretkenliğini artırmaya ve üretimi yetkinleştirmeye yönelik, son derece önemli bir yöntemdir. Sosyalist yarışma, diyordu Lenin, bir komünist kuruluş yöntemidir.

Lenin, sosyalist yarışmayı örgütlemenin temel ilkelerini göstermiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: yarışmanın ilân edilmesi, yarışma sonuçlarının karşılaştırılması, öncü emekçilerin deneyimlerinin yayılması ve yarışmacıların yardımlaşması.

Sosyalist yarışmayı iyi örgütlemenin zorunlu koşulu, emekçilerin çalışmalarının sonuçlarından maddi kazanç sağlama ilkesine saygıdır.

Üretimin yetkinleştirilmesi için yarışır ve en iyi çalışma yöntemlerini kullanırken, herkes "... en iyi üretim örgütleme örneğinin, kaçınılmaz olarak, en iyi örgütle-

meyi gerçekleştirenlerin çalışmasında bir hafiflemeye ve tüketiminde bir artmaya yolaçacağını”* haklı olarak hesaba katar.

SSCB’de sosyalist yarışmanın parlak bir geçmişi vardır. Ülkede ilk şekli, iç savaş sırasındaki komünist cumartesiler oldu. O zamandan bu yana, sosyalist yarışma birçok aşamalardan geçti: şok çalışması, stahanovist hareket, vb.. SSCB’de sosyalist yarışma hareketi, ilk girişimlerden itibaren Komünist Parti tarafından yönetilip desteklenmiştir.

Sovyetler Birliği’nin komünizmi büyük çapta kurma dönemine girmesi, yeni bir sosyalist yarışma atılımına neden oldu. Şok emekçileri ve komünist çalışma ortaklıkları hareketi, ülkede yaygınlık kazandı.

Bu harekete katılanlar, dünyanın en yüksek üretkenlik düzeyine ulaşmak istiyorlardı. Yeni teknikleri ve en yetkin imalât yöntemlerini canla-başla yaratmaya ve uygulamaya çalışıyorlar, rutinin ve tutuculuğun bütün belirtilerine karşı bıkıp usanmadan karşı koyuyorlardı.

Komünist çalışma bilim ve tekniğin en iyi uygulamalarına dayanır. Ama bütün bu kazanımları iyi kullanmak için, kazanımların bilgilerini durmadan öğrenmeye çalışmak ve sistemli bir şekilde zenginleştirmek gerekir. Bu yüzden de, komünist çalışmanın zaferi uğruna hareket, zorunlu olarak, bu harekete bütün katılanların kendilerini yetiştirmelerini zorunlu kılar.

Sosyalist yarışma, öteki sosyalist ülkelerde de yıldan yıla daima daha geniş bir gelişme gösterdi. İktidarın emekçiler elinde bulunduğu, insanların kapitalistler ve toprak sahipleri hesabına değil de kendileri hesabına çalıştıkları her yerde çalışmaya karşı yeni bir anlayış, verimli bir tutum belirdi, sosyalist yarışma daha canlı oldu.

* V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, t. 27, s. 212.

Yarışma, sosyalist ülkelerde, toplumsal ilerlemeyi harekete geçiren güçlü etkenlerden biridir, ekonomik gelişmeyi ve toplumsal emek üretkenliğinin sürekli büyümesini uyarır.

Sosyalist yarışma, kapitalist rejimde anlaşılmaz olan üretimi büyütmenin yeni uyarıcılarının, insanın insan tarafından sömürülmesinden kurtulmuş bir toplumda mevcut olduğunu gösterir. Rekabet savaşımının olduğu yerde, sosyalist toplumda üreticiler arasında kurulan ilişkiler demek olan elbirliği ve dostça yardımlaşma da, gerçek ve geniş bir deneyim alışverişi de sözkonusu olamaz.

2. EMEK ÜRETKENLİĞİNİN KESİNTİSİZ BÜYÜMESİ SOSYALİZMİN EKONOMİK BİR YASASIDIR

EMEK ÜRETKENLİĞİ NEDİR?

Emek *üretkenliği* (emeğin verimli, etkili niteliği), emekçilerin bir zaman birimi başına ürettikleri ürün miktarıdır.

Emek üretkenliğinin büyümesi, canlı emek ile billurlaşmış (geçmiş) emekten tasarruf demektir. Marx, şöyle diyordu:

“Emek üretkenliğinin artması, canlı emek payı azalırken geçmiş emek payının artmasına dayanır, ama öyle ki, metanın içerdiği toplam emek kitlesi azalır; başka bir deyişle, canlı emeğin azalması, geçmiş emeğin artmasından fazla olur.”*

Demek ki, emek üretkenliğinin artmasından, toplumsal ürün imalinde gerekli-emek zamanı harcamalarının kısılması, ya da bir zaman birimi içinde imal edilen ürün miktarının artması anlaşılır.

Toplumda emek örgütlenmesinin üstün biçimi olan,

* K. Marx, Le Capital, Editions Sociales, Livre Proislème, t. I, 1957, s. 273.

sosyalist toplumsal emek örgütlenmesi, üstün bir toplumsal emek üretkenliği sağlar.

Emek üretkenliğinin durmadan artırılması, komünist kuruluşun en önemli koşulu olan, sosyalizmin kapitalizm üzerindeki zaferinin en önemli koşuludur. Sosyalist rejimde emek üretkenliğinin rolünü tanımlarken, Lenin şöyle yazıyordu: “Emek üretkenliği, son tahlilde, yeni toplumsal düzenin zaferinde önemli olduğu kadar zorunludur da. Kapitalizm, serflik zamanında bilinmeyen bir emek üretkenliği yarattı. Kapitalizm, kesin olarak yenilebilir ve bu yenilgi kesin olacaktır, çünkü sosyalizm çok daha yüksek, yeni bir üretkenlik yaratmaktadır.”*

EMEK ÜRETKENLİĞİNİN SÜREKLİ GELİŞME YASASI

Emek üretkenliğinin gelişmesi, bütün toplumsal ve ekonomik oluşumlar için geçerli genel ekonomik yasadır.

Bununla birlikte, bu yasa, farklı toplumsal ve ekonomik oluşumlarda farklı şekilde işler. Etkisi, doğrudan doğruya toplumda egemen olan üretim ilişkilerine, toplumsal üretimin niteliğine, durumuna ve hedeflerine bağlıdır. Bu yasanın etkisi, kapitalist rejimde sınırlıdır, ve emek üretkenliğinin gelişmesi eşit olmayan bir niteliğe bürünür; hatta bazı dönemlerde emek üretkenliği küçülür.

Sosyalist rejimde, üretim araçlarının özel mülkiyetinin kaldırılmasıyla birlikte, emek üretkenliğinin gelişme yolu üzerindeki engeller de kaybolur.

Sosyalist toplumda, emek üretkenliğinin kesintisiz gelişmesi, sosyalist üretim ilişkilerinin kendi yapısından gelen nesnel bir zorunluluktur.

“... Zamandan tasarruf, diye yazıyordu Marx, emek-zamanının, çeşitli üretim dalları arasında yöntemli dağılımında olduğu gibi, kolektif üretimde de ilk ekonomik ya-

* V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, t. 29, s. 431.

sa olarak kalır. Ve çok daha yüksek aşamada da durum aynıdır.”*

Bu durumdan, emek üretkenliğinin yükselmesi yasanın mutlak anlama gelmediği kapitalist toplumun tersine olarak, sosyalist toplumda *emek üretkenliğinin* yükselmesi yasanın *kesintiye uğramadan* işlemesi sonucu çıkar. Bu yasanın esas içeriği, canlı ve billurlaşmış (geçmiş) emekten azami tasarruf etmek, emek harcamalarını asgariye indirerek, sosyalist toplumun büyüyen gereksinmelerini tam olarak ve her bakımdan karşılamak üzere, durmadan artan bir miktarda zorunlu maddî mallar üretmektir.

EMEK ÜRETKENLİĞİNİ GELİŞTİRMENİN ETKENLERİ

Öyleyse emek üretkenliğinin bağlı olduğu başlıca etkenler nelerdir? “Emek üretkenliği, diyor Marx, çeşitli koşullar tarafından belirlenir; öteki şeyler yanında, işçilerin ortalama beceri düzeyi, bilimin durumu ve onun pratikte uygulanma derecesi, üretimin toplumsal örgütlenmesi, üretim araçlarının boyutları ve etkenliği, ve fiziksel koşullar sayılabilir.”**

Emek üretkenliğinin düzeyi, önce *işletmelerin teknik donatımıyla* belirlenir. İşletmenin işçileri yetkinleşmiş yeni makinelerle donatıldıkça, onların emek ürünleri de artar. Emek üretkenliğinin artırılması savaşımında en yüksek sonuçlar, bütün işletmeler ve üretim sürecinin bütün evrelerine tam mekanikleşmeyi yöntemli şekilde sokan işletmelerde gerçekleşir.

Örneğin, eğer yeni teknik başlıca üretim sektörlerine sokulmuşsa, emek üretkenliğinin artması sonucunda, öteki işletmelerin de mekanize duruma gelmeleri gerekir.

* K. Marx ve F. Engels Arşivleri, Rusça, c. IV, s. 119.

** Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1970, s. 54.

Bu durum ilk olarak, taşımaya, satışa hazırlamaya, denetime, harmanlamaya vb. uygun düşer. Birçok işletmelerde, bu işletmeler hâlâ elle yapılıyorsa da, onların mekanikleşmesi, emek üretkenliğini adamakıllı yükseltme olanağı verecektir. Mekanikleşme, sanayide olduğu gibi tarımda da, el işlerini kesin olarak ortadan kaldırma olanağı verecek ve ortalama emek üretkenliği göstergelerini önemli ölçüde yükseltecektir.

Üretimin tam mekanikleşmesi ve otomatikleştirilmesi, diye vurguluyor SBKP Programı, bütün ulusal ekonomi dallarının teknik dönüşmesinin anahtarıdır. Bu görevin gerçekleştirilmesiyle, sosyalist üretim, gelişmesinin nitel bakımdan yeni, dünyanın en yüksek emek üretkenliğine sahip olan bir evresine girecektir.

Ama, bugünkü üretim çerçevesi içinde tekniğin önemi ne kadar büyük olursa olsun, toplumda insan gene de başlıca üretici güç olarak kalıyor. Bu nedenle de, emek üretkenliğinin düzeyiyle onun sürekli büyüme olanakları, geniş ölçüde işletmedeki emekçilerin esas kitlesinin, her şeyden önce de işçilerin *ustalık düzeyine, teknik niteliğine* bağlıdır. Vasıflı işçinin emeği, yalnızca daha üretken olmakla kalmaz. Yüksek düzeyde bir vasıflılık, işçinin donatımı daha iyi kullanmasına ve onu yetkinleştirme yolları bulmasına da olanak verir.

İşletmede emek üretkenliği, büyük ölçüde, *emek ve üretimin örgütlenme* tarzına bağlıdır.

Her üretim sürecinin, üretimin farklı sektörler içinde dönüşümü sırasında, emek konusunun aştığı evreler topluluğu olduğu bilinir. Bu sektörlerin uzmanlaşması, örgütlü ve iyi kavranmış bir işleyişe sahip olması gerekir. Başka bir deyişle, bunlar arasında sıkı bir koordinasyon bulunmalı; her iş dalı, her üretim sektörü inceden inceye bağlantılanmış olmalıdır. Bu organik koordinasyon, farklı sosyalist işletmeler içinde olduğu kadar, bu

işletmeler arasında da gerçekleşir. Her üretim sürecinin doğru dürüst örgütlenmesi gibi, farklı iş dallarındaki çalışmanın akıllıca örgütlenmesi de, zaman kaybını ve gereksiz harcamaları önler.

İşletmeler içinde ve işletmeler arasında *değişik yarışma biçimlerinin gelişmesi* ile emek üretkenliğinin büyümesi üzerinde geniş etki yapılır.

Emeğin üretkenliği, *doğal koşullara* da bağlıdır. Emek üretkenliğinin tarımdaki ve istihraç sanayiindeki (kömür, petrol, maden, vb.) düzeyini geniş ölçüde bu koşullar belirler.

Emek üretkenliğinin büyümesi, aynı zamanda, emeğin ödenme biçimine, iyi sonuçları elde eden *emekçilerin maddî olarak isteklendirilmesine* de bağlıdır.

Bilim ilerledikçe, üretime daha hızlı ve daha geniş bir şekilde yeni bilimsel kazanımlar sokulur, ve toplumda emek üretkenliği yükselir. Bilim ile maddî üretimin birbirine sıkı sıkıya bağlılığı, ancak ne açık, ne de gizli rekabetin bulunmadığı sosyalist ekonomi sistemi içinde olanaklı olur.

Ensonu, *düzenli ve akıllıca bir emek üretkenliği dağılımı*, emek üretkenliğinin artmasında önemli bir etkindir. Bu dağıtım, bir yandan çeşitli işletmelerin çok belirli bir uzmanlaşmasını ve onların elbirliğini öngörmeli; öte yandan da doğal kaynakları mümkün olduğu kadar ekonomik dolaşım içine sokma zorunluluğunu hesaba katmalıdır.

Doğru bir üretim dağılımı, maddî değerlerin üretiminde, taşınmasında, muhafazasında ve paraya çevrilmesinde toplumsal emek harcamalarını azaltır. Emek harcamalarını azaltmak da, üretimin artmasına neden olur.

Toplumsal emek üretkenliğinin büyümesinin en önemli ve en kesin etkeni, bütün ulusal ekonomi dalla-

rında teknik ilerlemedir. İşte bunun içindir ki, komünist toplumun büyük çapta kuruluşu döneminde, imalât yöntemlerinin tam mekanikleşmesi, otomatikleşmesi, elektrikleştirilmesi için, geniş çapta çalışmalar yapmak, kimyaya yönelmek, üretimi ve emeği daha iyi örgütlemek, emekçilerin meslekî düzeylerini yükseltmek çok büyük önem taşır.

Sosyalizm, emek üretkenliğinin büyümesine geniş olanaklar açtı. Sosyalist ülkeler, emek üretkenliğinin büyüme temposu bakımından, dünyada ön sırayı aldı. SSCB’de emek üretkenliğinin gelişmesi, kapitalist ülkelerdeki gelişme hızından dört-beş kat fazladır. Oysa 1913 Rusyası emek üretkenliği bakımından ABD’den 9 kat geriydi, bu fark 1962’de 2-2,5’a düştü. Bütün SSCB’de emek üretkenliği, İngiltere ve Fransa gibi kapitalist ülkelerin emek üretkenliğinden yüksektir.

1961-1980 arasında emek üretkenliği, sanayide 4-4,5 tarımda ise 5-6 kat artacak. “Emek üretkenliğinin artması, deniyor SBKP’nin XXII. kongre kararında, halkın refah düzeyini yükseltmenin, emekçilerin maddî ve kültürel varlıklarında bir bolluk yaratmanın zorunlu koşulu olan komünist kuruluşun başta gelen politik ve pratik sorunudur.”*

Üretimin artma temposunu ivmelendirmenin, komünist kuruluş sorunlarını çözmenin başlıca koşulu, emek üretkenliğinin hızlı ve devamlı atılımıdır. Bu nedenledir ki, emek üretkenliğini her işletmede ve her iş alanında arttırmak için, sosyalist toplumun bütün olanaklarından yararlanmak önem taşır.

* *Vers le communisme*, s. 456.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYALİST REJİMDE META ÜRETİMİ

PARA VE TİCARET

1. SOSYALİST REJİMDE META ÜRETİMİ

SOSYALİST REJİMDE META ÜRETİMİNİN GEREKLİLİĞİ VE NİTELİĞİ

Sosyalist toplumda meta üretiminin gerekliliğini, *her şeyden önce, sosyalist, toplumsal mülkiyetin iki biçiminde varolması* koşullandırılmıştır: *Devletin (tüm halkın) mülkiyeti ve kolhozcu-kooperatif mülkiyet.*

Sosyalist rejimde meta—para ilişkileri, iki sosyalist mülkiyet temeli üzerinde geliştiklerinde de toplumsal işbölümünün sonucu olurlar.

Bundan başka sosyalizm, üretici güçlerin ulaştığı gelişme düzeyi dolayısıyla, belli bir toplumsal ve ekonomik emek ayırımını muhafaza eder. El emeği ile kafa emeği arasında, vasıflı emek ile vasıfsız emek arasında ve işçi emeği ile kolhozcu emeği arasında önemli farklar var-

dır, bu nedenle de bütün emek çeşitlerini doğrudan doğruya tek bir emeğe indirgemek olanaksızdır. Bu, ancak değer aracılığıyla, dolaylı olarak yapılabilir. Bu ve daha başka gerekçeler, sosyalist rejimde meta—para ilişkilerinin varlığını koşullandırır.

“Komünist kuruluşta, diyor SBKP Programı, sosyalizm döneminde, meta—para ilişkilerinden, kendilerine özgü yeni içeriklere uygun olarak sonuna kadar yararlanması zorunludur.*

Üretim araçlarının, sosyalist, toplumsal mülkiyeti üzerine kurulan ve ortak sosyalist üreticiler (devlet, kooperatifler) tarafından planlı olarak gerçekleştirilen sosyalist meta üretimi, meta—para ilişkilerinin yeni içeriğini belirler. Bu özellikler sayesinde, sosyalist rejimde meta üretimi, kapitalist meta üretimine dönüşmez.

Sosyalist rejimde meta üretimi, kapitalist rejimde olduğu gibi genel değildir. Sosyalist rejimde meta üretimi ve dolaşımının yürürlükte olduğu alan sınırlıdır. Böylece, emek-gücü de bir meta değildir, alınıp satılmaz. Toprak ve toprak-altı, meta dolaşımı konusu olmaktan çıkarılmıştır, yani alım-satım konusu olamazlar. Sosyalist işletmeler de, bunlara ait sabit fonlar da (makineler, binalar, donatılar) ne satın alınabilirler ve ne de satılabilirler.

Sosyalist rejimde meta üretiminin niteliğinin kökten değişmesi, onun öğelerinin de değişmesine neden oldu. Onlar arasında pek çoğu, örneğin emek-gücü metayı, artı-değer, ki bunlar, daha önce meta üretiminin kapitalist niteliğini belirliyorlardı, ortadan kalktılar. Meta üretiminin öteki ekonomik öğeleri —meta, para, değer, fiyat, kâr, kredi— varlıklarını sürdürüyorlar, ama nitelikleri tepeden tırnağa değişti.

* *Vers le communisme*, s. 573.

Sosyalist toplumda meta—para ilişkileri, *ilk olarak*, devlet sektörü ile en başta tarımsal üretim kooperatifleri olan kolhozlarca temsil edilen kooperatif sektörü arasında ortaya çıktı. Devlet sanayii, kooperatif sektörün üretim araçları gereksinmelerini ve kooperatif işletme üyelerinin kişisel gereksinmelerini karşılayacak olan metaları üretir. Kooperatif birlikler ise, sanayiin hammadde, nüfusun besin maddeleri gereksinmelerini ve diğer bazı tüketim maddelerini üretirler.

Metaların değişimi, devlet sanayii ile tarımsal kooperatifler arasında gerekli ekonomik ilişki biçimidir.

İkinci olarak, meta üretimi ve metaların dolaşımı, devlet sektöründe ve kooperatif sektörde olduğu kadar kolhozcuların yardımcı kişisel işletmelerinde de kolhozcular tarafından üretilen, ve alım-satım sistemiyle tam mülkiyet olarak kır ve kent nüfusuna giden bütün tüketim maddelerini kucaklar.

Üçüncü olarak, meta ilişkileri, devlet sektörü içinde, üretim araçları üretimi alanına müdahale eder. Devlet işletmeleri tarafından üretilen üretim araçları (makine-aracılar, makineler, maden, kömür, petrol, çimento, vb.), işletmeler arasında alım-satım yoluyla dolaşırlar ve metaları oluşturlar.

Son olarak, meta ilişkileri, sosyalist devletle diğer ülkeler arasında dış ticaret sayesinde, ortaya çıkar.

Sosyalist devletin hizmetindeki meta üretimi, üretici güçlerin gelişmesini, dolayısıyla da sosyalizmden komünizme geçişi kolaylaştırır. "Bütün halk için tek olan komünist mülkiyete ve komünist üleşim sistemine geçiş sırasında meta ve para ilişkileri, ekonomik bakımdan işlerliğini yitirmeye başlayacak ve kaybolacaklardır."*

* *Vers le communisme*, s. 573.

Daha önce gördüğümüz gibi, metain iki özelliği vardır: *kullanım-değeri* ve *değer*. Metaların sosyalist rejimdeki bu iki özelliğinin, onların kapitalist rejimde taşıdıkları özelliklere kıyasla tamamen farklı bir anlamı vardır.

Kapitalisti ilgilendiren şey, artı-değer sağlamaya yarayan temel olarak, metain değeridir. Kullanım-değeri, artı-değer getirdiği ölçüde üretilir.

Sosyalist rejimde devlet, üretimin planlı yönetim süreci içinde, metain iki yönünü hesaba katar; kullanım-değeri ve değer.

Sosyalist ekonomide metain kullanım-değerinin bağımsız, özel bir anlamı vardır. Sosyalist toplumun, kullanım-değerleri miktarının artırılmasında ve onların niteliğinin iyileşmesinde hayatî çıkarı vardır. Sosyalist toplum, kullanım-değerinin miktar ve türlerini planla sınırlamaz; imal edilen metaların kalitesini yükseltmek için savaşım verir.

Sosyalist toplum metaların değerine de büyük bir önem verir. Üretim, yalnızca aynı göstergelere göre değil, parasal göstergelere göre de planlanır. Bu göstergeler, metain değerini sistemli olarak düşürmek ve buna dayanarak meta fiyatlarını düşürme politikası uygulamak, sosyalist birikimin büyümesini sağlamak ve sosyalist toplum üyelerinin gereksinmelerini daima daha eksiksiz karşılamak için kullanılır.

Sosyalist üretimde, özel emek ile toplumsal emek arasında çelişkiyle karşılaşmadığı kadarıyla, kullanım-değeri ile değer arasında uzlaşmaz çelişki olmaz. Ama bu durum, sosyalist rejimde, metain, kullanım-değeri ile değeri arasında, genel olarak hiçbir çelişkinin bulunmadığı anlamına da gelmez. Çelişki vardır, ama bu çelişki, uzlaşmaz değildir, yıkıcı bir niteliğe de bürünmez. Örneğin, metaların yetersiz nitelikte olması, paraya çevir-

me güçlükleri getirir. Bilindiği gibi, mamul madde [satış] mağazalarında indirimli satışa tâbî bölümler bulunmaktadır. Bu durum, metanın kullanım-değeri ile değeri arasında bir çelişki ortaya çıktığını gösterir. Bu metalar hem kullanışsız oldukları, hem de değerlerinin yüksekliği kaliteleriyle orantılı olmadığı için paraya çevrilemezler. Bundan dolayıdır ki, talep edilmezler. Onların değeri, paraya çevrilemez, çünkü kullanım-değerleri gerçekleşmemiş ve meta düşük fiyatla satışa çıkarılmıştır.

Kullanım-değeri ile değer arasındaki çelişki, sosyalist ekonomi koşulları içinde, planlı yönetim, değeri düşmüş bulunan ürünün iyileştirilmiş çeşit ve niteliği sayesinde ortadan kalkmış bulunur.

Bilindiği gibi, metanın ikili niteliğini, metaları üreten emeğin ikili niteliği belirler.

Kapitalist toplumda, emeğin ikili niteliği, meta üretiminin uzlaşmaz çelişkisi olan toplumsal emek ile özel emek arasındaki çelişkiyi belirler.

Bu durum, sosyalist toplumda başka türdür. Sosyalist ekonomi sisteminin ekonomik temelini toplumsal mülkiyetin oluşturması ve ücretli emek sisteminin tasfiye edilmiş bulunması nedeniyle, emeğin özel niteliği ile toplumsal niteliği arasındaki çelişki kaybolmuştur. Orada emek, artık özel değil, doğrudan doğruya toplumsal bir emek olmuştur. Sosyalist toplumda insanların emeği ülke çapında planlı olarak örgütlenmiş bir faaliyettir. Sosyalist emeğin niteliğindeki böyle bir değişme ile, bireysel emek, doğrudan doğruya toplumsal bir emek olarak, üzinlerdeki, fabrikalardaki, kolхозlardaki, sovхозlardaki üretim süreci içine sokulur.

Bununla birlikte, emeğin sosyalizm aşamasındaki doğrudan doğruya toplumsal niteliği, değer ve değer biçimleri yardımıyla, onun dolaylı dışavurum zorunluluğuna da yolaçar.

Sosyalist rejimde meta *değerinin* büyüklüğü, onları üretmek için *toplumsal bakımdan gerekli-emek zamanıyla* belirlenir. Toplumsal bakımdan gerekli-emek zamanı denince, belirli bir dalda, toptan meta teslim eden işletmelerin harcadıkları ortalama zaman süresi anlaşılmalıdır. Metaların esas kitlesine gelince, genel olarak, bu kitle, ortalama üretim koşulları içinde üretilir.

Şu ya da bu işletmelerde, bir meta biriminin üretimi için pratik olarak harcanan zaman, bireysel emek-zamanını oluşturur.

Kapitalist rejimde, toplumsal bakımdan gerekli zaman, pazarda, anarşik biçimde saptanır. Sosyalist ekonomide, nesnel ekonomik koşullardan hareket eden devlet, emek üretkenliğinin gelişmesini planlar, emeğin gider normlarını sabitleştirir, ve böylece de toplumsal bakımdan gerekli-emek zamanının uzunluğu üzerinde kısaltıcı etkiye bulunur.

Metanın değerini düşürmek için, onun üretiminde gerekli-emek giderini azaltmak gerekir. Bu azaltma nasıl sağlanır?

Metanın değeri üzerinde etkili olan, emek üretkenliğidir. Üretkenlik yükseldikçe bir meta biriminin değeri azalır. Zaten emek üretkenliğinin artırılması uğruna verilen savaşım, meta değerinin düşürülmesi uğruna verilen savaşım yerine geçer.

Meta değeri üzerinde, malzeme, hammadde vb. harcamaları da etkiye bulunur. Meta değerini canlı emek ve billurlaşmış emek giderleri oluşturur. Billurlaşmış emek, malzemeler, hammaddeler, makine-araçlar, binalar vb. için harcanmış olan geçmiş emektir. Bu nedenle, değerini azaltmak için, billurlaşmış emek ile canlı emekten tasarruf etmek gerekir.

Sosyalist ekonomide, ileri emek ve üretim yöntem-

lerinin hızla yayılıp uygulanması, teknik verilerin yayılması, bir meta biriminin üretiminde toplumsal bakımdan gerekli-emek zamanının kısaltılmasına büyük ölçüde katkıda bulunur. Deneyim alışverişi, teknik iletişim ve dostça yardımlaşma, geri işletmelerin hızla, ileri işletmeler düzeyine ulaşmasına olanak verir.

2. SOSYALİST TOPLUMDA PARA VE İŞLEVLERİ

PARA NEDİR?

Sosyalist rejimde para gereksinmesi, meta üretiminin varlığı ve meta dolaşımı tarafından belirlenir. Üretim süreci içinde toplumsal emek tarafından yaratılan metanın değeri, parasal biçimde ifade edilir. Dolayısıyla, sosyalist rejimde, para, *genel bir eşdeğer* oluşturur, yani öteki bütün metaların değerini ifade eder.

Para, sosyalist rejimde, genel eşdeğer olarak, yeni bir nitel içeriğe de sahip olur. Kapitalist rejimde, para, insanın insan tarafından sömürülmesi aracı, bazılarının, öteki. insanlar üzerinde egemenlik kurma aracı olarak sözkonusuysa da, sosyalist rejimde para, sosyalist toplum üyelerinin gereksinmelerini en geniş şekilde karşılamak amacıyla sosyalist üretimi yükseltip yetkinleştirmeyi uyarmaya yönelik bir araçtır. Para, sosyalist rejimde, sosyalist üretim ilişkilerini ifade eder; sermaye haline gelemeyen, üretimin ve toplumsal ürün dağılımının envanterini ve denetimini sağlamak için genel bir araç olarak kullanılır; para, ulusal ekonominin planlamasında ekonomik bir araçtır.

Sosyalist toplumda, paranın ekonomik ve toplumsal içeriğinin ve kendine özgü niteliğinin kökten değişmesi, paranın işlevlerinin değişiminde ortaya çıkar.

PARANIN İŞLEVLERİ

Para, her şeyden önce *meta değerinin ölçüsü* işlevi-

ni görür. Bütün öteki metaların değerini ölçmeye yarar. Bu işlev, ancak özgül bir değeri olan meta-para aracılığıyla yapılır. Bu meta, altındır.

Metanın değeri, bilindiği gibi, parasal ifadesiyle *metanın fiyatı* olarak adlandırılmıştır. Sovyet parası altın yerine geçen banknotlar ve hazine kuponları (*billets du trésor*) biçiminde bulunur. SSCB’de para birimi, altın tenörü 0,987.412 gram altın olan rubledir.

Sosyalist rejimde değer ölçüsü olarak paranın işlevi, emek ve tüketim ölçüsünde denetim yapma olanağı sağlamaktır.

Devlet, meta fiyatlarını planlamada paranın bu işlevinden yararlanır.

Sosyalist ekonomide para, *dolaşım aracı* işlevi görür. Para bu niteliğiyle, ticarete hizmet eder, metaların dolaşım aracı olarak kullanılır, ki bu dolaşım, devlet tarafından planlanıp düzenlenir.

Sosyalist rejimde para, *ödeme aracı* olarak da işlev yapar. Bu işlev, ilkin, işçilerin ve memurların ücretleriyle kolhozcuların parasal gelirlerinin ödenmesinde, borç verilen meblağların karşılanması, vergilerin alınması sırasında kendini gösterir.

Devlet, ulusal ekonomide malî ilişkileri ve kredi ilişkilerini düzenlemede, sosyalist işletmelerin faaliyetinin malî denetiminde ödeme aracı olarak paradan yararlanır.

Sosyalist rejimde para, bir *birikim ve tasarruf aracıdır*. Para bu işlevi, işletmelerin ve çeşitli örgütlerin parasal birikimleri gibi, emekçilerin hemen kullanılabilir gelir ve kaynaklarının muhafazası ve kullanılması biçiminde yerine getirir. Bu işlev, emekçilerin tasarruf sandıklarına yatırdıkları paralarla da yürütülür.

Sosyalist rejimde para birikimi, kapitalist rejimde olduğu gibi, insanın insan tarafından sömürülmesine neden olmaz.

Sosyalist rejimde altın, bir *dünya parasıdır*.

Dünya parası, uluslararası ödeme aracı, evrensel satınalma aracı ve yedek fonlar olarak işlev yapar.

Sosyalist rejimde paranın işlevleri bunlardır. Bu işlevler birbirlerini soyutlamazlar, mutlak bir birlik oluştururlar. Paranın genel eşdeğer olarak niteliği ve sosyalist ekonomideki rolü, tam olarak bu birlikte kendini gösterir.

SOSYALİST REJİMDE PARA DOLAŞIMI

Para, genel eşdeğer rolünü, ancak, para miktarı, dolaşım ve ödeme araçları olarak ulusal ekonominin gerçek gereksinmelerine tekabül ederse normal olarak yerine getirebilir.

Dolaşımda gerekli para miktarı esas olarak *dolaşımdaki metaların fiyatları toplamının, paranın dönüş hızına bölünmesiyle* belirlenir.

Meta fiyatları toplamı ile dolaşımda bulunan para arasında doğru bir oranın gözetilmesi, ülkede ekonomik yaşamın normal akışını güvence altına alan en önemli koşullardan birini oluşturur. Para dolaşımı yasasından hareket eden devlet, ülkenin ekonomik yaşamını düzenler ve ulusal ekonomiyi geliştirmek amacıyla, yöntemli olarak bu yasadan yararlanır. Para dolaşımının düzenlenmesi, kamu maliyesinin planlanmasıyla, kredi ve kasa planlarıyla gerçekleştirilir.

Para dolaşımını etkileyen başlıca koşullardan biri de, nüfusun gelirleriyle metaların dolaşım hacmi ve nüfusa parayla sunulan hizmetler arasındaki orandır. Nüfusun parasal gelirleri ve giderleri bilançosundan hareket ederek, Devlet Bankasının, hükümet tarafından onanan kasa işlemleri planı yapılır.

Devlet Bankasının kasa işlemleri planı, öngörülen ticarî örgütlerin gelirleri (bütün girdilerin 4/5'ünden fazla), belediye, ulaşım, PTT işletmelerinin gelirleri, vergi-

ler, tasarruf sandıkları mevduatı vb. gibi bütün girdileri gösterir. Kasa işlemleri planı, aynı zamanda, ücretler, gündelikler, kolhozlardan ve kolhoz üyelerinden satın alınan ürünlerin bedeli, emeklilik ve şeref ödenekleri, para yardımları vb. adlarıyla banka tarafından ayrılan fonlara dayanır. Kasa işlemlerinin planına göre, gelirler ile giderler arasındaki oran, Devlet Bankasına, dolaşımdaki para kitlesini düzenleme olanağı verir.

Sosyalist rejimde para dolaşımının yöntemli örgütlenmesi paranın istikrar ve sağlamlık kazanmasına yardımcı eder.

Sosyalist rejimde paranın istikrarı, altın rezervleriyle, ama her şeyden önce de, sabit fiyatlarla dolaşıma konan devlet elindeki geniş meta stoklarıyla sağlanır. Sovyet dövizinin, dünyanın en kararlı döviz olması bundan dolayıdır. Sosyalist üretimin gelişmesi, Sovyet rublesini, giderek, daima artan bir güce kavuşturur. 1 Ocak 1961'den başlayarak bütün fiyatların 10'da 1 oranında değer-yükseltimi ve rublenin altın tenörünün artırılması, bu açıdan büyük bir önem taşır.

3. SOSYALİST EKONOMİDE DEĞER YASASI

Sosyalist rejimde meta üretiminin varlığı, değer yasasının sosyalist ekonomide işlemekte olması demektir.

Sosyalizmde bu yasanın özü, metaların üretim ve değişiminin, metalarda cisimleşen toplumsal bakımdan gerekli-emek miktarına göre yapılmasından ibarettir.

Değer yasası, meta üretiminin ortaya çıkmasıyla işlemeye başlar. Meta üretiminin gelişmesiyle değer yasasının etki alanı da genişler. Kapitalizmde, değer yasası, genel bir genişleme kazanır. Kapitalist ekonomide, değer yasası, üretimin, dolaşımın, üretim araçları dağılımının ve üretim dalları arasında emek-gücü dağılımının düzen-

leyicisi rolündedir.

Değer yasası, sosyalizmde, kapitalist toplumdaki kadar geniş olanağa sahip değildir. Sosyalizmde bu yasanın etki alanı sınırlıdır. Bu durum, sosyalist rejimde, üretim araçlarının, sosyalist, toplumsal mülkiyette olmasından ve ekonominin planlı yönetilmesinden gelmektedir.

Değer yasası, sosyalist topluma, ekonomi dalları arasında üretimin; üretim araçları dağılımının ve emeğin düzenleyicisi olarak, müdahalede bulunmaz. Sosyalist ekonomide üretim araçlarının ve emeğin dağılımı, ekonominin uyumlu, oranlı gelişmesi yasasından hareket ederek, devlet planlama organları tarafından gerçekleştirilir. Sosyalizm koşullarında, yalnız değer yasasının etki alanı değil, aynı zamanda kendini göstermek biçimidir de. Artık egemenliği insanlarda kendini gösteren yabancı bir güç olarak işlemez.

Sosyalist ekonominin planları yapılırken, fiyatların oluşumunda önemli bir rol oynayan değer yasasının etkisini dikkate almak gerekir. Değer yasası, fiyatlar mekanizması aracılığıyla görev yapar. Bununla birlikte, sosyalizmde, metaların fiyatları, kapitalist rejimde olduğu gibi, anarşik bir biçimde değil, plana bağlı olarak oluşur. Sosyalist devlet, fiyatları, metaların üretimi için toplumsal bakımdan gerekli-emek giderlerinden hareket ederek, yani değer temeli üzerinde saptar. Devletin değer yasasından pratik olarak yararlanması, bu faaliyetle olur.

Sosyalist devlet, ekonomik düzen düşünceleriyle, meta fiyatlarını, şu ya da bu türden değişikliklerle saptar. Fiyat politikasından yararlanan devlet, belirli bir dalda yaratılan gelirlerin bir bölümünü, öteki dalların hızlı atılımını sağlamak amacıyla kullanabilir. Bundan dolayı, fiyatların değere göre değişikliğe uğratılması, sosyalist ekonomide, devlet tarafından öngörülen planlı bir süreçtir.

Böylece, kişisel tüketim metalarının fiyatlarını plan-

larken, devlet, yalnızca değeri değil, aynı zamanda, arz ve talep arasındaki etkileşimi de hesaba katar.

Sosyalist devlet, üretimin atılımını ve emek üretkenliğinin yükselmesini özendirmek, maliyet fiyatını düşürmek ve üretim verimliliğini güvence altına almak için değer yasasının etkisinden yararlanır.

4. SOSYALİST REJİMDE TİCARET

SOSYALİST REJİMDE TİCARETİN NİTELİĞİ VE ROLÜ

Sosyalist toplumda ürünlerin metalara dönüşmelerinden itibaren, üretim ve tüketimi birbirine bağlayan halka olarak, meta dolaşımı kaçınılmaz hale gelir.

Sosyalist rejimde *ticaret*, metaların bir dolaşım biçimidir. Emekçilerin devamlı büyüyen gereksinmelerinin daima daha eksiksiz bir biçimde karşılanması amacıyla, sosyalist üretimle halk tüketimi arasındaki, kent ile kır arasında ve sosyalist işletmeler arasında yöntemli bir bağın kurulmasına olanak verir.

Sosyalist rejimde ticaret, kapitalist ticaretten kesin olarak ayrılır.

Sosyalist ticaret, üretim araçlarının sosyalist toplumsal mülkiyeti üzerine kurulmuştur. Bundan dolayıdır ki, bir planla yönetilir. Burada ticaret hacmini, fiyatları, dolaşım giderlerini vb. devlet saptar. Sosyalist rejimde ticaret, kazanç, bir kısım insanların zararına, bir kısım insanların zenginleştirme amacı gütmeyen; kapitalist ticarete özgü zararına satış bunalımlarıyla karşılaşmaz.

Ticaret, sosyalist üretimin gelişmesinde önemli bir rol oynar. İç pazarın gücünü artırır, meta kalitelerinin iyileştirilmesine katkıda bulunur vb.. Devlet kesimi dahilinde olduğu kadar, ulusal ekonominin devlet kesimi ile kooperatif kesim arasında da ekonomik bağların ifadesi olan sosyalist ticaret, sosyalist yeniden-üretim sürecinin

gerçekleştirilmesine yardım eder.

Ticaret, emeğe göre dağıtımın önemli bir aracıdır. Emekçiler, emekleri karşılığında aldıkları parayı, kendileri için gerekli tüketim malları ile sosyalist ticaret yoluyla değiştirirler. Sosyalist rejimde ticaret, üretim üzerinde olduğu kadar tüketim üzerinde de olumlu etkide bulunur. Tüketime yeni metalar sokulmasına yardım eder, halk arasında yeni gereksinmeler ve usa-uygun istekler uyanır.

Ticaret, maliye, para ve kredi sisteminin sağlamlaştırılmasında da çok önemli bir etkidir.

SOSYALİST REJİMDE TİCARET BİÇİMLERİ

Sosyalist rejimde ticaret, SSCB deneyiminin gösterdiği gibi, üç biçimde olur: devlet, kooperatif ve kolhozcu ticaret.

Devlet ticareti, emtia dolaşımının sosyalist toplumsallaşmasının üst kademesidir. Maddî ve parasal kaynakları devlete ait olan ticarî örgütler tarafından gerçekleştirilir.

Devlet ticareti, sosyalist rejimde tüm ticaret sistemi içinde egemen ve kesin bir rol oynar. Devlet işletmelerinde üretilen sınaî emtianın en önemli bölümüyle tarım ürünlerinin önemli bir bölümü devlet ticareti yolu ile satışa çıkarılır. Böylece, SSCB'de tüm perakende ticaret içinde devlet ticaretinin payı, 1962'de %67,3'e yükselmiştir. Devlet ticareti, en başta kentlerin ve sınaî merkezlerin nüfusuna hizmet ediyor.

Kooperatif ticaret, özellikle tüketim kooperatiflerinin ticarî işletmeleri tarafından yapılır. SSCB'de tüketim kooperatiflerinin payı, yaklaşık olarak, genel kooperatif faaliyetlerinin 9/10'udur. Esas olarak, kırsal bölge halkının mamul madde gereksinmesini sağlayanlar, tarımsal ürün stoklarını gerçekleştirip aracı sıfatı ile ticaretini yapanlar, bu tüketim kooperatifleridir. SSCB'de koo-

peratif ticaret, 1962'de, perakende ticaret faaliyetinin %28,4'ünü temsil ediyordu.

Devlet ticareti ve kooperatif ticaret sistemi, kamu beslenme kurumlarını içine alır: mutfak, fabrikalar, yemekhaneler, lokantalar, büfeler, vb.. 1962'de SSCB'de, devlet ve kooperatif ticaretin, bütün ülke ticareti içindeki payı %95,7 idi. *Örgütlü pazarı*, devlet ticareti ve kooperatif ticaret oluşturur. Örgütlü pazarın ötesinde, kolhozcu ticaret şeklinde örgütlü olmayan bir pazar da vardır.

Kolhozcu ticaret, üretim fazlalarını arz ve talebe göre oluşan fiyatlarla halka satan kolhozlar ve kolhozcular tarafından yapılır. Bununla birlikte, bu fiyatların düzeyi, devlet ticaretinin ve kooperatif ticaretin ekonomik eylemiyle belirlenir.

Devlet ticareti ve kooperatif ticaretin ekonomik eylemi geliştikçe, örgütlü olmayan pazarın önemi azalır. SSCB'de, bütün perakende dolaşım içinde kolhozcu ticaretin payı 1940'ta %14,3'ü, 1955'te %8,7'yi ve 1962'de de %4,3'ü temsil ediyordu.

TİCARETTE PERAKENDE FİYATLAR VE DOLAŞIM HARCAMALARI

Sosyalist rejimde iki pazar biçimine iki tür perakende fiyat tekabül eder: örgütlü pazar fiyatları, örgütlü olmayan pazar fiyatları.

Örgütlü pazar fiyatları şunlardır: SSCB sanayiinin ve ticarî örgütlerinin toptan fiyatları, devlet ticaretinin ve kooperatif ticaretin perakende fiyatları, kolhozların ve kolhozcuların meta alım fiyatları.

Devlet tarafından saptanan perakende fiyatlar, yani devletin, halka, sanayi ve besin ürünleri sattığı fiyatlar, sosyalist ticaret sistemi içinde, ön planda rol oynarlar. Bunlar, her madde için, bir devlet planı çerçevesinde saptanırlar.

Sınaî metaların çoğu bakımından bütün Sovyetler

Birliği için, tek tek fiyatlar saptanır, ve bazı besin aşı-
lıklarının fiyatları, bölgelere ve mevsimlere göre kade-
melendirilir.

Perakende örgütlü pazar fiyatları, kendiliğinden dal-
galanmaya bırakılmazlar. Bu fiyatlar kendiliğinden de-
ğil, güncel politik ve ekonomik sorunları düzene koymak
üzere, bir süre için, devlet tarafından kararlaştırılan ge-
rekli oranlarda ve bir anlamda değışirler. Bununla bir-
likte, devlet, fiyatları gelişigüzel düzenlemez. Emtia de-
ğerlerini hesaba katar.

Sosyalist üretimin kesintisiz gelişmesi, emek üret-
kenliğinin yükselmesi ve maliyet fiyatının düşürülmesi,
perakende fiyatları planlı olarak ucuzlatma olanağı ve-
rir. Sosyalist rejimde, halkın refahını sağlama yolların-
dan biri budur.

Sosyalist ticarete dolaşım harcamaları, kapitalist re-
jimin dolaşım harcamalarından tamamen farklıdır.

Sosyalist rejimde *dolaşım harcamaları*, metaların
üreticiden tüketiciye ulaştırılması için ticaret yapan ör-
gütlerin ve işletmelerin yaptığı harcamalardır. Bunları,
ticarî memurların ücretleri, metaların taşınma giderleri,
tiçaret lokalleriyle antrepoların zorunlu bakım giderle-
ri, ambalaj, büro, kredi için faiz karşılıkları vb. gibi gi-
derler oluşturur. Toplam tutara oranla, genellikle yüz-
de olarak değerdendirilen dolaşım harcamalarının düze-
yi, devlet tarafından bir plana göre saptanır.

Sosyalist ticareti nitelendiren şey, dolaşım harcama-
larının düşürülmesidir. Böylelikle, 1928'de, SSCB'de dola-
şım harcamaları %19,7 iken; 1940'ta, öteki giderlerin
%9,7'sine, 1962'de ise %7,1'ine düşürülmüştür.

Dolaşım harcamalarının düşürülmesi ticaret işinin
genel nitel bir göstergesi, sosyalist birikimin önemli bir
kaynağıdır.

Sosyalist ticaret içinde dolaşım harcamaları, kapi-

talist ülkelerdeki dolaşım harcamalarının çok aşağısındadır. Örneğin, ABD'de dolaşım harcamaları, perakende fiyatları üçte-bir oranında yükseltir.

DİŞ TİCARET

Sosyalist ülkeler, iç ticaretten çok, kendilerine uluslararası işbölümünün üstünlüklerinden yararlanma olanağı veren, dış ticaretle uğraşırlar.

Kapitalist ülkelerde dış ticaret, esas olarak, kapitalist tekeller tarafından yürütülür. Sosyalist ülkelerde ise, dış ticareti devlet gerçekleştirir. Öyle ki, Sovyetler iktidarının ilk kararnamesi, dış ticaretin devlet tekelinde yürütüleceğini ilân etti. *Dış ticaret tekeli*, metaların bütün giriş ve çıkış işlemlerinin devlet tarafından yapıldığını gösterir.

Dış ticaret tekeli, kapitalist dünya karşısında, sosyalist ülkenin ekonomik bağımsızlığını güvence altına alır; iç pazarı yabancı sermayeden korur. Öte yandan, dış ticaret, dünya sosyalist sisteminin öteki ülkeleriyle ekonomik bir işbirliği aracıdır.

Dış ticaret, kapitalist dünya ülkeleriyle ekonomik ilişkilerin önemli bir biçimidir. Sosyalist ülkeler, her çareye başvurarak, hem kendi aralarında, hem de kapitalist ülkelerle, uluslararası bir işbölümü temeli üzerinde ticaret yapmak isterler. Sosyalist ülkelerde dış ticaret, ulusal bağımsızlığa saygı içinde yürütülür; hiçbir siyasal koşul ya da zorlama olmadan, çıkarların karşılıklı ve partilerin tam eşitliği üzerine kurulur.

SSCB'de ve diğer sosyalist ülkelerde sosyalist ekonominin gelişmesinin devamlılığı, dış ticaret hacminin sürekli gelişmesi sonucunu verir.

EMEĞE GÖRE BÖLÜŞÜM VE EMEĞİ KARŞILAMA ŞEKİLLERİ

1. EMEĞE GÖRE BÖLÜŞÜM EKONOMİK YASASI

Her üretim tarzına, bir dağıtım tarzı tekabül eder. Ve her üretim ilişkisine de bir dağıtım ilişkisi tekabül eder.

Kapitalist rejimde bölüşüm, işçilerin emeği ile yaratılan toplumsal ürünün en büyük dilimini artı-değer biçiminde mülk edinen sömürücü sınıflar yararına yapılır. Bölüşüm emeğe göre değil, sermayeye göre olur.

Sosyalist rejimde toplumsal ürünün bölüşümü, emeğe göre yapılır. Bu, nesnel zorunluluktur. Bu bölüşüm biçimi, üretim araçlarının sosyalist, toplumsal mülkiyet temeli üzerinde kurulmuş olması nedeniyledir. Öte yandan, üretici, sosyalizm aşamasında, maddî malların, insan-

lar arasında gereksinmelere göre bölüşümünü sağlayabilecek bir düzeye ulaşmamıştır. Öte yandan, çalışma, henüz hayatî bir gereksinme haline gelmemiştir, şimdilik varolma aracıdır, bundan dolayı da elverişli bir karşılık ister. Ensonu, sosyalist rejimde, kafa emeği ile kol emeği arasında ve vasıflı emek ile vasıflı olmayan emek arasında esaslı farklılıklar, devam etmektedir.

Bu koşullar içinde, insanı toplum içine yerleştiren ve onun refahını belirleyen tek etken, *emektir*. Demek ki, tüketim nesnelerinin bölüşüm ölçüsü, ancak, toplumda her üye tarafından harcanan emeğin niteliği ve niceliği olabilir.

Emeğe göre bölüşüm, sosyalist toplumun ekonomik bir yasasıdır.

Bu yasa, sosyalizmin kapitalizm üzerindeki en önemli üstünlüklerinden biridir. Emeğe dayanmayan gelirlerle üretim ve emekçilerin gereksinmelerini karşılamaya yönelik önemli kaynakları aşırıan asalaklığı dıştalar. Üretimin gelişmesi için emekçilerin yeteneklerinin gelişmesine sınırsız bir zemin açan önemli bir uyarıcıdır. Lenin, “çalışmayan yemez” ilkesi içinde, “... sosyalizmin temelini, gücünün bitip tükenmez kaynağının, kesin zaferinin sürekli güvencesinin” bulunduğunu söylüyordu.*

Emeğe göre bölüşüm: 1) bireysel tüketim fonlarının topluma düşen emeğin niceliğine ve niteliğine göre bölüşülmesini zorunlu kılar — bundan dolayı, emekçilerin, emek-zamanlarını en akıllıca ve en verimli bir şekilde kullanmakta çıkarları vardır; 2) vasıflı emeğin, aynı emek-zamanı harcamalarını gerektiren vasıfsız emeğe göre daha iyi karşılık almasını zorunlu kılar — böylece, emekçiler, niteliklerini ve kültürel ve teknik düzeylerini iyileştirmeye ilgi gösterirler; 3) ağır üretim koşulları (metalurji,

* V. Lénine, *Œuvres*, Paris-Moscou, t. 27, s. 414.

kömür ve daha başka sanayi dalları) içinde geçen emeğe, olağan koşullarda yürütülen emeğe oranla daha büyük bir maddî kazanç sağlamayı zorunlu kılar — bu da emek harcamalarının maddî bakımdan karşılanması sonucunu verir.

Böylece, emeğe göre bölüşüm ekonomik yasası, maddî malların, herkesin emeğinin nitelik ve niceliğine göre bir bölüşüm, cinsiyetten, yaştan, ırktan ve milliyetten bağımsız olarak, eşit emeğe eşit bir ücret zorunluluğunu ifade eder.

Emeğe göre bölüşüm ekonomik yasasının etkisi, komünizmin bütün kuruluş dönemi boyunca yürütülecektir. “Gelecek yirmi yıl boyunca, diyor SBKP Programı, emeğe göre ücret, emekçilerin maddî ve kültürel gereksinmelerini karşılamanın başlıca aracı olarak kalacaktır.”* Komünist bölüşüme geçiş, maddî ve kültürel mallar bollaşığı, çalışma ilk hayatî gereksinme haline geldiği zaman gerçekleştirilecektir.

Emeğe göre bölüşümde toplumsal ürünün tümü değil, yalnızca bir bölümü dağıtılır.

Karl Marx, *Gotha Programının Eleştirisi*’nde sosyalist toplumun işleyecek ve normal şekilde gelişecek güçte olması için, toplam toplumsal üründen, a) yıpranan üretim araçlarını karşılama giderlerini; b) üretimi büyütmeye ayrılan belli bir bölümü; c) yedek ya da sigortalar fonunu; d) idarî giderler ve okulların, hastanelerin, vb. bakım giderlerini; e) çalışmayan kişilerin bakımına ayrılan fonu çıkarmak gerektiğini belirtir.

Ulusal savunmaya ayrılacak bölümü de toplam toplumsal üründen düşmek gerekmektedir.

Bundan dolayıdır ki, ancak bireysel üretim fonunu oluşturan toplam toplumsal ürün bölümü, emeğe göre üleştirilir.

* *Vers le communisme*, s. 575.

Maddî üretim alanı içinde yer alan kimselerin bireysel tüketim fonuna ayrılan emek ürünleri dilimine *gerekli-ürün*, ve bu ürünleri yaratan emeğe de *gerekli-emek* denir.

Yıpranan üretim araçlarını karşılamaya ayrılan giderlerin düşülmesinden sonra, toplumsal fona giden (toplumsal tüketim, birikim, ulusal savunma vb. gibi) emek ürünleri bölümüne, *artı-ürün* (*surproduit*) ve bu ürünü yaratan emeğe de *artı-emek* (*surtravail*) denir. Bu toplumsal fonlar mutlak olarak, göreli bir şekilde yıldan yıla artarlar ve emekçilere en büyük artı-ürün bölümünü sağlarlar.

Sosyalist rejimde artı-ürün, şu ya da bu kişilerin çıkarına değil, genel olarak toplumun, özel olarak da her emekçinin gereksinmelerini karşılamak üzere kullanılır. Artı-ürün, artı-değeri de temsil etmez, çünkü burada, sömürü de, sömürücü sınıflar da yoktur.

Emeğe göre bölüşüm, *üretimin sonuçlarıyla insanların maddî olarak ilgilenmelerini sağlar*, emek üretkenliğinin büyümesini, meslekî yetkinleşmeyi ve imalât yöntemlerinin yetkinleşmesini uyarır; aynı zamanda büyük bir eğitici rol oynar, insanlara sosyalist disiplini gözetmeyi öğretir ve çalışma zorunluluğunu sağlar.

Sosyalist rejimde, maddî olarak ilgilenme zorunluluğu, çalışmanın, bütün toplum üyeleri için henüz hayatî bir gereksinme haline gelmemesinden dolayıdır. Sosyalist rejimde, kapitalizmin kalıntıları henüz tamamen temizlenmiş değildir. Toplum karşısında emekçiler yığınının yanında, disiplini engelleyen, yeterince çalışma bilincine sahip olmayan kimseler de çalışmaya katılır.

Maddî ilgilenme ilkesiyle işe başlamak, maddî malların bölüşümünün tamamen eşitleştirilmesini dışlar.

Ürünlerin eşit bölüşümü, sosyalizmle bağdaşmaz. Emeğe göre bölüşüm ekonomik yasası, eşitleştirmeye kar-

şı kararlı bir savaşıma zorunlu kılar. Küçük-burjuva teorisyenlerin marksizm-leninizme “mutlak” bir eşitlik görünümü verme eğiliminin amacı, marksist-leninist bilimin özünü değiştirmektir.

Marksizm-leninizm, sosyalizmde eşitlikten, kişisel gereksinmeler ve varlık koşulları (tüketim konusunda eşitlik) alanında eşitleştirmeyi değil, toplumsal eşitliği, yani üretim araçları karşısında eşit bir durumu, bütün emekçilerin sömürü boyunduruğundan eşit kurtuluşunu, üretim araçlarının özel mülkiyetinin herkes için eşit kaldırılmasını, emeğe eşit hakkı ve emeğe göre eşit maddi yarar sağlama hakkını anlar.

Böylece, sosyalizm, eşitleştirmeyi değil, emeğe göre bölüşümü, somut iki biçimde uygulanan bölüşümü, işçi ve memur ücretinin bölüşümünü ve kolhozcu-kooperatif işletmelerde emek karşılığının bölüşümünü öngörür. Emeğe göre bölüşüm yasasının iki uygulama biçimi, üretim araçları üzerindeki iki mülkiyet biçiminin farklılığıyla belirlenir: devlet mülkiyeti ve kolhozcu-kooperatif mülkiyeti.

2. SOSYALİST REJİMDE ÜCRETLER

ÜCRETLER, NİTELİĞİ VE ÖRGÜTLENMESİ

Sosyalist rejimde, meta üretiminin ve değer yasasının varlığı, emekçinin, emeğinin nicelik ve niteliğine göre toplumsal ürün içindeki payını esneklikle ve farklı bir biçimde belirleme olanağı veren parasal ücret biçiminin zorunluluğunu gerektirir.

Sosyalist rejimde, emek-gücü bir meta değildir; satılıp alınmaz; dolayısıyla ne değeri ne de fiyatı vardır. Böyle olunca da, ücret, emek-gücünün değerini ve fiyatını temsil eden bir biçim değildir; maddî malların emeğe göre bölüşüm biçimi olarak etkinlik gösterir.

Sosyalist rejimde *ücret*, parasal biçimde ifade edilen toplumsal ürün bölümüdür. Bu bölüm, gerekli-emek harcamalarını karşılar ve devletin sosyalist işletmelerinin her emekçisine, harcanan emeğin nicelik ve niteliğine göre devlet tarafından ödenir.

Sosyalist rejimde ücretin düzeyi, ulaşılan üretim düzeyinden hareket ederek, toplum tarafından planlı olarak saptanır. Ücret olarak işçilerin ve memurların tüketimine giden emeğe göre bölüşüm fonunun oranını devlet belirler. Devlet, bu oranın büyüme temposunu da saptar ve kişisel ve toplumsal çıkarları gözönünde tutar.

Sosyalist devlet, ücretten, emek üretkenliğini, işçilerin meslekî düzeylerini yükseltmede, aynı zamanda da ulusal ekonominin kilit kollarına öncelikle bir emek-gücü sağlamada önemli bir kaldıraç olarak yararlanır. Ücret, devletin (bütün halkın) çıkarlarıyla emekçilerin kişisel maddî çıkarlarını hakça birleştirme olanağı verir.

Ücret, işçinin meslekî becerisine ve işin niteliğine ve karmaşıklığına bağlıdır.

Sosyalist rejimde, ücreti hesaplama sistemi, her işçi ve hizmetli tarafından anlaşılabilir bir şekilde basit ve açık olmalıdır.

Sosyalist rejimde, ücretlerin örgütlenmesinin başlıca öğeleri, tarifeler sistemi ile emek normlarıdır.

Emek normlarını saptamak, herhangi bir görevi gerçekleştirmek için gerekli zamanı, ya da zaman birimi başına üretilecek maddeler miktarını belirlemektir.

Sosyalist işletmelerde yürürlükte olan emek normları, kapitalizmin emek normlarından tamamen ayrılırlar. Kapitalist rejimde normlar, işçilerin aşırı ölçüde sömürülmesiyle patronun kârını artıracak biçimde belirlenir.

Sosyalist toplumda, emek normları, bilim ve teknolojinin en son uygulamalarına uygun olarak, emeğin ve üre-

timin daha iyi örgütlenmesine hizmet ederler.

Emek normlarının en iyi kavranan esasını, malzemedi ve üretime yenilik getiren seçkin işçilerin gelişmelerinden en yüksek ölçüde yararlanmayı hesaba katan, *teknik yönden yerleşmiş verimlilik göstergeleri* oluşturur. Bu normlar üretime yenilik getirenlerin uygulamalarını gözönünde tutan ilerici normlar olarak saptanır; bununla birlikte, ne kadar önemli olursa olsunlar, bazı birbirinden kopuk kazanımlar bu normların esasını oluşturamaz. Teknik yönden yerleşmiş olan ilerici normlar, ortalama düzeyin üzerinde bir emek üretkenliği olan işçilere yönelir. Ama bunlar, bütün işçiler ölçüsünde ve aynı zamanda tamamen gerçek normlardır.

Üretimin yetkinleşmesi sonucu, teknik yönden yerleşmiş ve başlangıçta ilerici nitelik taşıyan verimlilik göstergeleri zamanla geçerli olmaktan çıkarlar. Bu nedenle, onları gözden geçirmek gerekir. Normların gözden geçirilmesi, emek üretkenliğinin ücretlere oranla daha hızlı büyümesini sağlama ve emeğin karşılanmasında doğru oranlar kurma amacını güder.

Normların gözden geçirilmesinde, sosyalizme özgü bir çizgi ortaya çıkar: toplum çıkarı ile her emekçinin kişisel çıkarını uyumlu hale getirmek.

İşçi ücretlerinin iyi örgütlenmesinde, *tarifeler sistemi* önemli bir rol oynar.

Sosyalist devlet, emeğin niteliğine, vafına ve koşullarına, üretim dalına, bölgeye vb. göre ücretlerde bu sistem yardımıyla değişiklik yapar.

Tarifeler sistemi üç öğeden oluşur: 1) (güçlüğü yönünden) iş kategorisini saptama olanağı veren tarifeler ve vasıflandırmalar cetveli; bu cetvel her kategorideki işlerin sınıflamasını ve işçi tarifeleri kategorilerine tekabül eden bir saptamayı içerir; 2) meslekî değere göre ücretler ölçeği; kategoriler arasındaki ücretler bağın-

tısı ve kategorilerin niceliği, şu ya da bu sanayi dalının somut özelliklerine göre belirlenir; 3) birinci kategoriden bir işçinin ücretini belirleyen ücret oranları.

Çalışmalar için kusursuz tarifeler saptanmasının ve bu çalışmalar içinde farklı ödemede bulunulmasının sosyalist işletme emekçilerinin emek üretkenliği atılımını ve meslekî yetkinleşmesini hissedilir ölçüde yetkinleştirilmesi nedeniyle, tarifeler sistemi durmadan yetkinleşir.

Ücretlerin örgütlenmesinde, bir ücret fonu kurulması, büyük bir önem taşır.

Ücretler fonu, devletin emeğe göre bölüşülmek üzere belirli bir dönem (yıl, ay) için bir plan çerçevesinde saptadığı işçi ve memur ücretlerinin tüm toplamıdır. Bu fon, federe cumhuriyetler için, ekonomik konseyler için, çeşitli iş dalları ve işletmeler için, kısacası ulusal ekonomi için saptanır.

Ücretlerin örgütlenmesi biçimleri, sosyalist toplumun büyümesi ölçüsünde, değişir ve gelişirler.

Ücret sisteminin devamlı yetkinleştirilmesi ve bu konudaki yetersizliklerin giderilmesi zorunluluğu buradan gelmektedir.

Emek bedelinin örgütlenmesinde ağır hatalardan arınan SBKP'nin XX. Kongresinden bu yana, SSCB'de, bu konuda büyük çaba harcanmıştır. Kongre, SBKP Merkez Komitesi tarafından hazırlanan emek bedelinin karşılanmasına bir düzen vermeye yönelik önlemleri tamamen onadı. Kongre, sanayide, teknik bakımdan yerleşmiş ve üretim tekniğinin ve örgütlenmesinin güncel düzeyine uygun verimlilik normlarına büyük çapta geçiş sağlamanın, zor işlerde ve yüksek sıcaklıktaki atelyelerde çalışan işçilere ücret ödemede işçilerin vasıflılığını hesaba katıp [onlara —ç.] üstünlükler sağlayarak, farklı dallar ve meslekler arasında doğru oranlar kurmanın; farklı kategorilerdeki mühendislerle ustaların, kalfaların

ve memurların aylığının kurala bağlanmasının, mühendislerin, ustaların, kalfaların ve memurların emeğini karşılamada sistemlerin çokluğunu ve çeşitliliği tasfiye etmenin; yeni tekniğe geçişi, emek üretkenliğini yükseltmeyi ve maliyet fiyatını düşürmeyi özendirmek için primlerin yükseltilmesinin gerekliliğini karara bağladı.

Komünist Partisi ve Sovyetler Birliği hükümeti tarafından alınan önlemler, son yıllarda, ortalama ücreti, sanayide, inşaat, taşıt ve devlet tarım işletmelerinde %13-%25 artırma olanağı verdi. Öğretim üyeleriyle kamu sağlığı, belediye işletmeleri, ticaret, kamu beslenmesi ve ulusal ekonominin öteki kesimlerinde çalışan emekçilerin ücretleri, 1964-1965'ten bu yana %21 arttı, ve bu da hizmetler kesimindeki ücretler düzeyini maddî üretimde çalışan emekçilerin ücreti düzeyine yaklaştırma olanağı verdi. İşçilerin ve memurların asgarî ücreti, 1 Ocak 1965'ten başlayarak, bütün ülkede ayda 40-45 rubleye çıkarıldı.

Ücretlerin yetkinleştirilmesi, emeğe göre bölüşüm yasasını komünist kuruluş lehine daha tam bir şekilde kullanma, ve buradan hareket ederek, sosyalist üretimin gelişmesinde işçilerin ve memurların girişkenliğine ve verimli çalışmasına yeni bir iti kazandırma olanağı verecektir.

ÜCRET BİÇİMLERİ VE SİSTEMLERİ

Başlıca iki ücret biçimi vardır: parça-başına ve zamana göre.

Parça-başına yapılan ödemede, ücret, imal edilen ürünlerin miktarıyla belirlenir. Parça-başına ücret toplumsal çıkarlarla (emek üretkenliğinin artırılması), her emekçinin kişisel çıkarlarının (bireysel ücretin büyümesi) bağdaştırılmasına katkıda bulunur.

Sosyalist sanayide, parça-başına ücret ödeme *sistemlerinin* tümü uygulanır:

a) imal edilen bütün ürünler aynı tarifeye göre ödendiği zaman doğrudan parça-başına ücret;

b) [belirlenen —ç.] normun üzerinde imal edilen her madde için saptanan norm tarifesinin üstünde bir tarifeye göre ödeme yapıldığı zaman, artan oranlı parça-başına ücret;

c) teslim edilen bütün maddelerin miktarı bilinege-len parça-başına tarifelere göre, kurala bağlandığı, ama kalite göstergelerinin iyileşmesi dolayısıyla bir prim ödendiği zaman, primli parça-başına ücret (hammadde ve yakıt tasarrufu, kalitenin iyileşmesi vb.).

Parça-başına ücret, bireysel ya da kolektif olur. Parça-başına bireysel ücret oranı, doğrudan doğruya her iş-çinin çalışma sonuçlarına bağlıdır. (Çalışma koşulları herkesin üretkenliğini değerlendirmeye olanak vermediği zaman uygulanan) kolektif parça-başına ücretle, yalnızca bireysel çalışma sonuçlarına değil, ayrıca her ekibin çalışma sonuçlarına da bağlıdır. Emekçilerin, çalışma sonuçlarına göre, maddî çıkarlarını artırmada her ekip için parça-başına ücret, bireysel parça-başına ücretle birleştirilir. Böylece, ekipte her üyenin ücret oranı hesaplanırken, yalnızca çalışılan saat miktarı değil, aynı zamanda onun yanında ekip üyesinin (kategorik) vasıflılığı da hesaba katılır.

Parça-başına ücret yanında, *zamana göre ücret* de uygulanır: emeğin bedeli, harcanan emek-zamanına ve ilgilinin niteliğine göre olur. Zamana göre ücrette, çalışma sonuçları ile ücret arasında, doğrudan, dolaysız bir bağ yoktur.

Zamana göre ücret, normlara ve takdire elverişli olmayan işlerde uygulanır. Zamana göre ücretin özendirici rolünü yaygınlaştırmak için SSCB'de geniş ölçüde zamana göre primli sistem uygulanır; bu takdirde ücret, yalnızca harcanan zaman miktarına ve meslekî değere

değil, aynı zamanda, emeğin, nicel ve nitel sonuçlarına da bağlı olur.

Örneğin, bu sistem, üstün derecede makineleştirilmiş ve otomatikleştirilmiş kesimlerde fiilî akışı izleme göreviyle yükümlü vasıflı işçilere uygulanır. Zamana göre primli ücret, tam makineleşme ve otomatikleşmeyi takiben, çok daha geniş ölçüde yaygınlık kazanacaktır.

Zamana göre ücret sistemi, işletme yöneticileri için olduğu kadar sabit bir ücret alan teknisyenler ve memurlar için de uygulanmaktadır. Ücretlerin oranı, emeğe göre bölüşüm ekonomik yasasıyla uyumlu olarak belirlenir.

Yöneticilerin, mühendislerin, teknisyen ve memurların maddî çıkarlarını artırmak için de primler sistemi vardır. Bu sistem, planda öngörülen maddelere saygılı kalmak ve maliyet fiyatını düşürmek koşuluyla üretim planını yürütmek ve hedefleri aşmak amacıyla uygulanır.

SOSYALİST REJİMDE REEL GELİRLERİN VE ÜCRETLERİN ARTIRILMASI

Emekçilerin durmadan büyüyen maddî ve kültürel gereksinmelerinin karşılanması, özellikle reel ücretin yükselmesinde ifadesini bulur. Reel ücret nedir?

Reel ücreti, tüketim nesneleri ve para olarak ücretine karşılık emekçiye, dolayısıyla ailesine götürülen hizmetler belirler.

Sosyalist üretimin gelişmesiyle reel ücret de artar. Bu da nüfusun alım gücünün büyümesinde ifadesini bulur.

Sosyalist devletin bütün politikası, reel ücretin devamlı yükselmesine elverişlidir: katılma payı yoluyla yatırılan devlet istikraz senetleri ihracının durdurulması, tarımsal vergi yüzdesinin düşürülmesi, işçiler ve memurlar tarafından ödenen vergilerin kadcmeli olarak kaldı-

rılması ve öteki önlemler.

Sosyalist toplumda emekçilerin yaşam düzeyi, yalnızca onların ücret oranlarına dayanmaz. Sosyalist rejimde, birçok gereksinimler, *toplumsal tüketim fonları* üzerinden peşin olarak karşılanırlar: konforlu lojmanlar, her türlü hizmetler, çocuk kurumları ağının yaygınlaştırılması, parasız öğrenim, boş zamanların değerlendirilmesi, tıbbi yardımlar, kültürel kurumlar kurulması, pansiyon hizmetleri, vb..

Toplumsal tüketim fonları, SSCB'de, sürekli olarak artmaktadır. 1953'te 14,8 milyar ruble olan bu fonlar, 1963'te 36,6 milyarı aşmıştır. Aynı yılda toplumsal fonlar (ödenekler ve çeşitli kolaylıklar) kişi başına, işçiler ve memurlarla kolhozcu köylülüğün ücretlerine eklenen 357 rublelik bir ortalama harcanmıştır.

Ücret olarak, işçiler tarafından alınan maddî malların tümü, yani harcanan emeğin nicelik ve niteliğine göre bedeli, toplumsal tüketim fonlarından gelen ödeneklerde olduğu gibi, nüfusun *reel gelirlerinin* düzeyini belirler. Sosyalist rejimde, bu gelirler, sürekli ilerleme eğilimi gösterir. Böylece, 1954-1963 arasında, emekçilerin (çalışan nüfus başına) reel gelirleri %61 artmıştır.

3. KOLHOZLARD A EMEĞİN KARŞILANMASI

Kolhozun toplumsal ekonomisi, kolhoz üyelerinin kolektif emeği üzerine kurulmuştur. Onların yöntemli şekilde düzenlenmiş emeği, genel olarak sosyalist toplum emeğinin tamamlayıcı parçasıdır.

Kolektif üretimin sonuçları, kolhozcuların gelirlerinin yaygınlığı ve her artel üyesinin refahı, kendi çalışma faaliyetlerine ve çabalarının iyi örgütlenmiş olması na bağlıdır.

Kolhozların gelirleri, aynı ve parasal biçimlere bü-

r n r. Bu gelirler nasıl b l     r?

Kolhozların *ayn  gelirlerini*, tarımsal ve hayvansal ürünler oluşturur. Kolhozlar, bu ürünleri asıl alı  fiyatları üzerinden teslim etmek üzere devlete karşı  stlen- dikleri taahhütleri, kaldırdıkları ürünlerle ve hayvansal ürünlerle yerine getirirler ve isterlerse bazı temel ürün- ler fazlasını yüksek fiyatlarla teslim ederler. Devlete karşı yükümlülüklerin, kolhozlar tarafından zamanında yerine getirilmesi, kolhozların çıkarlarıyla tüm halkın çıkarlarının tam koordinasyonunu sa lar.

Kolhozlar, devlete karşı yükümlülüklerini yerine ge- tirdikten sonra, toplumsal fonlar oluştururlar: 1) tohum- luklar fonu; 2) yemler fonu; 3) mahsulün ve hayvan ye- minin açık vermesi halinde (tohum ve yem olarak) si- gorta fonu; 4) mahsulün kötü olması halinde yaşama fo- nu; 5)  alı maya elverişsiz kolhoz üyelerine, asker aile- lerine,  ocuk kurumlarını ve yatılı okulları ayakta tut- maya yardım fonu.

Devlete karşı yükümlülükler yerine getirilip toplum- sal fonlar da kurulduktan sonra, kolhozun ayn  gelirle- rinin kalan bölümü, kolhoz  yeleri arasında i   nleri ora- nına göre b l     r.

Kolhozların *parasal gelirlerinin* başlıca kaynağı, dev- let ve kooperatiflere teslim edilenle, kolhoz pazarında halka satılan meta üretimidir. Kolhoz, her şeyden önce, gelirleri üzerinden gelir vergisini, sigorta primlerini öder, banka kredilerini yatırır.

Devlete karşı yükümlülüklerini kar ıladıktan sonra kolhozlar, para gelirlerinin bir bölümünü kolhozun ko- lektif gereksinmelerine ayırırlar: 1) kolhozun b l     me- yen fonuna; 2) gündelik üretim gereksinmelerine: kim- yasal besin maddelerine, yedek parçalara, yakıta, asa- laklara ve bitkisel hastalıklara karşı kimyasal ürünlere vb.; 3) idari giderlere; 4) kültürel gereksinmelere: ku-

l pplerin yapılması ve düzene sokulması, kitaplıklar, okuma salonları, sinemalar, radyo vb.. Ayrılan meblağların toplamı, kolhozun ekonomik durumuna ve tüketim ile birikim arasında, isabetli bir oran kurma gereğine bağlıdır. Kalan fonlar, artel  yeleri arasında bölüşülür.

Tarımsal  retim stoku yapmak üzere devlet çıkarlarıyla kolhoz çıkarlarını uyumlu kılan sağlam planlar saptanması, kolhoz gelirlerinin büyümesinde önemli bir ekonomik etkindir. Birkaç yıl için hazırlanan istikrarlı alım planları, kır emekçilerine çalışmalarında, kolektif ekonominin büyüme perspektiflerinde güven veriyor, bütün tarımcıların ve hayvan yetiştiricilerinin girişkenliğini isteklendiriyor.

SSCB'nin devlet işletmelerinde olduğu gibi, kolhozlar içinde de, emeğin karşılanması, herkes tarafından harcanan emeğin nicelik ve niteliğine uygun olarak yapılır.

Emeğe göre bölüşüm ekonomik yasası, kolhozlarda, işgününe ve bu durumdaki ödemeye göre uygulanır. İşgünü, kolektif işletmedeki kolhozcu emeğinin  l s d r; aynı zamanda, her kolhozcunun kolhoz gelirlerindeki payını belirler.

Üretkenlik normları, gün olarak ya da para olarak takdir edilen her iş için, kolhoz için yapılan işin bileşikliğine (*complexité*), güçlüğüne ve önemine göre saptanır.

Kolhozlar, kooperatif işletme olduğundan, her işgünü için bölüşülen ürün ve para miktarı, kesin olarak yıl sonunda saptanır ve kolhozlara göre farklılık gösterir. Kolhoz  yelerinin gelirleri, yalnızca harcanan işgünü miktarına değil, şu ya da bu kolhozda her işgünü için yeniden ortaya çıkan ürün ya da para miktarına da bağlıdır.

Kolhozların aylık avansları gittikçe önem kazanmaktadır. Bu demektir ki, artel  yeleri, doldurdukları işg n-

leri için, kesin bölüşüm tarihinden önce, parasal ve aynı bir gelirler payı almaktadırlar. Bu nedenle, kolhozlarda parasal ve aynı özel fonlar oluşur. Kolhozlar, iyi bir çalışmayı isteklendirme biçimi olarak, asıl bedelden başka, (aynı ve parasal) ek ödemelerde bulunurlar.

Kolhozların verimliliğinin artması, kademe kademe aylık ödemenin ekonomik koşullarını yaratır. Nakit olarak ödeme biçimi, daha ileridir; kolhozcu köylülüğün emek üretkenliğini yükseltmeyi daha iyi özendirir. Nakit ödemeye geçiş, her kolhozun ekonomisi güçlendiği ölçüde devam edecektir. "Kolhozların ekonomik atılımı, kolhozların iç çelişkilerini yetkinleştirme olanağı verecektir: üretimde kolektifleşmeyi bir üst dereceye yükseltmek; örgütlenme ve emeğin karşılığını ödeme düzeyinde normların düzenlenmesini, devlet işletmelerinde mevcut biçimlere yaklaştırmak; güvenceli aylık ücrete geçişi gerçekleştirmek; halka götürülen hizmetleri (kamu beslenmesi, özel ana okulları ve kreşler, toplumsal çalışmalar, vb.) daha da geliştirmek."*

Kolhozculara devlet çapında ayrılan pansiyonlar sistemi kır emekçilerinin refahını sağlar.

Kolhozcuların reel gelirleri, tarımsal üretimin gelişmesi ve emek üretkenliğinin artması temeli üzerinde devamlı ilerleme gösterir. Kolhozcuların kolektif ve kişisel ekonomiden gelen parasal ve aynı gelirleri, her emekçi için (fiyat paritesindeki) vergi ve harçlar düşüldükten sonra, 1913'e göre 1962'de 4,9 kat ve sovyet devleti tarafından sağlanan kolaylıklar ve ödemeler hesaba katılırsa, yaklaşık olarak 6,5 kat artmıştır.

* *Vers le communisme*, s. 566.

DENGELİ YÖNETİM VE VERİMLİLİK
MALİYET FİYATI VE FİYAT

1. DENGELİ YÖNETİM VE VERİMLİLİK

TASARRUF REJİMİ VE ROLÜ

Sosyalist ekonominin planlı yönetimi, maddî kaynakların ve emeğin rasyonel şekilde kullanılması için toplum çapında her türlü olanağı sunar. Artık kapitalistler ve büyük toprak sahipleri için değil, kendisi ve toplumu için çalışan her üreticinin, toplumsal zenginliğin akıllıca kullanılmasında, ekonominin iyi örgütlenmesinde derin çıkarı vardır.

Tasarruf rejimi, sosyalist yönetimin, en az parasal kaynak ve emek harcayarak en çok miktarda nitelikli meta üretmekten ibaret olan ilkesidir. "Asgarî giderlerle, toplum yararına azamî sonuçlar almak, diyor SBKP Programı, ekonomik kuruluşun mutlak yasasıdır."*

Tasarruf rejiminin uygulanması, sosyalist ekonomide yüksek tempolar sağlayan ilk koşullardan biridir.

Maddî ve parasal iş kaynaklarının tutumlu ve yerinde harcanmasının sosyalist ekonominin ilerlemesinde daima hatırı sayılır bir önemi oldu.

Üretici güçleri genişletmek üzere, SBKP XXII. Kongresi tarafından belirtilen büyük programın yürürlüğe konulması, ivmelendirilmiş ekonomik gelişme tempoları, teknik ilerleme üzerine kurulan ekonomik yapının devsel çapı, emek olarak, maddî ve malî kaynaklar olarak, büyük çapta harcamaları gerektirir. Komünizmin büyük çapta kuruluşu döneminde tasarruf rejiminin artan önemi bundan gelmektedir.

Tasarruf rejiminin uygulanması, planların gerçekleştirilmesine ve aşılmasına, emek harcamalarının kısılmasına, üretimde maliyet fiyatlarının düşürülmesine, tüketim mallarında fiyatların indirilmesine neden olur. Üretim potansiyelinden en iyi şekilde yararlanma, hammadde, malzemedan, yakıttan, elektrik enerjisinden vb. yapılan tasarruf, ek yatırıma gerek duymadan üretimi artırma olanağı sağlar. Ulusal ekonomi yönetimi ne kadar rasyonel olursa, üretimdeki emek kaynakları ve maddî ve parasal kaynaklar o ölçüde tutumlu kullanılır, ve ulusal zenginliğin artması hızlandıkça, emekçilerin maddî ve kültürel yaşam düzeyi yükselir.

Sovyetler ülkesinde çok geniş çapta tasarruf yapılır; "küçük şeyler"de bile tasarruf yapma çok büyük sonuçlar verebilir. Kolhozlardaki, işletmelerdeki her üretici kesimde yapılan küçük bir tasarruf, ulusal ekonominin bütünü için büyük önem taşır. Bu nedenle, tasarruf rejiminin daha sıkı bir şekilde gözetilmesi, günümüzde son derece büyük önem kazanmaktadır.

Tasarruf uğruna savaşım vermek, üretimi artırmak

* *Vers le comunisme*, s. 569.

ve üretimde maliyet fiyatını düşürmek, hammadde, malzeme, yakıt, elektrik enerjisi giderlerini daha rasyonel ve daha tutumlu kılmak için daima yeni olanaklar bulmak; hataları, her türlü kayıplar ve üretken olmayan giderleri azaltmaktır.

DENGELİ YÖNETİM

Tasarruf sistemini olaylar içinde ifade etmenin en etkili aracı, dengeli yönetimdir. Bu, tam anlamıyla, rasyonel hesap üzerine kurulan ekonomi yönetimi demektir. Ama hesap var, hesapçık var. Dolayısıyla, kapitalist hesap, özel kârın başkasının emeğini sömürme yolu ile kapitalistlerin kişisel zenginleşmesinin hizmetindedir.

Sosyalist rejimde, iyi hesaplanmış yönetimin, kapitalist hesap ile hiçbir ilgisi yoktur. Yönetim, kişilerin özel ve bencil çıkarlarına değil, bütün toplumun çıkarlarına göre yönlendirilir. Bu nedenle de, sosyalist rejimde, sosyalist ekonomi yönetiminde en az harcamalarla en iyi sonuçları almaya çalışan gerçek bir dengeli yönetimi her işletme içinde kurmak olanaklıdır.

Dengeli yönetim, üretim giderleriyle ekonomik faaliyet sonuçlarının, onların parasal ifadeleriyle karşılaştırılması üzerine kurulan sosyalist işletmelerin planlı yönetim yöntemidir. Bu yönetimde işletme giderleri kendi gelirleriyle karşılanır ve üretim verimlidir. SBKP Programı şu görevi getiriyor: "... bütün yollara başvurarak dengeli yönetimi güçlendirmek, kayıpları maliyet fiyatını düşürecek şekilde azaltarak sıkı bir tasarrufa girmek, ve üretim verimliliğini artırmak."*

Parasal biçim, üretimin ortak bir ölçek çerçevesinde saptanmasını, canlı ve billurlaşmış emek giderlerinin, maliyet fiyatının, fiyatların ve her işletmenin verimliliğinin planlanıp denetlenmesine olanak verir. Dengeli yö-

* *Vers le communisme*, s. 574.

netim, işletmelerin ekonomik faaliyetlerinin sonuçları kar-
şısında malî ve ekonomik durumlarının doğrudan bir ba-
ğımlılığını kurar.

Planlı yönetimi yürüten sosyalist devlet, işletmele-
rin işleyişinde ekonomik bir etki, işletmenin ekonomik
faaliyetinin sonucu üzerinde bir denetim ve devlet pla-
nının gerçekleştirilmesinde bir savaşım aracı olan den-
geli yönetimden yararlanır.

Bugünkü aşamada, komünist kuruluşun olgunluk ça-
ğına raslayan görevlerin üstesinden gelmeye giden yol,
dengeli yönetimin derli-toplu yürürlüğe konması ve ge-
nişletilmesidir.

Dengeli yönetim, devlet işletmelerinde olduğu gibi
kolhozcu-kooperatif işletmelerinde de uygulanır.

Dengeli yönetim temeli üzerinde görev yapan sınaî
işletmelerde çalışmanın örgütlenmesi, ekonomide en tu-
tumlu yönetimi güvence altına alan gerekli koşulları bi-
raraya getirmeyi öngörür. Bu koşullardan biri, sosyalist
devletin planlı yönetimi ile, her işletmenin ekonomik ve
işlemsel özerkliğini bağdaştırmaktan ibarettir.

Devlet, dengeli yönetim üzerine kurulan işletmele-
rinin ve organların herbirine, planın uygulanması için
zorunlu maddî ve parasal kaynakları sağlar.

Dengeli yönetim içindeki devlet işletmeleri, kendi
aralarında, ekonomik ve hukuksal açıdan, birbirlerinden
bağımsız şeyler olarak ilişkilere girerler. Kendilerine,
personeli tamamlama, emekçilerin meslekî düzeylerini
yükseltme ve iyileştirme, şu ya da bu ücret ödeme siste-
mini uygulama konusunda görüşme hakkı tanımıştır.

Dengeli yönetimdeki işletmeler, temel ekonomik faa-
liyet göstergelerini yansıtan kendi öz bilançolarına sahip-
tirler. Devlet Bankasında cari hesapları vardır, emre ha-
zır (kullanılabilir) işletme fonlarını oraya yatırır ve
bu fonlar kendilerine diğer işletme ve organlarla hesap

ilişkilerini düzenleme olanağı verir.

Bütün bunlar, devlet işletmelerini ve ekonomik organları yönetenlere, karşılarına çıkacak sorunları hızla çözümleme, ekonomik girişkenlik gösterme ve emek ve para kaynaklarını kullanmada belli bir esneklik gösterme özgürlüğüne sahip olma, planı, asgarî harcamalarla yürütme olanağı verir.

Devlet işletmeleri, ekonomik ve işlemsel özerkliklerini, devlet planlarının öngörülerine uygun olarak yürütürler. Devlet işletmelere ekonomik ve işlemsel özerklik tanırken kaynakların muhafazasından, yerinde ve daha rasyonel kullanılmasından, devlet bütçesi, azık sağlamayı üstlenenler ve tüketiciler karşısında üstlenilen taahhütlerin ve planın yerine getirilmesinden maddî bakımdan onları sorumlu tutar.

Planın, yüksek karar organlarının kabul ettiği temel göstergelere göre uygulanması, her işletme için yasal bir zorunluluktur. İşletmelerin yöneticileri, ekonomik ve üretken faaliyetten dolayı, yüksek organlara karşı sorumludurlar.

İşletmeler arasındaki ekonomik bağlar, ekonomik anlaşmalarla düzenlenmiştir. Anlaşmaya dayalı ilişkiler, dengeli yönetimin özelliklerinden biridir. Bu işletmeler, gereksinme duydukları üretim araçlarını devlet planına uygun olarak sağlarlar ve kendi ürettikleri ürünleri, yapılan anlaşmalar gereğince tüketici organlara teslim ederler.

Sözleşmede şunlar belirtilir: teslim koşulları, hacim, çeşit, ürünlerin kalitesi, teslim süreleri, fiyatlar, ödeme tarihi ve şekli, sözleşme hükümlerinin çiğnenmesi halinde sorumluluk biçimleri ve derecesi.

Sözleşmeye dayanan disiplinin işletmelerce sıkı sıkıya gözetilmesi, dengeli yönetimin en önemli koşullarından biridir.

Dengeli yönetim, işletmelerin ekonomik faaliyeti üzerinde ruble aracılığıyla devamlı bir denetim demektir. Bu da, işletme tarafından parasal kaynaklar elde edilmesinin, o işletmenin çalışma sonuçlarına bağlı olması anlamına gelir. Üretim ve birikim planının yerine getirilmemesi, plan-dışı harcamalar, işletmelerin malî durumunda, işletmelerin azık sağlamayı üstlenenlere karşı kurallarda, malî organlar ve kredi organları karşısında yüklenen taahhütlerin yerine getirilmesinde güçlükler yaratır ki, bu da ekonomik cezaları getirir. Ruble aracılığıyla denetim, işletmelerin finansmanı ve kredi tahsisi sırasında, malî organlar ve kredi organları aracılığıyla ve yüzüstü bırakılan üretim konusundaki kuralların işleyişiyle gerçekleşir.

Ruble aracılığı ile denetleme, işletmeleri, tasarruf rejimini en ciddi biçimde uygulamaya, araçları tutumlu bir şekilde kullanmaya, bu kaynakların devir hızını arttırmaya zorlar.

Dengeli yönetim, tutumlu ve rasyonel yönetimdeki plan uygulamasında, işletmenin, bütün personelin ve yöneticilerin maddî çıkarlarını kapsar.

Emekçilerin maddî çıkarı, emeğe göre bölüşüm ekonomik yasasına uygun olarak, ücretler ve primler sistemiyle sağlanır. İşletmelerdeki emekçilerin kişisel ve kolektif maddî çıkarı, özel fonlar yaratma yoluyla pekiştirilir.

Sosyalist işletmelerde, kazançlardan yapılan kesintiler yoluyla beslenen üç fon oluşturulmuştur:

1. *Üretimi geliştirme fonu.* Bu fonlar, kazançlar üzerinden yapılan kesintilerin dışında, bir amortismanlar kesimiyle beslenir. İşletmeler, bu fonun kaynaklarını, üretim tekniğinin yetkinleştirilmesinde ve eksiksiz sabit fonlar oluşturulmasında diledikleri gibi kullanırlar.

2. *Emekçileri maddî isteklendirme fonu.* Bu fon, emekçileri, bireysel başarıları ve işletmedeki verimli ça-

lışma sonuçları dolayısıyla ödüllendirmeye yarar. Bu fon üzerinden işçi ve memurlara yıllık çalışmaya yüksek göstergelerle yalnız primler değil, aynı zamanda işletmedeki kıdem de hesaba katılarak, yıl sonunda götürü bir bedel ödenir.

3. Toplumsal ve kültürel işler ve lojman inşa fonu. Bu fon, (bu amaç için öngörülen merkezî kaynaklar dışında) lojman yapımına, ocuk tesisleri, tatil köyleri, dinlenme evleri ve kaplıcalar oluşturulması ve bakımı ile öteki toplumsal ve kültürel gereksinmelere ayrılmıştır.

Demek ki, daha tutumlu ve daha verimli bir yönetimde, plan hedeflerinin gerçekleştirilip aşılmasında genel olarak işletmenin ve işletmedeki emekçilerden herbirinin maddî bakımdan çıkarı vardır.

İşLETMENİN VERİMLİLİğİ

Dengeli yönetimin, sosyalist işletmelere, azamî tasarruf sağlayacak ve verimli kılacak bir konum vermesi gerekir.

Verimlilik, işletilen kaynaklardan elde edilen ürünlerin, yalnızca harcamaları karşılamakla kalmayıp, kazanç da getirmesi demektir.

Eğer rnlerin imaline işletme tarafından bağlanan fonlar, toplumsal bakımdan gerekli harcamalardan yüksekse, bu işletme, harcamaları karşılayamayacak ve açık verecektir. Tersine, bu işletmenin giderleri, toplumsal bakımdan gerekli harcamaların altında ya da ona eşitse, işletme verimlidir. Ekonomik faaliyeti içinde, bir planla yönetilen sosyalist devlet, bütün işletmeler ve bütün iş dallarında verimliliği sağlama zorunluluğundan hareket eder.

Sosyalist rejimde, böyle işletmelerde verimliliğin artırılması öteki işletmelerin çıkarlarına zarar vermez; tam tersine, ulusal ekonomi için uzun vadede hızlı ge-

lişmenin koşullarını yaratır. Sosyalist işletmelerin verimliliği, kendiliğinden, rasgele fiyat değişikliklerine bağlı değildir. Planlı ekonomi yönetimi, ürünlerin planda ön-görülen kararlı fiyatlarla satışını güvence altına alır.

2. DENGELİ YÖNETİMDE FONLAR VE İŞLETME KAYNAKLARI

Üretim süreci için, bilindiği gibi, emek-gücünün yanı sıra, üretim araçları da gereklidir. Bunlar, emek araçları (makineler, donatım, işletme binaları, tesisler, vb.) ve emek konularıdır (hammaddeler, yakıt, malzemeler, yarı-mamul ürünler vb.).

Üretim fonlarını, üretim araçları oluşturur. Sosyalist işletmenin üretim fonları, rotasyonlarının niteliğine göre, sabit fonlar ve dolaşan fonlar olarak ayrılırlar.

SABİT FONLAR

Sabit fonlar, uzun süre üretim süreci içinde kullanılan üretim araçlarıdır. Kendi değerlerini, imal edilen ürüne, kullanımlarıyla orantılı olarak parça parça aktarırlar.

SSCB'de yerleşmiş sınıflandırmaya göre sabit fonlar, işletme binaları ve tesisler, çekme ve tamir makineleri, güç aktarma aygıtları, taşıt araçları, araçlar ve malzeme (ki değeri 50 rublenin üzerinde ve bir yıldan fazla hizmet görür), boru sistemi, (köprü, tünel gibi) yapılar ve yol takımları (*couverts*), bentler, su kanalizasyonları, sulama ve iyileştirme işleri, koşum hayvanları, çiftlik hayvanları vb.'dir.

Dengeli yönetim işletmelerinde kabul edilen en önemli gereklerden biri de sabit fonların tutumlu kullanımıdır. Sabit fonların tutumlu kullanımı, ek yatırımlara gitmeden, üretimi artırma ve maliyet fiyatını düşürme olanağı sağlar.

Sabit fonlar, giderek üretimde kullanıla kullanıla

yıpranırlar. Bu yıpranma maddî ya da manevî olabilir.

Maddî yıpranma, sabit fonların, üretimdeki fiziksel ya da kimyasal etkiler sonucu, ya da doğal etkenlerle, yıpranmasıdır.

Manevî yıpranma, teknik ilerlemeye bağlıdır. Bu, daha ucuza gelen yeni donatımın verimliliği daha yüksek olduğuna göre, teknik ilerlemenin, eski makinelerin kullanımını verimsiz kılması demektir. Bu nedenle, sabit fonların makineleriyle diğer öğeleri, üretim yeteneklerini tüketmeden eskiyip işe yaramaz hale gelirler. Dolayısıyla sabit fonların manevî yıpranmasının neden olduğu kayıpları azaltmak için, malzemenin sistemli olarak modernleştirilmesine gitmek, en yüksek verimliliği elde etmek, her türlü durağanlaşmayı (*immobilisation*) ortadan kaldırmak vb. gerekir.

Eskiden sabit fonların yenilenmesi, sabit fonların yıpranma derecesine tekabül eden değerinden bir bölümünün, yapımı tamamlanan ürüne aktarılmasıyla beslenen amortisman fonu hesabıyla yapılır. Devlet sanayi işletmeleri tarafından amortisman yapılan ödemelerden bir bölümü, aşırı derecede eskiyen sabit fonları karşılamak üzere devlet tarafından kullanılır, işletme emrinde kalan diğer bölümü ise, eksiksiz sabit fonlar oluşturulmasında harcanır.

Devlet işletmelerinde sabit fonların hacmi, esas itibarıyla, biriktirilen ulusal gelir dilimi sayesinde büyür. SSCB’de, üretim sabit fonları, 1928’den 1962’ye kadar aşağıyukarı 10 kat, sanayi üretimi ve yapı sabit fonları ise 46 kattan fazla artmıştır.

Üretim sabit fonları dışında, bir de, ulusal ekonomi içinde, *üretici olmayan sabit fonlar*, yani üretici olmayan tüketim hizmetinde yıllarca kullanılan sosyalist devlet ya da kolhoz malları vardır. Üretici olmayan sabit fonlar şunlardır: konut olarak kullanılan evler, yapılar, öğre-

nim ve kamu sağlık kurumlarına, belediye hizmetleriyle idarî, kültürel vb. hizmetlere ait tesis ve donatımlar.

DOLAŞAN FONLAR

Dolaşan fonlar, üretim çevrimi (*cycle*) boyunca tamamıyla tüketilen üretim araçları bölümünü oluştururlar, ki bu bölümün değeri, yapımı tamamlanan ürüne aktarılmıştır.

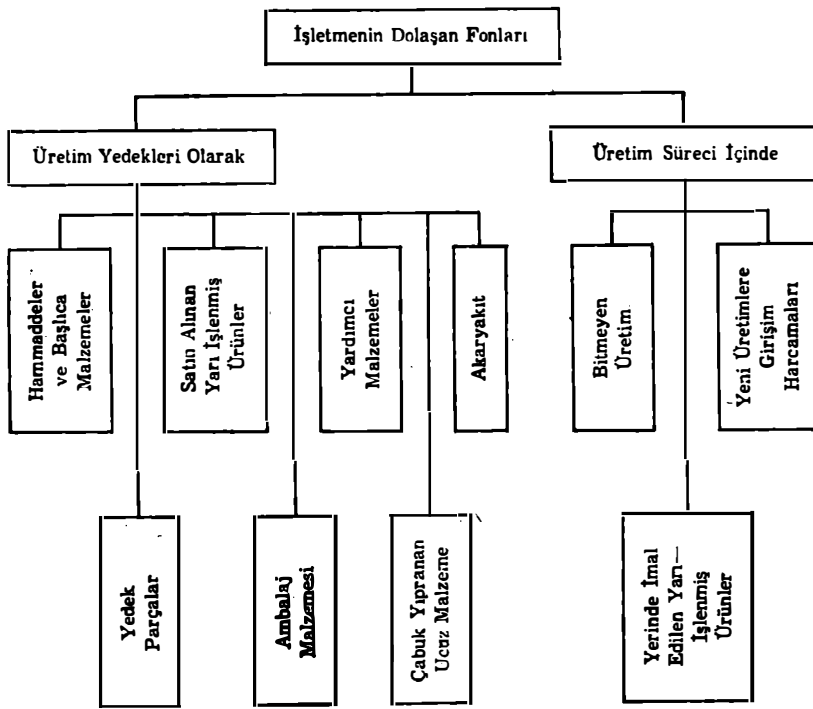
Aynî olarak ifade edilen dolaşan fonlar şunları kapsar: 1) depolanmış üretim yedekleri: hammaddeler, temel ve yardımcı malzemeler, yakıt, satın alınmış yarı mamul ürünler, yedek parçalar, çok ucuz olan ve hızla yıpranan aletler ve malzeme; 2) gelecek yıllar için tamamlanmış üretim, yarı-işlenmiş ürünler ve harcamalar (yeni üretimleri, hazırlık çalışmalarını ve uzun vadeli bir dönem için yapılan öteki tahminleri düzene koyma).

Devlet işletmelerindeki dolaşan fonların bileşimi şu şemayla gösterilebilir (bkz: s. 375):

DOLAŞAN ARAÇLAR

Sosyalist işletmeler, sabit ve dolaşan fonlar dışında, dolaşım alanında kullanılmak üzere ek araçlara da gereksinme duyarlar. Sosyalist işletmelerde imal edilen ürünler, plan çerçevesi içinde gerçekleştirilirler ve işletmeler, bu ürünler karşılığında para alırlar. Bundan çıkan sonuç şudur ki, dengeli yönetim işletmesi, her an (sabit ve dolaşan fonların yanısıra) paraya çevrilmeyi bekleyen belirli bir tamamlanmış ürün miktarına sahiptir ve bu işletmenin parasal kaynakları, ürünlerin paraya çevrilmesinden gelmektedir. İşletmenin elindeki imal edilmiş ve paraya çevrilmeye hazır ürün yedekleriyle hammaddelerin, yakıtın vb. satın alınmasıyla gerekli olan parasal kaynaklar, *kullanmaya hazır fonlar*ı oluşturur.

Parasal terimlerle ifade edilen dolaşan fonlar ve

kullanmaya hazır fonlar, işletmenin *dolaşan araçlarını* oluştururlar. Dolaşan araçları oluşturan bu iki bölüm, yeniden-üretim sürecinde farklı görev yaparlar: dolaşan fonlar üretim alanında, kullanmaya hazır fonlar ise dolaşım alanında etkinlik gösterirler. Her ikisi de, işletme araçlarının devir çerçevesi içinde işlev yaparlar.

Sosyalist işletmelerin dolaşan araçları, özel araçlar ve ödünç alınan araçlar olmak üzere ikiye ayrılır.

Özel dolaşım araçları, üretim planını yürütmek üzere devlet tarafından (devlet işletmesine) en düşük oranla tahsis edilirler. İşletmenin fon gereksinimleri, mevsimlik hammadde ve yakıt stoklarının oluşturulması sırasında ve metalar akış vb. halindeyken Devlet Bankası kredileriyle karşılanır. Bunlar, (bir yılı geçmemek üze-

re) öngörülen sürede bir faiz ödeyerek geri verilmesi gereken kredilerdir.

Özel kaynaklar, bu kaynakların ekonomik kullanımını sağlamak ve devir hızını artırmak amacıyla, işletmeye en düşük oranlarda tahsis edilirler.

DOLAŞAN ARAÇLARIN DEVRİ

Dolaşan araçların devri, işletmelerin ve örgütlerin faaliyetinin ekonomik yanını karakterlendiren sentetik nitelikteki göstergelerden biridir.

İşletmelerin ve ekonomik örgütlerin dolaşan araçları, kesintisiz bir hareket başlatırlar ve ardışık olarak üç aşamadan geçerler. Dolaşan araçların devrini bu kesintisiz hareket oluşturur.

Devlet işletmesindeki dolaşan araçlar, devrin ilk aşamasında, parasal biçimden üretim yedekleri biçimine dönüşürler, yani üretime ayrılan üretim araçları haline gelirler.

Devrin ikinci aşamasında, üretim yedekleri tüketilir ve tam hazır metalara dönüşürler. Burada, dolaşan araçlar, üretici tüketim alanı içinde bulunurlar. Üçüncü aşamada, işletme tarafından üretilen metalar paraya çevrilir ve dolaşan araçlar, parasal biçime bürünürler. Para yeniden, üretim yedekleri vb. alımına harcanır, yani bütün devir sıfırdan başlar.

Dolaşan araçların, devirlerinin (*rotation*) ardışık aşamalarından geçtikleri zaman, onların tam çevrim (*cycle*) dönemini (*periode*) oluşturur.

Dolaşan araçların devir hızının artması, dengeli yönetim işletmesine hammadde ve malzeme yedekleriyle üretimde tüketilen öteki değerleri azaltma olanağı verir. Böylece, belirli bir işletmede üretimin genişletilmesi ya da bunların ulusal ekonominin başka dallarında kullanılması için dolaşan araçların bir bölümünün serbest

kalması olanağı doğar.

İşletme araçlarının *devrinin hızlanması*, üretim süresine ve dolaşım zamanına bağlıdır (gerçekleştirilmeye vb. hazır ürün yedekleri biçiminde). Bunun içindir ki, dolaşan araçların devrini hızlandıran başlıca etkenler, üretim zamanı ile dolaşım zamanının kısıtlanması, ve saptanan normları aşan yedeklerin tasfiyesidir. Araçların devrini hızlandırmanın ulusal ekonomi bakımından oynadığı rol çok önemlidir.

3. MALİYET FİYATI VE SİNAİ ÜRETİM FİYATI

MALİYET FİYATI VE SOSYALİST EKONOMİDEKİ YAPISI

Sosyalist toplumda üretim değeri üç kısım içerir: 1) yıpranan üretim araçlarının değeri; 2) gerekli-emek tarafından yaratılan ürünün değeri; ve 3) artı-emek tarafından yaratılan ürün değeri.

Toplumsal üretim harcamalarının ilk iki kesimi, sosyalist işletmelerin *maliyet fiyatını* oluşturur. Değerin üçüncü kesimi ise, *toplumun net gelirini* oluşturur.

Sanayide, işletme tarafından ürün imaline tahsis edilen giderleri kapsayan *fabrikanın (usine) maliyet fiyatı* ile fabrika maliyet fiyatı dışında kalan, ürünün satışının zorunlu kıldığı ve başka amaçlarla (taşıma, ambalaj, tröst ve kombinalarının idarî giderleri, kadroların oluşturulmasına, teknik propagandaya ve bilimsel araştırma enstitüleri hizmetlerinin karşılanmasına ilişkin harcamalar) belirli bir işletme tarafından yapılan bütün harcamaların içine girdiği *tam maliyet fiyatı* ayırtdedilir.

Öyleyse, sınaî üretim bakımından maliyet fiyatının yapısı nedir?

İşletme tarafından ürün imaline ayrılan bütün giderler, üretimin esas öğelerine uygun olarak, kendi ekonomik göstergelerine göre aynı yapı grupları içinde sınıflandırılırlar:

1. Ücretler ve toplumsal sigortalar adına ödemeler.
2. Hammadde, malzeme, yakıt ve elektrik enerjisi giderleri.
3. Sabit fonlarda yıpranan kısmın değerini karşılayan amortisman.

4. İşletme ve atelyelerin, yönetim ve üretimi sürdürme bakımından gerekli genel giderleri.

Farklı öğelerin maliyet fiyatındaki ve özel koşullarla üretim dalının teknik donatım, üretim ve emeğin örgütlenmesi gibi özelliklerine bağlıdır.

Bütün ekonomi dallarında toplumsal emek giderlerinden tasarruf sağlayan ve maliyet fiyatını düşüren başlıca yollar şunlardır: emek üretkenliğinin yükseltilmesi; hammadde, malzeme, yakıt, üretim birimi başına düşen elektrik enerjisi giderlerinin düşürülmesi ve yönetim harcamalarının kısıtlanması.

Maliyet fiyatındaki düşmenin, ulusal ekonomi bakımından oynadığı rol, yalnızca işletmelerin verimliliğine değil, genişletilmiş sosyalist yeniden-üretim ve halkın maddî ve kültürel refahının yükselmesi için kullanılan birikimlerin büyümesine de bağlıdır. Maliyet fiyatının düşürülmesi uğruna savaşım, işte bu yüzden özel bir önem taşır. Yalnız bu savaşım, 1961'den 1980'e kadar 20 yıl içinde, sınaî üretimde maliyet fiyatını düşürmenin sağlayacağı tasarruf 1.400-1.500 ruble olarak hesaplanmıştır ki, bu da aşağıyukarı ulusal ekonomideki yatırımların $\frac{3}{4}$ 'ünü temsil eder.

SAFİ GELİR VE İKİ BİÇİMİ

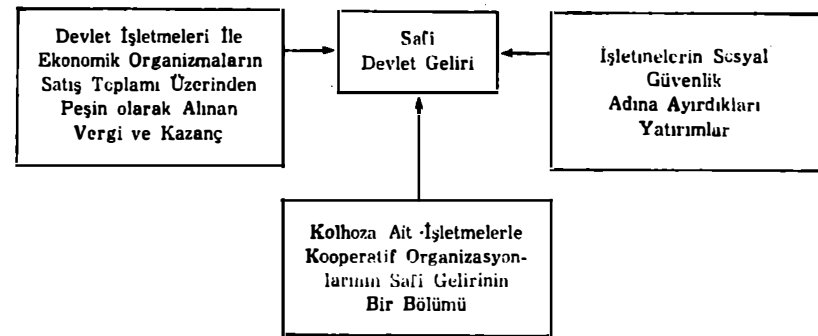
Safi gelir sosyalist toplumun bütünü içinde, artı-emek tarafından yaratılan artı-ürünün parasal terimlerle ifade edilen değeridir.

Toplumun safi geliri, bütün ulusal gelirdedir olduğu gibi, maddî üretim dalları içinde yaratılır. Devlet işlet-

melerinde yaratılanın bir kısmı, özellikle devlet işletmeleri emrinde (kazançlar şeklinde) kalır, geri kalan kısmı da devlete gider. Safi gelir kolhozlarda da üretilir. Bunun da bir kısmı, kolhozların emrinde kalır, öteki kısmı fiyat mekanizması ve gelir vergisi yolu ile devletin emrine verilir.

Safi gelir, başlıca iki biçimde toplanır: devlet elinde toplanan safi gelir ve devlet işletmesinin (ve kolhozun) safi geliri.

Devlet Elinde Toplanan Safi Gelirin Oluşması

Devlet elinde toplanan safi gelir, sosyalist toplumda artı-ürün değerinin bir bölümünü temsil eder, ki bu bölüm, bütün halkın gereksinmelerini sağlamak amacıyla devletin elinde toplanır. Bu gelir, ticari işlemler vergisi, kazançlar üzerinden peşin olarak alınan paylar (ifrazlar), toplumsal sigortalar adına ücretler oranında yapılan ödemeler, kooperatif işletmelerden peşin alınan gelir vergisi, vb. biçiminde devlet bütçesine gider.

Devlet elinde toplanan safi gelir, ülkenin savunması bakımından gerekli meblağları, ulusal eğitimi, sağlık hizmetlerini karşılamak, aylıkları, idarî giderleri vb. sağlamak üzere, büyük yapım işlerinin finansmanında bütün halkın gereksinmelerinin karşılanmasına ayrılır.

Devlet işletmesinin safi geliri, işletmenin bünyesinde kalan artı-ürünün değer kısmıdır. Toplam miktarı, planın gerçekleşmesi, maliyet fiyatının düşme derecesine bağlıdır. İşletmenin işleyişi düzeldikçe, maliyet fiyatı düşer ve safi gelir artar. Bu da işletme personelinin, üretim verimliliğinin artmasındaki maddî çıkarını güven altına alır.

Devlet işletmesinin safi geliri, üretim tekniğinin yetkinleştirilmesinde, toplumsal ve kültürel işlerle lojman yapım fonunun ve sosyalist işletme emekçilerini maddî bakımdan özendirmeye yönelik fonun oluşturulmasında kullanılır.

İşletmenin safi gelirinin (kazançların) bir kısmı, kazançlar üzerinden peşin olarak alınan paylar (ifrazlar) şeklinde devlet bütçesine aktarılır.

Sosyalist işletmelerde safi gelir durmadan yükselir. Böylece, SSCB işletmelerinin ve ekonomik örgütlerinin safi geliri, 1940'ta 3,27 milyar rubleyken, 1964'te 36,6 milyar ruble olmuştur.

DEVLET SEKTÖRÜNDE FİYAT

Sosyalist sanayide üretim, planda saptanan sabit fiyatlarla gerçekleştirilir. Sosyalizmde, fiyatları oluşturmada esas ilke, üretimde toplumsal giderlerin hesaba katılmasını, fiyatların plana göre belirlenmesini, yani meta değerinden hareket edilmesini öngörür. Sosyalist toplumda fiyat, değerden uzaklaşır, değerden sapar, ama bu sapmalar, kendiliğinden olmayıp, ulusal ekonominin gelişmesi, emekçilerin mutluluğu amacıyla, devlet tarafından belirlenir. SBKP Programı, "Fiyatların, toplumsal bakımdan gerekli-emek giderlerini daima daha iyi yansıtması, üretim ve dolaşım giderlerini karşılaması ve normal işleyiş halindeki her işletmeye belli bir kâr sağlaması gerektiğine" işaret eder.*

Sosyalist ekonomide, işletme ve sanayi toptan fiyatları, sovhozların tarımsal ürün alım fiyatları, kolhozlar tarafından devlete satılan tarımsal ürünlerin başlıca alım fiyatları ve bu ürünlerden bazılarının azamî alım fiyatları, devlet ticaretinde ve kooperatif ticarete perakende fiyatlar birbirinden ayırdedilir.

SSCB'de, *toptan fiyatlar*, ürünün tam maliyet fiyatını, sınaî işletmenin kazançlarını, satış örgütünün harcamalarıyla kazançlarını içerir. Eğer bir çeşit meta için, ticarî işlemler vergisi peşin olarak alınır, toptan fiyat, ticarî işlemler vergisini de içerir.

Bu vergi, özellikle kişisel tüketim maddeleri üreten dallar ve, (petrol, gaz, demir madenciliği, elektro-teknik sanayii vb. gibi) bir dizi ağır sanayi dalları tarafından bütçeye aktarılır. Birçok ağır sanayi ürünleri, kendi değerlerinin altında bir fiyatla paraya çevrilir. Bu demektir ki, ağır sanayi dallarında yaratılan safi gelirin bir kısmı, ticarî işlemler vergisi yolu ile, hafif sanayi tarafından teslim edilen metaların fiyatlarından paraya çevrilirler.

Toptan fiyatları saptarken, devlet, işletmelerin, ürün imal etmek ve verimliliği güvence altına almak için planda öngörülen harcamaları karşılaması zorunluluğundan hareket eder.

Fiyatlar sistemi, devlete, dengeli yönetimi güçlendirme, üretim giderlerinin kısıtlanmasını özendirme ve değişik türden gerekli metaların teslimini artırma olanağı verir. Sosyalist üretimin kesintisiz yükselmesi ve yetkinleşmesi, toptan fiyatların düşürülmesine zemin hazırlar, ki bu da perakende fiyatların düşürülmesine elverişli koşulları yaratır. "Emek üretkenliğinin yükselmesi ve üretim maliyet fiyatının düşmesi sayesinde, ekonomik olarak saptanan fiyatlarda sistemli bir düşme —diyor SBKP Programı—, fiyatlar politikasının, komünizmin

kuruluşu dönemindeki başlıca yönelimi işte budur.”*

4. KOLHOZLARDA DENGELİ YÖNETİM

Dengeli yönetimin, daha yukarda incelenen ilkeleri kolхозlarda da esas alınarak uygulanabilir. SBKP Programı, “dengeli yönetim ilkesi, her kolhoz ekonomisinde uygulanmalıdır”** diyor. Bununla birlikte, kolхозlarda dengeli yönetim, devlet işletmelerindeki biçimlerinden biraz farklı gibi görünmektedir, ki bu da kolhozcu-köoperatif mülkiyetin özelliklerinden gelmektedir.

Dengeli yönetim, kolektif ekonominin yıllık üretimi gibi, kolхозların *global üretiminin parasal* ifadelerle gösterilmesini gerektirir. Bu üretimin satışa çıkarılan önemli bir bölümü, kolхозun *meta üretimini* oluşturur. Meta üretiminin esas yığını, plan tarafından birkaç yıl için belirlenen başlıca sabit fiyatlarla devlete satılır.

Devletin, her tür ürün alım fiyatları, ülkenin bölgelerine göre, bu bölgelerin üretim koşulları hesaba katılarak saptanır. Örneğin, Ural bölgesinde tahılın alım fiyatı, Ukrayna’da bir kental tahılın üretimi için yapılan çalışma giderleri daha düşük olduğuna göre, Ukrayna bölgesindeki alım fiyatından daha yüksektir.

Kolhoza ait üretimin verimliliğini saptamak için, onun, bazı güçlükleri birlikte getiren maliyet fiyatını da belirlemek gerekir. Örneğin, kolхозlar, üretim araçlarının bir kısmını satınalmazlar (tohumluk ve hayvan yemleri gibi): onları kendi öz üretimleriyle karşılarlar; kolхозlarda emek yalnız parayla değil, aynı olarak da karşılanır. Kolhozcu üretimde maliyet fiyatının hesaplanmasındaki güçlük buradan gelmektedir. Bununla birlikte, emek normlarının ve malzemelerinin usçullaştırılması, kayıt ve muhasebe düzeninin iyi olması vb. dolayısıyla

* *Vers le communisme*, s. 574.

** *Ibid.*, s. 565.

la, sözkonusu güçlükler aşılabilir.

Günümüzde, kolhozcu üretim maliyet fiyatının hesaplanması şu şekilde yapılır: tohumluklar, hayvan yemleri ve yerinde elde edilen öteki maddeler, maliyet fiyatlarına göre, satın alınan maddeler ise cari fiyatlarla değerlendirilirler. Başlıca üretim fonlarının yıpranması (traktörler, otomobiller, tarım makineleri, vb.) sovhozlar için kabul edilen normlara göre hesaplanır. Kolhozcuların emeklerinin aynı olarak karşılanması da, para olarak hesaplanır. Ücretin dengeli yönetim yönteminin uygulanmasını kolaylaştırır.

Kolhoz büyük bir tarımsal işletmedir. Dededen kalma yöntemlerle yönetilemez. Günümüzde, kolhoz ekonomisi, bütün üretim harcamalarının sıkı bir parasal değerlendirilmesini ister. Kolhozlara düşen görev üretim maliyet fiyatının yeni bir indirimini elde etmektir. Bunun için, her şeyden önce emek üretkenliğini yükseltmek gerekir. Bu amacı hızla gerçekleştirmeye yarayan başlıca önlemler şunlardır: kimyasal uygulama içeren entansif tarım, sulama yüzeyinin genişletilmesi, tam mekanikleşme ve elektrikleşme. Entansif tarım, hayvansal ve tarımsal verimi, hızla artırma olanağı verir. Üretimin büyümesi ve kolhozcu üretiminde maliyet fiyatının düşürülmesi, tarımsal üretim için devlet tarafından sağlanan toptan ve perakende fiyatları düşürmenin zorunlu koşuludur.

Devletin alım fiyatları, ürünlerini devlete satan kolhozların, harcamalarını kapatacakları ve alım fiyatı ile maliyet fiyatı arasındaki farktan oluşan safi bir gelir (kazanç) elde edecekleri şekilde düzenlenir.

Kolhozun safi geliri, bütün üretim harcamaları, yani maliyet fiyatı düşüldükten sonra geride kalan global üretimin değer kısmıdır. Yapılan giderlerle gerçekleştirilen gelirlerin karşılaştırılması, şu ya da bu tarımsal

ürünler üretiminin ekonomik verimliliğini, kolhozun tüm ekonomik faaliyetinin sonucunu belirleme olanağı verir.

Kolhozun safi gelirinin bir bölümü de, *farklılık* rantını oluşturur. Gerçek şudur ki, toprak, tarımsal üretimin zorunlu koşuludur. Ama farklı topraklar, coğrafi konumları bakımından olduğu kadar verimlilik bakımından da birbirlerinden ayırdedilirler. Doğal verimliliği en iyi ve coğrafi bakımdan en iyi konumda olan topraklar, farklı kolхозlarda, emek üretkenliğinin daha yüksek, ya da üretim birimi başına düşen emek giderlerinin daha az olmasını belirlerler.

Bu nedenle, toprakları daha iyi işleten ya da topraklarının verimliliği orta olduğu halde ürünlerini sattıkları pazarlara daha yakın, dolayısıyla da ödeyecekleri taşıma giderleri daha az olan kolхозlar, nispeten daha kötü doğal koşullarda bulunan kolхозlara oranla ek bir safi gelir elde ederler. Safi gelirin bu bölümü *1 numaralı* farklılık rantını oluşturur. Ama kolхозlar için *2 numaralı* bir farklılık rantı oluşur. Bu rant, yeni bir teknik uygulayarak, ve yeni makineler, gübre kullanarak, tarım yöntemlerini yetkinleştirerek toprağı daha iyi kullanan ileri kolхозların kazancını oluşturan safi gelir bölümünü temsil eder. Bu durum, emek üretkenliğini artırır, üretim birimi başına düşen emek harcamalarını düşürür.

Farklılık rantının bir bölümü, kolхозlarda kalır. Öteki bölümü ise, fiyatlar sistemi ve gelir vergisi yolu ile devlet bütçesine aktarılır.

Kolхозlar, üretim birimi başına düşen üretim harcamalarını düşürmek için büyük olanaklara sahiptirler. Bu harcamaların büyümüş bir emek üretkenliği temeli üzerinde düşürülmesi, maliyet fiyatını düşürür, kolhozun safi gelirinin artmasına, kolхозcuların refahının yükselmesine neden olur.

SOSYALİST YENİDEN-ÜRETİM
ULUSAL GELİR, MALÎ SİSTEM VE
KREDİ SİSTEMİ

1. SOSYALİST YENİDEN-ÜRETİM

SOSYALİST YENİDEN-ÜRETİM NEDİR?

Yeniden-üretim denince, kesintisiz ve durmadan yenilenen üretim, bölüşüm ve tüketim süreci anlaşılır. Bu süreç içinde belirleyici rolü üretim oynar, çünkü ancak üretilen şey bölüşülebilir ve tüketilebilir.

Yeniden-üretim, basit ve genişletilmiş biçimlerde olur. Sosyalist rejimde, üretim ölçeklerini yıldan yıla büyüten kesintisiz ve devamlı bir genişleme, *genişletilmiş bir yeniden-üretim* vardır. Yeniden-üretim süreci, yalnızca maddî malların ve emek-gücünün sürekli yeniden-üretimi değil, aynı zamanda, üretim ilişkilerinin de yeniden-üretimi demektir.

Komünizmin büyük çapta kuruluşu döneminde, sos-

yalist üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi, sosyalist, toplumsal iki mülkiyet şeklinin büyümesini ve pekişmesini, devlet mülkiyeti ile kolhozcu-kooperatif mülkiyetin birbirine yaklaşmasını ve ilerde kaynaşmasını, onların derece derece bütün halkın tek bir komünist mülkiyetine dönüşmesini, elbirliğinin ve emekçilerin kardeşçe yardımlaşmasının yaygınlaşıp yetkinleşmesini, yetkinleştirilip geliştirilmesini, çalışma karşısında komünist tutumun gelişmesini, maddî malların bölüşümünde komünist biçimlerin kademe kademe gelişmesini sağlar.

Kapitalist yeniden-üretimin tersine, sosyalist yeniden-üretimin başlıca özelliği, soylu bir amaca, halkın gereksinmelerini karşılama amacına dönük olmasıdır. Kapitalist rejimde yeniden-üretimin amacı, bir avuç özel mülk sahibini zenginleştirmektir. Sosyalist yeniden-üretim, bütün toplumun yararına gelişir, ve bu da işletmelerle sanayi dalları arasındaki rekabet olanağını, fazla-üretim, bunalımlarıyla işsizliğin belirmesi olanağını dıştalar.

Sosyalist yeniden-üretimin ayırdedici özelliklerinden biri de üretimin durmadan yükselmesidir. SSCB'nin bütün varoluş dönemi boyunca, üretim sürekli olarak büyüdüğü halde, kapitalist dünyanın başta gelen ülkesi olan ABD'nin gelişmesi, yalnızca savaş-sonrasında dört bunalım olayı ile kesintiye uğramıştır.

Sosyalist yeniden-üretim, yöntemli bir yol izler. Bu, herhangi bir faaliyet dalında olduğu gibi, genel olarak toplumsal üretimde de, üretimin, önceden saptanan bir plana göre yapılması demektir.

Sosyalist yeniden-üretimin ayırdedici özelliklerinden biri de, üretimdeki yüksek gelişme temposudur. Sosyalist yeniden-üretim sırasında üretici güçler sürekli olarak büyür, komünizmin maddî ve teknik temeli yaratılır.

Toplumsal içerik bakımından yeniden-üretim, üretici güçlerle üretim ilişkilerinin yeniden-üretimidir; mad-

dî sonucu bakımından yeniden-üretim ise toplam toplumsal ürünün yaratılması sürecidir.

TOPLAM TOPLUMSAL ÜRÜN VE BİLEŞİMİ

Toplam toplumsal ürünü yaratmak ve bu temel üzerinde toplumsal zenginliği artırmak, sosyalist toplumsal yeniden-üretim sonucudur. *Toplumsal zenginlikten*, toplumun sahip olduğu bütün maddî malların toplamı anlaşılır. Bu maddî mallar, bugünkü kuşağın olduğu kadar, daha önceki kuşakların da üretim faaliyetlerinin bir sonucudur.

Toplam toplumsal ürün, toplum tarafından belirli bir dönem içinde, genel olarak da bir yılda (yıllık toplumsal ürün), elde edilen tüm maddî mallar kitlesini temsil eder. Toplam toplumsal ürün, maddî üretim alanındaki emekçilerle —sanayi, tarım, taşıma, ulaşım hizmetleri— ve üretim süreci devam ettiğine göre ticarî memurların (ambalaj, seçip ayırma, muhafaza, taşıma) eseridir.

Maddî üretimde harcanan emek dışında, sosyalist rejimde, emeğin bir bölümü de devlet yönetimi, kültür ve topluma yararlı işler, tıbbî yardım alanında harcanır. Bu alan emekçilerinin faaliyeti, doğrudan doğruya toplam toplumsal ürünün yaratılmasına girmez, ancak, bu faaliyet, toplumsal bakımdan yararlı ve topluma gereklidir, ve sözkonusu ürünün yaratılmasını kolaylaştırır.

Sosyalist toplumda, toplam toplumsal ürünün büyümesi, yöntemli ve sürekli olarak yapılır ve hızlı tempolarıyla kendini gösterir. 1961'den 1980'e kadarki 20 yıllık dönemde SSCB'nin toplam toplumsal ürünü, yaklaşık olarak 5 kat artacaktır.

Bu ilerlemenin sosyalist rejimdeki etkenleri nelerdir?

Toplam toplumsal ürün büyümesinin en önemli etkeni, *emek üretkenliğinin yükselmesidir*. Sosyalist rejimde, emek üretkenliğinin yükselmesi sayesinde, top-

lam toplumsal ürünün büyüme olanakları sınırsız hale gelmiştir.

Maddî üretimde çalışan gerçek insan sayısının artması da, toplam toplumsal ürünün büyüme etkenlerinden biridir.

Toplam toplumsal ürün, maddî doğal biçimiyle ve değer biçimiyle yeniden üretilir.

Doğal biçimiyle toplam toplumsal ürün, şunları içerir:

1) üretime ayrılan nesneler, ya da üretim araçları (makineler, hammaddeler, malzemeler, yakıt, vb.);

2) kişisel tüketim nesneleri (giysiler, ayakkabılar, besin maddeleri, barınaklar, ev eşyaları, vb.).

Üretime ayrılan nesneler, tüketilen üretim araçlarını yenilemekte ve üretimin daha sonraki genişletilmesinde kullanılır.

Kişisel tüketim nesneleri, emekçilerin bireysel gereksinimlerini karşılamak, devlet yedeklerini yaratmak ve üretimde bütünleşen emekçilere yeni tüketim maddeleri payları ayırmak amacıyla kullanılabilir.

Böylece, toplam toplumsal ürünü oluşturan nesnelerin aynı amaçla kullanılmasıyla, toplumsal üretim, başlıca iki gruba ayrılır: *Üretim araçlarının üretimi* (kesim I); *tüketim mallarının üretimi* (kesim II).

Değeri bakımından toplam toplumsal ürün üç kısma ayrılır: 1) tüketilen üretim araçları değeri, ki bu değer tamamlanan ürüne aktarılmıştır; 2) emekçilerin kişisel tüketimine ayrılan, yeni yaratılmış olan değer; 3) üretimi ve toplumsal tüketim fonunu büyütmeğe ayrılan yeni yaratılmış olan değer.

Bu kısımlardan herbiri, yeniden-üretim süreci içinde ayrı bir rolü yerine getirir. Birinci kısım, üretimde tüketilen araçları, yani eskiyip yıpranan binaları, tesisleri, makine-aracıları, aygıtları, tüketim hammaddelerini,

yakıtı, elektriği ve üretime ayrılan diğer maddeleri (değer olarak) karşılayan bir fon oluşturur.

Toplam toplumsal ürünün ikinci kısmı, emek-gücü harcamalarını, yani maddî üretimde çalışan emekçilerin tükettiği şeyi karşılayan bir fon oluşturur.

Toplam toplumsal ürünün üçüncü kısmı, artı-ürün değerini temsil eder; bu da üretken olmayan alanın bakım giderlerini karşılayan ve bir üretimi genişletme fonu yaratılmasını sağlayan fondur.

TOPLAM TOPLUMSAL ÜRÜNÜN GERÇEKLEŞME KOŞULLARI

Yıllık toplumsal ürün, I. ve II. kesimler arasında ve kesimlerden herbirinin kendi içinde yapılan değişimle, bir plana göre gerçekleşir.

Önce bütün *kesim I* işletmelerinde, ürünün nasıl gerçekleştiğini görelim.

Kesim I'de üretim sürecini devamlı yenilemek için orada harcanmış olan üretim araçlarının durmadan karşılanması zorunludur.

Bu işlem, bu kesim içindeki farklı iş dalları arasında yapılan değişim ile olur. Örneğin, demir ve kömür sanayii, metalurji sanayiine hammadde ve yakıt sağlar; metalurji sanayii; mekanik sanayie, karşılığında avadanlık olarak, metal sağlar, vb.. Kesim I'deki iş dalları, üretim sürecini devam ettirebilmek için kendilerine gerekli olan üretim araçlarını yöntemli olarak kendi aralarında değiştirirler. Böylece, kesim I'deki ürünün bir kısmı gerçekleşmiş olur.

Kesim I'deki ürünün diğer kısmı, kesim II'de tüketilen üretim araçlarının karşılanmasına ayrılmıştır. Ve ensonu, içinde artı-emeğin maddeleştiği üçüncü kısım ise, kesim I ve II'nin üretimini büyütmeğe gider.

Kesim II'de, kesim I'deki gibi, mamul ürünün bir kısmı, farklı iş dalları arasında iç değişim ile gerçekleş-

şir ve aynı kesimdeki iş dallarında çalışan emekçilerin kişisel tüketimine ayrılır. Öteki kısmı, kesim I emekçilerinin tüketimine ayrılır. Kesim II'deki üretimin belli bir kısmının, üretime yeni giren emekçilere gitmesi gerekir.

Kesim I ve II'ler arasında ürün değişimi, yöntemli olarak yapılır. Kesim I, kesim II'deki iş dallarına, tüketilen üretim araçlarını yenilemek ve üretimi büyütmek amacıyla, makine-aralar, makineler, yakıt, malzemeler, vb. sağlar. Kesim II, kesim I'e kesim I'deki emekçilerin kişisel gereksinmelerini karşılamak ve kendi tüketim fonlarını büyütmek için tüketicinin artmasını ve kesim I'deki bütün üretim dallarında yeni genişleme erimlerini ve bu kesimdeki emekçilerin yeni katkısını hesaba katarak tüketim maddeleri verir.

Böylece, doğal ve parasal biçimde sürekli bir hareket, toplam toplumsal ürünü oluşturan bütün öğelerin karşılıklı değişimi ortaya çıkmaktadır.

Genişletilmiş sosyalist yeniden-üretimi sürekli gerçekleştirmek için:

Birincisi, üretim araçlarından oluşan kesim I'in yıllık ürünü: a) toplam toplumsal ürünün yaratılması sırasında iki kesimde tüketilen üretim fonlarını doğal ve değer halinde tam olarak karşılamaya (yenilemeye); b) üretim fonlarını iki kesimde de büyüyen toplumsal gereksinmeler oranında artırmaya, yani üretimin çapını genişletmek için gerekli üretim araçları birikimini gerçekleştirmeye; c) toplumsal bakımdan gerekli üretim fonu stoklarını ve yedeklerini yaratmaya, doğal biçimi ve değeriyle yeterli olmalıdır.

İkincisi, tüketim nesneleri içeren kesim II'nin yıllık ürünü: a) önceden çalışan ya da işe yeni başlayan her iki kesimdeki emekçilere, "herkese emeğine göre" ilkesine uygun olarak tüketim maddeleri sağlamak; b) üret-

ken olmayan alanda (yönetim, öğretim, sağlık hizmetleri, vb) çalışan emekçilere, aynı ilkeye göre tüketim maddeleri sağlamak; c) toplumsal bakımdan gerekli tüketim maddeleri stoklarını ve yedeklerini yaratmak için, doğal biçimi ve değeriyle yeterli olmalıdır.

Genişletilmiş yeniden-üretimin sürekli sağlanabilmesi, ancak bu koşulların korunmasına bağlıdır.

ÜRETİM ARAÇLARI ÜRETİMİNİN ÖNCELİKLE GELİŞMESİ

Genişletilmiş sosyalist yeniden-üretimi gerçekleştirmede önemli ve kaçınılmaz bir koşul [da —ç.], üretim araçları-üretimini (kesim I) tüketim araçları üretimine (kesim II) oranla, öncelikle, yani hızlı geliştirmektir. Üretimi büyütmek için üretim araçları üretmek zorunludur, ve bu, yalnızca üretim sırasında tüketilen üretim araçlarını karşılamak için değil, tüm ulusal ekonomi dallarında üretim hacmini artırmak için de yeterli nicelikte olmalıdır.

Tüketim nesneleri üretimine oranla üretim araçları üretiminin öncelikle gelişmesi, der Lenin, genişletilmiş yeniden-üretimin ekonomik yasasıdır.

Bu yasa nedir?

Toplumda üretici güçlerin gelişmesi, teknik ilerleme, toplumsal üründe billurlaşan (geçmiş) emek payının yükselmesi ve canlı emek payının azalması birlikte gelir. Giderek, el emeğinin yerine mekanik iş alır, bu da emek üretkenliğinin artması, dolayısıyla üretim hacminin genişlemesi sonucunu verir. Üretim araçları üretiminin öncelikle gelişmesi, el emeğinin yerini mekanik işin almasına uygun düşer ve genel olarak sınaî makinecilik çerçevesinde teknik ilerleme ile kendini gösterir. Bu durum, hem sonuç, hem de teknik ilerlemenin koşulu gibi görünmektedir.

Teknik ilerleme üzerine kurulan genişletilmiş yeni-
den-üretim, üretim araçları üretiminin öncelikle büyü-
mesine sıkı sıkıya bağlıdır.

Kapitalizmdedekinin tersine olarak, sosyalist rejimde,
üretim araçları üretiminin öncelikle artması, yeni nite-
likli çizgiler, yeni bir önem kazanır. Bu artış, anarşik
ve çevrimsel (*cyclique*) bir biçimde değil, bilinçli ve yön-
temli olarak; kapitalistleri zenginleştirmek için değil,
tüm halkın refahının devamlı yükselmesini sağlamak için
gerçekleşir.

Sosyalizmin amacına, ancak üretim araçları üretimi-
ni öncelikle geliştirerek varılabilir. İnsanların tüketim
maddeleri gereksinmelerini karşılayan hafif sanayi, gı-
da sanayii ve tarım, ağır sanayi ve bu dallarda teknik
ilerlemenin sağlanması koşuluyla üretimlerini başarıyla
geliştirip genişletebilir. Örneğin, dokuma imalâtını artır-
mak için önce en büyük miktarda, verimli dokuma tez-
gâhları ve başka makineler üretmek gerekir.

Komünizmin geniş çapta kuruluşu döneminde ağır
sanayi, gittikçe insan gereksinmelerini karşılamak için
çalışır.

Ekonomik genişlemeyle ülkenin savunma gereksin-
melerini karşılayan ağır sanayi, tarım, hafif sanayi ve
gıda sanayii ile halkın gereksinmelerini karşılamaya ça-
lışan diğer dallara, geçmiştekinden çok daha önemli öl-
çüde üretim araçları sağlama yeteneğindedir. Böylece,
üretim araçları üretimindeki büyüme temposu ile tüke-
tim malları üretimindeki büyüme temposunu birbirine
yaklaştırmak mümkün olur.

Ama, bütün bunlar, üretim araçlarının öncelikle bü-
yümesi yasasının, artık geçerli olmadığı anlamına gel-
mez. Ağır sanayi, sosyalist ekonomide gelişmenin daima
temeli oldu ve olmakta devam ediyor. Üretici güçlerin
güçlü atılımı, teknik ilerleme, halkın refahının devamlı

yükselmesi, ancak sosyalist ekonominin gelişmesi temeli üzerinde sağlanabilir.

2. ULUSAL GELİR VE SOSYALİST REJİMDE ULUSAL GELİR DAĞILIMI

ULUSAL GELİR

Sosyalist rejimde *ulusal gelir*, tüketilen üretim araçlarının karşılanması sonrasından sonra geri kalan ve yeni olarak tüketilen emeği içeren toplam toplumsal ürün kısmıdır.

Maddî doğal biçimiyle ulusal gelir, bütün üretim araçları yığınıyla ülkede yeni olarak elde edilen tüketim maddelerinden oluşur. Ulusal gelir, birikimde, sosyalist üretimin büyütülmesinde, üretken olmayan diğer tüketim biçimlerinde kullanılır. Sosyalist rejimde, meta üretiminin varolması nedeniyle, ulusal gelirin, doğal biçimi dışında, bir de değer biçimi, parasal biçimi vardır; para ile ifade edilir ve ölçülür.

Sosyalist toplumda ulusal gelir, kapitalist toplumdaki ulusal gelirden tamamen ayrılır. Ekonomik bünyesiyle, ulusal geliri oluşturan kaynaklarıyla, bölüşüm ilkesi ve yararlanma niteliğiyle kapitalist toplumdaki ulusal gelirden farklıdır.

Kapitalist rejimde ulusal gelir, çalışan yığınların sömürülmesinden doğmaktadır; sömürücü sınıfların emrine gider, ve büyük bir kısmı kapitalistler ve büyük toprak sahipleri tarafından mülk edinilir; çok önemsiz bir kısmı da emekçilere ayrılır.

Sosyalist rejimde ulusal gelir, sömürden kurtulan emekçilerin eseridir; bütününü emekçilere aittir. Sosyalist rejimde ulusal gelirin durmadan ve hızla ilerlemesi için, gerekli bütün koşullar biraraya getirilmiştir.

1954-1963 arasında, SSCB'nin ulusal geliri 2,3 kat, yani nüfus başına %95 artmıştır. 1980'de ise SSCB'nin

ulusal geliri beş katına çıkarılacak, yaklaşık olarak 720-750 milyar rubleye yükselecektir.

Sosyalist rejimde *ulusal gelir*, her şeyden önce, *emek üretkenliğinin yükselmesiyle* büyür. Bilimin ve kültürün gelişmesi, insanların üretim içinde biriktirdikleri deneyim, sosyalist toplum emekçilerinin meslekî değer ve bilgi düzeyi, bu bakımdan büyük önem taşır.

SSCB'de, ulusal gelirin büyümesinde en büyük payı, emek üretkenliğinin ilerlemesi sağlar. Bu, ulusal gelirin oluşmasında kesin etkindir. Böylece, 1961-1980 arasında ulusal gelirin 9/10'dan daha fazla büyümesi, emek üretkenliğindeki yükselme sayesinde olacaktır. Emek üretkenliği yükseldikçe, toplam toplumsal ürünün fiziksel hacmi ve dolayısıyla da ulusal gelir yığını büyür.

Maddi üretim dallarında çalışan emekçi sayısının artması da, sosyalist toplumda ulusal gelirin büyümesinde önemli bir etkindir.

Aynı zamanda, bilim, halk sağlığı ve kültür alanında çalışan emekçilerin sayısı da sürekli olarak artmıştır. 20 yılda, yani 1961 ve 1980 arasında, SSCB emekçilerinin sayısı yaklaşık olarak %40 artacaktır.

İşsizlik kaldırıldığına ve işçilikten toplum gereksinmelerine uygun biçimde yöntemli yararlanma olanağı doğduğuna göre, sosyalist ulusal ekonomi sistemi, toplumun işçilik kaynaklarından en rasyonel şekilde yararlanmayı elde etmiş olmaktadır.

Ensonu, ulusal geliri geliştirme etkeni olarak, üretim araçlarının tutumlu kullanılması da söylenebilir. Üretim birimi başına düşen hammadde ile yakıt ve malzeme giderlerinden yapılan tasarruf, üretim aygıt ve alanından en etkili biçimde yararlanma, imal edilen ürün miktarını artırmak için ek kaynaklar yaratır ve dolayısıyla ulusal gelire tekabül eden bir büyümeye neden olur.

Sosyalist rejimde ulusal gelir dağılımı, genişletilmiş sosyalist yeniden-üretimi ve halkın gönencinin durmadan iyileşmesini sağlamak amacıyla, yöntemli olarak yapılır.

Ülke ekonomisinde yaratılan ulusal gelir, iki bölüm içerir. *Gerekli ürünü* temsil eden bir bölüm, maddî üretimde çalışan emekçiler arasında, harcadıkları emeğin nicelik ve niteliğine göre dağıtılır. Kendisi için gerekli ürün, devlet işletmelerinin işçi ve memurlarının aldıkları ücret biçimini ve kolhozcuların doğal [aynî] ve parasal gelirleri biçimini alır.

Ulusal gelirin öteki bölümü, *artı-ürün* ya da *toplum için üründür*, üretimin büyütülmesine, yedeklerin oluşmasına, toplumsal tüketim fonuna, toplumsal ve kültürel kurumların tesisine ve öteki toplumsal gereksinmelere ayrılır.

Kentte ve kırdaki sosyalist üretimin genişletilmesi planlarıyla uyumlu olarak, ve toplumsal gereksinimleri karşılama amacıyla, sosyalist devlet, özellikle devlet bütçesi kanalıyla ulusal gelirin yeniden-dağıtımını yapar. Üretken olmayan alanda çalışan halk grupları, gelirlerini, ulusal gelirin yeniden-dağıtılması faslından alırlar.

Sosyalist toplumun tüm ulusal geliri, tüketim ve birikim fonlarına bölünür.

Tüketim fonu, halkın besin, giysi, ayakkabı, ev ve süs eşyaları gereksinmeleriyle toplumsal gereksinmelerin karşılanmasına yarayan ulusal gelir bölümüdür. SSCB, yaklaşık olarak, ulusal gelirin %75'ini bu amaç için harcar.

Tüketim fonu, gerekli-emek tarafından yaratılan ürünler için, bu nedenle de bir bölümü toplumsal, kültürel düzen önlemleriyle öteki toplumsal gereksinmelere ayrılan artı-ürünün bir bölümüne mahsuben oluşur.

Sosyalist rejimde tüketim fonu, kendi kullanım biçimleri bakımından sırasıyla, emekçilerin gösterdikleri çabaya göre ödeme fonu ve toplumsal tüketim fonu olmak üzere ikiye bölünebilir. Toplumsal tüketim fonu, toplumsal ve kültürel, yani bilim, öğretim, sağlık, güzel sanatlar vb. alanındaki gereksinimleri karşılamak ve toplumsal güvenlik için (yardım ödeneği vb. adı ile kalabalık nüfuslu ailelerin annelerine ya da yalnızca annelere devlet tarafından yapılan yardım), idarî ve ulusal savunma harcamalarını karşılamak için (devlet aygıtının, silahlı kuvvetlerin vb. ayakta tutulması için) harcamır. Toplumsal tüketim fonunun, halkın gönencini yükseltmede büyük önemi vardır. Bugün, SSCB'de emekçi gereksinmelerinin giderek artan bir kısmı, toplumsal fonlar üzerinden alınarak karşılanır.

Birikim fonu, artı-ürün üzerinden alınarak oluşturulur. Maddi içeriği bakımından bu fon, özellikle kesim I içinde imal edilen ürünleri temsil eder. Ama, kesim II'nin ürününün belli bir bölümü de biriktirilir (üretim yedekleri, işe yeni başlayan emekçiler için tüketim maddeleri birikimi, vb.). Parasal terimlerle ifade edilen birikim fonu, özellikle devlet bütçesi, devlet işletmeleri, kolhozcu-kooperatiflerin birikim amaçlarına ayırdıkları kaynaklardan oluşur. Ulusal gelirin yaklaşık olarak $\frac{1}{4}$ 'ü, birikim fonu haline gelir.

Kullanım biçimleri bakımından birikim fonu, birisi üretimin genişletilmesinde, bir diğeri (okullar, hastaneler, dinlenme evleri gibi) toplumsal ve kültürel kurumların finansman ve yapımında; üçüncü kısmı da, yedek ya da sigorta fonunu oluşturmak üzere üç bölümde toplanabilir.

Toplam toplumsal ürünün ve ulusal gelirin dağılımı şematik olarak gösterilebilir [Bkz: s. 397]:

Sosyalist Toplumda Toplam Ürün

**Tüketilen Üretim Araçlarının
Yenilenmesi**

Milli Gelir

Birikim Fonu

Tüketim Fonu

**Üretimi
Genişletme
Fonu**

**Büyük Çapta
Sosyal ve
Kültürel
Tesis İnşa
Fonu**

**Toplumsal
Rezervler
ve
Sigorta
Fonu**

**Maddi Üretim
Emekçilerinin
Emeğe Göre
Ödeme Fonu**

**Bilim,
Öğretim,
Sağlık
ve
Sanat
Fonu**

**Sosyal
Güvenlik
Fonu**

**Devlet
Yönetimi
ve
Ülke
Savunması
Fonu**

Sosyalist rejimde üretimle tüketim, tüketimle birikim arasında uzlaşmaz bir çelişki söz konusu değildir. Sosyalist toplum, tüketim ve birikim bakımından, daha hızlı genişletilmiş yeniden-üretim temposu sağlamak ve sosyalist toplumun gereksinmelerinin tam karşılanması için gerekli koşulları biraraya getirecek biçimde düzenleme olanağından hareket eder.

Tüketim ile birikim arasındaki ilişki ve sosyalist rejim, ulusal ekonominin uyumlu, oranlı gelişme yasasına göre, sosyalist kuruluş amaçları doğrultusunda kurulur. Ama, tüketim ile birikim arasındaki oranlar kesin olarak dondurulamazlar, her belli dönem için somut olarak belirlenirler.

Sosyalist birikim, genel gönenci sürekli yükseltmek amacıyla artı-ürünün bir bölümünü sistemli şekilde üretimin genişletilmesine ayırarak, toplumsal zenginliğin, üretken ve üretken olmayan fonların devamlı artması sonucunu verir.

Sosyalist birikim, ulusal ekonomide sabit fonlar adı altında her yıl daha da artan miktarda yapılan yatırımlar aracılığı ile olur. Böylece, SSCB'de, birinci beş yıllık dönem için yapılan yatırımlar, yaklaşık 6,7 milyar ruble iken, beşinci beş yıllık plan için 67,2 milyar rubleye yükseldi. Yedi yıllık planla öngörülen yatırımlar, yaklaşık olarak 200 milyar rubleye yükselecektir.

3. SOSYALİST REJİMDE MALİ SİSTEM VE KREDİ SİSTEMİ

Sosyalist yeniden-üretimde mali sistem ve kredi sistemi önemli bir rol oynar. Toplumsal ürünün üretim, bölüşüm, değişim, birikim ve tüketiminde bu sistemin bütün kademelerinden yararlanılır. Toplumsal ürünün en önemli kısmı ulusal gelirin kullanımı ve bölüşümü, ma-

li kaynaklar ve kredi sayesinde sağlanır. Mali kaynaklar ve kredi sayesinde ki, sosyalist devlet, yedeklerin daha eksiksiz bir biçimde ortaya çıkmasına ve kullanıma hazır kaynaklardan tasarruf yapmaya katkıda bulunarak ekonomik faaliyeti etkiler.

DEVLET BÜTÇESİ

Ulusal gelirin maddi üretim içinde (sosyalist işletmelerde) yaratıldığını ve önemli bir bölümünün birikim fonuna aktarıldığını, yani üretimin yeniden genişletilmesi amacıyla kullanıldığını biliyoruz.

Ama eğer işletmeler, ulusal gelirin bu kısmını doğrudan doğruya kendi öz üretimlerinin genişletilmesi amaçlarıyla kullansalardı, ulusal ekonominin çeşitli işletme ve dallarının gelişmesinde doğru bir oran sağlamak olanaksız olurdu. Bu nedenle, sosyalist ekonomi, merkezî bir birikim fonu oluşturur ve bu fon yeni işletmelerin kurulması, faaliyet halindeki işletmelerin yenilenmesi ve büyütülmesi için finansman aracı olarak kullanılır.

Merkezî birikim fonu, sosyalist devletin maliye sisteminde kesin karar kademesi olan devlet bütçesi içinde toplanır. *Devlet bütçesi*, ülkenin temel maliye planıdır, ulusal gelirin önemli bir parçası, onun aracılığıyla, toplumsal gereksinimleri sağlama amacıyla toplanır ve kullanılır. Devlet bütçesi, ulusal ekonomi planıyla uyumlu olarak kurulmuştur.

Devlet bütçesini, gelirler bölümü ve giderler bölümü oluşturur.

Devlet bütçesinde *gelirler* bölümünü, sosyalist işletmelerden kaynaklanan girdiler oluşturur. Bunlar arasında, toplam iş hacmi üzerinden alınan vergiler, devlet işletmeleriyle iktisadî kuruluşların kazançları üzerinden alınan vergiler, kolhoz ve kooperatif ortaklıklarından alı-

nan gelir vergisi, orman geliri vb. sayılabilir. SSCB'nin sosyalist işletmeleri tarafından yapılan ödemeler, bütçe gelirlerinin 9/10'undan fazlasını oluşturur. Toplumsal sigortalar fonu da bütçe gelirleri arasında yer alır. Kuruluşlar ve devlet işletmeleri, ücretler oranında, önceden saptanan bir yüzde üzerinden buraya yatırırlar.

SSCB bütçesinin ayırdedici özelliklerinden biri de halktan gelen gelirler payının büyük olmayışıdır. Öyle ki, 1965 bütçesinde halk tarafından ödenen vergiler, bütçe gelirlerinin ancak %7,2'sini temsil edecektir.

Devlet bütçesinin giderler bölümü ise, ulusal ekonominin finansmanı içinde, toplumsal ve kültürel düzen önlemleri ile devlet yönetim organlarının ayakta tutulması ve ülke savunmasına ayrılan giderlerden ibarettir.

SSCB devlet bütçesinin dev kaynakları, ulusal ekonominin finansmanına, toplumsal ve kültürel düzen önlemlerine gider. Devlet aygıtının ayakta tutulmasına ayrılan bütçe kaynaklarının payı azdır.

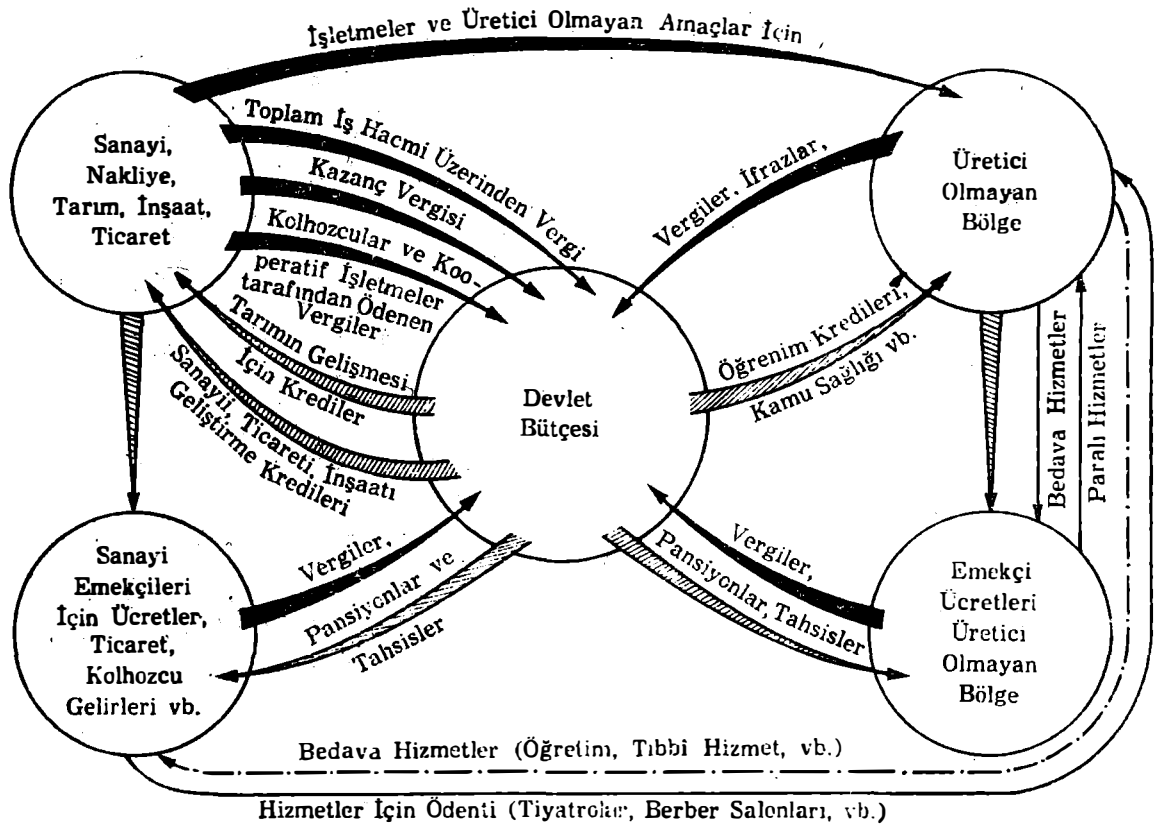
SSCB, yöntemli bir barış politikası uygular; bunun için de ülke savunmasına ayrılan giderler, bütçede ancak nispeten küçük bir payla temsil edilmektedir.

Sosyalist toplumda devlet bütçesi, bütün ulusal ekonominin sürekli atılımı sayesinde sistemli olarak büyür. SSCB bütçesi, daima giderlerin üstünde bir gelir fazlasıyla gerçekleştirilir.

SSCB yüksek sovyetinden kırsal sovyete kadar her sovyetler iktidarı organının özerk bir bütçesi vardır. Bu durum, devlet planlarının uygulanması sırasında her bölgenin özel çizgilerini gözönünde bulundurma olanağı verir. [Devlet bütçesi konusunda 401. sayfadaki şemaya bakınız.]

SOSYALİST REJİMDE KREDİ VE BANKALAR

Sosyalist rejimde kredi, geçici olarak kullanılabilen

parasal kaynakların devlet tarafından harekete geçirilmesi ve onların ulusal ekonminin gereksinmelerini karşılama doğrultusunda yöntemli olarak kullanılması şeklinde görünür.

Kredi, sosyalist işletmelerin kaynaklarının devrine (*rotation*) sıkı sıkıya bağlıdır. Bu devir sırasında, işletmelerin parasal kaynakları geçici olarak kullanılabilir. Çünkü, ürün satışından gelen girdilerin vadeleri ile üretim gereksinmeleri için yapılacak giderlerin vadeleri çakışmaz. İşletmeler ve ekonomik kuruluşlar, ürünler gerçekleştikçe, ancak belli bir zamanın sonunda kullanılacak olan parasal kaynakları bankadaki carî hesaplarında biriktirirler. Emekçi gelirlerinin büyümesi de, tasarruf sandıklarına yatırılmış kullanılabilir kaynaklar yaratır.

Bazı işletmeler ve ekonomik kuruluşlar kullanılabilir parasal kaynaklara sahip olurken, başkaları geçici olarak ek kaynaklar edinme gereksinmesi duyarlar. Bu ek parasal kaynaklar, işletmeler ve ekonomik kuruluşlar için, örneğin, mevsimlik hammadde stoku için, üretken rezervlerin oluşturulması için, üretimde gerekli giderler ve satışa hazır maddelerin taşınması için, vb. gereklidir.

Bankalar, ulusal ekonomide geçici bir süre için emre hazır bütün parasal kaynakları kendi hesaplarında toplarlar ve bu meblağlara mahsuben de gereksinme duyan işletmelere ve ekonomik kuruluşlara kredi verirler.

Kredi, kısa vadeli de olur, uzun vadeli de.

Kısa vadeli kredi, genel olarak bir yıla kadar varan bir süre için verilen kredidir. Devlet Bankası, kısa vadeli kredinin tek merkezidir. İşletmeler ve iktisadî kuruluşlar, bundan, ek dolaşım aracı olarak, geçici gereksinmelerini karşılamak üzere yararlanırlar.

Uzun vadeli kredi, özellikle büyük yapı işlerinin finansmanında kullanılır. SSCB'de, uzun vadeli kredi, bu-

gün, Büyük Yapı İşleri Finansman Bankası (SSCB "Stroybank") tarafından verilir. Uzun vadeli kredi, yatırımlar, hayvancılığın gelişmesi, bireysel konut yapımı, geniş çapta tüketim maddeleri üretiminin büyütülmesiyle, toplumsal yapıtların iyileştirilmesi vb. için verilir. Devlet işletmelerinin büyük yapı işlerini karşılamak üzere ayrılan krediler de, SSCB Devlet Bankası tarafından karşılanmaktadır. Devlet Bankası, kısa vadede karşılanacak yetenekte yatırım kredileri verir. Bunlar, yeni bir teknik uygulamaya ayrılan kredilerle halk için meta üretiminin örgütlenmesine ve genişletilmesine ayrılan kredilerdir. Devlet Bankası, yabancı devletlere, sosyalist ülkelere de, her şeyden önce karşılıklı çıkarlara elverişli koşullarla uzun vadeli krediler verir.

Kredi kurumları, açtıkları krediler için bir faiz alırlar; mevduat için de bir faiz öderler. Alınan faizlerle ödenen faizler arasındaki fark, bankanın, sosyalist toplumun net gelirinin bir bölümü olan kazancını oluşturur.

Sosyalist rejimde kredi, işletmeler aracılığı ile araçların rasyonel kullanımına, sosyalist üretimin ve verimliliğinin artmasına katkıda bulunur.

Sosyalist ekonomi dalları ve işletmeleri arasında geçici olarak kullanılabilir kaynakların yeniden dağıtılması, banka ve dağıtılan kredi sistemi kanalıyla olmaktadır.

SSCB'de *banka ve kredi* sistemini: (1) Devlet Bankası, (2) SSCB Büyük Yapı İşleri Finansman Bankası (SSCB Stroybank), (3) SSCB Dış Ticaret Bankası (Vneş-torgbank), ve (4) Devlet tasarruf sandıkları oluşturur.

Bu sistem içinde *Devlet Bankasının* önemli bir yeri vardır. Ülkenin kasa ayarlama ve işlemlerinin merkezi olma bakımından başlıca kısa vadeli kredi bankasıdır. Ekonomik kuruluşlarla yönetimler (*administrations*) arasındaki bütün hesaplaşmalar bütçe yatırımları ve halkla birlikte yönetimlerin ve kuruluşların hesaplaşmaları

burada gerçekleştirilir. Devlet Bankası tek emisyon merkezi olarak da kendini gösterir, emisyonu, para dolaşımının planlanmasını ve ayarlanmasını üstlenmiştir. Ensonu, bu banka, ülke dövizlerinin biricik merkezidir, uluslararası hesaplaşmaları yapar.

SSCB Devlet Bankası, dünyanın en büyük bankalarından biridir. Sayısız ödeme ve kredi işlemini gerçekleştiren 6.000'den çok kuruluşu (cumhuriyetlerdeki, bölgelerdeki, kentlerdeki, ilçelerdeki şube ve acentelerle, tahsil büroları) vardır.

SSCB Büyük Yapı İşleri Finansman Bankası (Stroybank), büyük işlerin finansmanını sağlar, ve bu amaçla kredi işletmelerine uzun vadeli kredi ve yapı işletmelerine kısa vadeli kredi verir; müşterilerle işletmeciler arasında aracılık eder.

Stroybank, Devlet Bankası gibi, yapı işleri planlarının uygulanmasını, kaynakların rasyonel kullanımını, girilen işlerde maliyet fiyatının düşürülmesini denetler.

Dış Ticaret Bankası (Vneştorgbank), SSCB dış ticareti konusunda krediler sağlar; değişim işlemlerini, metaların ithalât ve ihracatına ilişkin ödemeleri, hizmetleri, vb. gerçekleştirir. SSCB Vneştorgbank'ı bu faaliyetleriyle, Sovyetler Birliği'nin dışarıyla ticarî ilişkilerinin gelişmesini, metaların ithalât ve ihracatı alanında ülkenin ticaret ve sanayisinin genişletilmesini kolaylaştırır.

Bankalar dışında, *tasarruf sandıkları* da, kredi kurumları gibi görev yapar.

Devlet tasarruf sandıkları, halk, kolhozlar ve toplumsal kuruluşlar tarafından yatırılan mevduatı kabul eder. Bunlar, devlet istikrazlarına, kredi mektupları ve diğer kasa işlemlerine değgin işlemlerde de halka hizmet götürürler.

İşçilerin, memurların ve köylülerin tasarruf sandığında toplanan geçici olarak kullanılabilir parasal kay-

nakları, sosyalist kuruluşun finansmanında kullanılır. Tasarruf sandıkları, kaynaklarını kullandığı mudilere bir faiz vererek de hizmet eder.

Sosyalist toplumda, halkın maddî gönencinin durmadan yükselmesi, tasarruf sandıkları işlemlerinde önemli bir genişleme nedeni oldu. Örneğin, SSCB'de, 1940'ta 0,7 milyar rublelik mevduata karşılık, 1964 yılında halk tarafından gerçekleştirilen mevduatlar yaklaşık olarak 15,7 milyar rubleye yükselmiştir.

ONYEDİNCİ BÖLÜM

DÜNYA SOSYALİST SİSTEMİ

1. DÜNYA SOSYALİST SİSTEMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ

SSCB'de Büyük Sosyalist Ekim Devrimi, kapitalizmin rakipsiz egemenliğine son verdi.

İnsanlık tarihinde yeni bir dönem, kapitalizmin çöküş dönemi açılmıştır. Kapitalist ekonomi sistemi, biricik ve evrensel bir sistem olmaktan çıkmış ve buna paralel olarak da sosyalist ekonomi sistemi gelişmeye başlamıştır.

SSCB'de sosyalizmin doğuşu büyük bir uluslararası önem taşıdı ve tüm dünya devrimi üzerinde belirleyici bir etki gösterdi.

Bir dizi Avrupa ve Asya ülkesindeki sosyalist devrimler, Rusya'daki Büyük Sosyalist Ekim Devriminin bir

devamı oldu. Sosyalizmin bu ülkelerdeki zaferinde Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşındaki zaferi kesin bir önem taşır.

Sosyalist devrimlerin zaferi ve bazı ülkelerin kapitalist sistemden kopması, dünya sosyalist sisteminin doğuşuna ve gelişmesine olanak sağladı. *Dünya sosyalist sisteminin oluşması, çağımızda, toplumsal ilerlemenin başlıca göstergesi olmuştur.*

Dünya sosyalist sistemi, kapitalizmden kopan devletlerin basit bir toplamı değil, dünya sosyalist sistemi, *çıkar ve amaçlar özdeşliğinin birleştirdiği uluslararası sosyalist dayanışma ile birbirine sıkı sıkıya bağlı olan sosyalizm ve komünizm yolunda ilerleyen özgür ve egemen halkların toplumsal, iktisadî ve siyasal ortaklığıdır.*

Dünya sosyalist sistemine giren ülkeler, Avrupa ve Asya toprakları üzerinde yayılmakta, Küba halkı sosyalizmi başarıyla kurmakta ve birçok Afrika devleti ise kapitalist olmayan gelişme yoluna girmiş bulunmaktadır.

Dünya sosyalist sisteminin iktisadî temelini, üretim araçlarının devlet mülkiyeti ve kooperatif mülkiyet biçimlerindeki sosyalist, toplumsal mülkiyeti oluşturmaktadır. SSCB ile demokratik halk cumhuriyetlerinin çoğunda tamamen sosyalist mülkiyet egemendir. Bu sistemi benimseyen bütün ülkelerde sosyalist sistemin gelişmesi şu ortak hedefe dönüktür: halkın büyüyen maddî ve kültürel gereksinmelerinin daha eksiksiz karşılanması.

Dünya sosyalist sisteminin siyasal temeli, en başta işçi sınıfı ile birlikte, halk iktidarındır. Komünist partileri ve işçi partileri, bütün sosyalist ülkelerde kılavuzluk eden, yönetici bir güçtür.

Sosyalist ülkelerin ortak çıkarları vardır: emperyalist kampın komplolarına karşı, devrimci fetihlerin ve bağımsızlıkların savunulması.

*Dünya sosyalist sistemini, onun ideoloji birliği nite-
lendirir. Sosyalist ülkelerin ideolojisi marksizm-leninizm-
dir.*

Dünya sosyalist sisteminin ve dünya kapitalist siste-
minin evrimi tamamen karşıt yasalara göre gerçekleşir.
Dünya kapitalist sistemi, bu sistemi oluşturan devletler
arasında azgın bir savaşım içinde oluşup, zayıf ülkeler
güçlü ülkeler tarafından köleleştirilmiş bulunurken, dün-
ya sosyalist sisteminin oluşup gelişmesi, bütün sosyalist
ülkeler emekçilerinin hayatî çıkarlarına uygun olarak,
tam özgürlük halinde, egemenlik görünümünde ortaya
çıkılmaktadır.

Dünya kapitalist sistemi, devletler arasında çatışma-
lar doğuran eşitsiz iktisadî ve siyasal gelişme yasasına
tâbidir. Sosyalist dünya sistemi arasında işleyen ilişki-
leri bu sisteme giren bütün ülkelerin devamlı ve uyum-
lu, dolayısıyla da sosyalist dünya sisteminin genel atılı-
mını ve toptan güçlenmesini sağlayan ilişkileri ise tama-
men karşıt yasalar yönetir.

Kapitalist dünya ekonomisi yavaş gelişir, ekonomik
bunalımların sarsıntısı içindedir. Sosyalist ülkeler eko-
nomisi, ivmelendirilmiş ve devamlı gelişme temposu ile
ulusal ekonomide kesiksiz genel bir atılım ile nitelenir.
Bu ülkelerde halk iktidarı, kararlılığını tanıtladı. Bura-
da sosyalist üretim ilişkileri baskın bir rol oynamaktadır.

Eskiden geri kalmış olan birçok sosyalist ülke, kal-
kınmış devletler haline gelmiştir. Bunlar, olağanüstü bir
hızla ekonomik geriliklerini aşmışlar, modern bir sana-
yi yaratıp geliştirmişlerdir.

Sosyalist ülkelerin planlı ekonomisi kapitalist devlet-
lerin ekonomisinden daha hızlı gelişiyor.

1968'te, sosyalist ülkeler sanayi üretiminin global
hacmi, savaş-öncesi üretiminin global hacmini hemen he-
men sekiz kat aştı. Örneğin, SSCB'nin sanayi üretimi,

1963'te savaş-öncesine oranla 6,8 kat arttı; bu artış oranını Polonya'da 8,9; Çekoslovakya'da 4,6; Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde 3,8; Macaristan'da 5,4; Romanya'da 7,4; Bulgaristan'da 17; Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nde 11,1 kat olmuştur.

Sosyalist ülkeler, sosyalist kuruluşun şu en çetin sorununu başarıyla çözdüler ya da çözmek üzeredirler: bireysel küçük köylü ekonomisinden makineli sosyalist ve kooperatif büyük tarıma gönüllü geçiş. Öyle görünüyor ki, sosyalist üretim ilişkileri, işçilerin ve köylülerin kardeşçe ve sağlam elbirliği sayesinde yalnızca kentte değil, kırdan da bu geçişi sağlamış bulunmaktadır. Bugün, sosyalist kesim, sosyalist ülkeler buğday ekiminin %90'ından fazlasını elinde bulundurmaktadır.

Sosyalist ülkelerde yüksek ekonomik genişleme düzeyi, emekçi yığınların gönenç ve kültürel düzeyinin sürekli yükselmesini sağlar. Ulusal gelir orada hızlı tempolarla büyür ve bu gelirin $\frac{3}{4}$ 'ü, emekçilerin hızla artan gereksinmelerini karşılamaya yarar.

Dünya sosyalist sistemi, bugün, gelişmesinin yeni bir evresine girmiştir. Sovyetler Birliği, komünist toplumun büyük çapta kuruluşunu başarıyla gerçekleştirmekte, ivmeli tempolarla komünizmin maddî ve teknik temelini yaratmaktadır. Dünya sosyalist sisteminin öteki ülkeleri de, sosyalizmin temellerini atmakta ya da daha şimdiden ileri bir sosyalist toplumun kuruluş yoluna girmektedirler.

Dünya sosyalist sistemi, insan toplumunun *gelişmesinde kesin bir etken haline* gelmektedir. Çağımızda, dünyadaki gelişmenin temel içeriği, yönelimi ve esas özellikleri dünya sosyalist sistemi tarafından, toplumu sosyalizm ilkelerine göre dönüştürmek için emperyalizme karşı savaşılan güçler tarafından belirlenir.

Devrimci süreç içinde, sosyalist dünya sisteminin

başta gelen rolü, ilk olarak, işçi sınıfının, sosyalist ülkeler emekçilerinin, baskı ve sömürüden arınmış yeni bir toplum yaratmalarıyla ortaya çıkmıştır. Sosyalizmin ve komünizmin maddî ve teknik temelini yaratan sosyalist ülkeler, toplumsal faaliyet alanında, maddî üretim alanında, emperyalizme bir darbe indirmişlerdir. Kapitalist ülkelerin emekçileri, iktisadî kuruluş, halkın yaşam düzeyinin yükseltilmesi alanlarında ve demokrasinin gelişmesinde, sosyalist devletler tarafından elde edilen başarılarla yığınların geniş çapta devlet yönetimine katıldıklarını gördükleri zaman, emekçilerin gereksinmelerini yalnızca sosyalizm ve komünizmin karşılayabileceği anlamaktadırlar. Bütün bunlar, yığınların devrimci ruhunu yükseltmekte, yığınları toplumsal ve ulusal kurtuluş uğruna, kapitalist boyunduruğa karşı savaşıma aktif olarak katılmaya itmektedir.

İkincisi, emperyalistlerin saldırgan niyetlerini uygulamaya koyma yolunu kapatan bir güç olarak sosyalist devletlerin rolü gittikçe büyümektedir. Sovyetler Birliği'nin ve sosyalist ortaklığın tümünün gücü, saldırgan uluslararası güçlerin en büyüğünü felce uğrattırken, sömürge ülkelerin halkları emperyalizme ve iç gericiliğe karşı kolayca savaşım verebilmektedir. Kapitalist ülkelerde devrimci savaşımın başarılarıyla, bir yanda ulusal kurtuluş hareketi tarafından elde edilen zaferler ve öte yanda dünya sosyalist sisteminin büyüyen gücü arasında çok sıkı bir ilişki vardır.

Dünya sosyalist sisteminin oluşması, onun sıkı birliği ve kaynaşması, yeni bir uluslararası iktisadî ve siyasal ilişkiler tipini haber vermektedir.

2. DÜNYA SOSYALİST SİSTEMİ ÜLKELERİ ARASINDA EKONOMİK İLİŞKİLERİN TEMELİ, ELBİRLİĞİ VE YARDIMLAŞMA

YENİ TİP EKONOMİK VE POLİTİK İLİŞKİLER

Dünya sosyalist sistemini oluşturan en ileri ülkelerin politik, ekonomik ve ideolojik temelinin birliği, *ülkeler arasında*, tarihte eşi görülmedik *yeni tip ekonomik ve politik ilişkiler* doğurmuştur. Sosyalist ülkeler arasındaki bu ilişkiler, hukuk bakımından tam bir eşitliğe, toprak bütünlüğüne, ulusal bağımsızlık ve egemenliğe saygı, başkalarının iç işlerine karışmama ilkelerine dayanır. Bununla birlikte bu önemli ilkeler, sosyalist ülkeler arasında mevcut olan ilişkilerin ve onun esas çizgisini oluşturan kardeşçe yardımlaşma ilişkilerinin özünü zedeleyemez. Proleter enternasyonalizmi, ifadesini işte burada bulmaktadır.

“Proleter enternasyonalizmine dayalı dünya sosyalist sistemi birliğinin pekiştirilmesi, bu sistemi oluşturan bütün devletlerin sürekli başarılarının zorunlu koşulu-
dur.”*

Daha 1913'te Lenin şöyle yazıyordu: “Eski dünyanın, uluslara baskı dünyasının, ulusal kavganın ve ulusal içine kapanıklığın (*isolation*) karşısına işçiler yeni bir dünya koyuyorlar; bütün ulusların tüm çalışan sınıflarının birliği dünyasını, içinde insanın insana en küçük ölçüde baskısına ve hiçbir ayrıcalığa yer olmayan bir dünyayı koyuyorlar.”** Sosyalist dünya sistemi, emekçilerin birlik oldukları ve sosyalist ülkelerin kardeşçe yardımlaştığı bir dünyadır.

Küçük olsun büyük olsun, her sosyalist ülkenin öteki sosyalist devletlerle en geniş ve en çeşitli bir elbirli-

* *Vers le communisme*, s. 499.

** Lenin, *Yapıtlar*, 4. Rusça baskı, c. 19, s. 72.

ğine daima gereksinmesi vardır. Oysa, dünyanın iki sisteme bölündüğü günümüzde, sosyalist ülkelerin kendi varlığı, başarılı ilerlemeleri ancak sosyalist kamp, ya da aynı şey demek olan dünya sosyalist ülkeler topluluğu mevcut olduğu ve bu topluluğun ekonomik gücüne ve politik birliğine dayandığı için mümkündür.

Sosyalist ülkelerin çok çeşitli kardeşçe elbirliği, her ülkenin üretici güçlerini daha hızlı geliştirmek ve genel olarak sosyalist kampın ekonomik gücünü güçlendirmek için dünya sosyalist sisteminden azamî yararlanma olanağı sağlar.

Yeni tip ekonomik ve politik ilişkilerin kurulması, sağlam toplumsal, ekonomik ve ideolojik temellere dayalı bir olgudur. Bu ilişkiler, sosyalist rejimin kendi yapısından, yani sosyalist üretim ilişkilerinin egemenliğinden ileri gelmektedir. Sosyalist ülkeler arası ilişkilerde hiçbir ekonomik genişleme, egemenlik ve bağımlılık amacı güdülmez. Dünya sosyalist sisteminin bünyesinde, devletler arasındaki ekonomik bağlar ve ilişkiler, sosyalizmin ekonomik yasalarına göre, emekçilerin gönencini sağlamak için, ileri bir tekniğe dayalı üretimin devamlı genişletilmesi doğrultusunda yürütülür.

ULUSLARARASI SOSYALİST İŞBÖLÜMÜ

Sosyalist ülkelerde ekonomik elbirliğinin gelişip güçlenmesi, uluslararası sosyalist işbölümü temeli üzerinde olur. Sosyalist ülkeler arasındaki işbölümü, kapitalist dünya sistemindeki işbölümünden tamamen farklıdır. Uluslararası kapitalist işbölümü, anarşik şekilde, azgın rekabet savaşımı ve kâr yarışı içinde yapılır. Uluslararası sosyalist işbölümü, ulusal ekonominin uyumlu, oranlı gelişme yasası temeli üzerinde yöntemli bir biçimde gerçekleşir.

Büyük ve küçük uluslar arasında karşılıklı çıkara

ve hakların eşitliğine dayalı elbirliği koşullarını ilk yaratan, sosyalizm olmuştur. Dünya sosyalist sisteminde devletlerin ekonomik bağımsızlığı sağlamlaştırılmış bulunuyor. Birbirlerini uyumlu olarak tamamlayan sosyalist ülkelerin üretici güçlerini genişliğine geliştirmek için güçlerden ve kaynaklardan tasarruf etme olanakları var. Her ülke, yalnızca kendi öz kaynaklarından değil, karşılıklı olarak, ortaklığın öteki ülkelerinin kaynaklarından da yararlanabilir. Dünya sosyalist sisteminin, ekonomiyi hızla ilerletmek ve kendi halklarının yaşam düzeyini yükseltmek amacıyla, olanaklardan daha rasyonel yararlanma olanağı buradan kaynaklanır.

Uluslararası sosyalist işbölümü, her ülkeye, koşulları —doğal ve maddî kaynakları, üretim temeli, işçiler, mühendisler ve teknisyenler, üretimin gelişme düzeyi, vb.— daha elverişli olan gelişme için toplumsal üretim dallarına sürekli ilgi gösterme olanağı verir.

Uluslararası sosyalist işbölümü, her ülkenin ekonomik genişleme hedefleriyle tüm sosyalist dünya sisteminin gelişmesinin uluslararası görevlerini uyumlu biçimde bağdaştırır.

Uluslararası sosyalist işbölümü, sosyalist ülkelerde üretimde elbirliği ve uzmanlaşma demektir. Dünya sosyalist sisteminin bünyesi içinde *üretimde uzmanlaşma*, asgarî iş giderleriyle bu giderlere tekabül eden ürünleri teslim etme olanağına sahip olan ülkelerde belli üretim dallarının öncelikle gelişmesi anlamına gelir. *Üretimde elbirliği*, herhangi bir ürünün imali sırasında, azamî sonucu almak amacıyla birbirini tamamlayan üretimlerin karşılıklı ilişkisi olarak ortaya çıkar.

Üretimde uzmanlaşma ve elbirliği her ülkenin özgül çıkarlarıyla bütün sosyalist ülkelerin ortak çıkarlarını gözönünde tutar. Sosyalist ülkelerin bütün üretim olanaklarını daha iyi kullanmayı, büyük çapta yığınsal seri

üretimi örgütlemeyi, giderleri azaltmayı, üretim kalitesini iyileştirmeyi, üretimde uzmanlaşma ve elbirliğini sağlar.

Ekonomik elbirliği ve üretimde yüksek uzmanlaşma sırasında farklı sosyalist ülkelerin sınaî çehresi ortaya çıkar, sosyalist devletlerin ekonomi sistemi içinde onların yerleri belirlenir.

Böylece, Polonya, ileri makinecilik, kömüre dayalı sanayi ve kimyasal ürünlerle demirli olmayan madenler ülkesi haline gelmiş; Çekoslovakya, mekanik ve enerjetik dev kuruluşlarını ve bazı hafif sanayi dallarını geliştirmede önde gitmiştir. Demokratik Alman Cumhuriyeti, dev enerjetik donatımların kuruluşunda, duyarlı mekanik ve optik araçlar yapımında ve kimyasal ürünlerin imalinde uzmanlaşmaktadır. Romanya'da, petrol işleme ve petrol sanayii donatımlarının imali, büyük bir gelişme gösteriyor.

Sosyalist ülkelerin çoğunluğu, belirli bir tip ürün üzerinde uzmanlaşırken, uçsuz bucaksız bir ülkeye, çeşitli doğal kaynaklara ve çok kalabalık bir nüfusa sahip olan SSCB, ulusal ekonominin bütün temel dallarını geliştiriyor. Bununla birlikte, SSCB'nin uluslararası sosyalist işbölümüne geniş ölçüde katılması, dünya sosyalist sistemi içinde uzmanlaşmanın ve üretimde elbirliğinin gelişmesi için en elverişli koşulları yaratmaktadır.

Uluslararası işbölümü, dünya kapitalist sistemi içinde, bir yandan gelişmiş emperyalist devletlerle geri kalmış tarımcı devletlerin oluşmasına neden olurken, öte yandan, dünya sosyalist sistemi içinde, üretimin rasyonel ve düzenli dağılımı sonucunu vermektedir.

Uluslararası sosyalist işbölümü, *dünya sosyalist sistemini oluşturan ülkelerin ekonomik gelişme düzeylerinin eşitleşmesini de kolaylaştırmaktadır:*

Birincisi, nüfus başına hesaplanan başlıca sanayi ve

tarım maddeleri üretimi gittikçe eşitlemiştir;

İkinci olarak, üretimin teknik donatım derecesi, emekçilerin kültürel ve teknik düzey farkları giderilmiş, dolayısıyla da toplumsal emek üretkenliği düzeyleri arasındaki farklar ortadan kalkmıştır;

Üçüncü olarak, emekçilerin düzeylerinin birbirine yaklaştırılması ve eşitleştirilmesi sözkonusudur.

3. EKONOMİK ELBİRLİĞİ ŞEKİLLERİ

Sosyalist ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler, uluslararası sosyalist işbölümü süreci içinde faaliyet değişimi biçimine bürünürler.

Sosyalist dünya sisteminde ülkelerin ekonomik elbirliğinin başlıca şekilleri şunlardır: ulusal ekonomi planlarının koordinasyonu, dış ticaret, kredi verme, bilimsel ve teknik yardım, ekonomik kuruluş alanında deneyim alışverişi, kadroların oluşturulmasına dayanan yardım (*concours*).

ULUSAL EKONOMİ PLANLARININ KOORDİNASYONU

Uluslararası sosyalist işbölümü, sosyalist devletler üretiminde uzmanlaşma ve elbirliği, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin bir planla düzenlenmesi demektir. Sosyalist kamp ülkelerinin ekonomik elbirliği, ulusal ekonominin uyumlu, oranla gelişme yasasına uygun olarak, *ulusal ekonomi planlarının koordinasyonu ile gelişir.*

Her ülke, ekonomisini planlarken, diğer sosyalist ülkelerin ulusal ekonomisinin gelişim planını da gözönünde tutar. Bu durum, sosyalist ülkeler arasında her türlü ekonomik elbirliği için, her devletin ve bütün sosyalist dünya sistemi ekonomisinin ilerlemesi için sağlam bir temel yaratır.

Ulusal ekonomi planlarının koordinasyonu, sosyalist

lkelere, yalnızca kendi ülkeleri içinde değil, ülkeler arasında da, üretim koşulları arasında doğru oranlar kurma olanağı verir. Bu rasyonel oranlar, kardeşçe bir anlaşmadan hareketle, sosyalist devletler arasında yapılan, hukuk bakımından eşit ve karşılıklı çıkarlara dayalı antlaşmalarla kurulur.

Ekonomik planların koordinasyonu sırasında, karşılıklı çıkarlar, üretim olanakları, her ülke ekonomisinin ve nüfusunun gereksinmeleri, ekonomik faaliyetindeki atılımı, bağımsızlığın pekiştirilmesi, emekçilerin maddi ve kültürel düzeyinin iyileştirilmesi dikkate alınır.

Sosyalist lkeler, sanayi ve ulaşım işletmelerini birlikte kurup irtibat şebekelerini vb. düzenlerler. Günümüzde, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Demokratik Alman Cumhuriyeti, SSCB'nin batı bölgeleri ve Romanya şebekelerini biraraya getiren "Mir" irtibat şebekesi bu tarzda görev yapar. SSCB tarafından elde edilen petrol taşıyan "Brujba" boru hattı, SSCB'nin, Polonya'nın Çekoslovakya'nın, Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Macaristan'ın çabaları sayesinde kurulmuştur.

Sosyalist ülkelerin yöntemli ekonomik elbirliğini örgütlemek için, 1949 yılında, Ekonomik Yardımlaşma Konseyi kuruldu, ki burada bütün üyeler kesenkes eşit haklara sahiptirler. Sosyalist ülkelerin hükümetler arası ekonomik organizması olan Ekonomik Yardımlaşma Konseyine, ekonomik ve teknik deneyim alışverişini sağlamak, hammaddeler, besin ürünleri, makineler, donatımlar konusunda karşılıklı yardımda gelişme koordinasyonunu, kendi aralarında emeğin rasyonel bölünmesi temeli üzerinde gerçekleştirmek görevleri verilmiştir.

Sosyalist ülkelerde ekonomik gelişmenin sistemli koordinasyonunu, sosyalizmin kendi yapısı zorunlu kılmıştır; bu koordinasyon, dünya sosyalist sistemine dahil ülkeler emekçilerinin hayatı çıkarlarına da uygun düşer.

Sosyalist ülkeler, geniş çapta *ticaret* yaparlar. Bu ticaret önceden hazırlanan bir plana göre yürütülür. Burada, anarşi ve rekabete, başıboş fiyat dalgalanmalarıyla eşdeğer olmayan değişimlere, sömürüye, bir kısım ülkelerin diğer ülkeleri yağma ve talan etmelerine yer yoktur.

Sosyalist ülkeler arasında dış ticaret, her ülkenin ekonomik çıkarlarına yanıt veren, karşılıklı olarak elverişli koşullar temeli üzerinde yapılır. Ticaret, hakkaniyetli ve sağlam fiyatlarla, dünya fiyatları da hesaba katılarak uzun ya da kısa bir süre için serbestçe yapılan bir anlaşmaya göre yürütülür. Kardeşçe elbirliği ve yardım — sosyalist dünya pazarında, sosyalist ülkeler arasındaki dış ticareti niteleyen şey işte budur.

Sosyalist dünya pazarında, metaların pazarlanmasında herhangi bir güçlük olmaz. Hacmi, bütün sosyalist ülke emekçilerinin maddî ve kültürel yaşam düzeylerinin iyileştirilmesi, ve üretimin kesintisiz büyümesi nedeniyle durmadan yükselir.

Sosyalist ülkeler arasında ticarî ilişkiler, metaların karşılıklı teslimi için uzun vadeli anlaşmalar üzerinde sürdürülür.

Sosyalist ülkeler ekonomisinin sürekli ilerlemesi, onların ithalât ve ihracatlarının yapısında bir değişikliğe neden olur. Savaştan önce, bütün sosyalist ülkeler, Çekoslovakya ve Demokratik Alman Cumhuriyeti hariç, hammaddelerle besin ürünleri ihraç ediyorlardı. Bugün durum değişmiştir. Örneğin, Bulgaristan, savaştan önce özellikle tarımsal ürünler ihraç ederken, 1960'tan bu yana ihracat maddeleri arasında, sanayi maddeleri başta gelmektedir.

Sosyalist ülkelerde ekonomik elbirliği ve yardımlaşmanın önemli bir şekli de *kredi vermeden ibarettir*. SS-CB, sosyalizmi kurarken, ancak kendi kaynaklarına bel bağlamakla yetinebilirken, sosyalist ülkeler, bugün, bu sorunu çok farklı koşullarda çözümlüyorlar. Bunlar, Sovyetler Birliği'nin çıkardan uzak, kardeşçe yardımından, öteki sosyalist ülkelerin yardımlaşma ve elbirliğinden yararlanıyorlar.

Örneğin, Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşından sonra, sosyalist ülkelere, 8 milyar rubleyi aşan kredi ve borçlar ile azamî kolaylıklar taşıyan krediler verdi. Kapitalist ülkeler, verdikleri krediler için çok yüksek bir faiz yüzdesi (yılda %3,5-%6) aldıkları, bütün kredilerin verilmesi bir dizi ekonomik ve politik koşula bağlandığı halde, sosyalist ortaklık ülkelerinde verilen krediler, her zamanki gibi, yıllık %1-2 faizle belirlendi.

Bazı durumlarda, kredi genel olarak faizsiz olmuştur. Anlaşmalar kredinin kullanılması konusunda da asla ekonomik ya da politik koşul içermemiştir. Krediler genellikle, belli bir ülkenin ticaretinde geleneksel olan metaların teslimiyle ödenmiştir.

BİLİMSEL VE TEKNİK ALANDA ELBİRLİĞİ

Kapitalist dünyada egemen olan ilke, "insan, insanın kurdudur" ilkesidir. Rakip firmalar, çeşitli kapitalist devlet kumpanyaları, bilginler tarafından yapılan buluşları ve teknik yetkinleşmenin sırrını titizlikle saklamaya çalışırlar. Şantaj ve cinayet de dahil olmak üzere, bütün yöntemlere başvuran bu şirketler, rakiplerinin sırlarını, dışavurmaya çaba gösterirler.

Kapitalizmin tersine, sosyalist dünya sistemi ülkeleri arasında bilimsel, teknik ve seçkin üreticilerin deneyi-

mine ilişkin uygulamaların alışverişi daima daha yaygın bir gelişme göstermektedir. Dostlar arasında sır olmaz. Sosyalist ülkelerin bilginleri, bilim ve tekniğin en önemli sorunlarını sıkı bir elbirliği ile çözümlemektedirler.

Bilimsel ve teknik elbirliği, teknik projelerin hazırlanması konusunda dokümantasyon alışverişi ile, jeolojik maden araştırma ve deneme çalışmalarını yerleştirmeye yönelik yardım ile, ve kadroların oluşmasına ve yetkinleşmesine dayanan yardım (*concours*) biçiminde, deneyim alışverişi ile gerçekleşir.

Sosyalist ülkeler arasında bilimsel ve teknik elbirliğinin örgütlenmesi alanında Sovyetler Birliği'ne kesin bir rol düşmüştür. 1948-1960 dönemi boyunca, SSCB, öteki sosyalist ülkelere, çok çeşitli 29.000 teknik doküman koleksiyonu aktardı. Bütün bu dokümanlar, yürürlükteki anlaşmalara uygun olarak ve karşılıksız olarak verilmiştir.

Diğer sosyalist ülkelerin uygulamaları da SSCB ulusal ekonomisi içinde daima daha geniş uygulama alanları bulmuştur. Öyle ki, 1948-1960'ta Sovyetler Birliği'nin bu ülkelere aldıkları, en değişik bilimsel ve teknik dokümanların sayısı 7.000'den fazladır.

Bilimsel ve teknik elbirliği, her sosyalist ülkenin, öteki sosyalist ülkelerde daha önce çözümlenen bilimsel ve teknik sorunları aydınlatmak için zamanını, kaynaklarını ve enerjisini kaybetmemesi sonucunu verir.

Bilimsel ve teknik elbirliği, kadroların oluşmasına dayanması bakımından da önem taşır. Sovyetler Birliği'nin, Çekoslovakya'nın, Polonya ve öteki ülkelerin yüksek öğrenim kurumları, kardeş ülkeler gençlerine, sistemli olarak geniş kontenjanlar ayırırlar.

Ekonomik elbirliğinin başarıları ve sosyalist kampın büyüyen gücü, kapitalizm ile ekonomik yarışmada sosyalizmin zaferinin güvencesidir.

4. BARIŞ İÇİNDE BİRARADA YAŞAMA VE İKİ DÜNYA SİSTEMİNİN EKONOMİK YARIŞMASI

BARIŞ İÇİNDE BİRARADA YAŞAMA NE DEMEKTİR?

Barış içinde birarada yaşama sorunu ile sosyalizmle kapitalizmin ekonomik yarışması, teorik plana, sosyalist devrimin bütün dünya ülkelerinde aynı zamanda başarılamayacağı teorisinden hareket eden Lenin tarafından oturtulmuştur. Bu nedenle, azçok uzun bir zaman dönemi içinde bir ya da bir grup sosyalist ülke, kapitalist rejimdeki ülkeler varlıklarını sürdürüp giderken gelişir.

Biri sosyalizm, öteki de kapitalizm olan iki sistemin varlığı *bunlar arasında barış içinde birarada yaşamayı* zorunlu kılmıştır.

Barış içinde birarada yaşama, sınıf savaşımından vazgeçmek demek değildir. Toplumsal rejimleri farklı devletlerin birarada varlığı, *sosyalizm ile kapitalizm arasında bir sınıf savaşımı* şeklindedir. Barış içinde birarada yaşama, sosyalist ve kapitalist iki ideolojinin uzlaşması demek değildir. Tersine, barış içinde birarada yaşama, işçi sınıfı ile onun partisinin, sosyalist ve komünist fikirlerin zaferi uğruna savaşımını güçlendirmeyi gerekli kılar.

Kapitalist rejim, sovyetlerden, sosyalist ülkeler emekçilerinden hoşlanmaz. Sosyalist rejim de, kapitalist ülkelerin yönetici çevrelerinden hoşlanmaz. Şu ya da bu yönetim tarzını kurmak, bir devletin halkına düşer. Karşıt iki ekonomik ve toplumsal sistem arasındaki ilişkiler de barış içinde birarada yaşama ilkesine dayanmalıdır.

Çağımızda, A ve H bombaları gibi bir kitle imha silahının varolmasına karşın, savaş, halkların yaşamından söküp atılmalıdır. Bunun için de tek bir yol kalıyor, bu da sosyalizm ile kapitalizmin barış içinde birarada yaşa-

ması ve barış içinde ekonomik yarışmasıdır. Bugün, barış içinde birarada yaşama ilkesinin tanınması ve eksiksiz uygulanması, barışı ve halkların güvenliğini korumanın ve pekiştirmenin en önemli koşuludur.

“Sosyalist ve kapitalist devletlerin *barış içinde birarada yaşaması*, diyor SBKP Programı, insan toplumunun geliştirilmesinde *nesnel bir zorunluluktur. Savaş, uluslararası uyuşmazlıkları çözümleyecek bir araç olamaz ve olmamalıdır.* Ya barış içinde birarada yaşama ya da korkunç bir savaş, işte tarihin getirdiği seçenek.”*

Barış içinde birarada yaşama ne demektir?

En basit ifadesiyle, barış içinde birarada yaşama, devletler arasında anlaşmazlık konusu olan sorunları hale-yola koyma aracı olarak savaşı reddetmek, uzlaşmazlıkları görüşme yolu ile çözümlemek için ortaya çıkmaktadır. Ama burada, barış içinde birarada yaşama fikriyle yetinilmez. Saldırmazlığın dışında, her ne baha ne ve her ne şekilde olursa olsun, barış içinde birarada yaşama, bütün devletleri, başkalarının toprak bütünlüğüne de, egemenliğine de saygılı davranmaya zorunlu kılar. Barış içinde birarada yaşama, öteki ülkelerin siyasal rejimlerini, ya da yaşama tarzını, her ne nedenle olursa olsun, değiştirmek amacıyla içişlerine karışmayı reddetmek, her halkın kendi ülkesinin gelişmesine ilişkin sorunları, tam bir bağımsızlık içinde çözümleme hakkını tanıma anlamına gelir.

Barış içinde birarada yaşama, karşılıklı çıkarlara saygılı olan devletler arasında, karşılıklı anlayış ve güveni, hukuk eşitliğini gerektirir. Ülkeler arasında ekonomik ve politik ilişkilerin karşılıklı avantaj ve tarafların mutlak eşitliği üzerine kurulmuş olmasını öngörür.

Sovyetler Birliği, toplumsal sistemleri farklı devlet-

* *Vers le communisme*, s. 530.

lerle barış içinde birarada yaşama politikasını savunmaktadır ve savunmaya devam edecektir.

Barış politikası sosyalizmin kendi özünden gelir, ve yalnız sosyalist ülkeler halklarının çıkarlarına değil, bütün dünya halklarının çıkarlarına yanıt verir.

Barış uğruna tutarlı savaşım, marksist-leninist partiler tarafından, yalnız termonükleer savaşın alevleri arasında halkların yokolmasına engel olmaktan ibaret olan kendi tarihsel görevleri olarak değil, sosyalizmin ve komünizmin kuruluşunun, kapitalist ülkelerdeki proletaryanın devrimci savaşımının ve emperyalist ülkeler tarafından ezilen halkların kurtuluş hareketinin atılımının en önemli koşulu olarak da hesaba katılır.

Güncel dünya durumunu, barışı kurtarma ve güçlendirme uğruna, uluslararası elbirliği ve uluslararası gerginliğin giderilmesi uğruna savaşım veren güçlerin, militarizmin güçlerine, saldırı ve savaş güçlerine çok üstün olmaları olgusu nitelendirir.

Başta Sovyetler Birliği olmak üzere kudretli sosyalist kamp, barış nöbeti tutmaktadır. İnsanlığın üçte-birinden fazlasını oluşturan sosyalist ülkelerin yanı sıra, bir savaşın patlamasında hiçbir çıkarı bulunmayan ve sosyalist olmayan bir grup önemli ülke, barıştan yana saf tutmuştur. Askerî emperyalist bloklara katılma tehlikesinden kendini korumak isteyen tarafsız ülkelerin sayıları da günden güne artmaktadır.

Bugün, halklar, savaş ve barış sorununun çözümünü gittikçe artan bir enerjiyle ele almaktadırlar. Halk yığınlarının anti-militarist hareketi, barış uğruna savaşında son derece önemli bir etkidir. Uluslararası işçi sınıfı, barış uğruna savaşımı örgütleyen büyük gücü oluşturmaktadır.

"Dünya savaşı, güçlü sosyalist kampın, sosyalist olmayan, barışa bağlı devletlerin, uluslararası işçi sınıfı-

nın ve barış davasını savunan bütün güçlerin ortak çabalarıyla **önlenebilir**. Sosyalizm güçlerinin emperyalizm güçleri üzerinde, barış güçlerinin savaş güçleri üzerinde gittikçe artan üstünlüğü, yeryüzünde sosyalizmin tam zaferinden önce ve kapitalizmin dünyanın bir bölümünde hâlâ yaşayıp gitmesine karşın, dünya savaşımı, toplum yaşamından gerçekten kovma olanağı vermektedir.”*

Savaşı önleme olanağı kendiliğinden gelmez. Bunun için, barış uğruna bütün gücüyle savaşan, barışa bağlı, barış düşmanlarının entrikalarına karşı uyanık olan unsurlar ister. Savaşı önleme olanağı, genellikle, sosyalist ülkelerin politikasına, onların savunma yeteneğine, barış içinde birarada yaşama leninist ilkesinin uygulanmasına bağlıdır.

Kuşkusuz bu durum, emperyalizmin saldırgan niteliğini değiştirmez. Ama eğer yeni bir dünya savaşı başlatırsa, kendi ölüm fermanını kendisi imzalamış olacaktır. Halklar, artık, kendilerini yakıp-yıkan bir savaşın içine atan bir rejimi hoşgörü ile karşılamayacaktır. Onlar emperyalizmi yıkacak ve gömeceklerdir.

SOSYALİZM İLE KAPİTALİZMİN EKONOMİK YARIŞMASI

Sosyalizm ile kapitalizmin barış içinde birarada yaşaması, farklı toplumsal sistemlerdeki devletlerin, basit bir birlikte yaşamaları değildir. Barış içinde birarada yaşama, her şeyden önce iki sistemin ekonomik yarışması demektir ki, bu yarış sırasında sosyalizm, gitgide önemli başarılar kazanır. Barış içinde birarada yaşama politikasını tutarlı bir anlayışla uygularken, sosyalist ülkeler, kapitalizmle yarışma içinde dünya sosyalist sisteminin konumlarını sürekli olarak sağlamlaştırırlar.

Sonunda, halklara kendi maddî ve manevî yaşamları

* *Vers le communisme*, s. 538.

rını iyileştirmek için en büyük olanakları sunacak olan rejimlerden biri galip gelecektir. Bu rejim sosyalizmdir. Halk yığınlarının kesintisiz yaratıcı atılımı için, gerçek bilim ve kültürün açılıp gelişmesi için, pırıl pırıl bir çocukluk, sakın bir yaşlılık, işsizlerin bulunmadığı mutlu bir yaşam düşlerini gerçekleştirmek için, en aşırı ve en olmayacak tasarıları gerçekleştirmek için, halkın çıkarları adına özgürlüğü her bakımdan gerçekleştirebilmek için en geniş ufukları açan sosyalizm olmuştur.

Ama, biz, —kapitalist ve sosyalist— iki sistemin yarışmasında muzaffer olacak olan sosyalist sistemdir derken, bu, hiç kuşkusuz, kapitalist ülkelerin iç işlerine karışılarak elde edilecek demek değildir. Sovyetlerin komünizmin zaferi konusundaki inancı başka türdür. Bu inanç, toplumun gelişme yasalarını bilmeye, sosyalist ekonomi sisteminin üstünlüğüne dayanır. Kapitalizm kendi zamanında feodalizmin yerini nasıl aldıysa, kapitalizm de kaçınılmaz olarak, yerini, dünya ölçüsünde daha ilerici ve daha hakça bir toplumsal rejim olan komünizme bırakacaktır.

Sosyalizm ile kapitalizmin barış içinde ekonomik yarışması, kapitalist ülkelerin halklarını edilgenliğe götürmez, ulusal kurtuluş savaşımı ve sınıf savaşımının gerekliliğini ortadan kaldırmaz. Tam tersine, kapitalizmle ekonomik yarışma içinde sosyalizmin başarıları, kendi kurtuluşları uğruna bilinçli olarak savaşıma giren emekçilerin sınıf savaşımını teşvik eder. Emperyalistler bunu çok iyi anlıyorlar, bundan dolayı da, sosyalist ülkeler tarafından elde edilen başarılardan korkuyorlar, onların ilerlemelerini geciktirmeye çalışıyorlar.

Sovyetler iktidarı 50 yıldan daha az bir süreden beri var, ve sovyetler, bu arada iki korkunç savaş gördü ve ilk sosyalist ülkeyi ezmeye kalkışan düşman saldırılarını geri püskürttü. Birleşik Devletler’de ise, kapitalizm

bir-buçuk yüzyıldan daha uzun bir zamandan beri vardır ve Amerikan topraklarına, bu süre içinde tek bir düşman ayağı basmamıştır. Bununla birlikte, SSCB ile Amerika Birleşik Devletleri'nin gelişme dinamizmi öyledir ki, Sovyetler ülkesi, ekonomik yarışmada, en büyük kapitalist devlete daha şimdiden meydan okuyabilmektedir.

Sosyalizmle kapitalizmin ekonomik yarışması, halkın yaşam düzeyinin daha yüksek olması için, nüfus başına daha yüksek bir sınaî ve tarımsal üretim uğruna savaşımdır. Bu yarışmada kazanan Sovyetler Birliği, sosyalizm olacaktır. SSCB'nin ve ABD'nin gelişme tempoları bunun en iyi tanığıdır.

ABD ile yarışmada, SSCB, kendisini Amerikan ekonomisi düzeyinden ayıran mesafeyi daha şimdiden hissedilir derecede azaltmıştır.

Sınaî üretimi 1913'te Amerika'nın sınaî üretiminden 8 kat düşük olan Rusya, Amerikan düzeyinin, 1953'te yaklaşık %33'ünü, 1957'de %47'sini ve 1963'te %65'ini temsil ediyordu. 45 yıllık Sovyet iktidarında (1918-1962), sınaî üretimin artış temposu ABD'de %3,4 olmasına karşılık, SSCB'de %10,1 olmuştur. 1954-1962 döneminde, sınaî üretimin yıllık ortalama artış temposu ABD'de %2,9 olduğu halde, SSCB'de %10,7 olmuştur.

Son yıllarda, Sovyetler Birliği önemli birçok maddelerin üretiminde mutlak büyüme bakımından ABD'yi geçmeye başlamıştır. Bugün, SSCB'nin bazı maddelerin üretiminde, dünyada birinci sıraya geçmesini düşünmek sözkonusudur.

Sovyetler Birliği, kömür, demir, kok, elektrikli ve dizel lokomotif, makine-aracı, prefabrik betonarme, ipekli dokuma, şeker, yağ, balık vb. gibi maddelerin üretiminde ABD'yi şimdiden geçmiştir.

SBKP Programı, SSCB ile ABD arasında ekonomik yarışmanın gelişme perspektiflerini belirlemektedir.

Komünizmin maddî ve teknik temelini yaratırken, Sovyetler Birliği, sınaî üretimin mutlak hacmi bakımından olduğu kadar, nüfus başına sınaî üretim hacmi konusunda da ABD'ye baskın çıkacaktır, 1980'de, ülkemiz, nüfus başına düşen sınaî ve tarımsal üretim bakımından ABD'ni geçmiş olacaktır.

Barış içinde ekonomik yarışmada, sosyalizm geniş bir saldırı cephesi üzerinde emperyalizme karşı çıkıyor.

SSCB, kapitalizmle yarışmada ekonomik başarı sağlamaktan ibaret olan görevi, öteki sosyalist ülkelerle birlikte yerine getirir. Sosyalist ülkelerin komünist ve işçi partileri, kapitalizmle ekonomik yarışmada, sosyalizmin tam zaferini kısa sürede sağlamak için, her ülkenin ekonomisini, olanaklarına göre ivmelendirilmiş tempo- larla geliştirmeyi, sosyalist sistemin avantajlarından ve her ülkenin kaynaklarından tam olarak yararlanmayı ve çabalarını birleştirmeyi uluslararası görevleri sayarlar.

ONSEKİZİNCİ BÖLÜM

KOMÜNİST TOPLUMUN ÜSTÜN AŞAMASI VE SOSYALİZMİN KOMÜNİZME DÖNÜŞME KOŞULLARI

6

SOVYETLER Birliği Komünist Partisinin XXII. Kongresi, dünya üzerinde en iyi ve en güzel toplum olan komünizme doğru muzafferane yürüyüşünde insanlığın önüne aydınlık ufuklar açtı. Kongre tarafından kabul edilen Parti Programı, ki haklı olarak 20. yüzyılın tam anlamıyla Komünist Manifestosu olarak nitelendi, sosyalist toplumun bütün gelişme yönlerini içinde toplamakta, sosyalizmden komünizme geçiş döneminin derin bir bilimsel tahlilini yapmaktadır.

SBKP Programı şöyle diyor: "Komünizm, üretim araçları bütün halka ait olan tek bir mülkiyet şekli ve bütün toplum üyelerinin tam bir toplumsal eşitliğiyle,

sınıfsız bir toplumsal rejimdir. İnsanların uyumlu gelişmesine paralel olarak sürekli yetkinleşme halindeki bilimi ve teknik temeli üzerinde, üretici güçlerin büyümesi burada görülecek, bütün toplumsal zenginlik kaynakları dolup taşacak ve böylece şu büyük ilke gerçekleşecektir: 'Herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinmesine göre'. Komünizm, kamu özyönetiminin kabul edileceği, toplumun iyiliği uğruna çalışmanın herkes için hayati bir gereksinme ve bilinç haline gelen bir zorunluluk olacağı, herkesin, yeteneğini halka en yararlı biçimde kullanılacağı, yüksek derecede örgütlü bir özgür ve bilinçli emekçiler toplumdur."*

Komünizm sosyalizmden doğar, onun doğrudan devamıdır.

Tek bir komünist ekonomik ve toplumsal oluşumun gelişme evreleri olan sosyalizm ve komünizmin ortak özellikleri ve esaslı farklılıkları vardır.

1. SOSYALİZMİN VE KOMÜNİZMİN EKONOMİK ORTAKLIĞI VE FARKLILIĞI

KOMÜNİZM İLE SOSYALİZMİN ORTAK ÖZELLİKLERİ

Sosyalizm ile komünizmin ekonomik temelini, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti oluşturur, yani toprak ve toprakaltı zenginlikleri, fabrikalar ve üzinler, maden ocakları, ve elektrik santralleri, taşımacılık, teleiletişim ve üretim toplumsallaştırılmış ve tüm halkın mülkü olmuştur.

Üretim ilişkileri, komünist oluşumun iki evresinde de üretici güçlerle uyum halindedir, yani üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti, üretimin toplumsal niteliğine tekabül eder. Maddî mallar, bütün toplumun çıkarına mülkedinilir.

* Vers le communisme, s. 542.

Komünist rejimde olduğu gibi, sosyalist rejimde de *ne sömürücü sınıflar, ne insanın insan tarafından sömürülmesi, ne de ulusal ve ırksal baskı vardır.* Komünist toplumun ilk evresinde ve üst evresinde, üretim ilişkilerini, sömürüden kurtulan insanların kardeşçe elbirliği ve yardımlaşması niteler.

Toplumsal üretimin kesintisiz büyümesi, komünizmin olduğu gibi sosyalizmin de ayırdedici özelliğidir. Hızlı bilimsel ve teknik ilerleme üzerine kurulan bu büyüme, giderek bütün toplum üyelerinin maddî ve kültürel gereksinmelerini en yeterli şekilde karşılama amacını güder. Komünizmde olduğu gibi sosyalizmde de, ilk planda —maddî ve manevî değerlerin yaratıcısı— insan ve onun maddî ve kültürel gereksinimleri düşünülür.

İki komünist oluşum evresini, *ulusal ekonominin, üretimde hızlı büyüme temposu sağlayan yöntemli gelişmesi* ile maddî ve toplumsal emek kaynaklarının rasyonel kullanılması ve emek üretkenliğinin durmadan yükselmesi niteler.

Komünist rejim, tıpkı sosyalist rejimde olduğu gibi, *kent ile kır arasında, kafa emeği ile kol emeği arasında karşıtlık bilmez.*

Komünist oluşumun iki evresinde de *emek, özgür ve yaratıcı bir niteliğe bürünür.* İki evrede de ortak olan şey, bütün toplum üyelerinin yeteneklerine göre eşit çalışma zorunluluğudur.

Sosyalist rejimde de, komünist rejimde de, ideoloji birdir: *bu da marksist-leninist ideolojidir.*

İşte, esas olarak, komünizm ile sosyalizmin ortak çizgileri bunlardır.

Bununla birlikte, komünist toplumun iki evresi arasındaki farklar dışalanamaz.

Komünizmi sosyalizmden esaslı şekilde ayıran çizgiler, komünist toplumun evriminin alt ve üst aşamasında ekonomik ve kültürel gelişmenin eşit düzeyde olmasından doğmaktadır.

Komünizmi, sosyalizmden, her şeyden önce, *üretici güçlerin* gelişmesinin kıyaslanamayacak derecede daha *yüksek bir düzeyde bulunması* ayırır. Komünizmdeki üretici güçler, sosyalizmdeki üretici güçlerden çok daha yüksek bir düzeyde bulunur. Komünizm, kendisine emek üretkenliğini hatırı sayılır ölçüde yükseltme, maddî ve manevî mal bolluğu sağlama olanağı verecek olan çok daha güçlü ve çok daha yetkin bir maddî temelden yararlanır. Komünizm, bütün toplum üyelerinin artan gereksinmelerini karşılamak için maddî kaynakların ve emek kaynaklarının daha etkili ve rasyonel kullanılmasını, üstün bir planlı ekonomik örgütlenme derecesini gerçekleştirir.

Komünist toplumda üretim ilişkilerini, daha yüksek ekonomik bir düzey nitelendirecektir. Sosyalist rejimde, toplumsal mülkiyet, kolhozcu-kooperatif mülkiyet, ve devlet mülkiyeti olmak üzere iki şekilde ortaya çıkarken, komünist rejimde *bütün halka ait tek bir komünist mülkiyet* olacaktır. Sosyalizmde iki toplumsal mülkiyet şekli, iki dost sınıfın varlığını koşullandırır: işçi sınıfı ve kooperatiflerde toplanan köylülük. Tek bir komünist mülkiyete geçişle birlikte *sınıfların ve sınıf farklılıklarının varlığının ekonomik temeli ortadan kalkacaktır*. Kent ile kır arasındaki toplumsal, ekonomik ve kültürel farklılıklar kaybolacaktır.

İmalât yöntemleri yetkinleşip emekçilerin kültürel ve teknik düzeyi yükseldikçe, kafa emeği ile kol emeği de birbiriyle kaynaşarak organik bir karışıma uğraya-

cak. Aydınlar, kendi başına toplumsal bir tabaka olmaktan çıkacaktır. Kültürel ve teknik düzeyleriyle, kol emekçileri, kafa emekçilerinin düzeyine yükseleceklerdir.

Komünist toplumda *emeğin niteliği de değişecektir*. Sosyalizmde, çalışma henüz birinci derecede hayatî bir gereksinme değildir. Komünizmde, özgür ve verimli emek, toplumun iyiliği bakımından, insanlara yaratma sevincini ve en büyük mutluluğu veren birinci derecede hayatî bir gereksinme haline gelir. Ama komünizm, toplum üyelerini çalışma yükümlülüğünden kurtarmaz. Her sağlam yurttaş, toplumsal çalışmaya katılacak ve toplumun maddî ve kültürel zenginliklerinin sürekli büyümesini sağlayacaktır.

Sosyalizmden komünizme geçiş sırasında, *maddî ve kültürel malların toplum üyeleri arasında dağılım biçimleri* yeni bir gelişme gösterirler. Komünizmde mal bolluğu ortaya çıkıp çalışma birinci derecede hayatî gereksinme haline gelince, "herkese emeğine göre" sosyalist ilkesinden, "herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinmesine göre" komünist ilkesine geçilebilecektir.

Üretim araçları ve çalışma (iş) karşısındaki eşit tutum, maddî malların dağıtımında yetişkin bir insanın makul gereksinmelerine göre eşit oranlar yolu ile tamamlanacaktır. SBKP Programında şöyle denmekte: "Toplumun devamlı ilerlemesini sağlamak, toplumun her üyesine, kişisel istek ve zevkleri bakımından gittikçe artan gereksinmelerine göre maddî ve kültürel mallar vermek — işte komünist üretimin amacı budur."*

Komünist rejimde, meta üretimi ve ona bağlı olan şu ekonomik kategoriler ortadan kalkacaktır; meta, para, fiyat, ücret, dengeli yönetim, kredi, maliye.

Komünizm, toplumsal yaşamın üstün örgütlenme biçimidir. Komünizme geçildikçe, sosyalist üretim ilişkile-

* *Vers le communisme*, s. 544.

rinin gelişmesi ve yetkinleşmesiyle onlara tekabül eden üstyapıda da değişmeler olacaktır: adlî ve politik kurumlar alanında toplumsal bilinç şekilleri yeni boyutlar kazanacaktır.

Komünist toplumun üst evresinde, sınıflar da sınıf farkları da kalmayacağından, emek ölçüsünü ve tüketim ölçüsünü denetlemek artık gereksiz olacak; emperyalist ülkelerin saldırı tehlikesi ortadan kalkmış olacağından, *toplumun politik örgütlenme biçimi olan devlet de ortadan kalkacaktır*. Sosyalist politik sistem, komünist toplumsal bir özyönetime dönüşecektir.

Komünizme geçişe, iktisadî, siyasal ve manevî çıkarların ortaklığı temeli üzerinde ulusların gittikçe daha çok yakınlaşması, halkların kardeşçe dostluğu ve elbirliği eşlik edecektir.

Komünizm ile sosyalizm arasında farklar bulunmakta birlikte, toplumsal gelişmenin bu iki evresi arasında herhangi bir duvar yoktur. Ama, şu andan itibaren sosyalizmin bağrında olgunlaşan komünizmin filizlerinden sözedilebilir. Emegin ve üretim örgütlenmesinin komünist biçimleri, emekçilerin gereksinmelerinin karşılanmasına ayrılan kolektif biçimler olan **toplumsal tüketim fonları**, yatılı okullar, çocuk bahçeleri, kreşler vb. sosyalist toplunda ortaya çıkmış ve gelişmişlerdir. Komünizmin birçok özelliği şimdiden kavranabilir ve görülebilir.

2. SOSYALİZMİN KOMÜNİZME DÖNÜŞMESİNİN YASALARI

SOSYALİZMİN KOMÜNİZME DÖNÜŞMESİNİN NİTELİĞİ

Komünizm, yeryüzünde en âdil ve en yetkin bir toplumdur. İşçi partilerinin ve komünist partilerin en son amacı, komünizmi kurmaktır.

Sosyalizmin komünizme dönüşmesi, ne frenlenebi-

len, ne de geri döndürülebilir, yasaya uygun tarihsel bir süreçtir.

Bilindiği gibi, kapitalizmden sosyalizme geçiş, sınıf savaşımı ile gerçekleşir; toplum bünyesindeki ilişkilerin kökten değişmesini, derin bir toplumsal devrimi ve proletarya diktatörlüğünü gerektirir.

Sosyalizmden komünizme geçişte durum başkadır. Geçiş toplumsal devrim olmaksızın gerçekleşir, çünkü sosyalizm ve komünizm aynı toplumsal ve ekonomik komünist oluşumun iki evresidir. Komünizme geçiş, sömürücü sınıfların bulunmadığı, bütün toplum üyelerinin: işçilerin, köylülerin ve aydınların komünizmin kuruluşunda en yüksek derecede ilgi gösterdikleri koşullarda gerçekleşir.

Belirli tarihsel koşullarda bazı halklar, daha şimdi-den sosyalizme geçtikleri ve diğer bazıları kapitalizm aşamasını atlayarak sosyalizme ulaştıkları halde, hiçbir ülke sosyalizmden geçmeden komünizme varamaz.

Toplum, ancak sosyalizmi kurduktan sonra komünist toplumu kurmaya koyulabilir.

Sosyalizmden komünizme geçiş *kesintisiz bir tarzda ve kerteli olur*. Komünizm, birdenbire çıkıvermez ortaya.

Sosyalizmden komünizme geçiş sırasında, komünist oluşumun ikinci evresinin maddî ve manevî öncülleri gitgide hazırlanır.

Sosyalizmden komünizme geçişin başlıca koşulları şunlardır: komünizmin maddî ve teknik temelinin, maddî mallar bolluğu sağlayacak derecede yaratılması; iki sosyalist mülkiyet şeklinin tek bir komünist mülkiyet halinde kaynaşması; çalışmanın birinci derecede hayatî bir gereksinme haline gelmesi; kent ile kır arasındaki, kafa emeği ile kol emeği arasındaki esaslı farklılıkların yok edilmesi; sosyalist toplumun sınıfları arasındaki ekono-

mik ve toplumsal farklılıkların silinmesi ve sınıfsız topluma geçiş; toplumun bütün üyelerinin fiziksel ve zihinsel bakımdan tam olarak gelişip serpilmesi; toplumsal mülkiyet ve çalışma karşısında komünist tutum üzerine eğitim.

Demek ki, gerekli koşullar biraraya gelmedikçe, yani maddî mallar bolluğu olmadıkça ve insanlar komünistler olarak yaşamak ve çalışmak üzere biçimlenmedikçe komünizme geçilemez.

“Komünizmin maddî ve teknik temelini yaratmak, sosyalist toplumsal ilişkileri geliştirmek, komünist toplumun insanını biçimlendirmek, SBKP’nin XXII. Kongresi tarafından kabul edilen kararı oluşturmaktadır, komünizmin büyük çapta kuruluşu döneminde, iç politika konusunda partiye düşen başlıca görevler işte bunlardır.”*

Sosyalizmden komünizme kerteli geçiş, gelişmenin yavaş yavaş olacağı anlamına gelmez. Tam tersine, bu geçiş, *hızlı, benzeri görülmedik tempolarla* olur. Sosyalizmden komünizme kerteli geçiş, ivmeli bir ilerlemeyle, üretici güçlerde ve kültürde coşkun bir gelişmeyle, bilim ve tekniğin ilerlemesinde devrimci atılımlarla nitelenir. Komünizmin kuruluş döneminde makineli büyük tarımın, modern sanayiinin, milyonlarca emekçinin bilinçli ve etkin katılmasıyla, bütün ekonomik ve kültürel faaliyetlerin hızla büyümesi sözkonusudur.

Bu durum, hızlı bilimsel ve teknik ilerlemeye dayalı toplumsal üretimin devamlı atılımı, emekçilerin kültürel ve teknik düzeylerinin yükselmesi ve onların komünizmin kurulması savaşımında gösterdikleri en yüksek derecedeki bilinç ve etkinlik ile desteklenir.

Komünizmin kurulması, kendiliğinden bir süreç değildir, emekçi yığınların yaratıcı çabalarının, onların

* *Vers le communisme*, s. 459.

toplumsal üretimin gelişmesine bilinçli ve etkin katılmalarının, kültür ve bilimin bir sonucudur.

Komünizmin hızlı ve verimli kuruluşu, nesnel yasaların bilinmesi ve kullanılması üzerine kurulur, bu da sosyalist topluma, komünist dönüşümün etkili yollarını ve yordamlarını seçme olanağı verir.

SSCB, KOMÜNİZMİN BÜYÜK ÖLÇÜDE KURULUŞU DÖNEMİNE GİRMEKTEDİR

SSCB'de —komünist toplumun ilk evresi— sosyalizm kurulmuştur. "Sosyalizmin komünizme kerteli dönüşmesi, diyor SBKP Programı, nesnel bir yasadır; sovyetik sosyalist toplumun daha önceki tüm gelişmesiyle hazırlanmıştır."*

SSCB'nin ekonomik, toplumsal ve politik yaşamının bütün alanlarında sosyalizmin elde ettiği büyük başarılar, ülkeye, komünizmin büyük ölçüde kurulması evresine girme olanağı verdi. Sosyalizmin tam ve kesin zaferi, üretim ilişkilerinin ve üretici güçlerin yüksek gelişme düzeyi, bilim ve kültürün açılıp serpilmesi, Sovyetler Birliği'nde komünist toplumun filizlerini günden güne daha gür kıldı. SSCB'de komünizmin kurulması, her sovyet emekçisi için en ivedi görev haline gelmiştir.

Komünist kuruluş ardışık aşamalarla gerçekleşmiştir. 1961-1980 yıllarını kapsayan onar yıllık iki plan süresinde, bütün halk için maddî ve kültürel mal bolluğu sağlanarak komünizmin maddî ve teknik temeli yaratılacak; sovyet toplumu gereksinmelere göre bölüşüm ilkesinin uygulanmasını başlatacak; tek bir komünist mülkiyeti, bütün halkın mülkiyetine kerteli geçiş gerçekleştirecektir.

Komünist toplumun kurulması sırasında, komünist emekçilerinin sınıfsız toplumun bağrında criyecek olan sı-

*Vers le communisme, s. 542.

nıf farklılıkları ortadan kalkacaktır. Kent ile kır arasında, kol emeği ile kafa emeği arasında mevcut olan esaslı farklar ortadan kalkacaktır. Uluslar, ekonomik ve ideolojik planda günden güne birbirine yaklaşacaktır. Komünist toplum insanının özellikleri, fikrî inançlarının derinliği ile geniş bir eğitimi, yetkin bir fizik ve duru bir ahlâkı uyumlu şekilde bağdaştırılarak geliştirilecektir. Bütün yurttaşlar ortaklık işlerinin yönetimine katılacaklardır. Toplum, sosyalist demokrasinin en geniş gelişmesinin ardından, komünist özyönetim ilkelerinin tam uygulanmasına hazırlanacaktır.

Böylece, *komünist toplum, Sovyetler Birliği'nde 20 yılda esas olarak kurulmuş olacak* ve bu iş ileri bir dönemde tamamlanacaktır.

Sovyetler Birliği'nde komünizmin kurulması, uluslararası bir önem taşımaktadır. Sosyalizm yolunu gösteren Sovyetler Birliği, şimdi de insanlığa komünizm yolunu açıyor. SSCB'de komünizmin kurulması, üretici güçlere bir yeni atılım kazandıracak, ülkenin ekonomik gücünü artıracak, kapitalizmle tarihsel yarışta dünya sosyalist sisteminin durumunu önemli ölçüde sağlamlaştıracaktır. Komünist kuruluş, Sovyetlere, herhangi bir kapitalist ülkeye oranla daha yüksek bir yaşam düzeyi sağlayacaktır. Bu olgu, kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının devrimci savaşımı bakımından daha büyük önem taşır.

SOSYALİST ÜLKELERİN HEMEN HEMEN AYNİ ZAMANDA KOMÜNİZME GEÇİŞİ

Sosyalizmden komünizme geçiş, sosyalizmi kurma yoluna giren bütün ülkeler için kaçınılmaz bir olaydır. SSCB'de komünizmin kurulması, komünist toplumun dünya sosyalist sistemi halkları tarafından yaratılması demektir.

SBKP programı şöyle diyor: "Toplumsal güçler; iş-

çi sınıfı, kooperatiflerde toplanan köylülük, halktan gelme aydınlar ve ekonominin toplumsal biçimleri (sosyalist mülkiyetin iki biçimi üzerine kurulan işletmeler) Sovyetler Birliği ile öteki sosyalist ülkelerde aynı tip olduğuna göre, herbirinin ulusal ve tarihsel özellikleri hesaba katılınca, komünizmin başlıca kuruluş yasaları, SSCB'de ve öteki sosyalist ülkelerde ortak olacaktır.”*

Sosyalist ülkeler, bugün, farklı gelişme evrelerinde bulunuyorlar. Sovyetler Birliği, komünizmin büyük ölçüde kuruluşu dönemine girmiştir. Öteki kardeş ülkeler sosyalizmin kuruluşunu esas olarak tamamladılar ya da tamamlamak üzereler. Dolayısıyla, dünya sosyalist sistemine giren bazı ülkelerde sosyalizmin gelişmesinin farklı bir düzeyi ile, eşitsiz bir derecesi ile karşı karşıya bulunuyoruz.

Bu nedenle, şu soru ortaya atılmaktadır: sosyalist ülkeler, komünizme doğru ilerlemelerini nasıl sürdürebektedirler? Başka ülkeler biraz geride, sosyalist toplumun kuruluşunun ilk evrelerinde kalırlarken, sosyalist ülkelerden birinin komünizme ulaşacağı bir durum düşünülebilir mi? Hayır, düşünülemez!

Dünya sosyalist sistemini oluşturan ülkelerin gelişmesi ve bu gelişmenin bu ülkelere kazandırdığı üstünlükler, sosyalist ülkelerin, *bir tek ve aynı tarihsel çağın sınırları içinde komünizme az çok birlikte geçişine* olanak verir.

Kapitalist rejimde, ve özellikle emperyalizm aşamasında, farklı ülkelerin ekonomik ve politik gelişmesindeki eşitsizlik keskinleşir ve derinleşir. Dünya sosyalist sistemi içindeyse, bütün ülkelerin ekonomik ve kültürel gelişmenin genel çizgisinde kerteli bir eşitlik ortaya çıkar. Öteki geri ülkeler, diğer sosyalist ülkelerin deneyim, iş-

* *Vers le communisme*, s. 621.

birliği ve yardımı sayesinde, açıklarını kapatırlar ve ekonomilerini ve kültürlerini ileri sosyalist ülkelerin düzeyine yükseltirler.

Sosyalist ülkelerin, bir tek tarihsel çağın sınırları içinde, azçok birlikte komünizme geçişinin ekonomik koşulları, komünizmin maddî öncüllerinin, her ülke halkının verimli çalışması, ortak davaya katkısının durmadan artması sayesinde yaratılmasıdır: sosyalist sistemin sağlamlaşması, sosyalist ülkelerin elbirliği ve sürekli yardımlaşmasıdır.

Komünizme doğru ilk yürüyen ülke, öteki sosyalist ülkelerin ilerlemesini kolaylaştırıp hızlandırır. Bütün insanlığa yol açan Sovyetler Birliği halkları, komünizmi kurarken, izlenen yolun haklılığını kendi öz deneyimleriyle doğrularlar, güçlükleri sergilerler, onları yenme yolları bulurlar, komünist kuruluşun en iyi biçim ve yöntemlerini seçerler.

Komünizm, yüzyıllardan beri insanlığın idealidir. Bu ideal, bütün sosyalist sistem ülkeleri için gerçekleşmektedir. Sonunda, bütün insanlık, komünizme varacaktır. Bu, toplumsal gelişmenin kaçınılmaz sonucudur.

ONDOKUZUNCU BÖLÜM

KOMÜNİZMİN MADDİ TEMELİNİN YARATILMASI

KOMÜNİZM, sosyalizmden, her şeyden önce, üretici güçlerin gelişmesinin daha yüksek düzeyi ile ayrılır. Bu nedenle, sosyalizmden komünizme geçmek için, zorunlu olarak, komünizmin maddî temelini yaratmak, yani toplumun üretici güçlerini maddî ve kültürel malların bol olduğu ve komünist ilişkilere geçmeye olanak verdiği bir düzeye yükseltmek gerekir.

1. KOMÜNİZMİN MADDİ TEMELİNİN YARATILMASI

KOMÜNİZMİN MADDİ TEMELİNİN YARATILMASI NE DEMEKTİR?

“Partinin ve sovyet halkının başlıca ekonomik göre-

vi, diyor SBKP Programı, önümüzdeki onar yıllık iki plan dönemi içinde *komünizmin maddî ve teknik temeli*ni yaratmaktan ibarettir.”*

Komünizmin maddî ve teknik temeli, üzerine komünist toplumun aydınlık yapısının kurulduğu temeldir, komünist kuruluşun tüm sorunlarını çözme olanağı veren anahtardır.

Komünizmin maddî ve teknik temelini, oranları ve teknik düzeyi ile maddî mallar bolluğuna ve gereksinmelere göre bölüşüme kerteli geçişe elverişli koşulları yaratan, daha yüksek bir emek üretkenliği sağlayan yüksek derecede gelişmiş bir makineler ve mekanizmalar sisteminin bütün ulusal ekonomi sektörlerinde ön planda gelmesi niteler.

Teknik düzeyi ve yoğunluğu bakımından komünizmin maddî temeli, sosyalizmin maddî temelini çok aşacaktır. Komünizmin maddî temelinin öğeleri, sosyalizmde yaratılmışlardır; o halde görev, ivmeli teknik ilerleme tempoları sayesinde bu öğelerin daha geniş gelişme ve yetkinleşmesini sağlamaktan ibarettir.

Komünizmin maddî ve teknik temelinin yaratılması, diyor SBKP Programı, şu anlama gelir: “... ülkenin toptan elektrikleştirilmesi, ve buradan hareket ederek, tüm ulusal ekonomi dallarında tenkiğin, teknolojinin ve toplumsal üretim örgütlenmesinin yetkinleşmesi; imalât yöntemlerinin toptan mekanikleşmesi, yöntemlerin daima daha ileri otomasyonu; kimyanın ulusal ekonomiye geniş şekilde uygulanması; ekonomik verimliliği yüksek yeni sanayilerde, yeni enerji ve malzeme tiplerinin azamî gelişmesi; doğal, maddî ve emek-gücü halindeki kaynakların azamî ve rasyonel kullanılması; bilimin ve üretimin, hızlı bilimsel ve teknik ilerleme tempolarının organik bağdaşıklığı (*association*); emekçilerin kültürel ve tek-

* *Vers le communisme*, s. 546.

nik düzeyinin yükselmesi; emek üretkenliği bakımından en ileri kapitalist ülkeler üzerinde hatırı sayılır bir üstünlük, ki bu da komünist rejimin zaferinin önemli bir koşuludur.”*

Sovyetler Birliği, bu nedenle, olağanüstü bir üretici güçler gücüne sahip olarak, en ileri kapitalist ülkelerin teknik düzeyini aşarak, nüfus başına üretim bakımından dünyada ilk yeri alacaktır.

Komünizmin maddî temelini yaratılması *ağır sanayide yeni bir gelişmeyi (extention) gerektirir*. Ulusal ekonominin bütün öteki kesimleri: tarım, tüketim malları sanayii, inşaat, taşımacılık, PTT; ve hizmetler dalı: ticaret, genel beslenme, halk sağlığı, meskenler, komünal ekonomi temeli üzerinde yeni baştan düzenlenecektir.

1980’de, global sınaî üretim, 1960’a oranla, 6,2-6,4; üretim araçları üretimi 6,8-7; tüketim araçları üretimi 5-5,2 kat artacaktır. Tarımda, global üretim 3,5 kat artacaktır.

SSCB’nin sınaî üretimi, 1980’de, sosyalist olmayan dünyanın bugün elde ettiğinin hemen hemen iki kat fazlasına ulaşacaktır.

Sovyetler Birliği komünizmin maddî ve teknik temelini yarattığı zaman, olağanüstü bir üretici güçler gücüne sahip olacaktır.

KOMÜNİZMİN MADDÎ TEMELİNİN YARATILMASI

Komünizmin maddî ve teknik temelini yaratmada başlıca etkenlerden biri, *ülkenin tam elektrikleştirilmesidir*. “Komünist toplumu kurmanın ana görevlerini belirlerken, diyor SBKP Programı, parti, Lenin’in şu dâhiyane formülünü izler: ‘komünizm, sovyetler iktidarı + bütün ülkenin elektrikleştirilmesidir’.”**

* Vers le communisme, s. 546-547.

** Vers le communisme, s. 545.

Elektriklendirme, üzerine komünist toplum ekonomisinin kurulduğu temeldir, çağımızın bilimsel ve teknik ilerlemesinde ön planda rol oynar. Tam elektrikleendirme, bütün sanayi ve tarım dalları teknik ve teknolojisinde önemli değişikliklere neden olur.

Ülkenin tam elektrikleendirilmesi, sanayiın, tarımın, taşımacılığın ve diğer ekonomi kesimlerinin üstün bir teknik temel üzerine oturtulacağı anlamına gelir.

Ucuz elektrik enerjisi sayesinde, çok büyük elektrik tüketen üretimlere güçlü bir atılım vermek mümkün olacak; taşımacılık ve tarım geniş ölçüde elektrikleendirilmiş olacak, elektrik, giderek, kentlerde ve kırlarda ev işlerinde kullanılacaktır. 1980'de, sovyetler ülkesinin elektrikleendirilmesi esas olarak tamamlanmış olacaktır. 1980'de, yıllık elektrik üretimi, 2.700-3.000 milyar kws'e ulaşacaktır. Bir yandan büyük elektrik santralleri kurulurken, mevcut fabrikalar da bu üretim düzeyine erişmek için büyütülmüş olacaklardır. 20 yılda 180 büyük hidroelektrik santrali de 200'e yakın bölge termik santrali, ki bunlardan herbirinin gücü 3 milyon kw civarındadır, ve 260 da enerji (*froce-chaleur*) santralinin yapımı bitirilecektir. Özellikle başka enerji kaynaklarının yeterli olmadığı bölgelerde atomik santrallerin kurulması öngörülmektedir.

SSCB'de, 20 yıllık dönem içinde tek bir enterkonneksiyon şebekesi kurulacak; bu şebeke, doğu bölgelerinde elde edilen elektrik enerjisini ülkenin Avrupa kesimine aktarma olanağı verecek ve öteki sosyalist ülkelerin enterkonneksiyon şebekelerine bağlanacaktır. .

Mekanik yapıların (constructions) ilerlemesi, komünizmin maddî ve teknik temelinin yaratılmasında büyük önem taşır. Otomatik makineler, transfer makineleri, otomasyon aygıtları, telemekanik, elektronik ve duyarlı aletler imalinde de önemli ilerlemeler görülmektedir. 20 yıl içinde, 2.800 yeni mekanik sanayi işletmesi kurulacak

ve 1.900 üzin modernleştirilecektir. Bu durum, üretimi 10-11 kat artırma olanağı verecek; otomatik ve yarı-otomatik imalât yöntemlerinde ise, üretim artışı, 60 kattan fazla olacaktır.

Mekanik yapıların gelişmesi, sanayide, tarımda, inşaat, taşımacılıkta, el işlerinde ve belediye hizmetlerinde tam makineleşmeyi sağlama olanağı verir. Tam mekanikleşme tüm üretim kademelerine yayılacak, bütün süreçleri kucaklayacak ve başlıca işlemleri olduğu kadar yardımcı işlemleri de ortadan kaldıracaktır.

Ama tam mekanikleşme, ancak *üretimin otomatikleşmesine* zemin hazırlar.

Sosyalizmin maddî temelinde, üretimde otomatikleşmenin ancak öğeleri bulunduğu halde, komünizmin maddî temelinde otomatik makineler sistemi ağır basar. Üretimin tam otomatikleşmesi, 1961-1980 arasında büyük ölçüde gerçekleşmiş olacak ve yüksek ekonomik ve teknik verim sağlayan otomatik atelye ve işletmelere geçilecektir. Sibernetik, elektronik hesap ve kumanda enstasyonları, sanayide, inşaat ve taşımacılıkta inceleme büroları ile araştırma çalışmalarında, muhasebe ve yönetimde, geniş ölçüde uygulanmış olacaktır.

Tam makineleşme ve otomatikleşme, sosyalist çalışmanın, komünist çalışmaya dönüşmesinin maddî temelini oluşturur. Otomatikleşme, çalışmanın niteliğini değiştirir, işçilerin teknik ve kültürel düzeyini yükseltir. Ve böylece, kol emeği ile kafa emeği arasında varolan özsel farkları kaldırmanın koşulları yaratılmış olur.

İmalât yöntemlerinin tam mekanikleşmesi ve otomatikleşmesi, ulusal ekonomide bilimsel ve teknik ilerleme sağlar.

Kimyanın ulusal ekonomiye uygulanması, komünizmin maddî ve teknik temelinin yaratılmasında büyük önem taşır.

Kimya sanayii, artık, ulusal ekonominin başlıca dallarından biri haline gelmektedir. Kimyasal ürünler bütün ekonomik kesimlerde tüketilir, ve onun ev işlerindeki rolü çok büyüktür. Bundan dolayı da, sentetik maddeler üretiminin, kimya sanayiinde ayrı bir yeri vardır.

Sentetik yollarla elde edilen malzemeler, gittikçe daha sık bir şekilde makineler ve çok çeşitli aygıtlar yapımında kullanılmaktadır. Kimya teknolojisinin uygulanması, yani kimyasal yöntemlerin iş konuları üzerindeki etkisi, malzemelerde ve iş giderlerinde büyük bir tasarruf sağlar.

Demek ki, SBKP Programının, kimya sanayiinin daha geniş gelişmesini, kimyasal realizasyonların ulusal ekonominin bütün dallarında tam uygulanmasını —ki bu, ulusal kaynakları sınırsızca büyütme, yeni, daha iyi ve ucuz üretim araçları ve tüketim malları üretme olanağı verir— öngörmesi bir raslantı değildir. Madenlerin, ağaç ve öteki yapı malzemelerinin yerini, giderek pratik ve ekonomik hafif sentetik maddeler alacaktır.

20 yılda, kimyasal sanayide üretim 17 kat, sentetik ve yapay elyaf üretimi 15 kat, plastik reçine üretimi 60 kat artacaktır.

Kimyasal ürünlerin ve sentetik maddelerin kullanılması, hacmi hızla büyüyen bellibaşlı maddî üretim alanlarında köklü dönüşümler getirmektedir — kalite yükselmekte, yatırımlar üzerinde tasarruf sağlanmakta, üretim fiyatı düşmektedir.

Kimya sanayiinin hızlı gelişmesi, yapay gübre ile yabancı otlar ve zararlı böcekleri yokeden ilaçların üretiminin önemli ölçüde artması, tarımsal atılımın temelini oluşturur. Kimyasız, entansif tarım ve tahıl reköltesi, et, süt ve diğer ürünlerin üretiminde önemli bir artış düşümlenemez.

Kimyanın uygulanmasının ülkeye sağladığı ekono-

mik üstünlük, sanayi ve tarımda genel bilimsel ve teknik düzeyin yükselmesinde, emekçilerin sahip oldukları daha yüksek bir meslek düzeyi dolayısıyla imalât yöntemlerinin yoğunlaştırılmasında da ifadesini bulur. Bu sonuçlar rakamlarla açıklanamaz, ama önemi büyüktür.

Madenlerin ve yakıtların üretiminde büyüme, komünizmin maddî temellerini yaratma bakımından büyük önem taşır. Demircilik, güçlü bir gelişme gösterecek, özellikle hafif ve az bulunan demirsiz madenlerin üretimi hızlı bir biçimde ilerleyecektir. Alüminyum üretimi önemli ölçüde artacaktır. Gelecek yıllarda, kimyasal üretimde hammadde olarak kullanılacak olan doğal gaz ve petrol istihracının sistemli bir şekilde, öncelikle gelişmesine önem verilecektir. Kömür, gaz ve petrol istihracı, ulusal ekonominin bütün gereksinmelerini karşılamalıdır. 20 yılda, ülkenin kömür üretimi 2,3-2,4 kat, petrol üretimi 4,7-4,8 kat, gaz üretimi 14,4-15,2 kat artacaktır.

Üretim düzeninin yetkinleştirilmesi, uzmanlaşma ve elbirliği ve benzer işletmelerin rasyonel bileşimi, komünizmin maddî temelini yaratmada büyük önem taşır. Bu durum, tarımda bilimsel ve teknik kazanımların ve öncü deneyimin daha geniş çapta uygulanmasını da gerektirir. Komünizmin kuruluşunun zorunlu bir koşulu da, güçlü bir sanayiin, verimli bir tarımın yanısıra, çeşitli ve verimi yüksek iş dallarının yaratılmasıdır.

Tarımda üretici güçlerin güçlü atılımı, birbirine sıkı sıkıya bağlı iki esaslı sorunun çözümüne olanak verecektir: a) halk için kaliteli besin ürünleri, sanayi için hammaddeleri bol bol elde etmek, b) sovyetik kırım komünist toplumsal ilişkilere kerteli geçişini sağlamak ve kent ile kır arasındaki esaslı farkları ortadan kaldırmak.

Bu önemli görevlerin çözümü, kimyanın uygulanmasına bağlı entansif tarım, sulanması sağlanmış toprakların genişlemesi, tam makineleşme ve elektrikleendirme

sayesinde elde edilecektir.

Kimyanın tarımda uygulanması, bu iş dalında bir devrime neden olur, yeğınleşme temeli üzerinde gelişmesini sağlar. Kimya tarımsal verimliliği artırma, hayvancılığın verimliliği ise emek üretkenliğini önemli ölçüde yükseltme olanağı verir. Entansif tarım, geniş ölçüde sulamanın gelişmesine bağlıdır. Geniş sulama çalışmaları, ülkenin tahıl bilançosuna önemli bir katkı, çok iyi bir güvenlik fonu oluşturacak olan istikrarlı tahıl rekolteieri sağlayacaktır.

Tam makineleşme ve elektrikleendirme olmadan, entansif tarım düşünülemez. Tam makineleşme ve elektrikleendirme, tarımın ve hayvancılığın gelişmesini hızlandıracak, bu da emek üretkenliğinin yüksek bir düzeye ulaşmasını sağlayacaktır.

Tarım, üretici güçlerin güçlü atılımı sonucu, donatımı ve üretim düzeyi bakımından, sanayiın düzeyine yaklaşacaktır. Tarım, doğanın kaprislerine çok daha az bağımlı kalacak ve bu bağımlılık giderek asgariye düşecektir.

Bilim, komünizmin maddi temelinin yaratılmasında sınırsız bir rol oynar .

Bilim ve tekniğin ilerlemesi, doğal güçleri ve zenginlikleri halkın çıkarına daha etkili bir biçimde kullanma, yeni enerji şekilleri bulma ve yeni malzemeler yaratma, iklim koşulları üzerine etki etme olanağı veren yöntemler hazırlama, kozmik uzayı fethetme olanağı sağlar. Bilimin uygulanması, giderek toplumun üretici güçlerinde büyümenin önemli bir etkeni haline gelmektedir. Marx'ın öngördüğü gibi, bilim dolaysız bir üretici güce dönüşmektedir.

“Parti, deniyor SBKP Programında, komünist toplumun kurulmasında, *bilimin rolünün sürekli artmasına* geniş çapta katkıda bulunacaktır; üretici güçlerin geliş-

mesine yeni olanaklar getiren araştırmaları özendirecek, en yeni bilimsel ve teknik gerekleştirimlerin geniş ve hızlı bir şekilde uygulanmasına, doğrudan doğruya üretim içinde yapılanlar da dahil olmak üzere, deney çalışmalarında kesin bir iyileşme, örnek ve bilimsel ve teknik iletişim örgütü, yerli ve yabancı öncü deneyim için araştırma ve yayma sistemi elde etmeye çalışacaktır.”*

Bilim ve tekniğin ilerleme perspektifleri, bugün için her şeyden önce, başlıca doğal bilim dallarının gerekleştirimleriyle belirlenmişlerdir. Matematik, fizik, kimya ve biyolojideki yüksek gelişme düzeyi, teknik, tıbbi, tarımsal ve benzeri bilimlerin atılım ve etkililiğinin kaçınılmaz koşuludur.

Komünist Parti ve sosyalist devlet, özellikle bilimin ilerlemesine ve kazanımlarının ulusal ekonomide uygulanmasına özen gösterirler.

Emek üretkenliğinin hızlı ve sürekli büyümesi, komünist toplumu kurmada daha büyük bir önem taşır. “Komünizm, diye yazıyordu Lenin, kapitalizminden üstün bir üretkenliktir, modern teknik araçları kullanan, biraraya gelmiş bilinçli, iyi niyetli işçilerin üretkenliğidir.”**

Tüm ekonomi dallarındaki bilimsel ve teknik ilerleme, üretime katılan emekçilerin kültürel ve teknik düzeylerinin yükselmesi, kusursuz bir üretim ve çalışma düzeni, emek üretkenliğini önemli ölçüde artıracaktır. Yirmi yıl içinde, emek üretkenliği, sanayide 4-4,2, tarımda ise 5-6 kat artış gösterecektir. SSCB, o zaman emek üretkenliği bakımından dünyada ilk sırayı alacaktır.

Komünizmin maddi temelinin yaratılması, devsel kaynakları gerekli kılmaktadır. 1961’den 1980’e kadar, ulusal ekonomi yatırımları, sovyetler iktidarının kurulu-

* *Vers le communisme*, s. 555-556.

** V. Lénine, *Œuvres*, t. 29, s. 431.

şundan beri yapılan toplam yatırımların 7 kat fazlası olan 2.000 milyar rubleye yükselecektir.

KOMÜNİZMİN MADDİ TEMELİ NE GETİRECEKTİR?

Komünizmin maddî temelinin kurulması, şu önemli sorunların çözümüne olanak verecektir.

birincisi, üretici güçlerin görülmedik bir gücünü yaratmak ve nüfus başına üretim bakımından dünyada ilk sırayı almak;

ikincisi, daha yüksek emek üretkenliği sağlamak, sovyetleri en yetkin teknikle donatmak, çalışmayı bir mutluluk, esin ve yaratma kaynağı haline getirmek;

üçüncüsü, sovyetlerin bütün gereksinmelerini karşılamak üzere maddî mal üretimini geliştirmek, bütün halka daha yüksek yaşam düzeyi sağlamak, gereksinmelere göre bölüşüme geçiş koşullarını yaratmak;

dördüncüsü, sosyalist üretim ilişkilerini kerte kerte komünist üretim ilişkilerine dönüştürmek, sınıfsız toplumu yaratmak, kent ile kırsal arasındaki, kafa emeği ile kol emeği arasındaki başlıca farkları ortadan kaldırmak;

beşincisi, kapitalizmle yapılan ekonomik yarışmayı kazanmak, ülkenin savunmasını, SSCB'ne, tüm sosyalist kampa saldırmaya kalkışan her saldırganı ezmeye olanak verecek bir düzeyde tutmak.

Komünizmin maddî ve teknik temelini yirmi yıl içinde yaratmak için gerekli her şey, biraraya getirilmiş midir? Evet! SSCB, dünyanın en ileri toplumsal rejimine sahiptir. Burada iktidar emekçilerin elindedir. Sovyetler ülkesi işçi sınıfının, köylülüğün ve aydınların yenilmez ittifakını gerçekleştirmiştir. Çokuluslu devlet halklarının büyük dostluğu sağlamlaşmıştır. Marksist-leninist teori ve toplumsal gelişme yasalarının bilgisiyle donatılmış olan Komünist Parti, sovyet toplumuna canlılık veren bir güçtür.

Dünyada SSCB kadar geniş bir ülke yoktur. Yüzölçümü, Amerika Birleşik Devletleri'nkinden üç kat daha büyük, bütün Batı Avrupa ülkelerinkinden ise dört kat daha geniştir. Nüfusu bakımından, SSCB, Çin ve Hindistan'dan sonra üçüncü sıradadır. Bitip tükenmeyen doğal zenginliklere sahiptir. Saptanmış manganez, demir, bakır, kurşun, nikel, tungsten, boksit, potasyum, fosfat, turp (bataklık kömürü), maden kömürü ve petrol yatağı rezervleri bakımından dünyada birincidir. Sovyet jeologları, önemli doğal gaz, elmas, az bulunan madenler, atoma ait hammaddeler ve başka yararlı maden yatakları bulmuşlardır. Nehirleri ve gölleri yalnız iyi birer ulaşım yolu değil, aynı zamanda bitip tükenmeyen ucuz enerji kaynaklarıdır. Sovyetler Birliği en büyük orman ve uçsuz bucaksız ekilebilir toprak alanlarına sahiptir. Bütün bunlar, tüm ulusal ekonomi dalları için coşkun bir gelişme sağlayan hammaddeler temelini oluşturur.

Sosyalist kuruluş yıllarında, sovyet halkı, ultra-modern bir donatımla zenginleşmiş güçlü bir sanayii, dünyanın en ileri bilimini yarattı. Ensonu, SSCB, modern tekniği kullanacak, onu sürekli yetkinleştirecek yetenekte, son derece nitelikli uzmanlar yetiştirdi.

Komünizmin maddî temelini, SBKP Programınca öngörülen süreler içinde kurmanın olanak ve koşulları böyle yaratılmıştır.

Komünizmin maddî temelinin yaratılması, toplumun başlıca üretici gücü olan insanın yetkinleştirilmesini de kapsamaktadır.

2. TOPLUMUNU BAŞLICA ÜRETİCİ GÜCÜ OLAN İNSANIN YETKİNLEŞTİRİLMESİ

SBKP Programı, komünizmin maddî temelini yaratılmasının, emekçilerin artan yaratıcı faaliyetlerinin ve emeğin niteliğinin değişmesinin en önemli koşulu ola-

rak emekçilerin, yüksek teknik ve kültürel düzeyini kap-sadığını belirtir.

Komünizmin maddî temelini yaratmak yalnızca toplumsal üretimi yetkinleştirecek ve canlandıracak yetenekte, son derece nitelikli uzmanlar kullanmak ve yetiştirmek değildir, aynı zamanda uyumlu gelişme sorunlarını çözmede emekçiler için ilk koşuldur.

Sosyalist rejimde emekçilerin kültür, eğitim ve meslekî yetiştirme düzeyi daha şimdiden yükselmiştir.

Günümüzde, SSCB, yüksek okul diplomalı uzmanlar yetiştirme bakımından dünyada birinci sıradadır. 1914 Rusyasında 289 bilimsel kuruluş ve 10.200 bilim emekçisi bulunurken, 1963 başında SSCB’de 4.476 bilimsel kuruluş ve 524.000 bilim emekçisi bulunmaktaydı. 1963’te, Sovyetler Birliği’nde, yüksek ve orta dereceli meslekî okullarda, 3.300.000’i yüksek okullarda olmak üzere, yaklaşık olarak 6.200.000 öğrenci bulunmaktadır.

Orta ve yüksek öğrenim kurumlarına paralel olarak, çeşitli meslekî yetkinleşme şekilleri de gittikçe yaygınlık kazanıyor: akşam okulları, mektupla öğrenim, bölge okulları (*cercle*), kurslar, seminerler vb.. Bugün, üç sovyet yurttaşından biri araştırma yapmaktadır. Sovyetler ülkesinde eğitim tüm halka maledilmiştir. Eğitim düzeyinin yükselmesi, emekçilerin genel kültür düzeyinin yükselmesiyle atbaşı gitmektedir.

SBKP, komünist kuruluşun başarısının güvencesini halkın kültürel ilerlemesinde görmektedir.

Önümüzdeki 20 yıl boyunca, toplum üyelerinin büyük çoğunluğu, orta öğretimden, meslekî orta öğretimden ve yüksek öğretimden geçirilmiş olacaktır. 1980’de, yüksek öğrenim kurumlarındaki öğrenci sayısı 8 milyona, yani 1960’taki sayının üç kat fazlasına çıkacaktır. İşçilerin, memurların ve kolhoz üyelerinin çeşitli yetkinleşme şekilleri, geniş çapta yaygınlaştırılmış olacaktır.

Üretimin bütünyle mekanikleşmesi ve otomatikleştirilmesi sayesinde, emeğin rolü, giderek denetleme, gözlem, ayarlama ve makine-transferleri yetkinleştirme görevlerine dönüşecektir. Bu durum da ulusal ekonominin bütün sektörlerinde —sanayide, tarımda, inşaatta, taşımacılıkta, vb.—, son derece yetişkin, geniş entelektüel ufka sahip emekçiler ister.

Komünizmin tekniği yalnızca meslekî yetiştirme düzeyini değil, insanın ruhsal dünyasını da değiştirecektir. Yaratılacak olan maddî koşullar, insana, bütün beceri ve yeteneklerini, bütün manevî niteliklerini sergileme olanağı verecektir. “Komünizme geçiş, deniyor SBKP Programında, komünist bilince sahip, pek bilgili, kol emeğine olduğu kadar kafa emeğine de yatkın, toplumsal ve siyasal yaşamın çeşitli alanlarında, bilim ve kültür alanında üstün çalışması olan insanların eğitimi ve yetiştirilmesini gerektirir.”*

* *Vers le communisme*, s. 610.

SOSYALİST ÜRETİM İLİŞKİLERİNDEN KOMÜNİST ÜRETİM İLİŞKİLERİNE

SOSYALİZMDEN komünizme geçiş sırasında, üretici güçlerin gelişmesine paralel olarak, üretim ilişkileri de kendi bağıntıları ve karşılıklı bağımlılıkları içinde gelişip yetkinleşirler. Üretici güçlerin büyümesiyle birlikte, sosyalist üretim ilişkileri, kerte kerte komünist üretim ilişkilerine dönüşürler.

1. SOSYALİST MÜLKİYETTEN KOMÜNİST MÜLKİYETE

Sosyalist rejimde üretim ilişkileri, bilindiği gibi, devletin (bütün halkın) mülkiyeti ve kolhozcu-kooperatif mülkiyet olarak iki biçim gösteren sosyalist, toplumsal

mülkiyet üzerine kurulmuştur.

Komünizme geçildiği ölçüde, *iki sosyalist mülkiyet biçimi, devlet mülkiyeti ve kolhozcu-kooperatif mülkiyet kerte kerte birbirine yaklaşıp ve tüm halkın bir tek komünist mülkiyeti halinde kaynaşacaktır.*

Devlet mülkiyetinin ve kolhozcu-kooperatif mülkiyetin en geniş gelişmesi ve yetkinleşmesi, tüm halkın tek bir komünist mülkiyetinin oluşmasıyla sonuçlanacaktır.

KOMÜNİZME GEÇİŞ DÖNEMİNDE DEVLET MÜLKİYETİ

Sosyalist mülkiyetin tek bir komünist mülkiyete dönüşmesi sırasında, devlet mülkiyeti daima daha fazla yetkinleşir ve ulusal ekonomideki üstün rolü artar.

Devlet mülkiyeti, hem büyük çapta yeni işletmelerin kurulması, hem de işleyiş halindeki sanayi, tarım, taşımacılık işletmelerinin büyütülmesi sayesinde, her şeyden önce *nicel bakımdan* büyür. Komünizme doğru ilerledikçe, üretimin hacmi ve etkinliği artacaktır.

Devlet mülkiyetinin *niteliği* de değişir. Devlet mülkiyetinin bu değişimleri, onun toplumsallaşma düzeyinin sürekli yükselmesinden ileri gelir. Komünizme doğru ilerleme, üretimin, tamamen otomatikleşen pek geniş işletmeler kurmanın, bir tek enterkonneksiyon ağı düzenlemenin, ülkenin farklı bölgeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi ve güçlenmesinin daima daha ileri bir yoğunlaşmasına eşlik edecektir; toplumsal işbölümü, uzmanlaşma, elbirliği ve birbirine bağlı işletmeler sınırsız bir gelişme gösterecektir.

Devlet mülkiyeti büyüdükçe, üretim aygıtı yetkinleşecek, işletmeler komünist toplum işletmeleri haline gelecektir. SBKP Programı, bu sürecin ayırıcı özelliklerini şu şekilde formüllendirmektedir: yeni teknikler, imalât yöntemlerindeki yüksek otomatikleşmeyle orantılı olarak üretimde yüksek örgütlenme düzeyi, otomatik kumanda

ve denetim aletlerinin yaşama sokulması; işçilerin kültürel ve teknik düzeylerinin yükseltilmesi, kol emeği ile kafa emeğinin gittikçe daha sıkı biraraya gelmesi; işletmeler personeli içinde mühendis ve teknisyen yüzdesinin artırılması; araştırma ve deney çalışmalarının yaygınlaşması; işletmeler ve bilim kurumları arasındaki bağların sıkılaştırılması; yarışmanın gelişmesi, bilimsel kazanımlarla en iyi örgütlenme ve emek üretkenliği modellerinin yaygınlık kazanması; işletmeler yönetimine emekçi topluluklarının geniş çapta katılması ve komünist çalışma biçimlerinin yayılması.

Devlet mülkiyetinin önemi, bilim, kültür, kamu sağlığı ve kamu hizmetleri alanında artacaktır.

Devlet mülkiyetinin etki alanı, komünizmin kuruluşu sırasında genişler. Devlet mülkiyeti, giderek çalışma ve yaşama düzeninin toplumsal biçimlerini kucaklayacaktır.

KOMÜNİZME GEÇİŞ DÖNEMİNDE KOLHOZCU-KOOPERATİF MÜLKİYET

Bütün halkın tek bir komünist mülkiyete geçişi, *kolhozcu-kooperatif mülkiyetin* en geniş bir biçimde gelişmesini ve yetkinleştirilmesini de gerekli kılar.

“Kolhozcu rejimin, ekonomik bakımdan gelişip serpilmesi, deniyor SBKP Programında, kolhozcu mülkiyette tüm halkın mülkiyetinin bir tek ve aynı komünist mülkiyet halinde kerte kerte birbirine yaklaşmasının ve ilerde kaynaşmasının koşullarını biraraya getirir.”*

Kolhoz üretiminin toplumsallaşma düzeyi, sosyalizmden komünizme geçişle birlikte yükselir. SSCB’de bugün ortaya çıkan karakteristik süreçler, buna tanıklık etmektedir. Öyle ki, kolhozların, kolhoz üretiminin genişletilmesinin ekonomik temeli olan bölünmez fonları sürekli

* *Vers le communisme*, s. 559.

olarak artmaktadır. 1932'de 470.000.000 ruble olan bu fonlar, 1 Ocak 1963'te hemen hemen 60 kat fazlasına, 28.400.000.000'a ulaşmıştır.

Kolhozlarda bölünmeyen fonların büyümesi giderek kolhozcu-kooperatif mülkiyetin niteliğini değiştirir. Kolektifleştirmenin ilk evresinde, kolhoz mülkiyeti, köylülüğün malları olan atları, arabaları, karasabanı ortaklaştırma yolu ile oluşuyordu. Günümüzde kolhozların modern donatımları: traktörleri, biçerdöğerleri, motorlu taşıtları vb. var. Kolhozların mülkiyeti, kolhozcuların, işçilerin, mühendislerin ve bilginlerin kolektif çalışmalarının ürünüdür.

Sovyet devleti, tarım uzmanlarının yetiştirilmesi için yüz milyonlarca ruble harcamaktadır. Kolhozlara verdiği krediler milyarlarla ifade edilir; kolhozlar besin maddeleri, tohum kredilerinden yararlanmaktadır. Bütün bunlar gösteriyor ki, kolhozların ortak zenginliği, bütün sovyet halkı tarafından desteklenen kolhozcuların eseridir.

Kolhozcu rejimin yetkinleştirilmesini hedef alan sosyalist devlet politikası, kısacası bütün halkın mülkiyeti düzeyine ulaşacak olan kolhoz mülkiyetinin ileri derecede toplumsallaşmasında önemli bir rol oynar. Böylece, tarım aletlerinin kolhozlara transferinin ardından, kolhozların bölünmez fonları sürekli artacak ve bütün halkın üretim fonları, yapıları ve toplumsal karakterleri bakımından birbirlerine gittikçe daha fazla yaklaşırlardır.

Kolhoz üretimi daima yeni iş dallarına ayrılır. Tahıllar ve sanayi bitkileri, üretimi en geniş ölçüde toplumsallaşmış olan sektörlerdir. Hayvancılık ve sebze yetiştirme sektörleri daha az toplumsallaşmıştır, ve önemli bir bölümü bakımından, henüz kolhozcuların yardımcı ekonomisi içinde kalmaktadırlar. Tarımsal üretimin, kolektif ekonominin kolhoz üyelerine gereksinme duydukları bütün ürünleri verecek bir düzeye gelmesiyle yar-

dımcı kolhoz işletmesi de bütün önemini kaybedecek, yatarsız hale gelecek ve silinip gidecektir.

Üretici güçlerin büyümesi kolhozlar arasındaki üretim bağlarının gelişmesine neden olacak, ekonominin toplumsallaşması artel çerçevesini aşacaktır. Bu, ortak işletmelerin, kültürel kurumların ve toplumsal hizmetlerin yerleştirilmesi için, hem devlete, hem de kolhozlara ait elektrik santralleri, ilk işlem, muhafaza ve tarım ürünlerini taşıma işletmelerinin, yapı ve yapı malzemeleri vb. üzerine çalışan işletmelerin kurulması için kolhozların güçlerini ve kaynaklarını biraraya getirmesiyle olur.

Niteliği bakımından, birçok kolhozun bu işler üzerindeki mülkiyeti, bütün halkın mülkiyetini gitgide birbirine yaklaştıracaktır.

Tarımda elektrikleştirmenin gelişmesi, üretimin makineleştirilmesi ve otomatikleştirilmesi, kolhozların üretim araçlarıyla devletin, bütün halkın üretim araçlarının daha sıkı bir biçimde birleşmesiyle sonuçlanır. Devletin ve kolhozların karma girişimleri bu anda yaratılmıştır: elektrik santralleri, sulama şebekesi, yol yapımı, vb..

Kolektif zenginliğin artmasıyla, kolhozlar, işletmelerin, kültür kurumlarını ve yatılı okul, kulüp, hastane, dinlenme evi gibi hizmetlerin kuruluşuna gittikçe daha geniş çapta katılacaklardır.

Kolhozlar gelişirken, onları kendi aralarında birleştiren bağları ve yerel sanayi işletmeleri ile kendi bağlarını sıkılaştıracak ve bunlarla ortaklaşa üretimi daima daha fazla örgütleyecektir. Ekonominin gereksinmelerine göre, tarımın kendi üretiminin sınaî işleyişle organik bütünleşeceği tarımsal-sınaî birlikler bu şekilde oluşacaktır. Sonuç, tarımsal ve sınaî işletmeler arasında rasyonel bir uzmanlaşma ve elbirliği, tüm emek-gücünün ve üretim kaynaklarının her mevsimde ve yöntemli bir kullanımı olacaktır. Bu süreçler topluluğu, kolhozcu-koo-

peratif mülkiyete gitgide bütün halkın mülkiyeti karakteri verecektir.

Kolhozcu-kooperatif mülkiyetin toplumsallaşması bütün halkın mülkiyeti düzeyine ulaştığı zaman, kolhozlar, bütün halkın tarımsal işletmeleri ile aynı ekonomik koşullar içinde bulunacaklardır. Son derece gelişmiş makineli ekonomilere dönüşeceklerdir. Yüksek emek üretkenliği, kolhozları, güçlü ekonomik birimler haline getirecektir. Kolhozların yaşamı sıkıntısız hale gelecek, gereksinimleri kolektif işletmelerin üretimiyle tamamen karşılanacaktır. Yemekhaneler, ekmekçi dükkânları, çamaşırhaneler, kreşler, çocuk bahçeleri, kulüpler, kütüphaneler, stadlar onların hizmetinde olacaktır. Emegin karşılanma biçimi zaten bütün halkın malı olan işletmeler içinde olacak ve kolhozlar bütün toplumsal güvenlik biçimlerinden (emeklilik aylıklarından, tatillerden, vb.) yararlanacaklardır.

Komünizme geçiş sırasında *emekçilerin bireysel mülkiyeti* de niteliğini değiştirecektir. Komünist toplumda "herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinmelerine göre" ilkesi başarıya ulaştığına göre, bireysel tasarruf, besin yedekleri, konut mülkiyeti, yardımcı ekonomi, vb. de bütün ekonomik önemini yitirecektir. Komünizmde kişisel mülkiyet, bireysel kullanım nesneleriyle sınırlı olacaktır. Üretici güçlerin önemli ölçüde gelişmesi sayesinde, komünizme geçişle birlikte, ekonomik ve toplumsal farklılıklar da silinip gidecektir.

2. EKONOMİK VE TOPLUMSAL FARKLILIKLARIN KAYBOLMASI

KENT İLE KIR ARASINDA ÖZSEL FARKLILIKLARIN GİDERİLMESİ

Sosyalizm kent ile kır arasındaki karşıtlığı ortadan kaldırdı. Bunlar arasında her türlü sömürden kurtul-

muş emekçilerin elbirliği ve dostça yardımlaşma ilişkileri kurulmuştur.

Kent ile kırın çıkarları artık özdeştir ve bir tek ve aynı hedefi gözetir. Komünizmin kurulması.

Sosyalist rejimde kent ile kır arasında, esaslı farklar vardır. Bu farklar, esas olarak kentte üretim araçları üzerinde devletin (bütün halkın) mülkiyetinin ağır basması ile açıklanmaktadır, oysa kırdaki kolhozcu-kooperatif mülkiyeti ağır basar. Kolхозlarda teknik donatım ve emek üretkenliği, sınıai işletmelerden daha düşüktür. Halkın maddi ve kültürel koşulları, kentte kırdan daha iyidir.

Devlet mülkiyeti ile kolhozcu-kooperatif mülkiyetin kerte kerte birbirine yaklaşması ve gelecekteki kaynaşması *kent ile kır arasındaki özsel farklılıkları* ortadan kaldıracaktır. Bu yaklaşmanın ve bu kaynaşmanın yolları, aynı zamanda kent ile kır arasındaki başlıca farkları ortadan kaldıracak olan yollardır.

Bu süreç, üretici güçlerin gelişmesine, malzeme bakımından tarımın doyurulmasına dayanır.

Tarımın yeni baştan donatılması, kırsal nüfusun kültürel ve teknik düzeyini yükseltecektir. En yetkin tarım avadanlıklarının geniş çapta kullanılması üzerine kurulan kolhoz üyelerinin çalışması, giderek sınıai devlet işletmelerinde çalışan işçilerinkine yaklaşacaktır. Komünist rejimde tarımsal emek, bir sınıai emek türü olacaktır.

Kerte kerte komünizme geçişle birlikte, kırların maddi ve kültürel koşulları daha çok düzelecektir. Komünist dönüşümler ölçüsünde kentlerin çehresi de değişecektir.

*"Kent ile köy arasındaki ekonomik, toplumsal, kültürel farklılıkların kaldırılması, diyor SBKP Programı, komünizmin kuruluşunun en büyük sonuçlarından biri olacaktır."**

* *Vers le communisme*, s. 569.

Sosyalizm, kol emeği ile kafa emeği arasındaki karışıklığı kaldırır. Sosyalist toplumda, kol emekçileri ve kafa emekçilerinin çıkarları ortaktır. Aynı amaç için, bütün halkın mutluluğu için çalışırlar. Sosyalizm, kafa ve kol emekçilerinin sıkı ve dostça elbirliği ve yardımlaşmasıyla ayırdedilir. İşçiler, köylüler ve aydınlar, üretimi sürekli geliştirmek ve yetkinleştirmekle çok yakından ilgilenirler.

Sosyalist rejimde, kol emeği ile kafa emeği arasında esaslı farklar vardır. Kerte kerte komünizme geçiş, *kol emeği ile kafa emeği arasındaki özsel farklılıkları kaldıracaktır*. Mekanikleştirilen ve otomatikleştirilen modern üretim, yorucu kol çalışmasının yerine makinelerin çalışmasını koymak, genel öğretim düzeyi ile işçi ve köylülerin bilimsel ve teknik bilgilerini mühendislerin ve tarım uzmanlarının düzeyine yükseltmek eğilimindedir.

Kol emeği ile kafa emeği arasındaki özsel farklılıkların kaldırılması, iki emek kategorisinin kaynaşmasına neden olur. Komünist toplumun bütün emekçileri, mesleklerinden bağımsız olarak, Marx'ın yazdığı gibi, kafa emeği ile kol emeğini birleştirerek çalışacaklardır.

Komünist toplumda, çalışma, son derece mekanikleşmiş, son derece vasıflı hale gelmiştir; komünizmde, tekniğe, insanlar kumanda eder ve insanların çalışmasında zihinsel öge ağır basar.

Kol emeği, giderek, makinelerin denetim ve kumandasına indirgenecektir. Gerçekte tam mekanikleşme ve otomatikleşmenin yerleşmesi sayesinde kol emeği, teknisyen ya da mühendis emeğinin bir türü haline gelecektir.

Kol emeğinin bir yana bırakılmasını basit bir şekilde anlamamak gerekir. İnsanın fiziksel çabası olmadan hiçbir şey yapılamaz. Ama fiziksel çaba asgariye inerken,

kafa emeği belirgin bir önem kazanacaktır.

Demek ki komünizmin zaferi, SBKP Programında denildiği gibi, "... kol emeği ile kafa emeğinin üretim içinde organik kaynaşmasına neden olacaktır. Aydınlar tabakası özel bir toplumsal katman olmaktan çıkacak, kol emekçileri, kültürel ve teknik bakımdan, aydın emekçiler düzeyine çıkacaklardır."*

SINIF FARKLILIKLARININ ORTADAN KALKMASI

Komünizmin kurulması, sınıflar arasındaki sınırları siler, türdeş bir toplum yaratır.

Kent ile kır, kafa emeği ile kol emeği arasındaki özsel farkların giderilmesi, sosyalist toplumun iki dost sınıfı olan işçi sınıfı ve köylülüğün olduğu kadar, aydınlardan oluşan toplumsal katmanın da konumundaki farklılıkları ortadan kaldıracaktır.

Komünizm, toplumun sınıflara ve sınıfların tabakalara bölünmesine son verecektir. Komünist rejimde, sınıflar da, sınıf farklılıkları da olmayacak ve insanlar toplumdaki yerlerine göre ayırdedilmeyeceklerdir.

Komünizm bütün insanları tamamıyla eşit kılacaktır.

Komünist toplum içinde durumları eşit olacak, koşulları ise üretim araçları karşısında aynı, çalışma ve bölüşüm bakımından aynı olacaktır. İnsanlar kamu işlerinin yönetimine etkin olarak katılacaklardır. Bireyle toplum arasında, bireysel ve toplumsal çıkarların birliğine dayalı bir uyum kurulacaktır.

ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN GELİŞMESİ

Sınıfların ve sınıf farklılıklarının yokolması, ulusal ilişkilerin genişlemesine eşlik edecektir. Sınıflar arasındaki sınırların kalkması ve toplumda komünist ilişkilerin gelişmesi, ulusların toplumsal türdeşliğini artırır, kültür,

* Vers le communisme, s. 543.

töre (moral), maddî yaşam alanlarında ortak komünist çizgilerin gelişmesini kolaylaştırır, karşılıklı dostluk ve güveni pekiştirir.

Sosyalist rejimde, ulusların gelişip serpilmesi ve birbirine yaklaşımı sözkonusudur. Bütün halklar ve uluslar hayatî çıkarların ortaklığı ile aynı ailenin bağrında birleşmişlerdir; hep birlikte, aynı amaca, komünizme doğru yürümektedir.

Komünizmin kuruluşu ilerledikçe, uluslar arasında maddî ve manevî değerlerin değişimi de artar; her sovyet cumhuriyeti, ortak komünist kuruluş yapısına daha büyük bir katkıda bulunur.

SSCB'de komünizmin zaferi, ulusları daha da fazla yaklaştıracak, ekonomik ve ideolojik ortaklıklarını yoğunlaştıracak, ortak manevî çizgiler gelişecektir. "Bununla birlikte, deniyor SBKP Programında, ulusal farklılıkların, özellikle dil farklılıklarının silinmesi, sınıf sınırlarının silinmesinden çok daha uzun bir süreçtir."*

3. ÇALIŞMA, İNSANIN İLK HAYATİ GEREKSİNMESİ

Çalışmanın teknik donatımında ilerlemeler, kol emeği ile kafa emeği arasındaki özsel farklılıkların giderilmesi, çalışma karşısında komünist tutumun geliştirilmesi, çalışmayı *her insan için, ilk hayatî gereksinme, sağlıklı bir organizmanın doğal işlevlerinin belirtisi haline getirecektir.*

Özgür ve yaratıcı çalışma, toplumun mutluluğu için çalışma, her insana yaratma sevinci ve mutluluğu verecektir.

İnsanlara, beceri ve yetenekleri uyumlu olarak geliştirmenin bütün olanaklarını sunacak olan komünist toplumda, herkes, gönlünce, toplum ve kendisi için ya-

* *Vers le communisme*, s. 599.

rarlı olacak nitelikte bir meslek seçme hakkına sahip olacaktır.

F. Engels, komünizm konusunda şöyle yazıyordu: "... bir yandan hiçbir bireyin, insan varlığının doğal koşulu olan üretken emek payını başkalarının üstüne yükleyemediği, öte yandan, üretken emeğin, köleleştirme aracı olacak yerde, her bireye fizik ve entelektüel yeteneklerinin tümünü her yönde yetkinleştirme ve kullanma olanağını sunarak, insanların kurtuluş aracı durumuna geldiği, ve çalışmanın, yük olmaktan çıkıp, bir zevk olduğu bir üretim örgütünün geçmesi gerekir."*

Komünist toplumda, her emekçi, mühendis ve işçi görevlerini yerine getirecektir. Öte yandan, toplumun her sağlam üyesi, etkin olarak politik yaşama katılacaktır. İnsanın beceri ve yetenekleri tam olarak açılıp serpilebilecek ve üretim alanında ya da diğer faaliyet alanlarında uygulanma olanağı bulacaktır. Çalışma, herkesten saygı görecektir, onur verecek, insanın değer ölçüsü olacaktır.

Sosyalist toplumda her emekçi tarafından yerine getirilen ödev —yeteneklerine göre çalışma— maddî ve manevî özendiricilerden yararlanırken, komünist toplumda toplumun bütün üyeleri, yalnızca yüksek bir bilinç düzeyinin güdüsü ile çalışacaklardır. Komünist toplumda, insan çalışmadan edemez. Bilinci de, kamuoyu da buna olanak vermeyecektir. Yeteneklerine göre çalışma, herkes için bir alışkanlık, ilk hayatî gereksinme haline gelecektir.

Çalışmanın ilk hayatî gereksinme haline gelmesi, insanlarda yeni bir çalışma anlayışının doğmasına neden olacaktır: komünist anlayış. Komünizmde çalışmayı açık-larken, Lenin, şöyle yazıyordu: "Komünist çalışma, sözün en dar ve tam anlamıyla, ne belirli bir yükümlülük olarak, ne bazı ürünlere hak kazanmak için ne de önceden belir-

* Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 463.

lenmiş yasal normlara göre gerçekleştirilen, karşılıksız olarak toplum yararına yapılan bir çalışmadır; bütün normların dışında, bir karşılık beklemeden, bir ödül almadan yapılan gönüllü bir çalışmadır bu, ortaklık için çalışma alışkanlığıyla ve (alışkanlık haline gelmiş) topluluk yararına çalışma zorunluluğu duygusuyla koşullanmış —sağlam bir organizmanın gereksinmesini giden— bir çalışmadır.”*

KOMÜNİSTÇE ÇALIŞMAK VE YAŞAMAK

Bu yeni anlayış, daha önce, sosyalist toplum çerçevesi içinde günışığına çıktı. Komünist geleceğin insanı, toplumsal yaşamdaki faaliyetleri arasında, komünizm uğruna savaşım içinde yetişir. Komünizm çalışmayla kurulur, milyonlarca insanın yaratıcı çabasının sonucudur. Onlar bilinçlendikçe, etkinlikleri genişler, komünizmin maddî temelini kurma temposu hızlanır. Komünizm ve çalışma ayrılmaz kavramlardır. İnsanoğlu, komünizmin aydınlık geleceğini ancak ve ancak çalışma ile yaratır. Bu nedenle, ilk hayatî gereksinme sayılan emeğe sevgi ve saygıyı insanların kafasına sokmak son derece önemlidir.

Komünizmin büyük çapta kuruluşu döneminde, başta gelen görev, çalışma karşısında komünist bir tutum geliştirmektir. “Eğitim çalışmasında partinin ilk kaygısı, deniyor SBKP Programında, bütün toplum üyelerinde komünist bir çalışma anlayışı geliştirmekten ibarettir. Toplumun mutluluğu için çalışmak, herkesin kutsal görevidir.”**

SSCB’de, sendikalar, leninist komsomol ve okul, komünist çalışma anlayışının oluşmasında önemli bir rol oynarlar.

* V. Lénine, *Œuvres choisies*, (iki ciltlik), t. II, deuxième partie, Editions en langues étrangères, Moscou 1954, s. 343.

** *Vers le communisme*, s. 605.

Lenin'in ifadesine göre, sendikalar, komünizmin okutulurlar. Çalışma disiplini güçlendirmek için savaşım verirler, sosyalist yarışmayı örgütlerler, ileri çalışma biçimlerini ve yöntemlerini yayarlar, emekçiler arasında geniş bir kültürel etkinlik gösterirler.

Leninist komsomol, komünist çalışma anlayışının oluşmasında önemli rol oynar. Komsomol, çalışmaya bağlı parlak başarılar için gençleri seferber eder, komünizmin genç mimarlarına toplum karşısındaki sorumluluklarını öğretir.

Çalışmada komünist bir tutumun oluşmasında okulun da büyük önemi vardır. Sovyet okulu yalnızca geniş bir genel öğretim vermez, maddî mallar üretecek yetekte iyi emekçiler de yetiştirir.

Komünist çalışma anlayışı, özverilerle dolu ulusal ekonomi planlarını yürütme ve hedefleri aşma savaşımında, sosyalist yarışmanın gelişmesinde, özellikle de şok (choc) emekçisinin ve komünist çalışma ortaklıkları emekçisinin unvan yarışmasında, sovyet halkının, verimsiz ve boş toprakları değerlendirme hareketi gibi, yurtseverlik belirtilerinde, vb. ifadesini bulur.

Ülkede komünist çalışmadan yana, yüzbinlerce ekibin, sektörün, atelyenin, işletmenin katıldığı geniş bir hareket gelişmiştir.

Birkaç yıl içinde bu harekete katılanların sayısı 26 milyon kişiye ulaştı, bugün ise iki ya da üç işçi ya da memurdan biri komünist çalışmanın şok emekçileri unvanı için yarışıyor. Harekete katılan emekçiler şu sloganı uyguluyorlar: "Komünistler gibi çalışmaya ve yaşamaya alışalım!"

Kendi mesleklerinde usta olan komünist çalışmanın şok işçileri, alınan sonuçlardan memnun değildirler; görenekçiliğin ve tutuculuğun gözüpek hasımlarıdır, en kusursuz donatımı, imalât yöntemini ve emek örgütlen-

mesini yerleştirmeye çalışırlar. Kendi öz sektörlerinde iyi sonuçlar aldıkları zaman ise, arkadaşlarına yardım etmek için çalışmanın daha güç olduğu geri atelyelere giderler.

Komünist çalışmanın şok ekipleri üyeleri, günlük yaşamdaki, aile içindeki ilişkilerin başkalarıyla ve komünist ahlâkın daha yüksek gerekleriyle uyumlu olması için savaşım verirler. Komünizmin mimarını yüksek idealler ve ahlâk ilkeleri özendirir. Bunlar, komünizmin mimarının ahlâk yasasında ifadesini bulur. Bu yasa, aşağıdaki ahlâk ilkelerini ilân eder:

—komünizm davasına adanma, sosyalist yurt sevgisi, sosyalizm ilkelerine bağlılık;

—toplumun mutluluğu için özenli bir çalışma: çalışmayan yemez;

—herkeste kamu malını koruma ve çoğaltma kaygısı;

—yüksek bir toplumsal ödev bilinci, toplumsal çıkarın her türlü ihlâli karşısında hoşgörüsüzlük;

—kolektivizm duygusu ve dostça yardımlaşma: bizim hepimiz için, hepimiz birimiz için;

—insanlar arasındaki ilişkilerde hümanizm ve karşılıklı saygı: insan, insan için bir dost, bir arkadaş ve bir kardeştir;

—toplumsal ve özel yaşamda namusluluk ve içtenlik, ahlâkî temizlik, sadelik, ve alçakgönüllülük;

—aile içinde karşılıklı saygı, çocukların eğitimi için özen;

— haksızlığa, ahlâksızlığa, namussuzluğa ve ikbal avcılığına karşı uzlaşmazlık;

—bütün SSCB halklarının dostluğu ve kardeşliği, ulusal ve ırksal düşmanlığa karşı hoşgörüsüzlük;

—bütün ülkelerin emekçileriyle, bütün halklarla kardeşçe dayanışma.

Çalışma karşısında yeni komünist anlayışın doğması,

çalışmanın ilk hayatî gereksinme haline gelmesi, toplumsal ve ekonomik farklılıkların ortadan kalkması, maddî malların bölüşüm sisteminin yetkinleşmesine neden olmaktadır.

4. KOMÜNİST BÖLÜŞÜM İLKESİNE GEÇİŞ

Komünist toplumun kurulmasında sosyalist üretim ilişkilerinin gelişip yetkinleşmesi, maddî ve manevî malların bölüşüm biçimlerinin gelişmesiyle de açıklanır.

Komünizme geçişle birlikte, “herkesten yeteneğine göre, herkese emeğine göre” sosyalist bölüşüm ilkesinin yerini, “herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinmesine göre” komünist ilkesi alacaktır.

Marx şöyle yazıyordu: “... bireylerin işbölümüne ve onunla birlikte kafa emeği ile kol emeği arasındaki çelişkiye kölece boyun eğişleri sona erdiği zaman; emek, yalnızca bir geçim aracı değil, ama kendisi birinci hayatî gereksinme haline geldiği zaman; bireylerin çeşitli biçimde gelişmesiyle, üretici güçler de arttığı ve bütün kolektif zenginlik kaynakları gürül gürül fışkırdığı zaman, ancak o zaman, ... toplum, bayraklarının üstüne şunu yazabilecektir: ‘Herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinmesine göre!’ ”*

KOMÜNİST BÖLÜŞÜM İLKESİNE GEÇMEK İÇİN NE GEREKİR?

Komünist bölüşüm ilkesine geçmek için, ilkin üretimin gelişmesini maddî ve kültürel mallar bolluğunu sağlamaya elverişli bir düzeye ulaştırmak gerekir; o zaman toplum, her şeye, tüketim nesnelerine (besin, giysi, ayakkabı), kültür ve kamu hizmetlerine (okullar, tiyatrolar, sinema, radyo, taşımacılık lojmanlar, vb.) sahip olacaktır. Tüketim mallarının bolluğu ve “herkese gereksinme-

* K. Marx, F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 31.

sine göre" ilkesinin uygulanmaya başlanması durumu, topluma verdiği emeğin niceliği ve niteliği ne olursa olsun, her insanın, gereksinmesi olan her şeyi alabileceği anlamına gelir. Gereksinmelere göre komünist bölüşüm, kuşkusuz, kaba burjuva anlamında: herkese, yeter diyecek kadar veriniz şeklinde anlaşılmamalıdır. Gereksinmelere göre bölüşüm, *son derece yetişmiş, son derece bilgili*, komünist toplumdaki yaşam kurallarına saygı gösteren *bir insanın akla-uygun gereksinmelerinin* karşılanması demektir. Bu gereksinmelerin karşılanması, insana, kendisinin ve ailesinin yaşamı için zorunlu tüm malları sağlama kaygısından kurtulma olanağı verecektir.

Komünist bölüşüm ilkesi, yeni komünist çalışma anlayışı; her toplum üyesinin komünist bilinçi oluşmadan önce de gerçekleşemez. Yeteneklerine göre çalışma gereksinmesini insanların kendileri duymaları gerekir. Komünist bölüşüme geçmek için öncüller yaratılmadığı sürece, toplum, çalışma ve tüketim ölçüleri üzerinde sıkı bir denetim yürütecek, ürünler de harcanan emeğin nitelik ve niceliğine göre bölüşülecektir.

Emeğe göre bölüşüm, emek üretkenliğinin artmasını, meslekî yetkinleşmeyi, teknik ilerlemeyi özendirir, insanları yeteneklerine göre çalışmaya isteklendirir, komünizme gidişi hızlandırır.

KOMÜNİST BÖLÜŞÜMÜN YOLU, TOPLUMSAL FONLAR

Sosyalist ilke, komünist bölüşüm biçimlerinin en geniş biçimde gelişmesini dıştılamaz, gerektirir. Komünist biçimler doğrudan doğruya tamamlanmış bir biçime bürünmeyecekler, her şeyden önce emeğe göre sosyalist bölüşüm biçimleriyle birarada yaşam süreceklerdir. SBKP'nin XXII. Kongresi, emeğe göre sosyalist bölüşüm ilkesinden, gereksinmelere göre komünist bölüşüm ilkesine geçileceğini belirtti, bunları bağdaştırmanın zorunlulu-

ğunu vurguladı. Komünist Parti, komünist kuruluşun bugünkü evresinde, ücretlerin artışını, işçi ve memurların refahının yükselmesinde son derece önemli bir kaynak, kazançtan maddî pay alma leninist ilkesinin gerçekleşmesinde kesin bir öge saymaktadır. Aynı zamanda, sosyalizmden komünizme geçildikçe, maddî ve kültürel malların daima daha büyük bir bölümü, emeklerinin nitelik ve niceliğinden bağımsız, yani karşılıksız olarak, *toplumsal tüketim fonları* üzerinden peşin alınarak, toplum üyeleri arasında bölüşülecektir.

SSCB emekçileri, bugünden itibaren, toplumsal fonlardan geniş çapta yararlanmaktadır.

SSCB'de devlet, 26 milyondan fazla emeklinin sorumluluğunu üstlenmiştir; 5 milyondan fazla öğrenci burs almakta ve yurtlarda kalmaktadır; her yıl 12 milyondan fazla emekçi ve çocukları dinlenme evlerinde, tatil köylerinde dinlendirilmekte, toplumsal sigortalar ve kolhozlar hesabına tedavi evlerinde bakım görmektedir; 6 milyona yakın anne para yardımı almaktadır.

Yalnız 1964'te, toplumsal tüketim fonları 36,6 milyar ruble gibi büyük bir meblağı, yani 1940 SSCB bütçesinin iki katını temsil ediyordu. 1980'de bu amaç için 255-265 milyar ruble harcanacaktır.

Komünizme doğru ilerledikçe, toplum, üyelerinden herbiri için, doğuştan yaşlılığa kadar, gitgide titizlenecektir. Son derece yetkinleşmiş tıbbî bakıma ilişkin bütün gereksinimler karşılanacaktır. Çocuk kurumları ağı, her ailenin, çocuklarını karşılıksız olarak bırakabileceği ölçüde büyümüş olacaktır. Giderek, devlet, sendikalar ve kolhozlar, yaşlılık ya da sakatlık dolayısıyla çalışma yeteneğini yitiren bütün yurttaşların sorumluluklarını alacaktır.

Yirmi yıllık dönemin (1961-1980) sonunda, toplumsal tüketim fonları, aşağı-yukarı, nüfusun reel gelirleri-

nin yarısını temsil edecek, ve bu da:

elverişli kurumlarda ve yatılı okullarda (ana-babanın isteğine göre), çocukların parasız bakımını; çalışma yeteneği olmayanlar için güvenli bir maddî yaşamı;

bütün öğretim kurumlarında parasız öğrenimi; tedavi evlerinde hastaların tedavisi ve ilaçlar dahil, bütün yurttaşlar için karşılıksız tıbbî yardımı; karşılıksız konutu ve karşılıksız belediye hizmetlerini; karşılıksız ortaklaşa ulaşımı; karşılıksız bazı kamu hizmetlerini; dinlenme evlerinde, pansiyonlarda, turizm merkezlerinde vb. kalma ücretinin derece derece düşürülmesini ve kısmen parasızlığını;

halka durmadan artan para yardımları, bağışlar, burslar dağıtmayı (kimsesiz ve ailesi kalabalık annelere para yardımı, öğrencilere burs);

işletmelerde, idarelerde ve kolхозlarda, derece derece karşılıksız genel beslenmeye geçişi (yemekler) toplum hesabına sağlama olanağı verecektir.

SSCB, SBKP XXII. Kongresinin yüklediği görevleri yerine getirirken, gereksinmelere göre bölüşüm komünist ilkesinin uygulanmasında bir hayli yol almış olmaktadır.

Üretim ilişkilerinin gelişmesi ve yetkinleşmesi, komünizme geçiş sırasında üstyapı değişikliklerini zorunlu kılacaktır.

5. SOSYALİZMDEN KOMÜNİZME GEÇİŞ DÖNEMİNDE TOPLUMUN SİYASAL ÖRGÜTLENMESİ, DEVLETİN VE YÖNETİMİN YAPISI

PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ DEVLETİNDEN BÜTÜN HALKIN DEVLETİNE

Marksizm-leninizm öğretir ki, devlet bir üstyapıdır. Ekonomik temeldeki değişiklikler, üstyapıda da değişik-

liklere neden olur.

SSCB'de sosyalizmin kuruluşu derin siyasal değişiklikler meydana getirdi, sömürücü sınıfları ortadan kaldıran sovyet toplumunun sınıf yapısı değişti, sovyet halkının manevî ve siyasal birliği pekişti. Bütün bunlar, sovyet devletinin işlevlerinde değişme ve gelişmeleri zorunlu kıldı.

SSCB'de sosyalizmin zaferinden önce, kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde sovyet devletinin başlıca işlevlerinden biri proleter olmayan sınıfların düşmanca eylemlerini bastırmaktı, oysa bu sınıfların ortadan kalkmasından ve sosyalist üretim ilişkilerinin pekişmesinden sonra, sovyet devletinin bu işlevi gittikçe kayboldu.

Sosyalist devletin şu işlevleri pek geniş biçimde gelişmiştir: ekonomi ve örgütlenme, kültür ve eğitim, ülkenin savunması ve sosyalist mülkiyetin korunması.

Sovyetler Birliği dış politikasının genel eğilimi, sosyalizmi ve komünizmi barış içinde kurmaya yöneliktir. SSCB, sosyalist ülkelerin birliğinin ve tutkunluğunun güçlenmesi uğruna savaşım verir, kurtuluş hareketlerini ve devrimci hareketleri destekler, Asya'nın, Afrika'nın ve Latin Amerika'nın bağımsız devletleriyle dayanışma gösterip onlarla elbirliğini genişletir, farklı toplumsal rejimdeki devletlerin barış içinde birarada yaşama ilkesinin kabul edilmesine çalışır; emperyalist saldırganların planlarını bozmak ve insanlığı yeni bir dünya savaşından kurtarmak için her şeyi yaptı ve yapmaya devam edecektir.

Devlet nasıl bir gelişme gösterecektir?

Bu sorun, SBKP'nin XXII. Kongresinde derinleştirilmiş bir sınav konusu oldu.

SBKP Programı, Büyük Sosyalist Ekim Devriminin zaferinden doğan proletarya diktatörlüğünün, sömürücü sınıfların ortadan kalkması, sosyalizmin tam ve kesin za-

feri, toplumun büyük çapta komünizmin kuruluşuna geçişi sağlandıktan sonra, iç gelişme hedefleri bakımından, SSCB'de bir zorunluluk olmaktan çıktığını belirtir. İşçi sınıfının tarihsel görevi —komünizmin kurulması—, bütün halkın hedefi haline gelmiştir. İşçi sınıfı diktatörlüğü devleti olarak doğan sosyalist sovyet devleti, *bütün halkın iradesinin ifadesi, bütün halkın devleti* haline gelmiştir.

Sosyalizmin tam ve kesin zaferinden sonra, işçi sınıfı, yönetici rolünü proletarya diktatörlüğü aracılığı ile yürütmedi. Onun günümüzdeki öncü rolü, ekonomik konumu ile, üstün sosyalist mülkiyet biçimine doğrudan bağlı olması ile ve aynı zamanda on yıllarca sınıf savaşımının onu çelikleştirmesi ve devrimci bir deneyimle donanmış olmasından dolayıdır. Dogmatikler, sosyalist toplum birliğindeki ekonomik temelleri anlamazlar, bunlar, temel çıkarlarda ortaklığın, marksist-leninist ideolojinin ve amaç —komünizmin kurulması— özdeşliğinin biraraya getirdiği işçi sınıfının, kolhozcu köylülüğün ve aydınların birliğinin toplum yaşamının en önemli, belirleyici öge olduğunu, bu belirleyici ögenin, sosyalizmin tam ve kesin zaferinden sonra, onları birbirinden ayırmayıp birleştiren şeyde yattığını tam olarak anlamazlar. Bu nedenlerle de, proletarya diktatörlüğü devletinin bütün halkın devletine dönüşmesinin kaçınılmazlığını yadsırlar.

Bütün halkın devleti, sosyalist devletin komünist öz-yönetime dönüşmesi yolunda son derece önemli bir ilk adım, sosyalist devletin yeni bir gelişme aşamasıdır.

Bütün halkın devleti, ki burada işçi sınıfı yönetici rolünü korumaktadır, proletarya diktatörlüğünün başlatıldığı işi yapmaya devam eder.

Bütün halkın devleti, komünizme geçiş döneminde, komünizmin maddî temelinin yaratılmasını örgütlemek-

le, sosyalist ilişkileri komünist ilişkilere dönüştürmekle uğraşır. Sosyalist devletin işi, çalışma ölçüsü ile tüketim ölçüsünün denetimini yürütmektir, halkın mutluluğunu sağlamaktır, sovyet yurttaşlarının haklarını ve özgürlüklerini, meşru sosyalist düzeni ve sosyalist mülkiyeti korumaktır, geniş halk yığınlarını sosyalist bir disiplin ve emek karşısında komünist bir anlayışla eğitmektir. Sosyalist devlet, ilkin, her yönden, ülke savunmasını sağlamalı, toplumsal ve ekonomik rejimleri ne olursa olsun, bütün ülkelerle normal ilişkileri sürdürmeli, evrensel barış davasını savunmalıdır.

Sosyalist demokrasinin son derece gelişmesi ve yetkinleşmesi, devlet yönetimine, ekonomik ve kültürel yönetime bütün yurttaşların aktif olarak katılması, devlet aygıtının işleyişinin iyileşmesi ve çalışması üzerinde halk denetiminin artması — sosyalist devletin günümüz koşullarındaki başlıca gelişme yönelimleri işte böyledir.

SOVYETLER VE DEVLET YÖNETİMİNDE DEMOKRATİK İLKELERİN GELİŞMESİ

SSCB'de, her yıl, *emekçilerin gerçek egemenliği olan sosyalist demokrasinin* gittikçe geniş ölçüde geliştiği görülür. Son yıllarda, Komünist Parti ve sovyet hükümeti, sosyalist demokrasinin gelişmesinde ileri bir adım olan önemli önlemler bütününü uygulamaya koydu.

Federe cumhuriyetlerin ekonomik ve kültürel yapıya ilişkin ayrıcalıklarını genişletmeye, ülkenin ekonomik ve kültürel yaşamını yönetmede fazla merkezileşmeyi gidermeye, yerel girişkenlikleri artırmaya, yerel sovyetlerin ayrıcalıklarını genişletmeye, sosyalist eşitliği hiçe saymaları tasfiye etmeye yönelik önlemleri bu kategoride saymak gerekir. Parti tarafından, kolhozların ve kolhoz üyelerinin girişkenliğini geliştirmek amacıyla önemli önlemler alınmıştır; parti, tarımsal üretimin planlan-

masında da değişiklikler getirecektir.

Sosyalizmden komünizme geçiş döneminde, emekçi yığınlar, devlet işlerinin yönetimine gittikçe daha etkin bir biçimde katılacaklardır. Bütün sovyet halkının çıkarlarının gerçek temsilcileri olarak, sovyetlerin işi bu konuda önemli bir rol oynamaktır.

Kent ve kır emekçilerini birbirine bağlayan sovyetler, halkın birliğinin somut örneği olan, evrensel örgütlerdir.

SBKP Programı, sovyetlerin rolünün, komünist kuruluş döneminde büyüyeceğini vurgular. Toplumsal örgütlenmelerin ve devletin niteliklerini kendinde toplayan sovyetler, etkinliğine yığınların önemli ve doğrudan bir katkısı bulunan toplumsal örgütler olarak görünmektedir.

Komünizmin büyük çapta kuruluşu döneminde, ekonomik ve kültürel yapıyı yönlendiren devletin bu yönetim organizmalarını yetkinleştirmek özellikle önem taşır. Bunlar pek büyük bir geleceğe açılırlar. Komünist rejimde, bunlar, karmaşık süreçleri ve çeşitli ekonomik ve kültürel faaliyetleri yönlendirmekle yükümlü kamu özyönetim organizmalarına dönüşmek üzere, politik niteliklerini kaybederler.

İdarî ve ekonomik işleyişin iyileşmesi, bütün emekçilerin devlet işlerinin yönetimine gitgide daha aktif katılmalarına, halk denetiminin rolünün ve öneminin artmasına kopmazcasına bağlıdır.

Halkın denetimi, büyük halk yığınlarının, devlet işlerinin yönetimine, yasalara tam uyulup uyulmadığının denetimine, bürokratizmin sökülüp atılmasına, emekçilerin önerilerinin zamanında uygulamaya konulmasına katılmasını sağlayan etkili bir araçtır.

TOPLUMSAL ÖRGÜTLERİN ARTAN ROLÜ

Geniş komünizmin kuruluş çalışmaları döneminde,

toplumsal örgütler, daima daha büyük bir anlam kazanacaklar, devlet organizmaları tarafından yürütülen birçok görev kerte kerte bu örgütlere geçecektir.

Emekçilerin en kalabalık yığın örgütü olarak, sendikaların hakları, rolü ve anlamı artık önemli ölçüde genişlemiştir. Sözgelimi, sendikalar, bugün, üretime, emek normlarının kurulmasına ve ücretlerin düzenlenmesine, iş güvenliğine, sağlığın korunmasına, işçi ve memurların dinlenmelerinin (tatillerinin) düzenlenmesine, vb. ilişkin sorunların çözümüyle eskisinden çok ilgilenmektedirler. Kültürel kurumların, plajların, kaplıca ve dinlenme evlerinin, birçok sportif yapının önemli bir bölümü onların yetki alanları içindedir.

İşçiler ve memurlar, ekonomik faaliyeti, sendikalarla gitgide etkilemekte, işletmelerin işleyişini ve üretimin denetimini düzeltmeye katkıda bulunmaktadır.

Kentlerde kamu düzenini korumakla uğraşan, yıkıcı unsurlara, suçluluğa, anti-sosyal unsurlara karşı savaşım veren toplumsal örgütlerin işlevlerini genişletmeye çok büyük bir önem verilir.

Toplumsal örgütlerin rolü gelecekte de artacaktır. SBKP Programı, toplumsal örgütlerin, kamu sağlığı hizmetlerinin yönetimine daha çok katılmasını, ilerki yıllarda görsel kurumların, kulüplerin, kütüphanelerin ve bugün için devletin yetki alanı içinde bulunan öteki kültür ve eğitim kurumlarının onlara emanet edilmesinin; özellikle halka ait kolluk kuvvetleri ve yoldaş mahkemeleri konusunda, toplumsal örgütlerin, kamu düzenini sağlamak amacını güden faaliyetlerinin yoğunlaşmasının gerekli olduğunu vurguluyor.

Sosyalist demokrasinin gelişmesi ve yetkinleşmesi geniş emekçi yığınlarının, sosyalist üretimin yönetimine daha etkin katılmasını gerektirir.

Bütün devlet işletmelerinde, tabandaki yığınların

denetimi ile tek elden yönetme ilkesini birleştirmeye, yöneticilerin deneyimini yığınların deneyimiyle tamamlamaya olanak veren yönetime emekçilerin katılma biçimi olan sürekli üretim toplantıları düzenlenir. Bu toplantıların değeri, işçilerin, mühendislerin, teknisyenlerin, memurların, yönetim temsilcilerinin, parti ve komsomol örgütlerinin aktif katılmasıyla yapılmalarından gelmektedir.

Böylece, komünizmin büyük çapta kurulması, sosyalist devlet sisteminin gelişmesine son derece elverişli koşulları yaratır.

KOMÜNİZM VE DEVLET

Sosyalist politik sistemin gelişmesi, giderek, sosyalist devletin, sovyetleri, sendikal örgütleri, kooperatifleri ve emekçi yığınların öteki örgütlerini biraraya getiren *komünist toplumun özyönetimine* dönüşmesiyle sonuçlanacaktır.

Ekonomik ve kültürel yönetim konusunda, devletin bugünkü görevlerine benzeyen toplumsal görevler komünizmde de kalacaktır, ancak toplumun gelişmesine paralel olarak, biçim değiştirerek ve yetkinleşerek. Bu görevlerin yürütülmesinin niteliği ve yolları farklı olacaktır. Bugün için devletin etki alanı içinde bulunan planlama ve sayım, ekonomik yönetim ve kültürel gelişme organizmaları politik niteliklerini yitirecekler ve kamu özyönetim organizmaları haline geleceklerdir. Dolayısıyla, devletin zayıflaması, tamamen ortadan kalkması demek değildir, devlet organizmalarının komünist kamu özyönetim organizmaları halinde diyalektik gelişmesini gerektirir.

Devlet, iç koşullar bakımından, gelişmiş komünist toplum kurulduğu zaman gerekli olmaktan çıkacaktır. Ama, dış koşullar bakımından, devlet, ancak komünizm

dünya çapında zafer kazandığı zaman tam olarak ortadan kalkabilecektir. Silahlı kuvvetler gibi devlet organizmaları, emperyalizm yaşadığı sürece, emperyalist ülkeler varoldukları sürece, bütün olanaklardan yararlanarak güçlendirilmelidirler. Bu nedenle, devlet, komünizmde de, emperyalist saldırı tehdidi bulunduğu sürece varolacaktır.

Demek ki devletin tam olarak ortadan kalkabilmesi için iç koşullar —komünist toplumu kurmak— kadar dış koşulların da —dünya arenasında sosyalizmin zaferi ve pekişmesi— yaratılması zorunludur.

Devlet, komünizmin ilk evresinin başarısından sonra, uzun bir süre daha muhafaza edilecektir. Devletin zayıflaması oldukça uzun bir süre devam edecek ve bütün bir tarih çağını kucaklayacak; ancak toplum kendi kendini yönetecek olgunluğa ulaştığı zaman tamamlanacaktır. Belli bir süre için devlet yönetim öğeleri ile kamu özyönetimi öğelerinin birbirine karıştığı görülecektir. Devletin iç görevleri artıp dönüşecek ve giderek politik nitelikleri kaybolacaktır. Ancak SSCB’de ileri bir komünist toplum kurulmasıyla ve dünya arenasında sosyalizmin zaferi ve pekişmesiyledir ki, devlet yararsız hale gelecek ve kaybolup gidecektir.

KOMÜNİZMİN KURULUŞ DÖNEMİNDE PARTİ

Marksist-leninist partinin rolü ve önemi, komünizme doğru ilerledikçe artar.

İşçi sınıfının partisi olarak kurulan Sovyetler Birliği Komünist Partisi bütün halkın partisi haline gelir.

Komünist Partinin çalışması, komünist toplumu kurmanın bilimsel programına dayanır.

Parti, halka, bilimsel temellere dayanan perspektifler açar, yığınlarda olağanüstü bir enerji doğurur, onları görkemli görevlerin tamamlanmasına götürür.

Komünist toplumun yönetici gücü olan Komünist Partinin artan rolü, politika ve örgütlenme konusunda en yüksek bir yönetim düzeyini gerektiren komünist kuruluş görevlerinin genişliği ve karmaşıklığı ile; yığınların verimli çalışmasının gelişmesi —kamu işlerinin ve üretimin yönetimine miyonlarca yeni emekçinin katılması— ile; sosyalist demokrasinin devamlı gelişmesi —toplumsal örgütlerin rolünün artan önemi, federe cumhuriyetlerin ve yerel organizmaların ayrıcalıklarının genişlemesi— ile bilimsel komünizmin teorisinin, yaratıcı gelişmesinin ve propagandasının gittikçe büyüyen önemi ile; emekçilerin komünist eğitimini güçlendirmenin ve insanların bilinçlerindeki geçmiş kalıntılarını söküp atmanın gerekliliği ile koşullanmıştır.

Komünist Parti, politik, ideolojik yönetim ile devlete ait ve toplumsal bütün organizmaların örgütlenmesi konusundaki biçim ve yöntemleri yetkinleştirir. Bu, komünist kuruluşun başarısının zorunlu koşuludur. Politik çalışmalarıyla ve örgüt çalışmalarıyla bütün örgütlerin çabalarını biraraya getirmeyi, onları aynı amaca yöneltmeyi yalnız parti başarabildiğine göre, emekçilerin irade birliğini ve eylem koordinasyonunu da parti sağlar.

Gücünü toplumun gelişme yasalarından alan komünist parti, komünizmin kurulması çalışmalarına, doğru bir yön verir, onlara örgütlü, yöntemli ve bilimsel biçimde kurulmuş bir nitelik kazandırır.

*

Komünist Partinin yönetiminde, sovyet halkı, geleceğini —komünizmi— başarıyla kurmaktadır.

100 yıl kadar önce, proletaryanın büyük önderleri Marx ve Engels şöyle yazıyorlardı: “Avrupa’da bir haya-

let dolaşıyor — komünizm hayaleti.”* Bütün ülkeler emekçilerinin cesur ve özverili savaşımı insanoğlunu komünizme yaklaştırdı. Bir zamanlar yalnızca bir düş iken, yer-yüzünün uçsuz-bucaksız alanları üzerinde yaratılan bir toplum, çağımızın en büyük gücü haline gelen komünizmden önce, halkın mutluluğu uğruna savaşım veren insanların kanı ile sulanmış, pek uzun bir yol aşılmıştır.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi, XXII. tarihsel kongresinde görkemli şekilde şunu ilân etti: “*Bugünkü sovyetler kuşağı komünizmde yaşayacak!*” SSCB’de komünizmin kurulması, insanoğlunun uzun tarihi boyunca kazandığından daha büyük bir zafer olacaktır.

Sovyet halkının komünizme doğru attığı her yeni adım, toplumsal ve ulusal boyunduruktan kurtuluşları uğruna savaşımında, kapitalist ülkelerin emekçi yığınlarını kamçulamakta, marksist-leninist fikirlerin, komünizm fikirlerinin bütün dünya çapındaki zaferini yaklaştırmaktadır.

Komünizmin yolu, bütün dünya halklarının yoludur. Kapitalizmden komünizme, insanlığın izlemekte olduğu yol işte böyle bir yoldur.

* Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar*, 1, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 131. —Ed.

SOL YAYINLARI. Sorumlu Yönetmen: Muzaffer Erdost. Yönetim Yeri: Kızılkırmak Sokak, 23/2, Ankara.

Fiatı : 400.TL.